

Generolo
Jono Žemaičio
Lietuvos karo
akademija

Egidijus
VAREIKIS

skaistyklės evangelija

Egidijus VAREIKIS

Skaitėtyklos ewangelija

Vilnius, 2023

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-8277-40-1 (Print)

ISBN 978-609-8277-41-8 (Online)

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2023

© Egidijus Vareikis, 2019, 2023

© Rasa Stulpinienė, 2019, 2023

© UAB „Vitae Litera“, 2019, 2023

Skiriu mieliems Pijui bei Rafaeliui trokšdamas, kad jie savo gyvenimus paaukotų vien taikos ir meilės misijoms, kad siektų suartinti skirtingų žmonių protus ir širdis, kad valytų šį pasaulį nuo visokių baimių ir neapykantų

Mieli gyvenimo bendražygiai,

Vieną Kalėdų rytą po eglute radau nedidelę žavią dovaną su jūsų portretais. Tai buvo darbo kalendorius ateinantiems metams. Tąsyk labai nudžiugau, o vėliau lyg ir mainais jums nutariau paskirti didelę savo knygą. Ne šiaip knygą, priepieštą švelnių nekaltų žvėrelių ir minkštų pagalvėlių, bet labai rimtą knygą apie... karą.

Žinau, kad ją skaitysite dar ne greitai. Skaitysite tada, kai jau būsite ne kartą žaidę karą ir greičiausiai jį laimėję, kai būsite gal ir kiek pakeliavę po pasaulio miestus ir miestelius, regėję paminklų žinomiesiems ir jums visai nepažįstamiems karo žmonėms.

Gal jau būsite matę ir filmų apie karą, stebėję, kaip juose geriečiai nugali blogiečius, gal jau ir patys sau būsite tie gerieji karžygiai, dažnai nugalintys blogį ir švenčiantys pergalę.

Tačiau jau šiandien bet kas už jus gali paklausti, kam visa tai? Gal geriau vaikams iš viso nesakyti, jog karų pasitaiko, gal uždrausti žaisti pavojingus žaidimus? Bet jie vis tiek žais...

Ši mano knyga apie karą parašyta tam, kad būtumėte pasiruošę ne tik žemiškiems gyvenimo malonumams, bet ir pasaulio skaistyklai, kad jokio karo nenešiotumėte savo širdyse, kad suaugę visada siektumėte taikos, kad jūsų senelis liktų paskutinis karo diplomatas pasaulyje, kad jam išėjus tokios profesijos iš viso niekam nebereikėtų. Ir kad labai gerbtumėte jūsų šalį ginančius karius, nes jie yra tikrieji taikos angelai.

Kad patikėtumėte, jog viskas įmanoma, kad padarytumėte, kas įmanoma net ir ten, kur šiandien, regis, neįmanoma.

Jūsų senelis Egidijus

Dėkoju knygos bendrakeleivei ir bičiulei Rasai Stulpinienei už karo gramatiką, už teksto kalbinę etiką ir estetiką. Dėkoju už viską viską, ką žodžiais kartais nusakyti sunku...

Turiny

Įvadas / 9

PIRMOJI KNYGA. Apie karų prigimtį / 17

ANTROJI KNYGA. Šventieji ir nešventieji karai / 77

TREČIOJI KNYGA. Karas dėl tvarkos / 115

KETVIRTOJI KNYGA. Postmodernus kelias į karą / 159

PENKTOJI KNYGA. Pasaulio betvarkė / 191

ŠEŠTOJI KNYGA. Globalizacijos barbarizacija / 225

SEPTINTOJI KNYGA. Istorijos istorija / 263

AŠTUNTOJI KNYGA. Apie pasaulio ateitį / 301

DEVINTOJI KNYGA. Karo patriotai ir nusidėjėliai / 347

DEŠIMTOJI KNYGA. Liptai į Rojų – kelias į karą / 389

VIENUOLIKTOJI KNYGA. Su kuo kariausime? / 425

Pastabos parengus antrąją knygos leidimą

Prabėgo beveik penkeri metai nuo „Skaistyklos evangelijos“ pasirodymo. Tai buvo knyga apie karus, kurie buvo ir kurie dar bus. Sutikau ne vieną sakiusį, jog karų studija yra įdomus, bet veikia pažintinė, o ne praktinę vertę turintis leidinys, nes daug dalykų ten parašyta būtuojų laiku, tai taip ir liks. Pats gi visada žinojau, kad karai ne tik vyko, bet ir vyks, todėl daug kam atrodžiau panašus į ne visada mielą pranašą, bet, kita vertus, šia tema skaityti, diskutuoti ir mąstyti niekada nebuvo nuobodu.

Knygas rašau skaitytojams, kiekvieną knygą laikau unikaliu meno kūriniumi. Jei knyga pasirodo iš naujo, tenka rinktis, ar palikti senosios esmę, ar jai suteikti naują formą. Šiuokart, be kita ko, stengiausi palikti ir išsaugoti tai, kas man rodėsi ypač meniška ir vertinga, – žaismingą ir kiek „pašiauštą“ knygos stilių.

Kas gi naujo šį kartą?

Aišku, kad didžiausia ir svarbiausia naujiena yra liūdna, nors ir dėsninga – tai Ukraina, kurios pasipriešinimas agresijai tapo ta karo praktika, kurios, daug kas tikėjosi, niekada nebus. Tikėtasi, kad nebus ir tokių karų, kaip minėtasis, tačiau knygoje išdėstyti dalykai veikia primena, kad būtent toks jis ir turėjo būti, bėda tik, kad ne tokiam ruošėmės.

Antrasis leidimas pasieks jus ne tik popieriuje. Knyga turės ir savo internetinę svetainę – vietą, kur bus galima diskutuoti, klausti ir gilinti žinias. Šiek tiek „naujienu“ sudaro patikslinimai, nes per penketą metų įvyko tai, ko dar anuo kartu nebuvo, ir kai kurios prielaidos (tarkime, apie ginklų kontrolės sutarčių likimą), tapusios faktais.

Yra ir labai asmeniška naujiena. Knygą apie karą buvau dedikavęs anūkui Pijui, bet per šį laiką į pasaulį atėjo ir anūkas Rafaelis, kuris tikrai vertas, kad ir jam knyga būtų skirta. Tad ir visus laiškus anūkui perrašiau savotiška dviskaita. Juk žinome: ten, kur du stos, visados...

Pastabų pabaigoje slypi bene svarbiausias akcentas: „Skaistyklos evangelija“ savo „antrosios jaunystės“ sulaukė Generolo Jono Žemaičio Lietuvos Karo Akademijos rūpesčio ir dėmesio dėka. Esu tik teksto autorius, todėl dėkoju visiems, kas prisidėjo, kad tekstas taptų tikra knyga. Pirmiausia ačiū tiems, kurie autoritetingai nusprendė, kad knygai reikia antro leidimo, ačiū sudėjusiems tekstą į maketus, paruošusiems viršelius ir popierių, o taip pat su atida ir meile „patvarkiusiems“ mano neretai „nesušukuotas“ frazes. Visi esame bendraautoriai, visi galime pamilti mūsų bendrą kūrinį.

Pagarbiai Jūsų,
Autorius

Aš mačiau, kaip jis atplėšė šeštąjį antspaudo. Tuomet kilo didelis žemės drebėjimas, saulė pasidarė juoda kaip ašutinis maišas, visas mėnulis paraudo lyg kraujas, o dangaus žvaigždės ėmė kristi žemin, tarytum baisaus vėjo purtomas figmedis mestų dar neprinokusius vaisius. Dangus atitrūko tarytum besivyniojantis knygos ritinys, ir visi kalnai ir salos buvo išjudinti iš savo vietų. Tuomet žemės didikai, karaliai, karo vadai, turtnoliai, galiūnai, visi vergai ir laisvėję pasislėpė urvuose ir tarp kalnų uolų. Jie šaukė kalnams ir uoloms: „Grūkite ant mūsų ir paslėpkite mus nuo Sidinčiojo soste vido ir nuo Avinilio rūstybės, nes atėjo didi jų rūstybės diena, ir kas galės ištvirti?!“

Apr 6,12 -17

Įvadas

SKAISTYKLOS PAIEŠKOS

Jei ėmėtės skaityti tai, kas čia parašyta, didelė tikimybė, kad šioje žemėje ne tik egzistuojate, bet ir gyvenate, galbūt kažkuo aistringai domitės.

Išminčiai sako, kad gyvenimas labai paprastas: gyvenk ilgai, laimingai, ir viskas bus gerai. Žmogus, ypač jaunas, išties dažnai nuoširdžiai nori gyventi dorai ir tvarkingai, sakykime, pagal Dekalogą ir įstatymus. Statistiškai dauguma planetos žmonių nori būti dori ir teisingi, bet reikia, kad visi aplink taip gyventų. Visi nori, bet... taip nėra. Po saule gyvena per aštuonis milijardus protingų būtybių ir jos visos skundžiasi, kad aplink vyrauja nesibaigiantis chaosas: karai, krizės, nepritekliai, kiekviename žingsnyje trūksta teisingumo ir tvarkos... O kas dėl to kaltas? Gal stokojame išminties? O gal visus

ir viską valdo bepročiai ir niekšai, uzurpatoriai ir apgavikai? Gal mūsų per daug? Gal per daug laisvės?

Proto stoka paprastai niekas nesiskundžia, mes irgi ne. Bet nelabai kas nori suprasti, kad būtent jis savo elgesiu kartais kečia globalią sumaištį, ypač skųsdamasis, kad dėl nenusisekusio asmeninio gyvenimo kalti kiti: vietinė ir tarptautinė valdžia, giminės, draugai, nedraugai, bendradarbiai...

Bet juk pasaulį kuriame mes, kiekvienas kasdien į jį įdedame savo kūrybos dalį, tad ar ne patys esame atsakingi?

Dar mes kuriame savo planetoje Rojų, tačiau vis nesėkmingai. Jei prisimenate pasiruošimą Pirmajai Komunijai, tai prisimename ir tai, kad jis nepasiekiamas ne dėl blogos valdžios ir menkų socialinių išmokų – Rojus nepasiekiamas tiems, kuriuos slegia sunkios, neišpažintos ir nenuplautos nuodėmės. Tad gal jos ir trukdo susikurti laimingą pasaulį? Tikriausiai kiekvienas jaučia, kad nesvetima jam (bent jau retkarčiais) puikybė, godumas, gašlumas, pyktis, pavydas, nesaikingumas valgant ir geriant, tingumas. Kiekvienas žino, kad jie visi veda žmoniją iš pradžių į konfliktus, o paskui į karus. Tai žmogiška, jei save pripažįstame klystančiais. Bet nusidedama ne tik pavieniui – nuodėmės daro bendrijos, gentys, tautos, ištisos civilizacijos. Neretai mes tiesiog nenumanome, kokias pasekmes gali sukelti kad ir geromis intencijomis grįsti politiniai sprendimai. Dėl to politinis gyvenimas, tarptautiniai santykiai, civilizacijų raida paženklinėti ne tik mokslo ir technikos progreso, bet ir nesibaigiančių karų, krizių, demoralizacijos. Nepasakysi, kad šito siekiame specialiai, kad esame blogi iš prigimties, kad nenorime laimės ir taikos pasauliui ir sau. Tikslai beveik visada būna geri... Matome ir tai, kaip sunku paskui savo nuodėmes išpirkti, kaip skauda.

Aišku, kai kam mano įžvalga pasirodys juokinga! Juokinga politiką painioti su tikėjimu, o apie nuodėmes kalbėti juo labiau. Tačiau neskubėkite juoktis.

Dėl to ir nutariau parašyti ilgesnį tekstą apie karą. Ne apie tą, kuris šiandien vyksta Ukrainos žemėje, o apie visus pasaulio karus, apie jų santykį su mūsų tikėjimu ir... viltimis. Gal ir su mūsų meilės reikalais. Tai bus ne mokslinė studija, o tokia visai be aiškaus klasikinio žanro knyga, kaip koks Šventasis Raštas, kuris nepaaiškina nei biologijos, nei fizikos, nei istorijos tiesų, tokie emociniai pasvarstymai. Nesistengiau būti nei akademiškai, nei stilistiškai tvarkingas, tad iš anksto sutinku su visomis kalbos, vardų rašymo bei akademinio protokolo tvarkytojų pastabomis, suprasiu ir kai kurių „istorinės tiesos“ ieškotojų niurzgėjimus bei politkorektiškumo korektorių „žaibus“. Kai kam tikriausiai ši tema pasirodys keista, nes karas ir taip juk yra beprotybė, kurią geriausia kuo greičiau pamiršti, išmesti iš savo minčių sąrašo. Juk niekas neatneša tiek daug bėdų kaip karas... Bet (pasakysiu gal kiek šventvagiškai) ar neatneša jis mums ir satisfakcijų? Prisiminkime kad ir tokį Oršos mūšį, laimėtas kovas prieš bolševikus ir kitokius okupantus. Karžygiams statomi paminklai (ekonomikos reformatoriams, beje, kur kas rečiau), karžygių, t.y. kariautojų, vardais vadinamos gatvės, mokyklos, miestai, tokių žmonių portretai ne vienoje šalyje atsiranda ant banknotų ir pašto ženklų. Galų gale kariuomene ir kariškiais pasitikima kur kas labiau nei politikais ar teisininkais. Kas tai – beprotybės šlovinimas?

Kita vertus, pralaimėti karai, nuostoliai ir kančios kelia amžiną klausimą: kodėl ir už ką mums ši bausmė, kas šio scenarijaus autorius? Keista, Jėzus savo žemiškoje kelionėje irgi nesustabdė nė vieno karo, nepateikė jokios genialios ekonomikos pertvarkymo programos, neparašė gairių politinėms partijoms – nepadarė nieko tokio, ko reikia šiandieninio žmogaus socialinei laimei.

Gali būti, kad tokiomis kalbomis jus šiek tiek sugluminau, kad pasiūlysite neieškoti to, ko nėra, ir negąsdinti šnekomis apie karus bei kitokias negandas, tačiau žinau, kad mąstyti ir svarstyti verta, o pasvarsčius abejoti – labai žmogiška ir net būtina. Todėl daug

kam galvojant apie žmonijos pasaulio būklę, man rūpi išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių, nepaisant didžiausių taikdarių ir diplomatų pastangų, ir mūsų dienomis išsiplieskia vis žiauresni karai, nė viena ligšiolinė integracija netapo istorijos pabaiga, o šiandienos pasaulio saugumas atsakingiems politikams, filosofams, daugelio įvairių sričių ekspertams kelia didžiulį nerimą? Prieš tris dešimtmečius tvirtinome, kad karų nebus, prieš keletą metų pradėjome gyventi karo nuojautomis, o dabar gyvename karu labai netoli nuo namų. O jei jau taip, reikia rimtai pagalvoti, koks karas gali laukti mūsų artimiausioje ateityje.

Kodėl Pasaulio Tvarka, sukurta tam, jog karų nebūtų, galiausiai baigiasi karu? Ir tarpplanetiniai karai nėra fantazija – jie realesni nei kosminis komunizmas. Kodėl civiliztuotas, aukštos kultūros šalis galiausiai pavergia barbarai? Kodėl visi kariauja už teisybę, bet nori laimėti karą, o ne išsaugoti taiką?

Ar karas – neišvengiamas civilizacijos atributas, o gal tai nuodėmių suponuotas reiškinys? Ar įmanoma išvengti karų ir krizių?

Atsakymas lyg ir paprastas: nereikia nusidėti (tik kažį ar pavyks). Kelias į laimę – tik per dorovę (deja), bet ne per technologijas. Ir jokių lengvatinių bilietų...

Tai ar verta rašyti knygą apie politikos ir istorijos skaistyklas? Nelabai išsilavinęs tautietis gal tarstels, kad pastarasis žodis čia išvis „ne prie ko“ – juk ne bažnyčioje esame. Ir istorija bei dabartis įvertintos ir pervertintos daugybę kartų. Kam tai bus įdomu? Tos skaistyklės iš viso nėra – yra tik Rojus, kurį stengiamės sukurti čia, žemėje, mat nelabai tikime pomirtiniu, ir Pragaras, kurį mums sukelia blogieji Rojaus kūrimo priešininkai – mūsų nedraugai, taip sakant.

Dažnai pagalvoju, kad Jėzus atėjo ir mirė dėl mūsų, o ne dėl Rojaus žemėje. Jis atėjo sukurti skaistyklės. Atėjo, sukūrė, išėjo (tiesa, mus palikęs budėti). O mes galvojame, kad Rojaus... Tai ir verkiame, griūvame, keliamės. Pykstame ant to Jėzaus, kad išsvajotojo

Rojaus kaip nėra, taip nėra. Gal Dievo sūnus mus apgavo? Kartais desperatiškai sušunkame, kad „Gott ist tot“, ir patys imamės Rojaus kūrėjų žemėje naštos ir garbės. Tikintys, skaitantys ir rašantys žino, kad visas Senasis Testamentas yra skaistykla, kuria buvo bandoma valyti žmoniją. Kas skaitė įdėmiau, gal pastebėjo, kiek jame karų, žudynių, keršto... Ir kiek daug atgailos. Apreiškimas gąsdina dideliais kataklizmais. Išminties knygų grupė Senajame Testamente pradedama Jobo knyga – knyga apie išbandymus. Apie meilę („Giesmių giesmė“) – pabaigoje. Tai irgi išminties dalis. Tad ir knygos apie karą, manau, gimsta ne todėl, jog kažką išgąsdintų ar suneramintų, bet kad tarp mūsų atsirastų daugiau meilės ir taikos. Išmintis kužda, kad ne karas išgelbės pasaulį, o grožis. Kaip ten dar sako? „Pagyvensim – pamatysim – svarbiausia, kad nebūtų karo...“ Kur tau...

Vis esame girdėję apie Trojos karą. Prisiminkime jį kiekvienoje šios skaistyklos knygoje ir pabandykime sau atsakyti į paprastus, kartais keistus, bet svarbius klausimus.

1. Idealistai sako, kad Trojos karas prasidėjo dėl moterų, geopolitikai tvirtina, kad tai tebuvo noras užvaldyti prekybos kelius ir kontroliuoti laivybą per sąsiaurius. Tai kas tada kėlė achajus į karo žygį – meilė ar biznis?

2. Trojos kare Antikos dievai buvo beveik mūšio dalyviai. Ar būtų kilęs Trojos karas, jei abi kariaujančios pusės būtų buvusios krikščioniškos valstybės?

3. Sakoma, kad demokratijos karų nepradeda, demokratijos juos laimi. Ar trojėnus galėjo išgelbėti nuo pralaimėjimo... demokratiniai rinkimai?

4. Trojos karo baigtį lėmė ne garbinga pergalė tradicinio mūšio lauke, o karo etikoje neįteisinta apgaulė. Trojos arklys – nuostabus karo taktikos sprendimas ar niekingas sukčiavimas?

5. Trojos karas baigėsi. Pasaulis suvokė, kad triumfavo tvarka ir teisingumas, o gal būtent tada prasidėjo globali betvarkė?

6. Achajai trojėnus laikė niekingais barbarais, mažai ragavusiais filosofijos, nesuprantančiais estetikos pagrindų. Ar tai ir nulėmė trojėnų pralaimėjimą? O gal būtent dėl to vėliau romėnus palaužė nauji Europos barbarai?

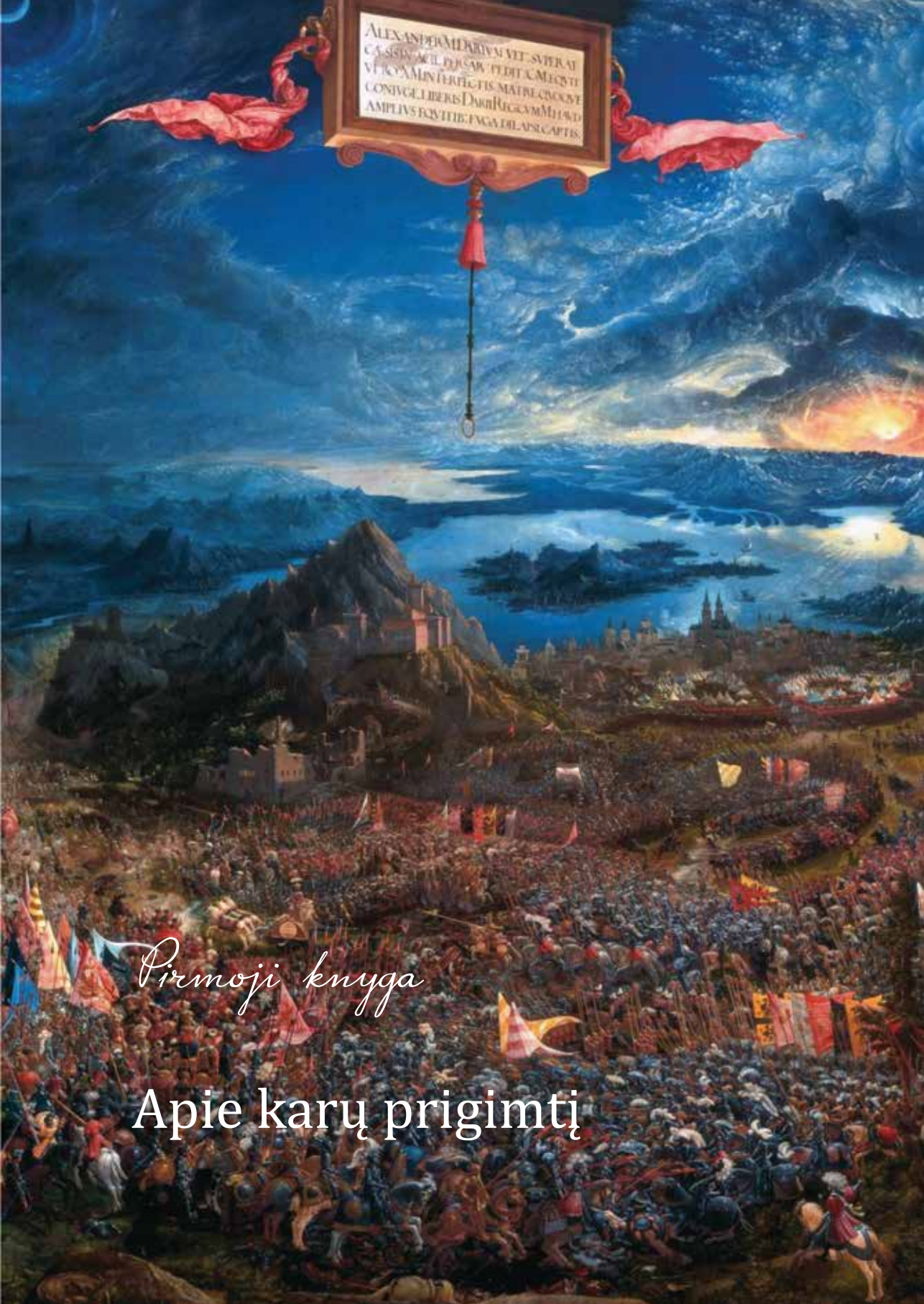
7. Trojos karas (jei aklasis dainius nemelavo) buvo to laiko globalus konfliktas, ilgam nustatęs Antikos Pasaulio Tvarką... O gal tai buvo išpuikusių politikų istorinė klaida, kurią taisome iki šiol?

8. Ar nebuvo galima to karo išvengti, jei būtų atsiradę kokie nors ekonominės integracijos idealistai ir pasiūlę taikytis (kaip prancūzams su vokiečiais), kurti anglies ir plieno sąjungas, šengenus ir eurus?

9. Pasak Homero, tame kare būta rimtų nusikaltimų ir beprasmių žudymų? Bet jokio „niurnbergo“ nebuvo? O ar reikėjo?

10. Trumpam atsiraskime prie Rojaus vartų ir pabandykime atspėti, kuriems iš kariaujančių dėl Trojos atsivėrė dangus, o kurie keliavo... kitur? Ar lengva atsakyti?

11. Odisėjas grįžo namo visai ne su džiaugsmingais karo prisiminimais ir be jokių medalių. Daug kam jis iš viso nebuvo karo herojus. Įdomu, kokius nuopelnus artimieji galiausiai užrašė jo antkapyje?

ALEXANDER M. D. R. V. M. V. T. S. V. E. R. A. T.
C. A. S. S. I. N. A. C. I. L. D. E. S. A. V. P. L. B. I. T. C. A. M. E. S. T. E.
V. T. I. C. A. M. I. N. T. E. R. I. C. I. S. M. A. T. R. I. C. I. N. C. O. M. E.
C. O. N. I. V. C. L. I. B. E. R. I. S. D. A. M. R. E. G. G. A. M. M. I. L. I. D.
A. M. P. L. I. V. S. F. O. N. T. I. E. F. U. G. A. D. I. L. A. N. S. C. A. P. T. I. S.

Pirmoji knyga

Apie karų prigimtį

Pradžioje Dievas sukūrė dangų ir žemę. O žemi buvo padrika ir dyka, tamsa gaurbi bedugnė, ir dvasia iš Dievo dvelki viršum vandens. Tuomet Dievas tarė: „Tebūna šviesa!“ Ir šviesa pasirodė. Dievas matė, kad šviesa buvo gera, ir Dievas atskyrė šviesą nuo tamsos. Dievas pavadino šviesą diena, o tamsą naktimi. Atėjo vakaras ir išaušo rytas – pirmoji diena.

Pr 1

...galbūt todėl kažkur prasidėjo ir pirmasis karas...

LAIŠKAI ANŪKAMS

Mieli žemėlapių studijų draugai,

Rašau jums iš Berlyno – buvusios Trečiojo Reicho sostinės – iš tos valstybės, kuri kažkur čia, savo strategų galvose, pradėjo didžiausią karą žmonijos istorijoje. Čia karas iš esmės ir baigėsi: po Berlyno kapituliacijos Vokietijos pasipriešinimas tapo beprasmiškas, nors jėgų Reichas dar turėjo.

Ne vienas rašytojas ir politologas pastebėjo, kad vokiečiai yra labai savotiška bendrija: ji arba labai susiskaldžiusi ir paniekinta, arba iškėlusį savo puikybę į nesimpatiškas (jei nepasakius „nepadorias“) aukštumas. Vokiečiams dar ir šiandien gėda dėl ano hitlerinio karo. Ir tai ne kokia asmeninė, o tautinė gėda – juk suprantama, kad visko nesuversį vienam pakrikusios psichikos fiureriui. Kurtas

Vonnegutas, vokiečių kilmės amerikietis, aistrą, apėmusią vokiečius prieš karą, vadino labai paprastai – *bad chemicals*. Bet kas po šia sąvoka slypi? Ir ar po tokio karo, kuris baigėsi beveik prieš septyniasdešimt metų, negalimi atkryčiai? Vokiečiai norėtų sakyti „ne“, „tik ne mes“, „daugiau niekada“, tačiau šiandien šiuo klausimu nedaro jokių rimtų sprendimų – veikiau gelbsti kitas respektabilias Europos šalis iš ekonominių ir politinių nuodėmių liūno...

Rašydamas tai prisiminiau, kaip 1982 metais mano mylimas JAV prezidentas Ronaldas Reaganas aplankė tada dar padalintą Berlyną. Drauge su politikos įžymybėmis – tuometiniu Vakarų Vokietijos kancleriu Helmutu Schmidtu ir Vakarų Berlyno burmistru (vėliau – šalies prezidentu) Richardu von Weizsäckeriu – jis atėjo į gerai žinomą sienos perėjimo punktą *Charlie*, skyrusį amerikietiška ir sovietinį sektorius (kada nors ir jus čia atsivešiu, mano mažieji draugai). Tuomet politikos milžinai sustojo prie pat baltos linijos, tuo metu dalijusios miestą, Vokietiją, Europą ir pasaulį. R. Reaganas netikėtai žengė žingsnį už jos. Kolegos vokiečiai bei rusų pasieniečiai nustėro, neteko amo, nes prezidentas parodė, kad su esama padėtimi niekada nesusitaikys, kad Amerika nepripažins šio padalijimo. Ir jis galiausiai pasiekė savo – baigė Šaltąjį karą, t. y. pakeitė *status quo*, nors europiečiai tylomis buvo su rusais seniai sutarę jos nekeisti. Tai va, mieli žemėlapių studijų draugai, žinokite: karus dažniausiai baigia romantiški drašuoliai – tokie kaip Amerikos prezidentas, tuomet Berlyne peržengęs lemtingąją liniją.

Dar: daugelis žmonių mano, kad vokiečiai – tai šalti dogmatikai, šarvuoti teutonai. Tai netiesa, nes romantizmas – vokiečių išradimas!

Pasirodo, bičiuliai, kai vaikystėje žaidėme karą, buvome romantikai...

Bet bus aiškiau, jei apie viską jums papasakosiu iš eilės. Gerai?

Jūsų senelis

KARAS BUVO VISADA

Apie karo prigimtį prirašyta labai daug ir protingų, ir paikų dalykų – pradedant mitais, jog karus pradeda „negeri dėdės“, siekiantys pasipelnėti iš ginklų gamybos ar karinių uniformų siuvimo, baigiant legendomis, kuriose „teisinga“ liaudis su ginklu rankoje nuverčia savo engėjus. Suprantama, kad tai pasakos, ir jomis netikite nei jūs, nei aš, bet tiesa ta, kad vienos absoliučios karo priežasties nėra: kiekvieno karo uvertiūra yra unikali ir nepakartojama.

Bet visi karai turi kažką bendro, ir tai reikia išsiaiškinti. Tai darant nederėtų pamiršti, jog karas yra žmogaus fizinės jėgos, proto ir jausmų produktas – vadinasi, jo prigimtis neatsiejama nuo žmogaus prigimties. Čia jau kažkas naujo, nes taip šios tematikos niekas nevertina.

Aptariamoje knygoje apie realius karus kalbėsime daug, todėl verta šiek tiek prisiminti teorinius karo dalykus. Jei juos suprasime, ateityje bus lengviau susigaudyti karų pradžios ir pabaigos problematikoje.

Chemikas, Nobelio premijos laureatas, vienas nanotechnologijų pradininkų Richardas Eretas Smalley'us 2003 metais karą įvardijo kaip šeštą iš dešimties blogybių, kurios laukia žmonijos per artimiausias penkias dešimtis metų. Kitos blogybės ar problemos (mažėjančia tvarka) – tai energija, vanduo, maistas, aplinkosauga, skurdas, ligos, švietimas, demokratija ir demografija. Taigi karas slypi kažkur tarp skurdo ir ligų keliamų grėsmių. Neabejoju, kad žinote, jog susirgti nėra kažkas ypatingo, o pinigų trūkumas – daugumai labai pažįstamas jausmas, tad ir karas – jei nevaidinsime per daug nustebusių – nieko nešokirus (tas chemikas buvo teisus, aš irgi chemikas, bet čia tarp kitko). Tad žvelkime giliau.

Enciklopedijos ir žinynai karui apibrėžti dažniausiai naudoja klasikinį Carlo von Clausewitzo teiginį, kad tai yra politikos da-

lis, vykdoma prievartos priemonėmis. Jo tikslas, beje, – visai ne žudyti ar griauti, o priversti oponentą ar oponentus vykdyti mūsų politinę valią.

Suprantant, kad politika, daugelio manymu, nors dalykas nešvarus, tačiau vis dėlto legalus, karas turėtų atrodyti normalus politinis reiškinys, kaip kokie rinkimai ar švietimo gerinimo strategija, bet taip nėra.

Nerašyta taisyklė teigia: karu laikytinas konfliktas, kuriame per metus vidutiniškai žūva daugiau kaip 1000 kariaujančių žmonių. Teoriškai apibrėžiama, kad konfliktai tarp šalių ar kitokių bendruomenių kyla iš nesutarimų dėl kokių nors materialių ar simbolinių resursų pasidalijimo, skirtingai suvoktų interesų ar tų interesų priešpriešos. Kitaip tariant, nesutariama dėl naftos, iškasenų, „istorinių“ teritorijų, kovojama su klaidatikiais, vaduojamos „šventosios vietos“, ginami tautiečiai, skriaudžiami „mažutėliai“ ir panašiai.

Taip manė ir didieji autoritetai, pavyzdžiui, klasikinės ekonomikos pradininkas Adamas Smithas. Tokios nuomonės laikosi nemaža dalis dabartinių teoretikų – pavyzdžiui, britų karo istorikas Johnas Keeganas (beje, C. Clausewitzo kritikas). Savo „Karybos istorijoje“ jis teigia, jog karas – tai neišvengiamas civilizacijos komponentas, kultūros dalis...

Per pastaruosius 3500 metų vyko beveik 15 000 karų, juose žuvo apie 3,5 milijardo žmonių (pusė dabartinės *Homo sapiens* populiacijos!), 90–95 procentai žinomų civilizacinių bendruomenių kariavo.

Žanas Žakas Ruso buvo vienas iš nedaugelio tikinčių, kad karas – „blogosios“ civilizacijos produktas, o ikicivilizaciniu laikotarpiu karų nekildavę, tačiau nėra jokių faktų šiai prielaidai patvirtinti. Jei jis manė žmonių kilus iš beždžionių, turėjo pastebėti ir tai, kad jos anaip tol nėra taikūs gyvūnai, o „džiunglių įstatymas“ – tai kur kas žiauriau nei bet kuri karo konvencija.

Klausydamiesi žinių ir besinervindami dėl pasaulio ar visiškai abejingai jį vertindami, suprantame, kad vienintelė tikra ir niekada iki šiol nepaneigta ateities prognozė yra ta, kad anksčiau ar vėliau į mūsų gyvenimą ateis ... karas. Žinome, kas jis toks, tačiau dar prieš keletą metų buvo labai sunku įsivaizduoti, kad jis vyks štai čia (kur šiandien mes esame laisvi ir nepriklausomi) ar netoliese, kad jis vyks dabar (kai visiškai nenorime kariauti). Tačiau kiekvienas pastarųjų laikų karas visada prasidėdavo būtent taip: kai bent viena pusė jo nenorėjo

ĮDOMYBĖS

Daugiausia žmonių aukų pareikalavo Antrasis pasaulinis karas: įvairiais skaičiavimais, žuvo 60–85 mln. žmonių. Mongolų užkariavimai (XIII a.) nusinešė 60 mln. gyvybių, Taipingo sukilimas Pietų Kinijoje – apie 40 mln., An Shi sukilimas Kinijoje (VIII a.) vertinamas kaip 36 mln. netekties įvykis, Timuro Tamerlano militaristinis valdymas Vidurinėje Azijoje – beveik tiek pat. Skaičiuojama, kad apie 20 mln. žuvo Pirmajame pasauliniame kare. Pažymėtina, kad 1918 metais kilusi vadinamoji ispaniškojo gripo epidemija pareikalavo daug daugiau aukų nei karas – apie 50 mln. Didžiausia vienos valstybės netektis – sovietų valstybės nuostoliai – per 20 mln. Antrajame pasauliniame kare. Ilgai užsitęsęs Stalingrado puolimas, Leningrado blokada bei mūšis dėl Maskvos minimi kaip daugiausia aukų pareikalavusios „vienkartinės“ operacijos.

Enciklopedinis karų sąrašas priskaičiuoja dar apie 30 karų, kuriuose žuvusiųjų skaičius viršija milijoną, bet štai koks paradoksas: kovojame prieš branduolinią ginklą ir labai sudėtingas karines technologijas, kai realiai daugiausia žmonių žūva nuo šautuvo ar automatinio šaunamojo ginklo, kurie jokia sutartimi neribojami.

Šiandien pasaulyje vyksta apie 50 įvairių karų. Rimčiausi jų – Ukrainoje, Etiopijoje, Sirijoje, Irake, Ukrainoje, Afganistane, vis tebesitęsija Somalyje, Konge, ir, kaip matyti, vyrauja ne valstybės karas prieš kitą valstybę, o veikiau karai valstybių viduje. Užšaldytų konfliktų, neužbaigtų karų – dar per dešimtį. Beje, iki šiol formaliai nebaigtas Korėjos karas, konfliktas tarp Azerbaidžano ir Armėnijos, o Japonija, kaltinanti buvusią Sovietų Sąjungą šiaurinių teritorijų (Kurilų salų) aneksija, taip ir nesudarė su ja Antrojo pasaulinio karo pabaigos sutarties.

Žinant, kad prieš kelis šimtmečius gyventojų skaičius ir tankis buvo kur kas mažesni, tikėtina, kad mongolų antplūdžio metu nuo žemės pavir-

šiaus buvo šluojamos ištisos gentys ir tautos. Lietuviams su jais teko susidurti XIV–XV amžiuje, kai užpuolikų jėgos jau silpo. Suprantama, kad yra manančių, jog karas žmogiškajai prigimčiai yra nebūdingas blogis ir jo galima išvengti. Pavyzdys – Davidas Ricardas (savotiškas A. Smitho „kolega“). Tačiau praktika kol kas nepatvirtino teiginio, nuskambančio po kiekvieno didesnio konflikto, kad tai jau paskutinis karas... Nepasitvirtina ir tai, kad atėjo neva kiti laikai, kad problemos sprendžiamos nebe karu. Taip galvojo dar senovės graikai, bet, kaip žinome, karų neišvengė nei jie, nei jų palikuonys iki pat šios dienos.

ar buvo visiškai jam nepasiruošusi. Statistika ir istorinė patirtis sako, kad mažiausiai kariauja tie, kurie visada pasiruošę gintis, daugiausia – amžinai plepantys, jog karo nebus. Vadinasi, norint taikos reikia būti pasiruošus karui? *Ci vis pacem para bellum...* Kažkur girdėta.

Karas – tai greito bei radikalaus sprendimo pagunda. Karo būdu problemas galima išspręsti iš esmės ir iki galo. Nors valstybių sienų, nustatomų iš jėgos pozicijų, niekada nebuvo norima pripažinti, dauguma mūsų valstybių sienų – bent jau Europoje – karų rezultatai.

Karas – lengviausias būdas mobilizuoti ne tik viešąją nuomonę, bet ir pačią visuomenę. Tėvynės gynimas yra toks reikalas, kurio viešai kritikuoti beveik neįmanoma, o emociškai ir moraline prasme tai tiesiog gėda. Nors atvirai karo, kaip idėjos, niekas neremia, karui kilus jame nedalyvauti – tiesiog išdavystė. Todėl sąvoka „šventasis karas“ – gerai žinomas politikos instrumentas.

Visos vadinamosios Pasaulio Tvarkos (apie jas bus atskira kalba) iš esmės formuodavosi karų pabaigoje. Karus dažniausiai sukeldavo didžiausias aukštumas pasiekęs visuomenės emocijų barometras. Nepasitenkinimas esama padėtimi – svarbiausia emocija. Beje, materialios karo prielaidos („mūsų nafta“ ar „mūsų geležinkelis“) – antraeilis dalykas, lyginant su Motinos-tėvynės garbe.

Deja, tenka konstatuoti, kad Motinos-tėvynės garbė, turint gal-

voje globalizacijos sukeltą valstybių suvereniteto silpnėjimą ir patriotizmo materialėjimą, šiandien yra gerokai sumenkusi, o pilietybė apskritai tampa prekybos objektu. Tad gal yra vilties sulaukti naujos eros – laikotarpio be karų ir žudynių? XXI amžius – globalizacijos amžius, tik ar bus jis ir taikos amžius?

„Taip“ sako kai kurie globalizacijos apologetai, tačiau jų kalbėjimas neįtikina.

Žinoma, iš karto išgirstu klausimą: kieno ir prieš ką tas karas bus? Juk niekas nepatikės, kad Lenkija puls Vilnių ar lietuviai užkariaus Rygą. Nors matydamas, jog kai kurie lietuviai pasiryžę eiti į karą dėl kažkokios „W“ raidės, visaip gali pagalvoti (tiesa, šis atvejis labai lokalus ir provincialus).

Ne vienoje diskusijoje manęs klausė, ar tikrai manau, jog artėja naujas karas (o galbūt ir okupacija), ar visos tos kalbos yra tik politinės konjunktūros skatinimo sukeltas šaršalas? Mano atsakymas būdavo paprastas: bus toks karas, kokiam nesame pasiruošę arba kokio mažiausiai tikimės. Istorija liudija kaip tik tai. O jei įlįstume į norinčiųjų kariauti kailį, tai nesunkiai suprastume, kad imtis karo geriausia tada, kai priešininkui to mažiausiai norisi. Ukrainos tragedija tai tik patvirtino – karas prasidėjo tada, kai Vakarų valstybių valdžioje buvo žmonės, ne tik nemokantys „karo politikos“, bet tiesiog išmokyti gyventi taip, kad dėl visko galima susitarti, susitarti netgi su blogiu. Vienu bjauriausių vadinamosios Gorbačiovo epochos palikimu laikau greitai prigijusį įsitikinimą, kad visi diktatoriai iš prigimties yra tokie gorbačiovai, tik reikia mokėti prie jų „prieiti“ ir susitarti, o ne organizuoti revoliucijas.

Tačiau pasvajokime kitaip, pasvarstykime, kodėl karų apskritai neturėtų būti. Ar egzistuoja kokia nors prielaida teigti, jog karai stauga ims ir išnyks lyg pernykštis sniegas? Juk XXI amžiuje niekas nepasikeitė – žmogaus prigimtis liko tokia pati, o karai kyla būtent iš jos, ir istorikai sutaria, kad istorija kartojasi. Tiesa, nepatikslinka,

kaip – kaip tragedija, komedija ar farsas, tačiau kartojimasis – visai natūralus procesas, nors ir ne visada mums malonus.

Karas ir taika – kraštutinės būsenos valstybių santykiuose. Taika dažniausiai siejama su laisvės ir stabilumo sąvokomis, nors kartais taika vadinamas tiesiog karo nebuvimas – tarpukaris. Karas – tai prievarta bei radikalūs pasikeitimai pasaulio politiniame žemėlapyje. Karo pasekmės, įtvirtintos sutartyse, neretai tampa pagrindu ilgalaikiams politiniams procesams, taip yra ir šiaudien. Tarp karo ir taikos – dviejų kraštutinumų – gali egzistuoti įvairaus draugiškumo ar priešiško laipsnio santykiai. Būta vadinamojo Šaltojo karo, kuomet pasaulis nekariavo, tačiau nebuvo draugiškas, kalbama ir apie Šaltąją taiką, kuomet valstybės demonstruoja labai draugiškas intencijas, tačiau yra įsivėlusios į karus.

Karas nėra kokia nors laisvalaikio pramoga. Istorijos faktai byloja, kad nebuvo šimtmečio (gerai pagalvojus – gal ir dešimtmečio) be ginkluotų konfliktų. Tuo pačiu metu netrūko ir kovotojų už taiką bei siekiančių suprasti karo prigimtį ir taikos įgyvendinimo galimybes. Karo teoretikams karo apibrėžime svarbus motyvacijos kariauti, politinių tikslų aprašymas, naudos ir nuostolių skaičiavimo būdas, o paprastam žmogui tai – visa griauinančios ir naikinančios aplinkos pajautimas.

Karų ir kitų negandų griaujamąją jėgą padės suvokti toks matematinis pavyzdys. Įsivaizduokime, kad Kristaus gimimo metais statistinio žmogaus pajamos prilygo vienam eurui ir kasmet jos augo po kuklų vieną procentą. Jei toks augimas tęstųsi iki dabar, turėtume pajamas, prilygstančias pusei milijardo. Aišku, kad tiek neturime. Štai kiek prarandame per visas šias negandas.

Tačiau, prieš pradėdamas rimtą pokalbį apie karą, noriu pateikti keletą teorinių ekskursų, leisiančių skaitytojui geriau suvokti, kas laukia visų mūsų.

ĮDOMYBĖS

Žinome, kad karai gali būti įvairių tipų. Dažniausiai žodis „karas“ mums asocijuojasi su konvenciniu karu – mūšio lauku, kur švilpia kulkos, rieda tankai, griaudi artilerija.

Istorija tvirtina, kad premodernūs karai (konfliktai, vykę iki Naujųjų amžių) pasižymėjo tuo, kad juose dalyvavo daugiausia tam tikro socialinio sluoksnio atstovai (aristokratai). Gindami tam tikrų valdovų interesus kariavo ir profesionalūs samdiniai. Karuose buvo svarbūs ekonominiai aspektai, tokie kaip karo grobis, tačiau ne mažiau svarbi ir aiški buvo ideologinė motyvacija (jau minėta – karas prieš klaidatikius, Kristaus karsto vadavimas ir pan.). Kariauta irgi nevienodai. Napoleoną Buonapartą galima laikyti paskutiniu genialių karo žygių strategu. XIX amžiuje karo žygius pakeitė kova dėl teritorijos. Sėkmę lėmė ne pavieniai mūšiai, o teritorijos kontrolė, pasikeitė konfliktų pobūdis: atsirado fronto linija, o apie karo sėkmę bylojo kontroliuojamos teritorijos dydis. Naujųjų amžių karuose iki XX amžiaus pabaigos kariuomenių pagrindą sudarė šauktiniai kartu su profesionalais, kariaujantys ne už konkretų valdovą, bet už valstybę, kaip svarbiausią politinę vertybę.

Jei taptume branduolinio karo liudininkais, suvoktume, kad tai veikiausiai trumpas, akimirksniu žudantis ir ilgalaikes pasekmes sveikatai paliekantis karas. Mūšio lauko ir fronto linijos jame nėra. Postmoderno epochoje galimi ir kitokie – nekonvenciniai – karai, pavyzdžiui, cheminio ir bakteriologinio ginklo naudojimas, kibernetinės atakos ir pan. Pilietinis karas vyksta valstybės viduje, viduje vyksta ir partizaniniai ar teroristiniai karai, teorijose vadinami asimetriniais arba hibridiniais.

KĄ MANO TEORETIKAI

Karas suformuoja kultūrą, istoriją ir sielą!

Richas Atkinsonas

Besimokydamas rytietišku hieroglifu, kartą išgijau tokį japonų kalbos žodynelį, kuriame hieroglifai buvo sudėlioti pagal temas: sveikinimai, turizmas, maistas, drabužiai ir t. t. Skyrelyje apie karą ir ginklus pirmasis žodis buvo TAIKA. Pagalvojau, kad sovietinė-

je knygelėje tikriausiai tas žodis būtų buvęs PERGALĖ. Štai kaip skirtingai suvokiami karo tikslai ir karo prigimtis. Tačiau, kaip jau minėjau, esu įsitikinęs, kad dauguma žmonių nori gyventi taikiai ir nekariauti, o svajonė apie amžinąją taiką ar žemiškąjį rojų neapleidžia visų epochų mąstytojų.

Vienas didžiausių taikos teoretikų buvo visiems žinomas Immanuelis Kantas, teoriškai pagrindęs sąlygas, reikalingas tam, kad karai apskritai nebekiltų. Niekas neprikūši – gerų norų filosofas.

I.Kanto Amžinosios taikos konceptas susijęs su keliais išankstiniais reikalavimais visuomenei, tarp kurių svarbi nuostata, jog taika yra racionalesnis visuomenės raidos produktas nei karas. Nors sutinkame su tuo, kad žmogus nėra racionali būtybė, galvoti ir spresti racionaliai ši būtybė vis dėlto mėgsta. Taigi mažiau emocijų – mažiau karų.

Jungtinės Tautos, bandydamos įgyvendinti ugnies nutraukimo sutartis, apsaugoti civilius ar materialias vertybes, kartkartėmis kuria zonas, kurios angliškai vadinamos *Safe Heavens*, lietuviškai tai turėtų būti verčiama kaip Saugumo rojus. Rojaus ten tiek, kad nešvilpia kulkos, tačiau saugumas ne visada užtikrinamas. Kai kuriose Azijos ir Afrikos šalyse minėtų zonų kūrimas ne kartą pasiteisino – išgelbėta tūkstančiai civilių, o kai kada buvo nutrauktas ir karas, tačiau buvusioje Jugoslavijoje Saugumo rojaus zonos praktiškai neapsaugojo nieko. Mačiau net kandų pajuokavimą, kai užrašas *UN safe zone* buvo pakeistas į *Unsafe zone*...

Jei pamėgintume įsivaizduoti, kur yra ne Jungtinių Tautų stiliaus, o I. Kanto vizijos Saugumo rojus, suprastume, kad tai ir yra tas Rojus, apie gyvenimą kuriame tikriausiai bent kartą pagalvoja kiekvienas pasaulio tikintysis. „Kantiškasis“ saugumas didele dalimi sutampa su daug kartų susikompromitavusia, bet taip niekada ir nepaneigta Rojaus kūrimo žemėje idėja. Tai gal imkime ir sukurkime tą Rojų čia, žemėje? Ką čia mums reiškia – visi žinome, kad gyventi gerai – tai gyventi ilgai ir laimingai. Tai gyvenkime, kodėl to nedarome? Gal kam ir atrodo juokinga saugumo politikoje minėti

žemiškąjį Rojų, vis dėlto būtent apie jį daugiausia ir svarstome. Tai būkime drąsūs, drąsesni ir už patį I. Kantą.

Suprantu, kad šioje vietoje išgirsiu daugybę priekaištų valdžiai ir sau, jog nieko nedaroma, kad reikia investuoti į jėgą, o ne į intelektą, ne į taikos viziją, bet į priešų persekiojimą, ne į taiką su kaimynais, bet į taiką prieš kaimynus... Ir pinigų tam privalo atsirasti, nes per daug išlaidaujame investuodami į tradicinį saugumą.

O saugumo politikos principai visai paprasti: ką norime saugoti, nuo ko norime saugoti ir kaip norime saugoti? Jei atsakymai į visus tris klausimus aiškūs, tai jau gyvename saugiai. Pasirinkime tuomet, ko trūksta iki pilnos laimės – pasaulio, šalies, bendruomenės ar asmeninio saugumo? Kas tą saugumą trikdo ir kaip jį užtikrinti? Jei pasirinkome ir suplanavome, didelė tikimybė, kad sukūrėme savąjį Rojaus žemėje viziją.

Galima garsiai pasijuokti, kad Rojus – tai utopinis komunizmas, tačiau jei jo idealas sutampa su saugumo idealu, gal kaip tik tai ir privalome sukurti? Kuriame Rojų žemėje pagal savo žemės modelį, bet tokį, kuriame nėra žemiškų realiųjų – visų pirma karo. Tai į amžinąją taiką su tokiu modeliu visai pakeliui...

Kiek beprisimintume savo žmogišku mąstymu sukurtų hipotetinių Rojaus vaizdinių, galima sakyti, kad karo jame nėra (to vieno vienintelio angelų maišto galime neskaičiuoti). Vadinasi, saugumo prasme tai yra idealus variantas. Rojuje nėra ir svarbių karo priešasčių – tautų ir valstybių, brangiausios Tėvynės (giname juk tėvynę – valstybę ar tautą), nėra gintinų svarbių (strateginių) objektų ir kultūros paveldo.

Prieš gerus tris dešimtmečius buvo madinga kalbėti apie istorijos pabaigą ir visai nejuokaujant teigta, kad tarp valstybių privalo išnykti visi prieštaravimai, o skirtumai tarp tikėjimų ir papročių privalo tapti nereikšmingi. Taigi ir vėl kurtas žemiškasis bekonfliktinis Rojus. Šiandien, kai šį istorijos pabaigos konceptą jau galima laikyti sukompromituotu, minimas „rojaus komponentas“ ir to-

liau lieka labai geidžiamas.

Tai ir nestebina – juk mes, XX amžiaus pabaigoje atkūrę savo valstybę, irgi ruošėmės gyventi ilgai ir laimingai. Tačiau ar neatsitiko taip, kad asmeninės laimės siekis tapo svarbesnis už norą gilintis į ekonomikos ciklus ar politikos konceptus? Daugeliui taip norėjosi rūpintis pirmiausia mylimąja, vaikučiais, šuniukais, automobiliukais, meilužėmis, draugeliais... Kiekvienas mūsų, kokioje visuomenėje ar valstybėje begyventų, turi savo asmeninio Rojaus viziją, kaip gyventi ilgai ir laimingai bet kokioje aplinkoje, juolab kad dažnai mano, jog aplinka nuo jų mažai priklauso, kad laimingai reiškia tik gyventi be karo būtent fizinio-buitinio saugumo (angliškai, *safety*) supratimo kontekste. Nežinia (apklausų rezultatai abejotini), kokia visuomenės dalis nacionalinės laimės ar pasaulinės taikos labai šiandien galėtų paaukoti asmeninę laimę, kurios svarbiausiais komponentais laikomi malonumai (įskaitant kūniškus), sėkmingas pareigų vykdymas, draugai ir aukštas aplinkinių vertinimas (aplo-dismentai). Tai tokios teigiamos savybės, kurioms nepriskiriama jokia karinė pergalė. Vadinasi, karo nebus. Nenorime.

Istorijos pabaigos aksioma yra tikėjimas, kad visas pasaulis anksčiau ar vėliau (anksčiau – geriau) virs liberaliu pasauliu, kuris turėtų būti etaloninis. Tačiau nepamirškime, kad ne visas pasaulis nori liberaliai išsvajoto demokratinio rojaus. Nenorinčių šiuolaikinio pasaulio pripažinti saugiu pasauliu ne tiek jau ir mažai, nors „kantiškųjų“ pastangų kurti tautinę pasaulietinę valstybę nestinga, kaip ir nestinga tikėjimų, kad „teisinga“ tarptautinė taika išsaugos pasaulį. Galima rasti net keletą su I. Kanto idėjomis konfrontuojančių politikos filosofijų, kurios turi savo veiklos įrankių.

Pragyvenome jau beveik ketvirtadalį XXI amžiaus, turėjusio tapti istorijos epilogu. Tačiau pasaulis netapo nei kiniškas, nei islamiškas, nei rusiškas. Liko labai panašus į tokį, koks buvo. Reikia labai tiesiai pasakyti banalią, nors ir ne visai malonią tiesą – saugumo XXI amžiuje nebus – didesnė tikimybė, kad bus dar daugiau karo,

karo už tą žemiškąjį Rojų, kuris ir mums, katalikams, atrodo mūsiškis. Jungtinių Tautų kuriamas Saugumo rojus atsiras karo metu tik tada, kai jau kitos išeities nebus, bet į Renesanso freskose bei paveiksluose vaizduojamus rojaus vaizdinius visai nebus panašus.

Jei jau taip, tai ir iš istorijos negalime tikėtis ko nors naujo. Tik mūsų svajonės ir aistros (kokia bebūtų valdžia ar santvarka) visada tikros, net totalitariniame pasaulyje mylėjome tikra meile. Todėl ir skaudu, kad artimiausiu laiku geriau nebus, kad šiame šimtmečiuje būsime tokie pat nelaimingi kaip ir praėjusiame. O gal dar nelaimingesni, nes nemokame santūriai išnaudoti savo galimybių...

Ir mūsų nuodėmės tos pačios. Skiriasi gal tik „techninė“ jų pusė. Esame to paties nerimo, gėdos ir silpnumo vaikai. Tai ir laukia mūsų ne istorijos pabaiga, bet jos tęsinys, toks pats daugeliui nemalonus, kaip ir istorinė praeitis.

Tiek šiam kartui apie taiką. O dabar – apie karą.

Pirmuoju didžiu karo teoretiku laikomas kinų karo vadas Sun Tzu (gyvenęs, manoma, 544–496 pr. Kr.), šiandien vienas dažniausiai po Konfucijaus cituojamų senovės Kinijos autorių. Jo supratimu, racionaliai kariauti – tai pasverti galimus nuostolius, apskaičiuoti laimėjimus ir nepradėti karo, jei balansas abejotinas. Priešą reikia pažinti kaip save patį, bet atakuoti ne jį, o jo strategiją, priešui primetant savąją... Kita vertus, kariaujant nenaikinti prieš šalis ir žmonių be reikalo, nes vėliau pačiam reikės atkurti viską, kas sugriauta ir sunaikinta. Geriausias karas yra tas, kurio apskritai pavyksta išvengti.

ĮDOMYBĖS

Johnas G. Stoessingeris veikalė „Why nations go to War“ nagrinėja karo prigimtį ir priežastis, pasitelkdamas dešimt pavyzdžių iš XX–XXI amžių karų.

Pabrėžiama, kad karus sukėlia ir juos vykdo žmonės, o ne anoniminės gamtos ar antgamtinės jėgos, atsirandančios prieš žmogaus valią. Sprendimas eiti į karą yra ne tik racionalus, bet ir labai emocionalus. Valstybių ir bendruomenių lyderiai įtikina žmones, kad čia ir dabar yra prasminga aukotis ir kentėti dėl idealų. Valdovai, dažnai šaukiantys į karą, paprasčiausiai nemoka pasinaudoti diplomatijos ir taikos galimybėmis.

Kalbant apie Pirmąjį pasaulinį karą, galima daryti išvadą, kad Vokietijos, Rusijos, Serbijos ar Austrijos–Vengrijos vadovų negalima laikyti aršiais karo šalininiais. Korespondencija tarp vokiečių kaizerio Wilhelmo ir jo giminaičio caro Nikolaus II rodo, kad abu stengėsi sulaukyti austrus ir serbus nuo karo veiksmų. Deja, gal valdovų „ego“, gal savitas garbės ir patriotizmo supratimas, o gal ir patarėjų mąstysena stūmė juos karinių, o ne diplomatinių susitarimų link. Tai buvo politiškai nevykę sprendimai, kainavę visą Europos jaunų vyrų generaciją.

Operacija „Barbarossa“, 1941 metais vykdyta prieš Sovietų Sąjungą, autoriaus nuomone, rodo, kad ja siekta ne nugalėti Rusiją, bet ją iš esmės sugriauti. Stalinas tuo tarpu sugėbėjo karo atvejui sukurti Motinos-Rusijos įvaizdį, kuris veikė stipriau nei komunizmo sistemos gynimo poreikis. Tad nacizmo karas prieš komunistą virto Vokietijos karu su Rusija. Hitleris iškėlė arijų rasę, bet Motinos-Vokietijos įvaizdžio taip ir nesukūrė – ar ne dėl šios priežasties didžiojo fiurerio vokiečiai galiausiai ir nebegynė? Kuri tauta – vokiečiai ar rusai – dėl liguistų savo vadų sprendimų nukentėjo labiau, galima ilgai diskutuoti, tačiau faktas yra tai, kad visas kančias ir pradimus nulėmė ne kokie ekonominiai išskaičiavimai, o paranojiški užmojai pradžioje dalintis Lenkiją ir Europą, o paskui vienai kitą.

Emocingai pradėtas ir tęstas Korėjos karas. 1950 metų vasarą Šiaurės Korėjos vadovybė nusprendė suvienyti šalį „išvadavimo karu“, tačiau amerikiečiai sureagavo neplanuotai skausmingai ir išnaudojo Jungtines Tautas, kad šios savo sprendimais taptų jau nebe neutraliu teisėju, bet kariaujančia puse. Šiaurės Korėjos agresija ir pernelyg karingas Jungtinių Tautų atsakas sukėlė karą, kurio (kaip paprastai) laimėti viena pusė tiesiog negalėjo. Šis karas buvo ilgas, sekiantis, su daugybe aukų ir beveik nuliniu rezultatu. Karo situacija tebesitęsia iki šios dienos, tik dabar yra stiprinama aiškiu Šiaurės Korėjos branduoliniu šantažu: tiesiog ciniškai reikalaujama „premijavimo“ kad ir už laikiną programos sustabdymą.

Kalbėdamas apie Vietnamo karą, autorius parodo, kaip net penki JAV prezidentai savo sprendimais klampino šalį į pavojingą avantiūrą. H. S. Trumanas neįvertino Azijos realijų ir pokarinės situacijos Europoje, D. D. Eisenhoweris nepasimokė iš prancūzų pralaimėjimų tame pačiame Vietname (ir čia reikia pasakyti, kad vietnamiečių lyderis Ho Chi Minhas akcentavo Vietnamo, kaip tėvynės, o ne

komunizmo sistemos, svarbą kare). J. F. Kennedį Vietname politinį-diplomatinį procesą pavertė tikru karu, kuriame norėjosi pasiekti karinę pergalę, kai iš tiesų reikėjo ne karinio, o politinio sprendimo. L. Johnsonas tą patį karą dar labiau išplėtė, kol jis ėmė kelti tiesioginę grėsmę Šiaurės Vietnamui, kaip valstybei, ir... visą karo našta paliko „nešti“ R. M. Nixonui. Taigi šis karas galiausiai buvo pralaimėtas.

Jugoslavijoje tik valstybės vadovo Tito asmenybė saugojo vienoje vietoje visą tautų ir tikėjimų mišinį, kuris valstybės galvai mirus išsigimė į karą. Serbų, tokių kaip S. Miloševićius ir R. Karadžičius, veiksmai sukėlė serbų karą prieš visus likusius. Šiuo atveju, kaip ir daugeliu kitų, agresorius patyrė nesėkmę, tačiau didele visuomenės kančių kaina. Lyderiai buvo pasmerkti asmeninei atsakomybei, nors jie savo sprendimuose vadovavosi tikra ar menama „savos“ visuomenės simpatija.

Indijos ir Pakistano santykiai – tai nesibaigiantis konfliktas tarp musulmonų ir induistų, konfliktas, kurio negalima išspręsti vien geografiniu žemėlapiu perbraižymu. Tai karas ne dėl susitarimo ar visuomenės norų patenkinimo, o dėl pergalės, kuri esant dabartinei jėgų sanklodai negalima. Nė vienos pusės lyderiai neparodo tikėtino noro tartis, o ne kariauti. Tai, kas rodoma, yra veikiau imitacija, o ne tikros intencijos. Abi šalys, turinčios tam tikrą branduolinį potencialą, veikiau provokuoja karą, o ne siūlo branduolinį atgrasinimą. Galiausiai viskas suvedama į „nulinės sumos“ žaidimą – galimas tik vienu laimėjimas kitų pralaimėjimo sąskaita – abi pusės laimėti negali.

Vidurio Rytų politinė situacija anksčiau taip pat priminė „nulinės sumos“ žaidimą: kiekvienas turėjo žinoti, kas jo atžvilgiu yra „geriečiai“ ir kas „blogiečiai“. XXI amžiuje šios pasidalijimo linijos išsitrynė. Palestiniečių bendruomenė (kaip ir Izraelio žydiškoji dalis) yra gerokai fragmentuota, ir čia jau dažnai galima pasimesti, kas kam yra savas, o kas ne. Tokia fragmentacija šiandien yra naudinga visoms konfliktuojančioms pusėms (postmodernus karas). Modernųjų karą visą laiką laimėdavo žydai, tad arabai natūraliai suprato, jog karas su aiškiais savaisiais ir priešininkais jiems nieko gero neduos. Daug efektyvesnis yra karinis – politinis chaosas su išsitrynusiomis ribomis tarp civilių ir kovotojų. Tarptautinė bendrija vis mažiau tiki karinio sprendimo galia, tad siekiama kuo daugiau dividendų duoti neva nekariaujančiai pusei.

Saddamas Husseiną ne kartą vedė savo tautą į karus, kuriuose, tiesą sakant, didelių dividendų negavo. Musulmonų karas su musulmonais (Irakas–Iranas bei Irakas–Kuveitas), karas prieš kurdus, galiausiai pralaimėjimai Jungtinių Tautų remiamai koalicijai – tai tikrai gėdingi karai, nors sukelti su dideliu nacionaliniu pasididžiavimu. 2003 metais turėjęs proą taikiai pasitraukti S. Huseinas pasirinko karo galimybę, kuri virto ir šiandien nesibaigusia krize.

Kalbėdamas apie Bin Ladeną ir Georgo Busho karą J. Stoessingeris taip pat pabrėžia abiejų kovotojų emocinį pasirengimą ne susitarti, o nugalėti ar padaryti kuo didesnę žalą. G. Bushas, kovodamas su šėtono pasiuntiniu, tikrai jautėsi moraliai pakylėtas, taip pat jis jautėsi ir grasindamas Iranui bei Šiaurės Korėjai.

Tai ko gi mus moko šie karai? Pirma: tie, kurie karus pradeda, labai retai juos laimi. Antra: valstybių vadovų sprendimai yra esminiai norint karą pradėti arba jo išvengti. Trečia: vadovų klaidos lemia tai, jog karai tęsiasi ilgiau ir yra kruvinesni, nei manyta iš pradžių. Ar visa tai tinka ir Ukrainai? Žinosime jau greitai.

O XXI amžiuje Etiopijoje, Ruandoje ar kokiam Darfure masinės žudynės gali vykti ir be formalių karo atributų. Jos yra dar emocionalesnės nei įprasti karai.

Tad karo pradžia ar kitokio konflikto užuomazga bet koku atveju neatšiejama... nuo emocijų.

Sun Tzu išmintis atspindi visą Rytų filosofiją, kurios esminė idėja yra ne pergalė prieš gamtą ar išorės jėgas (kaip įprasta manyti Vakaruose), bet veikiau harmonija su jomis. Geras valdovas turi mylėti žmones ir leisti gyvenimui slinkti įprasta vaga, o ne vykdyti prievartinę pertvarką. Daug naudingiau priešą nugalėti be kovos, nei laimėti prieš jį kovą. Priešui reikia suteikti diplomatinę alternatyvą ir „neįvaryti jo į kampa“, t. y. būtina leisti kapituluoti, kai jis mano, jog tai daryti pats metas. Tad būtent silpnasis sprendžia, kada karą reikia baigti. Šiuolaikiniame pasaulyje tai reiškia, kad su priešu reikia komunikuoti, mat visi didžiausi agresoriai neretai būna tikri „taikos balandžiai“ ir melagingai teigia, kad jie nori tik diplomatinio sprendimo, bet kita pusė to nenorinti – tas priešas užsispyrimas ir verčia juos kariauti!

Taigi karas yra politika, o pastaroji privalo būti racionali. Beje, karo moralinių pagrindų Sun Tzu neanalizuoja – jis jaučiasi esąs tiesiog valstybės tarnautojas, vykdamas valdovo užduotis, nesvarstantis, ar valdovas elgiasi teisingai, garbingai, ar atvirkščiai. Įdomu tai, kad XX amžiaus pabaigoje kai kam buvo kilęs noras (ne visai praėjęs ir iki šiol) kariškius laikyti tiesiog valstybės tarnautojais, atliekančiais specifines kariavimo funkcijas. Kariškis, gavęs nurodymą, kur ir kaip gali panaudoti jėgą, tiesiog eina į... tarnybą.

Karas yra tokio amžiaus atspindys, kokia yra to meto žmonija:

keičiasi tik technologijos, o bandymai pasverti, ar kariauti apsimo-ka, nesikeičia. Tik ne visada istorijos eigoje išsipildydavo ir karo planuotojų prognozės.

Europoje bene pirmieji konceptualūs saugumo politikos apmąstymai priklauso antikinės Graikijos istorikui Tukididui iš Atėnų, gyvenusiam pirmoje V a. pusėje pr. Kr. Jo sukurta „Peloponeso karo istorija“ – svarbus karo ir taikos studijų šaltinis. Anot Tuki-dido, karas yra natūrali istorijos dalis. Skirtingai nuo Sun Tzu, jis teigė, kad karas yra neprognuojamas. Kuo karas ilgesnis, tuo sunkiau jį planuoti, mat atsiranda vis daugiau iš anksto nenumaty-tų elementų: sumažėja resursai, keičiasi sąjungininkai ir priešinin-kai, kinta motyvacija ir taktika. Tukididas konstatavo, kad ilgainiui tokia kare gėris ir blogis tampa vis labiau reliatyvūs – juo karas ilgesnis, juo labiau auga demoralizacija, išnyksta riba tarp „teisin-go“ ir „neteisingo“ karo. Tai išties būdinga daugeliui karų, tačiau istorikas nesigilina, su kokiomis moralinėmis nuostatomis svarsto-ma karo galimybė ir su kokiais – gerais ar blogais – ketinimais pasi-renkama kariauti. Gal tai godumas, kantrybės stoka, o gal patriotinė narsa? Aišku viena: karas demoralizuoja. O ką, jeigu karo pradžia yra jau demoralizuotos visuomenės mąstymo pasekmė? Klausimas, žinoma, retorinis.

Dar svarbu pridurti, kad didžiausiems Tukidido pasiekimams priskirtinas ir vadinamosios saugumo dilemos suformulavimas. Jos esmė ta, kad kieno nors saugumo didinimas kelia nesaugumo jausmą aplinkai. Kalbant paprastai, vienos šalies saugumo prie-monių stiprinimas, pvz., ginklavimasis, kaimynines šalis verčia jaustis nesaugiai. Ši priežastis jas skatina ginkluotis bei stiprinti ki-tus savo gynybinius pajėgumus, o tai galų gale atsiliepia pirmajai šaliai. Tad saugumo didinimas, ypač vienašalis, nuo pat pradžių tarsi programuoja ginklavimosi varžybas, saugumo mažėjimą ir... naujo karo grėsmę. Štai ir išvada: norėdamas gyventi saugiai pro-vokuoji karą.

Šioje vietoje verta prisiminti diskusiją, kuri po Antrojo pasaulinio karo vyko Švedijoje: verta ar neverta šiai šaliai kurti branduolinį ginklą? Sprendimą nulėmė „tukididiški“ argumentai: turėdama branduolinį ginklą Švedija kels kaimynų nepasitikėjimą, taps kitų branduolinių valstybių taikiniu – dėl to šalies saugumas tikrai nepadidės.

Niccola Machiavellis savo rašiniuose karui taip pat paskyrė de-ramą vietą teigdamas, jog karas yra ypatingas atvejis politiniame gyvenime. Jis teisingai patarė karo metu karinę ir politinę valdžias suvienyti bendrai vadovauti ir sutelkti dėmesį ne į smulkius pasiekimus ar praradimus, o lemiamam mūšiui laimėti. Jo darbuose išryškėja tai, ką šiandien pavadintume patriotizmo faktoriumi: N. Machiavellis gynybiniuose karuose (ginant pagrindines savo vertybes, savo miestą ir pan.) patarė pasitelkti ne samdinius, o savus – miestelėnus.

Nauju ir net revoliuciniu požiūriu į karą galima laikyti Carlo von Clausewitzo idėjas. Apie jas kalbėsime dar ne kartą. Moderniai pakartodamas Sun Tzu, C. Clausewitzas teigė, kad karas yra politikos dalis, tiksliau, prievartos priemonėmis vykdoma politika. Tokia prievarta dažnai yra neišvengiama, jos poreikis atsiranda kintant santykiams tarp valstybių, dėl valdžios ir politinių idėjų kaitos, ginklavimosi varžybų, geografinių ar mokslinių atradimų ir pan. Kartą pradėtas ir greitai nebaigtas karas turi tendenciją eskaluotis – į jį laipsniškai įtraukiama visa visuomenė, valstybės ekonomika, ideologija, kultūra. Toks karas gali tapti... totaliu karu.

Fundamentaliai nauju dalyku laikytinas C. Clausewitzo mokymas apie karo pabaigą. Pasak jo, laimėti karą yra blogai, nes laimėjimas pasėja sėklą naujam konfliktui, revanšui, nepasitenkinimui esama Pasaulio Tvarka. Šio teoretiko manymu, vienintelė gera karo pabaiga yra taika, todėl kariaudami turėtume galvoti, kaip gyvenime po karo. Tiksliau kalbant, C. Clausewitzas išskyrė dvi karo pabaigas, arba du karo tikslus. Vienas jų, vadintas Ziel, yra pra-

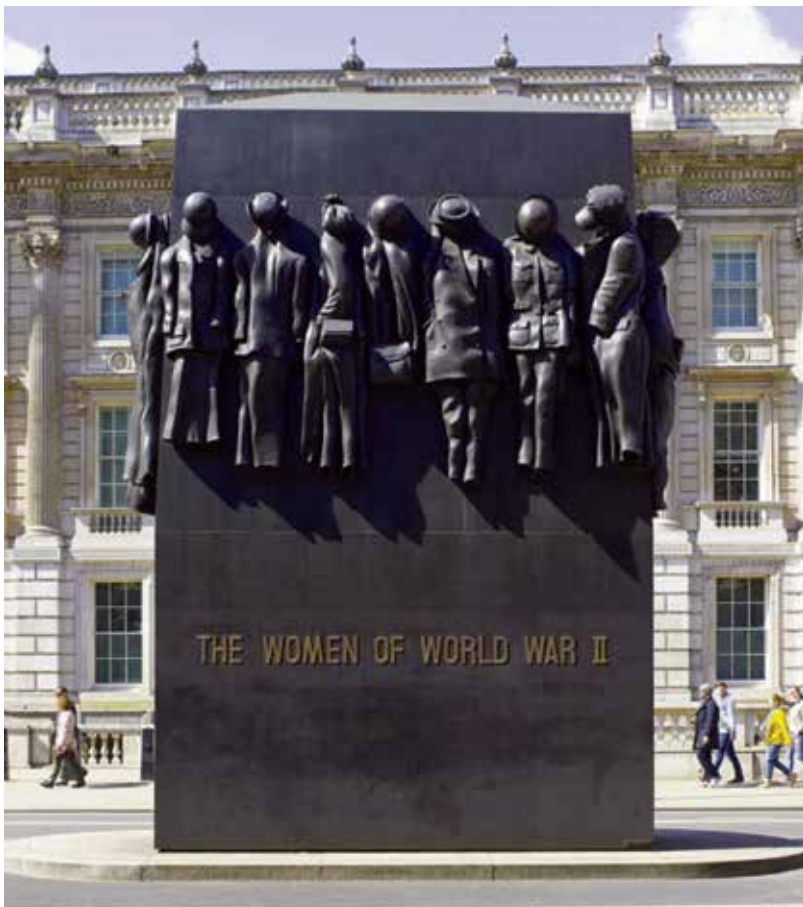
našumo, leidžiančio diktuoti politines sąlygas, įrodymas, kitas Zweck – pokarinis politinis sprendimas – kariaujančių susitaikymas. Šioje vietoje stipresniojo misija yra išTIESTI ranką silpnesniam ir jam suteikti garbingą tolesnio gyvenimo alternatyvą.

Sukluskite, tikintieji: Clausewitzo mokymas, atrodo, daug kur primena krikščionybės idėją kurti amžinąjį susitaikymą ar Kanto svajones teisiškai sukurti Amžinąją taiką. XX amžiaus istorija skaudžiai ir kartu viltingai patvirtino šio mokymo teisumą: per šimtmetį pergryventi du totaliniai karai, vadinti pasauliniais, karai, kurių pabaigoje būtent tie, kurie susitaikė, veikiai tapo pranašesni prieš tuos, kurie savo tolesnę politiką motyvavo pergale ir priešo kapituliacija. Sovietai laimėjo, bet po to jų niekas nebemylėjo, amerikiečiai susitaikė su buvusiais priešininkais ir sukūrė euroatlantinę integraciją.

Carlas von Clausewitzas buvo paskutinis klasikinio karo ir taikos žinovas, valstybę traktavęs kaip nedalomą visumą: visi piliečiai lygūs prieš visus piliečius. Vėliau pasirodė, kad valstybės negalima traktuoti kaip nedalomo vieneto – valstybė yra gyvas organizmas ir jos viduje karas ir taika priimami nevienareikšmiškai.

Marksistai, kuriuos labiausiai barame dėl savo nelaimių, buvo ne tik ekonominio ir socialinio gyvenimo utopistai – jie rašė ir karo teorijas. Friedrichas Engelsas sukūrė revoliucinio karo, Kinijos lyderis Mao – partizaninio, o Argentinoje gimęs Ernestas Che Guevara – teroristinio karo teorijas. Tai jau vadinamieji asimetriniai karai, kuomet kariaujančių pusių teisinis statusas, tikslai ir motyvacija skiriasi: vieni savo karą vadina revoliucija, kiti – maištu.

Šioje situacijoje galima kalbėti apie tam tikrą vertybinio faktoriaus kare atsiradimą: štai klasių kova yra socialinis karas, kariauti prieš išnaudotojus yra moralu, net jei tai susiję su didelėmis aukomis. Beje, klasinis karas nesibaigia, nes vadinamų klasinių priešų visada bus. Partizaninis ir teroristinis karas taip pat turi savo moralę – kariaujama prieš okupantus, diktatorius ir kitokias politines negandas. Bet, kita vertus, mes gerai žinome,

Memorialas Antrojo pasaulinio karo moterims, Londonas

kaip klostosi įvykiai, kai partizaninis karas vienu yra traktuojamas kaip karas už teisybę, o kitų – kaip tvarkos palaikymas naikinant partizanus...

Tradicinis terorizmas – sudėtingas reiškinys, kurį galima apytikriai apibūdinti kaip veiksą ar iš anksto suplanuotų veiksmų visumą, pasižyminčią smurtu, siekiant įbauginti pilietinę visuomenę ir daryti spaudimą valdžiai, kad pastaroji imtųsi teroristams palankių politinių sprendimų priėmimo. Terorizmas gali reikšti ir nepasitenkinimą valdžios vykdoma politika apskritai.

Pagrindinis terorizmo bruožas – grasinimai panaudoti smurtą ar jo naudojimas prieš visuomenę, jos turto naikinimas, baimės ar neramumų kurstymas, siekis turėti įtaką priimant svarbius valstybei sprendimus. Pagrindiniai skirtumai tarp terorizmo ir įprasto nusikaltimo yra stiprus ideologinis terorizmo pagrindas, kuris iš esmės visada mėginamas primesti nusikalstamomis smurtinėmis priemonėmis. Pačios populiariausios ideologijos, kurios įkvepia šiuolaikinius teroristus, yra anarchizmas, kraštutinis kairysis komunizmas, neonacizmas, nacionalizmas ir separatizmas bei religija. Ir vėl tie įsitikinimai...

Mao ir Guevara teorijos sėkmingai išgyveno Šaltąjį karą ir liko sėkmingai gyvuoti po jo. Šiandien įvairios „maoistinės“ grupuotės veikia daugiau kaip trisdešimtyje šalių Azijoje, Lotynų Amerikoje ir Afrikoje, o terorizmas tampa viena svarbiausių naujųjų grėsmių. Rugsėjo 11-oji – tai teroro akcija pagal visas jo teoretikų dogmas. Vis daugiau terorizmo užsakovų tampa Che Guevaros apologetais, o kovotojai prieš juos iš naujo skaito šios srities teoretikų veikalus. Terorizmo, kaip kariavimo ar kovos būdo, kilimo akivaizdoje jo ideologų bei teoretikų darbai tampa vis reikšmingesni. Pranašaujama, kad tai yra ilgalaikė grėsmė, su kuria teks „sugyventi“ ilgas dešimtmečius. Todėl taip ir norisi šūktelti, ypač vasarą: „Paaugliai ir jaunuoliai, nenešiokite marškinėlių su tuo „žaviu“ Che Guevaros veideliu – patys to nežinodami jūs propaguojate terorizmą.“

Manau, kad karus emociškai galima klasifikuoti į techninius ir civilizacinius. Pirmieji yra karai dėl naudos, ekonominių, geografinių ir kitokių motyvų, antrieji yra ideologiniai arba išlikimo karai. Techninius karus kariauja ginkluotosios pajėgos, o juos laimi ta pusė, kuri yra pranašesnė techniškai ar turtingesnė resursų. Techninių karų baigtis aiški ir gali būti fiksuota sutartimi (teritorijos perdalijimas, reparacijos, režimo pakeitimas). Ideologiniuose arba civilizaciniuose karuose dalyvauja visa visuomenė (civilizacija), karinė pergalė juose dar nenulemia politinės pergalės – karinis konfliktas gali virsti politiniu ir pilietiniu pasipriešinimu, nebendradarbiavimu, civilizaciniu apartheidu – nepaisant sutarčių, konfliktas lieka neišspręstas. Net ir techninius karus politikai bando motyvuoti ideologiškai – XX amžiuje buvo visuotinai priimta manyti, kad kariauti techninį karą (karą dėl naftos ar strateginio geležinkelio) neteisėta – tai prieštarauja Pasaulio Tvarkai, o ideologiniai – „šventieji“, gynybiniai, vertybiniai – karai pateisinami. Neretai kiekviena kariaujanti pusė savo pozicijas grindžia ideologiškai, o priešininkus kaltina kariaujant neteisėtą techninį karą.

KĄ MANO INTELEKTUALAI

Intelektualai mano esą protingi, todėl dėl nieko nesutaria. Kečios filosofijos mokyklos labai skirtingai suvokia karo esmę, tačiau jas galima sąlygiškai skirstyti į tris karo teorijos šalininkų grupes: kataklizminės, eschatologinės ir politinės.

Bet pabandykime apie jas pakalbėti paprasčiau. Pirmoji teorija karą mato kaip gaisrą ir katastrofą, galinčius kilti ir tyčia, ir netyčia, antroji – kaip dramą su konkrečia pabaiga, trečioji – kaip strateginį žaidimą (panašų į šachmatus ar kokią kompiuterinę programą). Tai, žinoma, tik metaforos, realybė kur kas sudėtingesnė.

Katakližminę teoriją visai neblogai išdėstė rašytojas Levas Tolstojus romano „Karas ir taika“ herojų lūpomis. Vėliau ši teorija kiek glaustesne forma pateikta rašiniuose „Laiškas indui“ ir „Dievo Karalystė jumyse“, kuriuose jaučiama tendencija kovoti prieš karą ir kitas socialines bėdas nesmurtinio pasipriešinimo metodais (juos išpopuliarino didysis indų politikas Gandhis). Tolstojaus nuomone, karas yra baisi žmonijos nelaimė, išvengiama ar neišvengiama, ne taip ir svarbu. Svarbu, kad jis sukeltų tik žudynes ir chaosą, griautų visuomenės moralę. Tai yra bėda, o gal net ir Dievo bausmė, kuri vaizdžiai parodyta Senajame Testamente ir yra įaugusi į judaistinę karo sampratą. Kai kuriais atvejais karas neišvengiamas ir nepriklauso nuo žmogaus valios – gal tai Apokalipsės repeticija ar kas nors panašaus?

Eschatologinė mokykla teigia, kad joks karas neatsiranda tuščioje vietoje, kiekvienas jų turi savo tikslą, galiausiai visi karai turi pasibaigti išsprendus esmines civilizacijos problemas. Kitaip sakant, karo nenorime, bet kartais kariauti vis tiek tenka. Jei žmonija būtų protingesnė ir santūresnė, atsirastų ir nekariaujanti civilizacija. Tokia utopija ar distopija sutinkama ir kai kuriose politinėse ideologijose, pavyzdžiui, marksizmas pranašauja pasaulinę taiką po galutinės proletariato pergalės, o krikščioniška Armagedono pranašystė numato antrąjį Kristaus atėjimą bei galutinį Šėtono pralaimėjimą. Kryžiaus žygiai, džihadai, nacių Tūkstantmečio Reichas, Aukštesniosios rasės konceptas, net ir globalios demokratijos pergalės idėja priskirtinos šiai didžiai kryptčiai. Taigi, mieli demokratai, ir jūs esate viso labo utopistai.

Politinė mokykla – tai visų pirma jau minėtas C. Clausewitzas, teigęs, kad karas yra politikos dalis ir neegzistuoja pats savaime. Karas yra racionaliai taikomas valstybės politikos instrumentas. Kiek iš tikro racionaliai, dar galima abejoti, tačiau aišku, kad tai – valstybės įrankis. Juk Šaltasis karas ar operacijos Irake bei Afganistane ir yra valstybės instrumento naudojimas politiniams tikslams pasiekti.

Karo etikos klausimais pažiūras ir jų skelbėjus taip pat galima skirstyti į tris grupes: realistai, pacifistai ir „teisingo karo“ idėjos šalininkai.

Realistai teigia, kad atskiro individo etika ir moralės standartai negali būti taikomi didelėms bendruomenėms ir jų sąveikoms. Karas, kaip nacionalinis interesas, gali būti moralus, nors atskiri individai nuo jo ir nukenčia. Tai panašu į Tukidido, N. Machiavellio mokymą ar T. Hobbeso filosofinį konceptą. Pacifistai laikosi nuomonės, kad bet koks karas yra nemoralus, jį visada galima pakeisti taikiais politikos įgyvendinimo metodais, o smurtui galima sėkmingai priešintis nesmurtaujant (tai įrodė jau minėtas M. Gandhis, Martynas Lutheris ar sovietų imperiją sugriovę tautiniai sąjūdžiai). Teisingo karo teorija teigia, kad kai kuriais atvejais karas gali būti moraliai pateisinamas. Taip sakė Aristotelis, Ciceronas, šventasis Augustinas, Hugo Grotiusas, tai leidžia ir Jungtinės Tautos. Pagal šiuolaikinį supratimą yra dvi teisingo karo galimybės: savigyna arba grubus žmogaus teisių pažeidinėjimas, kuriam privalu užkirsti kelią.

Kiek žmonių, tiek nuomonių. O kuriems tu save priskirsi, mielas skaitytojau? Metas meditacijai.

KODĖL NORISI KARIAUTI?

Remiantis senu Kaino ir Abelio istorijos komentaru, galima teigti, kad visais laikais egzistavo trys dalykai, pagrindžiantys karo poreikį: ekonomika, valdžia ir religija.

Kodėl žmonės eina į karą? Kartais tai būna aiškus politinis sprendimas: „Kartagina turi būti sunaikinta!“ Bet ne visada. Visuomenėje populiariu manyti, jog karą sukelia nusikaltėlių valdžia, norėdama kažkaip pasipelninti ar susikrauti politinį bei finansinį kapitalą. Tačiau dauguma ekspertų mano, kad vien valdžios paliepimo

ar racionalaus išskaičiavimo karui vykti nepakanka, be to, karas bet koku atveju nuostolingesnis už diplomatiją.

Tačiau pradėkime nuo paprastesnių dalykų. Kiekvienas esame matę kieme, smėlio dėžėje, žaidžiančius vaikus ir stebėję, kaip tie mažyliai, dar nesaistomi jokių ideologijų bei politinių nuostatų, netrunka susipykti: „Tu paėmei mano žaislą, greit atiduok...“, „aš noriu tavo žaislo...“, „tu šaipaisi iš mano išvaizdos...“, „tu pašiepi mano žodžius...“

Vaikai užauga, bet nesantaikos židiniai išlieka tie patys: tu paėmei mano daiktą (nuosavybė, teritorija, resursai), aš noriu tavo daikto (nuosavybė, teritorija, resursai), tau nepatinka mano išvaizda (rasizmas), tau nepatinka mano mąstysena (civilizacijų arba religinis konfliktas, ideologijų kova).

Thomas Hobbesas „Leviathane“ pažymi, kad iš žmogiškos prigimties kyla trys priežastys konfliktuoti: konkurencija, nepasitikėjimas ir ... garbė.

Johnas G. Stoessingeris veikale „Why nations go to War“ teigia, kad einantys kariauti yra ne tiek racionalūs, kiek emociškai tam tikslui pasirengę žmonės.

Psichologijos ir psichoanalizės ekspertai, pavyzdžiui, Joostas Merlo, mano, kad tai visuomenės frustracijos, nepasitenkinimo esama padėtimi padarinys („negalima to leisti!“), Melani Klein karuose mato savotišką meilės poreikio realizavimą – norą susikurti savo ginamą šventenybę ir ją saugoti. Tai gali būti tėvynė, tikėjimas, o galiausiai ir pelnas. Šios idėjos kritikai sako, kad labai retai karo nori paprasti piliečiai. Karą paprastai provokuoja lyderiai, dažnai neatsargiai piktnaudžiaudami visuomenės pasitikėjimu. Juk tokie lyderiai kaip Hitleris ar Napoleonas atėjo į valdžią krizių metu, kai visuomenė išties troško „tvirtos rankos“.

O gal tikrai karas – tai logiška visų mūsų ydų ir politinių nuodėmių pasekmė, kuri periodiškai tiesiog privalo kažkaip materializuotis? Gal net visas taikos laikas tėra ilgas periodas, kuomet karas

bręsta, kai prieinama prie ribos, kai nebekariauti jau neleidžia nei sąžinė, nei garbė... Ar galima galvoti, kad tai Dievo bausmė, skais-tykla visuomenei?

Dabartines karo priežasčių teorijas galima skirstyti į dvi moky-klas. Viena ieško psichologinių ar net biologinių paaiškinimų, kita karo priežastis randa daugiausia socialinėje sferoje ir institucinėje visuomenės sąrangoje. Abi mokyklos savaip žiūri ir į galimybę išvengti karų.

Biologinės teorijos dažniausiai išvedamos iš žmogaus ir gyvūnų elgsenos panašumų. Gyvūnai taip pat kariauja dėl įvairių priežas-čių, vadinasi, karas – nieko antgamtiško. Etologų nuomone, gyvū-nų pasaulyje vyksta kova dėl lyderystės, dėl teritorijos apsaugos, dėl maisto. Aišku, kad teorija ne visada atlaiko sociologų kritiką, kuri teigia, jog gyvūnai tikrai visada kovoja (o tai ne tas pats, kas kariauja) „iš reikalo“, t. y. vedini savo instinktų, o ne politinių iš-skaičiavimų. Galiausiai žmogus juk ir į aplinką reaguoja kitaip nei gyvūnas, tad ši analogija ginčytina. Abejojama ir dėl to, ar agresy-vumas yra tikras žmogiškosios prigimties komponentas. Yra žino-ma, jog kai kurie gyvūnai dirbtinai retina savo populiaciją, kuomet ima stigti maisto ar ji pernelyg išauga („nebeišsitenka“ aplinkoje) – štai tada padidėja ir gyvūnų agresyvumas. Tačiau ar tai būdinga žmogui?

Psichologų mokykla karo prigimtį aiškina remdamasi žmogaus psichologijos ypatybėmis. Apie tai rašė dar šv. Augustinas ir Spino-za, šiuolaikiniai tyrėjai daug dėmesio skiria politinių lyderių psicholo-ginėms ypatybėms, o ypač nukrypimams nuo normos. Taip pat atkreipiamas dėmesys į žiniasklaidos įtaką nuomonės formavimui, ypač socialinės įtampos laikotarpiais. Tačiau psichologijos metodai yra labai bendri ir neleidžia kurti kokių nors išankstinių prognozių apie konkrečius atvejus.

Socialinės karo prigimties mokyklos teorijas galima suskirstyti į dvi dideles grupes, kurias sąlygiškai pavadinkime liberalų ir soci-

alistų mokyklomis.

Liberalai valstybę laiko save reguliuojančia sistema, kurioje valdžios įsikišimas turi būti minimalus. Valstybinė valdžia atsako už gynybą, tačiau jei visos valstybės gyvena pagal liberalias taisykles, karo tikimybė maža. Tokie bendri interesai kaip prekyba, atvira rinka, darbo jėgos ir kapitalo judėjimas dar labiau sumažina karo tikimybę. Liberaliosios mokyklos manymu, karo grėsmę didina autoritarinis valdymas, kuris veikia prieš taikingus visuomenės norus. Po dviejų pasaulinių karų, tiesa, liberalai pripažino, kad visuomenės nuomonė visai nebūtinai pasisako už taiką, ypač kai jų tautinės ar dvasinės vertybės paminamos.

Socialistų mokyklas vienija prisirišimas prie marksistinės „klasinės“ visuomenės traktuotės. Karus kelia buržuazijos siekis pasisavinti vis daugiau pridedamosios vertės. Proletariatui karas nesvarbu, jie į karą neis. Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Socialistų internacionalas iki paskutinės dienos netikėjo, kad tautinis patriotizmas pasirodys svarbesnis už klasinius interesus.

Sovietiniai teoretikai išskyrė tris skirtingus karo tipus: karai tarp kapitalistinių valstybių, karai tarp kapitalistinių ir socialistinių valstybių bei kolonijų išsivadavimo karai. Aišku, kad kapitalistinių valstybių tarpusavio karai kyla iš jau minėtų paskatų, o imperializmo laikotarpiu ypač (karas turi pragmatinį interesą). Tai atvedė ir prie pasaulinių karų. Karas tarp socializmo ir kapitalizmo yra klasių kovos padarinys, šitokiam karui reikia ruoštis, nors jo galima ir išvengti. Galiausiai kolonijų išsivadavimo karas yra teisingas karas, ir jį reikia remti. Teorijos bėda ta, kad „grynų“ karų tarp kapitalistinių ar socialistinių ir kapitalistinių valstybių taip ir neįvyko, o nacionalinis išsivadavimas nebūtinai buvo draugiškas Sovietų Sąjungai. Nors karas tarp socialistinių šalių iš viso nebuvo numatytas, SSSR kariuomenei teko įsiveržti į Vengriją ir Čekoslovakiją, santykiai su Kinija balansavo ant karo ribos, karas vyko tarp Kinijos ir Vietnamo. Galiausiai vyko išsivadavimo karas Afganistane

prieš pačią SSSR...

Netrūksta teorijų, aiškinančių karo priežastis iškreipta nacionalizmo (tautiškumo) samprata, kurią gali pakurstyti charizmatiniai lyderiai. Nacionalizmas yra viena iš socialinių ideologijų, turi įvairių atmainų – nuo kultūrinės tradicijos puoselėjimo iki agresyvaus šovinizmo, ir ne kiekviena iš atmainų atrodo karinga. Niekas tiksliai taip ir neapibrėžė, kas yra nacionalinis išsivadavimas, kas yra tiesiog separatizmas ar šalies integralumo griovimas. Pavyzdžių gausu. Kai kuriais atvejais tai buvo įteisinta (Bangladešas, Eritrėja, Pietų Sudanas, SSSR ir Jugoslavijos subyrėjimas, Čekoslovakijos „skyrybos“), kai kuriais atvejais (Biafra, Katanga) „triumfavo“ šalies integralumas.

Yra teorijų, teigiančių, kad karo priežastys glūdi tam tikrų interesų grupių siekių realizavime. Tai gali būti valstybių administracija, verslo bendruomenė, religinė ar politinė organizacija. Ne paskutinėje vietoje stovi ir ginkluotosios pajėgos, kurios, gavusios politinę valdžią, iš esmės ją paverčia karine. Todėl, kaip buvo minėta, armija neturėtų daryti politinių sprendimų.

ĮDOMYBĖS

Siekiant riboti branduolinių ginklų plitimą, daugiausia pacifistinių organizacijų (iš dalies ir Sovietų Sąjungos) pastangomis imtos propaguoti vadinamųjų nebranduolinių zonų kūrimo idėjos. Tarptautinėmis sutartimis siekta uždrausti laikyti, bandyti ir kitaip naudoti branduolinius ginklus, laikyti branduolines atliekas atskirose Žemės rutulio vietose, taip pat laikytis Tarptautinės Atominės Energijos agentūros (IAEA) reikalavimų. Dabar nebranduolinėms zonoms priklauso daugiau kaip 100 valstybių teritorijos.

Pirmoji tokia sutartis pasiekta 1959 metais. Tai vadinamoji Antarktidos sutartis (įsigaliojo 1961 m.), įpareigojanti nenaudoti Antarktidos teritorijos, kuri formaliai nepriklauso jokiai valstybei, „jokiems kariniams tikslams“ bei branduolinėms atliekoms sandėliuoti.

1967 metais pasirašyta Branduolinio ginklo draudimo Lotynų Amerikoje sutartis (Tlatelolco sutartis, įsigaliojo 1968 m.), 1985 metais panaši sutartis – pietinei Ramiojo vandenyno daliai (Raratongos sutartis, įsigaliojusi 1986 m.), 1995 – Pietryčių Azijai (Bangkoko sutartis), 1996 – Afrikai (Pelindabo sutartis). Pastarosios sutarties pasirašymo proga paskelbta Kairo deklaracija ragina nebranduoline zona paskelbti visą Pietų pusrutulį.

Augant branduolinių užtaisų skaičiui, iškilo pavojus, kad ginklas gali būti panaudotas atsitiktinai, kad jį be valstybių vadovų sprendimo galės savavališkai naudoti kariškiai, tad padėta nemažai pastangų apsaugoti branduolinį atgrasymą nuo nesusipratimų ir atsitiktinumų. 1968 metais pasirašyta Branduolinio ginklo neplatinimo sutartis (įsigaliojo 1970 m.), kurią pasirašiusios šalys įsipareigoja nekurti branduolinio ginklo, jo komponentų, neperduoti branduolinio ginklo potencialaus kūrimo technologijų ir pan. Pirmosios sutarties signatarės buvo SSSR, JAV ir Jungtinė Karalystė, sutarties nepasirašė Kinija ir Prancūzija. Nepaisant to, sutartis iš esmės veikė. Be penkių tuo metu realiai egzistavusių branduolinių valstybių, formaliai naujų neatsirado iki Indijos ir Pakistano tapsmo realiai branduolinių ginklų turinčiomis valstybėmis. Iki 1995 metų – numatyto sutarties galiojimo laiko – prisijungė daugiau kaip 170 šalių. Sutartimi pripažinta, kad tik penkios valstybės gali turėti branduolinį ginklą, t. y. tos, kurios jį turėjo sutarties pasirašymo momentu, o kitos įsipareigoja jo nekurti. Branduolinis penketukas – tai JAV, Jungtinė Karalystė, Kinija, Prancūzija, Sovietų Sąjunga. Sutartis buvo sudaryta 25 metams, tad 1995 metais įvyko sutarties peržiūros ir pratęsimo konferencija. Galiojimas pratęstas neribotam laikui. 1996 metais pasirašyta ir visiško branduolinių bandymų uždraudimo sutartis, kurios signatarėmis tapo dauguma valstybių.

Pirmos realios sutartys tarp Sovietų sąjungos ir JAV dėl branduolinio ginklo buvo SALT (1972 m.) ir SALT II (1979 m.). SALT pavadinimas atsirado kaip akronimas iš Strategic Arms Limitation talks – diskusija apie Strateginių ginklų ribojimą. Pirmoji – SALT – sudaryta iš dviejų atskirų sutarčių: antibalistinių raketų sutarties (ABM) ir sutarties, ribojančios branduolinių raketų paleidimo aikštelių skaičių.

Abi sutartys svarbios ginklų kontrolės mechanizmų studijoms. ABM sutartis sustabdė beprasidedančias ginklavimosi varžybas apsaugos nuo balistinių raketų srityje. Tai buvo paradoksalus saugumo didinimo mechanizmas, kai šalys di-

dino saugumą, didindamos branduolinio susinaikinimo riziką, t. y. drausdamos kurti balistines raketas, aptinkančias ir likviduojančias sistemas – didėjant rizikai būti sunaikintam mažėjo pagunda karą iš viso pradėti.

Paleidimo aikštelių skaičių ribojanti sutartis įdomi tuo, kad paleidimo sistemų skaičiaus ribojimas sukėlė naujos kartos branduolinio ginklo kūrimo bumą – atsirado raketos, sugebančios pernešti daug galvučių viena raketa – tad ir paleidimo aikštelių skaičiaus ribojimas nieko nebereiškė. SALT II, pagal kurią numatyta riboti strateginių bombonešių ir mobilių aikštelių skaičių, liko neratifikuota JAV Kongrese. Atsisakymo ratifikuoti priešastis – SSSR invazija į Afganistaną. Pažymėtina, kad SALT sutartys realiai nenumatė branduolinių užtaisų skaičiaus mažinimo, jose daugiau kalbėta apie technines ginklo pernešimo priemones.

Šaltojo karo metais riboti branduolinius ginklus trukdė supervalstybių konfrontacija. Abi pusės ruošėsi veikiau karui nei taikai, tad susitarimo galimybės nebuvo didelės – ginklavimosi varžybas daugiau ribojo techninės ir finansinės galimybės negu gera valia ir tarpusavio pasitikėjimas. Tik Šaltajam karui baigiantis, branduolinių ginklų kontrolės derybos suintensyvėjo. 1987 metais JAV prezidentas Ronaldas Reaganas ir SSSR lyderis Michailas Gorbačiovas pasirašė sutartį, draudžiančią vidutinio nuotolio – nuo 500 iki 5500 km – branduolines pajėgas (vadinamoji INF sutartis).

1991 metais dar egzistuojant SSSR pasirašyta SSSR–JAV Strateginių ginklų mažinimo sutartis – START (START – akronimas, atsiradęs iš frazės Strategic Arms Reduction Treaty). Tai bene pirmoji sutartis, siūlanti smarkiai sumažinti branduolinių užtaisų skaičių, kurių abi supervalstybės turėjo po daugiau kaip 12 000. Numatyta užtaisų skaičių mažinti ketvirtadaliu, sumažinta strateginių bombonešių karinė parengtis. Taip pat sumažintas kiekis naikintuvų, kurie gali atakuoti povandeninius laivus ir lėktuvnešius. JAV sunaikino apie 90 procentų taktinio branduolinio ginklo. Pradėta galvoti, po kiek gi užtaisų pakaktų abiejų supervalstybių saugumui garantuoti? Ekspertų nuomone, po 3–4 tūkstančius. Sutarties įgyvendinimą trukdė SSSR.

1993 metais jau Rusija ir JAV pasirašė sutartį START II, numatančią likusių branduolinių arsenalus sumažinti dviem trečdaliais. Būtent jos pagrindu mažinimas pradėtas vykdyti, tačiau ir šios sutarties ratifikavimas įstrigo tiek Rusijos Dūmoje, tiek ir JAV Kongrese. Pradėta kalbėti apie dar didesnę mažinimą – START III gali mybę. START III turėjo būti pasirašyta galutinai ratifikavus sutartį START II, bet tai nebuvo įvykdyta.

Sutarčių epopėja tuo nesibaigė. 2002 metais Georgas Bushas ir Vladimiras Putinas pasirašė SORT, arba dar vadinamą Maskvos sutartį. SORT (Strategic Offensive Reductions Treaty) siūlė mažinti branduolinių užtaisų skaičių dar dviem tūkstančiais. Ją pavyko ratifikuoti abiejose šalyse, tačiau 2011 metais SORT buvo pakeista nauja sutartimi – New START. Ši sutartis „paliko“ abiem šalims po 1550 strateginių branduolinių užtaisų ir apie 700 jų pernešimo priemonių, taigi beveik keturis kartus mažiau nei START I. Sutartis turi galioti iki 2026 metų.

Bet bet bet... pastaraisiais metais branduolinių ginklų kontrolės situacija gerokai pablogėjo. 2019 metais tiek JAV, tiek Rusija pareiškė nebesilaikysiančios INF (trumpo ir vidutinio nuotolio raketų) sutarties, 2023 metais Rusija nutarė „nedalyvauti“ sutartyje New START, nors formaliai iš jos nepasitraukė. Ekspertų nuomone, branduolinio konflikto tikimybė didėja.

AR GALIMA KARIAUTI TEISINGAI?

Kai kas įsivaizduoja, kad kare visos priemonės yra pateisina-
mos, pats karas yra tokia maišatis, kad nei teisėjų, nei džentelmenų
čia negali būti. Bet karo teisė yra, yra sukurtos ir karo taisyklės –
tarptautinės teisės dalis, nustatanti, kaip teisėtai galima karą pradė-
ti, vykdyti ir užbaigti. Teisės ir taisyklių tikslas – sumažinti nukentė-
jusių (ypač pašalinių asmenų) skaičių, teisiškai ginti neįgaliuosius,
karo belaisvius, civilius ir t.t. Dėl technologijų vystymosi kariavi-
mo taisyklės tenka be paliovos keisti, atsirandant naujoms ginklų
rūšims ir naujoms karo galimybėms kuriamos ir su tuo susijusios
naujos taisyklės. Svarbiausia, kad jokios taisyklės negali paneigti sa-
vigynos teisės, tad esmė aiški: neteisingas karas gali sulaukti (tei-
singo!) karinio atpildo.

Pirmieji bandymai sutarti dėl ginklų kontrolės, kariavimo tvar-
kos, belaisvių ir civilių traktavimo prasidėjo dar Antikos laikais. Vi-
duramžiais Katalikų Bažnyčia ne kartą dėjo pastangas savo vardu
riboti ginklų naudojimą ir karų trukmę. 990 metais paskelbta Dievo
Taika turėjo saugoti Bažnyčios nuosavybę, nekariaujančius civilius
ir žemės ūkio struktūras. 1139 metais II Laterano susirinkimas už-
draudė naudoti kai kuriuos ginklus (arbaletus) prieš krikščionis.
Trisdešimties metų karo (1618–1648) metu plintant šaunamiesiems
ginklams ir daugėjant tiesiog plėšikaujančių ginkluotų žmonių, atsi-
rado pastangų teisiškai atskirti reguliariąsias kariuomenes ir nelega-
lius dalinius, saugoti civilius, sužeistuosius, t. y. apibrėžti bendras
karo taisykles. XVIII a. Žanas Žakas Ruso ir jo pasekėjai kėlė visiško
karo uždraudimo idėjas. Atsirado įvairių pacifistinių judėjimų: nu-
kreiptų prieš karą, kaip politikos dalies, idėją, bei kovojančių už
ginklų, kaip karo kaltininkų, uždraudimą.

Šv. Augustinas dar vėlyvoje Antikoje įvedė „teisingo karo“ (*bel-
lum justum*) sąvoką teigdamas, kad ne visada, bet kai kuriais atvejais

karas (o ir jo aukos) yra pateisinamas.

1625 m. Hugo Grotius parašė „De jure belli ac pacis“ – „Karo ir taikos teisė“. Jau vyko Trisdešimties metų karas, kurio ne vienas epizodas buvo itin žiaurus. Minėto autoriaus idėja buvo padaryti taip, kad karuose žūtų kuo mažiau žmonių, ypač civilių. Tai pirmasis rimtas taisyklių kūrimo bandymas, kuriame aiškiai atskirti kariškiai ir civiliai – tiesiogiai dalyvaujantys kare ir formaliai nedalyvaujantys (aišku, tokia traktuotė kritikuotina, tačiau taisyklės yra taisyklės). Šveicaras Henris Dunantas (Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus įkūrėjas) iškėlė sužeistųjų ir sergančių karo metu apsaugos idėją, kuri buvo įkūnyta 1864 metų Ženevos Konvencija.

ĮDOMYBĖS

Moterys karinėmis uniformomis: egzotika ar būtinybė?

Sakoma, kad visko po truputį. Yra feministinio noro daryti viską, ką daro vyrai, yra norinčių išbandyti save, yra ir mada, o galiausiai – ir galimybė. Prancūzijos, Vokietijos, Danijos, Kanados moterys gali tarnauti tiesioginiuose kovos veiksmuose pėstininkų, tankų, artilerijos daliniuose.

Dabartinėje JAV moterų armijoje yra apie 15 procentų. Tiesa, tarnaujantieji skirstomi taip, kad moterims nereikėtų tiesiogiai dalyvauti kautynėse ir karinėse operacijose. Jos dirba karinėje policijoje, žvalgyboje, aptarnavimo ir tiekimo sferoje, tačiau postmoderniame kare, kur nebėra nei fronto linijos, nei skirtumo tarp visų kariaujančių, tas padalijimas beveik išnyksta.

Moterys gauna aukštus karinius apdovanojimus. Seržantė Leigh'ė Anna Hester Irake pirmoji po Antrojo pasaulinio karo gavo Sidabrinės žvaigždės apdovanojimą. Ji vadovavo dešimties žmonių grupei, atrėmusiai apie penkiasdešimt priešų, puolusių tiekimo vilkstinei, pati asmeniškai nukovė tris priešininkus. Anna Scott Tyson gavo Sidabro žvaigždę gindamasi nuo užpuolimo iš pasalų...

XIX amžiaus pabaigoje prasidėjo ginklų kontrolė, kurią jau galima vadinti šiuolaikine.

Ginklų kontrolė neretai apibrėžiama kaip pastangos panaudojant sutartis, susitarimus, laikinas priemones tam, kad sumažintų karo pavojų ar jo destruktinę galią, neautorizuotą ginklų naudojimą, reguliuotų ginklų gaminimą, prekybą, platinimą, su ginkluote susijusių technologijų diegimą, stiprintų tarpusavio pasitikėjimą. Ginklų kontrolė – svarbi saugumo politikos proceso dalis. Iš karto pasakysiu viena: ginklų kontrolė nėra ginklų nenaudojimas – tai veikiau naudojimo taisyklės.

XIX pabaigoje tarp Europos monarchų vyravo mada vasarą atostogauti švelniuose paplūdimiuose netoli Nyderlandų Hagos. Ne tik pagulėti saulėje, bet ir pasitarti. Tad 1899 m. vasarą Hagoje įvyko Pirmoji tarptautinė nusiginklavimo konferencija. Formaliai tai buvo Rusijos caro Nikalojaus II idėja sutelkti europiečius susitarimui dėl kariavimo sąlygų ir ginklų kontrolės. Joje dalyvavo 101 delegatas iš 26 šalių – teisininkai, diplomatai, kariškiai (vienas JAV delegatų buvo žinomas karininkas, jūrų valstybių koncepcijos kūrėjas Alfredas Thayeris Mahanas). Formaliai buvo sudarytos trys sutartys. Pirmąja ir svarbiausiąja įkurtas Hagos teismas (arba Hagos tribunolas). Kitos sutartys patvirtino ketinimus eliminuoti nereikalingas aukas ir sugriovimus, teisiškai atskirti kariškius, civilius, užsieniečius. Be to, priimtose trys deklaracijos, penkeriems metams draudžiančios nuodingų dujų ir *dum-dum* kulkų naudojimą, taip pat bombardavimą iš oro balionų bei dirižablių. *Dum-dum* kulkos – netaisyklingos formos kulkos, paliekančios ypač didelius sužeidimus. Naudojamos artimoje kovoje siekiant padaryti kuo daugiau žalos.

Hagos konferenciją reiktų laikyti pirmuoju žingsniu į globalias ginklų kontrolės sutartis bei karo teisės ir etikos kūrimą. Sveikintinas faktas, kad taip bandyta aiškiai teisiškai atskirti kare dalyvaujančius asmenis nuo civilių, uždrausti ypatingai žalojančius

ginklus, kurie tarnauja ne tiek politiniam tikslui pasiekti, kiek žudyti. Kai kurie Hagos konferencijos darbo principai vėliau panaudoti Tautų Lygos darbe. Yra pagrindo teigti, kad ir Pirmasis pasaulinis karas buvo ne toks žiaurus dėl to, kad laikytasi kai kurių tuomet Hagoje sutartų principų.

Antroji Hagos konferencija įvyko 1907 metų rudenį, šį sykį daugiausia JAV valstybės sekretoriaus Johno Miltono Hay'aus pastangomis bei pritariant Rusijai. Dalyvavo jau 44 šalių atstovai, kurie pasirašė 13 konvencijų, jos daugiausia papildė ir išaiškino anksesnėje konferencijoje priimtus sprendimus, ypač kariaujančių ir nekariaujančių pareigas bei teises, kai kurių karo priemonių apibrėžimus bei galimybes.

Trečioji Hagos konferencija turėjo įvykti 1915 ar 1916 metais, tačiau prasidėjęs karas sužlugdė Nyderlandų vyriausybės planus ją surengti.

Neretai populiarioje literatūroje bei politikų debatuose ginklų kontrolė yra tapatinama su nusiginklavimu ar nuginklavimu. Tai klaidinantis tapatinimas. Beginklis žmogus yra mažiau saugus negu ginkluotas, tačiau pernelyg ginkluotas – pavojingas, t. y. keliantis nesaugumą aplinkai. Kaip teigia saugumo dilema, vienos pusės saugumo stiprinimas, pasiektas ginkluojantis, stiprina kitos pusės nesaugumo jausmą. Kai ginklų kiekis nedidelis, ginklavimosi lygis hipotetiškai gali didinti saugumą. Vadinasi, daugiau ginklų – saugiau. Tokioje būsenoje kartais jaučiasi pavienės nedidelės šalys, tokios kaip Lietuva prieš pakvietimą į NATO. Vyrauja mintis: turėtume daugiau ginklų, būtume saugesni. Tačiau, kaip jau sakytą, ginklų kiekiui didėjant saugumas neauga, nes pradeda veikti saugumo dilema (prasideda ginklavimosi varžybos). Kita vertus, ginklavimosi varžybos – pastovus balanso siekimas – yra siekis palaikyti tam tikrą jau pasiektą saugumo pojūčio lygį. Dar labiau išaugus ginklų kiekiui saugumas pradeda mažėti – atsiranda galimybė klysti ginklų apskaitoje, panaudoti ginklus per klaidą,

ginklams pakliūti į rankas asmenų, neturinčių teisės juos naudoti, atsirasti juodajai ginklų prekybos rinkai. Režiumė: saugumo pojūtis sumažėja.

Po Pirmojo pasaulinio karo sukurta Tautų Lyga turėjo tapti pagrindine ginklų kontrolės organizacija. Tautų Lyga buvo tarptautinė organizacija (neretai laikoma Jungtinių Tautų pirmtake), atsakinga už tarptautinę taiką ir veikusi nuo 1920 iki 1946 metų. Lygos įkūrimė dalyvavo 42 valstybės, o per visą jos gyvavimo laiką – 63 (įskaitant ir Lietuvą). Lygos taryba turėjo numatyti „protingus“, t. y. poreikiais pagrįstus, valstybių apsiginklavimo lygius ir savo pasiūlymus teikti valstybių vyriausybėms. Valstybės-narės buvo skatinamos riboti ginklų gamybą, viešinti informaciją apie ją ir propaguoti ginklų prekybą bei kitokį ginklų platinimą. Lyga turėjo ne vieną ambicingą projektą, tačiau galėjo remtis tik šalių-narių gera valia, o pastarosios, žinoma, stigo. Be to, svarbiausios ir stipriausios to meto valstybės arba nedalyvavo Tautų Lygos darbe, arba vėliau buvo iš jos pašalintos.

1921–1922 metais vykusi Vašingtono laivyno konferencija, siekdama nustatyti jėgų balansą didžiųjų šalių laivynams, pasiūlė ginklų kontrolės metodą. Konferencijos susitarimai nustatė ne konkretų ginkluotės kiekį, bet valstybių apginklavimo tarpusavio santykius – jėgų balansą. Tai vienas iš populiarių ginklų kontrolės būdų. Pvz., vienoje sutarčių numatyta, kad JAV, Jungtinės Karalystės, Japonijos, Prancūzijos ir Italijos karo laivų santykis gali būti 5 : 5 : 3 : 1.75 : 1.75 . Šie skaičiai reiškia, kad bent vienai iš šalių padidinus laivų skaičių, kitos turi teisę taip pat didinti savo pajėgas, kad „atstatytų“ sutartą santykį (aišku, tinkamai apibrėžus, kas gi laikoma karo laivu). 1930 metais Londono konferencija kiek modifikavo Vašingtono sprendimus, JAV ir Japonijos karo laivų santykį nustatydamas kaip 5 : 3.5. Dar kartą susitarimai modifikuoti 1936 metais, tačiau jie išlaikė pagrindinę susitarimų idėją – fiksuoti ne absoliutų ginklų kiekį, o jėgų balansą.

1925 metais Ženevos konvencija uždraudė nuodingų dujų, kaip cheminio ginklo, naudojimą. Baimintasi, kad ateities karai gali virsti cheminiais karais. Iki Antrojo pasaulinio karo iš svarbiausių pasaulio valstybių konvencijos buvo nepasirašiusios tik JAV ir Japonija. Akivaizdu, jog konvencija prisidėjo prie to, kad Antrajame pasauliniame kare cheminis ginklas iš esmės nebuvo naudojamas (iki karo Italija naudojo nuodingąsias dujas Etiopijoje 1936 metais).

ĮDOMYBĖS

Cheminis ginklas, pasak istorikų, naudotas dar Peloponeso kare V a. pr. Kr. Šios rūšies ginklo naudojimą riboja jo pernešimo priemonės, dažnai veikia meteorologinės sąlygos, reikia specialiai paruoštų pajėgų. Kita vertus, cheminių ginklų sunku kontroliuoti, nes jį lengva pagaminti naudojant visiškai „nekaltus“ chemijos sintezės produktus ir chemijos pramonės gaminius. Svarbiausi cheminio ginklo naudojimo principai – užpuolimo netikėtumas, cheminių smūgių masiškumas ir derinimas su kitomis naikinimo priemonėmis.

Šiuo metu naudojami saugesni nei anksčiau cheminiai šaudmenys ir binariniai cheminiai ginklai, aviacinės cheminės bombos ir kasetės, raketų cheminės kovinės dalys, cheminiai fugasai, granatos ir dūmadėžės. Binariniuose artilerijos sviediniuose cheminiai komponentai izoliuojami vienas nuo kito dviejuose cilindro formos konteineriuose, idėtuose į sviedinio korpusą ir atskirtuose pertvara šūvio metu, kai medžiagų maišymą atlieka sviedinio sukimasis apie savo ašį.

Cheminis ginklas buvo bandytas riboti keliomis konvencijomis. Kaip minėta, 1925 metais pasirašyta Ženevos konvencija, kuri draudė cheminio ginklo naudojimą, bet nedraudė jo kūrimo, gamybos ir sandėliavimo. 1972 metų konvencija pastaruosius dalykus jau draudė, nors vėliau gauta žinių, kad cheminis ginklas buvo kurtas ir naudotas 1987 – 1988 metais Irako – Irano kare bei prieš Irako kurdus. 1993 metais pasirašyta dar viena cheminio ginklo konvencija. Ją pradžioje pasirašė 130 valstybių (2022 m. kovo mėn. buvo prisijungusi 165 valstybės). Šia konvencija valstybės narės įsipareigojo „niekada ir jokiais aplinkybėmis nekurti, negaminti, kitokiu būdu neįsigyti, nekaupiti ir neišsaugoti cheminio ginklo, neperduoti tiesiogiai ar netiesiogiai cheminio ginklo kam nors kitam, nenaudoti cheminio ginklo, nevykdyti jokių karinių pasiruošimų cheminiam ginklui panaudoti“. Valstybės privalo deklaruoti visas savo cheminio ginklo atsargas ir per tam tikrą laikotarpį (5–10 metų) jas sunaikinti. Įsigaliojus konvencijai 1997 metais pradėjo veikti vadinama Cheminio ginklo uždraudimo organizacija (Organization for the Prohi-

bition of Chemical Weapons – OPCW), kurios pagrindiniu uždaviniu tapo Konvencijos įgyvendinimo priežiūra. Patikrinimų ir kontrolės procesas susideda iš nacionalinių deklaracijų rinkimo ir analizės, inspektavimo, inspekcijų ataskaitų ir galimų Generalinio direktoriaus, Vykdomosios tarybos ar valstybių narių Konferencijos veiksmų siekiant išspręsti iškilusius klausimus.

Pasak statistikos, didžiausią cheminio ginklo arsenalą turi Rusija.

Dar daugiau kalbama apie biologinį ginklą. Panika, kurią sukėlė juodligė po Rugsėjo 11-osios teroro aktu, panika, kurią kelia net ir gyvulių ligos, rodo, kad biologinis ginklas gali turėti jei ne griaujamąjį, tai psichologinį poveikį. Biologiniai ginklai daug sunkiau klasifikuojami, apibrėžiami, todėl sunkiau kontroliuojami. Kita vertus, juos mažiau kontroliuoja patys ginklų naudotojai, tad ne visada gali ryžtis juos naudoti, nors savižudžių teroristų amžiuje tas ne taip jau svarbu.

Žodis „toksiškas“ yra kilęs iš graikų kalbos žodžių junginio „toxikon pharmakon“, reiškiančio nuodus strėlėms. Žinios apie tai, kad priešą galima nuuodyti ar apkresti kokia nors sunkiai pagydoma liga, egzistavo daugelį amžių: bakteriologinius „ginklus“ naudojo senovės romėnai, gyvulių gaišenomis užtersdavo priešininkų vandens rezervus, XIV amžiuje totoriai buvo sumanę naują miestų puolimo būdą – per Kafos miesto (dabartinė Ukraina) sienas katapultavo nuo buboninio maro mirusių žmonių palaikus. Kai kurių istorikų teigimu, šis totorių išradimas viduramžių Europai kainavo apie 25 milijonus gyventojų, nes būtent dėl to prasidėjo 1347–1351 metų maro epidemija. Žinoma, kad kolonijinėje Amerikoje Britanijos kariuomenė vietiniams gyventojams padovanojo antklodžių, kurios atkeliavo iš ligoninių, gydančių raupsais sirgusius žmones...

Modernius bakteriologinius ginklus imta kurti XIX amžiuje mikrobiologijos pasiekimų pagrindu. Vėliau, Pirmojo pasaulinio karo metu, vokiečiai juodligės sukėlėja – *Bacillus-antracis* bakterija – bandė užkrėsti galvijus. Ginklas plėtotas Japonijoje, kuomet 1918 metais buvo suformuotas specialus karinių pajėgų dalinys – „731 būrys“, darbe dalyvavo per tris tūkstančius darbuotojų. Ketvirtajame dešimtmetyje ginklas bandytas Mandžiūrijoje, Antrojo pasaulinio karo metu japonai ginklą naudojo Kinijoje, vėliau bakteriologinio ginklo bandymai fiksuoti JAV, Jungtinėje Karalystėje, SSSR. Yra žinių, kad ginklas naudotas Korėjos kare. Yra manoma, kad SSRS 1975–1981 metais Laose, o 1979–1981 metais tuometinėje Kampučioje ir Afganistane „padėjo“ organizuoti operacijas „geltonasis lietus“, kurių metu teritorijos buvo purškiamos niekam nežinomos sudėties skysčiu – manoma, jog tai buvo biologinio ginklo bandymai.

Biologinis ginklas pagal jo šaltinio tipą yra virusinis, bakterinis, riketsinis, grybelinis, toksinis. Neatmetama genetiškai modifikuotų naujų organizmų galimybė. Ginklas gali būti pernešamas bombomis, artilerijos sviediniais, specialiais šaudmenimis, aerozoliais, naudojant diversinius metodus. Teroristai gali persiųsti biologinį ginklą paštu, užkrėsti vandentiekio tinklą ir pan.

Ginklo gamyba gana paprasta, tad jis prieinamas daugeliui šalių, tačiau sudėtingas jo selektyvus naudojimas, naudojimo kontrolė. Didžiausias ir rimčiausias biologinio ginklo trūkumas – nenusipėjamas. Paskleidus mirtį nešančią bakteriją

galima apkrėsti ne tik priešų, bet ir savo karius bei piliečius.

Bandant kontroliuoti bakteriologinį ginklą, 1925 metais buvo pasirašytas Ženevos protokolas dėl draudimo naudoti per karą troškinamąsias, nuodingas ir kitokias panašias dujas bei bakteriologines priemones. Protokolas nedraudė turėti šių tipų ginkluotę, o draudė vien tokios ginkluotės panaudojimą kaip karo priemonę. Jungtinės Valstijos ir Japonija jo neratifikavo, Prancūzija, Didžioji Britanija ir SSRS pareiškė neketinančios laikytis protokolo nuostatų tuo atveju, jeigu jų karo priešininkai tokias priemones naudos. 1969 metais Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė rezoliuciją, kurioje pasmerkė cheminių ir biologinių medžiagų naudojimą kariniuose konfliktuose kaip prieštaraujantį tarptautinei teisei. Jungtinių Tautų Nusiginklavimo komitetas 1972 metais parengė biologinio ginklo Konvenciją, prie kurios jau prisijungė 180 šalių. Reikia pastebėti, kad iki šiol nesukurta gera nei biologinio ginklo naudojimo sekimo, nei verifikavimo sistemos. 1977 metais Konvencija draudžia karo reikalams naudoti genų inžineriją ir sąmoningą gamtinės aplinkos keitimą – ekologinius ginklus. Trumpai kalbant, tokiais ginklais galima būtų modifikuoti klimatą – sklaidyti debesis, sukelti lietu, provokuoti sausras ar potvynius, ardyti ozono sluoksnį, generuoti elektromagnetinius laukus, žemės drebėjimus ir pan. Bakteriologinio ginklo verifikavimas dažnai dar sunkesnis nei cheminio. Konvencijos pagrindu buvo sukurta keletas darbo grupių ir ekspertų komisijų, tačiau galiausiai gerų verifikavimo garantijų nesama iki šiol. Biologinio ginklo gamybai gali vadovauti civiliai medicinos ar mikrobiologijos mokslininkai. Gal kam bus sunku patikėti, bet ginklui kurti dažniausiai naudojami tie patys įrenginiai, kaip ir gaminant paprasčiausius medicinos preparatus ar net maisto produktus. Manoma, kad šiuo metu apie dešimt šalių aktyviai dirba bakteriologinio ginklo kūrimo srityje.

1928 metais JAV ir Prancūzija inicijavo vadinamąjį Kelloggo-Briando paktą, draudžiantį karą, kaip užsienio politikos instrumentą. Tik šis dokumentas didelio politinio efekto neturėjo. 1932 metais Tautų Lyga surengė Ženevos nusiginklavimo konferenciją, siekusią sumažinti puolamosios ginkluotės kiekį. Jos rezultatas buvo tik kai kurių ginklų kontrolės principų patvirtinimas.

Po Antrojo Pasaulinio karo sukurtos Jungtinės Tautos pagal savo Chartiją formaliai turi teisę priimti bet kokius sprendimus ginklų kontrolės klausimais. Jungtinių Tautų Chartijos 11 straipsnis teigia, kad Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja nustato nusiginklavimo principus, 26 straipsnis sako, kad Jungtinių Tautų Saugumo Taryba

turi ruošti ginklų kontrolės planus, o 47 straipsnis leidžia sukurti savotišką karinį štabą, teikiantį Saugumo Tarybai savas rekomendacijas.

Tačiau tikroji ginklų kontrolė, ypač branduolinių ginklų, dažniausiai vykdavo ne Jungtinių Tautų formate. Jungtinių Tautų silpnumą iliustruoja ir nepavykęs vadinamasis „Barucho“ planas. 1946 metais JAV atstovas Jungtinėms Tautoms Bernardas Baruchas pasiūlė branduolinių ginklų kontrolę perduoti Jungtinėms Tautoms. SSSR vetavo „Barucho“ planą motyvuodama tuo, kad Jungtinės Tautos yra jai priešiškos (neoficialiai), tad ginklo gamybos monopolį vis tiek išlaiko Jungtinės Valstijos.

Prasidėjus ginklavimo varžyboms paaiškėjo, kad jas sustabdyti bus nelengva, nes kiekybinis augimas yra neatsiejama vyravusių branduolinio atgrasymo strategijų dalis. Kiek lengviau buvo užkirsti kelią branduolinio ginklo plitimui kitose – nebranduolinėse – šalyse ir apriboti branduolinių bandymų galimybes. Didžiosios valstybės dėl to pakankamai gerai sutarė.

1957 metais įkurta Tarptautinė Atominės Energijos agentūra (IAEA), kurios paskirtis – stebėti branduolinių medžiagų naudojimą ir galimą prekybą jomis. Atsirado galimybė stebėti ir kontroliuoti, kaip panaudojamos medžiagos, galinčios tapti branduolinio ginklo komponentais. Valstybės, išgaunančios, perkančios, perdirbančios ir įvairiais tikslais naudojančios minėtas medžiagas, įsipareigojo informuoti agentūrą apie visus minėtus veiksmus. Buvo galima suvesti savotišką „branduolinį balansą“. Tiesa, valstybės, kurios turėjo galimybes pasigaminti branduolinį ginklą visiškai savarankiškai – nuo urano rūdos iki galutinio produkto – raketos, turėjo šansą ir kai ką nusiėpti, tačiau mažesnes valstybes IAEA nuostatai darė „skaidriomis“. Dauguma jų savanoriškai prisiėmė agentūros įpareigojimus, nenuoširdžiai besielgiančias buvo galima įtartai kažką slepiant, o dauguma valstybių, visiškai nesiruošiančių kurti branduolinio ginklo, nenorėjo būti įtarinėjamos. Galima teigti, kad IAEA suvaidino svarbų vaidmenį branduolinio ginklo plitimui apriboti.

1963 metais sutarta uždrausti branduolinio ginklo bandymus vandenyje, atmosferoje ir kosminėje erdvėje. Palikta galimybė vykdyti bandymus po žeme. Uždraudus bandymų skaičius nesumažėjo, tačiau jie buvo mažiau pavojingi aplinkai, o bandymų efektyvumas iš esmės nesumažėjo. Dar daugiau – požeminius bandymus galima buvo fiksuoti seisminiais prietaisais, tad ir jų nebuvo galima vykdyti visiškai slaptai. Upsalos miesto seisminė stotis Švedijoje efektyviai fiksuodavo daugelį branduolinių bandymų, atliekamų buvusioje Sovietų Sąjungoje. 1967 metais branduolines medžiagas kosminėje erdvėje leista laikyti tik mokslinių tyrimų tikslais, 1971 metų sutartimi – taip pat ir pasauliniame vandenyne.

Visos iki šiol minėtos sutartys buvo daugiašalės. Realiai didžiausias branduolinio konflikto pavojus kilo iš dviejų valstybių – JAV ir Sovietų Sąjungos. Tad jų dvišaliai susitarimai ginklų kontrolei turėjo kur kas daugiau praktinės reikšmės.

Sutarčių pasirašinėjimas ir nepilnas įgyvendinimas kuria ne iki galo apmąstyto projekto išpūdį, panašu, kad branduolinė grėsmė mažėjo ne dėl sutarčių gausos, o dėl bendro politinio klimato. Branduolinio karo tikimybė tarp JAV ir Rusijos kelis dešimtmečius buvo laikoma labai maža, tačiau dabar kalbama apie grėsmės didėjimą. Tolesniam branduolinio ginklo mažinimui trukdo naujai atsiradusios branduolinės valstybės ir visos naujosios grėsmės. Indija ir Pakistanas *de facto* tapo branduolinėmis valstybėmis. Branduolinei strategijai ir branduolinių ginklų kontrolės raidai didelę įtaką turi ir tarptautinis politinis klimatas. Pavojus, kad branduolinį ginklą gali panaudoti tokios valstybės kaip Iranas ir Šiaurės Korėja, verčia išlaikyti bent dalį buvusio branduolinio arsenalo ir branduolinių „skydą“ ne prieš Rusiją, bet prieš naujas branduolines valstybes. Todėl JAV 2002 metais atsisakė ABM sutarties ir ėmėsi naujos priešraketinės gynybos sistemos kūrimo.

Nestrateginiu ginklu laikomoms vidutinio nuotolio raketoms, galinčioms pernešti branduolinį ginklą, 1987 metais tarp JAV ir SSSR pasirašyta Vidutinio Nuotolio Branduolinių Pajėgų

sutartis. INF sutartis – Intermediate-range Nuclear Forces Treaty – draudžia 500–5500 km nuotolį galinčias nuskrietį iš sausumos paleidžiamas balistines ir sparnuotąsias raketas. Pasirašiusios sutartį abi šalys sunaikino apie 2700 raketų, tačiau JAV atrasdavo vis daugiau argumentų teigti, kad Rusija pažeidinėja šią sutartį, nes gamina naujas sparnuotąsias raketas. JAV taip pat nepatenkintos, kad Kinija, kuriai neprivalomi INF sutarties įsipareigojimai, gali gaminti tokius branduolinius ginklus, taip keldama grėsmę JAV saugumo interesams. JAV, besilaikydamos šios sutarties reikalavimų, negali tinkamai atsakyti į Kinijos (ir kitų branduolinių valstybių) ginklavimąsi. Tad 2018 metų pabaigoje JAV ėmė rimtai svarstyti pasitraukimo iš šios sutarties galimybę. Galiausiai taip ir buvo padaryta.

Pastaruoju metu padidėjo kitų masinio naikinimo ginklų rūšių reikšmė. Tradiciškai masinio naikinimo ginklais laikomi branduoliniai, cheminiai ir biologiniai ginklai.

Nemažai susitarimų draudžia ir vadinamus „nežmoniškų ginklų“. Pastaraisiais laikomi ginklai, kurie palieka ypatingai didelius sužeidimus. Šiuolaikinė karo filosofija teigia, kad ginklas pats savaime nėra žudymo ar žalojimo įrankis. Ginklo tikslas – panaudoti jį sprendžiant kokias nors politines problemas. Būtų gerai, jei būtų įmanoma problemas išspręsti be aukų, tačiau taip ne visada pavyksta, todėl tenka naudoti ginklą, kuris eliminuoja priešą iš kovos. Ir idealiausia būtų pašalinti taip, kad aukos ir sužeidimai būtų minimalūs, o „nežmoniški ginklai“ veikia kaip tik priešingai – jie maksimaliai didina žalojamąjį poveikį. Paprasčiausi „nežmoniški ginklai“ – tai netaisyklingos formos kulkos (minėtos „dum-dum“), didelio greičio kulkos, sukeliančios terminį šoką, sprogmėnys, pripildyti metalo drožlių ar šratų. Nežmoniškų ginklų konvencija galioja nuo 1981 metų. Dabar daugiausiai žalos daro minos, paliktos buvusių karų laukuose. Nuo pastarųjų žūsta daugiausia civiliai žmonės. Sutartis, draudžianti naudoti vadinamąsias antipėstininkų minas, buvo pasirašyta Otavoje (Ka-

nada) 1997 metais, tačiau net nenaudojant naujų minų, daugybė jų, likusių karo laukuose Balkanuose, Afganistane, Angoloje ir kitoje šalyse, yra didelis nesaugumo židiny.

Įprastų ginklų kontrolė buvo inicijuojama iš Vakarų pusės, tačiau vyraujant Šaltojo karo atmosferai susitarti praktiškai nepavyk-davo. Derybas sunkino ir formali dviguba ginklų priklausomybė (pvz., konkrečiai šaliai ir NATO – kaip tarptautinei struktūrai). Bendrai vyravo nuomonė, kad bet kokios derybos su SSSR jau yra saugumo didinimo priemonė. Svarbi žymaus JAV diplomato Henrio Kissingerio nuomonė: „Rusai turi būti įtraukti į sutartis – tai pavers Rusiją atsakinga ir stabilia“. Šiandien daug kas pasaky-tų, kad diplomatijos guru nebuvo teisus.

1990 metais pasirašyta Įprastinių ginklų Europoje sutartis (CFE) apėmė regioną nuo Atlanto vandenyno iki Uralo kalnų. Tai pir-moji įprastinės ginkluotės sutartis praktiškai visai geografini Europai. Ši sutartis riboja tankų, karinių šarvuotų mašinų, artilerijos, ko-vos lėktuvų, malūnsparnių kiekį, tačiau neriboja karinio personalo skaičiaus, visiškai nekalba apie karinio laivyno pajėgas.

Su ginklų kontrolės įgyvendinimu susijusios keletas opių sau-gumo problemų:

1. Neaišku, kaip nustatyti minimalius ginkluotės, kaip maxi-malaus saugumo užtikrinimo priemonės, poreikius. Kaip apibrėžti racionalius ir protingus saugumo poreikius.

2. Vienu ginklų rūšių ribojimas ar draudimas skatina nau-jų – nedraudžiamų – ginklų kūrimą, tad visiškai nemažina ka-rinių išlaidų. Ginklų kontrolė, kaip rodo istorinė patirtis, dažniau skatina inovacijas ir investicijas į naujas ginklų rūšis.

3. Teigiama, kad ginklų kontrolė pati savaime yra svarbus ne-pasitikėjimo faktorius (kontroliuojama, kai nepasitikima).

4. Ginklų kontrolės susitarimai nėra ilgalaikiai, o tuo labiau amžini. Atsiranda technologinių naujovių, keičiasi sąjungos, keičiasi požiūris į karą ir pačią ginklų kontrolę.

ĮDOMYBĖS

Ginklų kontrolė paprastai apima:

- ginklų kiekį ir geografinį išdėstymą. Nustatomas vienos ar kitos ginklų rūšies (pvz., povandeninių laivų, karo lėktuvų) leistinas skaičius, jų naudojimo teritorija (pvz., nuo Atlanto vandenyno iki Uralo kalnų);
- ginklų „kokybės“ ir kovos būdų kontrolę. Konvencijomis ir sutartimis gali būti ribojami ar visai draudžiami tam tikros kategorijos ginklai (pvz., biologinis ginklas, pėstininkų minos, itin žeidžiančios kulkos), gali būti sutariama nekariauti prieš civilius, nežudyti belaisvių ir pan.;
- pasitikėjimo priemonės. Tai susitarimai įspėti apie ginklų perdislokavimą, karinius manevrus, mokymus, kad nekiltų įtarimas dėl karo pavojaus, taip pat „įrodymai“, kad ginklai naudojami tik gynybos tikslams;
- prevencines priemones. Ginklų embargas, kariaujančių atskyrimas ir nuginklavimas, informacija apie esamus ginklus, perdislokavimo ir karinių mokymų stebėjimas padeda išvengti krizių gilėjimo.

KODĖL NEĮMANOMA NEKARIAUTI

Žmonės nenori karų, nes žino, kad jie sugriauna daugiau, nei suteikia naudos, tačiau ateina laikas, kai supranti, kad nekariauti jau tiesiog nebeįmanoma. Į karą juk einama už teisybę. Taikai palaikyti tiesiog nepakanka kantrybės – žmogiškos, politinės, etinės, fizinės. Karo pradininkai, vadinas, – labai nekantrūs žmonės. Karo pradžia – tai nusivylimas taika, kuri ilgainiui išsigimsta, virsta prisitaikėliškumu, nebaudžiamumu – t. y. tuo, dėl ko praeityje tikrai niekas nekariavo. Karas kyla tada, kai mus, žmones, jungia skirtingų formų nusivylimas, supratimas, kad taip gyventi yra blogai, bet mes bejėgiai kažką pakeisti.

Konfliktas, o ypač dalyvavimas jame, yra stiprus etninės konsolidacijos ir net grupinio solidarumo faktorius. Pirmojo pasaulinio karo metu stebėtas reiškinys: žudynės konsoliduoja, išskaido atsa-

komybę, žudančios kuopos konsoliduotos labiau nei karo pagalbiniai darbininkai. Kai instinktas žudyti armijoje susvyruoja, ji ima pasiduoti. Stalinas visai rimtai vertino galimybę išnaikinti ištisas tautas ir pradėjo procesą anksčiau nei Hitleris. Pasaulis būtų nukentėjęs daug mažiau, jei 1938 metais būtų pasiryžęs prevenciniam karui prieš Hitlerį. Stalinas kūrė laukinį, o Hitleris – industrinį genocidą. Abu kūriniai „sėkmingi“ ta prasme, kad sunaikino milijonus žmonių.

Kyla klausimas: arba esame žiopli, kvaili ir bevaliai, nesilaikantys taisyklių, arba tos taisyklės „neįgyvendinamos ir neteisingos“. Kai žmonija prieš 100 metų baigė pasaulinį karą, visiems atrodė, kad tautų valia patenkinta ir tokios nesąmonės kaip pasaulinis konfliktas daugiau niekada nebebus. Tačiau toks įsitikinimas teisilaikė vos porą dešimtmečių – atėjo dar žiauresnis karas. Prieš dvi dešimtis metų Europa buvo iškilmingai prisiekusi, kad niekad daugiau nebus toleruojamas nacionalizmas, nepakantumas tradicijoms, niekada nebus pažeidinėjamos žmogaus teisės. Tačiau teisės pažeidinėjamos iki šiol, nacionalizmas toleruojamas, autoritariniai lyderiai miega ramiau nei demokratiškai išrinkti.

KODĖL KAREIVIAI (NE)NORI KARIAUTI?

Neretai sakoma, kad patys didžiausi pacifistai pasaulyje yra žmonės, vilkintys karinę uniformą. Jie niekada nepradedą karų (juos pradeda politikai), stengiasi, kad karo ir smurto, kad ir vykdomo pagal įsakymą, būtų kuo mažiau. Tie žmonės skirtingų pažiūrų ir įsitikinimų, laimingi ir nelaimingi asmeniniame gyvenime, tačiau juos jungia pareiga vykdyti įsakymą būtent čia ir dabar... Suprantama, kad karas – kraštutinė priemonė, tačiau karys ir yra paskirtas tai kraštutinei priemonei vykdyti.

Generolas Douglas MacArthuras yra sakęs, kad kareivis labiausiai už visus meldžia taikos, nes jis daugiausia kenčia dėl karo skausmų ir baimių. Pažįstamas JAV karininkas skundėsi, kad politikai dažnai begėdiškai slapstosi už mūsų motinų ir seserų nugarų, nesiryždami priimti drąsių sprendimų, ir paminėjo štai ką: „Vaje, ką pasakysime motinoms ir seserims dėl mūsų karių žūties, kas bus, kas bus... Aš su savo motina išsiaiškinau tada, kai stojau į karo akademią, todėl man nereikia dengtis nei jos rūpesčiais, nei skausmais ar stengtis atimti pasididžiavimą savo sūnumi...“ Prisiminęs savąsias studijas, galiu patvirtinti, kad buvau sutikęs rusų karininką, kuris pasiguodė jau ne pirmą dešimtį metų sėdįs tarp kažkokių popierių su šauktinių sąrašais ir tikriausiai gyvenime taip ir nepakariausias – ir kam gi reikėjo siekti šios profesijos? O švedų karininkas sakė atvirkščiai – besidžiaugiąs tuo, kad tikro karo nereikės kariauti, bet jo pasiruošimas eiti į karą nors ir šią minutę geriausiai atgrasina bet kurį priešininką.

Antikariniai judėjimai dažnai remiasi teze, kad bet kokia bloga taika yra geriau už patriotiškiausią karą, bet visuomenės emocinio pakilimo metu jie paprastai užgęsta, nes patriotizmas, kaip moralinė nuostata, yra stipresnis jausmas už kapituliaciją ramybės vardan. Kareiviai nenori karo, tačiau siekia būti tikri patriotai, kai karas ateina į jų namus. Daugelis jų neatsisako eiti ir į pavojingiausias misijas, bet ne todėl, kad nebijo, o todėl, kad atsisakyti yra amoralu. Kariniai junginiai virsta natūraliomis gentimis, klanais, kuriems ištikimybė yra didelė vertybė. Kariai nori kautis šalia tų, kuriuos gerai pažįsta. Kariai mato daug mirties, ji tampa lyg ir kasdieniu reiškiniu, tačiau daugelis nenori mirti.

Kario profesionalo ir kario patrioto elgesys taip pat skiriasi. Skirtumą lemia emocinis patriotinis lygmuo. Visas pokarinis pasipriešinimas Lietuvoje buvo toks ilgas ne todėl, kad turėjome keliasdešimt superprofesionalų, o dėl to, kad judėjimas buvo visuomenės palaikomas ir simbolizavo patriotizmą.

Davidas Grossmanas, psichologas ir buvęs West Pointo akademijos profesorius, knygoje apie žudymą („On Killing“, 1995) apibendrina savo tyrimo duomenis apie tai, kaip kariai bjaurisi žudymu, ypač artimoje kovoje, kaip po tarnybos suserga psichinėmis ligomis dėl to, kad nušovė žmogų. Tad šaudymas į taikinį ir į gyvą žmogų visai ne tas pats – kaip ten bebūtų, karys turi tikėti, kad jis nėra žudikas.

Niallas Fergusonas pažymi, kad iki šiol XX amžius buvo kruviniausias žmonijos amžius – jame ir etninė nesantaika, ir imperijų žlugimas ir, žinoma, ekonominiai interesai. Neįvyko pasaulinis karas su kitomis planetomis, kaip pranašavo H. G. Wellsas, bet vyko baisūs karai pačioje mūsų planetoje.

N. Fergusonas pastebi įdomių istorijos detalių. Konfliktai greičiau kyla ten, kur daugiau priespaudos, kur mažiau politinio lankstumo, kur specialiai skatinama asimiliacija ar iš jėgos pozicijų kuriama nauja socialinė santvarka. Revoliuciniai pakitimai gali įvykti greitai, tačiau keitimai iš viršaus – evoliuciniai – turi vykti gana lėtai, kad nesukeltų priešiško. Žinovo teigimu, etninės asimiliacijos greitėjimas skatina etninius konfliktus. Pavyzdys – Balkanai. Palyginimui galima pateikti daug kartų kritikuotą Stalino tezę apie tai, kad klasių kovai einant į pabaigą ji žiaurėja. Balkanai – europietiškos kultūros regionas, o ten vyko masinės žudynės.

„Fergusoniškoje“ Europoje daug ideologinių nesutarimų, viena kitai prieštaraujančių „mesianistinių“ idėjų, jaučiama mažesnių tautų paniška baimė prarasti savo identitetą, didesnių tautų noras spręsti už kitus, atsakomybės stoka. Tai tikras potencialių konfliktų šaltinis. Vokiečiai vis dar nesusigyvena su savo istorija, žydai taip ir liko besiblaškantys tarp „išrinktosios“ ir „nuskriaustosios“ tautos, rusai taip ir nesurado savo tikrojo identiteto.

ĮDOMYBĖS

Immanuelio Kanto tekstas „Amžinoji taika, filosofinis skečas“ atsirado metu, simboliškai sutampančiu su Lietuvos valstybės žlugimu, – 1795 metais. Reikia pripažinti: mums truputį nemalonu kalbėti apie amžinąją taiką post factum, kai pasaulio žemėlapyje mūsų nebeliko. Tad štai pirmasis rimtas noras nesutikti su I. Kantu: ar be politinio-istorinio teisingumo galima taika, ar galima taika, kai iš viso neaišku, kas tas teisingumas yra? Dar I. Kantas teigė, jog Amžinoji taika galima su sąlyga, kai pasaulį valdo žmonės, protingi ne tik pagal apibrėžimą, bet protingi iš tikrųjų.

Ar 1795 metais žmonės buvo protingi iš tikrųjų, ar iš tikrųjų protingi jie yra šiandien? Ar anuo metu filosofas atspindėjo protingus ir geranoriškus tarptautinės bendrijos taikos siekius, ar visgi Amžinoji taika tebuvo skečas?

Tikriausiai dauguma pasakytų, kad nebuvo nei tuomet, nei šiandien, tačiau dėl to tikrai nevertėtų I.Kanto veikalo mesti į šiukšliadėžę. Mūsų protas turi visgi garantuoti taiką čia ir dabar, o jei to nepadaro, galgi yra būdas žmones „kantiškai paprotinti“?

Nežinia, kiek atidžiai filosofą skaitė šiandieniniai ir netolimos praeities taikos palaikymo misijų bei tarptautinių saugumo organizacijų kūrėjai, tačiau kelias išankstines taikos sąlygas verta įsisąmoninti.

I. Kantas teigė, kad jokioje taikos sutartyje negali būti palikta net ir mažiausia užuomina apie būsimo karo galimybę. Bet praktiškai viskas atrodydavo kitaip. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Chartija numato leisti visas priemones imtis prieš buvusią nacių Vokietiją ar jos sąjungininkes, jei jos grasins Chartijos narėms. Pats sutarties pasirašymas savaime yra tarpusavio nepasitikėjimo ženklas. Juk ten, kur yra absoliuti meilė ir supratimas, sutarties nereikia.

I. Kantas teigė, kad jokia šalis – didelė ar maža – negali būti veikiamą kitos šalies. Faktiškai tokios situacijos nebuvo ir nėra. Netgi atvirkščiai – sakoma, kad globalizacijos epochoje šalių tarpusavio priklausomybė tik didėja, bet tai ne reiškia, kad mažėja kokios nors valstybės laisvė – galimybės ir laisvė gali net didėti.

I. Kantas siūlė panaikinti samdomas kariuomenes, t. y. karo profesionalus. Mes tokias armijas kuriame. Praėjusio šimtmečio pabaigoje imta kurti ginkluoto žmogaus, dirbančio demokratinėje visuomenėje, konceptą. Pasibaigus Šaltajam karui manyta, kad nei pasaulinių, nei „purvinių“, neteisingų karų nebebus – karai vyks pagal taisykles, neberekės prieš žiauriai bausti, o tiesiog priversti jį vykdyti mūsų politinę valią. Imta konstruoti ginklus, kuriais ne nužudoma, o tik laikinai apsvaiginama, ginklus, kurie mažai griauna, bet efektyviai pašalina priešą. Juk tikrai nenorime žudyti. Tad visai ne juokais imta manyti, kad kariškis dabar – tai tik uniformuotas valstybės tarnautojas, kuriam galioja valstybės tarnybos įstatymai ir atsakomybės už savo veiklą kodeksas.

Gali būti, jog I. Kantas klydo taip, kaip klysta taikos šalininkai, manantys, kad karo nebus pašalinus ginklus. Šiandien tikrai įrodyta, kad šalinant ginklus

galima pasiekti taiką, bet lygiai taip pat šalindami karius profesionalus taikos nepasieksime. Bet kam tada uniformos ir ginklai, jei karo nebus?

Šioje vietoje ne pro šalį prisiminti frazę *Si vis pacem, para bellum* – reiškiančią, kad priešas vengia pulti stiprų ir gintis pasiruošusį oponentą, o puola silpną, t. y. nepasiruošusį gintis. Kitaip tariant, siekiant amžinos taikos, reikia būti pasiruošus amžinam karui. Ne kas kitas, o imperatorius Napoleonas (tikėtina, I.Kanto neskaitęs) cituotą lotyniškąją frazę išvertė kitaip: *Si vis bellum, para pacem* – jei nori karo, kovok už taiką. Kitaip sakant, ragink kitus karui nesiruošti, tada laimėsi, o jei pats būsi karui nepasiruošęs, tada kaipmat jame atsidursi. Nenuostabu, kad visi imperialistai mėgo dėtis taikos balandėliais.

„Kantiškąją“ ideologiją atitiktų veikiausiai *Si vis pacem, para pactum* – jei nori taikos, pasiek taikos susitarimą. Kai kas iš karto pasijuoks – įstojome į NATO, bet ar saugumo pojūtis tikrai atsirado? Lietuva ne kartą nudegė, pasikliaudama vien sutartimis (kad ir liūdnai minima Suvalkų), tad geriau pasikliauti realiais aljansais. Pritačiau ir Ukrainos prezidentui, jei šis pasakytų, kad ne saugumo garantijų jam reikia. Reikia amunicijos.

Dauguma svarbiu balanso ar *status quo* (t. y. karo nebuvimo) palaikymo instrumentu laiko vadinamąją atgrasymo strategiją. Ši strategija – tai rinkinys priemonių, įrodančių, kad karinis konfliktas ar kokie kiti saugumą silpninantys veiksmai racionaliai neapsimoka, vienas veikėjas sulaiko kitą veikėją nuo tam tikrų jo veiksmų. Tokiu būdu efektyvi gynyba kuriama ne tam, kad ją tikrai kas naudotų, o kad agresorių atgrasytų nuo puolimo. Priešininkas turi suvokti, kad karinės pergalės neatpirks nuostolių, sukels nepageidautinų politinių problemų, o gal ir keršto akcijų. Tad atgrasymo strategija visų pirma reikalinga karo prevencijai ar taikai užtikrinti. Branduolinė strategija – geriausias pavyzdys, bet ir vėl – be ginkluoto žmogaus taikos nebus.

Viena iš svarbiausių Amžinosios taikos sąlygų „kantis“ mąstymas laiko pagarbą valstybės suverenitetui. Teoriškai gal ir taip, jei priimsime I.Kanto svarstymus, kad bet kuri valstybė ilgainiui taps demokratine. Tačiau iš praktikos žinome, kad demokratinis optimizmas iš esmės neveikia, o valstybės suverenitetas gina visai ne demokratiją. „Kantiškasis“ suverenitetas leidžia klestėti nedemokratiniais režimams, o juos sugriauti gana sunku. Galima manyti, kad Amžinosios taikos nėra, nes neįvykdomos I.Kanto keliamos sąlygos, tačiau galima pasakyti ir kitaip: „kantiškos“ sąlygos yra tiesiog neįmanomos įvykdyti.

Kita vertus, reikia pripažinti, jog I.Kanto iškeltos Amžinos taikos sąlygos ne kartą buvo turimos omenyje įgyvendinant pasaulinę taiką, tačiau ji taip ir neatsirado. Kodėl?

Šioje vietoje mąstytojas tartų, jog kalta netobula mūsų pasaulio sandara, įstatymai negarantuoja lygybės visiems, todėl renkamos valdžios, šalys visiškai neturi intereso sudaryti lygiateisių valstybių ir tautų federaciją, vyrauja veikiau nepasitikėjimas ir nesveika konkurencija, o ne bendradarbiavimas.

I. Kanto taika yra demokratinė taika, o tokia yra bene vienintelė galima, tačiau praktikoje kiek kitaip. Realus gyvenimas siūlo nugalėtojo taiką. Nenorėdami

karo, pasilikame sau galimybę grasinti ginklu, o čia jau žmogiškos prigimties klausimas, nes grasinimas greit perauga į jėgos panaudojimą. Sakoma, kad demokratijos karo nepradeda, tačiau nereiškia, kad nekariauja, nes joms reikia kariauti prieš tai, kas nėra demokratija. Niekada nebuvo taip, kad visame pasaulyje klestėtų vien demokratija, taigi praktikoje nekariaujančių demokratijų konceptas nebuvo patikrintas.

Demokratinė taika yra negalima ne todėl, kad jos nenorime, o todėl, kad ir nesame verti. Ateities kartos šaipysis iš mūsų silpnumo ir sugebėjimų stokos lygiai taip, kaip mes šaipomės iš praėjusių kartų. Normanas Angelas „Didžiojoje iliuzijoje“ prieš šimtmetį sakė, kad karo nebus, nes pasaulis darosi racionalus, bet taip iki galo racionalus jis ir nepasidarė. Žmogaus prigimtis nesikeičia, karai pasaulyje kyla iki šiol, tik ne tokie, kokius įsivaizdavome būsimi.

O pikčiausia, kad karai kyla ten ir tada, kai teorija sako, jog karo neturėtų būti. T.Hobbeso „Leviathanas“ ir kiti „herojai“ visaip bando aiškinti, kodėl amžinosios taikos nėra. Bet svarbu ne pasiaiškinimas, kodėl einama į karus, o kodėl mūsų amžinosios taikos troškimas taip ir netampa amžinąja taika? Pasakysiu dar daugiau: sunku tvirtai pasakyti, ar gyvename amžinos taikos sąlygomis, kurią kartas nuo karto pajvairina karai, ar atvirkščiai – turime amžinąjį karą, kada pro tarpiais pasirodo taika? Tuomet gal ne amžinoji taika, o amžinasis karas yra natūrali visuomenės būseną? Prisiminkime šimtmečiais trukusius karo periodus: kryžiaus karų laikotarpis, šimtmetis karas, osmanų ekspansija. Galiausiai ne taip seniai pasibaigęs Šaltasis karas buvo jei ne fizinis, tai vis tiek karas, to niekaip nepaneigsi. Šiandienis pasaulis pilnas nepasibaigusių karų ir vadinamų išaldytų konfliktų: Kašmyras, Izraelio–arabų konfliktas, ilgalaikiai pilietiniai karai, vadinamasis karas prieš terorą, tarp abiejų Korėjų, tarp SSSR/Rusijos ir Japonijos. Arčiausiai mūsų – nepasibaigęs ir neįšaldytas – karas Ukrainoje. Šiaip pati karo sąvoka yra gerokai platesnė: vyksta juk karas prieš AIDS, karas prieš vėžį, karas keliuose ir t.t.

Kalbėdami apie Nepriklausomą Lietuvą 1918–1940 metais, giliau nesuimąstydami vartojame sąvoką „tarpukaris“. Matyt, jis atspindi istorinę tikrovę? Įdomi statistika, rodanti, kiek gi karių kariauja tokį karą, koks dažniausiai mums rodomas. Spėjama, kad Antrajame pasauliniame kare maždaug 15 procentų karių bent kartą šovė į savo priešus. Kai kurie turėjo galimybę, bet to nedarė, nes jų gailėjo. Nenoras žudyti, kai kurių psichologų nuomone, neretai tampa stipresnis už baimę žūti pačiam ir operacijos nesėkmės priežastimi. O kare reikia naikinti priešininkus...

Nedaug kas iš politikų šiandien prisipažintų, kad jam nesvarbi pasaulinė taika – žodis, reiškiantis priešingybę karui, savotiškas gėris. Gaila, nežinome, kas yra taikos matavimo vienetas – taikos sutarčių ar taikos konferencijų skaičius, pabėgėlių stovyklose internuotų potencialių karo aukų skaičius, ginkluotų konfliktų dinamikos rodikliai ar dar kas nors. Neretai taika, kai siekiama ją pamatuoti, yra tiesiog karo nebuvimas, nors teoretikai turi visokių minčių.

Niekas neabejoja, kad žmonija siekia gyventi ilgai ir laimingai. O ilgai ir laimingai daugeliui atrodo ir taikingai. Istorija mena daugelį atvejų, kai buvo nuoširdžiai nuspręsta, kad neseniai pasibaigęs karas tikrai yra paskutinis ir karų daugiau nebebus. Nebebus arba todėl, kad vienos pusės pergalė galutinė ir neginčijama, arba dėl to, kad sukurtos taiką ginančios struktūros ir tarptautinės organizacijos.

Ne tuščioje vietoje sukurtos ir teorijos, mokančios gyventi taikoje ir nesusipykti, globalią civilizaciją tvarkyti be fizinių kančių, tvarkingai ir net garbingai.

Jau minėtas I. Kantas sukūrė Amžinosios taikos terminą, kuris yra siekiamybė, tačiau iki šiol, deja, nepasiekta. Galima visai natūraliai klausti, o kodėl jos nepasiekėme – nesugebėjome, nenorėjome, neturėjome reikiamų žmonių? O gal tas I. Kantas buvo visiškai neteisus?

Amžinosios taikos kūrėjų būta įvairių, kaip ir amžinosios taikos modelių. Dažnai amžinąją (galutinę) taiką skelbia užkariautojai ir didelių karų laimėtojai. Mūsų pergyventa Sovietų Sąjunga minėjo Pergalės dieną – pergalės, kuri leidžia kitiems primesti politinius sprendimus net neklausiant, ar jie priimtini. Reikia pasakyti, kad ši imperija, kaip ir jokia kita – romėniška, britiška ar mongoliška – nevaldė absoliučiai viso pasaulio, tad ir imperinė taika nebuvo universali. Į universalų taikos autoritetą galėtų pretenduoti nebent Jungtinės Tautos, tačiau praktika rodo, kad tai veikia pasaulio taikos modelis, o ne pati taika.

KARAI KYLA IŠ MEILĖS

Yra pagrindo teigti, kad pasaulį visais laikais tvarkydavo daugiausia geros valios žmonės su gerais ketinimais, tačiau istorija labai skaudi. Europa, kurioje, regis, buvo daugiausia protingų bei išmintingų asmenybių, kur gimė humanizmo, o vėliau – laisvės, lygybės, brolybės idėjos, vien praėjusiam šimtmečiui tapo didžiausių istorijoje skerdynių lauku. Niekas neabejoja, kad didžiausi jų kaltininkai – Stalinas ir Hitleris – turėjo pastebimų psichikos sutrikimų, tačiau protingieji jiems leido veikti ir patys jų klausė. Ar su Putinu nėra kažkas panašaus?

Ar ir dabar mus valdo psichikos ligoniai? O gal humanistai?

Aname tarpukaryje (kaip ir dabar) Europa nelabai žinojo, ko nori (matyt, vylėsi to „ilgai ir laimingai“), išskyrus dvi šalis – Vokietiją ir Sovietų Sąjungą. Jos žinojo ir savo planus realizavo, kol kiti vėpsojo ir stebėjosi, kodėl vysta tai, kas neturėtų vykti. Psichopatas Stalinas visai be racionalaus reikalo plovė savus piliečius, psichopatas Hitleris savaip realizavo vokiečių tautos atgimimo idėją ir įtikino ja daug protingų žmonių. Šiandien, beje, irgi tik kelios Europos šalys tikrai žino, ko nori. Rusija – viena iš nedaugelio. Ji žino, ko nori, o mes – ne, vadinasi, politikos iniciatyva priklauso tam, kuris žino. Kas iš to? Ogi tai, kad tas žinantis paprastai žengia pirmą žingsnį. Akivaizdu: Rusijos norai kertasi su mūsų norais ilgai ir laimingai gyventi.

Analogijų tarp ketvirtojo dešimtmečio ir dabarties Europoje daug. Europa kaip ir tarpukaryje įsivėlė į smulkius konfliktėlius ir apgavystes... Lietuva, kaip jokia kita valstybė, pavyzdinčiai surašė tautinių grupių teises ir pareigas, o šiandien turi „lenko kortą“, Europos organizacijos aiškiai pasakė, kas yra suverenitetas ir apsisprendimas, o gavo karabachus ir padniestres, sugalvojo, kaip žmonių labai sukurti daugiatautę bendruomenę Balkanuose, o gavo etninius getus.

Beje, niekas nenorėjo nieko blogo. Žmonės buvo pasiruošę gyventi ilgai ir laimingai, bet ilgą ir laimingą gyvenimą daugelis įsivaizduoja dažniausiai tik kaip buitinių komfortą, kuris, nepalaikomas vertybių, skatina apsileidimą ir nenorą ginti savus principus. Kai tikslas – „gyventi ilgai ir laimingai“, kaip pasakose po vestuvių, tokiaime laimingame gyvenime žmonės dažniausiai nuplinka, nutunka, apželia gyvaplaukiais, bet netampa nei gražūs, nei laimingi. Suvokus, kad politika tėra plataus vartojimo prekė, ten nėra jokių draugų, kad gyvenimas sukurtas ne moralės pagrindu, greit pasireiškia daugumos nusivylimas ir agresija. O toliau – laimi tas, kas žino, ko nori.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą ir jam prasidėjus, Lietuva elgėsi bailiai ir nenuosekliai – kaip populiarios pasakėčios „Žvirblis laimė“ personažas žvirblis: vis drebėdavo lapei artėjant ir vis džiaugdavosi, kad ne jį patį, o kažkokį balandį ji šį kartą suėdė. Kitą kartą ta lapė gal neateis?

Dabartinė ramybė gali būti tik regimybė. Rusija su visu Putinu matė Europą tokią, kokia ji... ir norėjo būti matoma. Europa nenori kariauti, tai nieko blogo – blogai, kad ji nenori gintis... Europiečiai tebėra didžiai įsitikinę, kad jie yra geri, gražūs ir visada teisūs. Vienas iš saviapgaulės bruožų – Europa mano, jog visi ją myli. Europiečiai daug dirba ir kuria, dar ir kitiems pinigų duoda, į pasaulį ateina su taikiomis idėjomis, naujomis technologijomis ir gerais ketinimais. Tokių nemylėti ir nesuprasti negali tik kvailiai. Beje, amerikiečiai irgi nuoširdžiai nesupranta, kodėl gražios ir teisingos demokratijos principų kažkas nenori įgyvendinti. Juk nuo to visiems bus tik geriau... O mes? Mes visiškai nesirūpiname nei savo saugumu, nei išlikimu. Tikėti, jog karo nebus, – tai žiūrėti į pasaulį pro rožinius akinius... Ar galima sugalvoti dar ką nors tokio, kas nestumtų diktatorių į karines avantiūras prieš tokią Europą.

Tarpkontinentinis vaizdelis dar liūdnesnis. Daugumai vadina mojo Trečiojo pasaulio (vien pavadinimas ką reiškia) atstovų šiandieninis europietis yra pasipūtęs, aptingęs, nežinia kokiais būdais

susikrovęs turtus, nesimpatiškas, nieko nemylintis, amoralus ir savanaudiškas – toks personažas, kurį kiekvienos tautos folklore buvo galima mušti net vardo neklausiant. Ir kariauti prieš tokį moralu, nes tai vargšo žmogaus partizaninis karas prieš neteisybę. Savotiškas ir tokio karo tikslas: kariauti siekiant ne europietį apiplėšti, o jį paniekinti. Skirtingų civilizacijų pasiruošimas kariauti (jei norite – sakykite, kad gintis) skiriasi. Ar tai nereiškia, kad istorijoje laimi labiausiai nusiteikęs kariauti prieš mažiausiai nusiteikusį gintis?

Tačiau ne taip viskas paprasta – nestinga civilizacinių karų, kuriuos kariaujame ne dėl naudos, o veikiau dėl sąžinės, kai širdyje jaučiuosi pasiryžęs tokiu būdu ginti savąją civilizaciją. Lietuvių sukilimai ir partizaninis pasipriešinimas taip pat buvo susiję ne su koku nors bizniu, o su sąžine (tačiau 1940 metais savo valstybę praradome pernelyg lengvai). Karas augte įaugęs ir į mūsų tautosaką – visgi esame kariaujanti bendrija.

Britų autorius Normanas Angellas savo gerai žinomame veikalė „Didžioji iliuzija“ įtikinėjo, kad XX amžiuje karas tampa neracionalus: nėra dėl ko žudyti. Vėliau tą mėgino įrodyti F. Fukuyama. Nepamirštamasis šiame kontekste ir Milanas Kundera, savo herojų lūpomis bandęs įrodyti, kad šiuolaikinis žmogus yra pernelyg aptingęs ir pernelyg egoistiškas, kad kovotų už kokią nors nacionalinę idėją. Nė vienas iš autorių nebuvo teišus. Žmonės spjovė į tingumą ir pragmatizmą, žmonės ėjo ginti savo vėliavos, savo garbės. Garbė ir padorumas – štai kas pagrindiniai karo sukėlėjai.

Po N. Angello knygos, kurioje žadėta, kad karų daugiau nebebus, pasirodymo prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, po F. Fukuyamos ir M. Kunderos – etniniai karai Balkanuose ir kitur. N. Angello, tiesa, peržiūrėjo savo idėjas ir 1933 metais išleido naują knygos versiją. Nors autorius buvo iš tiesų gerbiamas – trejus metus (1928–1931) redagavo „Foreign Affairs“, o 1933 metais net gavo Nobelio taikos premiją, bet ir vėl beviltiškai suklydo – prasidėjo Antrasis pasaulinis karas – regis, dar mažiau racionalus nei Pirmasis.

Taigi arba žmogus iš prigimties nėra racionalus, arba kažkas jį verčia tokiu būti. Postmodernus žmogus, beje, tikrai neracionalus. Karas, karo nuojauta, karo tikimybė, kaip rodo gyvenimas, yra kur kas labiau visuomenę konsoliduojantis veiksnys nei gyvenimas visuomenėje, kurioje individo teisės ir laisvės yra didžiausia vertybė. Pasiaukojimas kare, kaip jau sakėme, visada laikomas didesne garbe nei pasiaukojimas ekonomikoje.

Politika ir istorija laikomos labai rimtais dalykais. Vieni ieško kokių nors objektyvių istorijos dėsnų, kiti istoriją mistifikuoja įrodinėdami jos nenuspėjamumą. Sukurtos linijinės, spiralinės, švytuoklinės ir kitokios istorijos koncepcijos.

Srebrenicos-Potočarų memorialo kapinės

ĮDOMYBĖS

Šaltojo karo metais taiką pasaulyje didele dalimi palaikė baimė patirti branduolinį sunaikinimą. Kariauti tiesiog nesinorėdavo. Kaip paradoksaliai beatrodytų – branduolinis ginklas buvo bene taikiausiais ginklas pasaulyje, padėjęs išvengti taip visų pranašauto Trečiojo pasaulinio karo. Dar daugiau – tokio nekariaujančio pasaulio palaikymas buvo net sąlygiškai pigus (tik gaila, kad mes priverstinai buvome laikomi ne toje pusėje, kurioje norėjome būti).

Sužlugus globaliai konfrontacijai, pasaulis, užuot išnaudojęs progą nekariauti ir nebesipykti, įklimpo į daugybę vietinių – ilgai trunkančių, sekinančių ir žiauriai žudančių karų, kuriuose, kaip pasirodė, galima laimėti ir visiškai nesusinaikinant.

Dar baigiantis Antrajam pasauliniam buvo sumanyta sukurti Jungtines Tautas – organizaciją, kuri rūpintųsi, kad karų nebūtų, o jei jau taip įvyksta – kad atneštų taiką. Sukurtos taikos palaikymo pajėgos, taikos angelai – mėlynieji šalmai – siekė tapti taikos simboliu.

Pradžioje jų norai buvo kuklūs, tačiau taip jau nutiko, kad darbo jiems padidėjo pastaraisiais – „taikiaisiais“ dešimtmečiais. Šiandien įvairiose pasaulio taikos palaikymo pajėgose dirba per 100 000 karių bei civilių, kuriuos deleguoja per šimtas pasaulio valstybių. Tai jau savotiškas Jungtinių Tautų popsas.

Per daugiau kaip 70 gyvavimo metų Jungtinės Tautos ėmėsi daugiau kaip 60 taikos palaikymo misijų. 12 jų tebesitęsia ir dabar. Ironiška, bet daugiausia jų šiandien Afrikoje – kontinente, kur po dekolonizacijos teoriškai turėjo įsivyrauti romantiška taikių Afrikos tautų idilė. Etiopija, Liberija, Kongo Demokratinė Respublika, Ruanda – čia vyko patys žiauriausi pastarojo meto karai, o Darfuras – apskritai viena pavojingiausių vietų pasaulyje (čia tarnauja apie 10 000 „žydrųjų“).

Liūdna tai ar juokinga, bet tebesitęsia ir pati pirmoji paliaubų stebėjimo misija, sukurta 1948 metais. Ji buvo pasiūsta į Palestiną ir egzistuoja iki dabar. Nuo to laiko, nepaisant UNTSO „žydrųjų šalmų“, čia įvyko penki karai, o ta stebima ugnies nutraukimo linija realiai seniai nebeegzistuoja... Neišspręstas ir Kašmyro konfliktas, kuriame taikos palaikytojai taip pat budi nuo 1948 metų.

Galima sakyti, kad Jungtinių Tautų pastangos buvo sėkmingos Centrinėje Amerikoje, Namibijoje, Kambodžoje ir Mozambike. Šiose šalyse rūpintasi 15 milijonų pabėgėlių, teikta pagalba milijonams kenčiančių nuo bado ir kivirčių, karinių konfliktų, atliktas lemiamas vaidmuo aplinkosaugos srityje, padėta sustabdyti ligų plitimą ir užtikrinti vaikų gerovę. Irakui paskelbtos sankcijos, kurių iš esmės buvo laikomasi. Egzistuoja nuomonė, kad be Jungtinių Tautų pastangų Pietų Korėja taip ir būtų likusi okupuota komunistų, Bosnijoje ir Hercegovinoje seniai būtų atliktas etninis valymas ir žuvusiųjų būtų dar daugiau.

Problemų, kurių nepavyko išspręsti, sąrašas ilgesnis. Jungtinės Tautos nesugebėjo įvesti tvarkos Somalyje, Bosnijos Srebrenicoje tiesiog ramiai leista išžudyti 8000 vyrų ir jaunuolių, Ruandoje išskersta apie 800 000 žmonių. Jungtinės Tautos kaltinamos neracionaliai naudojančios resursus, turinčios perteklinį perso-

nalą, čia klesti korupcija, nemokšiškas ir prasta vadyba.

Panašu, kad šiandien „žydrėji šalmai“ daro viską – nuo kariaujančių pusių atskyrimo iki rinkimų organizavimo. „Darymas“ kartais labai keistas ir sunkiai suprantamas vietiniams, kurių labui, beje, Jungtinės Tautos ir atvyksta.

Pavyzdžiui, taikos palaikymo operacijose taikomas nešališkumo principas veikiaulygina tvarkos ardytojus ir jos saugotojus, agresorius ir aukas, teisėtas ir neteisėtas ginkluotas pajėgas. Emociškai nešališkumas taikos palaikytojus pavertė ne visų kariaujančiųjų pusių draugais, o... priešais (prisiminkime kad ir sausio 13-osios įvykius Vilniuje: ne vienas tarptautinės bendrijos veikėjas siūlė V. Landsbergiui tartis su M. Burokevičiumi – kaip dviem lygiavertėms konflikto pusėms! – kvailiau ir nesugalvosi).

Galiausiai ta pati tarptautinė bendrija dažnai tesiima maldauti tvarkos laužytojus „apsitvarkyti“ ir pasirašyti kokią nors taikos susitarimą. Jungtinių Tautų principas atskirti kariaujančius nuo civilių tapo dar bjauresne taikos palaikymo grimasa – parama neva kenčiantiems civiliams tampa akivaizdžiausia parama kariaujantiems, juk civiliai supranta, kad kariai aukojasi dėl jų. Visa humanitarinė pagalba taip ir nukeliauja į karą. Liūdną juoką kelia taikos pajėgų folklorizacija – noras įtikinti kariaujančių papročiams ir įpročiams. Deja, tai tampa pretekstu niekinti taikdarius.

Šiems metams Jungtinės Tautos turi 8 milijardus dolerių, juos surenka daugiausia JAV, Japonija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija ir Vokietija. Pinigų ne tiek daug, bet aišku viena: kiekvienas statistinis Žemės rutulio gyventojas už pasaulinę taiką moka vidutiniškai po lietuvišką centą per dieną.

Tačiau užtikrintai galima teigti, jog ilgainiui taika brangs – nebent patys išmoktume ją branginti be Jungtinių Tautų pagalbos.

Bet ir politiką, ir istoriją vis dėlto kuria žmonės – amžini svajotojai. Jų gyvenimas prasideda ir baigiasi nesibaigiančia svajonių, planų, idėjų grandine. Svajonės apie profesiją užaugus, apie mylintį žmogų, apie svaiginančią karjerą ir šviesią senatvę. Bet koks pasirinkimas, netgi iš pirmo žvilgsnio motyvuotas kokių nors objektyvių priežasčių, visada prasideda nuo svajonės apie jį.

Svajonės virsta mitais, „nacionaliniais interesais“, „mesianistinėmis“ idėjomis. Galiausiai virsta istorija. Bet kuriuo atveju istorinio įvykio – karo – pradžia irgi yra kažkieno svajonė.

Šiuolaikinė politika – taip pat svajonių ir mitų rinkinys. Vis daugiau kalbama apie moderniąsias mitologijas, t. y. mitus, kurie funkcionuoja šiandien ir kurie neturi sakralinio matmens. Šiais

laikais mitologijos sąvoka įvedama tiek į politinius, tiek į marketingo tyrinėjimus siekiant geriau suprasti realybę, ir, tiesą sakant, yra labai populiarūs. Tai yra pastebėjęs ir žymusis mūsų eseistas Gintaras Beresnevičius: „Pati istorija sugeba veikti dabartį tada, kada ji mitologizuojama ir ideologizuojama, kada ji pateikiama kaip deramų precedentų aibė (istorija – gyvenimo mokytoja).“ Mitai kuria tautas, pastarosios – valstybes, globalias ideologijas ir pan. Visos senosios tautos sukurtos mitų pagrindu, pagrindu to, ką kartais vadiname tautine tradicija, tautos garbe ir pan. Šventieji araratai ir kunigaikščių epochos – tipiški tokių mitų pavyzdžiai.

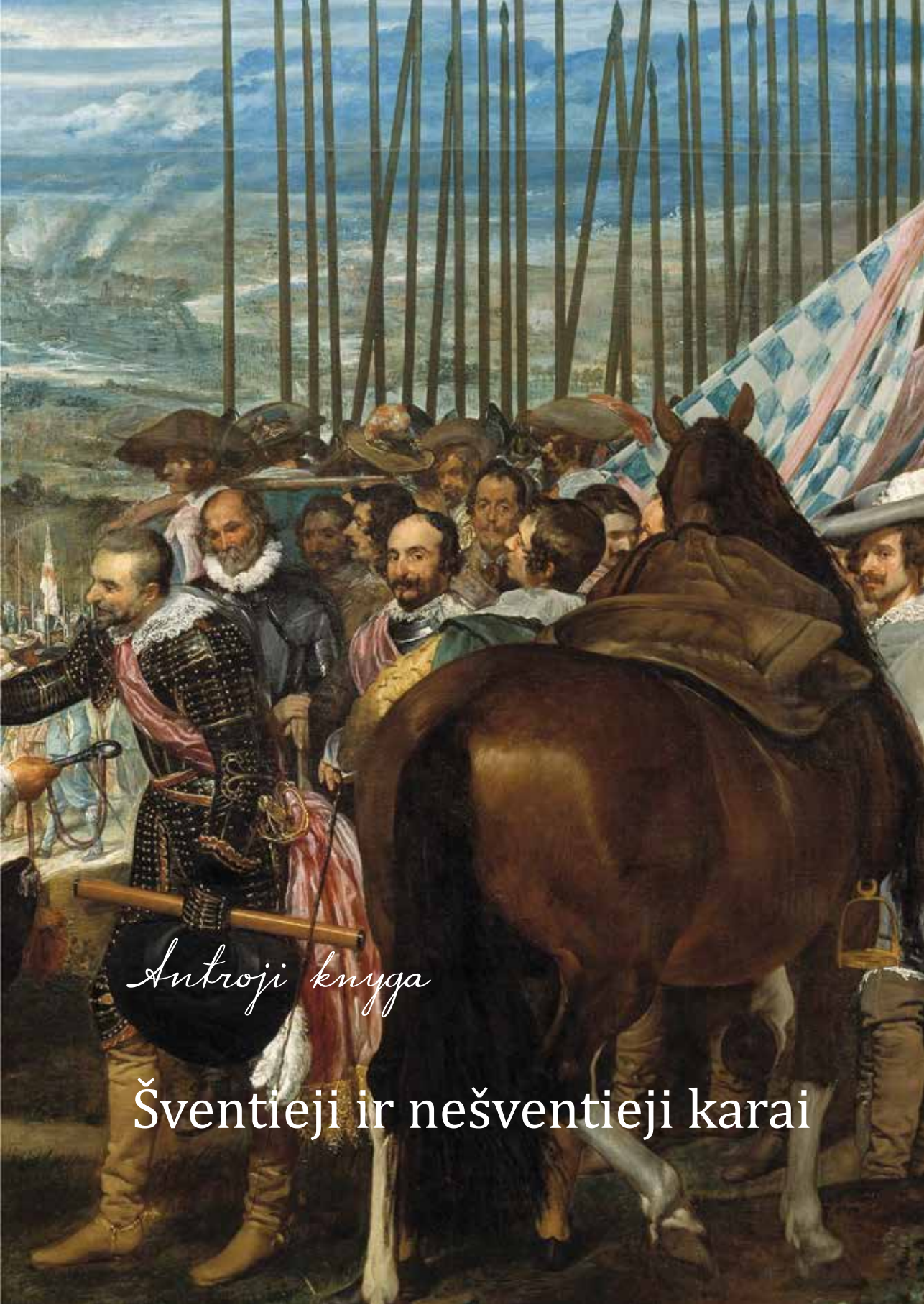
Tautinius ir istorinius mitus galiausiai verčiame istoriniais epais, herojiškais kūriniais, tautiniais anekdotais, personažų būdo bruožais, kol nejučia tai virsta kasdiene politika. O politika yra ne kas kita kaip svajonių įgyvendinimas. Pagal Claudą Levį–Straussą visi mes esame savotiški svajų meistrautojai. Prancūzijoje ši veikla taip ir vadinama – meistravimu (bricolage).

Mums labai to reikia. Nesvarbu, ką Vytautas Didysis darė ar ko nedarė, svarbu, kad mes tikime, jog taip buvo.

Būti priklausomam nuo svajonės visai neblogai. Algirdas Julius Greimas sakė: „Jeigu priimsime tezę, kad tikros teisybės niekada negalima pasakyti, kad nuo mitų negalima atsikratyti, kad ideologija yra prilipusi prie žmogaus, kad ji yra žmogaus būties būtinybė, – tai lieka tiek asmeniniam žmogui, tiek žmogui visuomenininkui tik vienas kelias – tai sąmoningo mitų ir ideologijų kūrimo problematika. Galima ieškoti ir reikia ieškoti, kaip demistifikuoti vieną ideologiją, tik su sąlyga, kad turi ir gali duoti naują ideologiją, leidžiančią žmogui arba tautai gyventi“. Taigi kai kurie mitai gali būti didingi, kai kurie juokingi, tačiau svarbiausia mums žinoti, kad tai mitai.

O karas – tai savotiška skaistykla už politines klaidas. Apie ją ir kalbėsime tolesniuose knygos skyriuose. Ta skaistykla nėra didelis politinis ir socialinis malonumas, bet, atrodo, mums visiems istorijoje reikia ją praeiti.

Antroji knyga

Šventieji ir nešventieji karai

Gr šventas karas yra karas.

Umberto Eco

LAIŠKAI ANŪKAMS

Mieli žingeidūs bičiuliai,

Šiandien vienas sau vaikštau po Vieną. Kalambūriška. Viena šiandien – tai nedidelės, neutralios, iš pažiūros ramios ir pasiturinčios valstybės sostinė. Galima net pagalvoti, kad ji visada tokia buvo. Ir tie austrai – amžinai laimingi ir ramūs žmonės. Tačiau ne – karai ne tik grasino, bet ir ne kartą niokojo šį miestą. Ir gal tik Dievo valia Viena šiandien yra tokia, kokia yra.

1683 metais jungtinės Europos šalių pajėgos, vadovaujamos Lietuvos Didžiojo kunigaikščio (su daugybe kitų titulų) Jono III Sobieskio, sumušė turkų Didžiojo vizirio Karos Mustafos kariuomenę, apgulusią Habsburgų sostinę. Ši pergalė iš esmės sustabdė Osmanų ekspansiją į Europą. Tai buvo „lūžio taškas“, po kurio turkai

palaiptisniui tapo pralaiminčiąja puse. Beje, pats Kara Mustafa po šio pralaimėjimo buvo savųjų nukirsdintas, o jo galva ant sidabrinio padėklo nusiųsta sultonui. Šis karas atmintinas ir dar dėl kelių aspektų. Stabdyti turkus ir ginti krikščionišką pasaulį Bažnyčios vardu kvietė Bažnyčios Palaimintasis popiežius Inocentas XI, asmeniškai parėmęs Austrijos imperatorių ir Lietuvos Didįjį kunigaikštį. Jonas Sobieskis ruošėsi karui ir jį kariavo didžiai tikėdamasis Dievo ir Mergelės Marijos pagalbos. Taigi kariavo šventąjį karą, ir Dievas iš klausė jo maldas. Viena liko dėkinga J. Sobieskiui, o šis – Mergelei Marijai.

Kauniečiai ir ne tik jie žino ant Nemuno kranto stovinčią bažnyčią, vadinamą Vytauto vardu. Teigiama, kad Lietuvos Didysis kunigaikštis pasižadėjo ją pastatyti, jei viskas sėkmingai klostysis po pralaimėto Vorkslės mūšio. Ką gi – savo pažadą įvykdė.

Jokia naujiena, jog daugelį amžių karus gaubė tam tikra šventumo aureolė: popiežiai laimino kryžiaus žygius, musulmonai kildavo į švenktuosius islamo karus, formaliai pagoniškos nacių valstybės kariai per visą karą ėjo su šūkiu „Gott mit uns“, net Stalino režimas sunkiausiomis karo valandomis nesibodėjo Bažnyčios užtarimo.

Tačiau ar tikrai karai yra kada nors šventi? Gal tai saviapgaulė ar tiesiog kvailystė?

AR KIEKVIENAS KARAS ŠVENTAS?

Lietuvių filosofas Stasys Šalkauskis, analizavęs Renesanso, Romos bei kitų civilizacijų patirtį, teigė, kad visuomenė, sėkmingai augianti savo gerove, neretai pasiekia tokią komfortabilią gyvenimo stadiją, kurioje regis, kad Dievas, kaip idėja, yra visai nereikalingas ar gali būti paliktas šiaip sau, kaip savotiška dvasinė pramoga. Svarbiausia – geras projektas, protingi žmonės ir pakankamai pinigų. O jei visa padaroma turint šiuos tris komponentus, nereikia nei

dievų, nei karų. Tačiau istorinė patirtis rodo, kad po tokių bedieviškų ir lengvų laikotarpių prasideda labai žiaurūs ir labai nežmoniški karai bei visuomeninio gyvenimo nuosmukis.

Kas dėjosi po Romos ir Renesanso, žinome. Senieji dievai romėnams jau netarnavo, „nukryžiuotasis“ reikalavo daugiau pasiaukojimo, nei siūlė pramogų. Lengvabūdišką Renesansą pakeitė žiaurūs religiniai karai. Gal tai yra viena iš didžiųjų politikos nuodėmių – gyvenimas be Dievo idėjos keičia mūsų moralę, tik ne į gera: imame norėti tiesiog gyvenimo palengvinimo, tingiai malonaus, bet nebesame pasiruošę sudėtingam kūrybiniam procesui. Dievas tuomet yra tik žmogus, turintis savybę daryti tai, ką gamtos mokslai anksčiau ar vėliau išaiškina. Dievas – kažkoks stebukladaris fokusininkas, kurio fokusais tikime arba ne. Tačiau kodėl tokiu dramatišku momentu kaip karas net didieji pragmatikai atsiremia į religiją ir dėl Dievo yra linkę daug paaukoti? Kodėl

ĮDOMYBĖS

Charlis Phillipsas ir Alanas Axelrodas „Encyclopedia of Wars“ teigia, kad apie 7 procentus karų galima pavadinti grynai religiniais. Europiečiai, kaip jau minėta, kariavo su islamą išpažįstančiais kariais, rengė kryžiaus žygius, skelbė konfesus karus. Nepamirštas dar ir nesenas Balkanų konfliktas, kuriame tikėjimas buvo svarbus faktorius atskiriant savus ir svetimus.

Daugiausia gyvybių religiniuose karuose, pasak statistikos, nusinešė vadinamas Trisdešimtųjų metų karas, kuriame kovojo protestantai ir katalikai. Aukų skaičius, kai kuriais skaičiavimais, viršijo dešimtį milijonų. 2–4 milijonai žmonių žuvo XVI amžiaus Prancūzijos religiniuose karuose, kur taip pat katalikai kariavo su protestantais. Nigerijos pilietiniame kare (1967–1970) žuvo daugiau kaip milijonas. Tai islamo ir krikščionybės susidūrimas. Panašiai tiek pat galėjo žūti antrajame Sudano kare, kur šiaurinės šalies dalies musulmonai kovėsi prieš krikščionis pietuose. Kelis milijonus nusinešė XI–XIII amžių kryžiaus žygiai, apie 200 tūkstančių – karai Libane ir buvusioje Jugoslavijoje. Tebesitęsia ir kruvina sunitų–šiitų priešprieša, Myanmare budistai veja iš šalies musulmonus. Ukrainoje skirtingų Bažnyčių priešprieša irgi karo dalis. Tad XXI amžius, nesistebėkite, yra religinių karų amžius.

skelbiamas *bellum sacrum* – šventasis karas? Kaip jau minėta, Antrojo pasaulinio karo metais net sovietų kariuomenėje atsirado nuostata dėl religinių simbolių – matyt, net aršiausi ateistai pagaliau suvokė, kad Dievas kariui yra ne šiaip sau žodis.

Šiandieniniai taikdariai daugiau linkę galvoti apie vadinamąsias racionalias karo ir taikos prielaidas ir ignoruoja tokį faktorių kaip kova už tikėjimą, pasiryžimą tikėjimą ginti net gyvybės kaina. Mums patiems kartais sunku suvokti ir kitiems įrodyti, kad savižudžiai sprogdintojai nuoširdžiai tiki rojus pažadais, kad kryžiaus žygių dalyviai (bent jau didžioji dauguma)ėjo tikrai ne plėšikauti, o ginti šventųjų vietų, tad joks racionalus sprendimas Bosnijoje ar Vidurio Rytuose neveiks, jei neatsižvelgsime į religinį faktorių. Ir dar – jokia humanitarinė ar struktūrinė parama, demokratijos ar laisvės pažadai minimų religinių pažiūrų nepakeis.

Nė vienu atveju nėra paprasto pasirinkimo – karas ar taika (dažniau – karo nebuvimas). Taika, kuri pamina žmonių tikėjimą, geriausiu atveju gali būti laikinos paliaubos. Turbūt nė vienas užkariautojas, įveikęs dideles armijas ir sugriovęs galingas valstybes, neįveikė tokio „nesunkaus“ ir fiziškai nestipraus dalyko kaip žmonių įsitikinimai. Nė vienas neįveikė religijos. Kas mėgino, veikiau pralaimėjo. Stalinas juokais klausė, kiek Popiežius turi divizijų, kad įgyvendintų savo idėjas, bet jam pačiam su visomis divizijomis baigėsi blogiau nei Popiežiui. Ir mūsų Lietuva tapo nepriklausoma be tankų, bet su Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronika.

Politologai dažnai aiškina politikams, kad visus klausimus galima išspręsti nuodugniai išdiskutavus ir suradus racionalų grūdą. Nes žmogus esąs protinga, racionali esybė, tad viską išspręsimė, jei turėsime kantrybės bei resursų. Tada mus lydės racionalūs sprendimai. Racionalūs, o ne emocijomis grįsti. Nes emocijos – neva blogas politikos palydovas. Tačiau Šventajame kare pralaimėjimas didele dalimi reiškia ne tiek fizinę netektį, kiek prisipažinimą, kad

šventa idėja, už kurią kovota, yra visai ne šventa. Tokie pralaimėjimai dažnai mitologizuojami ir tampa net „atskaitos taškais“ istorijoje. Štai, pavyzdžiui, serbų pralaimėjimas turkams Kosove XIV amžiuje tebėra serbų tautiškumo esminis elementas. Portugalų pralaimėjimas marokiečiams XVI amžiuje pagimdė vadinamąjį sebastionizmą – legendą, kad jaunas karalius Sebastijonas nežuvo mūšyje, o yra gyvas ir grįš sunkiausiu šaliai momentu. Ne paslaptis, kad lietuviai kadaise užėmė Maskvą reanimavę nužudytą caraitį.

Dabartinio krikščioniško pasaulio nebūtų be Karolio Didžiojo, Europos nebūtų be šv. Augustino, plejados popiežių, be Kirilo, Metodijaus, Martyno Liuterio. Krikščionybė yra tas Europos tikėjimas, kuris ją ir padarė galingiausiu žemynu pasaulyje. Kitų religijų atstovai pateiktą savą sąrašą tų nekritikuotinių autoritetų, kuriais yra pasiryžę sekti ir kurių garbę gintų. Bažnyčių hierarchai ir tikėjimų tėvai retai kada tampa tiesioginiais karo inspiratoriais, tačiau deklaruodami tam tikras vertybes kaip neginčijamas, jie savaip ir labai įtakingai „reguliuoja“ galimus ir esamus konfliktus. Kartais neįmanoma būti nuošalyje, sakykime, kai sklinda informacija, jog Sirijoje dėl tikėjimo žudomi krikščionys ar Bosnijos Srebrenicoje šaudomi vyrai musulmonai, atrinkti vien pagal tikėjimo principą, nekalbant jau apie holokaustą.

Kodėl šalys ar jų valdovai imasi šventųjų karų? Pasidomėkime, kaip atsiranda, evoliucionuoja ir išnyksta civilizacijos, kodėl galiausiai nugalėtojai barbarai? Tada suvoksime, kada ateina šventųjų karų laikas.

ĮDOMYBĖS

Kodėl mums visiems reikia Rusijos pralaimėjimo jos „šventajame kare“ dėl savo didybės

Žymus istorikas ir politologas Timothis Snyderis pateikė 15 argumentų, kodėl „švenčiau“ pačiai Rusijai yra pralaimėti nei laimėti.

1. Reikia sustabdyti žudynes. Rusijos okupacija yra genocidinė, susijusi su žudymu, trėmimu, įkalinimu.
2. Išsaugoti Pasaulio Tvarką ir tarptautinės teisės sistemą. Rusija ją atviraai griauna.
3. Baigti imperijų erą pasaulyje. Tai bene paskutinis kartas, kai kariaujama teigiant, kad tauta neegzistuoja. Imperijų era pasibaigs tik tuomet, kai Rusija pralaimės.
4. Išsaugoti Europos Sąjungos taikos projektą. Imperijos tikslas - griauti integracinę vienybę. Jei imperija laimės, integracija žlugs.
5. Sudaryti galimybę Rusijoje atsirasti teisei valstybei. **Ateities kartos gyvens Rusijoje geriau, jei Rusija pralaimės.**
6. Susilpninti autoritarinių režimų ir autoritarinių lyderių prestižą.
7. Priminti, kad demokratija yra geriau nei kitos valstybės formos.
8. Sumažinti dar didesnį karą Europoje tikimybę. Pralaimėjusi Rusija bus ne tokia didelė grėsmė.
9. Sumažinti karo grėsmę Azijoje, sumažinti Kinijos karo prieš Taivaną tikimybę.
10. Užkirsti kelią branduolinio ginklavimosi plėtrai. Jei Rusija laimi, ji toliau didina ginklavimosi mastą.
11. Sumažinti branduolinio karo tikimybę, atimant iš Rusijos galimybę tokį karą pradėti.
12. Užkirsti kelią karams, kokius pasaulyje kariauja Wagner tipo grupuotės.
13. Užtikrinti maisto produktų ir žaliavų eksportą. Sumažinti bado tikimybę.
14. Pagreitinti „žaliosios“ politikos įgyvendinimą. Atsisakyti Rusijos iškastinio kuro žaliavų naudojimo ir užkirsti kelią energetiniam šantažui.
15. Parodyti tikrąją laisvės vertę, nesaistomą jokių išorinių spaudimų.

KARINGŪJŲ GYVENIMAS IR MIRTIS

Istorijos skaitiniai leidžia daryti išvadą, kad ne karai su kaimynais ar pralaimėjimai yra civilizacijos žlugimo priežastys. Jie veikia viso ko padarinys. Civilizacija degradoja iš vidaus, todėl, degradacijai išlindus į paviršių ir pasidarius matomai, civilizacija tampa lengvu laimikiu kaimynams.

Hipotetiškai daugumos civilizacijų raida yra panaši: kol civilizacija yra savotiškai barbariška – jauna, veržli, agresyvi – ji plečiasi fiziškai, yra palanki drąsioms inovacijoms ir turi gana lanksčią nebiurokratizuotą teisę (veikia netgi vadintiną papročiais ir morale). Ji mėgsta kariauti savo garbei ir jėgoms stiprinti, dažnai atsiduria barbarų ar agresorių kailyje. Tokia civilizacija plečia teritoriją, didina dirbančių ir kuriančių žmonių skaičių, leidžia jiems pasiekti specializaciją ir tarpusavio suderinamumą. Ji progresuoja.

Bet ar tikrai progresuoja?

O paskui įvyksta keistas dalykas – technologijų, biurokracijos ir teisės progreso fone prasideda civilizacinės sistemos išsigimimas: mažėja atsakomybė, didėja visuomenės išlaikytinių procentas, silpnėja atsparumas išorės poveikiams ir jau suprimityvėjusi civilizacija nunyksta arba tampa gana lengvu kaimyninės civilizacijos grobiu. Sistema pasidaro labai neatspari barbarams, kurie paprasčiausiai ignoruoja civilizuotą teisingumą ir civilizacijos teisę. Dabar jau ji – civilizuota – kariauja gynybinius karus su barbarais, karus, kuriuose neretai prašomasi Dievo pagalbos. Dažniau, deja, laimi barbarai ir... ciklas prasideda iš naujo.

Tai dar ne viskas. Technologinis augimas, socialinės garantijos, gerbūvis pralenkia moralinių standartų augimą, jie tampa lyg ir nebereikalingi. Atrodo, kad „dangus visai ne per aukštai“ – viską gali padaryti protas, jėga, pinigai. Techninės priemonės sukelia vis daugiau nesusipratimų, kurie galų gale veda prie krizės. Taip sakė ir jau minėtas

Stasys Šalkauskis. Išvada banali, daug kartų patikrinta: techninėmis priemonėmis negalima išspręsti nė vienos dvasinės problemos.

Civilizacija pasirodo stipri ir atspari tol, kol jos nedemoralizuoja iš pažiūros geri valdovų ketinimai lengvinti gyvenimą socialinėmis garantijomis ir kitomis civilizacijos teikiamomis lengvatomis. Tai kartojosi veik kiekvienoje klestinčioje civilizacijoje, įskaitant Renesansą. Todėl visi besidžiaugiantys Renesanso kultūra yra priversti pripažinti, kad po to sekė beveik beprecedentė demoralizacija, atvedusi prie nepaprasto žiaurumo karų (beje, ne dėl naftos ar geležies, o dėl neracionalių religinių įsitikinimų). Niccola Machiavellis, savaip siūlęs atskirti politiką nuo etikos, – taip pat tos glorifikuojamos Renesanso kultūros produktas. Visa tai veda tik į karą.

Pakanka pavaikštinėti po Britų muziejaus sales, kuriose civilizacijų raida išdėstyta chronologiškai, kad įsitikintume, jog jų saulėlydį dažniausiai lėmė ne gamtiniai kataklizmai ar barbarai, o vidinių civilizacijos taisyklių tobulėjimas ir... išsigimimas. Barbarams visada atitenka jau išsigimusi civilizacija. Net ir Roma tapo prieinama barbarams dėl savo išsigimimo, o ne todėl, kad barbarai staiga tapo fiziškai stipresni už tvarkingą ir teisingą Romą. Suprantama, tai, ką pasakiau, prieštarauja Paulo Kennedžio minčiai, jog imperijas griaua racionalūs dalykai – karai ir ekonominės negandos (beje, sukeltos dažnai per emocijas), tačiau nesunku rasti patvirtinimų ir įsigalėjusiam teiginiui, kad pagrindinis Romos žlugimo faktorius buvo moralinis. Sunku būtų teigti, kad per pastaruosius amžius biologiškai pakito *Homo sapiens*. Gal ir po dabartinės integracijos mūsų laukia dezintegracija, fragmentacija ar... barbarų antplūdis? Juolab, kad į savo civilizacinę dekadansą žiūrime pernelyg lengvabūdiškai.

Dar svarbiau tai, kad sistema sukuria teisę, elgesio normas, kurios leidžia visuomenės nariams gyventi pagal taisykles, o ne pagal rimbo valią. Tai yra pigiau ir efektyviau, bet tik iki to momento, kai niekas taisyklių nekvestionuoja ir jų nelaužo. Geros taisyklės visiškai nekelia noro ieškoti dar geresnių sprendimų. Pradėjus jas laužyti

(puolant barbarams), paaiškėja, kad teisės jėga yra jos autoritete, tačiau ji bejėgė prieš nepripažįstančius to autoriteto – barbaras, tiesiog nemokėdamas skaityti išpėjamųjų ženklų, griaua teisės pasiekimus, o civilizacija nesugeba niekaip atsispirti. Viena vertus, ji linkusi ginti nuo barbaro ne civilizaciją, o tik savo socialines garantijas, bet tam yra per silpna. Antra, ji neparuošta jokiai gynybai. Trečia, civilizacijos augimas, tapęs vis labiau priklausomas nuo teisės autoriteto, jam nunykus greit išsiderina. Šiandien vyksta ginčai, kokią tvorą reikia statyti prieš nelegalius imigrantus – teisinę ar fizinę – tvorą tikrąja to žodžio prasme. Aišku, kad civilizuočiau kurti teisinę tvorą, bet praktika rodo, kad fizinė tvora kažką sulaiko tiesiog fiziškai. Teisinė tvora sulaiko tik tuos, kurie nori būti sulaikomi. O tie, kas nenori, ją praeina nė nemirktelėdami. O ar jie legalūs, ar nelegalūs ir kaip su jais elgtis, tai jau veikia europiečių problema, o ne pačių imigrantų.

Kad būtų aiškiau, situaciją galima išsivaizduoti taip: augančioje, dar kiek barbariškoje civilizacijoje vyrauja noras dirbti ir užsidirbti, ieškoti naujų galimybių, parvežti mylimajai „aukso vilną“, studijuoti, ką šiai dienai sako Šventas Raštas, džiaugtis pergalemis kare ir šeimos pagausėjimu. Bet tada Gerasis Valdovas pasako: „Gana chaoso, plėšikavimo, ekspansijos ir emocijų. Rūpinkimės žmonėmis, aukime kokybiškai“. Štai šioje vietoje atsiranda noras gauti „finansavimą projektui“, laimėti bylą, parvežti mylimajai pašalpą, pasidomėti, ką pranašauja horoskopas, džiaugtis, kad pavyko išvengti karo „pamaitinus“ imperialistą bei graužtis, kad turėsi neplanuotą kūdikį...

Kalbant apie karus šiame kontekste reikia priminti, kad jie yra dviejų rūšių. Pirma – techniniai karai, kuriuose laimi techninės priemonės ir kurių pasekmė yra ekonominių, ūkinių bei teisinių problemų sureguliuojimas. Tai – nežūt būtiniai karai, o greičiau varžybos, kurių rezultatus gali akceptuoti ir pralaimėjęs. Kas kita – civilizacijų karai. Techniniai laimėjimai juose – tik regimybė, nes civilizacijų karo negalima laimėti jokia technika. Tokiame kare nepakanka įrodyti vien tik fizinį pranašumą, nes reikia sunaikinti prie-

šo kultūrą plačiaja prasme. Tokį karą laimi ta civilizacija, kuri karo momentu yra labiau pasiruošusi žūtbutinei konfrontacijai. O tokia dažniausiai būna ta, kuri yra mažiau atsargi ir socialiai orientuota, kurios karo rizikos kaina santykinai mažesnė. Populiariau sakant, civilizacijų konfliktą dažniausiai laimi barbariškesnė civilizacija.

ĮDOMYBĖS

Suprantama, mokslui buvo įdomu rasti racionalią civilizacijų išsigimimo priežastį ir dažniausiai jos buvo ieškoma arba ekonominės, arba karinės galios kitime, siekiant išsiaiškinti, kodėl ekonomiškai ar karine prasme stiprūs ilgai tampa silpni. Laisvai perpasakodamas Raimundo Lopatos tekstą iš „Tarpautinių santykių įvado“, paminėsiu keletą nespacialiai pasirinktų pavyzdžių.

Kinija. Ne vienas autorius tipiška kinų civilizacijos viršūne laikytų Sungų dinastijos valdymą (960–1279), kurio metu naudoti savi pinigai, skaičiavimo sistema, raštas, pasiekta reikšmingų laimėjimų žemės ūkyje, transporto sistemos srityje, karyboje. Tačiau sustojusi savo augime ir besirūpinanti pasiekimų apsaugojimu bei visuomenės gerbūviu, civilizacija nusilpo, kaimynai barbarai ją suniokojo. Nepadėjo nei Didžioji kinų siena, nei gerai organizuota ir moderniai apginkluota kariuomenė. 1211 metais nuo Čingischano antpuolių krito Šiaurinė Kinija, 1215 metais – Pekinas, o 1279-aisiais ir pati dinastija liovėsi egzistuoti.

Vėlesniais, Mingų dinastijos laikais (1368–1644), sukurta ne tik techniniais pasiekimais garsėjusi civilizacija, bet ir savo kultūra. Ten jau būta civilizacijos su išlavėjusia biurokratija, administracinėmis struktūromis. Mingų laikais Kinijoje anglies buvo išgaunama daugiau nei Vakarų Europoje, kariuomenė naudojo paraką ir okeaninius laivus. XV amžiaus pradžioje admiralas Džengchė karo laivais pasiekė Pietų Afriką ir potencialiai galėjo tapti Europos atradėju.

Bet taip neįvyko. Būtent 1436 metais imperatorius uždraudė statyti okeaninius laivus. Norėdamas sutelkti visuomenę kokybiniam tobulėjimui be ekspansijos, pasmerkė šią civilizaciją sunykti.

Istorikai nurodo kelias (neva objektyvias) sunykimo priežastis. Didelė imperijos teritorija su centralizuotu valdymu ir griežta teisine sistema tapo puldinėjama mongolų ar japonų barbarų, nepripažįstančių galiojusio elgesio ir karo meno taisyklių. Vadinamųjų mandarinų biurokratija dėjo visas pastangas išsaugoti struktūras, tačiau, apsiginklavusi tik teisės normomis, ji negalėjo niekaip pasipriešinti brutaliai jėgai, nepažinusiai jokios teisės.

Dar daugiau – minėtoji Mingų civilizacija, iškilusi ant „konfucijiškų“ elgesio taisyklių, siekė harmonijos tame, kas sukurta, o ne užvaldyti naujas teritorijas ar žmones. Tad iš karto ji užėmė gynybinę poziciją įtikindama save, kad plėti-

masis ir karai yra neracionalūs ir nuostolingi. Kariai buvo apipinti dykaduonių ir išlaikytinių įvaizdžiu, karo ir valdžios prestižas krito, plito neapykanta viskam, kas buvo už „savos – geros“ civilizacijos ribų. Atrodė, jog lengviausias kelias išlaikyti savo pranašumą yra saviizoliacija ir gynyba nuo barbarų. Tai dar labiau skatino stagnaciją bei griuvimą. Galiausiai civilizacija pati tapo barbarų grobiu.

Ar ne analogiškai Mikėnų kultūrą kažkada nuniokojo barbarai graikai, o šiuos – barbarai romėnai?

Gražiausias Europos pavyzdys – Roma, kuri iš pradžių dinamiškai plėtėsi, prarydama kaimynines šalis ir civilizacijas, tarp jų etruskus, helenistines valstybes bei Kartaginą. Romėnai sumaniai išnaudojo geografines plėtros galimybes, paversdami Viduržemio jūrą savaisiais vidaus vandenimis, ir imperatoriaus Trajano laikais pasiekė didžiausią fizinį augimą. Tuo pat metu stiprėjo teisinės valstybės elementai, civilizacija turėjo neregėtą integracinę galią, žmogus – pilietis kaip niekada tapo laisvas teisinėje valstybėje. Ar minėto imperatoriaus laikais nebuvo galima sakyti, kad Roma pasiekė tai, apie ką galima tik svajoti?

Kodėl romėnai nesugebėjo gyventi ilgai ir laimingai?

Valstybė ėmė daugiau rūpintis gerove. Laisvieji romėnai turėjo nepaprastai dideles socialines garantijas, jie nebuvo įpareigoti nei dirbti, nei atlikti kokias nors kitas rimtesnes prievoles tėvynei. Imperatoriaus Karakalos laikais Romos pilietybė suteikta visiems šalies gyventojams, išskyrus vergus, tad privilegijuotųjų ratas labai išsiplėtė.

II amžius – Romos klestėjimo apogėjus – perėjo į nesibaigiančių pilietinių karų III amžių. Būtent pilietiniai – techniniai karai vyko dėl geresnio gyvenimo ir valdžios. Tai jų metu savo jėgą pajuto aplink Romą gyvenusios ne tokios jau techniškai tobulos civilizacijos: persai, atakuodami Antiochiją, barbarai, puldami Romą iš šiaurės.

Aišku, ne persai ir barbarai čia kalti. Romos liga atsirado tame pačiame didybės ir klestėjimo amžiuje. Pirmajame, „silpname“, amžiuje Roma garsėjo literatūra, filosofija, ieškojimų gausa. Antrajame, „klestėjimo“, amžiuje atsirado soti apatija. Apatija vyravo veik visuose valdžios lygiuose. Visuomenė išmoko gyventi skolon, puikiai žinojo savo privilegijas ir vis mažiau paisė pareigų. Vis daugiau lėšų plaukė pramogoms ir žaidimams, vadinamosios varguomenės linksmybėms ir išsišokėliams raminti. Marko Aurelijaus laikais vargšams kasdien dalintas maistas. Kone tobulai veikė subsidijų ir kompensacijų programos.

Atrodė, kad vergų darbas yra pigiausias, tačiau nykstant bet kokiai motyvacijai jis virto brangiausiu. Vergai apatiškai tarnavo ir į savo tarnystę nedėjo nė kruopelės iniciatyvos. Už apatiją ir motyvacijos stoką teko mokėti viduriniajai klasei, kuri, spaudžiama mokesčių ir „socialistinės“ pastangos remti vargšus, taip pat nebematė intereso nei turtėti, nei tobulėti. Daug paprasčiau jai buvo pereiti į labiau klestintį biurokratinį aparatą. Imperatoriaus Antonijaus Pijaus laikais (138–161) biurokratijos visagalybė beveik prilygo mūsų laikų biurokratų galioms.

Neplanuojamais istorijos komponentams dar galima priskirti epidemijas, nusiaubusius rytinę imperijos dalį antrojo amžiaus pabaigoje. Nukentėjo mažiau-

siai ketvirtadalis tobulai tvarkomos valstybės piliečių. Dėl to jie, žinoma, visiškai nekalti. Jie ne tiek norėjo, kiek reikalavo atkurti buvusį priešepideminį gerbūvį. Tad ar verta diskutuoti, kad paternalizmas, biurokratija, infliacija ir net kultūros brutalizacija buvo simptomai tos dvasinės ligos, kuria visuomenė susirgo savo nežabotą laisvę pakeisdama materializmu, taika ir saugumu?

Be kasdien maitinamos varguomenės, dar reikėjo išlaikyti armiją. 167 metais Markui Aurelijui teko pardavinėti šeimos brangenybes, kad galėtų finansuoti karą su germanais. Per antrąjį šimtmetį armijos išlaikymo išlaidos beveik padvigubėjo, tačiau ji, anksčiau leidusi imperijai plėstis ir turtėti, perėjo prie gynybinės funkcijos. Imperija nė kiek nebesiplėtė. Šiuolaikiškai kalbant, ji pakeitė savo strategiją, rūpinosi ne „kietuoju“ saugumu, o regionine stabilizacija ir savos teritorijos saugumu. Roma virto „Roma – tvirtovė“, stengdamasi atsiriboti nuo nepageidaujamų kitų regionų gyventojų. Imperatorius Adrianas ėmė statyti gynybinę sieną Didžiojoje Britanijoje ir Vokietijoje. Nuo Adriano laikų armija tapo decentralizuota, joje tarnavo vis mažiau tikrųjų romėnų. Legionai gyveno stacionariose stovyklose, ilgainiui virstančiose miestais, juos papildydavo vietiniai žmonės ir legionas tapdavo visiškai barbarizuotas, nebeatspindintis centralizuotos Romos idėjos. Legionų tarnautojai buvo visai nelinkę tarnauti Romos, kaip valstybės, poreikiams ir tarnystėje matė tik asmeninę naudą. Nesusipratimai tarp barbarizuotos armijos ir biurokratizuotų, politiškai apatiškų Romos piliečių augo, ir tai turėjo pasekmių.

Barbarizuota armija parodė savo jėgą 191 metais po Komodo, Marko Aurelijaus sūnaus, nužudymo. Valdžios teisė nebeegzistavo, Julijus po kelerių metų gavo sostą už kyšius legionieriams, kuriems nerūpėjo jokios dinastinės teisės. Trečiojo amžiaus pradžioje visi imperatoriai baigė savo valdymą tuo, kad buvo nužudyti, tik vienas iš daugiau kaip dvidešimties imperatorių mirė sava mirtimi. Pagaliau 235 metais imperatoriumi tapo iš Trakijos kilęs valstietis Maksiminas, pradėjęs savo karjerą nuo paprasto kareivio. Šis imperatorius nė kartelio neapsilankė Romoje, bet paskui save paliko beveik penkias dešimtis karinės anarchijos metų.

Roma visiškai nusilpo. Antroje trečiojo amžiaus pusėje barbarai, niekieno netrukdomi, siaubė Romos provincijas, bet centrinė valdžia tiesiog neturėjo biurokratinių galių imtis kokios nors gynybos. Imperatorius Diokletianas kiek stabilizavo imperiją, tačiau 285 metais visai natūrali priemonė kažkada demokratinei Romai valdyti buvo despotizmas ir autoritarizmas. Buvusios Pax Romana išliko labai nedaug.

Imperatorius Konstantinas – Romos Gorbačiovas – mėgino gelbėti imperiją struktūrinėmis reformomis, bet demoralizacijos procesas jau buvo nesustabdomas. Jį, beje, sulaukė krikščionybė, kuri, priešingai nei Romos valstybė, nesiūlė tikintiesiems jokių išankstinių garantijų.

Be Romos, panašių dalykų rasime Karolingų, Arabų, Osmanų, Habsburgų, Ispanijos valstybės gyvenime, Napoleono idėjose, galiausiai ir Hitlerio bei Stalino imperijose.

Imperijų didžioji nuodėmė – noras būti geram ne dirbant, o tik gerai elgiantis.

Nereikia manyti, kad techniniai karai yra dažniausiai lokaliūs, o civilizacijų – pasauliniai. Pasauliniai karai turėjo abiejų karų bruožų. Pirmasis buvo daugiau techninis. Antrasis pasaulinis – jau daugiau civilizacinis. Piliietiniai karai Centrinėje ir Pietų Amerikoje, netgi Ispanijos pilietinis karas – techniniai karai. Vietnamas, Afganistanas, Balkanai, Čėčenija – tai civilizacijų karai, kuriuose, kaip rodo pasekmės, techniškai pranašesnė pusė greičiau pralaimi arba ne techninės priemonės lemia karo baigtį. Vadinamasis „girtas rusas“ ar „pusnuogis laukinis“ gali laimėti prieš racionalų ir techniškai „apsiginklavusį“ europietį ir todėl, kad jo civilizacinė motyvacija stipresnė, savisauga mažesnė, ir todėl, kad jis pats savo gyvenime mažiau kuo rizikuoja.

Neabejoju, kad šioje vietoje pagalvojote ir apie Ukrainą. Panašu, kad rusų vadinama specialioji karinė operacija buvo sumanyta kaip techninio karo projektas. Reikėjo tiesiog pakeisti valdžią, nebuvo paruošta jokia rimtesnė ideologinio (ar tikėjimu paremta) karo strategija. Ukraina gi Rusijos agresiją priėmė kaip civilizacinį karą, kaip tėvynės gynybą. Civilizacinio karo ideologija leido ne tik gerai motyvuoti karius, bet ir ideologiškai konsoliduoti visuomenę. Rusija šiandien taip pat stengiasi įrodinėti pasauliui (bet svarbiausia - savo bendruomenei), kad kariauja ne agresyvią karą prieš kaimyninę šalį, bet gina žūtbutinius rusų tautiškumo ir tikėjimo pagrindus. Tad karas vyksta jau ne tik dėl valdžios Kijeve, o dėl teisės į istorinės Rusios paveldą, iš esmės net dėl geopolitinių Europos ribų.

Kryžiaus žygius inicijavo popiežius Urbonas II Klermonto bažnyčios susirinkime. Jame buvo formaliai nagrinėtas Bizantijos imperatoriaus Aleksijaus I Komneno (Alexius I Comnenus) prašymas paremti graikus, kovojančius prieš musulmonus turkus. Popiežius pats išlydėjo prancūzų riterius tardamas: „Tokia Dievo valia“. Šiuo veiksniu jis inicijavo kelis šimtmečius trukusias kovas prieš turkus. Urbonas II taip pat suteikė indulgenciją tiems, kurie eis į Rytus kariauti ar į piligriminius žygius lankyti šventų vietų. Europiečiai jau buvo pajėgūs tai padaryti, liaudies entuziazmas buvo didžiulis.

Žygio šaukliu ir dvasiniu lyderiu tapo prancūzų asketas Petras Atsiskyrėlis, iš vidurio Prancūzijos į Konstantinopolį patraukęs anksčiau pagrindinių pajėgų, pakeliui keldamas entuziastingą sąmyšį. Jam net pavyko surinkti vadinamąją Liaudies kariuomenę, kuri su savo vadais Konstantinopolyje buvo šiltai sutikta. Daugiausia pirmojo žygio dalyvių buvo prancūzakalbiai. Nekantraudami ir nelaukdami pagrindinių pajėgų, „liaudininkai“ išvyko į žygį ir buvo turkų sumušti – tiesa, Petru Atsiskyrėliui nedalyvaujant. Vėliau, atvykus pagrindinėms pajėgoms ir tęsiant žygį, dvasinis lyderis bandė bėgti, tačiau buvo sugautas ir priverstas atgailauti dėl savo silpnumo.

Bizantijos imperatorius Aleksijus I privertė kryžiuočius prisiekti, kad visos buvusios Bizantijos teritorijos, užimtose turkų, bus jam sugrąžintos. Tiesa, dalis kryžiuočių taip ir nepasiekė tikslo ir paplėšikavę pakeliui grįžo namo. Tačiau, kaip ten bebūtų, žygis laikytinas sėkmingu, kadangi kryžiuočiai užėmė du labiausiai fortifikuotus miestus Vidurio Rytuose (Antiochiją ir Jeruzalę) bei įkūrė krikščioniškas valstybes. Nuostoliai buvo dideli, bet pergalė atrodė įspūdingai. Tačiau užimtas teritorijas nebuvo lengva išsaugoti (nors kryžiuočiai išmaniai naudojo musulmonų tarpusavio vaidais). Dalis žygeivių patraukė namo. 1101 metais popiežius Paskalis II surengė žygį teritorijoms sustiprinti, tačiau žygis baigėsi Mažojoje Azijoje, taip ir nepasiekęs savo tikslo.

Formaliai Antrąjį kryžiaus žygį paskelbė popiežius Eugenijus III, 1145 metais išleidęs specialią popiežiaus bulę *Quantum praedecessores*, kurioje buvo numatytos priemonės apsaugoti kryžiuočių ir jų šeimų nuosavybę. Atgaivinta kryžiuočių ideologija skelbė, kad dalyvavimas žygyje nėra kokia nors labdara, bet tikras nuodėmių atpirkimas ir išganymas.

Antrasis žygis nebuvo masinis liaudies žygis. Jame dalyvavo Prancūzijos karalius Liudvikas VII ir Vokietijos imperatorius Konradas III, tačiau dalis žygio dalyvių buvo nukreipti į Ispaniją ir į Baltijos pusę kariauti su vendais (sorbais). Bizantijos imperatorius Manuelis Comnenosas nenorėjo kryžiaus žygio, nes buvo pasiekęs taiką su turkų sultonu. Po daugelio nesusipratimų pasiekus Jeruzalę nutarta atakuoti Damaską. Bet ataka nepavyko. Šv. Bernardas tai „suvedė“ į Europos nuodėmingumą. Musulmonai džiūgavo.

Kryžiuočių valstybės išsilaikė apie 100 metų, galiausiai jas nukariavo žymusis

arabų karvedys Saladinas. Tiesa, vėliau dalį teritorijos krikščionys atsiėmė, tačiau jie jau buvo veikiau pralaiminti, nei laiminti pusė.

Trečiajam kryžiaus žygiui pakvietė popiežius Grigalius VIII. Žygis prasidėjo 1189 metais surinkus didžiausią tais laikams daugiatautę ginkluotą jėgą. Pakely žuvo vokiečių karalius Friedrichas Barbarosa, ir tai demoralizavo vokiečius. Nors kryžiuočiai neužėmė Jeruzalės, žygis laikytinas sėkmingu. Saladinas prarado daug to, ką buvo laimėjęs savo ankstesnėmis pergalėmis.

1198 metais popiežius Inocentas III paskelbė šaukiąs dar vieną (ketvirtąjį) kryžiaus žygį. Kai armija po ketverių metų atvyko į Veneciją, ji tebuvo trečdalis to, kas planuota. 1204 metais armija užėmė Konstantinopolį, kuris šį kartą kryžiuočių nenorėjo remti. Kryžiuočiai ėmė plėšikauti, tad daug gyventojų tiesiog paliko miestą. Po šio antpuolio schisma (skilimas) tarp vakarų ir rytų krikščionių tik pagilėjo.

Istorija mena ir vadinamąjį Vaikų kryžiaus žygį, tačiau tai buvo tik grupės jaunuolių saviveikla, nes jokie autoritetai – bažnytiniai ar pasaulietiniai – šio žygio nelaimino. Žygis baigėsi net neišėjus iš Europos.

Penktojo kryžiaus žygio tikslas buvo užimti Egiptą ir suskaldyti arabus. Arabai buvo sunerimę, bet laimėjo po to, kai kryžiuočių stovyklą, įrengtą netinkamoje vietoje, užliejo Nilo potvynio vanduo.

Bendra globali išvada paprasta, bet siekianti kur kas giliau: kas rūpinasi tik socialine gerove, pamiršta gynybą ir teigia, kad karų nebebus, dažniausiai ir tampa karo auka. Tai yra vienas iš mokesčių už civilizacines nuodėmes – puikybę, tingumą, besaikį vartojimą. Barbarų antplūdžiai gali priversti gintis ar bent mąstyti apie tai, ko nepadarė savimi besimėgaujanti civilizacija, t. y. nepasiruošė gynybai, tad ir gavo karą tokį, kokio nesitikėjo, užtat tikėjosi, kad tie barbarai nepuls, o jeigu ką, tai pamaitinsime juos ir išleisime namo. Bet iš tiesų viskas vyksta ne taip – norom nenorom tenka kariauti karą, kuriame jau iš anksto esi beveik pasmerktas.

RELIGINIAI KARAI?

Grižkime prie šventųjų karų. Jų istorija, kaip jau minėjau, ne tokia ir paprasta.

Kaip jau sakyta, Charlis Phillipsas ir Alanas Axelrodas knygoje „Encyclopedia of Wars“ apžvelgia 1763 karus, iš kurių 123 turi aiškaus religinio konflikto požymių. Suprantama, kad ne visi teoretikai tai pripažįsta. Williamas T. Cavanaughas teigia, kad terminas „religiniai karai“ yra Vakaruose sumanyta dichotomija, nes kiekvienas karas, be religijos, turi dar ir ekonominį bei politinį pagrindą. Tad religija yra veikiau vienas karo atspalvių, bet ne spalvų. Pavyzdžiui, nors vadinamasis Septynerių metų karas laikomas religiniu, kariaujantys nebūtinai aiškiai skyrėsi pagal konfesines linijas. Karo religinis aspektas didžiąja dalimi yra tik priedanga. Štai Šiaurės Airijoje vykstantis konfliktas iš esmės yra ne tarp katalikų ir protestantų, bet tarp vietinės šaknis turinčių airių ir atvykėlių (daugiausia škotų kilmės). Tai, kad vieni yra katalikai, o kiti protestantai – atsitiktinumas, bet ne konflikto pagrindas.

Asirai ir babiloniečiai turėjo savo karo dievą, deivė Atėnė, be kitų reikalų, senovės Graikijoje buvo atsakinga ir už kariavimą. Graikai turėjo karo dievą Arėją, kuris Romoje tapo Marsu. Trojos karas pagal Homerą taip pat vyko tarp atskirų dievų grupuočių, o kariaujantys žmonės tebuvo įrankiai dievų tarpusavio kovose.

Viduramžių krikščioniškoje Europoje kariaujantys Dievo vardu buvo laikomi Kristaus kariais. XI–XIII amžiuose vyko daug kryžiaus žygių, kurių formali priežastis buvo Šventosios žemės apsauga, tuo pat metu musulmonų ekspansijos stabdymas bei pagalba musulmonų spaudžiamai Bizantijai. Vėliau kryžiaus žygiai vyko ir kitomis kryptimis – Ispanijos, Šiaurės ir Baltijos šalių. Popiežius Urbanas II 1095 metais kryžiaus žygių rangą iš *bellum justum* pakėlė iki

bellum sacrum, t. y. išties paskelbė šventąjį karą.

XI amžiaus pabaigoje apie du trečdaliai antikinio krikščionių pasaulio buvo užimti musulmonų. Jį kažkaip reikėjo „vaduoti“. Kryžiaus žygiai – tai karinės ekspedicijos, pradėtos XI amžiaus pabaigoje, kurių tikslas buvo ne tik išvaduoti Šventąją žemę ar stabdyti islamo plėtrą, bet ir nuplauti nuodėmes švento žygio pavidalu. Faktiškai jos baigėsi tik XVI amžiuje.

ĮDOMYBĖS

Tai gana paini XVI amžiaus antrosios pusės istorija, didele dalimi susijusi su valdovų pasirinkimu būti katalikais ar protestantais. Prancūziškos kalvinizmo atmainos plėtra įtikino tuometinę valdovę, legendinę Catherine'ą de Medici, duoti daugiau laisvės hugenotams. Tai supykė įtakingą katalikišką Guise šeimą, kurios rėmėjai 1562 metais surengė hugenotų skerdynes Vassy kongregacijoje ir išprovokavo neramumus visoje šalyje.

Karalienė de Mediči siekė kompromiso. Teigiama, kad ji paniškai bijojo katalikiškos Ispanijos įtakos, tačiau nenorėjo pyktis ir su jos remiamu Guise klanu bei stiprėjančiais protestantais. Buvo pasiekta keletas kompromisinių sprendimų, tačiau įtampa neslūgo. Karas vėl atsinaujino po to, kai 1572 metų šv. Baltramiejaus dieną (t. y. naktį iš rugpjūčio 24 į 25-tą) Paryžiuje buvo išžudyta tūkstančiai hugenotų kartu su jų lyderiais. Galiausiai taikos susitarimas pasiektas tik po ketverių metų. Hugenotai gavo teisę laisvai išpažinti tikėjimą ir turėti savo ginkluotas formuotes. Trapi taika išsilaikė iki 1584 metų, kai hugenotų lyderis Henrikas Navarietis (vėliau – Henrikas IV) tapo pretendentu į karaliaus sostą. Tai sukėlė vadinamąjį Trijų Henrikų karą. Simboliškai kariaujančiomis šalimis tapo karalius Henrikas III (Katherine'os de Mediči sūnus), katalikų remiamas Henrikas I Lotaringietis ir jau minėtas protestantas Henrikas Navarietis. Po ilgų peripetijų mūsų laukuose ir susitarimų dėl valdžios karai baigėsi tuo, kad Henrikas IV tapo kataliku ir karaliumi, o hugenotams 1598 metais garantuota religinė tolerancija.

Tai nebuvo galutinė taika, tačiau hugenotai, nors ir labai „nukraujavę“, įgijo realią egzistencijos laisvę.

Religiniai karai Europoje nesiliovė ir XVII amžiuje. Jiems galima priskirti Trisdešimties metų karą, Pirėnų pusiasalio rekonkistą ir dar keliolika karų.

Vakarų Europa, nors technologiškai dar atsiliko nuo Viduržemio jūros baseino ir Mažosios Azijos, politiškai tapo vis stabilesniu regionu. Daugėjo gyventojų, atsirado rinka, vystėsi infrastruktūra. Bažnyčia tapo dinamiškesnė ir įtakingesnė. Religiniai lyderiai paskelbė Dievo taiką ir Dievo paliaubas. Dievo taikos (Pax Dei) esmė buvo pažaboti tuo metu klestėjusį nusikalstamumą ir savivalę, saugant visų pirma bažnyčios nuosavybę ir civilius – moteris, prekybininkus, piligrimus bei kunigus. Dievo paliaubomis (Treuga Dei arba Treva Dei) buvo siekiama sustabdyti karo veiksmus tam tikrais su krikščioniškais minėjimais susijusiais laikotarpiais.

Taigi krikščioniškų šventųjų (bent jau oficialiai) karų istoriją šiek tiek žinome. O kaipgi kitos religijos ir ideologijos žiūri į karo šventumą? Islamo ekspansiją galima vadinti religiniu karu todėl, kad islamo pasaulyje religija ir valstybė nėra atskirtos. Tad bet kurią karą, kuriame dalyvauja musulmonai, galima pavadinti religiniu. Islamo teisinėje sistemoje kariavimas yra integrali visuomenės egzistavimo dalis, karas prisidengiant islamu visada pateisinamas – nėra net ko abejoti. Normatyvinis konceptas žinomas kaip džihadas, o tai reiškia visokeriopą kovą Dievo vardu. Yra keturi būdai džihadui vykdyti: per širdį, per liežuvį, su ranka ir su kardu. Pirmasis – tai savos širdies išvalymas nuo blogio. Antrasis ir trečiasis – tai aiškinimas kitiems, kas yra gerai ir kas blogai. Mums įdomiausias ketvirtas – įpareigojantis kovoti prieš klaidatikius ir islamo priešus. Krikščionims ir judėjams taikomas specialus statusas: leidžiama arba atsiversti į islamą, arba gyventi pagal islamo tvarką ir mokėti atitinkamus mokesčius. Jeigu jie atmeta abi galimybes, skelbiami islamo priešais. Šiuolaikinis islamas formaliai nėra toks radikalus ir karą deklaruoja veikiau kaip gynybinę misiją, tačiau džihadų, kaip matyti, nestinga. Tad ir čia džihadas figūruoja veikiau kaip tam tikra spalva, fonas, bet ne tikroji karo priežastis. Karams yra kitų priežasčių.

Tinkamas pavyzdys yra XVIII – XIX amžių islamas Afrikoje, į

pietus nuo Sacharos, kur džihadą sėkmingai naudojo Usmanas dan Fodio, sukūręs Sokoto kalifatą (1804 metais) – Fulani imperiją dabartinės Nigerijos šiaurėje. Džihadas buvo vykdomas ir Afganistane – iš pradžių prieš sovietus, vėliau prieš amerikiečius. Džihadas pateisinamas ir prieš musulmonus, kurių tikėjimas nėra pakankamai gilus.

Svarbu prisiminti, kad vienas mėginimas užkariauti Europą žinomas dar islamo aušroje, kada musulmonai užėmė didelę dalį Pirėnų pusiasalio ir kai kuriuos regionus savo valdžioje išlaikė apie septynis šimtus metų. Antroji ekspansija susijusi su Osmanų imperija, kurios pasekmės jaučiamos dar ir šandien. Ekspansijos apogėjus pasiektas jau minėtais 1683 metais Vienos apgultimi. Ši, tiesa, nenusisekusi operacija buvo sultono Muhamedo (Mehmeto) IV paskelbta džihadu, jame dalyvavo beveik 140 000 karių.

Įdomu, kad vieną paskutiniųjų Osmanų imperijos džihadų 1914 m. paskelbė tuometinis imperijos religinis lyderis Šeichas ul Islamas, kvietęs į kovą prieš britus, rusus, prancūzus, serbus ir juodkalniečius, tačiau Mekos Emyras nepripažino šio karo tikru džihadu, viena vertus todėl, kad karas nebuvo religinis, o antra, kad siūlyta kovoti petys į petį su krikščioniškąja Vokietija.

Judėjų ideologijoje šventasis karas apibūdinamas kaip privalomas visiems – vyrams ir moterims, tačiau apsiriboja teritorija, kuri įvardijama kaip Izraelio žemė. Tai tarsi karo prievolė visiems žydams.

O ar galimas šventasis karas krikščioniškame pasaulyje – juk krikščionybė tebėra sparčiausiai auganti religija? Šandien sunkiai tikėtina, kad krikščioniškos valstybės imtų kariauti viena su kita vien dėl kokio nors konfesinio argumento, tiesa, krikščionys yra persekiojami kitatikių ne vienoje šalyje, tačiau kažko panašaus į kryžiaus žygius šandien vargu ar bus. Tačiau niekas nėra tikras, kad nebus ryt, mat pranašaujama vadinama Naujųjų viduramžių epocha. Krikščioniškas atgimimas jaučiamas visų pirma Rytų

krikščionių šalyse, kur pastebimas ryškus Bažnyčios suartėjimas su pasaulietine valdžia. Panašu, kad tai savotiška mobilizacija grėsmės akivaizdoje, nes suartėjimas labiausiai jaučiamas šalyse, kurios jaučiasi politiškai pralaimėjusios ar nuskriaustos. Bažnyčios ten niekas nekaltina – Bažnyčia guodžiasi. Kosove, tarp serbų, dvasininkija darosi vis įtakingesnė – tai tikras identiteto sargas, ir tokio identiteto, kurio neištrinsi tiesiog pakeitęs valdžią ar šalies pavadinimą.

Tad ar galimas šventas islamo karas? Viena vertus, niekas į jų šventumą nežiūri rimtai, nes islamas neturi jokio aukščiausiojo autoriteto visiems musulmonams. Kita vertus, jokios kitos religijos atstovai šiandien taip nežudo vieni kitų kaip musulmonai. Todėl šis regionas yra svarbiausia vadinamosios „nestabilumo arkos“ (anot Zbigniewo Brzezinskio) dalis. Būtent čia slypi ir didžiausia tarpusavio karų tikimybė.

Dabartiniams religiniams karams (nežinia, ar juos galima vadinti šventaisiais) priskirčiau Izraelio – Palestinos problemą, Indijos ir Pakistano konfliktą, pilietinį karą Nigerijoje, religinius karus vadinamuose Vakarų Balkanuose bei konfliktus ne vienoje Azijos šalyje. Vienas iš labiausiai žinomų – tai Libano pilietinis karas, kuriame kovėsi net keletas skirtingų religinių bendruomenių: krikščionys, šiitai, sunitai, druzai.

ĮDOMYBĖS

Naujųjų amžių futurologai pasaulį dažnai įsivaizduodavo kaip tvarkingą, teisingą ir laimingą bendruomenę. Postmodernybės epochoje labiau mėgstama piešti veikiau apokaliptinius Žemės rutulio ateities vaizdus (suprantama, tam esama pagrindo). Žmonija ir ideologiškai skaidosi: nepaisant „universalų“ vertybių ir „universalų“ žmogaus teisių, įvairių rasių, įvairių tikėjimų ir istorijos akibrokštų suformuotos tautos jau beveik įteisino tarpusavio neapykantą. Ten, kur susiliečia civilizacijos, kyla vis didesnės neapykantos ir nepasitikėjimo sienos, bėrsta „šventieji“ civilizacijų karai. Viena iš tokių potencialių karo vietų – Indija.

Gali pasirodyti, kad Indija yra kaip tik tokia vieta, kur istorija suka taikos link. Beveik pusantro milijardo gyventojų turinti šalis tampa vis svarbesnia pasaulio ekonomikos veikėja – po Kinijos, ne vieno teoretiko vadinamos potencialia supervalstybe, gaminančia daug ir pigiai. Indija savo ruožtu užkariauja pasaulio rinką pigiomis paslaugomis. Šiandien daugiau kaip 60% Indijos BVP sukuria paslaugos, o pramonė ir žemės ūkis – mažiau kaip po penktadalį.

Jau įprasta sakyti, kad tai – didžiausia pasaulio demokratija ir kai kuriais atvejais net labai pamokantis pavyzdys, kurio esmė tokia: demokratiją galima sukurti bet kurioje vietoje ir iš bet kokios istorinės bei socialinės „žaliavos“, jei tik pakanka politinės valios ir kantrybės. Pažvelkime giliau. Indija, ištikima moralės standartams, yra hindu civilizacijos šiuolaikiško atgimimo ir amžinumo simbolis. Mohandas Karamchandas Gandhis arba Mahatma Gandhis – viena iš garbingiausių politikos asmenybių pasaulyje – įkūnijo asketišką, savimi pasitikinčią, tolerantišką, be rasinio apartheido ir griežtos kastų sistemos civilizaciją. Buvusi britų kolonija, dirbtinai sulipdyta iš aibės kunigaikštysčių ir įvairaus savivaldos lygio teritorijų, dar prieš tris dešimtis metų baiminosi masinio bado. Tačiau ne tik išgyveno, bet ir stabilizavo demokratijos struktūras. Kitaip negu Kinija, ji neskelbė vieno vaiko politikos ir nesusižavėjo tvarkingu vienos partijos valdymu, vis labiau gerbia žmogaus teises ir privačią iniciatyvą. Demokratija stipri, jei Indija nepabijojo išsirinkti prezidentu islamiškas šaknis turinčio Abdulos Kalamo, o visai neseniai į valdžios struktūras įsileido žemiausiomis laikomų kastų atstovus.

Tai gražusis Indijos fasadas, leidžiantis tikėti, kad būtent ji, o ne Kinija taps ta didžiąja Azijos valstybe, turėsiančia įtakos viso pasaulio raidai. Tačiau ne viskas taip paprasta.

Indija – vis dar didelės socialinės nelygybės ir identiteto stokojantis kraštas. Pagal Jungtinių Tautų socialinės raidos indeksą 2022 metais ji buvo 132-oje vietoje, panašiai kaip Centrinės Amerikos šalys, esančios vidutinio išsivystymo šalių grupės „uodegoje“. Vos penktadalis indų namuose turi vandentiekį, vos 40% vaikų normaliai maitinami. „Žalioji revoliucija“ leido šaliai išgyventi ir augti, tačiau sunaikino apie du trečdalius miškų, užteršė orą, vandenį ir dirvą. Dažnai socialistuodavę vadovai taip pat buvo klystantys. Dar 1955 metais karo nualinta Pietų Korėja buvo vargingesnė už Indiją, tačiau šiandien, skaičiuojant vidutiniškai vienam gyventojui, yra beveik 20 kartų turtingesnė. Blogiausia turbūt tai, kad

Indija yra politinis svetimkūnis savo regione.

M. Gandhis svajėjo apie civilizacijų bendravimo regioną, kuriame taikiai sugyventų daug religijų ir tautų. Regionui turėjo priklausyti ne tik dabartinė Indija, bet mažiausiai visos britų valdos bei įtakos zonos – nuo Afganistano iki Tailando. Visose šiose teritorijose buvo galima rasti tos socialinės įvairovės, istorinio palikimo, iš kurio galų gale susiformavo tik Indijos Respublika, o ji tėra Mahatmos „programa minimum“. Viena jo teisingų idėjų – norėjo sukurti decentralizuotą valstybę su stipria vietos administracine sistema, tikėjosi, kad nukreipus dėmesį nuo vietos problemų sprendimo, galima būtų išvengti atskirų buvusių karalysčių ar regionų „identitetų“, religinio išskirtinumo bei, naudojantis nepriklausomybės sukelta euforija, pradėti laipsnišką naujos tautos kūrimo procesą, integruojant indoeuropietiškas, dravidiškas ar net mongoliškas kalbas bei kultūras. Šalyje keliolika regioninių kalbų turi oficialiai vartojamą statusą. Tačiau žiūrint iš šono atrodo, kad Indijos tautos kūrimasis vyksta lėčiau, nei stiprėja tam priešiškos jėgos.

Indija gyventų ilgą ir laimingą gyvenimą, jei žmogus būtų racionalus ir remtųsi bendros naudos ir bendro intereso idėjomis. Respublikoje, sukurtoje pagal Europos modelį (ypač kai ta šalis yra Azijoje ir dar federacinė), negalima „užsikabinti“ už jokios šventos idėjos – nacionalizmo, tikėjimo, istorijos garbinimo ir pan. Indija nėra patogi valstybė visoms antieuropietiškomis ir antiamerikietiškomis jėgoms. Ši šalis stengiasi sukurti Europą Azijoje, tačiau tuo pat metu tampa lengvai įveikiama norinčių ją pulti. Europa Azijoje pasirodo esanti labai trapi. Demokratijos silpnumas yra tai, kad ji, tapdama vis racialesnė, darosi vis labiau bejausmė ir neatspausnė nedemokratinėms jėgoms. Indija, būdama tautų ir pažiūrų mišiniu, visiškai neatitinka azijietiškos sampratos, o XXI amžiuje – civilizacijų susidūrimo – tampa ir visos Azijos priešu.

Aplink Indiją ir šalies viduje kaupiasi pavojingų emocijų bomba. Jau pats šventasis karas yra emocija. Tad nenuostabu, kad šiandien Indija turi apie 1,5 mln. armiją – trečią pagal dydį pasaulyje, taip pat ir branduolinį ginklą. O tai dar vienas savaip išverstas argumentas priešų naudai.

Suprantama, kad didžiausių grėsmių sąrašą pradeda islamas – tikėjimo vardu griauanti, karinga ir nenuspėjama civilizacija, ją vertinant pagal politinės logikos principus. Svarbiausia, kad tai civilizacija, noriai kylanti į šventuosius karus. Aplink Indiją islamo labai daug. Pačioje šalyje gyvena jau beveik 200 mln. musulmonų, tad nenustebkime, jei kas nors Indiją pavadintų viena didžiausių pasaulyje islamiškų valstybių.

Penktame dešimtmetyje, kuriant buvusios britų Indijos padalijimo planus, Musulmonų lyga iškėlė „dviejų tautų“ teoriją, teigdama, jog Indijos subkontinente gyvena dvi pagrindinės tautos – viena besiremianti islamiškosiomis, kita daugiausia induizmo vertybėmis, todėl šios tautos turi ne integruotis į kažkokį beasmenį darinį, o atsiskirti – joms turi būti leista sukurti dvi atskiras valstybes. Indija iš savo pusės visuomet neigė „dviejų tautų“ teoriją ir patį Pakistaną iš pradžių vadino „paklydėliu sūnumi, kuris anksčiau ar vėliau grįš į Indijos glėbį“. Tačiau šiandien galima sakyti, kad Pakistane yra sukurta tai, kas vadintina tauta tikėjimo

pagrindu. Sąvoka *pakistanietis* šiandieniam pasaulyje niekam nekelia abejonių, pakistanietis yra tautiškumo įvardijimas ir labiau suprantamas negu buvusios Jugoslavijos bosnis. Indija entuziastingai rėmė Rytų Pakistano atsiskyrimą ir Bangladešo atsiradimą, tačiau buvo savotiškai apgauta – pastarasis nesilaikė, kaip tikėtasi, tautinės bengalų valstybės principo ir vis labiau prisistato kaip islamiška valstybė – islamo forpostas induizmo pašonėje.

Atrodo, kad su Pakistanu jau kariauta ne kartą ir išsikariauta, Indija lenkia savo islamiškąjį kaimyną daugeliu rodiklių, tačiau karingojo islamo augimas neliudija, kad tarpusavio klausimai išspręsti visam laikui. Viena aišku, kad islamo pasaulis santykiuose su Indija taško nededa, šią šalį atvirai laiko kenksminga islamo ideologijos požiūriu. Karui dėl civilizacinių idėjų su Pakistanu Indija pasirengusi, taškai nesudėti ir žiūrint iš Naujojo Delio pozicijų.

Ne mažiau „šventas“ ir konfliktas su Kinija. Dėl įvairių priežasčių – Kinijos „istorinio“ siekio dominuoti vadinamajame Trečiajame pasaulyje, marksistiškai suvokiamos neapykantos bet kokioms demokratijoms, geopolitinių svajonių ar net Tibeto bei kitų etninių grupių klausimų – Kinija deda daug pastangų Indijai silpninti. Abi šalys kariavo 1962 m., dar neturėdamos branduolinio ginklo. Šiandien abi jos – branduolinės valstybės, o savo teritorinių ir civilizacinių problemų kol kas neišsprendė. Kinijos ir Indijos priešprieša įteisina Tibeto militarizavimą ir potencialų tibetiečių civilizacijos sunaikinimą.

Branduolinis ginklas savaime turi būti atgrasymo priemonė, jis reikalingas potencialiam agresoriui parodyti, jog karas prieš branduolinę valstybę tiesiog neturi prasmės. Tačiau Kinija neslepia, kad yra pasirengusi jį naudoti įprastame kare prieš savo kaimynus. Tai verčia ir Indiją kurti savo branduolinę strategiją kaip karinę. O tai jau globali grėsmė. Branduolinis ginklas gali atgrasyti Pakistaną kaip valstybę, tačiau nieku gyvu neatgrasys mobilių radikalų islamistų grupuočių. Taigi branduolinė Indija nėra tokia jau saugi, kaip galėjo rodytis branduolinės strategijos iniciatoriams prieš keletą dešimtmečių.

Istorikai primins ir neišsipildžiusias kadaise Rusijos deklaruotas ambicijas turėti vadinamuosius tiesioginius vartus į Indijos vandenyną. Tikriausiai britų nenoras įsileisti kurią kitą šalį į Pietų Azijos regioną visam laikui užkirto kelią Rusijai. Tačiau istorinė atmintis ilga ir Indija suvokia, kad pasitikėti dabar jau tolimesiems kaimynams tapusia Rusija iki galo nereikėtų.

Indijoje tebėra daugybė separatistinių sąjūdžių, milijonai žmonių tebegyvena gentiniuose dariniuose, mažai ką bendra turinčiuose su valstybe. Jų integracijos lygmuo kol kas labai menkas, tačiau noras šventai kovoti už savojo savitumo išsaugojimą gali būti ir labai stiprus. Viena vertus, jie nesudaro didelės problemos, yra veikiau už autonomiją, negu už valstybės skaldymą, tačiau, be abejo, valstybę silpnina. Visi sąjūdžiai – nuo Pandžabo ir Kašmyro iki Asamo – gali tapti karo prieš Indiją įrankiu. Demokratija yra stabili, kai aplink gyvena stiprūs ir stabilūs kaimynai. Paradoksalu, tačiau Indijai geriau, kad būtų priešingai. Indijai, kuri šiandien yra tokia, kokios Azijos istorijoje niekada nebuvo, išties nelieka nieko kita, kaip tik ginti Mahatmos pradėtą eksperimentą.

TERORIZMAS – KARAS UŽ TEISYBĘ?

Terorizmas – politinis reiškiny, kurio sutramdyti, o juo labiau įveikti dar neišmokome. Teoriškai tai būdas kovoti prieš valdžią nekariniais, neetiškais metodais, siekiant politinės naudos nekaltų žmonių ir nelogiškų praradimų sąskaita.

Pradžią terorizmo teorijai, specialistų teigimu, davė jau kiek primirštas kinų politikas Mao Tse Tungas, savo veikaluose mokęs valdžią inicijuoti vadinamąjį liaudies revoliucinį karą. Jo teigimu, partizaniniais veiksmais reikia iš pradžių destabilizuoti valstybę ir demoralizuoti valdžią, o jau po to vykdyti „liaudies revoliuciją“. Tiesioginiu Mao pasekėju ir tikru profesionaliu teroristu galima laikyti Ernestą Che Guevarą, sukūrusį teroristinio karo koncepciją. Gimęs Argentinoje, studijavęs Marxą, Freudą, Mao, Guevara tapo profesionaliu gydytoju. Nors kaip astmatikas buvo atleistas nuo karinės tarnybos Argentinoje, vėliau kovojo Kuboje, tapo šalies nacionaliniu didvyriu, Fidelio Castro bendražygiu ir savotišku partizaninės – teroristinės kovos simboliu. Vėliau keliavo kaip Kubos ambasadorius, bet, iškilus nesutarimams su F. Castro, išvyko į užsienį ir bandė organizuoti maištą Bolivijoje, kur buvo sulaukytas ir sušaudytas. Parašė keletą knygų, kurių žymiausia „Guerra de guerrillas“ („Partizaninis karas“), pasirodžiusi 1960 metais. Tai pirmasis originalus terorizmo vadovėlis, aiškinantis, kaip net ir nedidelė kovotojų grupė, metodiškai terorizuodama valdžią, gali ją nuversti. Teroristo jėgos esmė – jis kariauja ne pagal įprastas karo taisykles, o atakuoja, griauna dažniausiai civilinius objektus, sėja baimę tarp civilių. Teroristo veikla tiesiog priešpastatoma visuotinai priimtina karui etikai. Praktinio terorizmo ištakų galima rasti dar senovės Graikijoje ir Vidurio Rytuose. 1605 metais britų avantiūristas Guy’us Fawke’as) bandė susprogdinti britų parlamentą: didelę parako statinę padėjo už parlamento rūmų. Planas

nepavyko, tačiau iki šios dienos sesijos pradžioje britų parlamentariškai tradiciškai nuraminami, kad sprogmenų rūmuose ir aplink juos nėra. Terorizmo politika atsirado XVIII pabaigoje, kai Didžiosios Prancūzijos revoliucijos vadai įvedė teroro politiką, leidusią žudyti visus politinius priešininkus. Taip pasaulį paliko apie 40 000 žmonių, tarp kurių, beje, tik 8 procentai buvo „kaltieji“ aristokratai ir 6 proc. – kunigai. Kiti – „liaudies“ atstovai – valstiečiai ir darbininkai.

Didžiausi XIX amžiaus teroristai – anarchistai – bandę žudyti Rusijos carus ir JAV prezidentus, patys žuvo kartuvėse, tačiau istorijos eigos nepakeitė. Amžiaus pabaigoje iškilo amerikiečių bei airių terorizmas, tačiau labiausiai žinoma teroristinė organizacija – Slaptoji (vidinė) Makedonijos revoliucinė organizacija (IMRO), įėjusi į visus vadovėlius kaip tipiška nacionalistinė politinė grupuotė. Savo vardą išlaikiusi iki šiol, ji tapo visai respektabilia nepriklausomos Makedonijos politine partija. Pirmieji savo „veikloje“ panaudoję dinamičią buvo katalonai (Ispanijoje), terorizme savo šansą matė ir Afrikos genčių nacionalistai, kovoję prieš kolonizatorius. Amerikoje terorizmo ėmėsi ir vergovės priešininkai, tokie kaip Johnas Brownas, ir rasizmo šalininkai – kaip žinoma Ku Klux Klano organizacija. Paslapti teroristinė organizacija Aumas Shinrikyo'as, skleidusi nuodus ir ligų platintojus masinių susirinkimų vietose, bandė paskirti paniką Japonijoje.

Teroristai, beje, sukėlė Pirmąjį pasaulinį karą. Išpuolis Sarajeve, kuriame nuo Bosnijos teroristų kulų žuvo Austrijos–Vengrijos sosto įpėdinis Francas Ferdinandas, buvo pretekstas pradėti karą prieš Serbiją. Šaltojo karo laikotarpiu labiausiai žinomos grupuotės – Airijos Respublikonų Armija (IRA), baskų ETA, Vokietijoje veikusi Raudonosios Armijos frakcija – propagavo valstybių destabilizacijos ir anarchizmo idėjas. Teturėjusios vos kelis šimtus narių organizacijos sėjo baimę didelėje Europos dalyje. Arabų terorizmas buvo nukreiptas ne tik prieš Izraelio valstybę, bet ir prieš

Vakarų Europos institucijas. 1972 metų Miuncheno olimpiadoje teroristų aukomis tapo vienuolika Izraelio sportininkų ir vienas vokiečių policijos pareigūnas. 1988 metais Libijos slaptieji agentai virš Škotijos susprogdino „Pan Am“ kompanijos keleivinį lėktuvą. Tai buvo valstybės remiamo terorizmo simbolis. Pietų Afrikoje Afrikos nacionalinis kongresas (ANC), kurio pirmasis vadovas buvo Nelsonas Mandela, ėmėsi žiauriausiomis priemonėmis kovoti su rasinės segregacijos šalininkais.

XX amžiaus pabaigoje terorizmas Europoje nusilpo, tačiau liko reikšmingas politinis faktorius Lotynų Amerikoje ir Vidurio Rytuose.

Terorizmas, nukreiptas prieš JAV institucijas, sustiprėjo paskutiniame XX amžiaus dešimtmetyje, kada įvyko pirmasis išpuolis prieš Pasaulio prekybos centrą (1993 m.) ir Oklahomos miesto administracinį pastatą 1995-aisiais. O po to jau atėjo ir Rugsėjo 11-oji su visomis šiandien matomomis pasekmėmis.

Nors jau keletą dešimtmečių terorizmas įvardijamas kaip viena didžiausių grėsmių Europos ir transatlantiniam saugumui, efektyvi kovos su juo strategija dar nesukurta. Kol kas terorizmas laikomas savita organizuoto nusikalstamumo forma, tad ir kovojama su juo daugiau policijos, o ne armijos jėgomis. Manoma, kad terorizmą pažaboti galima pagerinus prevencinę žvalgybą, nukirtus finansavimo kanalus ir sukūrus visuomenės nepakantumą šiam reiškiniui. Kol kas, regis, trečiasis komponentas sekasi sunkiausiai. Gal tai ir ne-nuostabu, kai Che Guevaros atvaizdai taip paplitę.

KODĖL NEĮMANOMA NEKARIAUTI?

Ar dabartiniam civilizuotam pasauliui gresia kažkas panašaus į Romos likimą? Ar gresia žlugimas dėl vertybių stokos, o gal prognozuojama kova dėl įvairiai suvokiamų šventenybių?

Kai kurie žymūs politologai, kaip Zbigniewas Brzezinski, sako, kad tikriausiai taip.

Komunizmo žlugimo pasekmė, kaip pasirodė, yra ne demokratijos ir tradicinių vertybių triumfas, kuomet visi tikėjo, o Z. Brzezinskio vartojama sąvoka – kornukopija – Gausybės Rago ieškojimas ar kūrimas. Demokratijos gėris imtas suvokti kaip leidimas realizuoti hedonistinius instinktus. Kelyje į kornukopinę visuomenę laisvė atsisikiria nuo atsakomybės – leidžiama viskas, kas patogu ir malonu, netgi pabrėžiant, kad tokie leidimai yra kone svarbiausi civilizacinės tolerancijos ir universalumo pasiekimai.

Vakarai Šaltajame kare kovojo su šventais moraliniais argumentais, todėl ir tapo pranašesni. Deja, po spektakuliarios karo pabaigos jiems patiems moraliniai argumentai nebeatrodo svarbūs. Vidurio europiečiai, taip pat ne mažiau spektakuliariai kovojo su režimais, neretai savo pačių iniciatyva tapo pragmatikais pačia negražiausia forma. Ne visi. Vaclavas Havelas liko toks, koks ir buvo kovodamas. Daugelis kitų, didesnių ar mažesnių didvyrių, atsisakė moralinio autoriteto manydami, kad tikroji politika yra grubi ir negailestinga. Bet suprasti, ką reiškia moralė ir gera valia, ne taip jau sudėtinga. Argi ne geros valios dėka egzistuoja tokios sutartys kaip Branduolinio ginklo neplatavimo sutartis? Pakanka tokiai valiai dingti ir niekas pasaulio neapsaugos. Nes sutartis be geros valios yra niekinė.

ĮDOMYBĖS

Balkanuose daug kariaujama. Sakoma, kad problemos esmė ta, jog istorijos čia „sukuriama“ daugiau negu „suvartojama“. Regioną galima laikyti savitu Šventosios Žemės antrininku – čia tiek kultūrinių sintezių ir civilizacijų sankirtų, tiek daug garbinamų vietų ir jas saugančių, prarandančių bei atgaunančių.

Karai šventose vietose kyla ne dėl naftos ar strateginio geležinkelio – jie vyksta dėl šventų vietų. Techniniai laimėjimai juose tėra regimybė, civilizacijų karo negalima laimėti techniškai, negalima visiškai sunaikinti bendrijos, nesunaikinus viso kultūrinio jos paveldo. Šventajam karui būdinga tai, kad jam niekaip negalima pralaimėti. Kariaujama su visais, ir pabaiga nedaug ką pakeičia.

Serbija pastaruosius dešimtmečius gyveno daugiausia pralaimėjimais. Iš didelės Jugoslavijos serbams liko tik viena respublika, ir tai dar gal ne pabaiga. Vienas serbas – anglų kalbos mokytojas iš Vranės – sakė, kad Jugoslavijoje turėję viską: ir kalnus, ir jūrą, ir savo tiesą, ir savo istoriją. Teisingumas baigėsi prieš penkiolika metų, jau pusmetį nebėra ir jūros. Kosovo netektis serbus paliks ir be istorinės atminties.

Jei serbai būtų kokie nors slovėnai, tai ramiai sugalvotų, kaip išgyventi naujomis sąlygomis, tačiau jie – ne slovėnai. Serbijos problema gali būti prilyginta Vokietijos problemai po Antrojo pasaulinio karo. Sutikti su pralaimėjimu ar ne? Vokiečiai įtikino save, kad šalis tebūnie geriau mažesnė, saugesnė ir mylima, nei didesnė ir įtartina. Sutiko... ir gerai. Rusija geranoriškai nepriėmė būtinybės sumažėti... ir iki šiol jaučiasi nelaiminga, niekaip negalinti paaiškinti sau, kad yra taip, kaip yra, o ne kaip Rusijai reikėtų. Jei Rusija sutiktų su mintimi, kad ji nėra didžioji valstybė, tai suvoktų, kad nėra ir Rusijos esmės, tėra tik Maskvos kunigaikštystė.

Serbai pasimetę panašiai, tačiau jiems sunkiau, jie santykinai maži, nors regione ir didžiausi. Jie tarsi privalo būti centre, turi būti regiono lyderiai, tačiau dėl savo istorijos jie yra lyderiai be draugų. Jų kaimynai stengiasi savo gyvenimą organizuoti be serbų, niekaip nesusiformuojančių į stabilią tautą su stabiliomis sienomis.

Serbų „mesianistinę“ idėją sukūrė... turkai. Pralaimėjimas Kosovo Polje mūšyje, kai serbų kariuomenė buvo ne tik sumušta, bet ir išžudyta, tapo atskaitos tašku šventajam karui. Karui, kuriame niekada nebus susitaikyta, niekada niekas nebus atleista. Rusai irgi pradėjo formotis mongolų nelaisvėje, bet, jų laimei, mongolai greitai pasitraukė. Turkai nepasitraukė 500 metų. Slavai užsidarė vidinėje emigracijoje su savo tikėjimu. Taip galima gyventi ilgai, vis iš naujo mokantis kerštauti ir neapkęsti. Turkai laimėjo techniškai, tačiau nesunaikino serbų ir galiausiai sulaukė atpildo. Ne be nuostolių. Kaip pasakytų patys serbai, šventosios serbų misijos kai kurie nepalaikė ar neatlaikė. O gal tiesiog savaip pasirinko, tapo kroatais ar vėliau bosniais, atskiru keliu nuėjo bulgarai, o jų nesutarimai su serbais suformavo naujus slavus makedonus.

Šiandien Serbija jaučiasi pralaiminti šventajame kare. Pralaimėjimas griaua visą serbų *raison d'être*. Sunkiausias klausimas – kaip turėtų atrodyti pasaulis ir Balkanai, kad serbai nesijaustų pralaimėję? Čia nuomonės skiriasi. Graži svajonė atimti iš Maskvos trečiosios Romos vardą ir serbizmą sutapatinti su jugoslavizmu. Tai Jugoslavijos idėja. Bosnijos ir Kroatijos serbai, Jugoslavijai byrant, siekė sukurti valstybę nuo Bulgarijos iki ribos, ties kuria Habsburgai pagaliau sustabdė turkus. Taip atsirado serbų Kraina Kroatijoje ir Bosnija, kurių egzistavimas rodė serbiškosios idėjos pergalę regione. Nesvarbu, kad tai ekonominės ir politinės išgamos. Jos tiko nacionalistų lozungui: „Serbija turi būti ten, kur gyvena serbai“ arba „Visi serbai turi gyventi vienoje valstybėje“.

Geriausias serbas – tai svajingas, visada mylintis ir visada skriaudžiamas didelės širdies slavas. Bosnijos serbų stabas Radovanas Karadžičius kadaise maždaug taip kalbėjo per CNN televiziją: „Mes, serbai, visus mylime, visada esame pasiryžę atleisti ir pasitraukti, kad vietos užtektų visiems. Mes norėjome gyventi Jugoslavijoje, bet mažumos nusprendė kitaip, mums teko nuryti kartėlį, bet priėmėme tokią lemtį. Mes – Bosnijos serbai – norėjome gyventi Serbijoje, bet jūs neleidote mums realizuoti savo apsisprendimo teisės, nes musulmonai norėjo kitaip. Ir šį kartą nusileidome. Tačiau net Bosnijoje neleidžia mums turėti vientisos teritorijos, siūlo kažkokius serbiškus bantustanus. Mes – didi tauta, tačiau sakykite man, kur yra ribos, kas iš jūsų sutiktų su tokiu jūsų tautos niekinimu...“ Šiame Karadžičiaus monologe daug serbiškos dvasios: kovoti jaučiantis didžiam, bet nesuprastam ir paniekintam.

Serbai kariauja dvasingai ir, savo supratimu, teisingai. Jie mano esą svarbiausi, labiausiai pasiaukoję ir mažiausiai gavę, jie gryniausiu ir nesugadinti Vakarų – kaip kroatai. Pietuose jų kaimynai – graikai, o kitomis kryptimis serbiškos galimybės leidžia, kad visi serbai gyventų vienoje šalyje. Albanai – svečiai serbų žemėje, kurie jau elgiasi visai nebe kaip svečiai. Nemėgti albano – tiesiog garbės reikalas.

Per Pirmąjį pasaulinį karą jie nuoširdžiai gynė savo nedidelę teritoriją ir nusipelnė tarptautinio pripažinimo. Pripažinimas jiems savaip susuko galvas su panslavizmo šventąja idėja – laimėti karą sukuriant nepakartojamą Jugoslaviją. Ir tokios Jugoslavijos buvo net keli variantai: prieškarinė, kurią sugrauzė monarchija, pokarinė, kurią silpnino komunizmas, ir ta skausmingai mirštanti – atrodo, serbams pati svarbiausia. Jugoslavija serbams atrodo buvęs geras sprendimas – Serbijai leido būti didelei ir dominuoti, nereikalavo užkariavimo, rodė, kad tautos pačios atėjo pas juos.

Serbams iki šiol labai gaila Jugoslavijos. Slovėnams negaila, jie ją tiesiog naudojami, kai jautė nesaugumą iš kitur. Kroatai prisipažino, kad savo idėjos per Jugoslaviją nerealizavo. Kroatai turėjo valdyti tai, kas Jugoslavijoje buvo į Vakarų nuo Romos padalijimo sienos, tačiau jiems trukdė ne tik serbai, bet ir bosniai – tauta, formalizuota aštuntame dešimtmetyje ir reikalaujanti savo teritorijos. Albanai kėlė savus reikalavimus, nes jų darėsi vis daugiau, makedonai – savus, nors jiems Jugoslavijoje nebuvo taip blogai. Suderinti tautines ambicijas ir etninius statusus

nebuvo lengva – reikėjo tą klausimą išspręsti kažkaip techniškai. Kone kas dešimtmetį Jugoslavijoje pasirodydavo nauja konstitucija, savaip graduodama kartu su serbais gyvenančias tautas. Tačiau tokie techniniai sprendimai pietinių slavų dvasios nepatenkindavo.

Šiandien Serbija yra laukiančiųjų į Europos Sąjungą eilėje. Praeities apraudojimas tęsiasi. Serbai čia pasidalijo į dvi apylyges grupes. Vieni pripažįsta, kad Jugoslavijos skilimas buvo neišvengiamas, tačiau šalies centrinė vadovybė ir serbų radikalai kalti dėl to, kad skilimas buvo paženklintas serbų kalte ir serbų krauju. Tačiau šie žmonės suvokia, kad už politikų klaidas nereikėtų mokėti istorinės atminties praradimu. Turi tokią valdžią, kokios nusipelnai. Tačiau ar tikrai serbai nusipelnė jau tokios blogos?

Kita dalis – visi visų radikalų rėmėjai – mano, kad kova nesibaigia, o nekojojantys yra bailiai bei išdavikai. Serbija pralaimėjo, tačiau turi likti aukštai iškilusi galvą ir nesėsti prie turtingos, bet pragmatiškai beširdės Europos stalo. Kosovo klausimas – vienas svarbiausių, kurio sprendimo valdžia jau niekaip negalės atidėti. Panašu, kad sprendimas bręsta ir, regis, jis patenkins serbus ir albanus, jei šiems niekas neprimes radikalių siekių. Tarptautinė bendrija, anot politikų Belgrade, greičiau rastų sprendimą, jei mąstyty, kaip sudaryti albanams palankias sąlygas Serbijoje, o ne kaip serbus dar ir šiandien bausti už Slobodano Miloševićiaus klaidas.

Pragmatikai suvokia, kad Serbijos ateitis – šventojo karo pabaiga. Tiesiog reikia mesti šalin tą liūdną serbišką dvasią, tapti normalia, nedidele, bet europietišškai laiminga valstybe. Galima dominuoti Balkanuose kuriant stiprią ekonomiką ir pažangias technologijas – visi taip galvoja, net ir lietuviai. Daug reiškinių rodo, kad pragmatikai laimi. Paveldėję serbų – kroatų kalbą, serbai vis dažniau renkasi lotyniškus, o ne kiriliškus rašmenis, nes taip patogiau Europoje. Rusija šiandien jau negali padėti taip, kaip padėjo Balkanų tautoms spręsti Osmanų problemą XIX amžiuje. Galbūt tada Rusijos įsikišimas ir padarė tai, ko nebūtų įvykę natūraliai, – paskatino serbus kilti į šventąjį karą prieš visus. Rusų paramos nebėra, o serbai savo šventąjį karą tebekariauja. Serbai vis dar nežino, kada ir kaip karą galima laimėti, nežino, kaip susitaikyti su kaimynais, kaip anuomet susitaikė prancūzai su vokiečiais.

Amerikiečių kareivių kapinės Normandijoje, Prancūzija

XXI amžiaus pradžia nelengva. Vidurio ir Rytų Europa skausmingai bando rasti savas vertybes, nebūtinai atitinkančias demokratijos, pilietinės visuomenės ir rinkos ekonomikos dogmas. Nauja diktatūrų ir kruvinių karų banga kyla Afrikoje ir vargu ar soti ir laiminga Europa su Amerika gali kaip nors užkirsti kelią šiems procesams Azijoje. Tikėtis, kad didžiosios kontinento valstybės pasuks demokratijos keliu, jau beviltiška. Kinija ir Vietnamas net nemėgina vaidinti demokratijų. Vis mažiau demokratijos žaidimus žaidžia buvusios SSSR respublikos. Lotynų Amerikoje neatsirado nieko, kas po kelerių metų suktų šalis į kitokį laikotarpį. Vienintelis regionas, kur demokratijos, rinkos ekonomikos ir pilietinės visuomenės viltys turi galimybę išsipildyti, – tai Vidurio Europa, formaliai tapusi Vakarų Europos dalimi.

Z. Brzezinskio cituojamas moralinis autoritetas Vaclavas Havelas teigia, kad mes turime atsisakyti arogantiško įsitikinimo, jog

pasaulis yra tiesiog galvosūkis, kurį reikia įminti, mašina su naudojimosi instrukcijomis, laukiančiomis, kada jos bus atrastos, informacijos duomenys, kuriuos reikia sugrūsti į kompiuterį tikintis, kad anksčiau ar vėliau jis išspjaus mums universalų sprendimą. Dvasinio bendrumo tarp Vakarų ir Vidurio Europos kreditas senka.

Tačiau moraliniai autoritetai šiandien neturi didelės įtakos pasaulio raidai. Aišku, kad galimos tokios raidos pasekmės – globali demoralizacija, vadinamoji kultūrinė pornografija (gerai viskas, kas juslinga, seksualu, sensacinga), taip pat didėjanti priešprieša tarp nepasotintame vartotojo (beje, labai besididžiuojančio savimi) ir alkanos stebėtojo.

Popiežiaus Jono Pauliaus II enciklikoje „Centesimus Annus“ teigiama, jog troškimas gyventi geriau nėra blogas, bet netikęs yra toks gyvenimo būdas, kai labiau orientuojamasi į „turėjimą“, o ne į „būtį“, kai turėti daugiau siekiama ne tam, kad būtų daugiau, bet kad malonus gyvenimo praleidimas taptų galutiniu tikslu.

Nors Europa turi neabejotinai gerų savybių, šiandien daugumai europiečių labiausiai rūpi geras gyvenimas, apibūdinamas gilesnio filosofinio turinio stokojančiomis vartotojiškos etikos sąvokomis. Dabar naujos šventyklos – supermarketai ir disneilendai, jų misija vis labiau orientuojasi į materialistinių ir jausminių įgeidžių tenkinimą. Nenuostabu, kad gyvenimas nesugebančioje skelbti savų vertybių Europoje kelia tuštumos ir vienatvės pavojų. Dėl tokių jausmų ir rūpinimosi pirmiausia žemiškomis gėrybėmis atsiranda galintis kelti nesantaiką politinis nuobodulys. Tai parafrazės tekstų, kuriuos skelbia žmonės, vis dar vadinami moraliniais autoritetais.

Z. Brzezinskio išvadose vyrauja tezės, artimos tokiai frazei: „Jeigu žmonija nori valdyti savo likimą, jai reikia įveikti globalią dvasios krizę. Šis noras turi remtis supratimu, jog visuomenės gyvenimas ir objektyviai, ir subjektyviai yra pernelyg sudėtingas, kad būtų perbraižomas pagal utopinius projektus. Naujųjų amžių dogminiai įsitikinimai privalo užleisti vietą pripažinimui, kad žmo-

nijos padėtis iš esmės yra persunkta atsitiktinumom...“ Gal dvasinė krizė nesibaigs savižudybe ir pasaulis visgi ras savo naująją post-totalitarinę moralę?

Kaip čia pabaigoje neprisiminus Stasio Šalkauskio, įspėjusio, kad po visokių kornukopijų ateis kruvini šventieji (tikriausiai religiniai) karai...

Be abejo, mes kariavome ir kariausime tuos šventuosius karus ir XXI amžiuje. Ir vis dažniau kariausime dėl utopijų. Kariausime dėl kelių laipsnių temperatūros ar kelių žodžių konstitucijose bei kituose „šventuose“ tekstuose.

Turbūt keistai atrodys raginimas kovoti už taiką, gal ironiškai primins vaikišką ir naivoką anų laikų dainelę „Te visad šviečia saulė, te dangus būna giedras...“, tačiau jei reikia šventosios taikos – kovoti teks.

ĮDOMYBĖS

Dalai Lama XIV – pasaulyje gerai žinomas budistų vienuolis, kuriam likimas lėmė būti dvasiniu lyderiu ir valstybės vadovu, tačiau tuo pat metu ir politiniu tremtiniu bei kovotoju. Vadinamas Jo Šventenybe, jis negali kariauti kaip nors paprastai. Jei jis ir kariauja, tai tik šventąjį karą.

Tibeto klausimas – tai karas, trunkantis jau daugiau kaip pusę amžiaus. Jame būta fizinio karo elementų, tačiau svarbiausi šio visiškai neeuropietiško karo veiksmai vyksta ne mūšiuose. Todėl labai rizikinga Dalai Lamos XIV misiją vadinti karu ar liaudies išvadavimo kova. Dėl tos pačios priežasties sunku ir numatyti, ką šiame kare bus galima laikyti pergale, o ką – pralaimėjimu.

Žiūrint formaliai, tibetiečiai tarytum kovoja prieš Kiniją. Bet ar galima laimėti karą su Kinija, kurioje tibetiečiai nesudaro nė pusės procento gyventojų? Aišku, kad ne, ir kovotojas Dalai Lama tai puikiai suvokia. Fizinė pergalė neįmanoma, tačiau tai nereiškia, kad tibetiečiai nelaimės niekada, nelaimės iš principo. Galima kariauti ir kitose erdvėse – istorinės tiesos, kultūros, informacijos, tikėjimo, moralės. Tibetas yra viena pirmųjų vietų pasaulyje, kur vyksta iki šiol neįprastas, nefizinis karas. Lietuviai prieš kelis dešimtmečius įrodė, kad galima priversti pasitraukti okupanto tankus neturint nė vieno savojo. Galbūt XXI amžius galutinai įrodys, kad net ir neprilygstamai pranašesnės fizinės jėgos panaudojimas negarantuoja lemiamos pergalės?

„Istorinė tiesa“ – sunkus karo frontas. Čia ne vieta smulkiai nagrinėti, ką toji „tiesa“ reiškia, pakaks konstatuoti, kad čia įrodyti galima viską, ko pririekia. Nesunku rasti argumentų, kad Tibetas buvo visiškai nepriklausoma valstybė, nesunku įrodyti, kad nepriklausomas jis iš tikrųjų niekadoms nebuvo. Galima žaisti istorinėmis spekuliacijomis, kuri dinastija buvo kiniškesnė ir kuri mongoliškesnė, kurios tarpdinastinės santuokos svarbios, o kurios marginalios, kuris Tibetas – mongolų, nepaliečių, kinų ar britų „globojamas“ – buvo tikrasis ir t. t. Šiame fronte karo intensyvumas nemažas, elektroninė erdvė pilna tekstų, atstovaujančių abiem pusėms. Tik šis frontas karo baigties nenulems: pozicijos seniai išsiaiškintos, ir dabar, tegul ir intensyviai, tevyksta svaidymasis argumentais. Tibetas negaus laisvės, remiantis kieno nors įrodymais, jog jis kadaise buvo tikra valstybė, tačiau ir priešingos tiesos įrodymas anaipol nereikštų, jog laisvė ar net valstybė, kaip tokia, negalima.

Kultūrų karo fronte tibetiečiai yra iškovoję nemažai, visų pirma tai, kad Tibeto kultūra tapo visuotinai pripažinta kaip savita ir saugotina. Informacijos erdvėje Dalai Lamos pasiekimai stulbinantys – amžinai keliaujantis ir intelektualias kalbas sakantis kovotojas nestokoja nei paprastų žmonių, nei žiniasklaidos dėmesio. Gal jį, o gal visi jį matę ir girdėję gyvai sukūrė ir tokių nuostabų tibetiečio įvaizdį – neturtingas žmogus, turintis didelę širdį, beribį tikėjimą, žmogus, kurio moralumas daugeliui net sapne nepasiekiamas. Net ir didžiausi Dalai Lamos kritikai nelabai drįsta viešai kritikuoti šį žmogų ar juolab iš jo tyčiotis. Puiku – savitumo ekspresijoje tibetiečiai laimėjo. Kinija, anksčiau sakydavusi, kad Tibeto problemos nėra, pradėjo pripažinti, kad ji visgi egzistuoja.

Kultūrinės ir politinės Azijos tradicijos leistų Tibeto klausimą išspręsti naudingai ir Tibetui, ir Kinijai. Azijos socialinėse-politinėse sanklodose gausu pavyzdžių, rodančių etninę, religinę ir skirtingų pažiūrų harmoniją. Dalai Lama kaip tik ir siekia sukurti tibetiečių harmoniją su Kinijos valstybe. Tačiau tam labiausiai trukdo Kinijos Liaudies Respublika. Ji yra lenininės tautinės politikos produktas. Doktrina reikalauja etninius klausimus spręsti būtinai laikantis tam tikrų dogmų, kurios aptariamoms problemoms spręsti kaip tik ir neleidžia.

Lenininė etninė politika pirmiausia reikalauja aiškaus etninio formalizavimo – pagal ją negali būti žmonių be tautybės. Jei tibetietis – ne kinas, o gyvena Kinijos valstybėje, vadinasi, jis jau netikras kinas, kaip ir lietuvis nebuvo tikras SSRS atstovas vien todėl, kad jo pase neįrašyta, jog jis rusas. Formalizacija reikalauja kurti ir administracinius etninius darinius, nustatyti kiekviename regione dominuojančią etninę daugumą. Europoje šie dariniai šiaip ne taip funkcionuoja, tačiau Azijos tradicija kita – čia gausu regionų, kuriuose etninės ir religinės grupės visada gyvena kartu. Nors skyrėsi savo veiklos pobūdžiu, socialine padėtimi, tačiau jų teritorija buvo bendra. Azijos imperijos dažnai nėra teritorinės, nes valdoma ne teritorija, o žmonės. Sovietinėje Kinijoje valdžia yra teritorinė. Administracinis principas, pasak kurio, Tibetas yra ten, kur gyvena daugiau tibetiečių, bet visiškai ne ten, kur jų mažiau, sukuria „svetimų žmonių“ kategoriją ir galiausiai etninius nesutarimus. Kinijos komunistai naikino gal ne tiesiogiai Tibetą, o tai, kas neatitinka doktrinos – lenininio tautybės apibrėžimo.

Komunistų partijos ideologija verčia Kiniją būti centralizuota, ekonomiškai ir administraciškai unifikauta. Tokia Kinija tibetiečiams pati nepalankiausia. Tibetiečiai turi būti tie taikūs, bet ypatingi žmonės, sugebantys gyventi bet kokioje šalyje, kuri toleruoja jų taikumą ir savitumą. Kinija pagal apibrėžimą negali to padaryti, nes joje negali būti jokių ypatingų piliečių.

Kinija įpratusi spręsti klausimus iš jėgos pozicijų ir laimėti tradicinius karus. Tačiau jai, kaip ir bet kuriai kitai valstybei, sunku naudoti jėgą prieš tuos, kurie jėgos neturi. Dainuojanti revoliucija ar besimeldžianti revoliucija pavojingesnė už fizinę. Besimeldžiančios revoliucijos jėga neišmatuojama jokiais techninėmis priemonėmis.

Tibeto problemos sprendimas gali (ar turi?) sutapti su Kinijos demokrati-zacija, jei tokia bus, arba Kinijos grįžimu prie tradiciškesnės kultūros, leidžiančios nekonfrontuoti su etninėmis grupėmis.

Kinija, be abejo, nori sukurti alternatyvą emigravusiai Tibeto valdžiai. Siekiama skaldyti budistų hierarchijos struktūras, supriešinti hierarchus. Tikimasi, kad tekstilės ir plastmasių bumas dar kartą privers pasaulį patylėti, o lėtos de-rybos bus veikiau Dalai Lamos, kaip nekonstruktyvaus partnerio, kompromitacija. Dalai Lama bus priverstas bet koku atveju neprotetuoti, o jo reikalai tarptauti-nių įvykių hierarchijoje kris žemyn. Kuriamas „Tarybų Tibeto“ (koks kadaise buvo „Tarybų Lietuvos“) įvaizdis. Bet tai ne tik įvaizdis – formuojasi tam tikras nomenkla-tūrinių intelektualų sluoksnis, kita vertus, ateizacijos fone atsiranda radikali, bet su Dalai Lama visai nesusijusi opozicija režimui, raginanti imtis įvairių jėgos metodų, tarp jų ir terorizmo. Skatinamas turizmas su „Tarybų Tibeto“ propaganda – Tibetą kasmet aplanko apie 200 000 turistų, kuriems peršamas sėkmingai besivystančio Ti-beto Kinijoje vaizdelis.

Akivaizdu, jog Tibetas šiame kare vis dėlto nenugalimas, nes negalima su-naikinti absoliučiai visų žmonių ir absoliučiai viso kultūrinio paveldo. Šventajame kare geriausia būtų, kad susitaikymas ateitų anksčiau negu pergalė.

Trėčioji knyga

Karas dėl tvarkos

Manus pradeda, kai nori, tačiau baigia, kai gali.

Niccolo Machiavelli

Mieli karo žaidimų bendrininkai,

visi, kas tik domėjosi karais, girdėjo žodį „Waterloo“. Tai – kaimo pavadinimas.

Šią vietovę Belgijoje vos už keliolikos kilometrų į pietus nuo Briuselio šiandien mena iškilus monumentas. Lankytojų netrūksta – tiek šlovinančių jungtines Europos pajėgas, tiek gailinčių Prancūzijos imperatoriaus, tiek ir susimąstančių dėl beveik 50 000 žuvusiųjų. 1815 metų birželio 18 dieną Napoleonas šioje vietoje patyrė pralaimėjimą, galutinai nubraukusį 23 metus trukusių Prancūzijos karų prieš likusią Europą pasiekimus. Napoleonas atsistatydino. Politinės mūšio pasekmės vėliau įėjo į istoriją Vienos kongreso, tuomet beprecedenčio valstybių vadovų ir aukštų atstovų susitikimo, vardu. Bene pirmą kartą buvo sutarta pasaulį valdyti tvarkingai, remiantis visų sutartomis ir priimtomis taisyklėmis.

O galėjo nutikti ir kitaip. Panašu, kad didžiausias prancūzų

pralaimėjimo kaltininkas buvo... lietus. Napoleonas, turėdamas kiekybinę persvarą, delsė pradėti kautynes laukdamas, kol laukai ir keliai pakankamai pradžius. Mūšis prasidėjo gerokai įdienojus, ir vėlavimas buvo lemtingas. Įvykių eiga krypo prancūzų naudai, tačiau mūšio baigtį nulėmė Wellingtono britams, belgams, vokiečiams ir olandams į pagalbą atskubėjusios Prūsijos pajėgos. Jei viskas būtų vykę keliomis valandomis anksčiau, prūsai būtų radę savo sąjungininkus sumuštus, o dabar juos išgelbėjo. Prancūzų rezervas, nesėkmingai persekiojęs prūsus, deja, nespėjo...

O jei Napoleonas būtų laimėjęs, ar Pasaulio Tvarka būtų pasikeitusi? Juk mūšis, kritiškai tariant, nepakeitė daugelio žmonių – valstiečių, darbininkų, prekeivių, menininkų – gyvenimo, jie taip pat dirbo kaip anksčiau, taip pat valgė, tokia pati liko ir jų kasdienė buitis. Jei taip, tai kas iš viso yra ta istorija ir kas ją lemia, kiek vienas ar kitas karas iš tikro keičia pasaulio veidą, juk dauguma karų vyksta, jų vadų žodžiais tariant, tam, „kad būtų tvarka!“

Jūsų senelis

„Lion's Mound“ memorialas Waterloo mūšio lauke, Belgija

PASAULIO TVARKA

Jau išsiaiškinome, kas žmones traukia į karą, kam magą imtis ginklo Dievo vardu, tačiau pažvelkime į kitą medalio pusę. Karų niekas netrokšta, daug žmonių deda pastangas, kad jų nebūtų. Žinoma, jei viešpatauja pasaulyje chaosas ir kiekvienas kovoja tik už save, konfliktų niekaip neišvengsime. Kaip ir, pavyzdžiui, susidūrimų gatvėse, jei nesilaikysime kelių eismo taisyklių. Taisyklės palengvina vairuotojų, keleivių ir pėsčiųjų dalią, incidentas dažniausiai įvyksta nesilaikant taisyklių. Tad ar negalima sukurti tarptautinio gyvenimo taisyklių, kurių laikantis prielaidos karams tiesiog išnyktų? Dar būtų geriau, kad taisyklių visiems norėtusi laikytis, kad aiškiai matytume, jog besilaikantis yra daugeliu aspektų pranašesnis už nesilaikantį.

Tokių taisyklių kūrėjų niekada nestigo, taisyklės buvo kuriamos nuo pat istorijos pradžios. Net ir mąslūs politologai, teigiantys, kad pasaulio politika – tai amžinoji anarchija, pripažįsta, kad per tarpusavio sambūvį, susitarimus, viešai priimtas gyvenimo normas susiformuoja kažkokios tarptautinių santykių ir vidaus politikos normos – visiems priimtinos, vienodai visų suprantamos ir gerbiamos. Plačiąja prasme jas galima vadinti tarptautine teise, kiek siauresne, tačiau svarbesne mums prasme – Pasaulio Tvarka. Teoretikai naudoja Pasaulio Tvarkos sampratą, apibrėždami tai lyg politinių, ekonominių teisių ir kultūrinių nuostatų visumą, kurią visi daugiau ar mažiau pripažįsta kaip teisėtą ir priimtina. Šiandien Pasaulio Tvarka kai kas tebevadina Jungtinių Tautų pagrindu suformuotą tarptautinę teisę, tačiau tai tik laikinai.

Užsiminus apie Pasaulio Tvarką, kyla įvairių klausimų, pavyzdžiui, ar yra koks Pasaulio valdovas (gal Pasaulio Parlamentas) ir kas gi galiausiai nustato, kas teisinga ir etiška, o kas ne,

kas darytina, kas vengtina? Kaip greitai paaiškės, Pasaulio Tvarka – tai saugumo ir nekariavimo garantijos, kurios, metams bėgant, kinta. Kad ir kaip būtų liūdna, iš tiesų ją sukuria ir sugriauna... karai.

Jei kas klaustų, kokia buvo ir kada atsirado pirmoji Tvarka, tai atsakyčiau, kad ji atsirado tuomet, kai kažkas su kažkuo sutarė nebekariauti. Tai nebuvo skirta visam pasauliui... bet ir pasaulis gal atrodė kur kas mažesnis.

Yra tyrėjų, laikančių, kad dokumentais patvirtinta Pasaulio (gal Europos?) Tvarka atsirado XVII amžiuje po jau ne kartą minėto Trisdešimties metų karo. Tuomet Vestfalijos taikos sutartimi karo nualintos šalys bene pirmą kartą susitarė dėl valstybių bendravimo principų. Galima teigti, kad tada atsirado ir tarptautinė teisė. Kiti tikrąją pirmąją Pasaulio Tvarką laiko postnapoleoninio Vienos kongreso rezultatus, kurių reikėjo ne tik laikytis. Sutartos tvarkos pažeidėjus buvo galima net nubausti. Iki tol politika tikrai nebuvo globali, tad nebuvo jokios globaliai veikiančios sutarties. Na, nebent krikščioniškosios vertybės, paskleistos visame pasaulyje, nors ir ne visuotinai priimtose. Tačiau niekas iki šiol taip ir neparašė nei Pasaulio konstitucijos, nei tvarkos taisyklių, nors kiek detalesnių nei Jungtinių Tautų Chartija. Tačiau peržvelgus istorinių faktų sąvadus nesunku suprasti, kad visgi būta bendro suvokimo, kas politikoje leistina, o kas – ne.

Skirtingais laikotarpiais tvarkos ir netvarkos supratimas, aišku, skyrėsi. Atkreiptinas dėmesys, kad Pasaulio Tvarka nebūtinai apima visą žemės rutulį. Kartais į pasaulinį monopolį pretenduoja viso labo regioninė tvarkelė, o teoriškai niekas negali paneigti ir kelių tvarkų egzistavimo vienu metu visame pasaulyje.

Nesunku pastebėti, kad kiekviena nauja Pasaulio Tvarka atsiranda pralaimėjus ar susikompromitavus senajai, ją formavusiems faktoriams tapus nebereikšmingais. Todėl, formuojantis tvarkai, svarbu žinoti, kas ir kodėl pralaimėjo saugodamas

senąją tvarką. Kiekviena tvarka turi savo politines ideologijas, vyraujančias ekonomines koncepcijas ir saugumo politikos formavimo idėjas.

Minėtasis Vienos kongresas įteisino didžiųjų to meto imperijų teisę spręsti pasaulio likimą, kolonializmą vadino tiesiog tvarkingomis atrasto pasaulio dalybomis (kad neliktų netvarkingų „niekieno žemių“).

Po Pirmojo pasaulinio karo pasaulio tvarkdariai pasmerkė imperijas kaip geopolitinį blogį ir „uždegę žalią šviesą“ tautiniam apsisprendimui. Po Antrojo pasaulinio karo pasaulio likimas atiduotas tiesiog karo laimėtojams. Pasibaigus Šaltajam karui manyta, kad istorija ir iš viso baigėsi... Kas vyksta dabar? Ar galima tai vadinti tvarka?

Populiarus sovietinių laikų anekdotas bylojo, kad karo nebus, bet mes taip aršiai kovosime už taiką, kad akmens ant akmens nebeliks. Istorija byloja, kad tai visai ne anekdotas. Tvarkos saugojimas galiausiai virsta karu.

Vienos kongreso Pasaulio Tvarkai buvo būdinga tai, kad karus pralaimėjusi jėga – Napoleono Prancūzija sudarė sąlygas „pirmuoju smuiku groti“ antinapoleoninėms imperijoms. Galima teigti, kad pasaulį pasidalino Austrija-Vengrija, Rusija, Osmanai ir stiprėjanti Prūsija. Vienos kongreso Pasaulio Tvarkoje buvo aiškiai deklaruojamas vadinamasis realistinis požiūris į Europos ir pasaulio saugumą: didžiosios valstybės imasi atsakomybės už pasaulio ateitį ir Vienos kongresas suteikia joms teisę – mandatą tai daryti. Saugumo politikos realizmo koncepcijos esmė yra suteikti stipriausioms valstybėms daugiau galių, bet ir reikalauti iš jų didesnės – galią atitinkančios – atsakomybės. Dominuojančia politine sistema tapo imperializmas, bet pačia teigiamiausia šio žodžio prasme – toks imperializmas, kuris tvarko kolonijas ir derina valstybių interesus. Etninis faktorius tuometinėse valstybėse nebuvo kiek nors reikšmingas ar vertinamas, nes svarbiausia buvo valstybė

su savo valdovu ar istorija.

Imperijų dominavimas buvo viso XIX amžiaus Pasaulio Tvarka. Ji rodėsi emociškai priimtina ta prasme, kad valstybės, dariusios realius politinius sprendimus, ją palaikė. Stabilumas Europoje taip pat buvo užtikrintas – atsirado vadinamasis „Europos koncertas“ – didžiųjų valstybių sutarimas svarbiausiais politiniais klausimais. Tvarka buvo didžiosioms valstybėms didesnė vertybė negu karas, nors jos ir suprato, kad gal tai ne visai morali ir ne visai laisva tvarka. Regis, viskas buvo padaryta tam, kad karų nebūtų... nebent kas nors išdrįstų nesilaikyti tvarkos, nors tai būtų atrode labai racionalu – nė vienas solistas nebūtų atsilaukęs prieš darnų Europos koncertą. Afrikoje ir Azijoje nelabai kam rūpėjo, ar ši tvarka priimtina – jie buvo per silpni politiniai žaidėjai. Pažymėtina, kad valdyti užjūrio teritorijas tada buvo ne tik moralu, bet net garbinga. Tiesa, egzistavo dar tokios Jungtinės Valstijos su savo liberalia demokratija, bet juk tai atsilikęs fermerių kraštas, niekaip neatsisakantis vergovės ir kitų politikos atgyvenų...

XIX amžiaus pabaigoje įvyko ir ryškių geopolitinių pokyčių, leidžiančių kai kam teigti, kad amžiaus pabaigos situacija gerokai skyrėsi nuo Vienos kongreso laikų. Suvienyta Vokietija ir Italija – abi pradėjo reikšti imperines ambicijas, turėjo pretenzijų kaimynams, siekė kolonijų, vadinas, buvo pasiruošusios net karui. Vienos kongresas stiprios Vokietijos ir Italijos nebuvo numatęs. Rimtai silpo Osmanų imperija, ją vis dar norėjosi gelbėti, tačiau Rusijos ir Habsburgų teritorinės pretenzijos osmanams ėmė viršų. Ir ten kvepėjo karu. Stiprėjo nacionalinio (etninio, religinio) faktoriaus įtaka. Atsirado naujos valstybės – Graikija, Rumunija, Serbija – didžiąja dalimi sukurtos etniniu pagrindu. Dėl tautiškumo vyko sukilimai ir lokaliniai karai. Prancūzija negalėjo atleisti Vokietijai už Elzaso ir Lotaringijos aneksiją. Už Atlanto sustiprėjo JAV, kaip jūrų valstybė, palaipsniui įveikusi Ispanijos įtaką, vėliau savo sąjungininke padariusi ir Didžiąją Britaniją. Vis svarbesnė-

mis tapo ne imperinės, o tarptautinės ideologijos – liberalizmas, konservatyvizmas, socializmas. Tai akivaizdūs faktoriai, bylojantys, kad Vienos kongreso nutarimai nebeatitinka realios Europos ir pasaulio saugumo situacijos. Neatitinka ir emocinės situacijos. Daug Europos žmonių panoro, kad jų gimtoji kalba, o dažnai ir jų kaimo kalba, taptų valstybine. Kažkuomet išsilavinusi visuomenė buvo beveik pasiekusi konsensuą lotynų kalbą laikyti tarptautine mokslo informacijos kalba. Dabar atsitiko atvirkščiai – tautos panoro daugybės kalbų. Galima sakyti, kad tai kaimiečių maišto išraiška. Kova dėl „prasčiokiškių“ kalbų tapo valstybinio apsisprendimo viltimi.

Etninis nacionalizmas tada teigė, kad imperijos ignoruoja teisėtus žmonių ar tautų reikalavimus ir turi būti nuverstos.

Net ir Pirmojo pasaulinio karo sukėlėjai, kreipdamiesi į savo pavaldinius, akcentavo nebe prierašumą valdovui, o tautinį faktorių – kaip galima leisti, kad vokiečiai elgiasi taip, prancūzai anaip, Habsburgai – trečiaip. Karas racionaliai Europai atrodė neįtikėtina kvailystė, tačiau tapo neišvengiamas. Nuo pat pradžių turėjęs būti darnus ir neatsibostantis Europos koncertas tapo nebeįdomus. Karas dėl naujos tvarkos.

Pirmojo Pasaulinio karo pabaigoje imperijos, formavusios Vienos kongreso tvarką, išnyko arba fiziškai (Habsburgų, Osmanų) arba nusilpo ir transformavosi į kitokio tipo valstybes (Vokietija, Rusija). Atsirado daug naujų santykinai nedidelių etninių valstybių, pasinaudojusių JAV prezidento Woodrowo Wilsono deklaracija. Atsirado pirmasis institucionalizuotas saugumo forumas – Tautų Lyga, imperines ideologijas galutinai pakeitė politinės ideologijos ir augantis etnis nacionalizmas. Versalio tvarka labiausiai „nuginklavo“ Vokietiją, kaip pasaulinio karo kaltininę, ir jai sukėlė vadinamąjį „Versalio sindromą“ – tautinio pažeminimo jausmą, vėliau puikiai išnaudotą Hitlerio, kūrusio „Tūkstantmečio Reichą“.

Reikėjo sukurti tvarką tam, kad praūžęs Didysis karas (kaip tuomet vadinta) būtų paskutinis. Po karo formaliai nebeliko valstybių, kurios aiškiai dominuotų, Europoje buvo galima rasti 5–7 šalis, laikytinas didžiosiomis ar bent jau regioninėmis valstybėmis. Daug dėmesio skirta sutartims, plebiscitams, turėjusiems išspręsti sienų ar teritorines problemas „liaudies valia“, t.y. daugiau dėmesio skirta saugumo politikos idealizmui ir struktūriniais dariniams. Be kolonijų, atsirado ir vadinamų mandatinių teritorijų, leidžiančių vietiniams žmonėms daugiau dalyvauti savivaldoje. Lyg ir viskas teisingai – tvarkai ir žmonių gerovei.

Tačiau ne viskas klostosi taip gerai, kaip tikėtasi. Versalio tvarka leido atsirasti tokioms valstybėms kaip mūsų, tačiau institucionalizavo neteisingų sienų, tautinių mažumų, „istorinės tiesos“ ir kitas problemas. Veikiai sustiprėjusi SSSR, atsigavusi Vokietija, padidėjusios Italijos ambicijos, Japonija ėmė kvestionuoti Pasaulio Tvarką. JAV, skeptiškai

ĮDOMYBĖS

1792 metais Prancūzijos Respublikos kariuomenė atrėmė Austrijos ir Prūsijos pajėgas, ėjusias gelbėti Prancūzijos monarchijos, o metų pabaigoje užėmė dabartinę Belgiją. 1793 metais Austrija, Prūsija, Ispanija, Jungtinės provincijos (Nyderlandai) ir Didžioji Britanija suformavo pirmąją iš septynių koalicijų, kariavusių prieš Prancūziją 23 metus. Atsakydama į tai, Prancūzijos Respublika paskelbė masinę mobilizaciją ir įvedė karinę prievolę. Tai buvo naujovė. Tuo metu karuose dalyvavo 60 000–70 000 žmonių kariuomenės. Po 1800 metų Napoleonas sugebėdavo vadovauti 250 000 žmonių kariuomenei, o karo su Rusija pradžioje turėjo net 600 000 ginkluotų žmonių.

Pirmoji antinapoleoninė koalicija patyrė nesėkmę. Prancūzai triumfavo visuose frontuose, plėtė savo teritoriją, privertė Prūsiją pasirašyti atskirą taikos sutartį ir išėiti iš koalicijos. Jungtinės Nyderlandų provincijos tapo vasaline Batavijos Respublika, o vadinamieji Austrijos Nyderlandai (dabartinė Belgija ir Liuksemburgas) tapo Prancūzijos valda. Napoleono vadovaujami prancūzai įsitvirtino šiaurės Italijoje ir sukūrė ten sau paklusnias valstybes.

Kitas Napoleono ekspansijos žingsnis nebuvo sėkmingas. 1798 metais jis išsilaipino Egipte, siekdamas nugalėti Osmanų imperiją, tačiau britams sumušus prancūzų laivyną prancūzai tapo atkirsti nuo savo šalies. Dar po kelių karinių nesėkmių teko trauktis. Tuo pat metu Europoje prancūzai okupavo ir įkūrė sau palankias valdžias Romoje, Šveicarijoje ir Pjemonte.

Antrąją antinapoleoninę koaliciją sudarė Didžioji Britanija, Rusija, Osmanų imperija, Neapolio karalystė, Portugalija ir Austrija, tačiau šalys gerokai nesutarė dėl bendrosios strategijos. 1799 metais Napoleonui tapus Pirmuoju Konsulu šalies okupacijos grėsmė išnyko. Prancūzija dominavo kontinentinėje Europoje, tačiau jūrose matėsi aiški britų persvara. Admirolo Nelsono pergalė Trafalgaro mūšyje (1805 m.) galutinai palaidojo prancūzų galimybes užimti britų salas.

Trečiąją koaliciją (1805 metais) sudarė britai, rusai ir austrai, tačiau Napoleonas laimėjo keletą svarbių mūšių (Ulmo, Austerlico, Jenos kautynės) ir privertė aljantus pasirašyti Tilžės taiką, pagal kurią prancūzams atiteko Prūsija iki Elbės, vėliau savotiškai „parklupdyta“ ir Austrija. Britai įvedė Prancūzijos uostų blokadą, tačiau tai reiškė veikia rinkų pasidalijimą, o ne kokią nors žalą prancūzams.

Napoleono sėkmės garantija buvo didelis armijos mobilumas, sugebėjimas sutelkti smogiamąjį potencialą į vieną vietą. Paprastai tai buvo pergalė viename lemiamame mūšyje sunaikinant priešą kariuomenę. Tokiam kariavimo būdai reikėjo priešpastatyti gerą besiginančių tarpusavio koordinaciją, pastangas išsklaidyti Napoleono pajėgas, gebėjimą priešą įvelti į smulkias kautynėles ir atkirsti tiekimo linijas.

Rusijos kampanijos metu rusų generolai sąmoningai nestojo į kovas pasienyje. Napoleonui teko įveikti didelį atstumą nepalankiomis sąlygomis, rusams naudojant „išdegintos žemės“ taktiką, tiekimo linija išsitiesė ir buvo labai nesaugi. Borodino mūšį Napoleonas laimėjo, bet neįstengė sunaikinti rusų armijos, todėl buvo priverstas trauktis nepalankiu keliu. Žiemą temperatūra vietomis siekė -30 laipsnių. Napoleonas dėl to prarado apie pusę milijono žmonių.

1813 metais aljantams pagaliau pavyko pasiekti kiekybinę persvarą prieš Napoleoną, 1814 metais jie užėmė Paryžių ir privertė imperatorių atsistatydinti. Nors Napoleonas ir grįžo į Prancūziją, 1815 metais paskutinė prieš jį nukreipta koalicija (Didžioji Britanija, Rusija, Prūsija ir Austrija), laimėjusi Waterloo mūšį, pasiekė galutinę pergalę.

Napoleono legenda tebėra gyva: ko siekta – revoliucijos tęsinio ir naujos tvarkos (ją iš dalies Napoleonas įvedė) ar senos išsaugojimo? Ar jis buvo užprogramotas galutiniam pralaimėjimui, kuris ir suponavo tą Vienos kongreso (imperinę) pasaulio tvarką, kuri, savikritiškai tariant, XIX amžių „padarė“ santykinai taikaus vystymosi ir progreso amžiumi, aišku, nepaisant visų geopolitinių ir socialinių blygybių, kurios, beje, nublanksta prieš XX amžiaus aukas ir bėdas.

žiūrėjusi į Tautų Lygos darbą, taip pat iš dalies prisidėjo prie esamos tvarkos griuvimo. Tautų Lyga pasirodė nepajėgi pažaboti augančių naujų imperijų ir jų neteisėto elgesio ir negalėjo užkirsti kelio naujam pasauliniam karui. Tapo aišku, kad atsirado poreikis naujai Pasaulio Tvarkai. Pagrindinė problema, kaip vėliau pasirodė, vėlgi buvo moralinė.

Siūlymai neskriausti Hitlerio ir su juo susitarti atrodė priimtinesni už siūlymus užkirsti jam kelią. Tokia tauta kaip lietuviai, Wilsono dėka gavę teisę būti valstybe, tapo ir Pasaulio Tvarkos auka: SSSR – buvusios Rusijos – siekiai valdyti Baltijos regioną daug kam atrodė teisėti. Ir šį kartą tapo aišku, kad pagrindinė Pasaulio Tvarkos problema buvo ne jos taisyklių problema, bet demoralizacija – nenoras taisyklių laikytis ar nesilaikymo pateisinimas.

Jaltos (ar Jaltos–Potsdamo) tvarka vėl įtvirtino realistinį pasaulio saugumo suvokimą. Tačiau net formaliai supriešino saugumą su morale. Jungtinės Tautos, sukurtos kaip globali saugumo sistema, turėjo Saugumo Tarybą, kurioje ypatingos teisės „realistiškai“ suteiktos didžiosioms valstybėms. Veikiai paaiškėjo, kad realizmo koncepcija pasipildė dar viena sąvoka – atsirado supervalstybės – šalys, norinčios ir galinčios imtis globalių misijų – valdyti ar kitaip kontroliuoti visą pasaulį. Beje, dviejų supervalstybių (JAV ir SSSR) konfrontacija sutapatinta ir su ideologija, ir su politinėmis sistemomis. Prasidėjo Šaltasis karas. Didžiausia jo pralaimėtoja buvo Vidurio Europa, nemoraliai atiduota sovietams Vakarų Europos saugumo sąskaita.

Šaltojo karo tvarka buvo galėtinai paini. Viena vertus, tai Jungtinių Tautų saugumo sistemos pagrindu sukurta universali tvarka – tokia ji bent jau turėjo būti. Jungtinių Tautų Chartija rėmėsi ne viena politinė akcija, jos formaliu pagrindu sukurtos tokios struktūros kaip NATO, sankcionuotos taikos palaikymo misijos. Jungtinės Tautos turėjo tapti universaliu teisėju ir saugumo sprendimų priėmimo mechanizmu, jos vykdė dekolonizaciją.

Tačiau supervalstybių konfrontacija savaip sutvarkė tarptautinį saugumą. Pasaulis ir valstybių saugumas buvo ne suvienytas Jungtinių Tautų Chartijos dvasia, bet padalintas tarp minėtų supervalstybių – SSSR ir JAV. Tai buvo istorijoje beprecedentinis bipolinis pasaulio pasidalijimas, kai net tos šalys, kurios neketino dalyvauti supervalstybių konfrontacijoje, buvo vienaip ar kitaip priverstos „palaikyti“ vieną ar kitą pusę. Tokia konfrontacija kėlė grėsmę, bet drauge ir saugojo nuo naujo pasaulinio karo. Jo nė viena pusė nenorėjo pradėti suvokdama, kad nuostoliai bus didesni nei galimi laimėjimai. Valstybės (ypač Europoje) aiškiai suprato, kad pasidalijimas tarp Rytų ir Vakarų yra didesnis prioritetas nei nacionalinės politikos ambicijos.

Šaltojo karo arba Jaltos tvarka žlugo dėl įvairių priežasčių. Politologai iki šiol nedrįsta aiškiai pasakyti, kuri priežastis – SSSR ir jos įtakos sferos ekonominis silpnumas, SSSR visuomenės demoralizacija, globalizacija, informacinė revoliucija, Vidurio ir Rytų Europos žmonių laisvės siekis – čia buvo svarbiausia, tačiau faktas įvyko. Tikėtina, kad gal dar tiesiog per anksti ką nors tikro pasakyti. Dėl Jaltos tvarkos šiandien vis dar dažniausiai kaltinama Sovietų Sąjunga, tačiau nereikia pamiršti, kad Jaltos ir Potsdamo sutartis SSSR sudarinėjo kartu su amerikiečiais ir britais, tad ir jiems turėtų tekti atsakomybės dalis.

Šaltasis karas, skirtingai nuo kitų ligšiolinių pasaulio tvarkų, baigėsi be įprastinio karo. Formaliai išnyko viena svarbiausių Jaltos tvarkos „atramų“ – Sovietų Sąjunga. Atrodė, kad Šaltajam karui pasibaigus atsirado galimybė kurti Pasaulio Tvarką ne karinės pergalės, o visuotinio konsensuso pagrindu. Atsirado vadinama Naujoji Pasaulio Tvarka (angliškai – New World Order). Ji pagrįstai galėjo tapti teoretikų padiktuota ir politikų vykdoma viso pasaulio visuomenės norų išraiška.

Kuo ši tvarka buvo ar turėjo būti ypatinga?

Ji turėjo būti žmogaus valia racionaliai subalansuotos politi-

kos, liberalios ekonomikos ir pasaulinės taikos tvarka. Paskutiniame XX amžiaus dešimtmetyje atrodė, kad entuziastingai einama šios naujos Pasaulio Tvarkos link. Japonų kilmės amerikietis Francis Fukuyama entuziastingai teigė, kad pasaulis artėja prie būsenos, kada turėtų įsivyrtauti liberali demokratija – istorijos pabaiga. Tada nekyla karai, nes demokratinės šalys jų nepradedo, vyrauja konkurencija ir gerovės siekimas. Turi išnykti ideologinės politinės partijos – jų programos palengva virsta tik biudžeto formavimo projektais. Ekonomika, kultūra turi tapti globalia, jei nėra kliūčių demokratijai, neturėtų kilti kliūčių ir globalizacijai. Savo tikrąjį vaidmenį atgauna Jungtinės Tautos, tapdamos tikrąja universalia saugumo sistema, kokia turėjo būti pagal pirminį jos kūrėjų sumanymą. Pagal Naująją Pasaulio Tvarką Vidurio bei Rytų Europos šalys pradėjo demokrati-zaciją, rinkos ekonomikos ir pilietinės visuomenės kūrimą. Europos, vientisos ir laisvos, šūkis atsirado NATO strateginėje koncepcijoje, teigta, kad buvę priešininkai lengvai gali tapti sąjungininkais. Naujosios Pasaulio Tvarkos logika teigė, kad informacinė revoliucija ir sėkminga globalizacija, tokios organizacijos kaip Pasaulio Prekybos organizacija, Pasaulio Bankas, gausėjantis tarptautinių nevyriausy-binių organizacijų tinklas, tik sustiprins laisvės ir atviros visuome-nės tendencijas.

Gražu, kad net neįtikėtina. Teoriškai – tai vis dar šios dienos tvarka. Šiandien galime drąsiai tvirtinti, kad viskas buvo ne taip. Visų pirma, istorija nesibaigė. Europa, „vientisa ir laisva“, pasirodė esanti nuo Atlanto iki rytinių Vilniaus priemiesčių. Geografai, maty-dami Europos centrą kažkur Lietuvoje ar Lenkijoje, turėjo sutikti su politikais, teigiančiais, kad politinis Europos centras tebėra kaž-kur Vokietijoje ar tame pačiame Strasbūre, kur kažkada jį „įsteigė“ Vakarų Europa. Dainuojančiomis ir aksominėmis revoliucijomis pa-sinaudojo vos dešimt Vidurio Europos valstybių, suspėjusių iš bu-vusios SSSR gniaužtų peršokti į vakarietiškoji traukinį. Neeuropinis pasaulis „pasitvarkė“ savaip, bet tikrai ne istorijos pabaigos linkme.

Galiausiai atėjo jau ne kartą minėta Rugsėjo 11-oji, po kurios teko konstatuoti, kad Šaltojo karo pabaiga taip pat baigėsi.

Optimistai apstulbo – įvyko kažkas netikėto – tai ne Pasaulio Tvarka, o veikiau pasaulio chaosas. Fukuyamos nedraugai – teoretikai ir mokslininkai – pirmieji pastebėjo, kad taip knygą galėjo parašyti tik jis, amerikietis, Francis Fukuyama, žmogus, menkai suvokiantis kitų kontinentų žmonių etines vertybes. O jos toli gražu neuniversalios. Kadangi pavojingiausios grėsmės turėjo likti už Europos ribų, tad atsirado ir vadinamoji „Europos tvirtovės“ koncepcija, teigianti, kad integruotai Europai, garantuojančiai nepaprastai daug laisvių savo teritorijoje, būtina pakankamai rimta išorinių sienų kontrolė.

Samuelis Huntingtonas prakalbo apie tai, kad F. Fukuyamos optimizmas yra tik saviapgaulė. Anot S. Huntingtono, ateityje žmonijos laukia konfliktai tarp didžiųjų civilizacijų ir visų pirma – religiniai karai. Vargu ar kils konfliktų tarp katalikų ir protestantų, nes toks karas jau yra buvęs. Dar nebuvo konflikto tarp Romos ir Bizantijos – toks konfliktas yra visai tikėtinas. Dar rimtesni konfliktai gresia su islamo pasauliu, neaišku, ko tikėtis iš savo įtaką didinančios Kinijos. Sunkiausios šalys – Rusija, Turkija ir Viduržemio jūros šalys – gali tapti naujomis pasidalijimo linijomis. Pasaulio Tvarkoje vėl gali atsirasti naujasis karas. Šiandien jis jau vyksta.

Z. Brzezinskis veikale „Nebevaldomas pasaulis“ teigia, kad per pastaruosius 100 metų europiečiai išžudė apie 160 mln. savo pačių kontinento gyventojų, ir tos žudynės buvo iš esmės ne ekonomiškai, o ideologiškai motyvuotos. Taip atsitiko dėl išsilavinimo, komunikacijų, mokslo pažangos ir pan. Žmonėms, išsiveržusiems iš kaimiškosios kultūros, iš priklausomybės nuo žemės, o tuo pačiu ir iš tradicinių vertybių sistemos, reikėjo ko nors naujo. Žmonija pasidavė dviem ideologijoms – komunizmui ir fašizmui. Dabar panašūs reiškiniai vyksta Azijoje ir Afrikoje. XXI amžiuje būtent ten vyks

pasauliniai ar regioniniai karai, pareikalausiantys dešimčių, o gal ir šimtų milijonų aukų. Azijoje gyvena penkis–šešis kartus daugiau žmonių nei Europoje, tad ir aukų bus daugiau.

Visi minėti autoriai vienaip ar kitaip, tiesiogiai ar netiesiogiai pastebėjo, kad moralės (o jei kas bijo šio žodžio – jausmų) klausimas yra svarbiausias Pasaulio Tvarkos kitimo kontekste. Kokie bebūtų techniniai ar politiniai sprendimai, už jų stovi norai ir aistros, už jų stovi jausmai.

Nepriėmusių Naujosios Tvarkos pasirodė netgi daugiau, nei buvo galima manyti. Tai visų pirma aiškiai apibrėžtos „blogio ašies“ valstybės: Šiaurės Korėja, Irakas, Libija. Tai ir Kinija bei jos pavyzdžiu sekančios valstybės, nenorinčios sutikti, kad demokratija ir žmogaus teisės yra universalios vertybės, kurių būtina laikytis. Tai Rusija – technologiškai atsilikanti valstybė su dideliu branduolinių ginklų arsenalu, mananti, kad jos tvarka buvo kitokia ir geresnė, nes Rusija tada buvo supervalstybė. Tai bendruomenės, kurios stengėsi pasinaudoti pereinamuoju laikotarpiu kurti naujas valstybes, nepaisyti ligšiolinių tarptautinės teisės principų. Galiausiai tai iki šiol tylinti grupė Azijos ir Afrikos šalių, kurios deklaravo ligšiolinius Jungtinių Tautų principus, bet niekada jų realiai nepaisė. Būtent iš tos tylinčios grupės ir išaugo nauja tarptautinio terorizmo atmaina.

ĮDOMYBĖS

Žinome, kad skirtingais istorijos laikotarpiais jūrose šeiminkavo skirtingos valstybės: XV–XVI amžiuje – portugalai, XVII – Nyderlandai, XVIII–XIX britai, XX – amerikiečiai. Dominavimą dažniausiai lėmė technikos naujovės ir valdovų ambicijos tomis naujovėmis pasinaudoti. Laivybos plėtrą skatino ir geografiniai atradimai, atvėrę erdves naujiems geopolitiniams projektams.

XVI amžiaus pabaigoje (1588) Ispanija buvo viena didžiųjų valstybių, suklestėjusių iš Amerikos aukso bei sidabro. Anglija buvo santykinai silpna, jos atstovai plėšikavo ispanų keliuose ir rėmė antiispanišką olandų sukilimą. Ispanų tikslas buvo pažaboti anglų savivalę, užkirsti jiems galimybes remti olandus. Anglams reikėjo išlikti šios grėsmės akivaizdoje. Ispanija siekė užsitikrinti savo valdžią Nyderlanduose, sustiprinti ten esančią kariuomenę ir pulti Angliją, anglai paruošė savotišką ankstyvo išpėjimo sistemą ir buvo pasiruošę smulkiems išpuoliams Lamanše.

1588 metais ispanai surengė 151 laivo ekspediciją, kuri turėjo aprūpinti 30 000 žmonių armiją Nyderlanduose. Anglai turėjo nedidelę armiją ir 30–40 gerai ginkluotų ir santykinai greitų laivų. Ispanų laivynui vadovavo pats karalius Pilypas II. Angliją valdė Elžbieta I, turėjusi gabų laivyno žinovą, jūrų avantiūristą Francį Drake'ą. Ispanų moralę sąlygojo paklusnumas įsakymams, anglų – patriotizmas ir laisva asmeninė iniciatyva. Ispanų vadovavimas buvo labai centralizuotas, anglų gerokai išsklaidytas, Ispanijos resursai didesni, tačiau jie veikė toli nuo savo šalies, o komunikacija buvo prasta.

Karo pradžia parodė, kad klydo abi pusės. Ispanai pasiekę Nyderlandus patyrė, kad ten esanti kariuomenė visiškai nepasiruošusi karui. Britai kiek nuniokėjo ir išsklaidė ispanų laivyną, bet jo nesunaikino, jiems trūko amunicijos. Išsklaidytas ispanų laivynas negalėjo plaukti į Nyderlandus, jam teko sukti ratą aplink britų salas. Ispanai ilgai nesuprato, kad pralaimėjo, nes išsaugojo 75 procentus laivyno, o britai ilgai nepatikėjo, kad laimėjo, tačiau galiausiai sukūrė mitą, kad jiems reikia kariauti jūroje, o ne sausumoje.

Kažkaip viskas čia panašu į Rusiją ir Ukrainą. Net labai panašu.

Prisimenu, kaip 2001 metų rugsėjo dvyliktosios rytą žinomas Lietuvos politikos komentatorius Algimantas Čekuolis konstatavo, kad pasaulis prabudo jau nebe toks, koks buvo iki šiol.

Ką reiškia „nebe toks, koks buvo“? Kad Pasaulio Tvarka jau yra ar bent bus ne ta, kokią kūrė JAV ir visa euroatlantinė bendrija. Vadinasi, teroristai laimėjo. Juk būtent jiems netiko Pasaulio Tvarka, juk būtent jiems ir magėjo ją pakeisti.

Aišku, kad JAV ir jų sąjungininkai sujudo tvirtinti, kad iš esmės niekas nepasikeitė, Rugsėjo 11-oji – viso labo nelaimingas atsitikimas, tačiau daug argumentų galėjo pateikti ir tvirtinantys, kad pasaulis pasikeitė – formuojasi nauja tvarka, kurią pradėjo kažkas esantis už europinės ir euroatlantinės civilizacijos ribų. Galbūt tas kažkas jau žinomas Afganistano vardu, gal bus dar kas kitas?

Teoriškai teigiama, kad mūsų artimiausios ateities nuostatas apie Pasaulio Tvarką lems du reiškiniai, tapę mūsų gyvenimo „ašimi“, – postmodernas ir globalizacija. Net nežinia, ar tai vieno reiškinio dvi formos, ar atskiri dalykai. Apie tai dar kalbėsime.

Tačiau kokie gi realūs faktoriai turėtų nulemti tą Pasaulio Tvarką? Randu penkis, ir dabar norėčiau čia juos išvardinti trumpai, o vėliau aptarti plačiau.

Pirmasis – Pasaulio Tvarka turi būti visiems ar bent jau daugumai priimtina. Tai reiškia, kad taisyklės, pagal kurias vyksta pasaulio gyvenimas, yra tokios, kurių naudingiau laikytis, nei jas laužyti... Na, tarkime, kaip jau minėtos Kelių eismo taisyklės. Galima rizikuoti viršyti greitį ar nepaisyti šviesoforo signalų, tačiau, įvykus nelaimėi, nuostoliai bus dideli. Svarbiausias klausimas – ar yra tokios Pasaulio Tvarkos taisyklės, panašios į futbolo taisykles, kurias visi maloniai priimtų. Jei ne, turėsime tik arba regioninę tvarką, arba tiesiog anarchiją.

Politikai ir turistai, prieš keletą metų pabuvoję vienos iš Kongo respublikų sostinėje – Kinšasoje, teigia, kad tai milijoninis miestas, funkcionuojantis be jokių taisyklių, kelio ženklų, pinigų, policijos ir taip toliau. Tačiau funkcionuoja. Gali būti, kad mes irgi emociniame pasaulio suvokime tas taisykles žinome, tačiau arba nelabai mokame išreikšti, arba nenorime taikyti praktiškai.

Antras – tvarka turi užtikrinti globalų stabilumą, leidžiantį išsaugoti žmones (*Homo sapiens rūšį*) ir žmonių išgyvenimą užtikrinančias sąlygas. Suprantama, kad gali būti įgyvendinta taika bendru sutarimu, gali būti ir „kova už taiką“, tai yra pastangos dedamos tam, kad nekiltų neprotingi ar masiškai žmoniją naikinantys konfliktai. Kad ir kiek nekęstume vieni kitų, teks susitarti dėl klimato kaitos, gėlo vandens ir dar daug kitų dalykų. Gal ir nesinori taip sakyti, bet visi esame lyg vieno bendrabučio gyventojai, kurie pjau-nasi dėl vietos bendroje virtuvėje, tačiau yra suinteresuoti, kad bendrabutis nesugriūtų. Ir, beje, nekiltų dar vienas pasaulinis karas.

Ligšiolinė praktika piešia ganėtinai nevienareikšmišką vaizdelį. Didžiausia problema ta, kad dėl gerovės kėlimo ar tiesiog politinio stabilumo imamasi veiksmų, kuriems nesvarbūs bendri aplinkosaugos ar žmonių sveikatos reikalai, o tik bendrojo vidaus produkto gamyba ar karinių pergalių siekis.

Trečias – Pasaulio Tvarka turi būti „įperkama“, t.y. tokia, kad apsimokėtų ją įgyvendinti ir saugoti, o ne ieškoti alternatyvų. Jei taikai palaikyti reikia daugiau resursų nei karui, tada karas tampa labai tikėtina perspektyva. Jei pasaulį griaunančių teisės yra didesnės nei kuriančiųjų, nebeverta ir kurti... Taigi ir vėl reikia susitarti, ar norime gyventi ir išgyventi savo jėgomis.

Pasauliniai karai kilo nebyliai sutarus, kad karu galima pasiekti daugiau nei derybomis ar ekonomine konkurencija. Niekas negali tvirtinti, kad nauji karai, kurių metu galima priversti įgyvendinti Pasaulio Tvarką, yra negalimi. Veikiau atvirkščiai. Tad reikia sukurti tai, kas atbaidytų nuo karo. Tarkime, anuomet prancūzai įrodė vokiečiams, kad geriau prekiauti tarpusavyje, o ne kariauti.

Ketvirtas – Tvarka turi būti savaip komfortabili, suderinama su įprastu gyvenimo būdu, papročiais ir įpročiais. Na, kad atrodytų, jog yra taip, kaip ir turėtų būti.

ĮDOMYBĖS

Immanuelis Kantas labai norėjo, kad pasaulyje baigtųsi karai. Daug kas to nori. Nervingesni net skuba kaltinti ginklų gamintojus ir pasaulinį kapitalizmą, patriotai glorifikuoja tuos pačius ginklų gamintojus ir kaltina didžiąsias valstybes, didžiosios kaltina mažąsias, mažosios irgi turi ką kaltinti... Ir taip be galo, be krašto.

Jungtinių Tautų Organizacija neabejotinai yra pats didžiausias pasaulinės taikos projektas. Jo kūrėjai neslėpė noro kartą ir visam laikui baigti karus, po Hitlerio sunaikinimo atrodė, jog karų gali ir išties nebebūti (kaip čia neprisiminus, kad taip rodėsi ir po SSSR žlugimo, kas žino, gal ir ne kartą prieš tai). Šiandien istorikai gal ir atranda JT kūrime klastos ir nesusipratimų, tačiau tada tai buvo drąsus ir ambicingas projektas.

Kažką panašaus – „kantiško“ - būtinai reikėjo sukurti. Buvo įsisąmonintos ankstesnės klaidos – sukurti ne bausmės būdą agresoriui, bet sąlygas, kad agresija išvis nekiltų. I.Kantas juk neįvardino agresoriaus, o kalbėjo tik apie sąlygas jam atsirasti. Vadinasi, reikėjo paklaustyti didžiojo mąstytojo.

Įdomu, kad Jungtinių Tautų vizija atsirado netikėtai ir... ne visai tinkamu laiku. 1941 metų rugpjūčio 14 dieną F. Rooseveltas ir W. Churchillis pasirašė vadinamąją Atlanto Chartiją, kurioje buvo deklaruoti ateities Pasaulio Tvarkos norai: laisvė plaukioti jūroje ir draudimas aneksuoti nepriklausomas teritorijas. Tikslios datos čia labai svarbios, nes tuomet – 1941 metų vasarą – Antrojo pasaulinio karo baigtis, t.y. Chartijos įsigaliojimas, dar buvo visiškai neaiškios ateities dalykai. Nebuvo net vieningos pozicijos Vokietijos ir ją remiančių valstybių atžvilgiu. Tik 1942 metų sausio 1 dieną pasirodė Jungtinių Tautų deklaracija, kurioje pažymėta, kad Atlanto Chartija yra atvira visoms valstybėms, kovojusioms prieš Vokietiją ir vadinamąsias ašies valstybes. Suprantama, I. Kanto pavardės tame tekste nebuvo...

„Kantiškojo“ motyvo trūko ir vėliau, kai 1943 metų spalio 30 dieną pasirašyta Maskvos (!) deklaracija, kurioje Sovietų Sąjungos, Jungtinių Valstijų, Jungtinės Karalystės ir Kinijos vardu įsipareigota po karo įkurti naują saugumo sistemą. Šioje deklaracijoje būta kelių politiškai svarbių momentų. Visų pirma, didžiosios valstybės nenorėjo teisiškai atgaivinti Tautų Lygos (SSSR buvo iš jos pašalinta, o JAV nedalyvavo Lygos darbe). Antra, tarp Maskvos deklaracijos signatarų nebuvo Prancūzijos, tačiau figūravo nekomunistinė Kinija, kurios atstovus pakvietė JAV prezidentas. Tikroju JT Chartijos juodraščiu tapo vadinamasis Dumbarton Oaks pasiūlymas. Dumbarton Oaks – tai Vašingtono priemiestis, kuriame 1944 m. vasaros pabaigoje posėdžiavo ekspertų grupė, besistengianti sukurti sistemą, nekartojančią Tautų Lygos klaidų ir didžiąsias valstybes darančią didžiaisiais pasaulio policininkais.

Reikia tikėtis, kad anie rašytojai buvo skaitę mąstytoją I. Kantą ar bent girdėję apie jį. Jungtinės Tautos, be abejo, turėjo „kantiškumo“ bruožų – taisykles, kurios turėjo virsti taika.

Filosofas teigė, kad taikos taisyklės turi būti priimtinos visiems, t.y. visi turi būti traktuojami lygiai. Jungtinių Tautų Chartija šios sąlygos neužtikrino. Nubrėžusi kolektyvinio saugumo bei taikos disputų sprendimo principus, kai kuriais atvejais leido naudoti karinę jėgą. Tie atvejai trys: valstybės savigny, kolektyvinės sankcijos ir galimybė bausti šalis, kurios buvo sąjungininkų priešininkės Antrojo pasaulinio karo metu. Pastaroji išlyga dabar atrodo juokingai, bet 107 Chartijos straipsnis, kalbantis apie tai, lieka nepakeistas.

Realus gyvenimas parodė, kad buvo nesunku pritarti taisyklėms, bet kur kas sunkiau jų laikytis. Jungtinės Tautos, užuot gyvenusios pagal taisykles, visą laiką „matavo“ jų pažeidimus. Tačiau esmė buvo ne tai, pažeistos jos ar ne – esmė buvo sutarti, ar pažeidimas toleruojamas, ar ne.

Jau dabar galima sakyti, kad universalios taikos organizacija – Jungtinės Tautos – nėra „kantiškosios“ filosofijos produktas, tačiau pabandykime eiti dar toliau. Jungtinėms Tautoms priklauso beveik visos pasaulio valstybės, tai lyg koks klubas: priklausydamas jam paprastai nenori to klubo ardyti ir griauti, nenori su niekuo kariauti. Tad JT Generalinė asamblėja yra pasaulio tautų susirinkimas, kuriame kiekviena šalis – pati didžiausia ir pati mažiausia – turi lygias saviraiškos galimybes. Niekas negali apkaltinti Jungtinių Tautų diplomatų gabumų ar darbštumo stoka, tad logiška yra klausti, kodėl sistema neveikia? Lietuvos žmonės taip klausti turi teisę. Kodėl Lietuva daugiau kaip keturis dešimtmečius buvo pamiršta?

Gal tai būtų ir nieko blogo, jei šalys turėtų ne tik vienodas galimybes bet ir vienodus interesus. Praktiškai būtent interesai labai skiriasi, tad lygios galimybės tampa mandatu, kurį kiekvienas stengiasi panaudoti savaip. Dėl Lietuvos viskas aišku – Jungtinės Tautos iš esmės nėra forumas Šaltojo karo reikalams... Tad, mielas Kantai, galimybės vienodos, bet taisyklių skaitymas ir supratimas toli gražu... Pripažink, kad iki tavosios Amžinosios taikos labai toli.

Tačiau mažiausiai „kantiškas“ Jungtinių Tautų elementas yra pati stipriausia saugumo struktūra – Saugumo Taryba. Ji ir „neteisiškiausia“ – leidžia kai kurioms šalims nesilaikyti taisyklių, net vetuoti bendrai priimtinius sprendimus. Teoretikai gali dejuoti ir baisėtis, tačiau praktikai – realistai perspės: joks sprendimas, netenkinantis didžiausių ar stipriausių, arba nebus įgyvendintas, arba sukels tik daugiau erzelio, negu duos naudos. Taigi laukia daugiau problemų nei sprendimų. Štai jums ir taisyklės – kai kam suteikiami „švyturėliai“. Net Tautų Lyga tarpukario laikotarpiu galėjo bausti ir didžiausias valstybes (tarkime, SSSR ar Italiją), Jungtinės Tautos niekada to nedarys, nes to daryti negali.

Šiandien daug ir visai neatsitiktinai kalbama apie kultūrų ir civilizacijų konfliktus, apie neva artimiausiais dešimtmečiais mus kankinsiantį kultūrinį nesuderinamumą, grubiau kalbant, rasizmą. Būtent šioje vietoje teks apsispręsti, ar norime multikultūralizmo, ar kultūrinio apartheido?

Galiausiai penktas – Tvarka turi būti morali. Tai gal svarbiausia, nors ne visada suprantama. Gyvenimas taikoje – tai ne šiaip sau ramybė. Ramybė turi būti pasiekta nieko neišdavus ir nepabėgus nuo svarbiausių problemų.

Ar su Hitlerio Reichu bei Islamo valstybe geriau sutarti, ar kovoti? Sutarti pigiau, bet amoralu, o kova reikalauja aukų. Ar mums vis tiek, iš ko perkame naftą ir pigesnes prekes – iš sukčiaus ar iš sąžiningo verslininko? Kita vertus, ar galima nugalėti Hitlerį nepaskelbus karo visai Vokietijai? Šie klausimai nejučiomis tampa jau visai filosofiniai.

Taigi ne taip jau paprasta sukurti tvarką, kurioje išnyktų prielaidos karams. Kokios gi bėdos neleidžia šiandien sukurti gerai funkcionuojančių ir visiems priimtinių taisyklių?

Gal nuliūdinsiu: nėra iki galo aišku, kas ta tarptautinė teisė ir kas yra visuotinai priimta norma. Juk iš esmės nėra jokio dokumento, kuris būtų pripažintas Pasaulio Konstitucija ar Pagrindiniu Įstatymu. Žinant Europos Konstitucijos likimą galima teigti, kad greitai ir nebus. Griežtai kalbant, tarptautinės teisės normos gali aiškiai reguliuoti ekonominius, prekybinius ar turtinius santykius, formalizuoti pilietybės institutą, tačiau politinė teisė, saugumo politikos teisė yra tiesiog sąmonėje, o ne popieriuje, todėl ir jos interpretacija taip pat sąlygiška.

„Visuotinai priimto“ ar „visuotinai pripažinto“ sąvoka dar labiau sudėtingėja turint galvoje faktą, kad šiandien europietiškosios politikos etikos normos neturi pasaulinio monopolio. Vis dažniau kalbama, kad tokie dalykai kaip lyčių lygybė, tikėjimo atskyrimas nuo politinės valdžios nėra universalūs, o veikia tik europietiški.

Teigiama, kad po Pirmojo pasaulinio karo nemažai Vidurio Europos šalių (įskaitant ir Lietuvą) savo nepriklausomybę kūrė pasinaudamos JAV prezidento W. Wilsono deklaracija, o jeigu jos nebūtų buvę? Po Antrojo pasaulinio karo tarptautinės teisės pagrindu galima laikyti Jungtinių Tautų Chartiją, kuri savo ruožtu galioja „case-by-case“ pagrindu, t.y. kiekvienas atvejis pagal Chartiją laikomas nepriklausomu.

Neabejotinas Pasaulio Tvarkos komponentas yra emocinis suvokimas, kas yra tvarka, kas ne. Nuovokesnis skaitytojas jau šioje vietoje supras, kad modernas siekia sutvarkyti pasaulį pagal aiškius kriterijus, o postmodernas – kriterijų skaičių redukuoti iki minimumo.

Tenka konstatuoti, kad demokratija, rinkos ekonomika ir žmogaus teisės netapo ta geidžiamąja Pasaulio Tvarka. Jeigu jau taip, jeigu demokratija bei rinka bus išmestos iš politikos darbotvarkės, kokiomis teorijomis remsis globalizacija?

Kol JAV su savo sąjungininkais bando taisyti vis dar pasitaikantią demokratinės raidos klaidą, kai kuriuose pasaulio regionuose ima formuotis visai kitokios pažiūros į tai, kas pasaulyje tvarkinga, o kas ne.

Kuba, Venesuela, Kinija, Vietnamas, iš dalies jau ir Rusija siūlo kitą modelį. Pasak jo, nauja Pasaulio Tvarka – tai asmenybės autoritetu paremta valdžia, centralizuota ekonomika, disciplinuota (suprask, kontroliuojama) visuomenė, kuriai didžiausias gėris yra pigi gamyba, o svarbiausia žmogaus teisė – pagyventi socialiai ir maloniai kūnui, nekvestionuojant valdžios teisės į sprendimų monopolį. Aišku, kad tai ir F. Castro, ir buvusio Venesuelos lyderio svajonė. Šių šalių pėdomis seka kitos Venesuelos nafta remiamos šalys: Bolivija, Ekvadoras, Nikaragva. Tai jau blokas. Plintant antiamerikietiškomis nuotaikoms, tokių šalių sąrašas Lotynų Amerikoje tik ilgės. Azija (o ypač Kinija, Indonezija, Vietnamas) taip pat mieliau skiria dėmesį gamybos rodikliams, o ne žmogaus

teisėms. Jei naujos tvarkos kūrėjus pagerbs Rusija, teks pripažinti, kad XXI amžius darosi visai nepanašus į europietiškus stereotipų sukaustytų strategų prognozes. Europa ir Amerika tebus provincijos, pigių prekių gamintojams mokačios didžiulius pinigus, ir tiek.

Pasaulio Tvarka – dabartinė ir visos buvusios – netenkina Afrikos, didesnės dalies Azijos ir Lotynų Amerikos. Mums belieka nuspręsti, kas tai yra – dar vienas nelaimingas atsitikimas laimingame euroatlantiniame pasaulyje, laikina liga, ar nauja politikos realybė? Mat reikia aiškiai įvardyti: XXI amžius, tiekiantis daug prekių ir patogumų kūnui, dėl šių patogumų paneigia žmogaus teisę rinktis, spręsti, mąstyti, jausti...

Iki išpuolių prieš Niujorko bokštus dvynius bei Pentagoną rodėsi aišku, kad pasaulis remia ar bent jau tyliai susitaiko su mūsų jau aprašyta Pasaulio Tvarka, susidariusia po Šaltojo karo. Euroatlantinė bendrija didžiavosi ja ir rado daugybę pateisinančių argumentų. Tai mitinės istorijos pabaigos tvarka, kurioje jau matėsi keletas minėtų aiškių problemų. Bene bjauriausia iš visų atrodė etninių konfliktų, ilgai trunkančių lokalių karų problema.

Šių karų sukėlėjams tvarka nebuvo priimtina. Jie greitai apatiko Tvarkos apologetų nesugebėjimą kaip nors teisiškai elgtis su nesilaikančiais tvarkos. Jungtinių Tautų sistema ėmė kurpti rezoliucijas vos ne geometrine progresija, tačiau jų niekas nesilaikė. Taikos palaikymo misijos taip pat augo ir gausėjo, tačiau karai nesiliovė.

Nors po Pirmojo Jankos karo 1991 metais imta džiūgauti, kad Jungtinių Tautų sistema pagaliau veikia, ji visai neveikė. Svarbiausia priežastis – Jungtinės Tautos neturėjo tinkamo mechanizmo priversti rezoliucijas vykdyti.

Jungtinės Tautos labai norėjo būti globalios. Jos priėmė į organizaciją daugelį Trečiojo pasaulio šalių demokratinių valstybių teisėmis, tad formaliai dėjosi esančios demokratinių idėjų organizacija, propaguojančia „teisingą“ globalizaciją, kurioje visi Žemės gyventojai lygūs teisiškai, protingi realiai ir gali daryti politinius sprendimus.

Šiandien visiškai aišku, kad dauguma JT narių nėra demokratinės valstybės, nors naudojasi visomis tarptautinėmis teisėmis, būdingomis demokratinėms šalims. Prieštaravimas tarp realybės ir galimybių akivaizdus.

Dar blogiau su taikos palaikymu. Taikos palaikymo misijos tapo savo pačių karikatūromis.

Taikos palaikyme taikomas bešališkumo principas veikiai sulygino tvarkos ardytojus ir tvarkos saugotojus, agresorius ir aukas, teisėtas ir neteisėtas formuotes. Pakanka prisiminti misijas Balkanuose, kur jos iš esmės legitimizavo Karadičiaus ir panašių veikėjų formuotes. Toks taikos palaikymas leido atsistoti ant kojų ir įvairioms abchazijoms bei padniestrėms.

Jungtinių Tautų principas atskirti kariaujančius nuo civilių tapo dar bjauresne taikos palaikymo grimasa – parama kenčiantiems civiliams tapdavo akivaizdžiausia parama kariaujantiems.

Nesunku čia nupiešti kokio nors genties karo vado karikatūrą. Norėdamas savo genčiai gero, jis turi imtis kruvino ir beprasmiško karo prieš kaimynus. Netruks atskubėti taikdariai, humanitarinė pagalba ir kitos institucijos. Moterys ir vaikai bus pamaitinti, keliai nutiesti, tiltai pastatyti, o vyrai galės toliau kariauti, pareiga dirbti jų nesaistys. Kai vadas nutars, kad humanitarinės pagalbos pakanka, iškilmingai „pakeis“ savo nuomonę, pasirašys kokį taikos traktatą ir dar bus apdovanotas kaip „taikos balandis“.

Argi ne taip elgėsi toks serbų „genties vadas“ S. Miloševićus? Visas pasaulis verkė dėl Sarajevo, visas pasaulis smerkė nusikaltimus, dainavo guodžiančias dainas, kūrė filmus... bet realiai nieko negalėjo padaryti.

Galiausiai Rugsėjo 11-oji padalino pasaulį į keletą grupių: bandantys desperatiškai ginti tai, ką jau ėmėme laikyti Pasaulio Tvarka, rimtai pasiryžusieji ją griauti ir galiausiai tie, kurie tesugebėjo pasyviai stebėti iš šono ir savaip analizuoti vykstančius procesus.

Suprantama, kai JAV ir jos sąjungininkai (nuoširdūs ar tik ap-

simetantys) tvirtina, jog Pasaulio Tvarka yra gera ir priimtina, o terorizmas ir kiti bandymai ją keisti – sunkus nusikaltimas, tačiau tai – tik nelaimingas atsitikimas... Bet Tvarką reikia ginti! Ginti rimtai ir solidariai... Nėra jie jau tokie bukapročiai, kad neigtų tvarkos modifikavimo galimybes, tačiau visai teisėtai galima klausti: o kurios alternatyvos siūlomos? Euroatlantinės civilizacijos griovimas už būtą ar nebūtą nuodėmės? O kas dar?

Jei jau nepatinka dabartinė tvarka, ieškokime kompromiso. Europinė civilizacija visada sakė, kad jame slypi išmintis – taip išmokė Aristotelis. Tačiau šiandien kompromisų ieškojimas – tai tik europietiška pažiūra.

ĮDOMYBĖS

Vienas labiausiai paplitusių aljansų modelių vadinamas jėgų sujungimo – agregavimo modeliu. Pagal jį šalys bendrai ginasi nuo išorės priešų ir kartu tampa stipresnės. Kitų teoretikų nuomone, aljansai suburia šalis ir todėl, kad buvimas aljanse duoda tam tikrą naudą, nebūtinai siejamą su grėsmėmis (narystė NATO skatina investicijas, sumažina saugumo kainą). Tai interesų balanso teorija. Tokia koalicija gali būti trumpalaikė, tik tam kartui (*ad hoc* suburta (pavyzdžiui, 1990–1991 Persijos įlankos operacijai).

Formuojantis aljansams, pasak ekspertų, šalys skirstosi į keturias grupes:

- liūtai – tai šalys, patenkintos *status quo* ir linkusios mokėti už ją palaikančių skaičiaus didėjimą bei dalinį palaikymą (amerikiečiai moka už NATO plėtrą ir stabilumą);
- vilkai – tai šalys, nepatenkintos savo *status quo* ir pasiryžusios ją ardyti arba siūlyti alternatyvius aljansus (Rusija);
- šakalai – šalys, neturinčios savo nuomonės ir balansuojančios tarp liūtų ir vilkų, einančios paskui stipresnę (Švedija Antrojo pasaulinio karo metais);
- ėriukai – šalys, kurios dedasi prie laimėtojų iš baimės, nes nori sumažinti saugumo kainą (dauguma antihitlerinės koalicijos šalių 1944–1945 metais).

Naujesnės aljansų teorijos atkreipia dėmesį į tai, kad aljansus galima formuoti ir kovojant su vidinėmis grėsmėmis. Deborah'a Larson, tirdama tarpukario Vidurio Europos šalis, daro išvadą, kad jos tapo Hitlerio sąjungininkėmis dažnai todėl, kad viena jautė Vokietijos grėsmę, kita turėjo vidaus problemų. Aljansas su Vokietija leido joms stiprinti vidinį autoritarizmą.

Didelė pasaulio dalis nebenori gyventi kaip iki šiol, kiek patraukliai beatrodytų šviesi globalaus pasaulio ateitis. Todėl kompromiso ar visiems priimtino sprendimo paieška ne Europoje gali atrodyti tiesiog paikas užsiėmimas. Etniniai karai ir pan. nesibaigs jokių kompromisu, nes jis yra iš principo nepriimtinas, kitaip ir karo nereiktų. Pralaimėjimas su keršto galimybe kartais gali būti geriau nei priesaika amžinai taikai.

Tikriausiai visi nelaikantys savęs amerikiečių sąjungininkais pasakys, kad euroatlantinė tvarka jau nebėra pasaulinė, nes pasaulis nebenori eurocentrizmo. Europa neteisinga ir nebegalinga, gal net ne pati tobuliausia, kaip jai atrodė. JAV neturi autoriteto Trečiajame pasaulyje, nebetvirtina esanti geriausia pasaulio valstybė.

Dabartinės tvarkos krizę gilina postmodernus mąstymas, kai nebeaišku, kuo galima tikėti ir pasitikėti. Per savo žinias ir intuiciją žmogus vėl darosi visiškai nesaugus, o bandymas švelninti taisykles veda prie jų nykimo, galų gale prie visiškai neprognozuojamos būties. Daugelis europiečių netiki, kad su arabais galima susitarti, suvokia, kad grėsmė gali pasirodyti bet kurią dieną... Anot Z. Brzezinskio, Europa šiandien vargiai besugeba save ginti, nes tokia realybei ji tiesiog neparuošta. Ji tebemano, kad gintis šiandien galima ne jėga, o teise, tačiau naujieji agresoriai ar teroristai teisės nepaiso. Jaučiama tik paniška baimė, kad tuoj tuoj pradės dominuoti arabai, kinai ir pan. Ir joks racionalumas jau nebepadeda...

Todėl ir Europai ta negeidžiama Tvarka tampa pavojinga – reikia kitokios. Tačiau kokios? Neaišku, ar jau tikrai demokratija tapo gyvenimo norma, nes šiandien, XXI amžiaus pradžioje, tik Vidurio Europa yra naujas regionas, kuris puoselėja demokratijos, rinkos ekonomikos ir pilietinės visuomenės kūrimo sintezę. Neaišku, ar turi vilties demokratizuotis buvusio Trečiojo pasaulio šalys, be kurių paramos tvarka tikrai sugrius.

Pasaulio Tvarkos priešininkai teigia, kad ši esanti neteisinga ypač jų atžvilgiu – pasitelkiama ir neva kolonijinė istorija, ir euro-

pietiškmumo nesuderinamumas su Trečiojo pasaulio šalių vietiniu kultūrinio mentalitetu, galiausiai – Europos ir JAV amoralumas. Suprantama, kad visi argumentai pragmatiškai „pritempti“, kolonializmas baigėsi seniai ir dar prieš dvi dešimtis metų nebuvo koneveikiamas taip kaip šiandien, kultūrų nesuderinamumu Trečiojo pasaulio šalys sukūrė naują – sau palankią – rasizmo formą, apie moralę pakalbėsime kituose skyriuose.

ĮDOMYBĖS

Ar karas dėl Ukrainos pranašauja naują Pasaulio Tvarką?

Nors Ukraina nėra vienintelė priežastis, bet ji gali būti esminė. O kartu su kitomis priežastimis, atrodo, kad turime pagrindo manyti, jog dabartinė Tvarka greit bus nebe tvarka.

Pirma – Pasaulio Tvarka ne(be)atitinka lūkesčių:

Dabartinė Pasaulio Tvarka remiasi tuo, kad Pasaulis turi būti tvarkomas (liberalios) demokratijos pagrindais, turi būti (laisvos) rinkos ekonomika ir (visuotinai pripažintos) žmogaus teisės. Visi trys minėti pagrindai gerokai svyruoja: jei skaičiuosime ne pagal valstybių skaičių, o pagal gyventojų skaičių, patirsime, kad dauguma jų (o iš didžiausių valstybių dešimtuko beveik visos, išskyrus JAV) yra silpnos demokratijos arba autoritariniai režimai, jų ekonomikos laisvė yra labai suvaržyta, žmogaus teisių sferoje visame pasaulyje įsivyrąja chaosas – ar svarbiau yra visuotinai pripažintos, ar individualiai išskirtinos teisės. Dauguma pasaulio gyventojų mano, kad ekonominė tvarka nėra jiems palanki, politinė įtaka padalinta neproporcingai ir pan...

Antra – Rusija, Kinija ir dar ne viena šalis yra pasiruošusi ar bent jau neslepia noro keisti Pasaulio Tvarką:

Rusijos karas prieš Ukrainą yra visiškai ciniškas chuliganizmas, rodantis, kad šalis yra pasiruošusi nepaisyti jokių tarptautinių taisyklių. Kinija pasirengusi remti Rusiją tiek, kiek siekia jos interesai pakeisti esamą Tvarką, kurioje Kinijai nėra skirta tiek, kiek ji norėtų. Rusijos karas yra didele dalimi dar SSSR žlugimo („geopolitinės katastrofos“) pasekmė. Rusija jaučiasi labiausiai nukriausta dabartinėje Pasaulio Tvarkoje po Šaltojo karo ir neradusi savo pakankamai garbingos vietos toje Tvarkoje. Dabar Rusijai nebesvarbu jokios Tvarkos konvencijos ar sutartys, ji jau negali grįžti kaip normalus Tvarkos dalyvis. Ji dabar veiks ne pagal sutartis, o pagal naudą sau, tad nereikia tikėtis, kad labai brangins ir galimybes būti esančioje globalioje ekonomikoje ar šiaip jau esa-

mose tarptautinėse struktūrose. Jei Rusijai seksis, tikrai ras einančių paskui ją.

Trečia – JAV, NATO, ES tikrai nebuvo pasiruošusios ir iki šiol nėra pasiruošusios (ap)ginti esamą Tvarką. Pasiruošusios veikiau bandyti atkalbėti griovėjus jos negriauti.

Euroatlantinę bendruomenę politiškai valdo žmonės ir politinės jėgos, kurios išaugo ideologinėje „istorijos pabaigos“ terpėje, išmoko gyventi su lozungu „karo nebus, nes tai kvaila ir neracionalu“, bet ne su „ci vis pacem, para bellum“. Šiandien bendruomenė yra pasiruošusi kompromisui su Tvarkos griovėjais, tikėdamasi, kad dabartinės Pasaulio Tvarkos idėja ilgainiui vis tiek laimės – t.y. Rusija, Kinija ir kitos nedemokratinės šalys anksčiau ar vėliau taps demokratijomis (tokia yra „istorijos pabaigos“ logika).

„Istorijos pabaigos“ ir globalios demokratijos lozungai teigia, kad laisvės ir žmogaus teisių klausimai neturi sienų ir vertybes reikia ginti visame pasaulyje, kad blogis yra netoleruotinas. Teiginys, kad JAV nesiekia keisti valdžios Rusijoje, skamba kaip veikiau susitaikymas su blogiu, nei kaip siekis jį nugalėti.

Klausimas, ar NATO ir ES yra pasiruošę ginti bent jau save, dar neištestuotas, bet tas gali realiai įvykti, jei pagalba kariaujančiai Ukrainai bus nepakankama. Reikia pasakyti, kad demokratinis (ir ne visai demokratinis pasaulis) visose žmogiškose dimensijose – kultūros, sporto, meno, humanitarinės pagalbos – jau seniai Ukrainos pusėje kariauja su Rusija, nedalyvauja kare tik kariškiai, ir tai skamba kaip tikrai kvailas paradoksas. Rusija jau šiandien neslepia, kad Ukrainoje ji kariauja ne su Ukraina, o su NATO ir ES, bet NATO ir ES savotiškai apsimeta, kad nekariauja... Nežinia, ar NATO ir moraliai pasiruošusi ginti esamą Pasaulio Tvarką, ar pasiruošusi priimti jos esminius pokyčius (pvz., didesnę Rusijos ar Kinijos dominavimą)?

Ketvirta – Turkija, Indija, Vidurio Rytai, Lotynų Amerika atidžiai seka, ar gali rasti savo įtakos nišą Naujoje Tvarkoje.

Ukraina dabar jau nelabai gina esančią Pasaulio Tvarką, o veikiau gina save. Jei Ukraina laimi (o net jei ir pralaimi), tai ne todėl, kad ten yra tobula demokratija, neprikaištinga rinkos ekonomika ar nekorumpuota bendruomenė - ji turi didelių trūkumų minėtose srityse. Svarbiau kitkas: ši šalis turi formaliai sunkiai apibrėžiamas tautos, tikėjimo ir bendruomenės vertybes. Europos moralinis autoritetas pereina iš Vakarų Europos į Vidurio Europą. Prancūzija ir Vokietija autoritetą iš tikro praranda. Ukrainos-Lenkijos-Lietuvos ir pan. sandrauga tampa nauju idėjiniu centru, prie jo gali jungtis Jungtinė Karalystė (ne ES). Tai jau apie 150 mln. žmonių.

Kinijai nereikia stiprios Rusijos, Indijai nereikia stiprios Kinijos, Turkijai nereikia stiprios Rusijos, bet klausimas, ar tikrai reikia stiprios Ukrainos. Tai irgi labai įdomu. Čia jau dirva detalesniems svarstymams. Žinomas geopolitikas George'as Friedmanas „pranašavo“, kad nauji galios centrai bus JAV, Japonija, „naujieji“ Osmanai ir Vidurio Europa. Ivanas Krastevas „pastebėjo“, kad ateitis priklausys tautos, tikėjimo ir bendrijos (genties?) pagrindu kuriamoms valstybėms. Išties įdomu.

Šiuolaikinis terorizmas yra akivaizdus postmoderno ir globalizacijos produktas. Naudojantis jos pasiekimais bandoma griauti pačią globalizaciją. Pasaulio Tvarkos priešams griauti euroatlantinę bendriją neatrodo sunku. Blogiau tai, kad euroatlantinė tvarka, apsirūpinusi naujausiomis techninėmis galimybėmis, nesugeba apsiginti, kol nesusivokia, kad svarbiausia gynimosi priemonė yra ne techninis pranašumas, o emocinis (moralinis) solidarumas prieš terorizmą.

Saugumo politikos specialistai ir sociologai daro paradoksalią išvadą, kad šis nesugebėjimas ir paniška ksenofobija atsiranda dėl...jau minėto noro gyventi gerai, nesiimant atsakomybės už aplinkinį pasaulį. O civilizacijos silpsta. Apie jas, ypač Europos civilizacijos demoralizaciją ir senėjimą – „dinozaurėjimą“, rašiau ne kartą anksčiau pasirodžiusiuose tekstuose. „Dinozaurėjanti Europa“, skiriama Europos civilizacijos raidos analizei, pabrėžia, kad ne ekonomikos ir gerovės, o veikiau moralinio pasirinkimo kriterijai gali nulemti ateities Pasaulio Tvarkos, o tuo pačiu ir tarptautinio saugumo būklę. Vienintelė išeitis – stiprinti moralinius standartus, nes būtent jie dabar tampa dominuojantys politikoje. Ko labiau bijo teroristai – Jėzaus Kristaus, Mikio Mauso ar JT Generalinio Sekretoriaus, kurio net pavardės nežino? Pasirodo, Jėzaus labiau nei sekretoriaus.

Kova su terorizmu tuomet galėtų tapti vienu iš būsimosios Pasaulio Tvarkos kūrimo faktorių. Kaip paradoksaliai beatrodytų – karas yra lengviau priimama kaip natūrali, globali, vienijanti būseną nei pasaulinė taika.

Neutraliteto sąvoka plačiąja prasme apima nedalyvavimą kariniuose konfliktuose ir nepasisakymą „už“ ar „prieš“ kurią nors konflikto šalį. Neutralios valstybės paprastai nedalyvauja kolektyvinės gynybos struktūrose, nors neutralitetas formaliai netrukdo dalyvauti. Šaltojo karo metais neutralitetas buvo natūraliai suvokiamas kaip neprisijungimas prie JAV–SSSR konfrontacijos. Vadinamos neprisijungusios šalys formaliai nepriklausė kariniams blokams, tačiau politiškai galėjo būti aiškiai susijusios su kuria nors iš konfrontuojančių pusių (neprisijungusios prie blokų buvo Kuba, Indija, Pakistanas, Izraelis). Po Šaltojo karo formalaus neprisijungimo ir neutraliteto politika tapo sunkiau suvokiama, nes tapo nebeaišku, kieno atžvilgiu neutralitetas deklaruojamas.

Neutraliteto, kaip karo vengimo politikos, idėja atsirado labai seniai. Jau Antikos laikais ši politika buvo vykdoma siekiant atsiriboti nuo kariaujančių valstybių, išsaugoti draugiškus santykius su abiem kariaujančiomis pusėmis bei tarpininkauti sprendžiant karo ir taikos klausimus. Vestfalijos sutartis, sudaryta 1648 metais, buvo ypatinga ir tuo, kad pirmą kartą tarptautiniu lygiu įtvirtino neutralios valstybės – Šveicarijos Konfederacijos – statusą.

Tarptautinė teisė nustato, kad neutrali valstybė, kaip ir bet kuri kita valstybė, turi neatimamą teisę į gynybą agresijos atveju. Iškilus ginkluoto užpuolimo grėsmei ar užpuolimui prasidėjus, neutrali valstybė gali sudaryti laikinas sąjungas ir vykdyti kolektyvinę savigyną pagal Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) Įstatų 51 straipsnį. JTO dalyvės yra be išlygų įpareigojamos pateikti Saugumo Tarybos žinion karinius dalinius tarptautinėms karinėms operacijoms vykdyti.

Neutralitetas įgyja teisinį pagrindą ir tais atvejais, kai yra paskelbiamas valstybės vidaus teisės aktu. Tiesa, toks valstybės vienašališkai deklaruotas neutralitetas turi būti vertinamas kaip tos valstybės politinis veiksmas, kuris nėra paremtas kitų valstybių garantijomis ir įsipareigojimais, todėl nėra pripažįstamas ir tarptautinės teisės. Pavyzdžiui, Austrijos neutralitetas įtvirtintas 1955 metų Federaciniu konstituciniu įstatymu dėl nuolatinio neutraliteto.

Neutralitetas ne vienam asocijuojasi su taikingumu, geraširdiškumu ir visuotinės pasaulio harmonijos siekiais. Kas gali būti geriau už nedalyvavimą karuose ir nesikišimą į besivaidijančių kaimynų reikalus? Tačiau...

Vienų garbinamas, kitų baisiai baramas N. Machiavellis dar Renesanso epochoje svarstė, kaip turėtų elgtis maža šalis, kada didieji kariauja. Jis nurodė, kad didžiųjų kare mažieji visada rizikuoja. Jungiantis prie vienos iš kariaujančių pusių, reikia turėti galvoje, kad tai pusei pralaimėjus, būdamas mažas gali būti nubaustas skaudžiau už didįjį sąjungininką. Likdamas neutralus rizikuoji būti paniekintas bet kurio nugalėtojo, bet kas gali tave vadinti bailiu, išdaviku ar net slaptu pralaimėjusio sąjungininku. Jei kas nori spręsti problemas jėga, nemato skirtumo tarp jėgos panaudojimo prieš oponentą ir prieš neutralų subjektą.

Prieš tris dešimtmečius dar buvo galima manyti, kad neutralitetas reiškia atsiribojimą nuo Rytų–Vakarų konfrontacijos, tačiau šiandien, kai konfrontacijos formaliai nėra, į klausimą, kieno atžvilgiu valstybė yra neutrali, aiškiai atsakyti nelengva.

Europoje po Antrojo pasaulinio karo pasirinkusios neutralumą kai kurios valstybės džiaugėsi savo santykinė laisvė ir gerbūviu, tačiau šiandien pripažįsta, kad neutralitetas prarado buvusią reikšmę. Pagaliau ir Lietuvoje Sąjūdžio pradžioje atsiradusi neutraliteto idėja ne vienam tebeatrodo kaip gėdingas paklydimas.

Europoje dar neseniai buvo bent keletas valstybių, kurių tarptautinės politikos gaires diktavo Antrojo pasaulinio karo nugalėtojai.

1955 metų gegužės 15 dieną amerikiečių, britų, prancūzų ir sovietų užsienio reikalų ministrai kartu su kolega iš Austrijos pasirašė vadinamąją Austrijos valstybės sutartį, turėjusią apibrėžti atstatytos Austrijos valstybės suverenitetą ir vietą Europoje. Sutartis įpareigojo užsienio valstybes išvesti iš Austrijos visas okupacines kariuomenes, tačiau Austrijai teko įsipareigoti likti neutraliai. Tų pačių metų spalį parlamentas priėmė šalies neutraliteto įstatymą, kurio pirmame straipsnyje sakoma, kad šalis savo laisva valia deklaruoja amžiną neutralitetą, kurį yra pasirošusi ginti visomis turimomis priemonėmis. Austrija įsipareigoja nestoti į jokiais karines sąjungas ir neleisti savo teritorijoje laikyti kitų valstybių karinių bazių.

Suomijos neutralitetas nebuvo įtvirtintas tokia sutartimi kaip Austrijos. Pocariniai šalies lyderiai – C. G. Mannerheimas ir U. Kekkonenas tiesiog neturėjo didelio pasirinkimo – teko sudaryti su Sovietų Sąjunga draugystės ir bendradarbiavimo sutartį. Buvo aišku, kad pavojus tykojo iš Rytų, o ir Suomijos gynybos struktūra bei kariuomenės išdėstymas rodė, kad ruošiamasi gintis nuo SSSR agresijos. SSSR tai irgi žinojo. L. Brežnevas draugavo su U. Kekkonenu, tačiau šis negalėjo garantuoti, kad vieną gražią dieną Suomija nebus užpulata.

Prezidentas U. Kekkonenas Vakaruose buvo vertinamas kaip savotiškai gudrus politikas, sugebėjęs iš pažiūros visai ramiai kurti vakarietišką Suomiją šalia Chruščiovo ir Brežnevo Sovietų Sąjungos. Antikomunistai žinojo, kad U. Kekkonenas neretai medžiodavo ir žvejodavo su L. Brežnevu, tad Suomijos prezidentą laikė Maskvos marionete ir net KGB agentu. Politiniame žodyne įsigalėjo finlandizacijos sąvoka. Vieniems ji reiškė sugebėjimą išsaugoti šalies nepriklausomybę, kitiems – paprasčiausią politinę prostituciją. Kiek čia moralės, kiek amoralumo, gali svarstyti kiekvienas, tačiau reikia prisiminti, kad 1992 metais Suomija anuliuo 1948 metų sutartį su sovietais. Knygynuose ir kioskuose vėl atsirado prieškariniai žemėlapiai, iš archyvų ištraukti 1939–1940 metų dokumentiniai filmai, istorinės ir etnografinės studijos apie Kareliją.

Austrija ir Suomija sukūrė neutralios valstybės gynybos strategiją, paremtą dviem principais. Visų pirma tai – pakankamai didelė karinė jėga, atgrasanti priešininką, antra – diplomatinės pastangos dedamos tam, kad agresijai nebūtų jokio preteksto. Tai, ką suomiais vadino teritorine gynyba, o Austrija tiesiog savojo neutraliteto gynimu, buvo visiškai savarankiškos ginkluotosios pajėgos, pasiryžusios be kokios nors pagalbos iš užsienio ginti savąją šalį.

Kitais žodžiais kalbant, Suomijos ir Austrijos neutralitetas nebuvo tuščia deklaracija. Austrijos niekas nepuolė, prieš Suomiją karą bandyta provokuoti, tačiau greit įsitikinta, kad šalis tikrai bus ginama.

Visiškai savarankiška gynyba turi daugybę privalumų, pradedant absoliučia laisve saviems politiniams sprendimams, baigiant specifinėmis, šalies poreikiams pritaikytomis ginkluotės rūšimis. Tačiau ji turi ir keletą rimtų trūkumų, kurių sąrašas pradedamas tokios gynybos kaina. Aktyviai ginamas neutralitetas yra nepaprastai brangus. Švedija ir Šveicarija šį teiginį tik patvirtinta.

Tradicinio Švedijos neutraliteto negarantuoja jokia tarptautinė sutartis, jokios kaimyninės šalys nėra formaliai išipareigojusios nei nepulti Švedijos, nei kaip nors kitaip saugoti jos statusą. Šaltojo karo metais didžiausią baimę kėlė tai, kad, patys ir nedalyvaudami kare, švedai gali atsidurti karo veiksmų teatre. Rimtai svarstyta net branduolinio ginklo sukūrimo galimybė.

Švedijos ginkluotosios pajėgos santykinai didelės – kiekvieną dieną šalyje budi ar treniruojasi 60 000 ginkluotų žmonių, kurių tarpe apie 45 000 atliekančių būtinąją karinę prievolę. Po mobilizacijos ginkluotosios pajėgos gali siekti net 850 000. Įspūdinga ir civilinė gynyba. Karo atveju iš 4 milijonų darbingų žmonių 3 milijonai įsijungia į gynybą. Apie 85 procentus visos amunicijos Švedija gamina pati, o tai labai nepigu.

Šveicarus geografinės ir istorinės realijos visuomet vertė kurti savarankišką gynybą, kurią galima palaikyti vietiniais resursais. Buvo laikai, kai nedidelė Šveicarija pati gamino viską - nuo šautuvų iki tankų. Netiesa, kad Alpių konfederacijos niekas nepuolė ir jos ginklavimasis buvo vietinių žmonių paranoja. Kad ir kaip keistai atrodo, 700 metų Šveicarijos istorija – tai kruvinų karų istorija, kurioje bene sunkiausi buvo religiniai karai. Jų metu Alpėse vyko beveik tas pats, ką šandien matome Bosnijoje ir Hercegovinoje. Atskiri kantonai jungėsi prie konfederacijos dažniau ne iš meilės vieni kitiems, o matydami galimybę lengviau apsiginti. Šalies neutralitetą sukūrė bendra gynyba ir faktas, kad gintis teko vieniems. Šveicarija tapo neutrali, nes neturėjo sąjungininkų.

Šveicarijos viduryje yra aukšti kalnai, kuriuos sunku užimti net turint modernią techniką. Todėl būtent ten išsidėstę svarbiausi gynybos objektai: oro uostai, tankų poligonai, kareivinės. Kalnuose paruoštos vadavietės, kalnuose yra sudarytos visos galimybės funkcionuoti legalios valdžios struktūroms. Galiausiai kalnuose yra slėptuvės žmonėms ir nacionalinėms vertybėms. Slėptuvių pakanka daugiau kaip 6 milijonams žmonių, beveik visiems gyventojams. Ilgai nekalbant apie šveicarų karinę prievolę, dideles lėšas, skiriamas ginkluotei, ir kasmetines privalomas pratybas, galima tik priminti, kad kiekvienas šalies pilietis turi instrukciją, kaip ir ką veikti bet kokio karo, net branduolinio, atveju. Šveicarija yra neutrali, bet ją sunku įveikti.

Europoje būta šalių, kurios neutraliomis tapo dėl dar keistesnių politinės konjunktūros svyravimų. Generolo Francisco Franco valdoma Ispanija formaliai neutrali išbuvo visą Antrąjį pasaulinį karą, nepaskelbė karo Vokietijai net 1945 metais ir... buvo nubausta. Antrojo pasaulinio karo laimėtojai pavadino Ispaniją slapta

Vokietijos sąjungininke, dešimt metų nepriėmė net į Jungtines Tautas. Generolas Franciscas Francas į tai atsakė saviizoliacija ir neutraliteto tęsinium. Tik po diktatoriaus mirties įvykusi demokratizacija pagaliau šį keistąjį neutralitetą baigė. 1982 metais šalis tapo NATO nare.

Airija niekad rimtai nebuvo laikoma kokios nors Vokietijos sąjungininke, tačiau jos nesutarimai su britais dėl Šiaurės Airijos neleido įsijungti į Vakarų gynybines sistemas. Airijos Respublika formaliai neutrali ir šiandien, nors niekas neabejoja, kad ją – Europos Sąjungos narę – saugo Šiaurės Atlanto branduolinis skėtis.

Rytų stovykloje savų problemų nestigo. Jugoslavija, turėjusi tapti karine komunistų tvirtove kontinento pietuose, virto dar viena neutralia valstybe, beje, inicijavusia vadinamųjų neprisijungusiųjų judėjimą.

Albanija net kelis dešimtmečius buvo unikalus neutraliteto atvejis. Po Antrojo pasaulinio karo ji pateko į komunistų valdomų šalių grupę ir Varšuvos paktą. Vėliau rimčiausiais savo sąjungininkais laikė Kiniją, o po to savanoriškai atsiribojo ir nuo Rytų, ir nuo Vakarų. Tik 1990 metais šalis tapo Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo konferencijos nare.

Albanija buvo gana militarizuota šalis. Ankstesnė gynybos doktrina rėmėsi totalia gynyba. Šalyje pristatyta daugybė bunkerių ir kitokių apsaugos sistemų.

Prieš abu pasaulinius karus neutralitetą deklaravo Beniliukso šalys, bet Vokietija nė karto jo nepaisė. Deklaruojamas, bet neginamas neutralitetas netrukė Hitleriui užimti Danijos ir Norvegijos, netrukė pasirašyti Molotovo–Ribentropo pakto ir dalintis Baltijos valstybių.

Teiginys, kad neutraliomis pasiskelbusias šalis kariaujantieji gerbs kaip nepriešiškas, sukompromituotas jau šimtus kartų.

Ar tokios Moldovos neutralitetas šiandien kam nors įdomus? Tai tiesiog geopolitinė demagogija....

PASAULIO TVARKOS KARAI

Kalbėsime apie Trisdešimties metų karą. Tai buvo baisus karas, ypač nualinęs vokiškai kalbančius žmones. Jei tada kas būtų pasakęs, kad Vokietija kada nors taps didinga valstybe, tai būtų nuskambėję kaip makabriškas pokštas. Tvarka nebuvo numaćiusi tokios šalies.

1792–1815 metais Prancūzija kariavo praktiškai su visa Europa. Antinapoleoninės koalicijos keitėsi, tačiau tai iš esmės nesu-

trukdė Prancūzijai tapti Europos hegemonu. Iki 1801 metų prancūzų karus galima laikyti gynybiniais, tačiau vėliau jie atspindėjo didžiąją Napoleono svajonę – karinę ekspansiją.

Pirmasis pasaulinis (arba Didysis) karas buvo koalicinis. Centro valstybes sudarė Vokietija, Austrija-Vengrija ir Turkija, sąjungininkai – Prancūzija, Didžioji Britanija, Rusija, Japonija, vėliau Italija ir JAV. Karas vyko Europoje, Vidurio Rytuose ir kituose regionuose. Tai buvo tiems laikams beprecedentis konfliktas pagal aukų skaičių ir sugriovimų mastą. Karas radikaliai pakeitė XX amžiaus istoriją ir politiką, išprovokavo bolševikinę perversmą Rusijoje ir savaip padėjo pagrindus naujiems karams. Žinome, kad formalus pretekstas karui buvo Austrijos-Vengrijos sosto įpėdinio Franco Ferdinando bei jo žmonos nužudymas Sarajeve 1914 metų birželio 28 dieną. Tai buvo suvokta kaip Serbijos provokacija. Austrai paskelbė serbams nepriimtina ultimatumą tikėdamiesi, kad Vokietija atgrasins Rusiją nuo pagalbos Serbijai, o Prancūzija liks neutrali. Rusija pareiškė neleisianti nukariauti Serbijos, o serbai atmetė dalį ultimatumo. Po nevykusių diplomatinių pastangų Austrijos imperatorius Pranciškus Juozapas davė leidimą karui prieš Serbiją. Karas prasidėjo liepos 28 dieną Belgrado apšaudymu. Rusija paskelbė mobilizaciją. Vokietija išsiuntė ultimatumą Rusijai stabdyti mobilizaciją ir ultimatumą Prancūzijai likti neutraliai. Rusijai ir Prancūzijai atmetus reikalavimus, rugpjūčio 1 dieną mobilizaciją pradėjo Vokietija, paskelbdama karą Rusijai, o vėliau ir Prancūzijai. Vokiečiai užėmė Liuksemburgą ir pareikalavo, kad neutrali Belgija leistų Vokietijos kariuomenei žygiuoti per šią šalį. Vokietijai įžengus į Belgiją Didžioji Britanija, pasiryžusi ginti šią šalį, paskelbė karą Vokietijai, Austrija – Vengrija – Rusijai, Serbija – Austrijai-Vengrijai. Per kelias dienas Juodkalnija paskelbė karą Austrijai-Vengrijai ir Vokietijai, Prancūzija ir Didžioji Britanija – Austrijai-Vengrijai, Japonija – Vokietijai, Austrija-Vengrija Vokietijai ir Belgijai. Rumunija atnaujino slaptą aljansą su Rusija, bet formaliai išliko neutrali, Italija pareiškė anksčiau de-

klaruotą paramą vokiečiams ir austrams, tačiau rado argumentą nestoti į karą jų pusėje.

Sudėtinga ar ne? Šis istorinis momentas svarbus ir tuo, kad, kaip minėjo C. Clausewitzas, karas linkęs eskaluotis, o jo pradžia tebuvo pretekstas kiekvienai valstybei šiame kare siekti savo nebūtinai viešai deklaruojamų tikslų.

Pažymėtina, jog karas sukėlė Europoje nacionalizmo ir patriotizmo euforiją. Kiekvienoje šalyje buvo aiškiai tikimasi greitos karo baigties ir savųjų pergalės. Karas buvo laikomas nacionaline būtinybe išsaugant tautos ir valstybės garbę, tad visose šalyse buvo laikomas garbingu. Sąjungininkų pajėgos formaliai buvo skaitlingesnės, bet vokiečiai buvo drausmingesni, geriau paruošti, turėjo efektyviau veikiančią komunikaciją. Techninės naujovės – kulkosvaidžiai ir greitašaudės patrankos – keitė taktiką, kareiviai daug laiko praleisdavo apkasuose. Skyrėsi ir mokymai: prancūzai daugiau dėmesio skyrė frontaliniam susirėmimams, vokiečiai – taktinėms gudrybėms.

Neperpasakojant visų karo peripetijų (istorija išties ilga ir įdomi) galima teigti, kad po pradinių atakų ir kontratakų tai buvo iš esmės apkasų karas, kurio atskirų mūšių baigtį nulemdavo ne tiek gudrūs taktiniai planai, kiek karių skaičius ir ištvermė. Nuovargis ir ligos žudė ne mažiau kaip kulkos. Mėnesių mėnesiais fronto linijos beveik nesikeitė.

Galutinis karo rezultatas buvo Vokietijos pralaimėjimas ir Austrijos-Vengrijos valstybės istorijos pabaiga. Tačiau savaip pralaimėjusia galima laikyti ir Rusiją, kuri neteko dalies teritorijos, joje ilgą laiką tęsėsi suirutė.

Taip gimė vadinamoji Versalio Pasaulio Tvarka, kurioje atsirado vieta ir Lietuvos valstybei. Tačiau, kaip pasirodė, tvarka buvo trumpalaikė, per dvi dešimtis metų atsirado daug norinčių ją keisti.

Apie Antrojo pasaulinio karo priežastis ir peripetijas parašyta

labai daug. Nekartojant žinomų tiesų galima pridurti: karo labiausiai reikėjo tiems, kurie buvo nepatenkinti Versalio taika ir greit „išaugo“ tuos tramdomuosius marškinius, kurie buvo pasiūlyti anuomet. Vokietija ne tik atgimė, bet ir tapo bene stipriausia kontinentine Europos valstybe. SSSR turėjo ambicijų plėstis bent jau iki buvusios Rusijos imperijos sienų ir tęsti pasaulinę proletarinę revoliuciją, savų nuoskaudų turėjo austrai, vengrai, bulgarai. Ne-nuostabu, kad pirmosios karą pradėjo tuometinės sąjungininkės – nacių Vokietija ir SSSR.

Karas baigėsi vadinamąja Jaltos Pasaulio Tvarka, nors kai kas ją vadino ir Jaltos prakeiksmu, o tai jau pirmas signalas, kad tvarka nėra absoliučiai gera, nes yra blogai besijaučiančių ir nuskriaustų.

Jaltos tvarka pasirodė kur kas ilgesnė už Versalio, tačiau ji ilgą laiką gyveno karo, šį kartą – „šaltojo“ – sąlygomis. Tai didele dalimi ir pailgino jos amžių, nes baimė išprovokuoti karą buvo svarbiau, nei sutikti ar ne su sovietinio režimo neteisybėmis, smurtu ar kokios nors Kinijos kompartijos politika.

Taigi jau praėjo septynios dešimtys su viršum metų, kai sukūrėme kažkokią hibridinę – chimerinę organizaciją... Ji visiškai nepatenkino grakščios ir teisingos politikos lūkesčio, tačiau būdama kvailai ir nevykusiai sukonstruota nuskriaudė ne vieną teisuolį (įskaitant ir mus), bet išsaugojo pasaulį, atitolino Trečiąjį pasaulinį karą. Gal tos sėkmės paslaptis – žinojimas, kad sukūrėme nekoki daikčiuką, tačiau jį išreguliuavę nebeturėsime jokio...

ĮDOMYBĖS

Ar demokratija užkerta kelius karams – juk sakoma, kad demokratinės valstybės karų nepradedą. Apie tai ir kalba vadinamoji Demokratinės taikos teorija, kartais dar vadinama demokratinio pacifizmo arba tarpdemokratinio nedalyvavimo konfliktuose.

Teoriją motyvuoja tokie teiginiai:

- valstybių vadovai atsakingi prieš savo rinkėjus dėl karo nuostolių, todėl nenori skelbti karų;
- viešumas skatina imtis veikiau prevencinės diplomatijos nei karo;
- demokratinės valstybės neturi pagrindo laikyti viena kitos priešiška;
- demokratinės valstybės kovoja už žmonių gerbūvį ir vengia karo (ypač tarpusavyje).

Teorijos kūrėjais galima laikyti jau ne kartą minėtą Immanuelį Kantą ir politikos teoretiką Thomasą Paine'ą. Pirmasis kalbėjo apie Amžinąją Taiką, antrasis dar 1776 metais rašė, kad karaliai dėl garbės eina į karą, į kokį respublika niekada neitų. O Alexis de Tocqueville'is buvo bene tas pirmasis, kuris teigė, kad demokratijos tarpusavyje nekariauja.

Tiesa, reikia pasakyti, kad demokratinės taikos teorija nėra visuotinai pripažinta ir garbinama kaip visų karų pabaigos modelis.

Bet ne visai teisinga būtų sakyti, kad demokratinės šalys nekariauja viena su kita. Kai kurios demokratinės šalys (pvz., Suomija) susilaukė „kvietimo“ kariauti dėl to, kad rėmė nacių Vokietiją, kai kurios karu sprendė savo tarpusavio nesutarimus (Turkija, Graikija).

Vieni didžiausių teorijos kritikų yra realizmo mokyklos atstovai, teigiantys, kad demokratinį šalių nekariavimą tarpusavyje lemia ne pati demokratija, bet faktas, kad jos turi mažiau pagrindo kariauti, yra labiau tarpusavyje susietos. Pvz., Šaltasis karas natūraliai suartino demokratinės valstybes, nes visoms aktuali buvo sovietų grėsmė. Šiame kontekste galime paminėti, kad Europos šalių taika susijusi su prancūzų ir vokiečių susitaikymu ir Europos integracija, o ne su demokratija, kaip tokia. Galima galvoti ir apie vadinamąją Kapitalizmo taiką, kuri teigia, kad karas, koks jis bebūtų, paprasčiausiai neapsimoka.

Thomas L. Friedmanas savo knygoje „Lexus ir alyvmedis“ teigė, kad jei dviejose šalyse yra *McDonaldo* restoranai, tai sumažina karo riziką, nes *McDonaldo* tinklui geriau, kad karo nebūtų, vadinasi, globalizacija iš principo turi mažinti karų galimybes. Tai iš dalies tiesa. Kai NATO 1999 metais pradėjo Jugoslavijos bombardavimą, Belgrado gyventojai nusiaubė *McDonaldo* restoranus, taip išreiškdami savo protestą, tačiau yra daugybė pavyzdžių, kai kariaujančioms šalims nė motais jokie makdonaldai. Izraelis kariavo su Libanu, Armėnija su Azerbaidžanu, Rusija su Gruzija – kiekviena šių šalių turėjo savus *McDonaldo* restoranus.

Kai kas mano, jog vyraujantis hedonizmas, komforto siekis taip pat mažina karo riziką, nes žmonės paprasčiausiai tingi kariauti. Tačiau Jugoslavijos pavyzdys rodo, kad net tokia gana pasiturinti šalis gali įklimpti į sunkų karą visai ne dėl ekonominių ar hedonistinių motyvų.

Reikia pasakyti, kad Jungtinės Tautos yra labai žmogiška organizacija, kurioje daugiau lėmė gal ne taisyklės, o jas įgyvendinusios asmenybės. Pirmasis Jungtinių Tautų generalinis sekretorius – norvegas Trygve Lie (liet. - Triugvė Li) buvo nuoseklus tvarkdarys ir antikomunistas, gerai žinojęs, kas kaltas dėl Korėjos karo, ir už tai sumokėjęs savo postu. Švedas Dagas Hammarskjoldas buvo stipri asmenybė, įvedė į JT praktiką vieną svarbiausių dogmų – konflikto atveju nieišskoti kaltų ir juos bausti, o veikiau siekti, kad kariaujantieji susitaikytų. Deja, nesėkmingai sprendė Kongo krizę ir pats žuvo paslaptingoje lėktuvo avarijoje tame pačiame Konge. U. Thantas – birmietis, turbūt labiausiai nusipelnęs generalinio sekretoriaus posto. Kurtas Waldheimas – austras, įtarinėtas, buvęs vidutinio rango karinis nusikaltėlis. Peruietis Perezas de Cuellaras manė, kad Jungtinės Tautos privalo nesikišti į karo veiksmus, bet padėti kenčiantiems civiliams. Čia galima rašyti daugtaškį – sekretoriai nėra politikos žvaigždės, tačiau pasaulinio karo išvengta ir su peruečiais, ir su vėliau atėjusiais Afrikos ar Azijos atstovais. Beje, nedidelis testas: ar kas šiandien atsimena Jungtinių Tautų generalinio sekretoriaus pavardę ir tautybę? Jei neatsimenate, ne gėda – tiek jo mums ir tereikia...

Beliėka užduoti klausimą, ar Jungtinės Tautos tikrai yra pasaulio taikos garantas, ar taip netyčia išėjo...

Galima sakyti, kad Jungtinės Tautos yra organizacija, sėkmingai palaikiusi Šaltąjį karą. Ji būtų jo ir nepabaigusi, jei ne tokių politikų kaip Ronaldas Reaganas sumanymas. Šis asmuo buvo visai antikantiškas ir įrodė, kad būtent Šaltojo karo taisyklių nesilaikymas gali tą karą ir pabaigti. R. Reaganas sulaužė Jungtinių Tautų sistemą, kuri dėl įvairių veto teisių pasaulį būtų konservavusi dar ilgai ilgai.

Šia prasme jis buvo reikiamas žmogus reikiamu metu. Pasižadėjęs Ameriką ir vėl padaryti stipria ir garbinga šalimi, šis prezidentas nevengė nei drąsių ginklavimosi projektų (tegu ir labai brangiai

kainuojančių), nei drąsios retorikos, pastumdamas į šalį tyliosios diplomatijos atstovus. Jis, užuot gerbęs Berlyno sienos statusą, pasiūlė M. Gorbačioviui tą sieną nugriauti. Tai gal tas, kuris sako, kad Ameriką reikia padaryti vėl galinga valstybe, yra tikrai protingas? Arba pasirenka gerus gyvenimo mokytojus.

KĄ DARYTI, KAD BŪTŲ TVARKA?

Tvarkos teoretikų ir jų išmonės netrūko praeityje, netrūksta ir dabar.

Realistai sako, kad karo grėsmę galima mažinti stipriausioms šalims suteikiant atsakomybę, liberalai mano, kad galima sukurti visiems priimtinas tvarkos taisykles, struktūralistai pasisako už tarptautinį įpareigojantį tinklą.

Mažiau ginklų? Ginklų draudimas tik dalinai sumažina karo grėsmę, bet visada didina nesaugumo jausmą. Tai pastebėjo dar Tukididas. Tad ginklų kontrolė suteikia tam tikrą balansą tarp nesaugumo jausmo ir galimybės gintis...

Diplomatija? O jei valstybių interesai akivaizdžiai susikerta? Svarbu siekti jėgų balanso, sudaryti sąlygas, kad nė viena šalis nesitikėtų lengvos karinės pergalės (tai aišku nuo XIX amžiaus). Tai vadinama nulinės sumos žaidimo idėja, kai geriausiai pasiekiamas rezultatas yra lygiosios, t.y. karo nebuvimas.

Regioninė integracija? Aljansai? Viena pamatinių idėjų aljansams kurti – kartu atremti grėsmes (dažniausiai išorines), kurios yra bendros visoms sutariančioms šalims, t.y. tiesiog noras kurti kolektyvinę saugumą. Realistai teigia, kad aljansai susiformuoja iš anarchijos, nes saugumas yra svarbiausias šalių prioritetas.

Šalys, neprisijungusios prie aljansų, kai kuriais atvejais laikomos tik neprisijungusiomis, o kai kada gali būti klasifikuojamos kaip neutralios.

Apskritai valstybės vykdoma neutraliteto politika įgyja teisinį pagrindą tik dviem atvejais: kai neutralitetas nustatomas tarptautine sutartimi arba tuomet, kai neutralitetas yra deklaruojamas valstybės vidaus teisės aktu – dažniausiai konstitucija.

Neutralitetas – tai viena iš vidutinių ar mažų valstybių santykio su aplinkiniu pasauliu formų. Politikos istorija rodo: diskusija apie tai, kas nedidelei valstybei geriau – sąjunga su didžiaisiais ar neutralitetas, vyko visada ir nebuvo apvainikuota viena neginčijama tiesa.

Ar šiomis pakitusios tarptautinės aplinkos sąlygomis neutraliteto politika yra morali? Ar tai nėra savanaudiška politika, kuria siekiama vien tik savų interesų?

Pasaulis visoms tautoms seniai tapo vienais namais. Vaizdžiai kalbant, nebegalima panorus užsidaryti „savo kambaryje“ ir taip atsiriboti nuo pavojaus. Dauguma tarptautinių sutarčių neremia karo, kaip teisėto konfliktų sprendimo būdo, tačiau karo grėsmė išlieka ir karai vyksta.

Sužlugus globaliai konfrontacijai, pasaulis, užuot išnaudojęs progą nekariauti ir nebesipykti, įklimpo į daugybę vietinių – ilgai trunkančių, sekinančių ir žiaurių – karų, kuriuose, kaip pasirodė, galima laimėti ir visiškai nesusinaikinant.

Ginklų kontrolė nėra pakankama priemonė taikai pasiekti. Ji kainuoja santykinai brangiai, o jeigu nepakeičia saugumo jausmo, t.y. jo nepadidina, yra nieko verta. Ginklų kontrolė turi sumažinti karo riziką bei nuostolius. Jei karas visgi prasideda, taip pat sumažinti politines ir ekonomines gynybos (pasiruošimo karui) išlaidas. Dar ji turi būti priimtina visoms susitariančioms šalims, nes kitaip bus prievartinė. Ginklų kontrolę turi lydėti ir pasitikėjimo stiprinimas.

Karui kelią gali užkirsti ne ginklų kiekis, bet karo prielaidų panaikinimas, nes kariauja ne ginklai – kariauja žmonės.

ĮDOMYBĖS

V amžiaus pr. Kr. viduryje Viduržemio jūros regioną pasidalijo du ekonominiai – kariniai blokai (analogija su NATO ir Varšuvos paktu) – Delo sąjunga (Atėnai) ir Peloponeso Sąjunga (Sparta). Tad vyravo tuometinių didžiųjų valstybių priešprieša.

Atėnai būrė aplink save daugiausia pajūrio miestus, tad Delo sąjunga buvo jūrinių valstybių sąjunga (kaip XIX a. įrodė amerikietis A. Mahanas, jūrų valstybės yra dinamiškesnės už kontinentines). Delo sąjungoje vyravo demokratinė tvarka, miestus – valstybes jungė ne tik saugumo, bet ir ekonominiai bei prekybiniai interesai.

Peloponeso sąjungoje dominuojanti Sparta buvo autoritarinio (aristokratinio) režimo šalis, ji ir jos sąjungininkės – daugiau sausumos valstybės.

Šie du blokai, siekdami dominuoti anų laikų pasaulyje, išpažino skirtingas ideologijas. Abi sąjungos 455 metais pr. Kr. buvo sudariusios sutartį, pagal kurią pasidalijo įtakos sferomis. Atėnai dominavo jūroje, Sparta – žemyninėje dalyje. Sutarties buvo laikomasi, tačiau Atėnai turėjo pretenzijų Korinto ir Megaros valstybėms (Spartos sąjungininkams), kurios trukdė atėniečių prekybai. Atėnai sparčiai ir pastebimai stiprėjo kurdami karinį laivyną, o tai kėlė nesaugumo jausmą daugeliui miestų ir valstybių, todėl joms reikėjo arba tapti Atėnų sąjungininkais, arba ieškoti užtarimo Spartoje. Visa tai labai primena Šaltąjį karą (palyginimui galima pasakyti, kad NATO vienijo daugiausia jūrines, o Varšuvos paktas – žemynines valstybes). Prieštaravimams stiprėjant, 431 m. pr. Kr. Peloponesas paskelbė Atėnams karą.

Karo pradžia primena Pirmojo pasaulinio karo pradžią, mat konfliktas išplisė kažkur provincijoje. Kibirkštimi tapo demokratinis perversmas Epidamno kolonijoje, dabartinėje Albanijoje. Iš miesto pabėgę oligarchai puolė miestą, kuris paprašė Korfu salos (Kerkyros), Atėnų sąjungininkės, pagalbos. Negavę jos, kreipėsi į Spartos sąjungininką Korintą, kuris pagalbą suteikė, tačiau karą prieš Korintą pradėjo Kerkyras, o jam padėjo Atėnai. Atėniečių įsikišimas įvertintas kaip 30 metų trukusios sutarties su Peloponesu sulaužymas. Antrasis konfliktas tarp atėniečių ir korintiečių prasidėjo dėl Kolchidėje esančios Korinto kolonijos Potidėjos, kuri korintiečiams buvo svarbi prekyboje su Makedonija. Korintą palaikė kita Spartos sąjungininkė – Megara. Trečiasis nesutarimas – tai Atėnų tautos susirinkimas, paskelbęs boikotą Megaros laivams visuose Delo sąjungos narių uostuose. Megara atsidūrė sunkioje ekonominėje padėtyje ir dar aršiau nusistatė prieš visus Atėnų sąjungininkus. Taigi į konfliktą įsijungė vis daugiau regioninių darinių.

Nenuostabu, kad Delo sąjungos valstybės turėjo didesnę laivyną (apie 400 laivų, Peloponesas – apie 300). Bet Peloponesas turėjo apie 60 000 sausumos karių, tuo tarpu Delo sąjunga – apie 40 000, kurie dar buvo išsklaidyti pajūrio miestuose ir ruošėsi ginti tik „savuosius“ miestus, tad nesudarė vieningos armijos. Taigi Atėnai siekė, kad karas vyktų daugiau jūrose, kad jų laivynas galėtų išlaipinti „desantus“ įvairiose pakrantės vietose, o išlaipintieji veržtųsi į sausumą. Žemyninėje dalyje jie ruošėsi gynybiniams mūšiams.

Spartiečiams naudingiau buvo kariauti sausumoje, tad jie siekė pulsti ir užimti

Delo sąjungos miestus iš žemyninės pusės.

Spartos strategija per pirmą karą, pavadintą Spartos karaliaus Archidamo II vardu, buvo įsiveržti į žemes, supančias Atėnus. Nors invazija atkirto Atėnus nuo derlingų žemių, ryšys su jūra išliko ir miestas smarkiai nekenėto. Daug Atikos gyventojų paliko savo ūkius ir apsigyveno už Ilgųjų sienų, kurios jungė Atėnus su Pirėjo uostu. Spartiečiai okupuodavo Atiką trims savaitėms, nes tradiciškai pagal hoplitų kariavimo būdą kareiviai tikėdavosi grįžti namo nuimti derlių. Be to, Spartos vergų, vadinamų helotais, nebuvo galima palikti ilgam be priežiūros. Ilgiausia Spartos invazija buvo 430 metais pr. m. e. ir truko tik 40 dienų.

Atėniečiai laimėjo pirmuosius jūrų mūšius, tačiau Atėnuose kilus maro epidemijai mirė 30 tūkst. piliečių, tarp jų daug kareivių, jūreivių, valstybės vadovas Periklis ir jo sūnūs. Mirė apie ketvirtis Atėnų gyventojų. Atėnams trūko karių ir net užsienio samdiniai nenorėjo samdytis miestui, kenčiančiam nuo maro. Maro baimė buvo tokia didelė, kad Sparta nustojo veržtis į Atiką, bijodama, kad užsikrės jos kareiviai.

Po Periklio mirties Atėnai nusigriebė nuo jo konservatyvios gynybinės strategijos ir nusprendė kariauti agresyviau, tačiau net ir jūroje karas nebuvo toks lengvas ir sėkmingas, kaip teigė pats karo dalyvis Tukididas. Per tokį ilgą karą (jis su pertraukomis truko 25 metus) keitėsi sąjungininkai ir karo tikslai. Jėgos ėmė lygintis, moralinio pranašumo nebeturėjo nė viena pusė. Karas buvo itin brutalus, griauantis ir naikinantis, šiandien sakytume, kad jis vyko ne siekiant kokios nors gudrios pergalės, bet norint padaryti priešininkams kuo skaudesnių nuostolių.

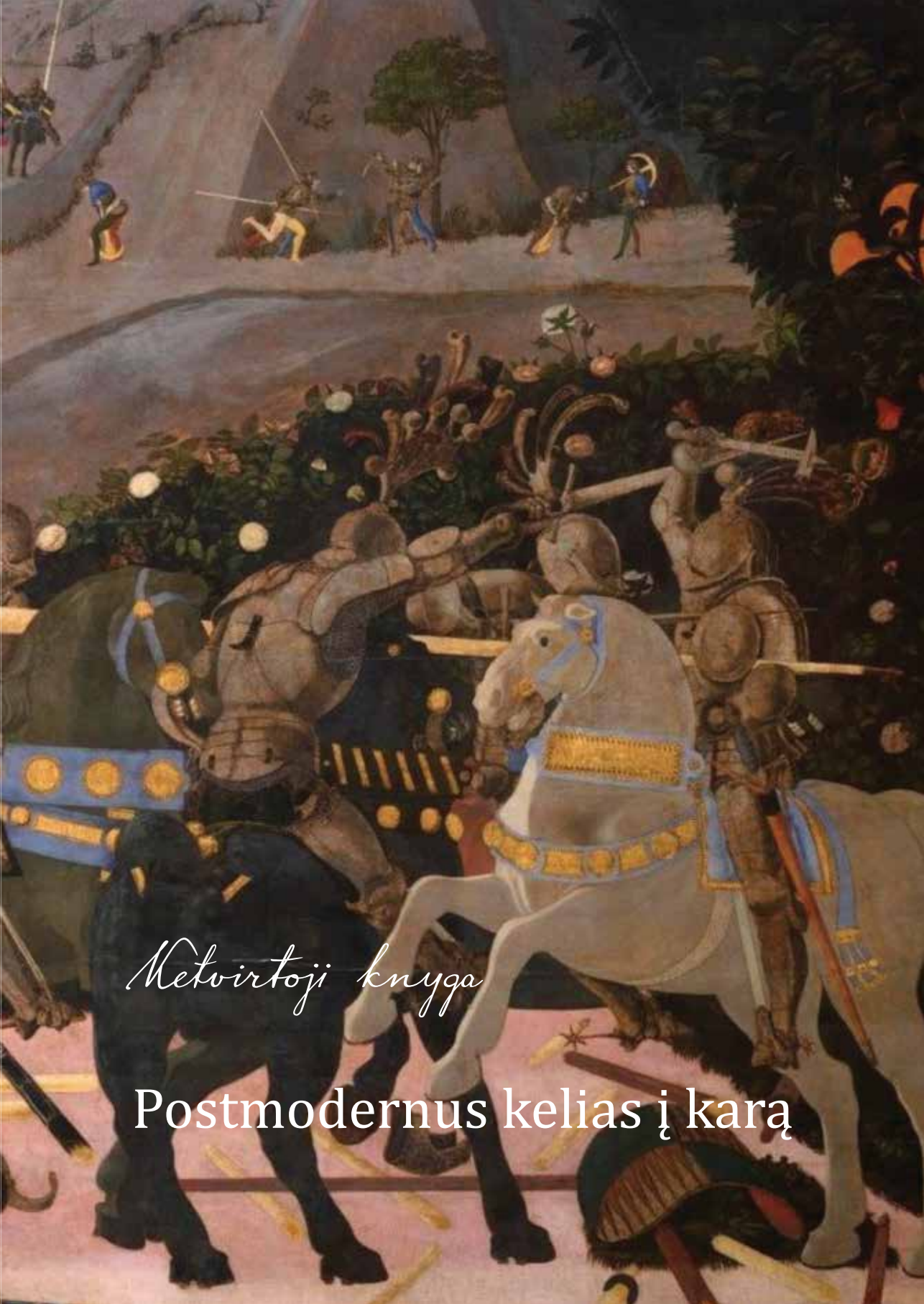
Karas pakeitė Senovės Graikijos pasaulį. Prieš karą Atėnai, buvęs galingiausias Graikijos miestas, prarado visą galią ir buvo beveik pavergtas, o Sparta tapo stipriausia valstybe. Žala ekonomikai buvo juntama visoje Graikijoje. Peloponeso paplito skurdas, Atėnai buvo visai nusiaubti ir niekada neatgavo prieškarinio klestėjimo. Karas pakeitė ir visuomenę: demokratiški Atėnai ir aristokratiška Sparta rėmė jiems palankias politines frakcijas visoje Graikijoje, tad pilietinis karas tapo įprastu reiškiniu graikų pasaulyje.

Graikų kariavimas, anksčiau buvęs formalus ir ribotas, tapo visuotinėmis kautynėmis tarp miestų – valstybių, kovas lydėjo neįtikėtinas žiaurumas. Sulaužyti kultūriniai ir religiniai tabu, nusiaubti dirbami laukai, sugriauti miestai – Peloponeso karas žymi Aukso amžiaus ir dramatiško V a. pr. Kr. pabaigą Graikijoje.

420 m. pr. Kr. atėniečiai patyrė lemiamą pralaimėjimą sausumoje – Mantinės jūros mūšį, 415 m. pr. Kr. surengtas avantiūristiškas žygis į Siciliją virto ilgu žudančiu karu, o galiausiai baigėsi didelės dalies laivyno sunaikinimu. Tad Peloponeso sąjunga iš esmės panaikino Atėnų pranašumą jūroje, bet išlaikė aiškų savo pranašumą sausumoje. Vėliau Spartos strategine sąjungininke tapo Persija, kuri padėjo kuriant laivyną. Atėnai jau nebedominavo jūroje. Taigi Sparta pasiekė kelias strategines pergalės: sugebėjo susilpninti priešą stipriąją pusę ir pasiekė lemiamų pergalių ten, kur pati buvo pranašesnė. 404 m. pr. Kr. Atėnai pasidavė.

Tačiau Spartos dominavimas nebuvo ilgas ir kiek nors kokybiškai reikšmingas. Karas, trukęs 27 metus, nualino ir Spartą, ir kitus Senovės Graikijos regionus. Šiaurėje iškilo naujas tuometinio pasaulio hegemonas – Makedonija. Jos istorija – taipogi karų istorija...

Metvirtoji knyga

Postmodernus kelias į karą

*Maras vienodai apmokestina visus: iš vīru paima kraują, iš
moterų - ašaras.*

Williamas Makepeace Thackeray

LAIŠKAI ANŪKAMS

Sveiki, geografijos žinovai,

prisimenate, anąkart jums rodžiau nedidelį, bet keistą žemės plotelį Viduržemio jūros pakrantėje, pavadintą Gazos ruožu. Papasakosiu daugiau, paklauskite.

363 kvadratinų kilometrų plote gyvena beveik du milijonai žmonių. Tai vienas tankiausiai apgyvendintų žemės kampelių, kuris pasižymi tragiška ekologine situacija, ten neveikia oro uostas, vietovę jungia tuneliai į kaimynines šalis, ten klesti korupcija, pinigų plovimas.

Vietinis žemės ūkis ir tekstilė nesukuria daug nacionalinių pajamų. Kvazivalstybė verčiasi daugiausia iš užsienio paramos. Pagal 1947 metais Jungtinių Tautų parengtą Palestinos padalijimo

planą Gazos ruožas turėjo atitekti arabų valstybei, kuri taip ir liko nesukurta. Po Izraelio ir arabų karo 1949 metais paliaubų sutartimi 40 km ilgio ir 6–8 km pločio ruoželis atiteko Egiptui, kuris nelaikė teritorijos savo šalies dalimi, tad tūkstančiams pabėgėlių iš Izraelio nesuteikė pilietybės ir vertė juos gyventi dideliame skurde pabėgėlių stovyklose. Toks buvo neįkurtos arabų valstybės simbolis.

1956 metais trumpam ir 1967 metais ilgam teritoriją okupavo Izraelis. Pastarajam teko nelengvas uždavinys užtikrinti saugumą regione. Galiausiai 1994 metais pradėta kurti palestiniečių savivalda. Beveik ketvirčiui amžiaus praėjus neatrodo, kad toji savivalda buvo sėkmingas politinis projektas. Regionas tebėra skurdus, daug žmonių gyvena iš šešėlinės ekonomikos, nes tikroji beveik neegzistuoja, tarptautinė parama nueina nelabai aišku kur, realios valdžios funkcijas vykdo radikalus antiizraeliškas judėjimas „Hamas“ (akronimas, reiškiantis Islamo pasipriešinimo judėjimą), kurio politika akivaizdžiai nesutampa su ta, kurią deklaruoja formalūs savivaldos vadovai. Tačiau vadovai labai neprieštarauja. Atrodo, kad pagrindinė „Hamas“ misija – kariauti nesibaigiantį karą su Izraeliu. Ir tokį karą jis sėkmingai kariauja.

Senelis

KODĖL NŪNAI NIEKAS NELAIMI JOKIO KARO?

Buvo laikai, kai visi aiškiai suprato, kas yra karo pradžia ir pabaiga, kartais viską žinojo net valandos tikslumu. Buvo laikai, kai visi žinojo, kas yra priešas, kas sąjungininkas, kokia šalis kariauja, kokia yra neutrali. Žinome, kada prasidėjo ir baigėsi net pasauliniai karai, kas juos laimėjo, kas pralaimėjo. Buvo aišku, kad negalima nuversti Hitlerio, nepaskelbus karo Vokietijai, buvo aišku, kad reikia nugalėti Japoniją, nes ji yra vokiečių (ar Hitlerio – nelabai didelis skirtumas) sąjungininkė.

XX amžiaus pabaigoje viskas pasikeitė. Ne taip ir lengva pasakyti, kada prasidėjo karas prieš Saddamo Husseino režimą, dar sunkiau pasakyti, baigėsi jis ar ne? Kas pasakys, ar baigėme „reikalus“ su Afganistanu, ar tęsiame? Praėjusio amžiaus pabaigoje sukurtas Daytono taikos susitarimas turėjo būti laikinas sprendimas metams – dviem, o jau netoli trisdešimties.. Kada Bosnijoje ir Hercegovinoje bus galutinis sprendimas, niekas nedrįsta prognozuoti. Baigėsi ar nesibaigė arabų pavasariai, kariauja ar taikiai sugyvena Gazos ruožas su Izraeliu? Panašių klausimų yra ir daugiau...

Atsakymas iš dalies aiškus: gyvename nebe taip kaip prieš kelis dešimtmečius ir kariaujame nebe taip. Nebaigtų karų reiškinį teoretikai apibūdina kaip vieną iš daugelio postmoderno apraiškų. Postmodernas pats savaime yra kultūros reiškinys, tad nenuostabu, jog jis ateina į visas mūsų gyvenimo sferas, ateina ir į politiką bei karybą – juk tai, anot C. Clausewitzo, politikos dalis, tik norėčiau šio autoriteto paklausti: ar galima susitaikyti karo nepabaigus ir nelaimėjus?

Kai manęs klausia, kas yra tas postmodernas, tai lengvabūdiškai atšauņu, jog tai tas pats modernas, tik gerokai pabodęs ir nebeįdomus.

Jei kalbėsime apie politiką, turime akcentuoti kelis skirtumus, padedančius suvokti, kad gyvename jau nebe moderno laikais. Kai kam tą suvokti nelengva, bet teks.

Pirmasis skirtumas – nuomonė svarbiau nei tiesa. Viduramžiais, Renesanse svarbiausias gyvenimo švyturys ir moralės atrama buvo įsitikinimas. Mokslui neteiktas joks moralinis autoritetas, kylantis aukščiau to, kas priimama ir be įrodymo. Tikra tiesa – tai tikėjimo tiesa, o abejoti ja reiškė būti kvailam. Nors, kita vertus, įsitikinimai neleido patologiai ir ilgai gyventi, o dažnai net išlikti pilname negandų pasaulyje. Už įsitikinimus galima buvo kentėti, tačiau ne kiekvienam atrodė, kad tai geriausias gyvenimo pasirinkimas.

Renesansas ir jo „suprojektuoti“ karai atvedė į Apšvietos amžių. Įsitikinimų kriterijų pakeitė žinojimo ir mokslinės tiesos kriterijus. Atrodė, kad pasitikėti galima tik tuo, kas įrodyta moksliškai, nes tik tai galėjo patikimai užtikrinti žmogaus egzistavimą. „Mokslas nustatė“ tapo kur kas svarbiau nei „Dievas davė“. Tikėjimas be įrodymų tapo tamsios praeities simboliu, gyvenimas pasidarė ne toks dvasingas, labiau „žemiškas“, racionalus, jame ėmė dominuoti ne meilės ir pasitikėjimo, o teisės ir tvarkos kategorijos.

Tai, ką vadiname modernu, yra aukščiausia ir, regis, paskutinė Apšvietos epochos sukurto pasaulio stadija. Modernybė tapo gražiausiu epochos žodžiu – kuo daugiau modernybės, tuo tobulesnė bendruomenė. Pasaulis, taip pat ir politinis, yra pažinus, ištiriamas ir racionaliai sutvarkomas. Pasaulis, kuriam vadovauja protas, yra progresyvus. Žmonėms racionaliai sutariant, galima kurti tobulę ir visiems priimtina socialinę tvarką pagal iš anksto numatytą modelį. Techninės galimybės, o ne įsitikinimai yra progreso variklis. Įsitikinimai ne tik nepadedą, bet dažnai ir trukdo. Bene svarbiausia tai, kad politinė valdžia galutinai ir radikaliai atskirta nuo religinės. Tikėjimas paliktas už tikrosios valstybės ribų kaip hobis ar namų laisvalaikio užsiėmimas.

Bažnyčia išties kartais pasiduodavo Apšvietos epochos reika-

lavimams viską paaiškinti racionaliais argumentais, bandydavo sukurti net Dievo buvimo įrodymus arba aiškinti stebuklus fizikos dėsniais.

Politikoje atsirado aiškiai apibrėžtos valstybės sandaros ir valdymo sistemos. Ne tik mokslines, bet ir politines pažiūras teko skirstyti į kairę ir dešinę, liberalią ar konservatyvią. Pasaulyje turi būti tik pripažintos valstybės su pripažintais vadovais. Politika „be emocijų“ tapo teisingos politikos sinonimu.

Apšvietos ir modernio epochose sukurta ir mūsų minėtoji Pasaulio Tvarka. Modernioji Pasaulio Tvarka, aiškinusi viską racionaliai, atrodo, pagaliau pasiekė savo aukščiausią stadiją – sugebėjo įrodyti, kad nereikia karo, kylančio iš klaidingų įsitikinimų bei tų pačių emocijų, kad problemas galima spręsti racionaliai susikalbant. O kaipgi kitaip, jei nesusikalbant – juk kito racionalaus būdo tiesiog nėra!

Šiandieninėje globalizacijoje bei postmoderne teisę ir tvarką keičia interpretacija ir iracionalus tikrovės supratimas. Bandymas viską paaiškinti mokliškai „teisingai“ ima rodytis juokingas ir keičiamas bandymo suvokti bei įtikėti. Tiesos kriterijų keičia atskiros nuomonės pirmumas ir viršenybė. Kiekvienas yra individualus, todėl nėra jokios universalios ir nekintamos tiesos. Susikūrėme kažkokį savos nuomonės mitinį tikrovės suvokimo aspektą. Nebesvarbu, kas yra tiesa, kas ne, kur priešas, kur sąjungininkas, svarbu – ką aš apie tai manau. Tiesa tegu sau egzistuoja, net jei aš neteisus... Koks skirtumas?

Postmodernus pasaulis – ne industrijos ir nebe žinių pasaulis. Tai – svajonių pasaulis. Jame kiekvienas individualus, jame nėra objektyvaus turinio, yra tikrai individuali interpretacija, nėra aiškių faktų ir pasirėmimo jais, tik nuojautos. Postmodernas labiau artimas jau minėtiems „tamsiesiems viduramžiams“. Pastarąjį terminą, beje, sukūrė modernio „šviesuoliai“. Postmodernas – pripažinimas, kad kiekvienas turi savo nuomonę, tačiau net specialistai neturi tiesos

kriterijaus. Tad mokslo žinios ir teorijos tampa nebereikšmingos, kaip nebereikšminga ir visa empirinė patirtis.

Neatsitiktinai politikos mąstytojų sąmonėje atsirado „naujųjų viduramžių“ konceptas. Terminą sugalvojęs Umberto Eco išvardijo ir visus naujųjų viduramžių bruožus: nėra aiškaus valdžios atskyrimo nuo administracijos, Bažnyčios, tarptautinių bendrijų ir vietinės savivaldos, nėra vieningos politinio mąstymo paradigmos, vienodo suvokimo, kas yra teisėta, moralu, priimtina. Dabartinę epochą kai kas jau pavadino didžiąja POST epocha. Postmodernas, postkultūra, postdemokratija, postmoralė. Politikams tai reiškia, kad ima nebegalioti ne tik teisė, bet ir bendrai jokia moderniam pasaulyje sukurta tvarka. Pasaulio Tvarka gali netikėtai virsti Pasaulio Betvarke. Nėra aiškių politinių konceptų, „grynojo“ liberalizmo ar konservatyvizmo – viskas atsitiktinai, netikėtai, neplanuotai. Metafizikus pakeičia ironikai, filosofus – sociologai, psichoanalitikai ir viena-dieniai ekspertai, moralę – pragmatinis pasirinkimas – mat pačios sąvokos „gera-bloga“ tampa beprasmės, jomis nebegalima remtis savo tiesai ginti. Bėlieka ginti ir įrodinėti jėga, t. y. karu. Štai taip... O sakote, karo nebus...

Matyt, niekas nesuabejos teiginiu, kad visos ligšiolinės pasaulio tvarkos kurtos Europoje arba euroatlantinėje erdvėje. Tačiau štai kyla klausimas: ar pasaulio eurocentristinį modernizmą laikysime globalia norma, ar tik europietiška tvarka, prievarta primesta visam likusiam pasauliui? Nei Kinijos, nei Indijos civilizacijose nerasis istorinio atitikmens europietiškam Apšvietos projektui, griežtai atskyrusiam religiją nuo mokslo. Rytų minties sistemoms nereikėjo savęs apibrėžti kaip vien tik „religinės“ ar „mokslinės“ ir dėl tokio savo „negrynumo“ (vakarietiškai akiai) jos atrodo užterštos „teologija“ bei moksliskai neteisingos.

Ar pasauliui priimtina ta europietiška tvarka? Galima sakyti, kad iki šiol niekas ir neklausė, tačiau dabar neklausti jau nebegalima, nes Europa jau nebegali diktuoti, be to, postmoderne universa-

liomis taisyklėmis niekas nebetiki. O jei jau taip, ar beturi prasmę amžinieji principai ir taisyklių laikymasis, tarp jų – ir karo taisyklių? Tad gal C. Clausewitzas keliauja į archyvą?

Antrasis skirtumas – specifiškumas svarbiau nei universalumas. Moderno epochoje geriausia buvo būti... „normaliam“. Tad ir atsirado Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos mokymas apie visų tautų kultūrų bei rasių lygybę ir tos pačios Jungtinės Tautos.

ĮDOMYBĖS

Islamiškasis pasipriešinimo judėjimas (sutrumpintai – HAMAS) buvo įkurtas 1967 m. po to, kai arabai skaudžiai pralaimėjo vadinamąjį šešių dienų karą. Judėjimo įkvėpėjas ir pirmasis vadovas buvo 31 metų Sheykhas Ahmedas Yassin (1991 metais jis nuteistas kalėti iki gyvos galvos), judėjimo centras – Gazos ruožas. Svarbiausias HAMAS tikslas sutapo su tuometine daugelio arabų šalių politika – sunaikinti žydų valstybę ir jos vietoje įkurti arabų. Nestigo slaptų finansavimo šaltinių, todėl HAMAS gyvavo, Izraelio specialiosios tarnybos žiūrėjo į jį labai atlaidžiai, manyta, kad grupuotė gali tapti ginklu prieš PLO. 1987 metais HAMAS pradėjo palestiniečių sukilimą, vadinamą Intifada. Nors sukilimas pats savaime nepakeitė politinės padėties šalyje, jis vertė Izraelio saugumo sistemas būti itin budrias. 1992 metais Izraelio valdžia deportavo į pietų Libaną 400 arabų aktyvistų. Jų tarpe buvo daug islamistų kovotojų. Judėjimas tikrai nepalankiai sutiko 1993 metų Izraelio ir arabų susitarimus, tačiau tai nesulpnino PLO. Šiandien Izraeliui jis yra didelis galvos skausmas.

Atrodė, kad ir Yasserui Arafatui buvo visai neblogai turėti už savo nugaros radikalią grupuotę, kuri viską daro „kaip reikia“, bet Vakarams Arafatas gali pasiteisinti, kad jos nevaldo. Kita vertus, HAMAS atstovai buvo įtraukti į Palestinos savivaldos vadovybės sudėtį, tad gavo beveik laisvas rankas savo veiklai. Tai ir vyko toks pusiau karas, kurį sunku paaiškinti įprastais karo terminais. HAMAS lyg ir smerkiamas, bet nieko nedaroma jo veiklai slopinti, niekas nėra neatsakingas, niekas neva nieko nekontroliuoja...

2006 metais Palestinos Įstatymų Leidybos tarybos rinkimuose HAMAS nugalėjo dabar jau nuosaikiu laikomą judėjimą „Fatah“ ir gavo daugumą mandatų. Nesutarimai baigėsi tuo, kad „Fatah“ valdo Vakarų Krantą, o HAMAS – Gazos ruožą, tad egzistuoja vos ne dvi palestiniečių savivaldos. Ne taip seniai tarp Gazos ir Izraelio vyko dar vienas karas, kuris, tiesą sakant, ir vėl baigėsi nusiraminiu, bet ne pergale. Žuvo per 1000 žmonių, o rezultatas niekinis. Tokia tad keista Vidurio Rytų politikos dialektika.

Šaltojo karo metais Jungtinės Tautos tapo mažai veiksmingu, tačiau logišku, gražiu ir visiems priimtinu Pasaulio Tvarkos simboliu. Jis reiškė, kad atstovaujama visiems, kad pasaulis yra multipoliarinis: visi lygūs, visi vienodai įtakingi. Jei pamiršime kai kurias išlygas (kaip, pavyzdžiui, didžiųjų valstybių veto teisė), su Jungtinėmis Tautomis galima gyventi ilgai ir laikyti jas net globalizacijos įvaizdžiu. Jungtinės Tautos numatė globalią valstybių (bet ne kokių nors kitų bendruomenių) egzistavimo strategiją ir išlaikė ją daugiau kaip pusę amžiaus.

Bet ar šiandien Jungtinės Tautos ar koks kitas tarptautine organizacija vadinamas tvarkdarys yra geras, kai jis tvarko tik iliuzinį saugumą, iliuzinę tvarką, o ne ekonomiką ir net ne politiką? XXI amžiaus pradžios pasaulis gal formaliai ir tebėra multipoliarinis, bet karo – politikos prasme – ne. Šioje srityje – nežinia, dėsningai ar atsitiktinai – dominuoja JAV. Atsitiktinai turima galvoje ta prasme, kad SSSR sužlugo juk labai neplanuotai, neplanuotai pačiai JAV... Gal Amerikai geriau tiktų būti pasauliniu tvarkdariu nei Jungtinėms Tautomis, tačiau tam reikia ir pačios JAV noro, ir naujos Pasaulio Tvarkos pripažinimo.

Visa euroatlantinė civilizacija, iš inercijos būdama moderni ir tą modernumą ginanti, netikėtai pati save įstūmė į kelias rimtas problemas. Pirmiausia tai noras kiekvieną individą padaryti laisvą ir nepriklausomą. Ko tik nedarome, kaip tik neauklejame vaikų, kad jie būtų savimi pasitikintys, save išlaikantys ir savarankiški, o sukuriame egoistiškų vienišių samplaiką. Jei aš galiu gyventi be kitų, vadinausi, ir kiti gali gyventi be manęs, esu niekam nereikalingas.

Laisvas ir nepriklausomas žmogus atitrūksta nuo bendruomenės ir panaudoja ją tik savo egoistiniams tikslams realizuoti. Beje, čia jis nemato nieko smerktino – jei įstatymas ir bendruomenės nuostata leidžia, kodėl gi ne? Europietis sąmonėje turi tam tikrą atsakomybės dozę, tačiau kitų civilizacijų atstovai, atsidūrę Europoje, nori paprasčiausiai pasinaudoti galimybėmis, kurias tei-

kia socialinė apsauga ir visa bendra civilizacinė nuostata saugoti savo artimą iš bendros kišenės. Europietis gali ja naudotis, nes moka mokesčius, migrantas naudojasi, nes ta kišenė tiesiog yra. Nieko amoralaus.

Europietis, kaip koks senovės romėnas, žino, jog kažkas turi šluoti gatvę, tiekti elektrą bei vežti prekes į parduotuvę, bet staiga pasimeta, kai tas „kažkas“ išnyksta. Prisimenu, kaip sykį, besirušiant Kūčių vakarui, namuose dingo elektra. Mano reakcija buvo tokia: pradžioje sunerimau, tačiau, pažvelgęs pro langą ir patyręs, jog be šviesos liko visas rajonas, nurimau. Avarija įvyko kažkur toli, kažkas privalo ją likviduoti, o man belieka laukti. Supratau: jei ir žinočiau, kaip ten ją įjungti, nesu nei įpareigotas, nei įgaliotas tai daryti. Laimė, šviesa greit atsirado. Galima tik spėlioti, kiek žmonių tą vakarą dėl šio incidento susinervino, supanikavo ar pasijuto esantys visiškai bejėgiai...

Modernusis mąstymas įkalė į galvą supratimą, kad daugiau yra geriau – daugiau žinių, daugiau turto, daugiau supratimo. Šioje sistemoje, aišku, technologizuoti europiečiai natūraliai yra pranašiausi. Bet tada nėra ko pykti, kad Europoje elitas save suvokia kaip visuomenės avangardą. Tuo tarpu postmodernas didėle dalimi yra išsiskirstęs į mikroelitus – muzikantas negali būti plaukikų ar politikų aukso sąrašė, sportininkas – muzikantų, elito tuomet iš viso gali nė nebūti – nes paprasčiausiai nėra žmogaus, kurį visi pripažintų šviesuoliu.

Kita vertus, modernas buvo tapatinamas su progresu. Pastarasis suvoktas daugiausia kiekybiškai (galingesnis variklis, didesnė raketa), tai reiškia primityviai technokratiškai. Euroatlantinė civilizacija progresuoja (ar dar neseniai progresavo) sparčiausiai, nes sukuria daugiausia ne tik fizinio, bet ir intelektualiojo produkto.

Apšvietos projektas ir juo pagrįsta modernybė rėmėsi linijine istorijos samprata ir tikėjimu, kad ateitis žada vis geresnį, vis tobulesnį gyvenimą (visais atžvilgiais – nuo materialijų vertybių iki

politinių sistemų). Progresas yra kiekybinis, o gal net linijinis dydis. Technikos progreso nebuvimas suvokiamas kaip visuomenės regresas. Nenuostabu, kad, pavyzdžiui, islamo civilizacija, kelis šimtus metų nesukūrusi jokių techninių naujovių, europiečių buvo įvardinta kaip atsilikusi. Jie įteigė pasauliui, kad ir dvasiniai gyvenimo produktai – literatūra, kultūra ir pan. – yra savotiška technikos ir proto išvestinė, tad ir meną galima skirstyti į pažangų ir primityvų.

Galiausiai sekant I. Wallersteino mokymu apie beveik nekintantį pasaulio centrą ir periferiją, galima manyti, kad gyvename anglosaksiškos civilizacijos laikotarpiu, mat anglosaksai valdo tą mitinį pasaulio centrą. O Amerika, sykį tapusi galingiausia, ar gali savo lyderystę prarasti? Alternatyvūs ideologai mano, kad pasaulio centras priklauso nuo dominuojančios idėjos. Amerika, sėkmingai išnaudojusi savo potencialą tuomet, kai svarbiausiais dalykais tampa laisvė, gamyba bei intelektinės veiklos produktai, šiandien kartu su Europa yra pasaulio lyderės.

Tačiau lyderiai visada ir visur tapdavo barbarų aukomis. Tai, matyt, atsitikdavo „pasikeitus temai“. Apie tai jau kalbėjome.

Postmoderno žmogus gyvena bendruomenėje, kurioje niekas negali tikrai pasakyti, jog tas ar anas yra vertesnis už kažką. Progreso iš esmės nėra – keičiasi tik techninės galimybės. Postmoderno atstovas gali visai teisėtai paklausti, ar ne technikos progresas ir didžiavimasis juo privedė prie iškreiptų egzistencinių formų – tokių kaip pasauliniai karai? Apmąstydamą išgyventus Antrojo pasaulinio karo baisumus Europa pagaliau suvokė progreso mito apgaule.

Tačiau jei progresas nesvarbus, tai kiek Amerika ir Europa svarbios pasaulyje?

Racionalūs Vakarai staiga atsisuko į mistinius Rytus ir pamatė, kad ten jau seniai išrasta tai, ką Vakarų žmonės taip skausmingai atradinėja. Rytai – intuityvūs, Vakarai – logiški, sistemiški. Rytuose mąstoma sintetiškai, holistiškai, Vakaruose – analitiškai, skaidant, preparuojant visumą į sudėtines dalis.

ĮDOMYBĖS ARABŲ AKIMIS

Mūsuose jau nemažai kalbėta ir rašyta apie Palestinos istoriją (ypač šiame šimtmečiuje) žydų akimis, apie šviesias svajones atkurti senąją žydų valstybę ir pagaliau suteikti tėvynę tautai, kurios iš pasaulio žemėlapiu jau niekas nebeišbrauks. Mažiau žinoma, kaip tą pačią istoriją mato arabai, beveik nieko nežinoma, kas įvyko regione po Šventajame Rašte įamžintų įvykių ir šio šimtmečio. Pabandžius perskaityti istoriją, papasakotą arabų, matosi, kad jų nuomonės nepaisyti taip pat negalima.

Taigi Romos imperijos degradacija ir naujų galingų valdovų iškilimas kelis kartus keitė regiono politinę orientaciją. Arabai ėmė valdyti šį kraštą VII amžiuje, prasidėjus islamo kilimui.

Tuometiniai arabai nebuvo skirstomi į tautas ir tauteles. Palestiniečiai nesako, kad VII amžius yra palestiniečių tautos pradžia. Arabų pasaulyje tautas formavo ne kalba, ne tikėjimas ar kokie nors specifiniai papročiai, o veikiau valdomų teritorijų ribos. Taip ilgainiui atsirado libiečiai, egiptiečiai, sirai, jordaniečiai bei visi kiti. Palestina keletą šimtmečių tebuvo savotiškas administracinis vienetas, o etninės ribos tų, ką vadiname palestiniečiais, labai neaiškios. Sirijoje ir šiandien netrūksta raštų, kalbančių, kad dabartinis Izraelis – tai pietinė Sirija, o ten gyvenantys arabai – sirų etninė grupė. Kita vertus, sakoma, kad nuo 20 iki 50 procentų Jordanijos gyventojų gali būti labai sėkmingai laikomi palestiniečiais, nes Jordanija iš tiesų ir yra palestiniečių tėvynė.

Kaip ten bebūtų, iki Pirmojo pasaulinio karo Palestina priklausė silpstančiai Osmanų imperijai, kurios atskiruose regionuose sparčiai brendo naujos nepriklausomos valstybės. 1895 metų duomenimis, Palestinoje gyveno apie pusė milijono gyventojų. Žydų buvo 47 000, jie valdė mažiau nei 0,5 procento žemės. Tačiau prasidėjęs sionistinis judėjimas 1906 metais savo kongrese nusprendė būtent čia kurti žydų valstybę.

Palestinos arabai ne sykį buvo apgauti. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, britai žadėjo nepriklausomybę arabų tautoms, kurios padės kovoje prieš osmanus. 1916 metais Britanija su Prancūzija pasidalijo regioną į savo įtakos sferas. Prancūzijai teko dabartinis Libanas ir Sirija, britams – Irakas, Jordanija ir Palestina. Tačiau 1917 metais pasirodė pragaištingoji Balfūro deklaracija, kuria britų valdžia įsipareigojo, visiškai neatsiklausdama arabų, dėti pastangas žydų valstybei įkurti. Demografinė žydų situacija, lyginant su jų aspiracijomis, atrodė apgailėtina: iš 700 000 gyventojų daugiau kaip 80 procentų buvo musulmonai, apie 10 – krikščionys ir vos 8 procentai žydų.

Nepaisant arabų protestų, sionizmas stiprėjo ir Londono valdžia aiškiai jį rėmė. 1920 metais San Remo konferencijos nutarimu Palestina paskelbta britų valdoma mandatine teritorija. Jos administratoriumi tapo Siras Herbertas Samuelis, užkietėjęs sionistas ir arabų priešas. Būtent jo valdymo laikais uždegta žalia šviesa žydų imigracijai, demografinė situacija ėmė keistis arabams nepalankia linkme. Po to, kai ketvirtajame dešimtmetyje plūstelėjo nauja žydų banga iš Vokietijos ir kitų Europos šalių, arabai ėmėsi aktyvios veiklos nepalankioms tendencijoms stabdyti.

Arabų spaudžiama britų valdžia 1939 metais išleido vadinamąją Baltąją knygą (White Paper), kuria žydų imigracija tampa apribota ir per 10 metų žadama įkurti nepriklausomą Palestinos valstybę. Ši kartą protestavo sionistai. Tai buvo kovų preliudija, kurią savaip pertvarkė Antrasis pasaulinis karas.

Kalbama, kad arabai buvo Hitlerio šalininkai. Tai nėra tiesa, nes žydai Palestinoje jautėsi saugiai. Priešingu atveju jokia Londono valdžia nebūtų jų apsaugojusi, nes ir tuomet žydai Palestinoje tesudarė vos ketvirtadalį gyventojų.

1947 metais Jungtinių Tautų paskelbtas Palestinos padalijimo planas į žydų ir arabų valstybes palestiniečių aiškiai nepatenkino. Tai, kad žydai labai skubėjo skelbti savo valstybę, rodė, kad viskas daroma jų naudai. Britai taip pat skubėjo palikti šią teritoriją nujausdami, kad palieka problemą, kuriai teisingas sprendimas neparuoštas. 1948 metais paskelbus žydų valstybę, jos sienos nebuvo aiškiai apibrėžtos. Tai išprovokavo karus, kuriuos sionistai sugebėjo laimėti. 1949 metais žydai kontroliavo 77 procentus Palestinos teritorijos. Apie milijonas palestiniečių emigravo. Arabų valdžioje likusios teritorijos prijungtos prie kaimyninių valstybių: Vakarų Krantas – prie Jordanijos, Gazos ruožas – prie Egipto.

1964 metais įkurta Palestinos laisvinimo organizacija (PLO) po dešimties metų Arabų Lygos pripažinta teisėta ir vienintele palestiniečių tautos atstove. PLO išgyveno daug istorijos negandų. Yasseras Arafatas ir kiti jos lyderiai kurį laiką glaudėsi Jordanijoje, tačiau buvo iš ten išvyti, vėliau rado prieglobstį Libane, bet 1982 metais Izraelio kariuomenė išvarė juos ir iš Beiruto. Tada PLO būstinė įsikūrė Tunise. Taigi laikui bėgant buvo kuriamasi vis toliau ir toliau nuo pačios Palestinos.

1967 metais arabai prarado Sinajų ir Golano aukštumas, 1973 metais karo rezultatai pastūmėjo Egiptą vienašališkai Kemp Deivido taikos sutarčiai. PLO buvo vaizduojama kaip grobuoniška teroristinė organizacija, globojama Sovietų Sąjungos ir Rytų Vokietijos. Palestiniečių tauta, rodė, reikalinga tik kaip kovos tarp dviejų didžiųjų blokų įrankis. Turtingosios arabų šalys viena ranka maitino Arafatą, kita siuntė jį „daryti“ pačios juodžiausios politikos. Buvo kalbama, kad palestiniečiai – profesionalių teroristų tauta, tačiau Arafatas žinojo ir kitką: jei kada nors pavyks sukurti savo valstybę, joje bus didžiausias procentas vyrų, tapusių karo invalidais, joje bus didžiausias procentas žmonių, niekada neturėjusių nuolatinės gyvenamos vietos.

Galima teigti, kad tik Šaltojo karo pabaiga suteikė taikos viltį. Didžiosios valstybės jau nebedalijo pasaulio į savą ir svetimą. Tad atsirado galimybė kovotojus pakeisti diplomatais. Jordanijos karalius Husseinas paskelbė, kad nebelaisko Vakarų Kranto okupuota Jordanijos dalimi ir sutinka, jog ten atsirastų arabų valstybė. 1989 metais Madride pagaliau prasidėjo derybos. Izraelis, niekada nenorėjęs pripažinti PLO, buvo priverstas su ja derėtis. Paaiškėjo, kad Palestinos arabai – tai ne vien kariai, atsirado sumanių derybininkų, politikos žinovų. Oficiali statistika byloja, kad šiandien palestiniečiai yra labiausiai išsimokslinusi arabų pasaulio tauta, o rinkimai autonominėse teritorijose, nepaisant visų trūkumų, demokratiškiausi visoje arabų istorijoje. Šiandien daugelis ano meto optimistų prisipažįsta... taip tik atrodė.

Taigi postmodernas gali išryškinti kitokius pasaulio „centrus“ nei dabartinis, ir mes niekaip negalėsime to ignoruoti. Ar esame pasiryžę ginti modernų pasaulį ir visus jo stereotipus žinodami, kad modernas, t. y. mes, jau esame civilizacijos atgyvena? O gal eiti į karą, kad atgyvena ji nevirstų, kad atgimtų nauja, mums priimtina forma? Ir vėl – karas dėl tvarkos? O gal šventasis karas?

Trečiasis skirtumas – politikos estetika svarbiau nei etika. Postmoderno politika įgauna visai naujas, modernistų akimis žiūrrint, netgi karikatūriškas formas.

Rinkiminių kampanijų organizatoriai pastebėjo, kad politinę realybę vis dažniau keičia politinis įvaizdis. Tai reiškia, jog nesvarbu, kokie iš tiesų yra kandidato principai, svarbu, kaip jie atrodo iš šono ir kaip juos priima publika. Politiką keičia jos įsivaizduojamoji būseną – kaip jau sakiau, svajonių pasaulis. Žodžiai vertinami ne pagal tiesioginę, o pagal perkeltinę ar metaforinę prasmę. Tiesa nebereikalinga, nes verčia prisirišti prie jos kaip dogmos. Teisė žmogų pavergia. O kas išvaduoja? Be abejo, svajonė. Jei komplimentas būtų tiesa, jis prilygtų informacinei žinutei, tik tiek. Todėl mums geriau gyventi ne tiesos, o komplimento kontekste, ne mokslinio, o politinio korektiškumo kontekste, nors ir žinome, kad tai, kas korektiška politiškai, yra visai netiesa.

Modernas siekė vienos visiems priimtinos tiesos, todėl visuomenę norėjo suldyti į tvarkingą ir vienalytę masę – tarsi gerai išvirtą košę, postmodernas gamina visuomenės salotas, kuriose kiekviena daržovė savotiškai „išlieka savimi“.

Kaip teigė Zygmuntas Baumanas, moderniosiose visuomenėse buvęs linijinis laikas šiandien yra puantilistinis, t. y. „taškinis“, nenutrūkstanti įvykių grandinė, besitęsianti iš praeities į ateitį, bet pavieniai epizodai, nuolatiniai trūkiai, vis naujos pradžios. Moderno laikais istorija buvo siejama labiau su data ir to meto gyvenimo kontekstu, dabar data ne tiek svarbu, daug svarbiau galimybė interpretuoti vieną ar kitą įvykį pritaikant savo poreikiams. Neatsi-

tiktinai atsirado daug „fantastinės“ kūrybos, kurioje tyčia sumaišomi įvairių epochų ir geografinių platumų įvykiai.

Todėl ir mūsų politikoje vadinamasis tęstinumas arba tradicija tampa vis mažiau reikšminga ar reikšminga vos tiek, kiek tarnauja konkrečiam tikslui pasiekti. Jei jau turime multikultūralizmą, tai tiesiog privalome turėti ir multitradiciškumą, natūraliai iš jo išplaukiantį. Nesvarbu, kad jis nelogiškas ar net kurioziškas. Postmoderne viskas įmanoma.

Europos istorijoje svarbus faktorius yra tai, kad formaliai niekas nebesieja religinio ir politinio autoriteto. Teisinė valstybė, atskirta nuo tikėjimo bendrijos, leido Europai tapti pasaulio valdove. Krikščionybė, kuri šiandien visuotinai laikoma europietiško požiūriu, atsirado Azijoje ir visai nebuvo europietiška, „technologijos pasiekimus ir teisę garbinanti religija“, ji kaip tik skatino dvasią būti aukščiau materialaus gėrio... Technologiją garbino veikiau romėnai, ir būtent šioje vietoje krikščionybė konfliktavo su Antika. Dvasia, anot krikščionių, turėjo būti svarbesnė už jėgą, ir pirmaisiais krikščionybės šimtmečiais jie tą sėkmingai įrodė.

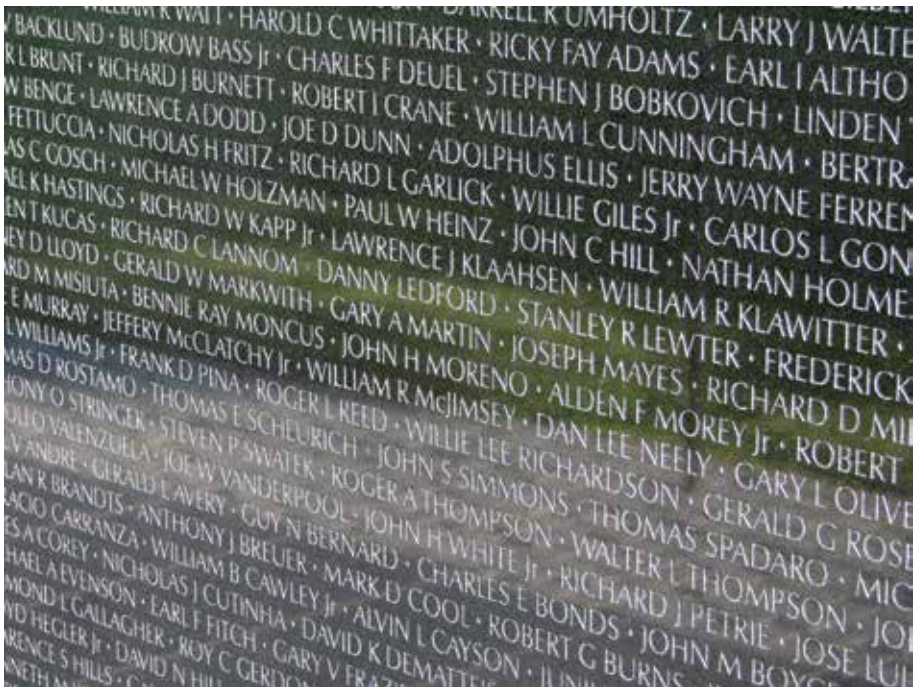
Tačiau baigiantis viduramžiams europiečiai, pamatę, kad technologijos gyvenimą lengvina, pradžioje konfliktavo su tikėjimo tiesomis, vėliau religiją atskyrė nuo valstybės, t. y. nuo technologinio gyvenimo. Norint tapti politiniu lyderiu popiežiaus palaiminimo nebereikėjo, tad ir susiformavo valstybės ir Bažnyčios atskyrimo principai. Politinė bendrija ir tikėjimo bendrija – ne ta pati bendrija.

Atskirimui padėjo ir tai, kad krikščionybė leidžia ne tekstinį, o kontekstinį Švento Rašto interpretavimą (ko negali sau leisti islamas), bet kontekstinis interpretavimas gali nesunkiai nuvesti klystkeliams, t. y. versti tikėjimo normas taikytis prie gyvenimo patogumų, bet ne atvirkščiai. Žinia, klystkelių buvo, nestinga jų ir dabar. Šia prasme krikščionybėje nuo pat jos atsiradimo postmoderno elementų buvo kur kas daugiau nei tvirtų tiesų.

Priešmoderniaisiais laikais Dievu tiesiog tikėta arba netikėta.

Be įrodymų. Modernas stengėsi paaiškinti, kur yra Dievas, kur jo nėra. Postmodernas Dievą duoda kiekvienam pagal individualius poreikius. Kadangi universalių normų nebėra, belieka demokratiškai nutarti ar susitarti, kas šiandien norma-tiesa, kas ne. Vietoje religijos, įsakymų laikymosi ima atsirasti vadinama demokratinė religija ar vadinamasis Bažnyčios demokratėjimas – svarbu, ne ką Dievas įsakė, o kaip mes sutariame tų įsakymų klausyti. Individuali patirtis tampa svarbesnė už teoriją – laisvas žmogus yra laisvas ne tik pažinti, bet ir savaip patirti, visai nesidomėdamas, ką patirti jis turi.

Europiečiai pamatė, kad pasiturinčiai gyventi galima ir moraliai, galima ne šelpti vargšus, o padaryti, kad jų nebūtų. Postmodernas siūlo susitaikyti su tuo, kad vargšų turi būti, jie neišgyvendinami laiko ir erdvės ryšio kontekste. Visi ambicingi norai sukurti tobulą pasaulį ima bliūkšti – pasaulis juk nenori būti tobu-

Memorialas Vietnamo karo veteranams, Vašingtonas

las. Apibendrinant Vakarų mąstymo tradiciją neretai pabrėžiama, kad daugelis dogmomis iki tol laikytų jos ypatybių nebegalioja susidūrus su postmoderniuoju posūkiu.

Žmonės, gyvenę Viduramžiais, tikriausiai nemanė, kad gyvena išties tamsiais laikais, o tie, kurie gyveno Šviečiamojo laikotarpio epochoje, tikriausiai nesijautė ypatingai „apšviesti“. XX amžiaus moderno „produktams“ gali atrodyti, kad prieš tūkstantį metų gyventi buvo baisiai nuobodu – net jausmai, ir tie tikriausiai buvę primityvūs... Kažin kaip mes atrodysime po gero tūkstantmečio?

Šiame skyriuje stengiuosi parodyti, kad postmodernas ne šiaip sau keičia pasaulio politiką. Svarbiausia tai, kad griūva iki šiol vyravęs euroatlantinis politinio pasaulio statinys. Griūva ne todėl, kad jis toks blogas ir nepriimtinas, o veikiau todėl, kad keičiasi žmonijos pažiūrų sistema. Joje vis labiau galima gyventi be technikos progreso, teisinės sistemos, rinkos ir kitų euroatlantinių dalykų. Europa ir JAV nebėra pasaulio idealai, bet kartais jau tampa net savotiškais trukdžiais.

ĮDOMYBĖS

Šiaurės Kaukazas. Beveik visi sutinka, kad fizinė ir etninė Kaukazo geografija pavertė regioną viena iš tų pasaulio vietų, kur nėra viena imperija, nėra viena religija, nėra viena tauta nepasiekė absoliučios valdžios triumfo.

Nūdieniai politologai yra pateikę nemažai Rusijos ekspansijos į Vakarus teorijų. Daug mažiau žinoma apie jos veržimosi į pietus sėkmes ir nesėkmes.

Nesunku įsivaizduoti rusų gyvenimą prieš kokius penkis – šešis šimtus metų. Senosios rytinių slavų žemės – Kijevo Rusia, Maskvos kunigaikštystė ir kitos valstybės turėjo aiškiai matomą pietinę ribą – tai Ukrainos ir Pavolgio stepės. Jose, taip pat Juodosios jūros pakrantėje bei Volgos žemupyje šeiminkavo klajokliai. Silpna valstietiška Rusija neturėjo jokių interesų ieškoti laimės tolimuosiuose pietiniuose kraštuose – jie buvo tiesiog svetimi Rusijos gyvenimo būdui.

Tik XVI amžiaus pabaigoje, klajoklių jėgoms susilpnėjus, rusų kariuomenė užėmė Pavolgį, prisijungė dvių stepių tautų – kalmukų ir iš dalies nogajų – žemes. Atsirado savotiška slavų etninė grupė – kazokai, kurie, viena vertus, buvo mažai priklausomi nuo Maskvos ir Sankt Peterburgo, kita vertus, atliko kolonizatorišką misiją. Už stepių jau buvo Šiaurės Kaukazas, tuo metu gerokai islamizuotas. Jame dėl įtakos kovojo Osmanų imperija ir Persija. Žvelgiant į žemėlapi, gali pasi-

rodyti, kad Kaukazo kalnai yra natūrali siena tarp didžiųjų valstybių imperinių interesų, tarp tautų ir religijų. Tačiau Kaukaze susidarė paradoksali situacija. Islamiškai ekspansijai iš pietų priešinosi krikščioniškos Užkaukazės – Armėnijos ir Gruzijos – gentys, tapdamos vis didesnėmis Rusijos sąjungininkėmis. Kita vertus, Rusijos mėginimai pasiekti Kaukazą iš šiaurės atsirėmė į islamišką tautas, nenorėjusias lengvai jungtis su provoslaviška Rusija. Tokia „etninė inversija“ komplikavo visų trijų imperijų padėtį ir XVII–XVIII amžiuje visas regionas buvo savotiška „pilkoji“ zona – turėjo nominalią nepriklausomybę, kuri nereiškė savarankiškumo. Ir visgi nei Petru I, nei Jekaterinai II nepavyko atverti „lango į pasaulį“ Rusijos pietuose. Tuomet Rusija dar išties buvo per silpna.

XVIII amžiaus pabaigoje Rusijos ir Osmanų imperijas skyrė Kubanės ir Tereko upės. Kariniai Rusijos forpostai buvo Krasnodaras, į pietus nuo kurio jau šeiminkavo čerkesai, Stavropolis ir Mozdokas. Taip, tai tas pats Mozdokas, iš kurio karui prieš Čečėniją vadovauta ir prieš porą dešimčių metų. Tereko upė teka dabartinės Čečėnijos šiaurine dalimi (prisimename, kad Nadterečnoje buvo antidudajeviškos opozicijos būstinė). Minėtoji siena matoma ir šiandien – ji aiškiai atskiria kazokinės Rusijos ir Šiaurės Kaukazo miestus bei kaimus.

XIX amžius Kaukaze prasidėjo didelėmis politinėmis perturbacijomis. 1801 metais rusai užėmė vakarų Gruziją, 1804 metais – rytų Gruziją, 1810 – Abchaziją, 1826 – Armėniją. Rusų valdžioje atsidūrė Osetija ir Kabarda, tačiau liko dvi „salos“, išsaugojusios savo nepriklausomybę. Viena jų, paprastai vadinama Čerkesija, yra vakarinėje Šiaurės Kaukazo dalyje, čia gyvena ne vien čerkesų, bet ir karačajų, adygų, abazų tautos. Kita „sala“ – tai Čečėnija, Ingušija ir Dagestanas. Tenai ir vyko pagrandinės Kaukazo karo batalijos.

Istoriniai veikalai tikrąją karo pradžią laiko 1817 metus, kuomet nukariauti čečėnų ir ingušų buvo pasiūstas žinomas generolas A. Jermolovas, pagarsėjęs 1812 metų kare prieš Napoleoną.

Atrodo, kad Rusija tikėjosi nugalėti kalniečius be didesnių pastangų. 50 000 karių, kuriuos A. Jermolovas turėjo savo dispozicijoje, atrodė gana didelė armija.

Savotiškas startas karui buvo Pregradnyj Stan tvirtovės pašventinimas 1817 metų pabaigoje. A. Jermolovas vadovavosi klasikine Rusijos taktika: užimti nedidelę teritoriją, įsitvirtinti joje ir iš jos okupuoti kitą. Jau 1818 metais atsirado nauja tvirtovė – Groznaja, vėliau tapusi čečėnų sostine ir pasipriešinimo simboliu. Per dešimtį metų A. Jermolovas sukūrė daugybę įtvirtintų gyvenviečių ir formaliai valdė didžiąją Šiaurės Kaukazo dalį, tačiau niekaip nepalaužė partizaninio pasipriešinimo.

1827 metais A. Jermolovą pakeitė generolas I. Paskevičius, prieš tai vadovęs Armėnijos užkariavimui. Jis ėmėsi kitokios taktikos – vykdė daugiausia baudžiamąsias operacijas. Tačiau baudėjams aiškiai trūko technikos ir pasiruošimo veikti specifinėmis sąlygomis. 1831 metais kalniečiai atkovojo didžiąją Dagestano bei Čečėnijos dalį ir sukūrė nepriklausomą valstybę. 1834 metais jai ėmėsi vadovauti I. Šamilis, kilęs iš Dagestano.

Nors Rusija sparčiai didino savo kariuomenę (apie 1840 metus turėjo per 200 000 karių), I. Šamilio valstybė gyvavo 30 metų.

Prasidėjus Krymo karui, I. Šamilis stengėsi savo problemas savotiškai internacionalizuoti – ieškojo sąjungos su Turkija, tačiau realios naudos iš to neturėjo.

Tik 1859 metais įvyko persilaužimas Rusijos naudai. I. Šamiliui patekus į nelaisvę, valstybė silpo. Kiek ilgiau priešinosi čerkesai, tačiau 1864 metais krito paskutinė jų tvirtovė – Kbaadas. Apie pusė milijono kalniečių pasitraukė į Turkiją. Šie metai ir laikomi Šiaurės Kaukazo nukariavimo data.

Istorijos analai byloja, kad Šiaurės Kaukazo tautų atstovai didele dalimi parėmė bolševiką Sergo Ordžonikidžę, kovojusį prieš generolą A. Denikiną, kuris deklaravo vieningą ir nedalomą Rusiją, o bolševikai žadėjo realizuoti tautų apsisprendimo teisę.

Tačiau melas išaiškėjo gana greitai, ir Šiaurės Kaukazo regionas, kuriame vienu metu buvo sukurta net sąjunginė respublika, tapo silpna sovietinės sistemos grandimi.

Caro valdžia, „pajungusi“ kalniečius, suprato, kad su jais reikia bent iš dalies sutarti, todėl paliko galioti daug vietinių įstatymų ir visas giminines struktūras, mažai kišosi į regiono religinį gyvenimą. Čečėnai ir ingušai nebuvo imami į Rusijos armiją. Viena pirmųjų sovietinių klaidų buvo ta, kad SSSR teisinė sistema ėmė grubiai ardyti nusistovėjusias sanklodus kalniečių visuomenėje ir taip sukėlė permanentinį nepasitenkinimą. Stalinas jautė, kad čečėnai, ingušai, balkarai, karačajai yra nepatikimi. Nors čečėnų ir ingušų deportacija, pradėta 1944 metų vasario 23 dieną, buvo lyg ir bausmė už paramą naciams, galima drąsiai teigti, kad vadinamasis kolaboravimas su vokiečiais buvo tik išgalvotas pretekstas.

Vokiečiai įsiveržė į Kaukazą 1942 metais, visiškai suklaidinę sovietinę žvalgybą, kuri tikėjosi naujo Maskvos puolimo. Užėmę Adygėją, Čerkesiją, Kabardą, jie pasiekė Kalmukijos stepes. Iki Kaspijos jūros tebuvo likę kiek daugiau nei 100 kilometrų. Tuomet nuo Maskvos būtų buvusi atskirta Užkaukazė ir Antrojo pasaulinio karo baigtis galėjo būti visai kitokia.

Įdomiausia tai, kad Vokietijos pajėgos buvo sustabdytos ne kur kitur, o prie mums gerai žinomo Grozno. Jei balkarams ar ingušams formaliai ir galima prikišti kokį nors kolaboravimą, tai didesnioji čečėnų teritorija – I. Šamilio valstybė – niekada nebuvo vokiečių okupuota.

„Chruščiovinė“ rehabilitacija neatkūrė svarbiausio – nebuvo leista tautoms pačioms susiskirstyti savo žemių. Mitas apie tai, kad Šiaurės Kaukazas yra neaiškus tautų mišinys, yra sovietinės ir rusiškos propagandos įrankis. Kalniečiai labai gerai žino, kas kam istoriškai priklauso. Visi, kas tikėjosi sukelti Kaukaze tautinę nesantaiką, pralaimėjo. Šiaurės Kaukaze yra savi rusų sąjungininkai – osetinai ir avarai, yra savi nuosaikieji – ingušai ir abchazai, yra savi nepalenkiamieji – čečėnai ir balkarai, tačiau tarpusavio problemas jie išsprendžia ir lemiamu momentu yra veikiau solidarūs nei priešiški. Neišsprendžiama tik tai, ko neleidžiama išspręsti kur nors Maskvoje.

Tačiau teisūs yra ir tie istorikai, kurie teigia, kad pagrindinė geopolitinė Rusijos klaida buvo padaryta dar Ivano Rūsčiojo laikais, kai šalis laimėjo daug netikėtų pergalių, o paskui patikėjo amžinąją pergalės galia ir pati sau tapo visiems laikams labai didelė – tiksliau, tapo našta pasauliui. Bet pirmiausia sau pačiai.

Žmogus arba iš prigimties nėra racionalus, arba kažkas jį verčia tokiu būti. Postmoderniam žmogui tai itin būdinga. Kodėl? Ogi todėl, jog karas, jo nuojauta ar tikimybė, pasirodo, yra daug labiau visuomenę konsoliduojantis veiksnys, negu ramus gyvenimas visuomenėje, kurioje individo teisės ir laisvės yra esminė vertybė.

Be to, pasiaukojimas kare visada laikomas didesne garbe nei pasiaukojimas ekonomikoje ar šiaip gyvenimo kasdienybėje. Laimėtas karas žmogaus sąmonėje istoriškai visada buvo svarbesnis dalykas nei ekonominė, politinė ar teisinė reforma.

POSTMODERNUS KARAS

Iki 1989 metų dviejų karinių blokų ideologinis konfliktas turėjo įtakos ir lokaliems konfliktams. Tačiau po Šaltojo karo, kaip teigia politologai, konfliktai ima vis labiau įgauti vadinamo postmodernaus karo bruožų. XXI amžiaus pradžioje konfliktų dėsningumai yra nebe tokie aiškūs – jie iš esmės skiriasi nuo visų ankstesnių modernių ir premodernių karų.

Postmodernus karas – tai kintantis, painus, nekontroliuojamas, be aiškios vadovų atsakomybės. Atsiradusi karo lauko vado sąvoka charakterizuoja karinį-politinį lyderį, kuris disponuoja tam tikra karine jėga ir politine įtaka, bet nesiima atsakomybės už bendrą politinį konflikto sprendimą. Karo lauko vadai su savo nedidelėmis pajėgomis sėkmingai kariavo prieš SSSR invaziją Afganistane, Balkanuose, Somalyje, Čėčėnijoje, daugelyje Azijos šalių. Afganų karo vadas Acmanas Shachas Masudas tapo nacionaliniu didvyriu, pasipriešinimo simboliu.

Postmodernaus karo tikslai nenusakomi įprastais terminais. Karo tikslas gali būti tiesiog pasipriešinimas, išsivadavimas ir pan.,

nenusakant, ką tai reikštų – nepriklausomos valstybės sukūrimą, priešinimąsi dėl priešinimosi, dėl taikos sutarties sudarymo ir kt. Dažnai konfliktai kyla motyvuojant juos „per mažomis teisėmis“, „nepakankama autonomija“, netolerancija ir t. t. Nesant aiškaus konflikto tikslo, karas gali tęstis ilgai, o formalius tikslus galima formuluoti vis kitaip. Pavyzdžiui, iki šiol neaišku, koks turi būti Somalilando ar Čecėnijos statusas, nors dėl jų buvo kariauta ir tebekariaujama, neaišku, kokio galutinio tikslo siekiama pilietiniame kare Sirijoje, koks turi būti kurdų statusas Turkijoje ar Irake.

Kariaujančių šalių (pusių) tokiam kare gali būti daugiau nei dvi, kariauti gali valstybės, jų dalys, religinės ar interesų grupės. Postmoderniame pasaulyje daugėja nepripažintų valstybėmis teritorijų, kurios atsirado konfliktų įtakoje, pavyzdžiui, Abchazija, Čecėnija, Kalnų Karabachas, Padniestrė, Šiaurės Kipro Turkų respublika. Kiek kariaujančių grupių buvo Bosnijos karo metu ar Somalyje, nebeaišku iš viso.

Politinį karo sprendimą sunku apibrėžti sutartimis. Todėl jis dažnai lieka visiškai neapibrėžtas ir įvairiai interpretuojamas. Karo baigtis nėra susitaikymas, t. y. ne ta baigtis, kurią, kaip geriausią karo baigtį, apibrėžė C. Clausewitzas. Sutartys dažniausiai traktuojamos kaip laikini susitarimai – atspirtis tolimesnei konflikto eigai, taikos sutartys dažnai reiškia tik karo nebuvimą tam kartui, tačiau ne ilgalaikius taikos sprendimus.

Postmoderniame kare kariaujama moderniais ir postmoderniais ginklais (t. y. galimi teroristinio karo metodai, ideologinis, informacinis karas, į jį įtraukiama visa bendruomenė), tendencijos rodo, kad gali būti naudojami primityvūs masinio naikinimo ginklai, ypač cheminiai ir biologiniai.

Galiausiai postmodernūs karai turi civilizacinių konfliktų pobūdį, sunku atskirti kariaujančius nuo nekariaujančių, karo aukos yra civiliai, kultūros ir istorinės vertybės. Iš tikro karas dėl vertybių apima visų pirma ne karinę, o veikiau kultūrinę sferą, tad

stengiamasi konflikto metu naikinti priešiškos civilizacijos pagrindus, įskaitant kultūros, religinius paminklus.

Rugsėjo 11-oji buvo pats aiškiausias signalas postmodernių karų pradžiai. Kandžiai priminsiu, kad Antrasis pasaulinis karas prasidėjo 1939 metais, ir tada buvo aišku, kas yra priešas, po šešerių metų jis buvo nugalėtas. Dabar gi nuo karo prieš terorizmą pradžios gerai net nežinome, prieš ką kariaujame. Kariaujame ne su priešu, o su metodu, kariaujame prieš islamą, tik jokių būdu jo nekritikuodami. Kariaujame prieš idėją, tačiau ne prieš ją propaguojančius žmones – lyg idėja egzistuotų pati savaime, be žmonių! Taigi kariaujame prieš terorizmą, bet ne prieš teroristus.

Terorizmo grėsmė gynybos ir saugumo koncepcijose nebuvo numatyta, bet vėliau jai skubotai pasiruošta. Apie terorizmą primygtinai kalba ne tik atskirų šalių saugumo doktrinos, terorizmas įvardijamas NATO strateginėje koncepcijoje.

Terorizmas – ne koks stebuklas, tiesiog tai reiškiny, viena iš vadinamųjų naujųjų grėsmių, iki šiol priskirta labiau nekarinių grėsmių grupei. Problema ta, jog strategai netikėjo, kad ši grėsmė gali būti tokia didelė.

Tačiau tie patys strategai šiandien stengiasi įrodyti, kad terorizmo tinklas, kaltas dėl Rugsėjo 11-osios ir jos padarinių, yra viso labo nusikaltėlių gauja, nukrypimas nuo normos, o ne natūralus pasaulio raidos padarinys. Jei jau taip, jį, kaip nenatūralų dalyką, reikia naikinti, su juo reikia kovoti ir jį nugalėti, su juo neturėtų būti jokio taikaus sambūvio. Primintina, kad terorizmas nėra 2001 metų naujiena, jo būta ir anksčiau, tik iki tol dalinai toleruotas. Net pačioje Amerikoje. Juk kažkada kažkur gyvavo Laikinoji Makedonijos revoliucinė organizacija ir Che Guevara, kažkada egzistavo „Raudonosios brigados“, siautėjo Baaderio-Meinhofo grupuotė, nugriaudėjo sprogimas tame pačiame Pasaulio prekybos centre 1993-aisiais, 1995 metais nuskambėjo Oklahoma... Bet visa tai atrodė kažkaip labai toli ir nelabai pavojinga, kol...

ĮDOMYBĖS

Europoje gyvenantys žmonės kariavo ne mažiau kaip kitų pasaulio regionų gyventojai, gal net daugiau – europietiški karai buvo detaliesiai aprašyti, tad geriausiai ir žinomi. XX amžiaus pabaigoje ėmė atrodyti, kad būtent čia, labiausiai prisikariavusiame regione, galima ilgai trunkanti taika.

Po Antrojo pasaulinio karo pasiektas vokiečių-prancūzų susivienijimas buvo pirmoji kregždė, o nuvertus Berlyno sieną suprasta, kad Europa – tai taikos kontinentas, kuriam tereikia kelių lengvų korekcijų. Viskas atrodė paprasta: nuraminti Balkanus, sutaisyti kaukaziečius ir paprotinti Rusiją. Kalbėta, jog pagaliau Europa rado savo taikingąjį identitetą, labai artimą I. Kanto Amžinosios taikos vizijai.

Viena iš I. Kanto idėjų bylojo, kad taiką sukuria ir sustiprina žmonių laisvė su atsakomybės prieskoniu. Balkanuose tautų išsilaisvinimas sukėlė žiaurius postmodernius karus. Karai kilo ten ir todėl, kad nevykusiai buvo pritaikytas tautų apsisprendimo mechanizmas, demokratija „veikė“ labai nesubtiliai. Atrodė, kad reikia surengti referendumus ir įgyvendinti daugumos valią. Žymus prancūzų tarptautinės teisės ekspertas Robertas Badinteris nurodė mažiausiai dvi grubias demokratijos klaidas tame regione.

Pirma, kalbėdami apie tautų apsisprendimą, mes iš tiesų vykdome teritorijos apsisprendimą, nes balsuoja ne etnosas, o tam tikros teritorijos gyventojai. Prisimenate, ir Lietuvoje 1991 metų vasarį referendume dalyvavo ne etniniai lietuviai, o buvusios Lietuvos SSR administruojamos teritorijos gyventojai. Balkanuose, kur balsavimas vyksta pagal etninę priklausomybę ir teritorijos ribos skiriasi nuo etninių, toks tautos-teritorijos apsisprendimas ne sutaiško, o sukiršina kaimynus.

Antra, jei turime federalinę valstybę iš kelių etninių grupių, negalima taikyti daugumos ir mažumos koncepto. Kaip lietuvių nebuvo galima laikyti SSSR etnine mažuma vien todėl, kad jų mažiau nei rusų, taip Bosnijoje ir Hercegovinoje serbų negalima laikyti mažuma musulmonų valstybėje vien todėl, kad musulmonų yra daugiau. Kaip tik šito ir nepaisyta.

Tik po etninio karo tapo aišku, kad I. Kanto taika Balkanuose neįmanoma. Todėl „kantiškos“ taikos vietoje Bosnijoje paskelbta vadinamoji Daytono taika, išskirsčiusi tautas po etninius dvarelius, o serbų valstybė „aplaužyta“, atskiriant (neva) neserbiškus regionus. Ir jokio susitaikymo, kuris I. Kantui regėjosi būtina sąlyga.

Įsivaizduokime gyvenimą beveik Lietuvos dydžio šalyje, kuri turi 3 prezidentus, 13 ministrų pirmininkų, 180 ministrų ir 760 parlamentarų. Šalyje oficialiai kalbama trimis kalbomis, rašoma dviem raidynais, portretai ant banknotų pritaikyti įvairiems politiniams ir religiniams skoniams ir visa tai „suvalgo“ daugiau kaip pusę šalies bendrojo vidaus produkto. Šalyje nėra normalių piliečių, normalių šalies patriotų, yra tik etninių grupių atstovai. Ta šalis vadinasi Bosnija ir Hercegovina. Daytono taikos sutarties architektų nuomone, turėjo pakakti metų,

kitų, kad žmonės atsipeikėtų, pabėgėliai grįžtų namo ir kiltų noras kurti, o ne griauti. Toks laikinumas tęsiasi jau du dešimtmečius. Pasaulis tikisi, kad Daytono taiką ilgainiui pakeis „kantiškoji“ taika, tačiau panašu, jog vietiniai žmonės to visiškai nenori.

Ar yra alternatyva Daytono ar I. Kanto taikai? Balkanai nekariaudavo tada, kai juos valdė stipresnė išorės jėga arba vietinis diktatorius. Osmanų valdžia, kaip šiandien mena istorijos analai, sugebėjo rasti tam tikrą balansą tarp katalikų, stačiatikių ir musulmonų, kurie buvo naujosios osmaniškosios valdžios triumfo simbolis. Jugoslavija, sukurta po Pirmojo pasaulinio karo, atspindėjo romantišką panslavizmo ideologiją, tačiau santaikos tarp etninių grupių negarantavo – karalystė žlugo. Diktatorius Titas buvo „tvirtesnė ranka“ nei pietinių slavų monarchija. Komunistinė etninė doktrina deklaravo, kad kiekviena tauta turi turėti ir savo teritoriją, o Jugoslavijos musulmonai tokios kaip tik neturėjo. Musulmoniškasis identitetas pretendavo į tai, ką serbai ir kroatai laikė savomis teritorijomis. Sudaryti „kantiškąją“ taiką su tauta be teritorijos iš principo įmanoma, tačiau aptariamajai tautai teritorijos reikia labiau nei taikos. Kitais žodžiais tariant, reikia savos pergalės prieš kaimynus.

Buvusi Jugoslavija padalinta, tačiau ji tebėra nesusitaikiusi, ji tebėra besitinkinti laimėti kažką daugiau nei turi šiandien. Todėl Daytono susitarimas, nors nepatenkinantis nieko, yra visiems priimtinas kompromisas. Tačiau tai reiškia, kad dabartinė pseudotaika čia toli gražu ne amžina. Ar po to naujas karas?

Kaukaze geriausia gyventi, kai niekas jo realiai nevaldo. Kaukazo tautos – į šiaurę ir į pietus nuo kalnų – išlaisvintos kitaip. Joms leista būti laisvomis viena kitos atžvilgiu, bet įtvirtinta pareiga turėti vyresnįjį brolių, kurio kumštis padarys kaukaziečius valdomus. Stalinas valdė sąmoningai eliminuodamas vienus ar kitus, persodindamas į blogesnes ar geresnes žemes, palikdamas vardus be žmonių, tautas – be teritorijos. Putinas elgiasi taip, kaip kažkada mongolai elgėsi su rusais – susirenka duoklę, nubaudžia neklaužadas ir palieka rusų kunigaikštystes peštis tarpusavyje. Ir jos pešasi. O kol pešasi, mongolas žino, jog silpni peštukai jo bijo labiau nei vienas kito. „Antikantiškas“ karas – visai gera valdymo forma.

Ne viena buvusios sovietų imperijos respublika atvirai ar slaptai žavėjosi Baltijos valstybėmis, kurios savo tarpusavio santykius ir ginčus su kaimynais stengėsi reguliuoti pagal geriausią filosofijos klasiko tradiciją. Jei tikėsime demokratijos ir I. Kanto idėjų universalumu, tai klausimas labai aiškus: o kodėl tokios sėkmės pavyzdžiais netapo trys Pietų Kaukazo valstybės – Armėnija, Azerbaidžanas ir Gruzija? Argi taip jau sunku perimti Baltijos „trynukių“ patirtį? Pasirodė, kad beveik neįmanoma. Šiame trumpame tekste keblu išdėstyti visas priežastis, kodėl įvyko taip, o ne kitaip. Išvardinsiu tik pasekmes.

Visos trys valstybės šiandien *de facto* gyvena ne tarptautinės bendrijos pripažintose teritorijose. Gruzinais neturi Abchazijos ir Pietų Osetijos, azerbaidžaniečiai – Kalnų Karabacho bei kaimyninių rajonų, armėnai faktiškai aneksavo nepripažintą Kalnų Karabacho respubliką. Nacionalinės valstybės konsolidacijos prioritetą yra kur kas aukščiau už teisę ir politinį pliuralizmą bei susitaikymą su kaimynais. Vi-

šios trys šalys pagal Europos Tarybos skelbiamus kriterijus nelaikomos grynai demokratiškomis valstybėmis. Tai reiškia, kad jos negali nė svajoti apie integraciją į ES. Šalys santykinai neturtingos, jos nenori būti viename „pakete“ ir dėl tarpusavio nesutarimų šiandien dairosi kas sau. Rusijai tai labai paranku, nors ji teisiškai Užkaukazės jau nevaldo... Rusijai reikalingas silpnas Pietų Kaukazas, dedantis viltis į Rusiją, o toks jis bus, jei Gruzija gyvens be Abchazijos, Azerbaidžanas su Armėnija konfliktuos ir atsiduos Rusijos valiai, o naftos tranzitas bus „savose“ rankose. Sėkmės elementų ir čia yra. Fiziškai laimėtas karas su Gruzija, Azerbaidžanas ir Armėnija kontroliuojami. Rusijai reikia įrodymų pasauliui, kad Gruzijos valstybė degraduoja, o Armėnija vystosi stabiliai. Rusijai būtų naudingas koks nors Karabačo sureguliuojimas, leidžiantis teigti, kad tik jai tarpininkaujant galimas toks regiono stabilumas. Jei Rusija tarpininkauja sprendžiant konfliktą, jos rankose svarbūs politiniai svertai. Šiandien yra kaip tik taip. Ilgametė Rusijos patirtis taip pat daro savo. Su musulmonais reikia elgtis žiauriai, krikščioniškus kunigaikštukus patogu kiršinti tarpusavyje ir valdyti... Ne pagal Kantą, bet efektyviai, be laisvės su visais atsakomybės prieskoniais, bet... užtikrintai.

„Antikantiškajai“ Rusijai reikalingas ir silpnas Šiaurės Kaukazas, kurį administruoti gali patys vietos gyventojai, suprantama, diriguojant iš Maskvos. Šiaurės Kaukazo tautos, išstumdytos Stalino, taip pat iš dalies jau tapo tautomis be aiškios istorinės teritorijos. Joms reikia arba sutikti su esama situacija, arba dar labiau klimpti į savitarpio vaidus. O tai tik Rusijos valdžios garantija – Šiaurės Kaukazo pseudofederacija Rusijos Federacijos sudėtyje. Taigi karas Kaukaze vyksta, ir nėra jokių ženklų, kad ten apskritai kada nors įsivyras taika.

Abiejų Tautų Respublika ir Maskva 1686 metais pasirašė Amžinąją taiką, tačiau ji truko neilgai ir baigėsi Lietuvos nenaudai, nes priartino valstybės pabaigą. Maskva žingsnis po žingsnio, kąsni po kąsnio grobė ir rijo aplinkines teritorijas.

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė didžiąja dalimi buvo slavų valstybė. Vilniaus valdovai, be lietuvių, gudų, lenkų, ukrainiečių, manė valdantys ir rusus. Kai kas šiandien sako, kad laimingiausia rusų valstybė visoje Rusijos istorijoje buvo kaip tik Lietuva. Taigi iki paskutinės savo gyvavimo dienos Abiejų Tautų Respublika niekaip nepripažino Maskvai teisės atstovauti visiems rusams, nes vieni rusai buvo maskoliai, o kiti – savi, lietuviški. Galima minėti daug anos šlovingosios Lietuvos sunykimo priežasčių, tačiau viena yra svarbiausia: visi rusai galiausiai tapo maskoliais ir jau nebegynė Lietuvos. Taip buvo sukurta teritorija, kurioje Lietuvos rusai liko tik romantinis istorijos pėdsakas.

Tačiau Amžinosios taikos taip ir nesukūrė. Netapo pilietine bendruomene, kuri daug dirba, klauso įstatymų... Veikiau iššaukė amžiną nesantaiką, nepasitikėjimą ir dar kai ką blogiau, ko mūsų garbusis I. Kantas nenorėtų matyti. Šiandien pasiūlius reanimuoti Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę (federalinę valstybę), etninius lietuvius apimtų siaubas. Gal ir gerai, kad gyvename nedidelėje, „kantiškai“ sukurtoje etninėje Lietuvoje, kur nereikia bijoti sudėtingų Badinterio sprendimų.

...terorizmas iš dalinai ignoruotos grėsmės virto vos ne paranojinė grėsme. Saugumo paranoja nėra didelė naujiena tiek amerikiečiams, tiek europiečiams. Karvių kempinligė buvo gera „repeticija“ prieš juodligę ir padidėjusią oro uostų apsaugą. Saugumo priemonės civilizacijai, kuri save laiko teisinga, nėra malonios, jos kiekvieną įtaria esant potencialų nusikaltėlį, galiausiai veda prie procedūros atgrasumo. Tai kuria toli gražu ne geriausią psichologinį klimatą, tai stiprina norą kariauti ir laimėti.

Prieš terorizmą kol kas kovojama priemonėmis, pritaikytomis kovai su organizuotu nusikalstamumu. Klasikinės priemonės – tai žvalgyba – nusikaltėliškų struktūrų suradimas dar joms nepradėjus aktyvios veiklos, nusikaltėlių finansavimo kanalų „uždarymas“ bei viešosios nuomonės formavimas. Reikia pasakyti, kad to gali nepakakti. Reikia naujų – specifinių šio karo metodų.

AR POSTMODERNIAME PASAULYJE GALIMA NEKARIAUTI?

Ar postmodernas ir globalizacija gali pakeisti prigimtinių žmogaus norą kariauti? O gal atvirkščiai – kovos propaguotojai laimi konsoliduodami karui savo šalininkus ir viešąją opinią? O jei viešoji opinija mobilizuota, iki tikro karo – vienas žingsnis.

Tiesa, euroatlantinė bendrija sugalvojo kelis būdus karo pagundai sumažinti.

Pirma – tarptautinės organizacijos. Jų įtakos, formalios galios stiprėjimas yra globalizacijos žymė, niekada jų nebuvo tiek, kiek yra dabar, niekada jų įtaka nebuvo tokia didelė. Tarptautinės organizacijos, pradedant nieko nesprendžiančiais diskusijų forumais, baigiant Europos integracija, labai sumažina karo tikimybę.

Kita vertus, priklausymas tarptautinei sistemai veda į konkuren-

ciją, kurioje brandinamas grynų gryniausias nacionalizmas, nors ir nepasireiškiantis brutalia forma. Nacionalizmo brutalumas „atsiskleidžia“ dažniausiai tada, kai tarptautinė organizacija tiesiog subyra.

Antra – tarptautinės varžybos – pradedant, be abejo, futbolu, baigiant „Eurovizija“ ir „Mis pasaulio“ rinkimais. Tai tiesiog karo pakaitalas, ir visai priimtina forma, produkuojantis tą pačią emociją, kokią suteikia laimėtas arba pralaimėtas karas, tik be fizinio skausmo. Jis, aišku, nepakeičia tikro karo, tačiau tam tikru mastu karo galimybę sumažina.

Neatsitiktinai sportui skiriama tiek dėmesio, bet yra ir blogoji reikalo pusė: nacionalizmo mummyse ištis daug. Būti vokiečiu – Didžiosios Vokietijos patriotu – politikoje būtų nekorektiška, tačiau futbolo aikštėje leidžiama. Ir lietuviams buvo leidžiama džiaugtis krepšinio aikštelėje nugalėjus sovietinės armijos klubą...

Kad pramogos gali turėti sąsajų su karais, žinojo ir graikai, ir romėnai, ir viduramžių taikos siekėjai. Graikai manė, kad olimpiados nustelbs karus, romėnai – kad visuomenė pasitenkins gladiatorių kovomis, viduramžių *Pax Dei* siūlė nekariauti laikotarpiais, susijusiais su katalikiškais šventėmis. Tiesą sakant, veltui. Paskutinis Rusijos – Gruzijos karas prasidėjo kaip tik olimpiados dienomis.

Čia galima paminėti Izraelio–arabų modernius karus, kuriuos Izraelio kariuomenė neginčijamai laimėjo. Tai datuojama 1948–49, 1956, 1967, 1973 ir 1982 metais.

Tačiau su postmoderniais karais daug kebliau. Jei kas sako, kad jų iš viso negalima laimėti, yra visai teisingas, mat minimas Izraelis gerokai „įklimpo“ Libane, suteikęs autonomiją palestiniečiams, niekaip nesugeba įveikti jau ne kartą minėtos Gazos ruožą valdančios HAMAS grupuotės.

Izraelio ir arabų grupuočių kovų paradoksas yra tas, kad Izraelis iki šiol stengiasi bent jau rodyti, kad kariauja modernų karą: kariškiai yra uniformuoti, naikina tik karinius objektus ar įtariamus

teroristų bazes, laikosi visų kitų kariavimo konvencijų, tuo tarpu jų oponentai leidžia raketas daugiausia į civilinius objektus, dažniausiai neturi skiriamųjų karo ženklų, aiškiai matomos subordinacijos, veikia iš pasalų ir teroristiniais metodais. Tai postmodernaus karo logika. Tokio niekas negali laimėti.

Visuose šiuose karuose vien taisyklių nesilaikymas leidžia įgyti pranašumą. Visuose karuose „dalyvauja“ civiliai, neva įžeisti religiniai įsitikinimai, neva pažeistos vietinės kultūros tradicijos ir pan.

Joks žinynas nepasakys, kiek tiksliai kariaujančių yra Konge ar Kaukazo emyratuose, kam jie atstovauja, kas tiksliai jiems vadovauja, kokia ten subordinacija, kas tiekia ginklus ar suteikia karybos konsultacijas. Diplomatai net nelabai žino, ką galima ir ką reikia kviesti prie derybų stalo, kariaujantys už teisybę įsitikinę, kad negali pralaimėti, kariaujantys dėl tvarkos supranta, kad laimėti privalo. Tad realios fiksuotos pabaigos irgi negali būti. Visa ši karinė betvarkė vadinama kukliu postmodernaus karo vardu...

ĮDOMYBĖS

Dešimt postmoderno pamokų vykstant karui Ukrainoje (suvestinis mokomasis konspektas)

Pirma. Branduolinis atgrasymas veikia. Rusija iš tikro jį naudoja. Jei ne branduolinis ginklas, su Rusija elgtumėmės kitaip. Nedrįsime siųsti karių Ukrainai ginti, nes bijome branduolinio ginklo. Kita vertus, Rusijos konvencinės nesėkmės mūsų baimę mažina, o tai reiškia, kad Rusijos atgrasymas veikia vis mažiau. Ligšioliniai gąsdinimai dėl Ukrainos, Suomijos, Švedijos, ES narystės neišsipildė, tad bijome vis mažiau. Vakarami savo branduolinio atgrasymo nenaudoja (manau, kad galėtų), tai savotiškas ženklas, kad Vakarams Ukraina dar nėra toks gyvybiškai geopolitiškai svarbus interesas kaip Rusijai. ES kandidato statusas Ukrainai tą interesą bent jau formaliai turėtų didinti. Kuo daugiau investuojame į tą karą, tuo mažiau bijome. Lietuva neturėtų rodyti baimės.

Antra. Buvo toks mitas (ir tebėra), kad tarpusavio priklausomybė (ypač ekonominė) užkerta kelią karams, nes kariauti tampa neracionalu. Tai nepasitvirtino niekad, nepasitvirtina ir dabar. Nesu tikras ir dėl to, kad Europos ekonominė integracija buvo svarbiausias faktorius, lėmęs pokarinę taiką Vakarų Europoje, gal sovietinės invazijos baimė buvo net didesnė? Tarpusavio priklausomybė neužkerta kelio karams, bet daro juos vis mažiau grynai dvišalius, bet vis daugiau daugiašalius, vis labiau skausmingus, kai reikia nutraukinėti ryšius. Ekonominiai ryšiai šeimyninės laimės negarantuoja, o skyrybos brangesnės. „Wandel durch Handel“ nepasiteisino nei su Rusija, nei su Kinija, nei su bet kuo kitu...

Trečia. Tarpusavio priklausomybė. Vakarai „maitina“ Rusiją, mokėdami už energiją, rusai „maitina“ Vakarus tą energiją tiekdami. Nėra iki galo aišku, kas čia laimi daugiau, „sočiau“ pavalgo, bet moralinė pergalė bus pusėje tų, kurie išdrįs garsiau pasakyti, kad prieš duonos nevalgys, nors sava žymiai brangesnė. Norėtusi, kad moralinė pergalė būtų Vakarų pusėje, bet kaip sunkiai tai sekasi... Kažkada Reaganas nugalėjo rusus įveldamas juos į ginklavimosi varžybas. Verta prisiminti. Sankcijos yra „neklaužados pastatymas į kampą“, vertimas „gražiai elgtis“ esamoje situacijoje, bet ne nusikaltėlio išeliminavimas.

Ketvirta. Sankcijos yra tikro karo surogatas, „išsipirkimas“ nuo karinės tarnybos. Sankcijos veikia lėtai, ir daug kam stinga kantrybės sulaukti rezultatų. Sankcijos dar lėčiau keičia kariavimo technines galimybes. Sankcijos lėtai veikia Rusiją, kuri potencialai gali gyventi ir išgyventi savarankiškai – turi visas technines galimybes gyventi izoliuotai nuo pasaulio. Tai nėra turtingas gyvenimas (veikia panašus į SSSR), bet iš bado nemirs. Autoritarinėse ir totalitarinėse valstybėse didesnis visuomenės procentas geriau prisitaiko gyventi skurdžiau, nei skuba versti valdžią (nors pagal sankcijų sumanymą turėtų būti atvirkščiai). Sankcijos geriausiai gali Rusiją atskirti nuo pasaulio (tai jau didele dalimi įvyko, Rusijos nėra tarptautiniuose renginiuose), bet vien jos Rusijos nenumarins.

Penkta. Šis karas kaip niekad viešas (viskas filmuojama) ir karo informacija ar dezinformacija yra veiksmingas ginklas. Svarbu, kas laimi „pasakojimą apie karą“. Rusai labiau turi ką slėpti, ukrainiečiai labiau turi ką rodyti, tad neatsitiktinai sakoma, kad informacinį karą Ukraina laimi. Rusija buvo nepasirošusi informaciniam karui, nes planavo, kad jis bus trumpas, ir nereikės jokių agitacinių ir propagandinių „šampų“. Net tie simboliai Z ar V pasirinkti veikia netyčia (juk jų reikės tik kelioms dienoms!) nei po kokių didelių ideologinių apmąstymų. Visokie video klipai, „dainos ir šokiai su Z ženklu“ atsirado vėliau, kai blitzkrygas nepavyko. V.Zelenskis savo jautraus ir drąsaus prezidento įvaizdžiu aiškiai „nugalėjo“ bunkeryje sėdintį Putiną.

Šešta. Kare yra visų pastarojo šimtmečio karų elementų. Nuo Pirmojo Pasaulinio karo tipo tranšėjų iki per atstumą valdomų dronų. Tai rodo, kad teorijos apie būsimus trumpus, vos ne grynai kibernetinius karus su nedideliu aukų skaičiumi nepasitvirtino. Realybė – labai kruvinas karas su visais primityvaus karo elementais. Kibernetinės atakos nesunaikina priešo sugebėjimų ir motyvacijos. Technikos progresas karių saugumo iš esmės nepadidina. Jei karas vyktų XX amžiaus pradžios ginklais, rezultatai ir aukų skaičius būtų panašūs.

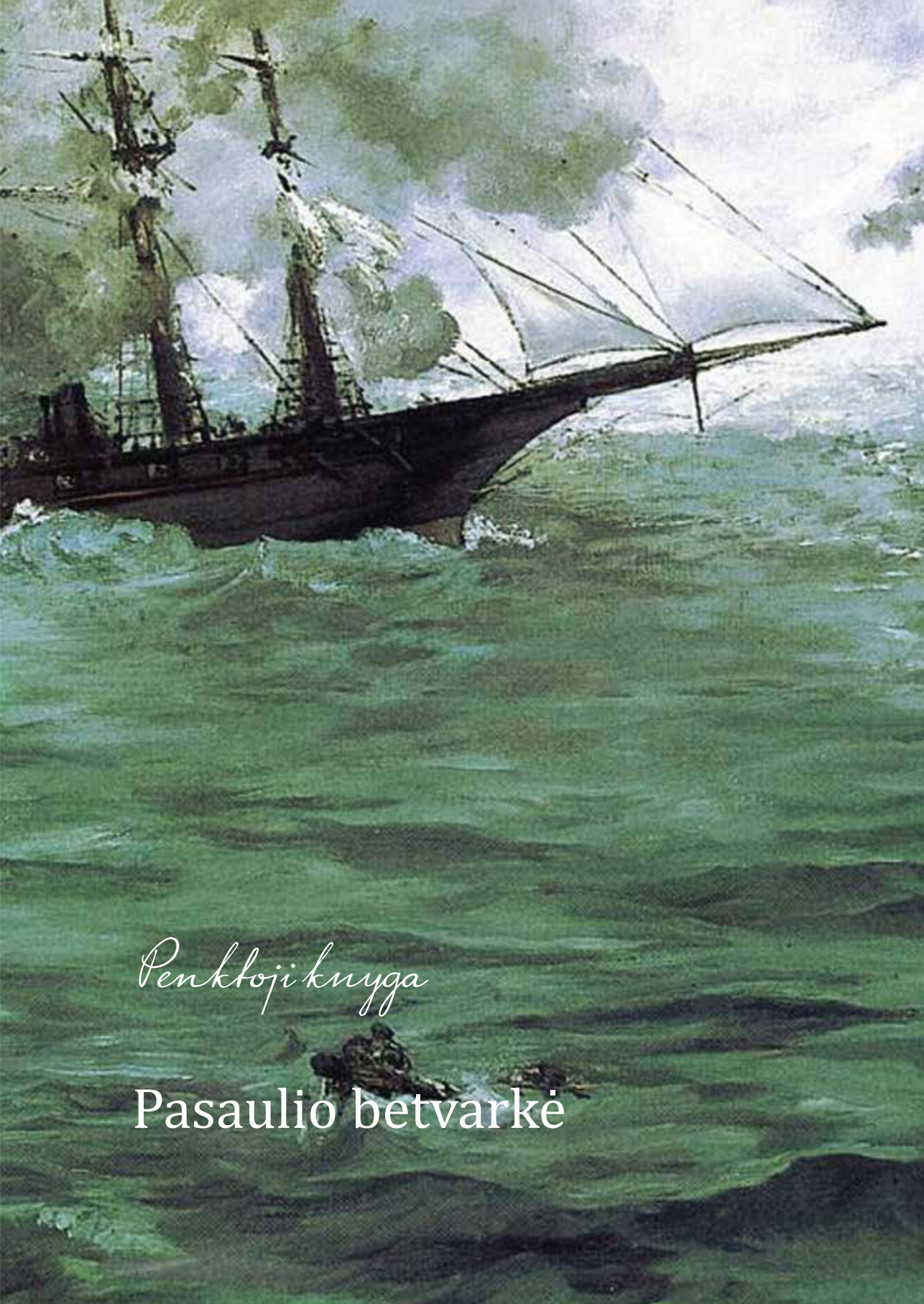
Septinta. Deklaruojant karą dėl vertybių (sic!!!!), iš tikro kariaujame dėl Ukrainos teritorijos. Skaičiuojame, kiek prarandame ar gauname kvadratinųjų kilometrų, miestų ir kaimų. Prašome pagalbos ginti vertybes, bet realiai tai pagalba teritorinei gynybai. Ukrainos vertybės laimės tada, kai ji atkovos teritoriją. Iš tikro tai mes savotiškai sandome Ukrainą, kad kariautų už mus, bet sandome už minimumą, o tai gali būti pavojinga mums patiems.

Aštunta. Rusija kariauja techninį, racionalų, „pagal žemėlapi“ karą. Ukraina kariauja Tėvynės karą. Skirtumas lemia motyvaciją. Pranašumai techniniame kare gali nulemti okupacijos mastus, bet ne galutinę pergalę. Paprastai tai pereina į ilgalaikį „low intensity“ pasipriešinimą okupantams. Laimėti fiziškai – tik pradžia, reikia dar laimėti ekonomiškai, teisiškai, dvasiškai. Ukrainos, besiginančios šalies, motyvacija aiškiai skiriasi nuo Rusijos, kurios kariai tik vykdo įsakymus „pagal kontraktą“.

Devinta. ES pagaliau tikrai tapo geopolitika, ES kandidatu tapo šalis veikiau už karo, o ne ekonomikos ir prekybos ar teisės pasiekimus. (Beje, abi naujos kandidatės, Ukraina ir Moldova, nekontroliuoja dalies savo teritorijų, ir su Sakartvelu tas pats.) Geopolitika yra pasiruošimas kariauti. ES nebus geopolitiška, jei nebus pasiruošusi karui. Kol kas jos pasiruošime daugiausia kalbama apie BVP procentus gynybai ir karo pramonę, kaip verslą, o ne apie tai, kaip kariauti ir laimėti karus.

Dešimta (gal svarbiausia). Visi svarsto, ko nori Putinas. Bet nėra aiškiai suformuluota, ko norime mes. Sakoma, kad norime tiek, kad „būtų gerai“. Verta prisiminti, kad Vakarai Antrajame Pasauliniame kare Atlanto Chartiją pasirašė dar 1941 metų vasarą, kai Vokietija atrodė akivaizdžiai laiminti. Bet jau tada buvo sutarta, kaip gyvensime, kai Vokietija pralaimės. **Turime jau šiandien žinoti, kaip pertvarkysime Rusiją, o ne lūkuriuoti, kaip čia baigsis karas.** Jei nežinome ar nenorime... tai jau pralaimėjimas. Zbigniew Brzezinski kažkada siūlė drąsiai pabandyti įsivaizduoti pasaulį be Rusijos. Pabandykime. Žinau, kad sunku, prisimenu, kad SSSR jau merdėjo, bet Vakarai bijojo jos mirties. Nes neturėjo fantazijos pasauliui be SSSR. Dabar dažnai nori veikiau Rusijos su nusilpusiu Putino, nei pasaulio be Rusijos.

Penktoji knyga

Pasaulio betvarkė

*Nugalitojai pirma laimi, paskui cina į kara, pralaimėjusieji
pirma cina į kara, o tik tada siekia nugalėti.*

Sun Tzu

LAIŠKAI ANŪKAMS

Mano žingeidieji Afrikos tyrinėtojai,

Visi pabuvojusieji Kinšasoje nustemba, kad Kongo Demokratinės Respublikos sostinė – milijoninis miestas – funkcionuoja be jokių taisyklių, kelio ženklų, pinigų, policijos ir pan. Tačiau funkcionuoja. Tai labai savotiškas, tačiau ir labai tipiškas pasaulio betvarkės simbolis. Kinšasoje yra visko: stulbinančios prabangos ir beviltiško skurdo, subtilios afrikietiškos kultūros ir kontrakultūrinių surogatų, daug neteisybės, korupcijos, kovos už būvį. Kinšasa yra regioninis ir etnis mišinys, tapęs beveik savita etnine grupe, vietinių vadinamas kinua. Manoma, kad gyventojų ten yra apie 6 mln., apie pusė jų jaunesni nei 22 metų amžiaus. Tačiau tai tik spėjimai, jokių gyventojų surašymų ten nėra buvę, gyvenamos vietos irgi niekas

nedeclaruoja.

Kinšasą sukūrė ne viena politinė aplinkybė. Tikroju miesto įkūrėju galima laikyti britų-amerikiečių keliautoją ir puikų menedžerį Henri Mortoną Stanley'ų kuris, tarnaudamas tuometiniam Belgijos karaliui Leopoldui II, XIX amžiaus pabaigoje įkūrė savotišką prekybos centrą, pavadintą Leopoldviliu, o vėliau prisidėjo prie viso būsimąjo Belgų Kongo transporto infrastruktūros kūrimo. 1923 metais miestas tapo kolonijos sostine, o 1960 metais jau nepriklausomo Kongo sostine. Prezidentas Mobutu Sese Seko, turėjęs maniją viską pervardinti afrikietiškais vardais, pakeitė miesto vardą į Kinšasą.

Miestas pergyveno keletą maištų ir sukilimų, o galutinai nuvertus prezidentą Mobutu, keletą metų skendėjo absoliučiam chaos. Viena turtingiausių gamtinių išteklių Afrikos valstybė pagal Jungtinių Tautų žmogiškosios raidos indeksą (pragyvenimo lygį) yra valstybių sąrašo gale. Šiandien niekas negali pasakyti, kurias Kongo Demokratinės Respublikos dalis kontroliuoja centrinė valdžia, kurios yra sukilėlių ir separatistų rankose. Čia nieko nėra aiškaus, užtat yra daug pradėtų ir nebaigtų kultūrinių ir politinių projektų. Simboliška, kad nebaigta statyti liko ir kolona pirmajam šalies prezidentui Patrice'ui Lumumbai.

Senelis

CHAOSO GYVENVIETĖ

Kaip jau esu minėjęs, saugumo politikos realistai, kurių požiūris šiandien dominuoja, pasaulį suvokia kaip chaotišką sistemą, kurioje dėl įvairių aplinkybių iškyla ir nunyksta vienos ar kitos bendruomenės. Atgaline data nesunku paaiškinti, kodėl anų laikų didžiosios civilizacijos atsirado tarp Tigro ir Eufrato upių ar Nilo pakrantėje, kodėl kažkada jūrose dominavo portugalai su ispanais, kodėl juos vėliau pakeitė olandai ir britai. Daug sunkiau prognozuoti, kas bus rytoj ar po dešimtmečio, nes istorijoje vis atsiranda naujų nenumatytų technologinių sprendimų, keičiančių žmonių polinkius, aplanko mus ir „juodosios gulbės“ – t. y. nenumatyti reiškiniai, radikaliai keičiantys situaciją (pvz., žemės drebėjimas Lisabonoje XVIII pradžioje, prieš keliolika metų Japoniją nusiaubęs cunamis ir pan.).

Kai kas šiame chaose bando išvelgti dėsningumus ir po to prognozuoti galimą istorijos eigą.

Pasaulio sistemų teorija yra vienu mėgiamas, kitu aštriai kritikuojamas bandymas teigti, kad globalus chaosas iš tiesų toks nėra. Sistemų teorija analizuoja socialinius reiškinius, remdamasi pasaulio istorijos ir socialinių pokyčių tyrimu.

Bene pats svarbiausias teorijos teiginys sako, kad pasaulį pagal darbo pasidalijimą galima skirstyti į branduolį, pusiau periferiją ir periferiją. Taip skirstoma pagal gamybos ir BVP gavimo intelektualumą. Buvo laikai, kai pasaulio hegemonas buvo Nyderlandai, vėliau juo tapo Jungtinė Karalystė, dabar – JAV. Branduolys – tai aukštų technologijų ir gausaus intelektualinio produkto šalys, periferija – daugiausia žaliavų eksportuotojai. Dalis pasaulio patenka į tarpinę grandį (beje, ir Lietuva).

Teorija atsirado praėjusio amžiaus aštuntame dešimtmetyje kaip sociologijos dalis, vėliau tapo atskiru mokslu. Ji tam tikra pra-

sme nori pakeisti vadinamą modernizacijos teoriją.

Didžiausias teorijos žinovas Immanuelis Wallersteinas teigia, kad kapitalistinė pasaulio ekonomika tęsiasi nuo XVI amžiaus (1450– 1640), t. y. nuo didžiųjų geografinių atradimų, iki negrižtamos industrinės revoliucijos. Kapitalizmas kilo iš užsitęsusios feodalizmo krizės, ir Europa čia sugebėjo išsikovoti lyderystę.

Su karais teorija susijusi tiek, kiek kalba, kaip jau minėta, apie pasaulyje egzistuojantį branduolį, pusiau periferiją ir periferiją. Branduolys, kuris šiandien yra Vakarų Europa ir Šiaurės Amerika, vis labiau dominuoja periferijos atžvilgiu, trukdo jai natūraliai vystytis, taip sukeldamas socialines ir politines įtampas, kurios gali virsti įvairaus pobūdžio konfliktais. Periferijos statusas dar labiau didina skurdą ir socialines atskirtis.

Teorija yra dažniausiai kritikuojama dėl to, kad pagrindinį dėmesį skiria ekonomikos, o ne kultūros plačiąja prasme faktoriui, kad galiausiai ji nepaaiškina (nors tam yra sukurta), kaip numatyti artimiausių dešimtmečių ar šimtmečių pasaulio branduolio ir periferijos fluktuacijas. Mano kartos žmonės prisimena marksistinę pasaulio raidos teoriją, aiškinančią, kad tos raidos pagrindas yra atskirų žmonių grupių kova dėl gamybos priemonių ir gamybos rezultatų pasidalijimo. Tai teorija, aiškinanti, kad technologijos progresas neišvengiamai sukelia konfliktą dėl to progreso vaisių pasisavinimo. Tai panašu į nesibaigiančių karų pranašystę. Tačiau marksistai sukuria fantaziją apie visuomenę, kuri vieną kartą ims ir teisingai valdys gamybą ir paskirstymą, tad... karų nebebus.

Demokratijos nepradedama karo, tačiau ir demokratijoms tenka kariauti. Jos gali būti užpultos, jos gali būti izoliuojamos ir naikinamos, joms gali būti grasinama. Demokratija padarė mus laisvus ir laimingus, tad kova už jos išsaugojimą mums turi prilygti šventajam karui, demokratijos plėtra ir gilėjimas – mūsų šventajai misijai, nes visas euroatlantinis pasaulis, kurio dalis esame ir mes, deklaruoja prierašumą šventiems ir nepakeičiamiems demokratijos principams.

Klausimai gal ir labai paprasti: ar demokratijos, nepradedančios karo, elgiasi teisingai ir moraliai, kai kariauti imasi „nedemokratijos“, ar demokratijos moka kariauti, galiausiai – ar karas gali būti demokratinio pasirinkimo objektas?

Baltieji pradeda ir laimi. Frazė iš šachmatų pasaulio turi prasmę. Laimi tas, kam priklauso strateginė iniciatyva, t. y. baltieji. Suprantama, kad demokratijos, nepradedančios karo, strateginiame žaidime visada yra juodieji. Istorija rodo, kad nenorinčios kariauti demokratijos neturi jokio ginklo, galinčio apriboti kitų strategines iniciatyvas. Demokratijos, net ir suprasdamos būsimą grėsmę, leido įsitvirtinti komunizmui, išaugti hitleriams, miloševičiams, fideliams, sadamams, putinams.

Europos Komisijos pirmininkas Jose Manuelis Barroso, viešėdamas Vilniuje, teigė: *Propose, but not impose* – siūlyk, tačiau nepiršk savo idėjų. Demokratijos pasiūlymų išties nestinga, tačiau klysta manantys, kad demokratija yra geidžiamas žmonijos pasirinkimas. Francis Fukuyama žadėjo demokratijos idėjų triumfą, tačiau šandien globaliai triumfuoja nedemokratinės strategijos. Šaltojo karo pabaiga, žadėjusi demokratiją visiems, pasibaigė tuo, kad gera dešimtis Vidurio Europos valstybių prisirišė demokratijai ir bando įsitvirtinti Vakaruose. Esame tarp jų. Tačiau neįvyko tai, ko labiausiai tikėtasi, – iš esmės nepasikeitė nei Kinija, nei Rusija, pastarosios įtakoje paliktos buvusios sovietinės respublikos desperatiškai bando išsivaduoti, tačiau demokratijos tik stebi ir stebisi – pavyks ar nepavyks.

Tuo tarpu šalia demokratijos formuojasi visai nauja Pasaulio Tvarka – tai asmenybės autoritetu paremta valdžia, centralizuota ekonomika, disciplinuota (suprask, kontroliuojama) visuomenė, kuriai didžiausias gėris yra pigi gamyba, o svarbiausia žmogaus teisė – pagyventi sočiai ir kūniškai maloniai, nekvestionuojant valdžios teisės į sprendimų monopolį. Tai dar vadinama kinišku arba vietnamietišku modeliu. Aišku, kad tokia yra ne tik Azijos nedemokratinė režimų vizija. Kinija teikia pigias prekes už demokratijos problemų „ignoravimą“, Baltarusija, Kuba, Iranas, Vietnamas ir dar apie dvi dešimtys šalių sakosi atradusios specifinę vystymosi modelį – gerovė be būtinos teisės rinktis valdžią. Amerikoje tai Hugo Chavezas, savo nafta maitinantis bent penketą šalių, Afrikoje – visas knibždėlynas prezidentų, teigiančių, kad Kinija yra malonesnis partneris nei Europos Sąjunga. Rusijos prezidentas V. Putinas atvirai teigia, kad jo demokratija – valdoma. Demokratinė Europa, užėmusi pasyvumo pozicijas, negali nieko priešpastatyti A. Lukašenkos politikai, separatistų iniciatyvoms kurti apsišaukėlių respublikas, Balkanų nusikaltėliams žudyti civilius. Įvairūs *freedomhausai*, matuojantys demokratijos lygį pasaulyje,

konstatuoja, kad demokratinio pasirinkimo mažėja. Blogiausia, kad pats demokratinis pasaulis nedaug ką čia gali padėti – juk nepradėsi karo dėl demokratijos... Dėl Ukrainos, ach, kaip nesinorėjo, bet ji čia pat, kaimynystėje, tai jau tenka...

Demokratiųjų valstybių galimybės priešintis taip pat labai ribotos. Kaip minėta, Hitlerui ir Stalinui Vidurio Europa buvo atiduota pernelyg lengvai. Antrojo pasaulinio karo pradžioje demokratinės Skandinavijos ir Benilukso valstybės tapo lengvu nacių Vokietijos grobiu, beveik be kovos pasidavė Prancūzijos demokratija. Molotovo-Ribentropo paktas leido, demokratams aikčiojant, dalytis Europa. Demokratijos nepradėjo karo, kol jo nepradėjo Stalinas ir Hitleris. Demokratijos „sprendė“ buvusios Jugoslavijos reikalus, įkalbinėdamos genocido vykdytojus nesipykti, ir tiek. Demokratijos mano, kad Saddamui Husseinui reikėjo leisti tvarkytis savo šalyje laukiant, kol jam protas „prašviesės“.

Pokario situacija išmokė priešintis Rusijos ekspansijai, nes ši, pradėjusi pirmoji, grasino užvaldyti visą „senąją“ Europą. Buvo galima priešintis aktyviai, tačiau pasirinktas pasyvesnis variantas. NATO, laikomas geriausiu visų laikų saugumo aljansu, savo steigimo sutartyje įsirašė ketinimą „žaisti“ tik juodaisiais. Aljansas nepradeda pirmas. Legendinis penktasis Vašingtono sutarties straipsnis teigia, kad NATO stoja į karą tik tada, kai kuri nors šalis užpuolama.

Pasak tos pačios Vašingtono sutarties, NATO tegul ir puoselėja vertybes, tačiau ginklu gina ne vertybes ar demokratiją, o savo šalių teritoriją. Suprantama, frazė „teritorijos gynimas“ skamba kur kas patraukliau nei žodis „demokratija“. Neatsitiktinai pasipriešinimas nacių ar sovietų režimui vyko geografiniu, tautiniu, religiniu, bet tikrai ne demokratijos pagrindu. Demokratija pasirodė esantis gan menkavertis ginklas.

Charles'io de Gaulle'io (liet. - Šarlio de Golio) vadovaujamame Prancūzijos pasipriešinime svarbiausia buvo prancūzų tauta, jos *raison d'etre*, bet jokia būdu ne kokia nors daugiapartinė sistema. Winstonas Churchillis, norėdamas mobilizuoti savo tautiečius priešintis naciams, istorinėje kalboje 1940 metų birželį kalbėjo ne apie konservatorių ar leiboristų partijas, ne apie demokratijos gynimo poreikius, o apie Britanijos, kaip imperijos, jėgą.

„Mes eisime iki galo, mes kovosime Prancūzijoje, mes kovosime jūrose ir vandenynuose, kovosime vis labiau pasitikėdami savo didėjančia jėga ore, mes ginsime savo salą bet kokia kaina, mes kovosime paplūdimiuose ir lėktuvų nutūpimo aikštelėse, laukuose ir gatvėse, kovosime kalnuose, niekad nepasiduosime, o jei mūsų sala ar didžioji jos dalis bus pavergta ir badaujanti, kuo aš šiuo metu netikiu, mūsų užjūrio imperija, Britanijos laivyno apginkluota ir vadovaujama, tęs kovą tol, kol Gerojo Dievo valia Naujasis pasaulis visomis savo jėgomis ir galia žygiuos pirmyn gelbėti ir vaduoti Senojo“.

Britų premjeras neatsitiktinai baigė savo kalbą Naujojo pasaulio paminėjimu. Žinojo ar tik jautė, bet neklydo – pasaulyje iš esmės yra viena šalis, kuri gali gintis būtent demokratijos principais ir kariauti ne dėl tautinės idėjos ar teritorijos, o dėl pačios „grynos“ demokratijos. Ta šalis – Jungtinės Amerikos Valstijos. JAV buvo sukurta kaip sintetinė imigrantų valstybė, neturinti europietiško

tipo nacionalizmo, meilės teritorijai bei tikėjimui bruožų. JAV nacionalizmas reiškia ištikimybę principams, o ne savo kaimui, rasei ar religijai. Formaliai žvelgiant, JAV yra šalis, kuriai demokratija yra tolygi nacionalizmui, tad demokratijos gynimas – tautinio išlikimo sąlyga.

Nenuostabu, kad JAV demokratija išgelbėjo Europą per abu pasaulinius karus, JAV išsprendė Bosnijos karo dilemą, galiausiai JAV ryžtas ginti ir konsoliduoti demokratiją leido Vidurio Europai integruotis į euroatlantines struktūras. Be JAV Europa būtų dar ilgai demokratiškai svarsčiusi, reikia ar nereikia jai buvusio sovietinio bloko, reikia ar nereikia kištis į Balkanų ar buvusios SSRS „reikalus“.

Nesistebiu ir labai džiaugiuosi, kad NATO struktūroje „pirmu smuiku“ groja amerikiečiai, jie sukūrė šį tą tikra, tai patikimiau už vien gynybinį aljansą, už ES bendrąją užsienio bei saugumo politiką su nesibaigiančiomis svajonėmis apie bendrą Europos gynybą. Istorija įrodo, kad Europos gynyba be JAV visiškai neįmanoma.

Suprantama, kad tarp „tradiiciškai“ demokratinės Europos ir „kitaip“ demokratiškos JAV kyla daug nesupratimų. Europiečiai, suprantantys, kad galima kovoti už tautas, imperijas ir materialųjį turtą, dažnai kaltina JAV, kurios pradeda karus dėl demokratijos apskritai ir net pasisako už draudžiamą vaisių – demokratijos eksportą. Pasak amerikiečių politologo Roberto Kagano, europiečiai įsivaizduoja, jog jie jau gyvena Kanto Amžinosios taikos ir F. Fukuyamos „istorijos baigties“ pasaulyje – tarptautinės teisės viršenybės, diplomatijos, taikių derybų, abipusių nuolaidų ir kompromisų pasaulyje. Europiečių akimis, to visiškai nereikia ginti, tiesiog taip yra. Pasak R. Kagano, „jie patikėjo kažkada geruoju Gorbiu, jie tiki protu, jie atmeta karą, kaip problemų sprendimo būdą, ir vis mažiau dėmesio skiria savo gynybai. Susikūrusi savąją pasaulio viziją, Europa dabar vaizduojasi užimanti moralines aukštumas Amerikos atžvilgiu: esą jos patirtis kuriant „amžinosios taikos“ pasaulį dabar leidžia jai mokyti savo globėją, net kontroliuoti jos veiksmus. Europą erzina ir pykdo Amerikos „vienašališkumas“ ir „teisuoliškumas“, nes jis prieštarauja europiečių naujai išpažįstamiems taikių konfliktų sprendimų principams, jų naujai prisiimtai „amžinosios taikos“ kūrimo pasaulyje misijai“.

Taigi amerikiečiai yra naivūs, agresyvūs ir tiesmuki, besikišantys į suverenių šalių vidaus reikalus, neteisingai manantys, kad jų demokratija yra verta aukos labiau nei demokratija kokiame nors ES valstybėje.

JAV pasirodė esanti vienintelė šalis, galinti kariauti dėl demokratijos. Naivūs amerikiečiai kariavo Korėjoje, kol paaiškėjo esantys vieninteliai stabdantys komunizmo ekspansiją Azijoje; kariavo Vietname, kol demokratinis pasaulis pavertė juos visos Vietnamo problemos kaltininkais. Demokratija JAV buvo apginta izoliuojant Kubą bei remiant sandinizmo priešininkus, tačiau amerikiečiai nusipelnė tik demokratinio pasaulio patyčių. Lietuvos ir kitų „naujų demokratijų“ mėginimas prisijungti prie amerikiečių sukėlė ne vienos „senosios“ demokratijos nepasitenkinimą. Štai kaip išeina.

Kol naivioji Amerika egzistuos, tol gyvuos ir demokratija, kad ir kokie juokingi tie amerikiečiai būtų. Tačiau gali atsitikti ir taip, kad šventajame kare už demokratiją vien naivių amerikiečių nepakaks, o sąjungininkai bus per silpni...

Tai ne vienintelė raidos prognozių mokykla. Vadinamoji tarpusavio priklausomybės teorija aiškina pasaulį, kaip reiškinį, kuriame dėl globalizacijos stiprėja šalių ir civilizacijų tarpusavio priklausomybė ir vienos jų vis labiau veikia kitas. O jei taip, tai karo tikimybė turi palaipsniui išnykti. Geopolitikos studijų mėgėjai sako, kad skirtingos technologinės naujovės nevienodai veikia atskirus pasaulio regionus, todėl istorijos eigoje išskyla arba nunyksta ta ar kita civilizacija, juk laivybos progresas istorijoje tikrai buvo palankus jūrinėms valstybėms, o naftos poreikis palankus jos resursus turinčioms šalims ir dabar.

Pasaulio Tvarka, kaip sakiau ne kartą, visada sukuriama su labai geromis intencijomis. Tačiau ji, kaip matėme, visada yra laikina ir ilgainiui išsigimsta. Tai įvyksta dėl kelių esminių priežasčių.

Pirma – ne visi nori jos laikytis ir pripažinti tinkama. Prisiminkime aljansų teoriją ir jos „vilkus“, t. y. šalis, kurios jaučiasi dėl esamos Pasaulio Tvarkos kažko netekusios ar nuskriaustos laimėjimų dalybose. Jei tokių yra, jos ir bus siekiančios esamą tvarką keisti.

Iš ankstesnės patirties matome, kad Versalio tvarka po Pirmojo pasaulinio buvo nuosprendis Vokietijai, Rusija liko „apkarpyta“, daugiausia nukentėjo Vengrija, pertvarkos ambicijų turėjo Japonija. Tad jau yra sąrašėlis šalių, kurioms tvarka netiko, joms norėjosi karo. Jaltos tvarka reiškė vergovę Vidurio Europai, atsiradusioje SSSR sudėtyje ar jos įtakos sferoje, tvarka netiko ir Vakarų Europos bei JAV demokratijos idėjoms, nors ir apsaugojo jas nuo branduolinio konflikto. Mūsų interesas buvo sugriauti sovietinį šios tvarkos komponentą. Kam nepatinka geopolitinis gyvenimas mūsų dienomis? Nesunku pastebėti, kad Rusija tebesijaučia pralaimėjusi Šaltąjį karą ir demokratijos (o praktiškai ES bei NATO) plėtra jos nedžiugina. Kitokios tvarkos ambicijų turi Kinija ir dar kelios vadinamojo (gal jau ir buvusiojo) Trečiojo pasaulio šalys, nepatenkintas islamo pasaulis, nelaiminga Afrika. Tad norinčių kažką keisti ne taip jau

mažai. Jiems atrodo, kad karas visai pateisinamas.

Antra – ne visi pasižadėjęsiejai laikytis tvarkos jos laikosi keičiantis situacijai. Pagrindiniai formaliai tebeegzistuojančios tvarkos elementai yra demokratija, rinkos ekonomika ir žmogaus teisės. Praktiškai visos valstybės deklaruoja šias vertybes (kitaip nebūtų Jungtinėse Tautose), tačiau realiai įgyvendina vos kelias dešimtis. Prikuriama įvairių pseudodemokratijų (pavyzdys – reguliuojamoji demokratija), ekonomika yra protekcionistinė ar atskirų valdančiųjų klanų rankose, žmogaus teisės suvokiamos ne kaip universalios vertybės, o kaip pragmatinės politikos dalis – teisių yra tiek, kiek netrukdo valdantiesiems. Akivaizdu, kad tai veda prie konfliktų.

Trečia – tvarka demoralizuoja tuos, kam ji tarnauja. Vadinamasis laisvas pasaulis šiandien turi daug jau ne kartą vardintų neigiamų bruožų, kurie dėsningai susiveda į minėtą Zbignievo Brzeziskio kornukopijos fenomeną. Turtingiausia pasaulio civilizacija išgyvena senatvės laikotarpį. Nors pagal O. Spenglerio teoriją ji seniai turėjo mirti, laimei, dar nemirė, tad realios Pasaulio Tvarkos dar yra.

Pagalvokime, kas daugiausia lemia, kad tvarka virsta betvarke, ir paskui neįmanoma šio virsmo sustabdyti.

Demokratija – senas antikos išradimas, sėkmingai išmėgintas keliose Europos šalyse. Reikia pripažinti, kad šiandieniniai Vakarų europiečiai nepagrįstai giriasi savąsias demokratijas vadindami senomis ar tradicinėmis. Tos demokratijos visiškai nesenos, skaičiuoja tik pirmąjį savo šimtmetį. Iki Pirmojo pasaulinio karo realios pliuralistinės demokratijos elementų buvo nedaug tiek valstybės valdyme, tiek ir viešajame gyvenime. Tarpukaryje paaiškėjo tendencija veikiau kurti „tvirtos rankos“ valdomą, o ne parlamentokratinę valstybę. Tik Europos integracijos kontekste galima kalbėti apie liberaliosios demokratijos triumfą. Ši demokratija labai tiko pokarinei, postnacistinei arba postautoritarinei Europai.

Demokratija buvo patraukli alternatyva totalitarizmui Rytuo-

se. Priešinimasi SSSR ekspansijai reikėjo kažkaip vertybiškai motyvuoti, motyvas „laisvas prieš nelaisvą“ veikė labai efektyviai. Teise laisvai rinktis naudojosi ir Vakarų europietis, ir ne – svarbu, kad tai emociškai žmogų formavo kaip savos sistemos patriotą.

Nepaisant didelio visuomenės susiskaldymo, demokratija veikė kaip konsoliduojanti bendruomenė, kuri pati priėmė sprendimus. Ne bendruomenės priimti sprendimai asocijavosi su priimtais ir nesavais, bendruomenės, net priimti nedidele balsų dauguma, buvo akceptuoti. Taigi, nors ne vienam marksistui Rytuose tai atrodė paradoksalu, pliuralizmas veikė kaip konsoliduojantis faktorius.

Politinė konkurencija stimuliuo naujų originalių sprendimų paiešką, kėlė politinę kultūrą ir atsakomybę už sprendimus. Tai stiprino būseną, kurią šiandien įprasta vadinti pilietine visuomene.

Terminas „pilietinė visuomenė“ kartais vartojamas neatskiriant jo nuo demokratijos bei teisinės valstybės, lyg vienas be kito neegzistuotų. Tai nėra teisinga. Pilietinės visuomenės atsiradimas glūdi teisėje (kuri nebūtinai sąlygota demokratijos). Pilietinės visuomenės elementų yra ir nedemokratinuose režimuose. Galima sakyti, kad autoritarizmas ir remiasi tam tikra žmonių pilietine nuostata. Vakarų Europos pilietinė visuomenė kilo tikriausiai iš Naujųjų amžių atėjusios biurgeriškos valstybės, gerbiančios įstatymus ir tradicijas. Net monarcho valdžia Vakaruose buvo labiau susaistyta įstatymų nei Rytuose.

Demokratija, be savo žavesio, turi ir daug silpnų vietų. Jau senovės graikai konstatavo, kad visuomenės nuomonė veda prie populizmo ir neišmintingų sprendimų, kad balsuojančių lūkesčiai visada didesni už prisiimamą atsakomybę, kad galiausiai sprendimus priima ne tie, kurie geriausiai viską išmano.

Ir be didesnių komentarų aišku, kad valstybės, jų grupės ar visos civilizacijos egzistavimas yra aplipęs gausybe tariamų auto-

ritetų ir išankstinių nuostatų, kurių tikrumo ar tariamumo įrodinėjimas labai keblus. Autoritetus galima vardinti nuo Mozės iki vietinio partinio boso, nuo Šventojo Rašto iki bendrovės įstatų. Niekas nė nemėgina slėpti, kad Europai būdinga mistinė europietiška tradicija, pilna romėniškų, renesansiškų, revoliucinių ir konservatyvių liekanų. Šiandien su europiečiu beveik neįmanoma susikalbėti suabejotus, tarkime, demokratinių sprendimų visagalybe. Europietis šiandien mano turįs pasaulio problemų sprendimo raktą, nekalbant jau apie vietinių problemų sprendimo algoritmus.

Literatūroje gausu mėginimų racionalizuoti ekonomikos procesus, atrasti jos vystymosi racionalius ir iracionalius komponentus. Kažkada ekonomikos dėsnius tarėsi atradęs Karlas Marxas, vėliau iškilo visa plejada ekonomikos tyrinėtojų, kurie pripažino, jog emocinis faktorius šiame kontekste yra jei ne svarbiausias, tai labai svarbus. Iki šiol neišspręsta politikos ir ekonomikos ryšio problema (jeigu ji iš viso yra). Plačiai paplitusi nuomonė (beje, ir dėl to, kad gyvename liberalios demokratijos sąlygomis), jog šiandien vyrauja liberalioji ideologija. Tačiau net ir pripažįstant tai, tektų konstatuoti, kad liberalizmas per kelis šimtmečius „sudinozaurėjo“, t. y. pasidengė įvairiomis socializmo ir nacionalizmo apnašomis. Kalbėdamas apie šiandieninę situaciją rinkos ekonomikos dinamikoje tas pats autorius mato visų trijų ideologijų susipynimą.

Liberaliosios ekonomikos idėjų šalininkai mano, kad universalus ir racionalus žmonijos troškimas yra sukurti kuo geriau žmogaus poreikius tenkinančią rinką. Ši nuostata, atėjusi iš Adamo Smitho, dabar įvairiai sumoderninta, leidžia daryti išvadą, kad rinkos globalizavimas pamažu „suryja“ visus neracionalius tradicinius priedus, tad Europa ir pasaulis sėkmingai unifikuojasi bent jau dalyvavimo bendrojoje rinkoje prasme. Kalbant emociškai, pilvas vis tiek yra aukščiau už širdį – būkime atviri: alkanas nelabai kokybiškai ir myli...

Nacionalistinės ideologijos sekėjai, save dažniausiai vadinantys realistais, dabartinę situaciją aiškina natūraliu didžiųjų ekonominių valstybių dominavimu, globalizaciją yra linkę laikyti veikiau „amerikanizacija“. Hegemonai, sutardami arba konkuruodami, savotiškai stabilizuoja pasaulio ekonomiką. Galingosios valstybės kyla ir smunka, tad normalių ekonominių procesų prognozė labai rizikinga. Nėra universalaus valstybių galios matuoklio, todėl galima manyti, kad JAV, Prancūzija ar Rusija save laiko didžiosiomis valstybėmis visai ne dėl fizinio didumo.

Galiausiai neomarksistai kalba apie jau minėtą sistemą, kurioje egzistuoja branduolys ir periferija, o ekonominių „žaidimų“ tikslas tėra kova dėl persiskirstymo tarp branduolio ir periferijos bei rinkos perdalijimo. Perdalijimo sėkmės ir nesėkmės gali būti įvairios, tad pasaulis lieka dinamiškas. Atsiranda daugybė subjektyvių faktorių, kurie dar labiau iškreipia „žaidimų“ vaizdą.

Politikai turi priimti sprendimus, net ir liberaliai nusiteikusieji vis vien eina ginti to, kas vadinama vertybėmis ir tradicijomis. Galiausiai, kaip pažymi net Johnas Maynardas Keynesas, prognozuojama veikiau reguliuojama nei rinkos ekonomika. Kaip rodo šiandieninės problemos su PPO (Pasaulio prekybos organizacija), laisvoji prekyba – tai dar toli gražu nebūtinai sąžininga prekyba. Sąžiningos prekybos nori protekcionistai, ir sąžinė nurungia rinką bei jos laisvę.

ĮDOMYBĖS

Civilizacijų raidoje nestinga ir daugiau dėsninių reiškinių, vystymosi ciklų, „bangų“, pakilimo ir depresijos momentų, dėl kurių bendras pasaulio vaizdas darosi gana sudėtingas.

Vadinamoji demokratijos bangų koncepcija ne kartą aprašyta politologinėje literatūroje. Šios bangos savo gryniausiu pavidalu stebimos Lotynų Amerikoje, kur kartojasi su precizišku tikslumu. Pakanka mesti žvilgsnį į Lotynų Amerikos šalių istoriją, kad pastebėtume, jog šios civilizacijos politinis veidas (ar tik jo kaukė) keičiasi kas dvidešimt metų. Praėjusiame šimtmetyje, apie 1940-uosius, beveik visos regiono šalys buvo charakterizuojamos kaip autoritariniai režimai, apie 1960-uosius jos turėjo rinktus parlamentus ir legitimias vyriausybes. Vėliau kilo perversmų banga, įskaitant įsimintinus Čilės ir Brazilijos atvejus, Argentinės generolus ir „markesiškus“ diktatorius Centrinėje Amerikoje. 1980-uosius regionas sutiko vėl diktatoriškai, po to pasipylė kovotojai prieš diktatorius, šie vėl krito ir apie 2000-uosius turime gana demokratišką Lotynų Ameriką. Kas bus po to? Gal nauji diktatoriai?

Panašus „vaizdelis“ ryškėja Afrikoje, kur septintojo XX amžiaus dešimtmečio pradžios nepriklausomos demokratijos virto diktatūromis. Jų pikas pasiektas dešimtojo dešimtmečio pradžioje, o dabar stebime antrąjį Afrikos demokratijos bandymų periodą.

Bangose nėra mistikos. Jos neretai siejamos su generacijų kaita, su politinių ketinimų kaita naujai kartai pasiekus „kritinę masę“. Demokratijos bangos yra „grynesnės“ ten, kur jų nesaisto beribė pagarba konstitucijai, krašto istorijai ar valstybės stabilumui. Bangas „sutrikdo“ karai ar kitokie globalūs bei regioniniai sukrėtimai. Suprantama, Lotynų Amerikoje, kur pasaulinių karų įtaka vietinei politikai nebuvo tokia stipri, ar Afrikos valstybėse, kurios „prasidėjo“ gerokai po pasaulinių karų, bangos matomos aiškiau.

Tačiau net ir Europoje po Antrojo pasaulinio karo, atrodo, vyksta kažkas panašaus. Tai demokratijos pakilimas 1945–1950, 1985–1990 ir pabūkime futurologais... 2025–2030. Nusivylimas demokratija – 1965–1970 (brežnevizmas, Afrikos bei Lotynų Amerikos kelias į diktatūrą, Šaltojo karo apogėjus) ir dabartis – nenusisėkusi Europos integracija, autoritarinių režimų įsitvirtinimas Rytų Europoje eventuali ir Vidurio Europoje.

Arthuras Lewisas teigia, kad nepaprasto augimo etapai buvo 1853–1873 bei 1951–1973 metai, šiek tiek lėtesnio augimo – 1873–1913 etapas ir nuo 1973 metų iki praėjusio šimtmečio pabaigos, o 1913–1951 metai laikytini nuosmukio metais.

Įdomus šiame kontekste man pasirodė sovietų ekonomistas N. D. Kondratjevas, neva įtikinęs, kad pasaulyje egzistuoja ilgalaikiai, maždaug 50 metų ekonominiai ciklai, kurių metu ekonomikai tai kylant, tai leidžiantis prasideda karai, perversmai ir pan. Kaip sakoma George'o Modelskio veikale „Ilgasis globalios politikos ciklas ir tautinė valstybė“, pasaulis išgyvena ekonomikos augimo, stagnacijos ir kritimo etapus.

Karų pagal šį modelį galima tikėtis ekonomikos kilimo fazėje. Įdomus, nors didesnių įrodymų reikalaujantis žymaus Šaltojo karo istorijos žinovo Johno Lewiso Gaddiso teiginys, jog Šaltąjį karą sukėlė JAV ir sovietų „mesianistinės“ idėjos, o ne kokie nors skrupulingi ekonominiai išskaičiavimai.

Vadinasi, demokratija neturi ateities. Su gerokai nutriušusia demokratijos vėliava ateiname į postdemokratinę būseną. O tada tvarkos pasiilgstame labiau negu laisvės...

KELIONĖ Į GLOBALŲ KAIMĄ

Pasibaigus reto žiaurumo Trisdešimties metų karui, valdovų nuosavybės nutarė tapti valstybėmis.

Vestfalijos valstybės modelis buvo sukurtas įsivaizduojant, kad nėra aukštesnio autoriteto už valstybę, o ne valstybė yra politiškai niekinis darinys. Iš tikrųjų valstybės turi renkama įstatymų leidybą, bet skiriamą (savotiškai samdomą) vykdomąją valdžią. Tautos bent jau teoriniu lygmeniu laikomos valstybių „kūrėjomis“. Vėliau įgyvendintas ir principas „vienas žmogus – vienas balsas“. Tai neva teisingumas, vadinamas demokratija. Idealaus modelio atveju tokia sistema funkcionuoja nepriekaištingai – atspindi atskirų piliečių ir jų, kaip bendrijos, valią, pagal ją formuoja vykdytojų funkcijas, valdžios yra nepriklausomos ir niekieno neįtakojamos.

Davidas Heldas, politikos istorikas, mano, kad civilizacijos gyvenime yra šešios tipiškos stadijos. Tai valstybės sukūrimas – teisės įtvirtinimas valstybės sienomis apribotoje teritorijoje, armijos atsiradimas ir jos sustiprinimas, teisės mechanizmų sukūrimas ir įtvirtinimas, administracijos centralizacija, fiskalinės apskaitos įvedimas ir formalus diplomatinių santykių su kaimynais suregulavimas. Vestfališkosios valstybės visa tai turėjo, nors jose nebuvo numatyti tokie dalykai kaip demokratija, tautų, tautinių mažumų specialios teisės. Jos atsirado po Pirmojo pasaulinio karo. Karo rezultatas – apsisprendimo teisė, vienu manymu, leido tautoms pasijusti laisvoms, kitų – sukėlė tautinių mažumų problemų: ir dėl sienų, ir dėl jų noro kariauti prieš daugumą.

Nėra reikalo įrodinėti, kad tautų apsisprendimas yra ypatingas emocinis aktas, esantis labai toli nuo merkantilizmo. Emocijomis grįsti santykiai su kaimynais, kitakalbiais ar kitatikiais. Laikotarpi tarp abiejų pasaulinių karų Europa išgyveno spęsdama emocines problemas – vokiečiai nuėjo paskui Hitlerį, nes jautėsi pažeminti (pabrėžiu, jautėsi), amerikiečiai nenorėjo angažuotis Europoje, nes nejautė pareigos būti pasaulio policininkais (vėl jausmai), lietuviai didžiausiais priešais ėmė laikyti istorinius sąjungininkus lenkus, nes abiejų tautų tautiškumo suvokimas smarkiai skyrėsi. Visi šie „jausmai“ niekur nedingo ir po Antrojo pasaulinio karo.

Dar viena emocinė aplinkybė, veikianti politiką ir karą suponuojanti kaip „kovą už teisybę“, buvo ir tebėra vadinamieji nacionaliniai interesai. Jais politikai grindžia daugumą savo racionalių sprendimų, jais remiasi politologai. Verta pabrėžti, kad nacionalinis interesas yra visiška abstrakcija, ne pirminis, o veikiau antrinis politikos produktas – vieno ar kito veiksmo pateisinimas ir paaiškinimas. Europos tautų santykiai pilni kurioziškų pasakojimų. Pavyzdžiui, teigiama, kad prancūzai yra tradiciniai serbų sąjungininkai Balkanuose. Tradiciniai, vadinasi, sąjungininkai net ir šiandien. Taip yra todėl, kad kažkada dėl neplanuota kryptimi pakrypusių vedybinių sandėrių tie patys prancūzai susipyko su austrais, pastarieji, vydami iš Europos osmanus, nelabai paisė ir pastarųjų valdytų serbų, tad austrų nuskriaustieji yra Prancūzijos draugai. Dėl tos pačios priežasties prancūzai turi mylėti rusus, nes tie anuomet buvo austrų priešininkai. Lenkų draugai tarpukaryje buvo prancūzai, anglai ir amerikiečiai, nes šie nedalyvavo buvusios Žečpospolitos niokojime. Atrodytų, naujajai kartai visos tos emocijos turėtų būti niekis, tačiau jos ir toliau išlieka labai svarbios. Sakykime, lenkaitė, tekėdama už vokiečio, jaučia kur kas didesnę visuomeninį diskomfortą, nei tekėdama už kokio nors anglo. Mat su vokiečiais kažkada taip kruvinai kariauta...

Vakarai sukūrė gerovę, paremtą demokratija ir morale. Bene pirmą kartą pasaulio istorijoje liberalizmo idėjos, iki tol nebūdingos Europai ir sėkmingiausiai įgyvendintos Jungtinėse Valstijose, tapo susietos su socialiai orientuota rinkos ekonomika bei europietiška tradicija. Tai buvo tikrasis transatlantizmo triumfas. Net ir oficialiai nemylintys Vakarų Europos sovietai galėjo tik pavydėti kapitalistams ir iš paskutiniųjų desperatiškai mulkinti savo piliečius plepėdami apie neva tik regimąją tų šalių sėkmę.

Vakarai turėjo taip pat moralios politikos ginklą, kuriuo nurungdavo ne vieną Rytų politikos iniciatyvą, dogmatiškai kildintą iš neišvengiamos klasių kovos. Moralios politikos atributai buvo visokeriopa parama Rytų politiniams disidentams ir kaliniams. Drašuolių disidentų buvo ne milijonai, parama jiems kainavo visai nedaug, bet propagandiškai veikė labai efektyviai. Vakarų Vokietija netgi pusiau juokais, pusiau rimtai skaičiavo galinti tiesiog išpirkti iš rytinės Vokietijos dalies politinius kalinius, mat šiai labai trūko tvirtos valiutos.

Taigi nesunku išvardinti tas politinės dvasios (ar sąžinės?) problemas, kurios stumia mus karų link. Valstybės, kurioms geriau tinka betvarkė nei racionali tvarka, serga keliomis tipinėmis politikos ligomis.

Motina Rusija

Neseniai buvo galima paminėti savotišką „sukaktį“. 1961 metų spalio 31 dieną baigėsi Stalino mumijos prezentacija Maskvoje. Mumija išnešta iš mauzoliejaus ir pakasta žemėje. Svajonė, kad mauzoliejus bus nuosekli sovietinės imperijos geros valdžios kaitos paroda, neišsipildė. Antrasis po Lenino pasirodė blogas. Vėliau blogas buvo kiekvienas paskesnis. Taip jau nutiko, kad visi sovietiniai lyderiai buvo blogi, dabar net ir tas, kurio mumija teberodoma, yra blogas. Jis gi, sako, sukūrė Ukrainą, dėl kurios dabar tiek vargo Maskvos administracijai.

Visą pastarąjį šimtmetį Rusiją ir jos visokias mutantines formas valdė žmonės, kurie buvo pradžioje garbinami, paskui arba prakeikti arba slepiami, kad niekas jų nematytų. Neabejokite, dabartinis administratorius taip pat bus keikiamas, jei neatsitiks su juo kas dar makabriškiau. Yra du aiškinimai apie tai, kodėl taip yra. Vienas – kad vargšams rusams nesiseka su valdžia, vis ateina kažkokie ne tokie. Vargšė ta Motina Rusija. Kitas sako atvirkščiai – koks žmogus ar net antžmogis bebūtų, didžioji nelaimė yra ta Motina Rusija, kuri net ir geriausius ketinimus paverčia geopolitinėmis niekšybėmis. Putinas – didis blogis, bet dar didesnis blogis – ta motušė. Ir niekas jos niekšybių nesustabdo...

Nuoširdžiai manau, kad ne Rusija yra Putino valdžios pasekmė, o Putinas yra Rusijos realybės produktas.

Mūsų mąstymo ir taip pat veikimo klaida yra keletas klaidinančių dogmų. Viena jų sako, kad jei duosi žmogui laisvę, jis būtinai pasirinks liberalią demokratiją. Kita – jei žmogus yra labiau išsilavinęs, labiau pažįsta pasaulį (nėra koks „apsamanojęs“ kaimietis), jis renkasi liberalią demokratiją. Trečia – liberaliai demokratijai iš viso nėra alternatyvos, jos nebuvimas yra tik laikina problema, ji tikrai ateis.

Rusijoje (o ir šiaip visoje vakarų Eurazijoje) šitai netinka. Mūsų svajonės sulaukti Rusijoje naujos „europietiškos“ kartos, kuri bus tokia todėl, kad lavinsis ir „pažins pasaulį“, iš esmės nieko nedavė. Ukrainos niokojimą labiausiai remia ta karta, kuri jei ir gimė SSSR, tai išsilavinimą pažino ir gyventi išmoko jau ne Sovietų Sąjungoje. Taigi tai jau ne sovietinė karta, bet tai ji eina į karą už Rusiją.

Turiu XIX amžiaus pabaigoje išleistą „Rusijos monarchijos enciklopediją“, kuri yra labai retas leidinys ta prasme, kad joje galima atrasti savotišką laimingos Rusijos modelį (bent aliuziją į tai). Įdomumas tas, kad Rusijos istorija

surašyta visai nenujaučiant, kas XX amžiuje laukė ne tik šios monarchijos, bet visos Rusijos. Tuometinių intelektualų (kaip pabrėžiama pratarėje) galvose nėra nė mažiausios mintelės apie tai, kad šiai šaliai gali nutikti kažkas panašaus į karus, perversmus ar geopolitines katastrofas. Atrodo, kad Rusija yra teisinga šalis jai priderančioje pasaulio vietoje, šalis, kurianti savo ateitį pagal teisingą geostrategiją, šalis auganti, kurianti ne tik tvarią ekonomiką, bet ir harmoningą visuomenę. Nikolajaus II monarchija (naujausi duomenys apie ją siekia 1898 metus) yra logiškos istorijos tėkmės, pavyzdingo valstybės tvarkymo, pasaulio politikos išmanymo etalonas. Regis, dar vienas kitas dešimtmetis ir... tai bus laimingiausia pasaulio šalis.

Jai nebuvo lemta išsipildyti, ir visas tas šimtmetis po monarchijos - tai veikiau vizijų, klaidų, avantiūrų chaosas. Rusija vis kažkokia „nepabaigta“, nuskriausta, nesuprasta, per daug agresyvi, pavojinga... pilna visokios gausybės neigiamų epitetų.

JAV politologas Johnas J. Mearsheimeris savo pamokančioje knygoje „Didžiųjų valstybių politikos tragedija“ pastebi, kad tokioms šalims kaip Rusija (ar Kinija) didžiųjų ir atsakingųjų statusas yra ne tiek politinis džiaugsmas, kiek vargas, neatnešantis laimės visų pirma kaimynams, paskui eiliniams šalies gyventojams, o galiausiai ir visam pasauliui. Kitaip tariant, Rusija, norėdama būti didžiąja valstybe, prisiima atsakomybės daugiau, nei gali realiai atsakyti už prisiimtus įsipareigojimus.

Prognozuojama, kad Rusijos pasaulyje bus vis mažiau. Žvelgiant kiek „iš toliau“, matyti, kad šios šalies geopolitiniai praradimai yra katastrofiški. Per pastaruosius dešimtmečius prarasta tai, kas buvo užkariauta per tris šimtmečius. Tai ne vienintelė ir gal ne svarbiausia bėda. Rusija nemoka turėti sąjungininkų - aplink arba vasalai, arba priešai.

Tad Rusijai reikia ieškoti tikrų draugų, o tai jai neiprasta ir nelengva: kelis šimtmečius Rusija augo ir stiprėjo kovodama ir nugalėdama, o ne draugaudama.

Ar gali Rusija subyrėti? Kažkada ir SSSR atrodė nepažeidžiama, o subyrėjo labai lengvai, tad dėl Rusijos jau nemanoma, kad ji visiškai nepažeidžiama, veikiau yra net tikimasi, kad byrėjimas gali būti lengvas. Labai lengvas tai nebus. Galiausiai **Rusija – respublika ar imperija – turės grįžti ne tik į geografinės, bet ir į politinės provincijos statusą.**

Nelaimė Rusijai kelis pastaruosius šimtmečius buvo jos pačios... dydis. Maskvos kunigaikštystė ne tiek plėtėsi užkariaudama geografinę ar ekonominę naudą, kiek tiesiog tuščiai pūtėsi, rydama teritoriją, kurios išlaikymas kartais kainuodavo daugiau nei teikiama nauda. Žinomas lenkų žurnalistas ir keliau-

tojas Ryszardas Kapuscinski kartą palygino Rusiją su milžinu, laikančiu rankose didelius turtus. Jų tiek daug, kad milžino rankos tą turtą laiko... ir tik laiko, nes negali su juo nieko daugiau padaryti. Nes norint kažką daryti, reikia kažką paleisti. Paleisti gaila, bet nepaleidus galima... tik laikyti. Čia turėta galvoje tai, kad jau kelis šimtmečius Rusija žino esanti turtingiausia resursų pasaulio šalis, bet iš tų resursų nauda pati minimaliausia – tiesiog resursų pardavinėjimas. **Norėdama būti laiminga, Rusija turi sumažėti, tačiau sumažėjusi ji ima jaustis... nebe Rusija.**

Dar XV amžiuje, ypač po Bizantijos žlugimo, atsirado vadinama Trečiosios Romos idėja, turėjusi paversti Rusiją viso pasaulio krikščionybės centru. Šios idėjos akligatviu tapo tai, kad vadinama Pirmoji Roma nežlugo, o Antroji Roma ne taip jau ir skuba visiškai atsiduoti Trečiajai. Tad „trečiajai“ tenka kariauti prieš „pirmąją“ ir šis karas nėra nei lengvas, nei sėkmingas. Kitaip saktant, Rusijos „rytai“ priešinasi Europos „vakarams“. Su Trečiosios Romos idėja gimusi Rusijos, kaip eurazijinės ir visiškai unikalios civilizacijos, idėja taip pat nėra laimingas bilietas. Rusija nėra jau tokia unikali ir nėra už tai kažkaip ypatingai vertinama. Tie „vakarai“ kažkaip patrauklesni...

Rusija, kaip didžiausia slavų valstybė, atstovaujanti didžiausiai slavų tautai, bando vykdyti visų slavų „gynimo ir saugojimo“ misiją. Bėda ta, kad slavų valstybės nėra linkusios „suktis į Rytus“.

Ypatinga rusiškosios laimės problema yra šalies modernizavimas. Pastarasis procesas galiausiai reiškia Rusijos vesternizaciją, tad karas su „vakarais“ reiškia savotišką civilizacinį atsilikimą. Petro I europinis projektas taip ir sustojo pusiaukelėje, sostinė iš Peterburgo grįžo į Maskvą, modernizacija po Šaltojo karo taip pat užgeso... Putino režimas per du dešimtmečius Rusijos laimės strategijos taip ir nesukūrė. Atrodo, kad ji vykdo ne savo, o jau neegzistuojančios SSSR politiką, vis dar tikėdama, kad vadovėlinis internacionalizmas ir amžinos Sovietų įtakos zonos tebeegzistuoja. Tačiau demografija ir biologija veikia ne Rusijos naudai – dauguma Vidurinės Azijos gyventojų gimė arba tapo pilnamečiais jau nebe SSSR laikais, jiems Rusija nėra jokia politinė nostalgija, dauguma Rusijos slaviškų „sesių“ informacijos laisvės dėka įsitikino, kad yra kur kas geresnių alternatyvų Maskvos valdžiai. O ir europinis Peterburgas galiausiai yra nevykęs projektas. Rusija grįžo į eurazijinę Maskvą. (Gal dabar sostinę kelti į Vladivostoką?)

Dar viena geografinė keistenybė. Geopolitikos autoritetai sumanė, kad Euraziją nuo Europos skiria nematoma klimatinė „siena“, kuri atmosfera eina maždaug buvusios Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės ir Maskvos kunigaikštystės 1771 m. siena. Tai štai kodėl Lietuva niekad nebuvo Rusija, o Rusija niekada nesijaus komfortabili Lietuvoje. Ir nieko tad čia nuostabaus, kad ilgiausias karas Lietuvos istorijoje vyko vis kažkur ties ta linija.

Pirmoji tokių valstybių liga – nacionalizmas. Tai visiems girdėtas žodis. Jis skatina kiekvieną etninį elementą, tai yra kiekvieną pripažintą tautą, kurti ar bent jau svajoti apie savo nepriklausomą valstybę, būtinai atskirtą nuo kitų. Kadangi tautų formavimosi procesas nenutrūksta, valstybių reikia vis daugiau. Atskiromis tautomis prieš kelis dešimtmečius tapo buvusių kolonijų administraciniai vienetai, vėliau etninių mažumų rajonai (prisiminkime Kosovą) ar net klaninių struktūrų valdomos teritorijos. Todėl vien pripažintų valstybių jau du šimtai, o nepripažintų – dar kelios dešimtys.

Statistika negailestinga. Žmonių grupių, norinčių būti valstybėmis, skaičius daugėja, ir tie, kurie sako, kad globalizuojantis reikės mažiau skirtingų banknotų ar pašto ženklų, didžiai klysta. Jų reikės vis daugiau. Kol norinčių būti valstybėmis skaičius didėja, jokie aiškinimai apie globalizaciją negali čia ko pakeisti.

Bėda ir tai, kad gryna tautinė valstybė, kuri dažniausiai ir yra ta mylima, gerbiama, saugoma, iš esmės neegzistuoja. Tai tiesiog graži teorinė fikcija.

Vestfalinėje valstybėje visada reikėsi tendencija remtis vienos tautos išskirtinumu, tačiau tuo pat metu žmogaus teisių dogmos reikalauja remti mažumas, t. y. tautų įvairovę. Dėl šių abiejų priežasčių valstybių sienos vis perbraižomos, siekiant neva istorinio ar tautinio teisingumo.

Nors visada buvo deklaruojama, kad sienas perbraižyti galima tik susitarus, paprastai jos perbraižomos... karu.

Tipiškiausios vestfalinės valstybės, bent kaip įsivaizdavo pokario taikos traktato autoriai, buvo iki Pirmojo pasaulinio karo. Po jo atsirado nauja tautinių valstybių generacija – postimperinės tautinės valstybės, tarp jų ir mūsų šalis. Formaliai juk Lietuva, Lenkija ir dar daug kas norėjo ne integracijos ir globalizacijos, o savojo politinio išskirtinumo.

Lietuviams etnis lietuviškumas buvo kur kas svarbesnis už istorinę Abiejų Tautų Respublikos šlovę. Vestfalinės valstybės neprivalėjo būti etninės, tačiau įtikėjo, kad tokios būti privalo. Ir būtent

dėl to ėmė garbinti JAV prezidentą Woodrową Wilsoną. Viena pagrindinių Ženevos gatvių pavadinta Wilsono vardu, o svarbiausia Prahos geležinkelio stotis yra Wilsono stotis.

Šios asmenybės vaidmenį globalizacijoje tenka vertinti nevienareikšmiškai. Vienur jis apibūdinamas kaip politinės minties galiūnas, suradęs raktą į ne vienos Europos tautos laisvę, kitur – kaip neišmanėlis, kurio politinės klaidos turėjo fatališkų pasekmių tiek atskirų tautų, tiek ir viso pasaulio raidai. Taigi klausimas lyg ir paprastas: žinant visas čekų, lenkų, vengrų problemas, ar reikėjo tos W. Wilsono idėjos apskritai? Gal visai neblogai buvo Habsburgų ar Romanovų sudėtyje? Gal XX amžiaus pradžioje nevertėjo prasidėti su tautinėmis ambicijomis? Prisimename, vadinamoji W. Wilsono Keturiolikos punktų deklaracija „leido“ griauti daugiatautes, bet ne lygiatautes imperijas ir jų vietoj kurti etnines valstybes. Lietuviai, lenkai ir jų kaimynai tuo vikriai pasinaudojo, armėnai ar kurdai nebespėjo arba imperijos juos gražino atgal. Kai kurios tautos, taip pat realizuodamos savo apsisprendimo teisę, sukūrė iki tol pasauliui nematytus darinius, vėliau nepasiteisinusius, tokius kaip Čekoslovakija ar Jugoslavija. Kas kaltas dėl šių valstybių laikinumo ar pasekmių, ar ne W. Wilsono dėka kiekviena nauja valstybė turėjo neišsprendžiamą tautinių mažumų klausimą?

W. Wilsono idėja, kad etninės bendrijos turi teisę apsispręsti, kyla iš universalaus žmogaus teisių supratimo. Amerikiečiams tai būdinga. Doktrina teigia, kad taikai užtikrinti reikia sukurti ne vien šalis pagal žmonių valią, bet ir tarptautines demokratines institucijas. Apie jas – Tautų Lygą ar Jungtines Tautas – jau parašyta tiek daug, kad nebėra ką kartoti.

„Wilsonizmas“, nors atsiradęs daug anksčiau nei į politinį leksikoną įėjo žodis „globalizacija“, norėjo tapti globalia koncepcija. Tai kur kas daugiau nei Lenkijos ir jos kaimynių nepriklausomybė. Jis matė saugumo pagrindus ten, ką šiandien vadiname demokratiškų valstybių bendrija su nediskriminacine tarptautine prekyba, taika

pasaulyje, priklausančia nuo taikos Europoje, Prancūzijos–Vokietijos susitaikymu bei nacionalinio apsisprendimo principu. W. Wilsono doktrina sukūrė šalis, kurios vieniems tapo *cordone sanitaire*, kitiems liko silpni autoritariniai režimėliai. Sovietų Sąjunga žmogaus teises formaliai gynė klasiniu principu, ir niekas tam neprieštaravo. Europa įrodė, kad „wilsonizmas“ nėra universalus. Baltijos valstybės, Lenkija ir Čekoslovakija buvo likviduotos, Jugoslavija subyrėjo, o išlikusi Suomija tebuvo išimtis, patvirtinanti taisyklę. Taigi, kalbant griežtai, galima teigti, kad W. Wilsono doktrina pasinaudojo tik keletas šalių ir tai nelabai sėkmingai. Dėl daugelio išorinių priežasčių situacija neleido teorijai išsamiau atsiskleisti: Tautų Lyga merdėjo, didžiosios valstybės nevaržomos diktavo savo sąlygas, apie lygia-teisiškumą nebuvo nė kalbos. Globalizacija neįvyko – įvyko karas.

Paradoksalu, bet „wilsonizmo“ teorinės ištakos slypėjo siekiuose užkirsti kelią galimiems karams ateityje. Tautos, demokratiškai pasidalijusios Europą, turėjo niekadoms daugiau nebekariauti, tad po Pirmojo pasaulinio karo galėjome tikėtis neva gerų, referendumais ir plebiscitais paremtų sprendimų.

Paaiškėjo, kad plebiscitai remiasi tik populiaria nuomone, o demokratiškai išrinktos valdžios gyvuoja vos kelerius metus. Jugoslavija ir SSSR žlugo, nes per ilgai gyvavo. Tautų draugystės idėja paremta integracija skambėjo gražiai, tačiau neįtikinamai. Tautoms vis tiek reikėjo savo tautiškumo. Jugoslavija ir SSSR arba to nesu-prato, arba per jėgą bandė tai paneigti.

Štai kokios nors Azijos šalys istoriškai buvo daug stabilesnės, nes „wilsonizmą“, t. y. etninių klausimų, niekada nekėlė į politinį lygį. Juos veikia paliko kultūriniame lygmenyje, kai Jugoslavija ir SSSR sukūrė įvairių laipsnių tautiškumo hierarchijas ir taip prisišaukė etninę bėdą.

Antrajam pasauliniam karui besibaigiant Franklynas Rooseveltas, o po jo ir Harris Trumanas stengėsi pateikti modifikuotą „wilsonizmo“ versiją. Naujasis idealas sietas su Jungtinėmis Tautomis,

po to sekusia dekolonizacija, tačiau veikiai teko pripažinti, kad ir Šaltojo karo metais globalizacija *a la wilson* buvo neįmanoma.

Šaltasis karas pateikė savų pataisų, apie kurias nestigo diskusijų.

„Wilsonizmo“ taikymas Afrikoje Šaltojo karo metais taip pat padėtas į šalį, nes ten nėra aiškiau apibrėžtų tautų. Abejota, ar Vakaruose išmokslinto juodaodžių elito ambicijos tikrai sutaps su gentainių norais. Viltasi, kad ne.

Atrodė, kad geriau nekeisti kolonijinės administracijos linijų, nes tai neva atneštų tik bereikalingus karus ir chaosą, bantų konfederacija ar zulusų sąjunga imtų pjauti vieni kitus dėl upių užtvankų ar ganyklų. Geriau jau pamiršti tautos ir etninės grupės definiciją ir valstybes kurti buvusių administracinių vienetų pagrindu. Pasielgta gal ir teisingai, etninių karų epidemijos išvengta, tačiau demokratinė tvarka taip pat nebuvo sukurta. Globalizacija neįvyko, bet liko pagunda remti ir gundyti „etninius brolius“ kaimyninėse šalyse.

Manoma, kad po Sovietų Sąjungos griūties susikūrė situacija, labai panaši į tą, kurią turėjome po Pirmojo pasaulinio karo. Tačiau dabar, kai Europa yra vientisa ir laisva, o pasaulis irgi turi būti kaip tik toks, galime pakartoti istoriją, nekartodami jos klaidų ir karų. Kas trukdo?

Nacionalizmas? Integruotai (o gal jau ir globalizuotai?) Europai tauta, esanti netoli viešai smerkiamo nacionalizmo, tampa savotišku trukdžiu. Dabartinio Europos Sąjungos projekto stiprioji ir silpnoji vietos yra tautinio tikslo stoka, tad reikia arba kurti antrąsias Jungtines Valstijas, arba sugalvoti formulę tautai egzistuoti ir globalizacijos sąlygomis.

Šiandien mes esame nepatogiai įstrigę tarp tautinių valstybių liekanų ir dar nesubrendusios Europos Sąjungos, reikalaujame savęs žengti beribės Europos imperijos, paremtos universaliu pažiūrų bendrumu, link arba sustoti ir pamėginti grįžti atgal, įkvėpti gyvybę senoms tautinėms valstybėms, nes galiausiai nesame tikri, ar galime

ir norime gyventi integruotos betautės bendrijos gyvenimą.

Valstybės šiandien dar negali atsisakyti valstybingumo – tai būtų susinaikinimas, katastrofa, net nesuprantant, kas įvyko. Tad ir globalizacija yra kažkas, ką nusakyti nėra lengva – trokštama, tačiau ir gąsdinanti... Kita vertus, globalus kaimas vilioja savo patogumais, kuriems, regis, žmogus ir turėjo būti sutvertas.

W. Wilsono šalininkai galėtų nerimauti ir dėl kitų dalykų. Šiandien pasaulyje galima rasti daugiau kaip dešimt kvazivalstybių – tokių kaip Karabachas, Abchazija, Somalilandas, Kurdistanas, Tamilandas ir kt. Internetas pilnas nepripažintų valstybių tinklapių su įrodymais, kad yra dar daug tikrų tautų, turinčių teisę į tikrą valstybę. Suprantama, kad Šaltojo karo metais Afrikoje reikėjo ne tiek tautinių valstybių, kiek kovojančių prieš komunizmo ekspansiją. JAV noriai rėmė tokius tautų „apsisprendimo“ šulus kaip Mobutu, Moi, Barre, Nimeiry, Selassie, kurių šalyse žmogaus teisių padėtis buvo bene blogiausia pasaulyje. Teko remti ir ne visai legalius kovotojus tokiose šalyse kaip Angola, Etiopija, Zairas, Somalis, Sudanas, Uganda, Liberija, Sierra Leone. Taigi etninės grupės Afrikoje, kaip ir tautos sovietų įtakos sferoje, apie „wilsonizmus“ galėjo tik pasvajoti. Azijoje ir Afrikoje federalizmas tiko labiau nei separatizmas, ir pastarasis pasitraukė. Neaišku šiandien, kiek valstybių turėtų Afrikoje, jei „wilsonizmas“ joje būtų įgyvendintas taip, kaip Europoje po Pirmojo pasaulinio karo. XXI amžiaus Europoje naujų valstybių nenumatyta. Transilvanijos ar Pietų Tirolio identitetas nebeturi teisės gyventi. Teisės gyventi neturi Čėčėnija ir Totorija, su demokratizacijos ir SSSR byrėjimo banga jos nespėjo, dabar reikės laukti naujos bangos – mažiausiai dar dvi dešimtys metų.

Prabėgus dešimtmečiui nuo Šaltojo karo pabaigos, bandymai reformuoti Jungtines Tautas baigėsi niekuo, kalbos apie reformą nutilo.

W. Wilsono šalininkai gali vėl ramiai miegoti, tautinės valstybės, nebereikalingos protui, bet labai reikalingos širdžiai, egzistuos dar ilgai. Kaip ir jų sukeliama karai...

KAS GI VALDO PASAULĮ – DEMOKRATIJA, PINIGAI, PILIEČIAI, POLITINĖ VALIA?

Galima svarstyti ir įrodinėti įvairiai. Sakyti, kad valią diktuoja karinė jėga, ekonominės galimybės, resursai. Tačiau žinant, kad svarbiausi ar bent jau svarbūs sprendimai turi emocinį pagrindą, reikšmingiausiu pasaulio elementu tenka laikyti vadinamąjį žmogų iš gatvės. Tai jis diktuoja sąlygas demokratijos institutams, diktuoja, kur pinigus turi išleisti tie, kurie juos kaupia ir daugina. „Žmogus iš gatvės“ visada įnoringas, irzlus, visada nepatenkintas, linkęs reikalauti, o ne duoti. „Žmogus iš gatvės“ sužlugdė tiesioginę antiką demokratiją, nes nenorėjo rizikuoti, kibti į rimtesnius projektus ir niekingai supaprastino visuomenės gyvenimą. „Žmogus iš gatvės“ išsireikalavo iš Romos valdžios duonos ir žaidimų, privertė nukryžiuoti Jėzų iš Nazareto, pareikalavo viešų mirties bausmių ir dar daug kitų nežmoniškų dalykų.

Šiandieninis „žmogus iš gatvės“ tampa amžinai reikalaujančiu ir už nieką neatsakingu. Demokratijos apologetai siūlo jam apsipręsti dėl Maastrichto, Brexito, tačiau „žmogus iš gatvės“ nelabai tuo domisi ir iš viso ignoruoja europietiškus rinkimus bei referendumus. Vis akivaizdžiau atsiranda Trečiojo pasaulio civilizacijos požymių, civilizacijos, kurios pasiekimais naudojasi visi, bet niekas už nieką neatsako.

Amerikietis Davidas Rieffas pažymi, kad, tarkime, Kalifornija gali būti būsimosios JAV ir galbūt būsimosios globalios civilizacijos barometru. Tačiau svarbu ir dabartis: kaip istorijoje vieną kartą tokioje vienoje teritorijoje visi tapo Romos piliečiais, taip šiandien vadinamieji latinosai, korėjiečiai ir filipiniečiai Europoje gauna puikias socialines garantijas, tačiau yra visiškai neatsakingi svečiai, atvykėliai, kuriems dėl prieglobstį suteikusios šalies ar pasaulio ateities nei šilta, nei šalta – Trečiojo pasaulio civilizacijai reikia ne

pilietiškumo, pasiaukojimo, o gerovės garantijų. Nereikia jai ir demokratijos.

Dar kartą galima priminti, kad demokratija ir pilietinė visuomenė šiandien pernelyg dažnai sutapatamos. To nereiktų daryti, nes, jau minėta, skiriasi jų prigimtis. Pilietinė visuomenė daug senesnė ir šiandien aktualesnė, ją galima kažkaip racionalizuoti, bet jos krizė akivaizdi, nes jaučiamas siekis veikiau išsilaikyti, nei pasikeisti, veikiau gintis, nei pulti.

Ir dar vienas pastebėjimas. *Science fiction* autoriai, mėginę vaizduoti harmoningą šviesios ateities visuomenę, beveik niekada jos nevaizdavo veikiančios demokratinėje sistemoje. Tai buvo greičiau sistema, kurioje dominuoja racionalusis, bet ne populiarusis autoritetas, t. y. veikiau autoritarizmas nei demokratinis pliuralizmas.

Kokie gi likimo smūgiai tokiu atveju laukia demokratijos?

Protekcionizmo pagundos, vedančios prie interesų smulkėjimo ir šūkio „Gelbėkitės, kas galite, ginkitės, kaip išmanote!“

Hedonizmo triumfas prieš vertybinį heroizmą. Heroizmas dažniausiai yra reakcija į prievartą. Mes nenorime būti herojai, kai to nereikia, ir renkamės neherojišką gyvenimo būdą. Būtent tai dabar daro Europos Sąjunga – jai visai gerai būti neherojiškai. Atsiranda ir triumfuoja ne politikas vizionierius, o politikas biurokratas. Smulkėja temos, panašėja partijos, techniškėja sprendimai, politinis gyvenimas tampa beidėjinis ir bedvasis. Europai, pasak Jacqueso Delorso, stinga širdies. O institucijos be širdies greitai stabarėja. Europiečiams kalama, kad jos yra tam, jog spręstų problemas, tačiau tampa vis labiau techninės, funkcionuoja ir veikia greičiau kaip pragmatiško sutarimo, o ne vertybių kovos padarinys. Todėl greitai demokratijos deficitas institucijose, dėl kurio taip sielojamasi, nebus problema – europiečiui nereikės demokratijos. Europos piliečiai virs esybėmis, kurioms reikės duonos ir žaidimų, o ne teisės ir teisingumo.

Nekritinis rašytinės teisės aukštinimas tikintis, kad racionali

teisė išspręs visas žmogaus problemas, bet ji viso labo tėra autoritarizmo pakaitalas, turi teigiamų savybių, nesisieja su konkrečiu asmeniu, yra fiksuota laike, neva veikia vienareikšmiškai. Tačiau turi ir daug blogų bruožų – atsieta nuo kintančio gyvenimo, nelanksti, galų gale vis tiek priklauso nuo žmogiškosios interpretacijos.

Nesugebėjimas lanksčiai reaguoti į besikeičiančią situaciją. Apdingęs, savimi patenkintas demokratinės valstybės pilietis staiga pasijunta nebegalįs ir nebemokąs ginti savo sistemos kitaip, kaip tik mosuodamas teisės normomis, kurio barbaras ne tik nepaisys, bet gali net nemokėti perskaityti... Barbariškas autoritarizmas pasirodys pranašesnis už rašytinės teisės griozdiškumą. Barbarų valdovai nerengia teismų. Jie sprendžia valingai ir greitai, be precedento kompleksų ir mitinio teisingumo paieškų.

Kad suprastumėme, kas gi valdo pasaulį, reikia senstančios demokratijos arba kažko naujo, dar nežinomo ir neišaiškinto. Karas, visi pasakys, nėra gera priemonė ieškant atsakymo į šį klausimą, tačiau daugumai besiaiškinančių jis tiesiog patrauklus.

Memorialas nužudytiems Europos žydams, Berlynas

ĮDOMYBĖS

Ukraina – oranžinė, mėlynai geltona, raudona ar dar kokia nors. Ukraina – norinti ir galbūt galinti tapti stipria Europos valstybe, tačiau niekadoms iki šiol tokia netapusi. Ukraina, kurios likimas pastaraisiais metais sprendžiamas karo lauke...

Filologai, mėgstantys pavadinimo kilmę sieti su kažkokiu pakraščiu, nesunkiai pasakys, kad pavadinimas „pakraščio žemė“ žymi teritoriją, kurioje lietėsi, maišėsi ir kariavo skirtingos civilizacijos. Ir nė viena nenugalėjo. Ukraina buvo ir liko pakraščiu visiems, kurie į ją pretendavo – slavams, lietuviams, totoriams, turkams, rusams, vokiečiams, rumunams. Konvencinių karų dėl šios teritorijos skaičius neką mažesnis nei karų dėl Balkanų. Tačiau greta teritorinių karų vyko ir tebevyksta kitokie: etniniai, geografiniai, kultūriniai, civilizaciniai, bado ir išdegtos žemės karai (pagal visus požymius – šventieji). Pasibaigs jie tik tada, kai Ukraina nebebus pakraščio žemė, kai kokia nors civilizacija čia apsistos bent keliems šimtmečiams. XXI amžiaus pradžioje tegalima pasakyti tiek, kad karas dėl pakraščio teritorijos nesibaigė. Šiandien nepriklausoma Ukraina padalyta tarp Vakarų ir Rytų krikščioniškų įtakų, tarp Rusijos didžiaivalstybinių rudimentų ir europinės integracijos perspektyvų, tarp noro sukurti savo ukrainietišką valstybę ir civilizacinės impotencijos. Čia viskas – pakraštys, čia visur fronto linija ir karo laukas.

Nėra ko stebėtis, kad būtent „sprendimas“ yra esminis geopolitinis faktorius, lemsiantis Europos vienijimosi ateitį.

Prisiminkime mūsų regiono įsijungimą į euroatlantines struktūras. Į ES ir NATO iš esmės įstojo ne Lietuva, ne Vengrija, o visas regionas. Vienos atskiros šalies priėmimas nebūtų buvęs lokalus politikos reiškinys, o viso regiono – jau geopolitinis virsmas. Regiono valstybių strateginiai siekiai sutapo, ir tik dėl to galėjome realizuoti Europos atkūrimo projektą. Tos Europos, kurią mes Europa laikome. Svarbiausia šalis čia, beje, buvo Lenkija. Be jos tapimo „Vakarais“ procesas vargu ar būtų įvykęs. Jei Europos integracija bando plėstis toliau į buvusią sovietinę imperiją, tai tam reikia dviejų dalykų – pirma, kad didelis skaičius buvusių sovietinių respublikų nuoširdžiai norėtų įsijungti į ES, antra, kad į Vakarus integruotųsi svarbiausia regiono valstybė – Ukraina. Pasak gerai žinomo Zbigniewo Brzezińskiego, stipri Ukraina šiandien yra šansas priversti pakeisti ir Rusijos geopolitinį mąstymą, kuris remiasi Rusijos amžinumu ir nepakeičiamumu.

Oranžinė revoliucija ir Maidanas nebuvo nei pradžia, nei pabaiga, tai tiesiog proceso dalis. Atskiros dalys gali vadintis ne tik revoliucijomis, bet ir perversmais ar reformomis, nelygu koks istorikas vėliau apie tai kalbės, bet viena neginčijama: tai to paties šventojo karo elementai.

Šiandien kelios dešimtys milijonų ukrainiečių mano, kad jų tautinės tapatybės išraiškai – Ukrainos valstybei – lemta būti. Beje, tai pripažinta. Valstybė su savo sienomis ir sostine yra natūralus vis dar galiojančios Vestfalijos politi-

nės sutarties produktas. Ukraina priklauso jos žmonėms, jie renka parlamentą ir prezidentus, tačiau tai dar neatsako į klausimą, kokia Ukraina, kokioje Europoje ar Eurazijoje yra ir turėtų būti, stipri ar silpna, integruota ar izoliuota ji reikalinga kaimynams ir pasauliui.

Lietuviai, lenkai ar turkai su totoriais pasakys, kad Ukraina pralaimėta prieš keletą šimtmečių. Kijevo Rusia tikriausiai buvo per silpna užkariauti stepes, Vytautas, matyt, pakraščio teritorijos visai nevertino. Bene kalčiausia turbūt bus buvusi povytautinė Lietuva, pigiai iškeitusi Ukrainos teritoriją į savo politinį stabilumą. O gal Lenkija, pralaimėjusi prieš maskolius, gal net visa Europa, tuomet abejingai žiūrėjusi į pakraščio žemės likimą. XVII amžiuje išvariusi lietuvius iš Maskvos, Rusija dar nebuvo stipriausia regiono valstybė, tačiau net ir dalinė pergalė Ukrainoje ją tokia padarė. Ukrainoje pralaimėjus švedams, prasi-dėjo Rusijos ekspansija į Europą, kurioje krito ir mūsų šalis. Ukrainiečių valstybės neplanavo nė viena kariaujanti pusė, o patys žmonės buvo per mažai konsolidavęsi.

Pakraščio žemės padalijimas buvo *status quo*, patenkinęs didžiąsias valstybes, tačiau išskirstęs ukrainietiška kalbančius žmones į kelias valstybes. Rusai po permainingų XIX amžiaus karų užėmė Vidurio ir Rytų Ukrainą. Habsburgai, nuosekliai ir net dogmatiškai vykdę teritorinės Europos ir katalikybės ekspansijos politiką, „įklimpo“ kažkur ties Lembergu, kuriam vėliau dėl etnolingvistinių kuriozų prigijo Lvivo pavadinimas. Ukrainos valstybės rimtai nenumatė ir Pirmojo pasaulinio karo pasekmes tvarę politikai, garsiąją geopolitinę Curzono liniją išvedę taip, kad ukrainiečiai savo valstybės ir vėl neturėtų.

Ukraina, kaip liūdnei tai beskambėtų, Vakaruose daug kam yra veikiau istorijos naujiena, o ne kokios nors senos tiesos atstatymas. O kiekviena naujiena skausminga visiems aplinkui, ypač nesusitaikiusiems su pralaimėjimais.

Kai strategas Z. Brzeziński siūlė pasauliui remti ne Rusiją, o Ukrainą, tai Europa ir JAV laukė signalo iš Kijevo. Signalas buvo mirkčiojanti lemputė. Istorikai dar nagrinės, kiek vienas kitam prieštaraujančių dokumentų buvo paskelbta šios šalies valdžios koridoriuose. Ukraina jos vadovų dvejojiu, o gal balansavimo dėka liko niekieno. Prezidentas Juščenko nori iš esmės keisti regiono geopolitiką, premjeras Janukovičius – kuo pelningiau išnaudoti Ukrainos situaciją, pritaikant prie Rusijos, o ne kokios nors Vakarų Europos poreikių. Tai ir atvedė ją prie oranžinės revoliucijos slenksčio. Šventasis karas, persikėlęs į Kijevo gatves, tęsiasi, dabar jis tęsiasi apkasuose ir dronų skrydžiuose.

Rusijai Ukrainos netekimas prilygtų pralaimėjimui šventajame kare – teritorijos praradimas, galas panslavizmo ideologijai, dar vienas pleištas ir taip jau ne geriausių laikus išgyvenančiai stačiatikybei, galiausiai Maskvos, kaip Trečiosios Romos, diskreditacija. Rusams skausminga dar labiau, nes jie dar prieš keletą dešimtmečių jautėsi laimėję pakraščio žemę galutinai ir negrįžtamai, dabar nebeturi to, į ką tiek investuota, kur tiek sušaudyta ir badu numarinta.

Kol Krymas priklausė Osmanams ir Sovietams, Ukraina tebuvo sausu-
moje užspeista žemės ūkio produktų gamintoja. Nikita Chruščiovas tikriausiai
tikėjo Sovietų Sąjungos amžinumu ir Ukrainos išlikimu Rusijos valdžioje. Kry-
mo atidavimas Ukrainai šeštame dešimtmetyje tereiškė sovietinės administra-
cijos pakeitimą, o dabar nepriklausomą Ukrainą Krymas formuoja kaip valsty-
bę su didelėmis jūrinėmis pretenzijomis. Tai akivaizdus Rusijos pralaimėjimas,
nors taip pat ir geopolitinis įpareigojimas Ukrainai. Beveik nuvyta nuo Baltijos
jūros, Rusija nuvejama ir nuo Juodosios. Geografija gražina Rusiją į Maskvos Kuni-
gaikštystės laikus. Šiandienė Ukraina – geografiškai svarbi Juodosios jūros pakran-
tės valstybė, formuojanti regioninę politiką.

Kaip jau minėta, Rusija kariauja su Ukraina ne vieną karą. Ji neturi „šven-
tojo karo“ sąvokos, tad Rusijos karas už pakraštį vyksta visais frontais – čia kaunasi
ne tik kariškiai, bet ir istorikai, pedagogai, intelektualai...

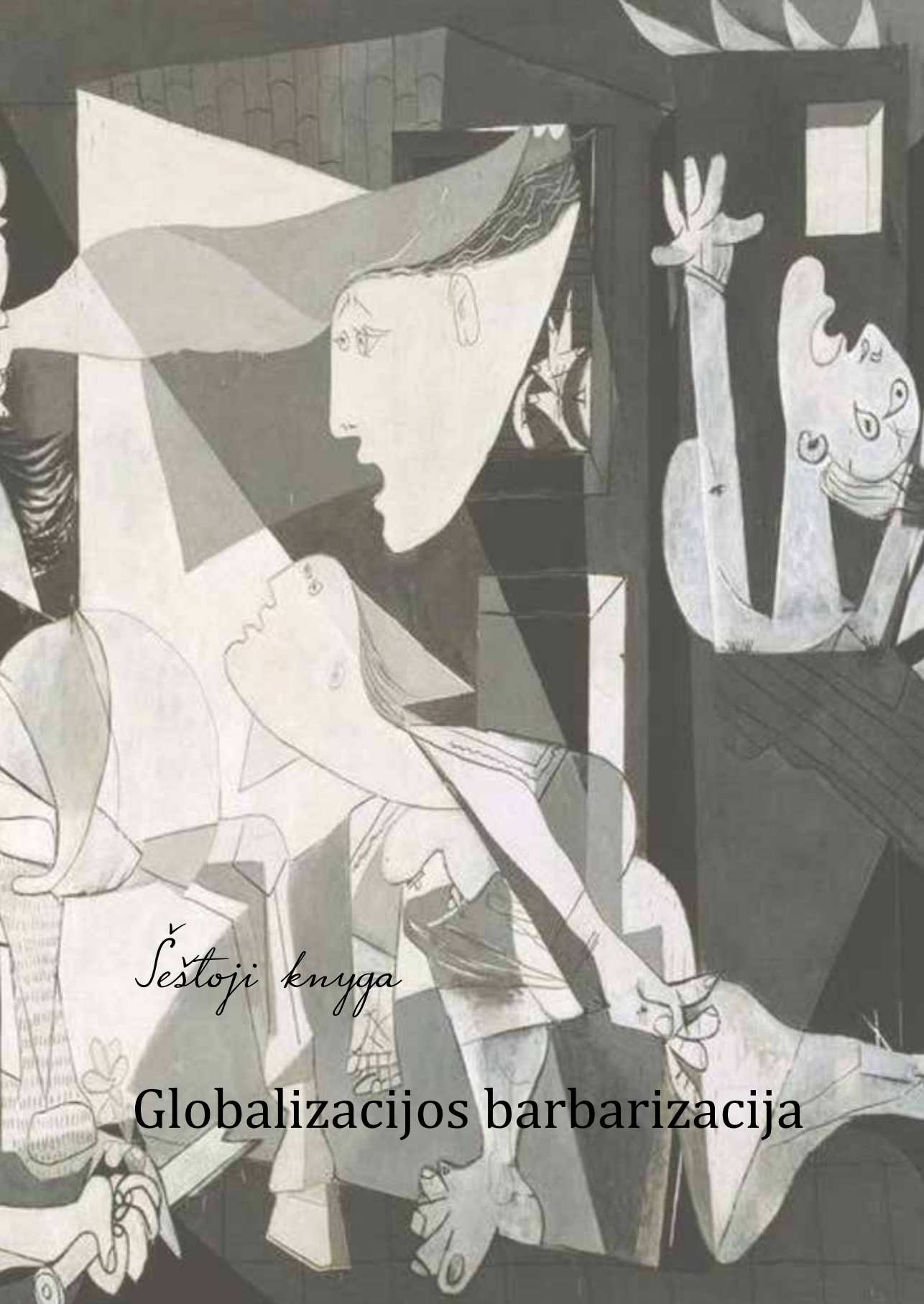
Ekonominis karas – pernelyg tiesmukas. Nepaisant ekonominio potencialo,
Rusija nemoka kariauti ekonominių karų, tiesiog bet kokia ilgalaikė ekonominė
strategija sudūžta į vienadienės naudos prioritetus.

Istorinis karas – kas gi buvo garsioji Kijevo Rusia, kiek joje Ukrainos? Ko-
kio valstybingumo lygmens buvo Rusijos ir Turkijos pasienis? Kiek savarankiš-
ka Ukraina tapo po Sovietų Rusijos atsiradimo? Rusijos istorinis pralaimėjimas
reikštų, kad ji vėl tampa Maskvos Kunigaikštyste, kokia buvo ilgus šimtmečius ir,
kaip ne vienas politologas sako, kas atitiko jos dvasią ir potencialą. Rusija tebė-
ra teritorinė imperija, suprantanti, kad tikslas yra teritorijos pavaldumas, o ne
kokia nors papildoma ekonominė ar politinė nauda.

Dostojevskis ir Solženicynas rašė apie tai, ko Rusijai reikia, – Ukrainos
reikia gyvybiškai. Tačiau Rusija negalėjo tapti priimtina aplinkiniams imperi-
ja, dažniau nešančia skausmą, nei trokštamą gerį. Rusijos intelektualai veikiau
liūdėjo dėl nesėkmių, nei džiaugėsi savo pasiekimų rezultatais. Taigi veikiau
kariausime, negu susitaikysime, Rusija nebus Europos Sąjunga ne todėl,
kad Putinas to nenori, – tai tiesiog prieštarauja šventojo karo logikai, kurią
aprašė tas pats Dostojevskis, nekenčęs lenkų, lietuvių ir visų kitų, kas ardo
stačiatikybę.

Buvęs Europos Komisijos pirmininkas Jose Manuelis Barroso, viešėdamas
Vilniuje, apie europinių vertybių sklaidą šiuolaikiniame pasaulyje sakė: *propose,
but not impose* – siūlyk, bet nepiršk prievarta. Lietuvos Didysis kunigaikštis
Vytautas iš esmės taip ir elgėsi, tačiau ilgalaikėje perspektyvoje neką laimėjo;
J. M. Barroso proseneliai – portugalų jūreiviai ir misionieriai – veikė kaip tik
priešingai ir laimėjo kur kas daugiau. Prieš keletą šimtmečių Europos jūrininkai
nebijėjo toli plaukti, atrasti ir kurti savo tvarką. Šiandien veikiau lūkurioja.
Galbūt iki to laiko, kol dar kartą pralaimėjus Ukrainoje, šventojo karo frontai pa-
sieks vadinamosios civilizotos Europos krantus.

Šestoji knyga

Globalizacijos barbarizacija

Pergals, pasiekta mūsųje, deritų švesti pagal gedulo apeigas.

Laszi

LAIŠKAI ANŪKAMS

Sveikinimai iš saulėtos Kipro salos

Civilizacijų priešprieša (o gal tiesiog vietinės ambicijos) netikėtai padalijo vieną Viduržemio jūros salą. Žmonės, turėję priklausyti dviem tos pačios tautos etninėms grupėms, išsiskyrė civilizaciniu principu. Graikas ir turkas niekaip negali gyventi kartu – nes abu kalti, abu blogi ir abu... aukos. Per patį miesto vidurį – siena. Vienoje pusėje virš buvusios mečetės plazda graikiška vėliava, kitoje (buvusioje krikščionių bažnyčioje) – turkiška.

Čia būta daugelio valdžių – vietinių, rytietišku, vakarietišku: graikai, romėnai, bizantiečiai, kryžiuočiai, venecijiečiai, turkai, britai. Galiausiai – keista (o gal tiesiog nepavykusi) nepriklausomybė. Man su lietuvišku Europos Sąjungos šalies pasu nebuvo

sunku pereiti sieną simboliniame (bet funkcionuojančiame) sienos perėjimo punkte, ten daugiausia vaikšto turistai, vietiniai nelabai – juk skirtingos vėliavos, skirtingi pinigai... skirtingos civilizacijos... Tai kas, kad sala maža, kad bendras gyventojų skaičius nesiekia nė milijono, užtat kokios neišsprendžiamos problemos kamuoja šį žemės kampelį, kiek daug aistrų!

Abi bendruomenės turi savo svajones ir kompromisus – raudonąsias linijas. Graikų svajonė vadinama ENOSIS, t. y. prisijungimas prie Graikijos. Kipras yra paprasčiausiai viena iš daugelio graikiškų salų. Kompromisas – nepriklausoma graikiška valstybė su turkų tautine mažuma. Turkų svajonė vadinama TAKSIM – tai nepriklausoma turkiška valstybė, kompromisas – nepriklausomas Kipras su federaline struktūra – tokia dviejų tautų respublika. Formaliai Kipras padalintas jau beveik keturias dešimtis metų.

Abi grupės iš principo lyg ir nori gyventi kartu, tačiau nesutaria dėl detalių, todėl karo padėtis tarp jų atrodo realiau negu susitaikymas. Visi apsiprato, kad civilizacinės problemos neišsprendžiamos. Ir niekas jau nepasakys, kurie čia kultūringieji, kurie barbarai. Ar tai tikrai civilizacijų karo užuomazga?

Senelis

APIBRĖŽIMAI

Globalizacijos iki šiol niekas dorai neapibrėžė, to niekas greičiausiai niekad ir nepadarys, nes tai reiškinys, kuriam apibūdinti žodžių ir sąvokų nepakanka. Globalizacija savotiškai suspaudžia laiką ir erdvę – pasaulis tampa vis „mažesnis“. Žinovai dėl to beveik nesiginčia.

Kanados filologas Marshallas McLuhanas dar prieš pusšimtį metų savo tekste „Gutenberg Galaxy“ numatė, kad didėjančios komunikacijos galimybės ilgainiui panaikins galių skirtumus tarp įvairių bendruomenių ir mes galiausiai gyvensime globaliame kaime. Ir jis buvo teisus: jau dabar komunikacijai reikia vis mažiau laiko, galime skambinti į bet kurią žemės vietą, siųsti informaciją elektroniniu paštu beveik akimirksniu. Rolandas Robertsonas knygoje „Globalizacija“ taip pat išvelgia tam tikrą pasaulio „susitraukimą“, mat kiekviena vieta tapo nesunkiai prieinama visiems. Martinas Albrov'us veikale „Globalusis amžius“ teigia, jog visas pasaulis palaipsniui ima gyventi vienodu stiliumi ir vienodomis manieromis, Anthonis Giddensas knygoje „Nubėgantis pasaulis“ šiuo klausimu teigia, kad geografija – jau ne žemėlapis, o kompiuterio ekranas... Rašinyje „Pasaulis be sienų“ Kenichis Ohmae'as pastebi, kad globalizacija ir jos ekonomikos laisvė tiesiog ištrynė valstybių sienas. Taigi sveiki atvykę į tą minėtąjį globalų kaimą!

Kai jau taip, tai gal esame viena planetos civilizacija su universaliomis vertybėmis ir mūsų jau nebeturėtų saistyti kokie nors tikėjimo, papročių ar išvaizdos skirtumai? Nuomonių esama įvairių. Antai globalistai „ortodoksai“ (Kenichis Ohmae'as, Jamesas Redwoodas, Miltonas Friedmanas, Paulas Kennedis) globalizaciją suvokia kaip kapitalizmo ir technologijų plėtros rezultata, kai individo interesai „pajungiami“ bendruomenės interesams. Transformistai (Barris Axfordas, Davidaas Heldas, Davidas Goldblattas, Anthonis

McGrewas, Jonathanas Perratonas, Jamesas Rosenau'as, Anthonis Giddensas) teigia, kad globalizacija yra natūrali pasaulio politikos dalis, prie kurios tiesiog prisitaiko ligšiolinės tautinės valstybės. Skeptikai Paulas Hirstas, Grahamas Thompsonas, Georgas Allenas, Robertas Gilpinas, Niallas Fergusonas mano, kad globalizacija yra politologų išgalvotas mitas. Bet iš tiesų civilizacijų konfliktas vyksta kasdien, ir jį sunkoka vadinti natūralia civilizacija. Užuoat jungę, pasaulį daug daugiau dalykų skiria, o iš čia atsiranda noras ir galimybė atskiriems regionams kurti savo ateitį be išorinio kišimosi. Antiglobalistai (Noamas Chomskis, Naomi Klein, Susana George, Richardas Falkas) aktyviai kovoja ir prieš pačią globalizacijos idėją, ir prieš jos realizavimo bei manifestavimo būdus.

Yra manančių, kad ir globalizacijos matavimo vienetai jau išrasti. Pavyzdžiui, kasmet nustatomas *A.T. Kearney/Foreign Policy Magazine Globalization Index*. Kintamieji apima ekonomikos integravimo, žmogiškųjų kontaktų lygius ir jų galimybes, demokratinių laisvių ir politinių galimybių įvertinimą.

Kaip minėta, perėjusi į kokybinį tobulėjimą, civilizacija atsiri- boja nuo „barbariško pasaulio“ ir aukština save, tampa savanaude ir ksenofobiška, bet tuo pat metu ji sukuria teisę, elgesio normas, kurios leidžia visuomenės nariams gyventi pagal taisykles, o ne pagal rimbo valią. Taip gyventi yra pigiau ir efektyviau iki to momento, kol niekas taisyklių nekvestionuoja ir nelaužo, nes geros taisyklės nekelia noro ieškoti dar geresnių sprendimų. Pradėjus jas laužyti (puolant barbarams) paaiškėja, kad teisės jėga slypi jos autoritete, tačiau ji bejėgė prieš nepripažįstančius to autoriteto.

Ginant tas garantijas, t. y. save, o ne šalį, ne tikėjimą, netgi ne mus mylintį valdovą, taisyklės yra kliūtis ne tik barbarams – jos tampa kliūtimi ir mums. Patirtis byloja, kad skęstant „titanikams“ ne visi į gelbėjimosi valtis lipa pagal taisykles, veikiau kam kaip iš- eina. Tiesa ta, kad esame linę investuoti ne į „Titaniko“ saugumą, o į savo gelbėjimosi ratą. Tokiu atveju išlaidos krašto gynybai daug

kam atrodo brangu, blogai, nors namuose savai spynai įsigyti pinigėlių atsiranda. Ir vis tiek manome, jog elgiamės teisingai. Be kita ko, esame ir aukštos kultūros žmonės!

Teisybės dėlei reiktų pasakyti, kad civilizacijos „aukšta kultūra“ nėra vienareikšmiškai priimta definicija, nors politinės filosofijos klasikai ją naudoja. Pasak O. Spenglerio, pasaulyje yra 8 civilizacijos, vadinamos aukštosiomis kultūromis. Jų raida vyksta pagal bendrus istorinius dėsnius. Tos civilizacijos – tai Babilono, Egipto, Kinijos, Indijos, Meksikos, klasikinė, arabų, Vakarų (arba Europos) – Amerikos. Civilizacijos gyvuoja cikliška: gimsta, bręsta ir užgęsta. Kiekvienam jų gyvavimo etapui būdingi tam tikri dvasios, meno ir politikos bruožai. Civilizacijos išgyvena tarytum savotiškus metų laikus.

Pavasaris civilizacijos raidoje pasižymi galinga energija, skatinančia atrasti, pažinti, nukariauti, taipogi ten esama daug scholastikos, dievobaimingumo, pasitikėjimo valdovų autoritetu. Civilizacijos vasaroje atsiranda kritinio mąstymo elementų, racionalumo, imama svajoti ne tik apie galimybes, bet ir apie teises bei garantijas, religinį autoritetą keičia mokslo autoritetas. Ruduo – tai jau visai racionalaus ir subiuokratinto mąstymo metas, racionalaus teisingumo įgyvendinimas. Galiausiai žiema – naudos ir sėkmės kultas, perdėtas skepticizmas ir pastangos atsiriboti nuo tikėjimo, kaip nieko materialiai nereiškiančios „iliuzijos“.

Drįstu įtarti, kad už mūsų civilizacinio lango - žiema... Ar taip, mielas skaitytojai?

Kiti filosofai irgi prieina prie panašių išvadų, tiesa, su savomis modifikacijomis. XIV amžiaus mąstytojas Ibn Khaldunas Hadramis dar anuomet suprato, kad bet kuri civilizacija, kurią simbolizuoja dominuojanti „valdiška“ kultūra, yra sugriaunama barbarų. Tik realiai jie dažniausiai ne sugriauna buvusią kultūrą, bet ją asimiliuoja įvesdami naujos kokybės elementus. Prasideda naujas civilizacijos augimo periodas, po kurio ir vėl ateina degradacija. Akivaizdu, kad civilizacijų stiprėjimas, aukščiausias pakilimas

ir žlugimas yra visai natūralus procesas.

Arnoldas Toynbee'us įdomiai pastebi, kad civilizacijos atsiranda ne šiaip sau susiformavus tam tikrų faktorių kompleksui – klimato, rasinių, religinių, bet atsiranda kaip reakcija į šalyje kylančius iššūkius. Svarbiausius sprendimus tuomet priima ne racionalių mokslininkų ar bankininkų, bet svajotojų – politikų grupės „kuriančioji mažuma“. Ji yra tarsi pavasario šauklių būrys. Pagrindinė civilizacijos „rudėjimo“ priežastis yra ne išorės grėsmės, o mažumos išsigimimas į „dominuojančią mažumą“ – tokią, kuri nebeturi kūrybinių galių, tačiau turi būdų išsireikalauti pagarbos... Galiausiai ji nebesusitvarko su kylančiais iššūkiiais. O civilizacijos stagnacija ateina tada, kai kūrėjai turi paklusti nustatytai biurokratinei tvarkai (o ne atvirkščiai – kaip būdavo „pavasari“ tą naują tvarką kuriant).

Barbariški mikrobai žudo net pačius raumeningiausius, todėl ne boksininkams ar kitiems atletams priklauso pasaulis. Šiandien iš esmės tėra dvi galimybės: arba neeuropinės civilizacijos palengva įsigali Europoje ir kuria kažką panašaus į europinių papročių pasaulį, arba civilizacijos ima konkuruoti, kariauti, t. y., Europa gina save iki paskutinio atodūžio. Nežinia, kas iš to išeis... Taip ir norisi pasakyti: jei ne Dievas, istorija tebūtų prišnerkštas juodraštis.

Mes esame senstančių ir vis dar jaunų civilizacijų mišinys, tad ir savotiškas civilizacinis kartų konfliktas – civilizacijų karas – visai įmanomas. S. Huntingtono nuojautos buvo ne be pagrindo.

Bet gal įmanoma kokia nors universali civilizacija?

Davidas Wilkinsonas „Pasaulio sistemų teorijoje“ sugestionuoja, kad praeityje, maždaug prieš 3500 metų, civilizacijos galėjo sąveikauti, sudarydamos kažkokią centrinę ar universalią civilizaciją. Todėl jos visos turi kažką bendro.

Ar ne panašiai mąstė Williamas Hardis McNeillas (priešingai negu O.Spengleris), rašęs ne apie Vakarų saulėlydį, o apie Vakarų iškilimą?

ĮDOMYBĖS

Ibn Khaldunas, neretai vadinamas „sociologijos tėvu“, vienas pirmųjų aprašė islamo civilizacijos, remdamasis empiriniais stebėjimais. Atsakė į daugelį klausimų, kaip įsitvirtina ir kaip žlunga valdovų dinastijos. Išvada: karas neišvengiamas.

Giambattista Vico (liet. – Džiambatista Viko), etnologijos pionierius, parašė „Scienza Nuova“, kurioje apibūdino tipiškus civilizacijų kilimo ir nuosmukio bruožus. Reziümė: karas neišvengiamas. Nikolajus Danilevskis mūsų sąmonę praturtino kultūras lygindamas su biologijos, morfologijos metaforomis. Konstantinas Leontjevas, Rusijos sociologas, 1875 metais paskelbė savo stebėjimą, kad civilizacija primena biologinį organizmą: gimimas, augimas, senėjimas, mirtis. Augimo periodu civilizacijoje atsiranda vis naujų kultūrinės raiškos formų, civilizacijai senstant, ji primityvėja. K. Leontjevas ir O. Spengleris manė, kad Vakarų civilizacija jau pasiekė tą senėjimo stadiją.

Arnoldas J. Toynbee'us taip pat domėjosi civilizacijų augimu, klestėjimu ir mirtimi. Jis ištyrė net 26 civilizacijų istoriją ir priėjo prie išvados, kad civilizacijos auga ir suklesti vadovaujant kūrybingai žmonių grupei, kurią galima pavadinti kuriančiąja mažuma. Civilizacijos žlunga, kai jų lyderiai ima mąstyti ne kūrybiškai, o veikiau prisitaikėliška, pataikauja blogam politiniam ir socialiniams skoniui, pasiduoda nacionalizmui ar militarizmui. Skirtingai nuo O. Spenglerio, J. Toynbee'us nemano, kad civilizacijos mirtis yra neišvengiama, civilizacija, jo nuomone, gali prisitaikyti prie naujų istorijos iššūkių ir toliau klestėti. O varomoji jėga yra dvasiniai – ideologiniai dalykai, o ne ekonomika, kaip manytų koks K. Marxas.

Toynbee'us susilaukė nemažai kritikos iš kitų autorių pusės todėl, kad „civilizaciniuose reikaluose“ remtis dvasiniu faktoriumi lyg ir nekonkretu, neapibrėžta, nepatikima. Jų akimis, Toynbee'us yra ne istorikas, bet religinis krikščionių moralistas.

Vakarai ne degraduoja, o kyla, ir kilimas tęsiasi nepaisant sunkumų. Šis autorius savotiškai perrašo istoriją, mat pradeda Mezopotamijos civilizacija. Vakarų dominavimas prasideda sulig XVI amžiaus pradžia, kada po didžiųjų geografinių atradimų prasidėjo pasaulio kolonizacija. Iki 1750 metų Vakarai pasiekė savo dominavimo aukščiausią tašką. Kas iš to? Ogi tai, kad Vakarų „kilimas“ tęsiasi jau 500 metų ir nėra ko čia postringauti apie jų mirtį – barbarai išmirs greičiau...

GLOBALI MEILĖ TIKĖJIMUI

Pirmoji mintis, ateinanti į galvą svarstant emociinę globalizacijos pusę, – tai globalių religijų įtaka. Kiek bemenkintume tikėjimo vaidmenį šiandieniniame pasaulyje, turime pripažinti, kad mūsų priklausymas vienai ar kitai religinei-kultūrinei tradicijai suprantausiai paaiškina, kodėl mėgstame pasaulį skirstyti į „mus“ ir „juos“. O toks skirstymas – jau žingsnis karo link.

Krikščionybė, be abejo, turi globalios religijos bruožų. Su jos vardu XV–XVI amžiuose Europa „atrado“ pasaulį, jos idėją skleidė tarp įvairių rasių bei tautų. O kai supratome, jog popiežius gali būti ir ne italas, krikščionybės globalumu patikėjome dar labiau.

Islamas irgi pretenduoja būti globalus, nors geografiškai turi kur kas konkretesnę „šventąją žemę“. Jis plinta pasaulyje ne per idėjas, o veikiau per žmones – musulmonų skaičius Europoje didėja ne todėl, kad europiečiai masiškai jį perima, o todėl, kad čia apsigyvena vis daugiau jo išpažinėjų. Kitaip sakant, islamo idėjos „vaikšto“ kartu su žmonėmis. Net ir nekontroliuodami savų „šventųjų vietų“, krikščionys išlieka savos idėjos pasekėjai, kai tuo tarpu musulmonai, „nešdamiesi“ savo idėją, ją būtinai sieja su priklausymu bendruomenei.

Šiuolaikinės Azijos religijos turi universalių dalykų, kurie leistų ir joms pretenduoti į tą „didžiųjų“ statusą, tačiau pagrindinė bėda yra kol kas nedidelis minėtų religijų populiarumas, menkos žinios apie jas. Sunku tad sakyti, kad jos kažkaip lemia Pasaulio Tvarkos sudarymą. Kita vertus, pavyzdžiui, budizmas ypatingai ir netrokšta, kad jį kas vadintų ar laikytų globaliu.

Niekas šiandien per daug neprieštarauja, kai sakoma, jog būtent krikščioniškosios kultūros pagrindu yra „surėdytas“ šis pasaulis. Krikščionys, kaip sakiau, ne tik atrado pasaulį, bet ir „užkrėtė“ šiuo tikėjimu didelę žmonijos dalį. Krikščionybės idealai judėjo

atskirai nuo žmonių ir net buvo atribojami nuo tų, kurie jas nešė. Pavyzdys – lietuviškas stereotipas, kad senovės lietuviai priešinosi konkrečių kryžiuočių ekspansijai. Taip, tikrai priešinosi, tačiau neprieštaravo priimant bendrąją krikščionybės idėją.

Krikščionybė, be abejo, labai įvairialypė bei nestokoja apeigų ir būdų, pritaikytų įvairiems „skoniams“: turime Vakarų ir Rytų krikščionybę, protestantizmą (tautines Bažnyčias), taip pat sektas ir specifines krikščionybės formas, tarkime, net su animizmo elementais, kaip kokiam Senegale ar Haityje. Pastaraisiais metais mėgstama kalbėti apie judeokrikščionybę, taip atiduodant duoklę judaizmui, kaip krikščionybės pirmtakui, ir gal net pakeliant jį į globalios religijos lygmenį.

Šiandien Japonijos ministrai nuotraukose matomi su frakais, Afrikos valstybių lyderiai – su nepriekaištingai išlygintais kostiumais. Kur bepažvelgsi, plika akimi matomi valstybingumo atributai, protokolas, parlamentai ir teismai – arba viskas, kas valstybiška, šiandien yra euroatlantinės, o dar platesne prasme – krikščioniškosios kultūros produktas. Operetiškai žavūs „juodaodžių karaliai“ ir „papasų genčių vadai“ – formaliai šiandien tik folkloras, zulu genties karaliaus bandymas prieš savo tautą stoti tautiniais drabužiais tautai gal ir suprantamas, bet pasauliui – nebe. Net ir nesustabdoma globalizacija – su liberaliomis idėjomis, rinka ir tais savo makdonaldais – kaip ten begalvosi, yra krikščionybės pagrindu sukurtas produktas.

Todėl ir Jungtinių Tautų Chartija parašyta pagal vestfalinės valstybės ir europietiškos tradicijos dvasią, ir žmogaus teisės bei kiti universalūs dalykai „nusirašyti“ ne iš šariato ar Afrikos papročių. Nurašyti iš Europos teisės normų.

Krikščionybė pagrįstai gali tuo didžiuotis. Nors kai kas mano, jog atvirkščiai – turi gėdytis, mat pasaulis *a la universitas christiana* nėra tobulas. Bet čia jau kitas klausimas, beje, labai vertas aptarti.

Šiaip ar taip į XXI politikos amžių įžengėme europietišškai. Jei

jau įtikinai skaitytoją, jog gyvename ne tik krikščionišką, bet ir europietišką tradicijų politiniame pasaulyje, tada suprantu, kad reikės atsakyti ir į kitą klausimą: kodėl būtent ši civilizacija, norėdama to ar nenorėdama, šiandien tebediktuoja visiems savo sąlygas?

Atsakymas nėra jau toks sudėtingas.

Europiečiai buvo tie, kurie įtikėjo, kad gyventi geriau reiškia gyventi lengviau ir saugiau, o padaryti gyvenimą lengvesnį ir saugesnį leido būtent technologijos, bendrojo vidaus produkto augimas bei rinka. Per kelis šimtmečius jie ir kitoms civilizacijoms įrodė (arba beveik), kad technologijomis kartais remtis geriau nei dvasinėmis vertybėmis – tai išties fiziškai lengvina gyvenimą ir – kas žino? – gal tokiu būdu kažkam neša laimę?

Kažkada vėlyvaisiais viduramžiais buvo iškilęs reikalas „susintinti“ krikščioniškosios tradicijos, mokslinio smalsumo, žmogiškos drąsos ir agresyvumo chimera. Tai ir buvo tas europietis, kuris atrado ir užvaldė pasaulį. Istorija byloja, jog kinų civilizacija net kelis kartus istorijoje galėjo tapti technologiškai (ir fiziškai) pranašesne, tačiau kinų valdovai pasirinko ne pasaulio atradimą, o veikiau gilinimąsi į žmogiškąją prigimtį netgi atsitveriant nuo juos supančio pasaulio. Europietis kitaip –ėjo į pasaulį, kad jį atrastų, užvaldytų ir sutvarkytų.

Sutinku su kai kurių autorių teiginiais, kad jei ne krikščioniškomis idėjomis paremta ir gamtamoksliskai paaiškinta būtis, dar ir šiandien gyventume kaip prieš gerus du šimtus metų. Viduramžių pabaiga ir Apšvietos laikotarpis, kuomet tikėjimo tiesas pakeitė mokslinės tiesos, o mokslinis gamtos pažinimas atvėrė kelią technologinei pažangai, radikaliai sustiprino Europą ir visą euroatlantinę civilizaciją.

Taip modernas, mokslo pasiekimai ir gamybos apimtys tapo civilizacijos ne tik kokybine, bet ir kiekybine charakteristika. Mokslas kuria technologijas ir dėl to mums visiems lengviau, geriau, patrau-

kliau ir patogiau gyventi.

Tikriausiai reiktų pridurti, kad technologijos užkariavo pasaulį kartu su liberalia ideologija, demokratija ir globalios rinkos ekonomika, todėl globalizacijos, matyt, niekas specialiai nesumanė – toks buvo žmonijos „technologinis“ poreikis, nes visi labai mielai sutiko naudotis mokslo ir technikos pasiekimais.

Jie išties mums leidžia dominuoti bei įrodyti sau ir kitiems tokį labai netolerantišką teiginį: netechnologizuotos civilizacijos yra žemesnės ir menkesnės kokybiškai ir kiekybiškai. Keisčiausia, jog net ir gavusios galimybę tomis technologijomis naudotis, jos vis tiek netampa tobulesnės. Bent jau Europoje tokia nuomonė gana paplitusi...

Kai Europa įtikino kitas civilizacijas, kad stiprybė slypi ne dvasioje, o technologijose, civilizacijos ėmėsi „vytis“ Europą. XX amžiuje Amerika ją net pralenkė, po Antrojo pasaulinio karo į varžybas įsijungė Azija, visų pirma – Japonija, Taivanas ir Pietų Korėja, dabar jau rungtiasi daugybė šalių, įskaitant Kiniją. Jos pasiekė nemažai, sukūrė išties įdomių ir modernių technologijų, tačiau ideologiškai nepasiūlė jokios azijietiškos alternatyvos – kaip kovojo, taip ir tebekovoja pagal tas pačias europiečių kažkada primestas taisykles.

Tik apie 10 procentų žmonių gyvena šalyse, iš kurių kyla svarbiausios technologinės naujovės. Apie penktadalis pasaulio sugeba daugiau ar mažiau perimti ir sau pritaikyti jas, o likę du trečdaliai yra pasaulio technologijų autsaideriai, nei ką nors kuriantys, nei pritaikantys. Tai turėtų būti vadinamosios laimingos tautos.

Tie 10 procentų geriausių gamina apie pusę pasaulinio bendrojo vidaus produkto ir panaudoja beveik 90 procentų išradimų, minėtiems dviems trečdaliams atsiliekančių palikdami jų vos... apie vieną procentą. Taigi, nepaisant deklaruoto optimizmo, skirtumai tarp pirmaujančių ir atsiliekančių tik didėja. Trys milijardai žmo-

nių Trečiojo pasaulio šalyse per pastaruosius dvidešimt metų šiek tiek pagerino savo gyvenimo sąlygas, bet du milijardai tapo dar neturtingesni. Pasaulio Banko ekspertai globalizacijos šviesoje siūlo nebeskirstyti šalių į turtingas ir skurdžias, geriau būtų skirstyti į turtingas, turtejančias ir... nusigyvenančias, neintegruotas ar dar neintegruotas į ekonominį – techninį globalų pasaulį. Pastarosios skursta ir reliatyviai, ir absoliučiai.

Suprantama, techninis atsilikimas – tai nesugebėjimas nei ką nors įsigyti, nei pagaliau poreikis tai naudoti. Techniškai atsilikę regionai vis dar daugiausia dėmesio skiria fizinio išgyvenimo, o ne globalizacijos klausimams – ketinimams stabilizuoti žemės ūkio būklę, šiaip taip pažaboti infekcinių ligų epidemijas ir pan. Technologizacija, kaip rodo jau minėti pavyzdžiai, netgi sąlygiškai nebrangi, yra geras dalykas, tačiau alkanam nepakanka duoti tinklą ir pasiūlyti pažvejoti – ne visada jis tą tinklą ims. Ir ne todėl, kad tam kartui geriau imti žuvį, bet ir dėl to, kad neturi ilgalaikio ketinimo gyventi žvejodamas, gyventi bendrijoje ir dar globaliai.

Neatsargiai „išmatavus“ civilizacijos vertę tik technologijomis ir bendrojo vidaus produkto dydžiu, nesunku suklysti. Vienas didžiųjų XX amžiaus paklydimų, kuri sumanė euroatlantinė bendrija, yra įsitikinimas, kad gerovė (arba vadinamoji gyvenimo kokybė) didele dalimi yra proporcinga laimei. Jungtinės Tautos kasmet apskaičiuoja civilizacijos, arba žmogaus socialinės raidos (HDI), indeksą, iš kurio nustatymo metodikos matosi, kad skaičiuojama pagal euroatlantinės gyvenimo kokybės vertybes. Pirmose vietose yra tos šalys, kuriose gera – kur nereikia sunkiai dirbti, kur kiekvienas turi ne tik unitazą ir karštą vandenį, bet ir socialinės rūpybos sistemą, garantuojančią išsilavinimą, ilgą fizinį gyvenimą ir minėtąjį komfortą. Vadinasi, gyvenimo kokybė yra kažkas susijusio su technologinėmis galimybėmis ir galimybe... patinginiauti. Pasak Jungtinių Tautų reitingo, geriausia gyvenimo kokybė yra skandinavškuose ir anglosaksiškuose kraštuose – Norvegijoje, Islandijoje,

Airijoje, Australijoje, Kanadoje. Tai čia ir yra ta laimingoji euroatlantinė civilizacija.

Dar syki pakartokime, kad gyventi geriau reiškia turėti mažiau vargo sprendžiant visiems suprantamas žmogiškas problemas. Žmogus dirba, kad galėtų po to ramiai ilsėtis, sprendžia intelektualius uždavinius, kad paskui visai atsipalaiduotų, ar, dar tiksliau pasakius, dirba tam, kad galėtų paskui mėgaudamasis nedirbti. Lengvas ir laimingas gyvenimas suvokiamas kaip nereikalaujantis pastangų. Tie žmonės, kurie mažiau dirba, turi daug laisvo laiko, tie, kurių nesaisto pareigos... turėtų būti laimingi. Tada laimingiausias yra tas, kuris niekam neskolingas ir gali visiškai neeikvoti savo pastangų kokiam nors bendram labui. Europos integracija tokią strategiją ir įgyvendino. Tai visos euroatlantinės civilizacijos „gyvenimo geriau“ idėja, kuri gali būti laikoma ir tam tikra vartojimo filosofija. Visas pasaulis jau senokai įtikintas, kad gerai gyventi – tai gyventi pagal euroatlantinį gerovės modelį.

Tačiau ar tai ne *deja vu*? Senovės romėnai beveik prieš du tūkstantmečius sukūrė bendruomenę, kuri galėjo sau leisti nedirbti, nevargti ir naudotis daugybe socialinių garantijų, tačiau romėnai tada pasirinko krikščionybę, kuri jokių išankstinių garantijų nežadėjo...

Kaip jau ne kartą sakyta, vyrauja nuomonė, kad globalizaciją nulėmė liberali ekonominė politika, globalios rinkos susiformavimas ir apskritai liberalios idėjos. Tai lyg ir perša mintį, kad liberali politika yra pati globaliausia, pasaulio ateitis priklauso liberalams. Jie yra teisuoliai, geriausiai suvokia ekonominės ir socialinės raidos dėsnius, tai jie imsis atsakomybės už sėkmingą globalizaciją ir būsimą globalią laimę. Net ir liberalių tradicijų neturinčiose šalyse plinta nuomonė, kad su ekonomika ir pinigais susijusius reikalus geriau atiduoti liberalams, o jau dvasinius ir kultūrinius palikti konservatoriams.

Viena islamo politinių problemų – politinė valdžia. Pranašas Mahometas savo mokymuose nepaliko aiškių nuorodų apie galimas politinės valdžios formas islamo sistemoje. Koranas apie jas nekalba. Mahometas nepaliko net tiesioginio paveldėtojo. Tai iš karto sukėlė islamo schizmą (šiandieniniai sunitai pranašo paveldėtoju laiko jo uošvį, o šiitai – ženą). „Laimingi“ katalikai turi neklystamumu apdovanotą Dievo vietininką, musulmonai – ne. Kalbant konceptualiai, nepaliko to, kas būtų atsakingas už doktriną. O jei taip – vienintelė doktrina yra tiesioginis nekintamas sekimas pranašu. Bet koks kitas elgesys netoleruojamas. Tad islamistas fanatikas visada tokioje uždaroje sistemoje yra teisingesnis, aukštesnis negu šiaip žmogus, ieškantis naujų idėjų ir formų.

Kadangi neįmanomos diskusijos apie doktriną, fanatiškas patiklumas yra tikras kelias, tironija – geriausias valdymo būdas, žudymas – nereikalingų ar trukdančių šalinimas – optimaliausias variantas. Fanatikas – „teisingiausias“ tikintysis. Musulmonų laimei ar nelaimei, jis tik fanatikas.

Antroji neišsprendžiama problema – intelektinė. Krikščionys išsiugdė savybę diskutuoti tikėjimo klausimais. Tai ne silpnumas, o stiprybė, kol tikėjimo tiesos nenustatinėjamos balsavimu... Žinoma, kad musulmoną „ižvesti“ labai lengva, todėl imame susidurti su problema, kaip čia nepadarius ko netaktiško islamo išpažinėjų atžvilgiu? Islame nėra diskusijos ir nuomonių įvairovės – tiesiog taip reikia. O tai jau silpnoji vieta. Kiekvienas pasikeitimas, kiekviena naujiena – tai grėsmė doktrinai. Neginčijamo paklusnumo kelias yra saugesnis nei diskusijų. Jeigu joms nėra erdvės, nėra ir doktrinos dinamikos. Tad nereikia stebėtis, kad musulmonai labai noriai diskutuoja apie krikščionybės keistenybes ir jos silpnumą, tačiau bent jau formaliai yra visiškai nepakantūs kritikai savo atžvilgiu. Iš to kyla nepaprastai daug nesusipratimų. Koranas ir Mahometo pavyzdys yra dogma – Alachas taip sako arba taip nori, ir viskas. Alachas nepaaiškina, kodėl vieni siunčiami į rojų, o kiti į pragarą – tiesiog tokia jo valia. Jei krikščioniui Dievas yra tėvas ar teisėjas, tai musulmonui jis tėra atsitiktinės valios teikėjas. Šariatas veikia tiesiogiai, jokios humaniškos „pataisos“ negalioja, negalioja ir jokia modernesnė šariato interpretacija. Bandyti ką nors panašaus kaip Antrasis Vatikanas būtų pernelyg didelė rizika. Nenuostabu, kad bausmė už doktrinos išdavystę yra pati aukščiausia – mirtis, doktrinos išdavystė yra blogiau nei visiškai netikėjimas. Islamas neturi nuodėmės ir atgailos kategorijų, užtikrinančių tam tikrą lankstumą. Islame arba reikia tikėti, arba kentėti dėl tikėjimo išdavystės. Taigi griežta bausmė rašytojui Salmanui Rushdie'ui ir nesibaigiantys šventieji karai – jokia staigmena.

Geležinės Korano tiesos modernizacijos procese tampa problema. Islamo civilizacija nebegali prilygti Vakarų civilizacijai intelektu ar technologiniais laimėjimais, nes laisvai minčiai nėra jokios erdvės. Nenuostabu, kad komunizmo doktrina kažkada žlugdė absoliutus draudimas abejoti Marxo ir Lenino teiginiais.

Didžiausias paradoksas yra tai, kad į XXI amžių ateinama su VII amžiaus intelektualinėmis idėjomis, nors kažkada jos buvo labai progresyvios. Dilema neguodžianti – arba reikia tobulinti doktriną, arba rizikuoti likti ksenofobiška bendruomene, besižavinčia savo artumu Dievui, bet nesugebančia generuoti nieko naujo nei

technologijų, nei dvasine prasme. Abu keliai be didesnių perspektyvų. O pasaulis vis tiek globalizuojasi. Islamui belieka griozdiškos uždaros mečetės atsilikusiose šalyse, neapykanta ekonomiškai klestintiems Vakarams ir savizudžių desperacija. Pykčio protrūčiai Dievo vardu – silpnumas. Neretai girdime pasiteisinimą – islamas nėra terorizmas. Nekaltinkite islamo. Islamas čia nieko dėtas. Bet ar dažnai žiūva patys musulmonų tikėjimo autoritetai nuo teroristų, žudančių islamo vardu? Ar ne per dažnai būtent žudymai teisinami tuo, kad tai nėra tikrasis islamas?

Islamiškas karas nėra jėgų išmėginimas. Arabai gėdingai pralaimėjo technologinę ir intelektinę konfrontaciją prieš Izraelį, Saddamo Husseino režimas pralaimėjo amerikiečiams ir jų sąjungininkams. Islamistai laimi žemo intensyvumo konfliktus, kuriuose karo metodai yra pasala ir klasta. Taip galima pasiekti rezultatą ir neturint technologinio pranašumo.

Ar gali egzistuoti demokratiškas islamas, ar gali egzistuoti demokratinė valstybė, kurioje musulmonų tikėjimas neprieštarauja demokratijai – teisei rinktis, diskutuoti, abejoti, keisti? Atsakymas nėra labai optimistiškas. Reikia sukurti tokią tvarką, kurioje tikėjimas būtų absoliučiai atskirtas nuo politikos, kurioje jis liktų kaip savotiškas folkloras, bet ne kasdienio gyvenimo būdas. Islamo ir dabartinės pasaulio politinės tvarkos sintezės pavyzdžių, deja, nedaug. Vienas jų – Turkija. Tai demokratinė, Vakarų politiniais principais tvarkoma valstybė, pasiryžusi islamą „pastatyti“ į savo vietą, atokiau nuo politikos. Tai jai pavyksta tik iš dalies, ir tik armijos, šeimininkaujančios Turkijos politikoje, dėka. Klausimas, kiek tai gali suveikti Irake ar kokioje kitoje islamiškoje valstybėje?

Tiesa, yra faktų, rodančių, kad meilė Alachui nėra begalinė. Iranas buvo gerokai sekuliarizuotas šacho laikais ir kas žino, ar tikrai islamo revoliucija buvo tokia neišvengiama. Globalizacija, visuomenės atvirumas, žmogaus teisės islamui yra nepageidautini reiškiniai. Jie skatina abejoti VII amžiaus teismų neklaidingumu. Islamas sunkiai suderinamas su žmogaus teisėmis, nes jos pagal savo prigimtį yra kintančios. Bosnijos musulmonai, gyvenantys visai europietišškai, paisantys europietišku žmogaus teisių normų, islamo pasaulyje seniai laikomi „sugadintais“. Savotiškai „tiksi“ ir Saudo Arabijos bomba – šioje šalyje bandoma kurti šiuolaikišką visuomenę, paremtą islamo fundamentalizmu. Globalizacijos epochoje tai gali baigtis maištu – tuo, kas labiau atitinka žmogišką prigimtį.

Panašu, kad dauguma musulmonų, gana skurdžiai gyvenusių žmonių, tikrai neviris kovotojais fanatikais ir, esant galimybėms, pasuks jau išbandytu europietišku ar euroatlantiniu keliu. Jiems gal ne taip ir reikia to karingojo islamo, tik šią dieną nėra pačios geriausios sąlygos pareikšti apie norą keistis. Vidinės islamo problemos kaupiasi, apie tai – kitas skyrius. Tik ir mums nereikia pamiršti, kad krikščioniška bažnyčia nėra muziejus: tūkstančiai turistų (be jokios pagarbos tikėjimui), žioplėnjančių po bažnyčių skliautais, vargu ar didina pagarbą krikščionybei.

Grubus islamo čadros nutraukimas taip pat vargu ar geras sprendimas. Jis – šiaip ar taip žiūrėsi – susijęs su prievarta, o pastaroji gimdo pasipriešinimą. Europiečiams (krikščionims, jei taip norime) savas islamofobijas nugalėti padėtų ne kova su čadromis ir jų sumanytojais, o veikiau abejingumas joms. Veidas po čadra visai negražus. Globaliai politikai jis turėtų būti menkavertis bent jau iki to laiko, kol norės gyventi savos pergalės, o ne Pasaulinės Taikos sąskaita.

Globalizacijos – rinkos ekonomikos – idėjos ištakos slypi jau minėtoje europiečių suformuluotoje teoremoje apie gyvenimo kokybę. Rinkos galimybės taip pat ją pagerina. O jei taip, tai įsivaizduojama, jog globalizacijos daugiau yra ten, kur daugiau rinkos ekonomikos. Apie tai kartą neatsargiai pasisakė JAV Prezidento rinkimų ekskandidatė Hillary Clinton: „Naujų verslo ir prekybos centrų steigimas buvusiuose komunistų kraštuose gali būti laikomas demokratijos stuburu.“ Štai taip – prekybos centrai yra kur kas svarbiau nei rinkimai.

Politologai prikūrė teorijų, pagal kurias politinė kova yra ne kas kita kaip noras parduoti savo politinį produktą, žiniasklaida kas savaitę sudaro perkamiausių (suprask – geriausių) knygų ar muzikos kūrinų sąrašą, geidžiamiausių nuotakų dešimtuką, skelbia žiūrimiausius TV kanalus. Interneto rinka dar platesnė – leidžia ne tik rinktis produktą, bet ir siūlyti savą bei pareikšti nuomonę. Postmoderne, kur vyrauja nuomonės kultas, tai itin svarbu.

Rinka tapo net išganymo dalykai. Viena pažįstama naujoji emigrantė tolimame anglosaksiškame krašte prisipažino, kad dėl dviejų priežasčių pakeitė... savo tikėjimą, ir štai kodėl: pirma, dabar bažnyčia yra arčiau namų, antra, ji kainuoja pigiau. Paradoksas, bet ir išganymo sąskaita galima taupyti! Argi nusikalstama naudotis pigesniu nuodėmių atleidimo instrumentu?

Zigmundas Baumanas knygoje „Likvidi meilė: apie žmonių ryšių trapumą“ primena, kad „Pasaulis, kuriame gyvename, yra individualizuotas ir fragmentiškas“. Kalbėdamas apie visuomenės jausmų krizę jis pastebi, kad pasirinkimas (rinka) net ir jausminuose dalykuose tapo svariau už įsitikinimus, tad pasirinkimo galimybė emociškai yra itin svarbi žmogaus teisė – prie jos taip įpratome, kad ji tapo vos ne prigimtaine. Juk visur galime rinktis pagal tuos pačius dėsnius!

Mūsų priimtame postmoderno koncepte tai visai natūralu, nes, kaip minėta, iki Apšvietos vyravo įsitikinimai, paskui – tiesa, o

dabar – tik nuomonė. Ir ji gali dažnai keistis, ji yra likvidi. Tada ir meilė yra likvidi, nes tai taip pat rinka. Nuomonė apie mylimą asmenį, kaip nuomonė apie bet ką rinkoje, gali keistis, tai visai natūralu. Vadinasi, kintantis pasirinkimas yra svarbiau nei ištikimybė ar prisirišimas. Tokia „meilės“ forma yra natūrali *Homo economicus* ar *Homo consumens* būsenai. Abu juos sukūrė liberali rinkos ideologija, kuri dabar skelbia, kad tai bus vyraujantis XXI amžiaus žmogaus tipas.

Kaip taikliai pastebi Z. Baumanas, jausmų likvidumas nieko nestebina, tai tampa norma, kurią vis labiau skubama įteisinti. Be akis badančios demoralizacijos, tai kelia aibę socialinių problemų bendruomenių, nuėjusių tokiu keliu, viduje, kelia konfliktą ir su aplinka – kitomis bendruomenėmis bei civilizacijomis.

Istorikai, rašytojai ir filosofai primena, kad šiuolaikinį, vis dar europietiškos ir krikščioniškos tradicijos valdomą politinį pasaulį sukūrė žmonės, dažniausiai vedini ne rinkos galimybių plėtros, o ištikimybės idealams ir tradicijoms.

O kad žmonės Europoje ar JAV jau pasikeitė – akivaizdu. Prieš keturis – penkis šimtus metų jie siekė pažinti pasaulį ir jį pakeisti. Šiandien sėdėdami savo jaukiuose namuose jie bijo, kad tik pasaulis jų neatrastų ir nepakeistų. Jie nemano, kad gali perauklėti musulmonus ar budistus, bet neabejoja, kad pastariesiems bus nesunku „perauklėti“ juos, europiečius.

Jų baimė, regis, ne be pagrindo. Europa nebemoka ginti savęs. Į europietišką gyvenimą ima skverbtis dar vienas pavojingas liberalaus mąstymo mitas (jau minėtas šiame tekste) – multikultūralizmas...

Mitas iš pirmo žvilgsnio labai logiškas – civilizacijos ir jų kultūros gali ir turi bendrauti, gali ir turi keistis savo gerosiomis savybėmis, galiausiai gali koegzistuoti be jokios priešpriešos. Taip gali būti, jei laikomasi kelių (primenu, neįrodytų) prielaidų.

Pirma: nėra jokių pranašesnių ar primityvesnių civilizacijų. Praėjusiame skyriuje kalbėjome apie tai, kad Europa, atrasdama

Ameriką ir primesdama pasauliui savo tvarką, įrodė, kad bent jau fiziškai ir technologiškai pranašesnė ji išties yra... o dar visokios ten ekonominės galios... Antra: visos civilizacijos iš prigimties geros. Iš tikro taip ir turėtų būti, jei ne tas nelemtas civilizacijų konfliktas, vykstantis net ir mums visai nenorint. Konfliktas tarp „dviejų gerų“ negalimas, pati konflikto esmė rodo, kad reikia įrodymų, jog vienas teisingas, kitas ne, vadinasi, vienas geras, kitas blogas. Multikultūralistai siekia įteigti, kad konfliktą užprogramavo Europa, anuomet atrasdama likusį pasaulį.

Trečia: galima civilizacijų sąveika ir sintezė (istorija neva tai įrodė). Tai bene drąsiausia prielaida. Kalbant atsargiau pasakytina, kad civilizacijų ar kultūrų sintezė galima, pavyzdžių išties būta, tačiau būta ir priešingų pavyzdžių. Tad multikultūralizmo ideologai ima „geruosius“ pavyzdžius kaip teisingus ir jų pagrindu nori sintetinti naujas kultūras.

Visai logiška, jog multikultūralizmui įdiegti reikia tokių instrumentų kaip europiečių kaltės pripažinimas, visuomenės tolerancija, politinis korektiškumas ir, sakyčiau, civilizacinis ar kultūrinis „kuklumas“. Kitais žodžiais tariant, neniekink kito, nesistebėk jo keistu elgesiu ir netrukdyk, bendrauk atsargiai ir diplomatiškai, jokių būdu neaukštink savęs.

Reikia pripažinti, kad XXI amžiaus euroatlantinė civilizacija gerai išmoko tolerancijos, politinio korektiškumo bei kuklumo pamokas. Šiandien aiškiai matome negatyvias reiškinių puses – deideologizacija ir dekulūralizacija, politinis nihilizmas. Pamoka išmokta ir todėl, kad atsirado pakankamai daug argumentų, kaltinančių Europą dėl viso pasaulio bėdų. Europa kaltinimus priėmė, ji ir šiandien juos priima, taip dar labiau ilgindama savo „kalčių“ sąrašą.

Pasidavę multikultūralizmui su jo korektiškumais ir tolerancijomis, veikiai suvokiame, kad privalome gerbti tai, kas mums atrodo svetima ir kartais net nepadoru, įteisinti tai, kam protas ir širdis

prieštarauja, o paskui nejučia imame slėpti savo įsitikinimus, kitų akyse imame niekinti ištikimybę savoms vertybėms. Klasikinė tolerancija yra pakantumas ar sugebėjimas gyventi su tuo, kas nėra sava. „Naujoji tolerancija“ reiškia štai ką: esi ne tik pakantus ir kantrus su tais, kurių pažiūros, įpročiai ar gyvenimo būdas yra kitokie nei tavo, tačiau ir pritari tokioms jų nuostatoms.

Po multikultūralizmo ir tolerancijos priedanga nesunku reikalauti „lygių teisių“ ne tik kultūrinėms, bet ir seksualinėms bei kriminalinėms mažumoms. Reikia toleruoti amoralumą. Galiausiai bet koks pažiūrų turėjimas ir jų gynimas yra... netolerancija.

Kai europietį ar amerikietį žudo islamo vardu, jis privalo sakyti, kad islamas nieko dėtas, o kalčiausias, matyt, bus jis pats ar koks kunigas, ne ta intonacija citavęs Koraną. Nėra laukinių ir civilizuotų, galiausiai nėra ir padorumo bei nepadorumo.

Filosofas Algirdas Degutis teigia: „Iškreiptas multikultūralizmas tampa pradėtu būtinumu gerbti svetimas kultūras, ypač raginami tai daryti europiečiai. Kai kas tai vadina net „Vakarų savizudybės ideologija“. Multikultūralizmas formaliai lyg ir reikštų kultūrų santaiką, tačiau dažniausiai sukelia diskriminacijas ir ksenofobiją. Pasaulyje reta vietų, kur nėra kokios nors aborigeninės kultūros ar gyvenimo būdo. Gal tik Šiaurės Amerika kurį laiką buvo išimtis, tačiau šiandien ji tokia nėra. Atvykėliai iš Lotynų Amerikos ir Azijos traktuoja ją kaip anglosaksišką kultūrą ir joje jau yra svetimi. Vietinė kultūra turi būti ne tiek tolerantiška importuojamai, bet netgi suteikti jai išskirtines sąlygas. Multikultūralizmas neįmanomas be tokių dvigubų standartų, be teisinės piliečių diskriminacijos, dėl kurios jos šalininkai tampa ksenofobais.“

Toleranciją iš esmės pakeičia prievartinė ksenofilija – reikalavimas būtinai gerbti tai, kas svetima, t. y. naikinti vadinamąsias socialines atskirtis. Galiausiai bet kas „nepritampantis“ prie tipinio žmogaus modelio gali reikalauti kompensacijos dėl tokios atskirties. Kaip pašaipiai pastebi ne vienas sociologas, labiausiai globotinas as-

muo Amerikoje yra keturiasdešimties metų narkomanė tamsiaodė lesbietė, prastai prižiūrinti savo keturis vaikus, sugyventus su skirtingais vyrais ir niekadęs nedirbusi, o labiausiai kaltas dėl to turėtų būti keturiasdešimties metų baltasis amerikietis, turintis universitetinį išsilavinimą, tvirtą šeimą, dirbantis ir sąžiningai mokantis mokesčius. Toje pačioje Amerikoje šiandien laisvai galima kurti afroamerikiečių klubus ir draugijas, bet koks skandalas kiltų formaliai įkūrus nevyriausybinę organizaciją „tik baltiesiems“.

Kitas multikultūralizmo nesusipratimas yra tai, kad jis, regis, visai nėra postmodernus reiškiny, nes siekia tiesiog homogenizuoti pasaulį iki košės, o ne palikti minėtas Michaelio Wernerio salotas... Šiek tiek perfrazuojant toliau sakoma, kad juo galiausiai diskredituojama ir naikinama bet kokia specifinė kultūra, multikultūralizmas galiausiai virsta konkrečios kultūros nebuvimu.

Aišku, kad toks reiškiny anksčiau ar vėliau sukelia atvirkštinę reakciją – neapykantą svetimoms kultūroms ir kultūrų saviizoliaciją – sukuriame ne naują Manheteną, bet naują Jeruzalę. Ir visa tai – su demokratijos ir laisvės rinktis vėliava.

Civilizacijų viduje postmoderno epochoje vyksta gana greitas bendruomenės irimas. Krikščioniškoji civilizacija artimo meilę laiko labai svarbiu prisirišimo prie tikėjimo faktoriumi. Ja didele dalimi paremtas visuomenės solidarumas. Tačiau dabartinė civilizacija artimo meilę gerokai iškreipė. Paminėsiu tik kelis aspektus.

Pirma: artimo meilę padarė privaloma, ji veikia per mokesčius, o įvairias solidarumo politikos formas – jausmą, savanoriškumą – pavertė teise. Valstybė ėmėsi spręsti, koks artimo meilės kiekis yra privalomas, o mylimieji, t. y. gyvenantys iš pašalpų ir valstybės paramos, šį faktą ėmė laikyti ne koku nors pažeminimu, o visai normaliu reiškiniu. Tad artimo meilė tapo ne pasiaukojimu, o prievartiniu aktu, krikščioniško altruizmo, kaip vertybės, nebeliko.

Antra: artimo meilė tapo meile visiems, net ir tiems, kurie visiškai nėra artimi: nevykėliai, netikėliai, tinginiai, klaidatikiai. Duoda-

mas išmaldą elgetai prie bažnyčios žmogus bent jau suvokia, kad tai artimas jo tikėjimui žmogus, o mokėdamas mokesčius valdžiai, kuri remia kažkokią sektantinę bendruomenę, tas pats žmogus veikiausiai gaili pinigų, nei patiki darąs gerą darbą.

Baigiama griauti ir šeimos institucija. Tiesmukiškai ir paraižiai supраста logika – viskas, ko galima norėti, yra žmogaus teisė... Rezultatas: šeima, kuri remiasi meile ir solidarumu, kurioje gimsta ir auga vaikai, natūraliai keičiasi kartos, paversta tiesiog juridiniu sandėriu, kuriame gali dalyvauti nesvarbu kokios lyties ir kokio statuso individai. Visus juos norima vadinti šeima. Nenatūralumas tapo įteisintas.

Sąrašą galima tęsti paminint negimusios gyvybės žudymą, potencialias genų manipuliacijas, nenatūralius polinkius. Tai, kas kai kuriems tiesmukiems teisininkams rodo žmogaus teisę, aplinkinėms civilizacijoms yra paties didžiausio amoralumo ženklai, beje, taip pat efektyviai propaguojantys ir tarpcivilizacinius konfliktus, ir nuomonių radikalėjimą pačių europiečių tarpe.

Pastaraisiais metais atsiradę emociniai nesutarimai tarp Europos ir Amerikos verčia abejoti, ar euroatlantinei bendrijai negresia skilimas? Europa ūmai ima džiūgauti dėl savo svarbiausio sąjungininko – JAV politinių ir karinių nesėkmių.

Tiems, kurie džiaugiasi, verta paskaityti Roberto Kagano knygą „Apie rojų ir galią“ (Amerika ir Europa naujojoje Pasaulio Tvarkoje). Filosofas Algirdas Degutis, komentuodamas šį veikalą, klausia: „Ar Vakarai vis dar išlieka kaip organizuojanti idėja, kuria pusšimtį metų rėmėsi Europos ir Amerikos užsienio politika? JAV ir Europa, sąjungininkės Šaltojo karo laikais, dabar vis labiau tolsta viena nuo kitos, vis mažiau supranta viena kitą ir vis labiau skiriasi savo „strategine kultūra“. Jų tarpusavio santykiuose atsiranda vis daugiau nepasitikėjimo ir net priešiško.

Europos intelektinis elitas, tiesą sakant, į Ameriką visada žvelgė iš aukšto, mat Amerika – tai prasčiokų šalis, produkuojanti tik

vartotojišką ir komercinę kultūrą. Europai patinka gorbiai ir putinai, Europa mano, kad karų galėtų nebūti, jei ne tie amerikiečiai.

R. Kaganas pastebi: „Amerika, kuri išvadavo Europą nuo fašizmo ir po Antrojo pasaulinio karo prisiėmė Europos gynimo nuo komunizmo našta, Europos žemyne padėjo susikurti „kantiškajam“ Amžinosios taikos pasauliui, netgi rojui, netikėtai tapo kalta, mat rojaus gyventojai, komunizmui sugriuvus, pradėjo įsivaizduoti, jog pasaulyje jiems jau neegzistuoja rimtų grėsmių, o jeigu tokios ir kyla, tai dėl pačios Amerikos arogancijos tarptautinėje arenoje. Paradoksas: gelbėtojas ir globėjas virto grėsmės šaltiniu.“

Amerika prisiėmė atsakomybę už viso Vakarų pasaulio saugumą, mainais nereikalaudama beveik nieko. Ir dabar ji už šį savo dosnumą sulaukia bausmės. Tai europinės civilizacijos skurdas – racionalumas, kai man niekas pasaulyje nerūpi, išskyrus mane patį.

Iš tiesų... juk lengviau tikėti, kad niekas mūsų neskriaus, nei ruoštis gynybai.

Ar pasiekę XXI amžių laimingi esame ar ne? Sunku pasakyti. Tačiau tikrai esame laisvi. Taip ir norisi paklausti: o koks gi tas laikas, kuriame gyvename, – aukso, o gal amžinų ir neišsprendžiamų problemų amžius? Kai kurie politikai dažnai įsivaizduoja, kad gyvenimas – tai problemų jūra, o politika – tai amžina kova dėl jų sprendimo. Jei taip, tai politikai niekada neišnyks.

O problemų pasaulio logika paprasta: žmogus yra padaras, amžinai kovojantis dėl tos vadinamosios gyvenimo kokybės, o kova vyksta per prieštaravimą ieškant sprendimo. Mechanizmas toks labai europietiškas: kažkuriame gyvenimo etape turi atsirasti aki-vaizdus nepasitenkinimas savo egzistencija. Nepasitenkinimas – tai problema, kurią reikia spręsti tiesiog numatant tikslą ir priemones. Tikslas dažniausiai yra aiškiai apskaičiuojamas, net plika akimi matomas – tai ne jausmo, bet proto ir technikos sprendimas. Sprendimas per nepasitenkinimą pasauliu labai populiarus. Būtent

tokiu būdu Europos civilizacija pasiekė tų nemažų laimėjimų, kurių šlovėje dar ir šiandien gyvena.

Bet ar toks gyvenimo būdas per amžiną problemų sprendimą nėra civilizaciją varginantis reiškinys? Gal tų problemų nė nereikia spręsti, gal tiesiog reikia pakeisti mąstymą nesilaikant nuostatos, kad technologiniai pasiekimai yra laimę nešantis faktorius? Gal, užuot nuolatos kažką sprendus, reikia tiesiog gyventi?

Europiečiui nurimti išties sunku, nes jis įtikėjo, kad privalo nepaliaujamai tobulėti. Tačiau ir europietis gali pavargti ir pradėti galvoti, kad gyvenimas nematant problemų ar jas ignoruojant yra vertesnis už gyvenimą, amžinai problemas sprendžiant. Ar gyvenimas ieškant laimės yra geresnis už gyvenimą laimę kuriant, beje, labai nepalankiomis sąlygomis? Europiečiai neretai žavisi dervišais, lamomis ir kitais dvasingais azijiečiais, kurie rodo, kad ne „gyventi lengviau“ reiškia gyventi geriau, o aukotis dėl kitų, pajusti savo vertę. Tačiau praktiškai jų pėdomis kažkodėl neseka...

Europiečiai viską daro labai logiškai, bet yra bene greičiausiai išmirštanti civilizacija. Miršta ne dėl ligų ar karo – išmiršta dėl to, kad gyvena geriau, kad negimdo vaikų, nes vaikai – problema. Europiečiai sparčiai sensta – senatvė greitai taps ilgiausiai truncančiu jų gyvenimo laikotarpiu. Beje, neproduktyviu ir visai ne-naudingu. Dar nereikia pamiršti, kad senam žmogui daugiausia reikia priežiūros, teisių ir malonumų.

Euroatlantinė civilizacija ne tik sensta. Ji jaučiasi kalta dėl visų istorijos negandų. Net ir dėl tų, kurios dar neišgalvotos. Ji atgailauja už savo nuodėmes.

Kažkada naiviai tikėjau, kad politikai profesionalai savąją filosofiją turi išmanyti profesionaliai. Klydau – daugumai politikų filosofijos tekstai ne tik sunkiai įkandami, bet ir tiesiog nereikalingi.

ĮDOMYBĖS

Valdžios tragizmas, valdovų populiarumo kilimas ir beviltiškas smukimas, entuziazmas ir depresijos buvo labai palanki dirva įvairiems karams.

1825 metais prasidėjo Brazilijos ir Argentinos konfliktas dėl galimybės valdyti Paranos ir Urugvajaus upių žiotis bei La Platos įlanką. Jis kažkuo priminė prieš kelis dešimtmečius vykusį Irano – Irako karą dėl Šat-el-Arab upės. Po dvejų metų karas baigėsi naujos nepriklausomos valstybės – Urugvajaus atsiradimu. Dar ir šiandien tradicinė nesantaika tarp argentiniečių ir urugvajiečių tebėra gaji. Pirmieji laiko Urugvajaus gyventojus šlykščiais separatistais, o šie argentiniečiai – totalitaristais. Tiesa, šiandien problemas dažniausiai išsprendžia tarpvalstybinėse futbolo rungtynėse ir be didesnių aukų. Po keturiasdešimt metų tos pačios upės tapo bene kruvinausio karo regione pretekstu. Šį kartą prasidėjo nuo ambicingų Paragvajaus diktatorių noro turėti laisvą išėjimą į Atlanto vandenyną ir stiprų karinį laivyną (beje, ir šiandien Paragvajuje – šalyje, neturinčioje jūrinės sienos, yra visi karo laivyno karininkų etatai). 1864 metais jaunas Paragvajaus diktatorius Francisco Solano Lopezas paskelbė karą Urugvajui. Neturėdamas sienos su šia šalimi jis turėjo pereiti dviejų didelių valstybių – Argentinos ir Brazilijos – teritoriją. Paragvajus puolė abi. Tuo būdu atsidūrė kare iš karto su trimis valstybėmis, kurios netruko sudaryti karinę sąjungą. 1869 metais sąjungininkai užėmė Paragvajaus sostinę. Nors Lopezas dar kariavo partizaninį karą, 1870 metais buvo galutinai sumuštas, o jo valstybės teritorija apkarpyta. Galutinai teritorinis konfliktas sureguliuotas tik 1927 metais. Karas pareikalavo ištis daug aukų – Paragvajuje beliko 200 tūkstančių gyventojų – tik 40 procentų to, kas buvo prieškarui.

Konfliktų dėl teritorinės vieno ar kito regiono priklausomybės būta ir daugiau. Bolivijos diktatorius Andresas de Santa Cruzas XIX amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje siekė sukurti didelę imperiją kontinento vidurinėje dalyje. Jam pavyko sumušti peruiečius ir sukurti konfederacinę valstybę, tačiau prieš Čilę 1836 metais diktatorius pralaimėjo ir neteko dalies teritorijų. 1899 metais Peru, Bolivijos ir Brazilijos pasienyje nepriklausomybę paskelbė Akros valstybėlė, kurią po keleto metų trys kaimynai likvidavo ir pasidalijo.

Brazilija turėjo pasienio problemų su visomis kaimyninėmis šalimis, išskyrus Surinamą (buvusią Olandų Gvianą). Ginčai dažniausiai sprendėsi stipresniojo (šiuo atveju – Brazilijos) naudai. 1900 metais prancūzai perleido jai dalį Prancūzų Gvianos. 1904–1920 metais jai buvo priteista dalis ginčytinų Kolumbijos ir Venesuelos teritorijų, 1927 metais Brazilijos naudai išsprendė ginčai su Bolivija ir Argentina.

Mažosios valstybės taip pat turėjo problemų. Jau šiame šimtmetyje Bolivija spėjo pakariauti su Paragvajumi, Peru – su Ekvadoru ir Kolumbija. Buvo pasirašyta daug taikos traktatų, tačiau, kaip rodo dabartinis Peru ir Ekvadoro konfliktas, nė vienas jų nėra suprantamas vienareikšmiškai.

XIX amžiaus pabaigoje kolonizavus Patagoniją (pietinę kontinento dalį),

įsiziėbė Čilės ir Argentinos kivrčas. Siena Andų kalnuose nėra galutinai aiški net ir šiandien. Paskutinį kartą abiejų šalių konfliktas buvo kilęs jau Augusto Pinočeto valdymo metais.

Ekonominio karo priežastimi tiesiogine prasme tapo mėšlas. Tiesa, ne bet koks. XIX amžiaus viduryje azotinių trąšų gamybai imta naudoti pakrantės paukščių išmatas – guano, kuriose gausu nitratų. Guano telkinius tuo metu valdė Čilė, Bolivija ir Peru. 1850 metais jis davė apie 75 procentus Peru nacionalinių pajamų.

Ekvadoras praeityje buvo daug didesnė valstybė, tačiau, pralaimėjusi keletą karų, liko savotiškas kontinento „mažylis“.

Konfliktiškas yra 80 km ilgio pasienio ruožas tarp Ekvadoro ir Peru. Manoma, kad tose vietose yra aukso telkinių, nors tikro aukso iš šios teritorijos kol kas nė viena pusė negavo. Siena šiame regione buvo apytikriai nustatyta 1942 metų Rio sutartimi, kuria Peru įtvirtino savo karinę pergalę, užimdama beveik pusę tuometinio Ekvadoro teritorijos. Nuo 1960 metų Ekvadoras reikalauja peržiūrėti Rio sutartį, tačiau iki šiol jokių rimtesnių veiksmų nebuvo imtasi.

Labai panašus karas, įėjęs į istoriją Čako (Chaco) vardu, vyko tarp Bolivijos ir Paragvajaus. Tuomet sklido gandai apie didelius naftos rezervus nepažymėtuose rajonuose. Be to, Bolivija, netekusi Ramiojo vandenyno kranto, norėjo išsikovoti laisvą tranzitą per Paragvajaus teritoriją į Atlanto uostus. Tuokart kare pripažintos savotiškos lygiosios – Paragvajus gavo šiek tiek teritorijų, o Bolivija – tranzitą.

Pietų Amerikos karų istorija tęsiasi, ir neatrodo, jog parašytas paskutinis jos puslapis.

XIX amžius Lotynų Amerikos civilizacijoje buvo nevykusių ekonomikos stebuklų, perversmų ir diktatorių–patriarchų amžius. Kaip ten bebūtų, tai Trečiasis pasaulis. Apie karus ir diktatorius kalbu tiek daug neatsitiktinai. Tai – tradicija, kuri šiandien nėra pastebima, tačiau bet kada gali atgimti. Be to, istorija pabrėžia, kad vienoda kalba kalbantys to paties ispaniško kraujo turintys žmonės toli gražu nėra viena tauta.

Politologinėje literatūroje Lotynų Amerika – tai klasikinis vadinamųjų demokratijos bangų pavyzdys. Demokratijos bangos – periodinė demokratijos ir autoritarinio režimo kaita čia matoma kaip niekur kitur aiškiai.

Lotynų Amerikos politinis veidas (ar tik jo kaukė) keičiasi kas dvi dešimtys metų. Praėjusiame šimtetyje apie 1940-uosius metus beveik visos regiono šalys buvo charakterizuojamos kaip autoritariniai režimai, apie 1960-uosius turėjo rinktus parlamentus ir legitimias vyriausybes. Vėliau sekė perversmų banga, įskaitant prisimintinus Čilės ir Brazilijos atvejus, Argentinos generolus ir markesiškus diktatorius Centrinėje Amerikoje. 1980-uosius regionas sutiko vėl diktatoriškai, po to pasipylė kovotojai prieš diktatorius, pastarieji vėl krito ir apie 2000-uosius turime vėl gana demokratišką Lotynų Ameriką. Kas bus po to? Gal nauji populistai ir diktatoriai?

Nesiginčysiu ir labai nepolemizuosiu su tais, kurie paaiškina, kokios politinės filosofijos pagrindu sukurtos mūsų valstybės, kaip dėl tos filosofijos paveldo tapome tikrais europiečiais, kiek mums krikščioniškų šaknų, kiek liberalizmo, Apšvietos ir kitokių civilizacijos trupinių. Europos Sąjungai suteikta net Nobelio taikos premija, o tai jau panašu į premiją už „kantiškąją“ Amžinąją taiką, į universalią demokratiją, kuri pasaulį paverčia kažkokiu savi-valdžiu skruzdėlynu ar globaliu kaimu. Bet ar Europos Sąjunga tapo visų europiečių rūpintojėle ir beveik universalia (tarkime, kosmopolitine) demokratija – juk taikingoji ES moka derinti tautinių valstybių ir centrinės vadovybės galias bei atsakomybės sferas?

Tačiau pagalvojus kritiškiau, visa, kas egzistuoja šiandieninėje Europos politikoje, inspiruota fakto, kad Europai nebesinorėjo karo. Demokratine save vadinančios valstybės valdžia atsiranda rinkėjų valia, o ta valia neretai būna keista ir nepaaiškina arba paaiškina tu, kad rinkėjai – visai ne filosofai ir visai ne demokratinio vadovavimo bendruomenei ekspertai. Tai ir nereikia labai stebėtis, kad valstybė vis dažniau valdoma ne racionalių Kanto protu, o Karaliaus Ūbo pasimėgavimais ir iliuzijomis.

Europa iki Antrojo pasaulinio karo buvo „konflikto Europa“ – politinis darinys, gimęs iš aiškaus įtakos sferų pasidalijimo. Evoliucinės galimybės joje buvo ganėtinai ribotos – demokratija, atvira rinka, vienoks ar kitoks tautinės ir socialinės politikos modelis turėjo aiškias ribas.

„Konflikto Europa“ galėjo būti lengvai planuojama tose aiškiose ribose, tačiau visiškai neįsivaizduojama Europos ateitis be minėto konflikto. Gal todėl konflikto pabaiga nebuvo tokia didelė šventė, kaip tikėjosi planuotojai. Dabartinės Europos ribos yra „išplaukusios“. Tai „susitaikymo Europa“, gimusi ne dėl kokios nors filosofinės idėjos įgyvendinimo, o veikiau dėl kompromiso. Joje evoliucijos galimybės tebėra didelės, tad ribos – ne tik geografinės, bet ir politinės – gali kisti. Planavimo galimybės čia lyg ir atrodytų įdomesnės,

tačiau planavimas vienaip ar kitaip turi būti kryptingas – privalo turėti ateities viziją. O ateities vizijos politikų galvose, deja, gimsta iš realijų, o ne iš svajonių filosofijos. Politinės partijos tokiu būdu nebetenka ideologinio pagrindo, ideologinės deklaracijos skamba, tačiau vis labiau atsilieka nuo gyvenimo. O tai pranašauja civilizacijos dekadansą ir neišvengiamą griūtį.

Vienas Briuselio kalbėtojas, cituodamas kinų autorių, sakė, kad Europos civilizacija yra žavi ir turi nuostabias krikščioniškas šaknis, tačiau pati jas kapoja, todėl vis labiau primena nuskintą gėlę, kuri vazoje atrodo gal ir gražiau nei sode, tačiau pasmerkta greitai ir negrižtamai mirčiai.

Europos Sąjungos politika tampa vis labiau deideologizuota, vis labiau praktiška. Europos civilizacija sensta ir miršta, o išgalvotas Karalius Ūbas tampa realesnis už realųjį Immanuelį Kantą. Aišku, kad Ūbas kvailas ir neteisingas, teisingas I. Kantas, tačiau visuomenė remia ne jį. Praeis keli šimtai metų, kažkas prisimins, jog filosofo būta proto ir teisingo. I.Kantas bus pamirštas greičiau nei Mocartas, nes pastarasis, kaip rinkėjai žino, kūrė muziką „mobiakams“... Kaip anoje Romoje – duonos ir žaidimų reikės kur kas labiau nei filosofijos mokslo. Romos istorija kartojasi, gera filosofija ar mokslo dalykai ūmai pamirštami. Ir ar nebus ta Nobelio premija ne premija už taiką, o už deideologizaciją ir vertybių mirtį? Dar XIX amžiaus pradžioje didis poetas Heinrichas Heinė sakė, kad jei išnyks kryžius, išnyks ir Europa, išnyks kažkas, kas postromėninius barbarus padarė oriais europiečiais. Platesne prasme tai politinės filosofijos vertybės. Dabar galime atsakyti sau, kodėl nebesame tokie orūs, kaip buvome prieš kelis šimtmečius. Šiandien pasimėgaukime gyvenimu, o ryt – kas bus, tas bus... Gėlė jau nuskinta.

CIVILIZACIJA – NE EUROPA!

O kaip ten Azijos ar islamo civilizacijos? Kai kas joms pranašauja šviesią ateitį.

Azijos šalys pradedamos nepelnytai laikyti pasaulio ateities lyderėmis. Bet tas faktas, kad jos daugiausia gamina, dar nesuteikia joms lyderių statuso – tai tiesiog masinės gamybos mašinos, ir nieko daugiau... Galima manyti, kad JAV ar Vakarų Europa praranda savo įtaką, o ją įgauna kitos valstybės, tačiau jos bent jau kol kas siūlo ne kokybiškai naują Pasaulio Tvarką, o perimti senąją.

Tai dabartiniams Europos vadovams atrodo, kad gamyba yra svarbiausia – jie juk savo viduje tebėra marksistai, komunizmo stovybos manifestą įgyvendinę švelniais ir taikiais metodais. Jiems atrodo, kad pasaulį valdo gamyba.

Politinės strategijos planuotojus saisto bent keli politinio mąstymo stereotipai.

Pirmiausia tai įsitikinimas, kad visada egzistavo pasaulio ekonominis ir politinis centras, didžiosios valstybės, darančios politinius ir karinius sprendimus, bei periferija, kuriai tenka amžina sunki dalis tuos sprendimus vykdyti ir gyventi pagal didžiųjų primestas taisykles.

Tai tikėjimas, kad dabartinė demokratija, rinkos ekonomika, žmogaus teisių principų įgyvendinimas, atnešęs tam tikrą laimę Europai bei Šiaurės Amerikai, yra amžinasis politinis gėris, pritaikomas visam Žemės rutuliui.

Nepamirškime ir stereotipinio įsivaizdavimo, kad didžioji istorija vyko kažkada ir kažkur, gal Romoje, gal Didžiosios prancūzų revoliucijos metu, o dabar tėra istorijos kasdienybė, kartkartėmis pajvairinama tokiais įvykiais kaip Rugsėjo 11-oji...

Ar Azija gali tvarkyti pasaulį? Ar bent viena Azijos šalis ar jų grupė gali prisiimti fizinę atsakomybę už kontinento ateitį? Tam rei-

kia fizinės jėgos, karinės jėgos. Ar Azijos šalys turi „mesianistinę“ idėją, kažką panašaus kaip demokratija, rinkos ekonomika, žmogaus teisės, pasaulinė taika? Jei taip, tai kodėl mes jos nežinome? Ar Azijos šalys yra visiškai ir patikimai save išlaikančios bei turi motyvacijos tapti pasaulio valdovėmis? Jei ne, tai koks gi čia dominavimas?

Vis drąsiau kalbama ne apie demokratiją, o apie vietnamietišką ar tiesiog kinišką raidos modelį. Kažkur periferijoje, visai be didžiųjų valios, labai kasdieniškai, be revoliucijų ir perversmų.

Pagal tokį modelį nauja Pasaulio Tvarka – tai asmenybės autoritetu paremta valdžia, centralizuota ekonomika, disciplinuota (suprask – kontroliuojama) visuomenė, kuriai didžiausias gėris yra pigi gamyba, o svarbiausia žmogaus teisė – pagyventi socialiai ir maloniai kūnui, nekvestionuojant valdžios teisės į sprendimų monopolį. Aišku, kad tai ir F. Castro likučių, ir Venesuelos lyderio svajonė. Šių šalių pėdomis seka kitos Chavezą nafta remiamos šalys – Bolivija, Ekvadoras, Nikaragva. Tai jau blokas. Plintant antiamerikietiškomis nuotaikoms, tokių šalių sąrašas Lotynų Amerikoje tik ilgės. Azija, ypač Kinija, Indonezija ir minėtas Vietnamas taip pat mieliau rūpinasi gamybos rodikliais, o ne žmogaus teisėmis. Jei naujos tvarkos kūrėjus pagerbs Rusija, teks pripažinti, kad XXI amžius darosi visai nepanašus į europietiškus stereotipų sukaustytų strategų prognozes. Europa ir Amerika tebus provincija, mokanti didžiulius pinigus pigių prekių gamintojams.

Ar tai ir yra tie barbarai, pakeisiantys esamą tvarką ir esamas civilizacijas?

Jei Azija ar islamas kartos istoriją, tai pergyvens ir pasaulinius karus, ir regioninius. Kylanti Azijos žmonių gerovė kels kainas ir mažins konkurenciją. Visą laiką galvoju, kodėl Azijos amžius neatėjo iki šiol, juk visada jie turėjo sąlygas gaminti kažko labai daug. Kol kas Kinija yra didysis fabrikas, kiniško maisto restoranas, tačiau ne didysis intelektinių sprendimų generatorius. Kas lemia

XXI amžių – ar fabrikas, ar kas kita? Ar galima Kinijos reiškinį laikyti revoliucija? Abejoju. Kinija yra darbštus samdinys (o ne inžinierius – samdinys), kuris praturtėjęs ima investuoti veikiau į pramogas ir prabangą nei į ilgalaikius projektus.

Kinijos ir kitų Azijos šalių ekonomikos laukia viso labo didelis burbulas. Žiniasklaida mirga susižavėjimo ir baimės šūksniais, kurių išvada vienareikšmė – kinų paniškai bijomasi. Apie Indiją irgi galvojama panašiai, svarstoma, kiek leis jos ekonominio išsivystymo raida. SSSR ekonomiškai buvo labai silpna valstybė, tačiau su ja buvo „skaitomasi“ – jėga dominavo. Dabar reikia „skaitytis“ ir su Iranu. Kinija ir Indija įsitikinusios, kad dinamiką jose lemia kiekybiniai rodikliai – gamybos mastai, visuomenės disciplina, bet ne karinė jėga.

Kokios imponantiškos atrodo Azijos tarptautinės organizacijos, nors savo koherentiškumu jos nė iš tolo neprilygsta europietiškomis. Jų veikla vis dažniau yra deklaracijos ir pasikalbėjimai. Organizacijų autoritetas vis mažėja. Kinija (kaip ir Rusija) nori sukurti valstybės kapitalizmą ar valdomą demokratiją vildamasi, kad Pasaulio Tvarka pasikeis, kad ją kurs ne laisvosios rinkos ir demokratijos idėjos. Jos nori būti stiprios ir galingos, nors šiandien nėra jokio vieningo Azijos kapitalizmo ir net Azijos politikos. Europiečiai kažkada rado daug ką bendro, ir tai lėmė integraciją. Azijoje integracija nekvepia, ten nėra net elementaraus pasitikėjimo.

Ką tai reiškia? Atsiranda alternatyva įprastai Pasaulio Tvarkai. Autokratų būrelis. Įsitvirtino net terminas BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) – pasaulio segmentas, „atstovaujantis“ 25 % pasaulio teritorijos ir per 40% gyventojų. Bet pažiūrėkite į šalių vertinimą. BRICS kol kas tik kiekybinis dydis, šalys yra gana žemai sąrašė pagal konkurencingumą, jose klesti korupcija ir anti-demokratija. Neįsivaizduoju, kad bent viena jų būtų verta tapti didžiąja valstybe.

Rusija yra Nigerija su branduoliniu ginklu. Jos galią atstatyti

gali ne ekonomika, o veikiau fizinė jėga. Ekonomikoje Rusija nėra pakankamai globaliai konkurencinga. Brazilija supranta, kad intelektualinio potencialo prasme vis dar smarkiai atsilieka. Kita vertus, turi neblogą perspektyvą tapti regioniniu lyderiu Lotynų Amerikoje.

Pasaulis be jokio lyderio – štai kas labiau tikėtina. Pasaulis be didžiųjų. Kodėl ne? Mažos šalys yra konkurencingos, dinamiškos, nebijo būti atviros. O dėl karo? Skruzdėlytė maža, bet skruzdėlynas – jau jėga. Jau sakiau, kad norint valdyti pasaulį reikia būti mesiju. „Mesianizmas“ visada buvo didžiųjų valstybių požymis. Bet pasauliui – skruzdėlynui gal išties jokios „mesianistinės“ idėjos nebereikia? Žmogaus kasdienė būtis tapo labiau priklausoma nuo mokslo ir technikos progreso, bet ne nuo tikėjimo. Bent taip jau atrodė. Tai, ką vadiname modernu, yra aukščiausia ir, regis, paskutinė Apšvietos epochos sukurto pasaulio stadija. Modernybė tapo gražiausiu epochos žodžiu – kuo daugiau modernybės, tuo tobulesnė bendruomenė. Pasaulis, įskaitant ir politinį, yra pažinus, ištiriamas ir racionaliai sutvarkomas. Pasaulis, kuriam vadovauja protas, yra progresyvus. Žmonėms racionaliai sutariant, galima kurti tobulesnę ir visiems priimtina socialinę tvarką pagal iš anksto numatytą modelį. Techninės galimybės, o ne įsitikinimai yra progreso variklis. Įsitikinimai ne tik nepadedą, bet dažnai ir trukdo. Ech, kiek būtų pasiekta genetikos srityje, jei ne Bažnyčios trukdymas. Tai, aišku, buvo ironija...

Bet pažiūrėkime, kas bus toliau. Nudvėsusius didžiųjų valstybių monstrus apniks sanitarai – skruzdės – ir utilizuos. Gal tik paskui, kur kas vėliau, pasirodys nauji didieji gyvūnai. Skruzdėlynas turės savą popkultūrą, savą globalaus saugumo idėją. Ir nebereikia mums jokių didžiųjų valstybių! Ne visai sutikčiau tik su mintimi, kad skruzdėlynas negali turėti ideologijos. Štai krikščionybė, nežiūrint savo imponantiškos hierarchinės struktūros, iš esmės yra skruzdėlynas – hierarchija yra administracija, o tikėjimas ganėtina

„horizontalus“. Kiekvienas kunigas, atleisdamas nuodėmes, veikia tiesiogiai Dievo vardu.

Išvada peršasi pati: ne Azijos amžius dabar labiausiai tikėtinas – mes žengiamo į pirmąjį globalizacijos amžių, kuriame dominuos... politinės skruzdėlės. Štai kas išsivystė iš visų dinosaurejančių europų. Skruzdėlės. O Kinija ir Indija – ne Azijos dalis – tai irgi skruzdėlės, kurios gyvens tol, kol skruzdėlynas nepavirs kažkuo kitu, kas šiandien dar neturi nė vardo.

Kokiems barbarams pereis valdžia, sako valdžios perdavimo teorija, kurią prieš pusę šimtmečio sukūrė A.F.K. Organskis. Jos esmė yra ta, kad tarptautinė politika yra sistema, kurioje tarp valstybių veikia keturi galios laipsniai. Teorija padeda nustatyti valdžios perėjimo laikotarpius ir karų ciklus. Jie „skaičiuojami“ turint galvoje karo tikimybę ir aljansų stabilumą. Karas labiausiai tikėtinas tada, kai valstybė, nepatenkinta esama tvarka, savo galia susilygina su tvarkos gynėja. Aljansai stabiliausi tada, kai visos juose esančios šalys patenkintos esama sistema. Politinių, ekonominių ir karinių gebėjimų supanašėjimas didina karo tikimybę, o taika geriausiai išsilaiko, kai skirtumai tarp pažengusių ir nepažangių šalių yra ryškūs, o nepatenkintos sistema šalys yra silpnos. Šalių stiprumas yra santykinis dydis, kurį lemia gyventojų skaičius, valdžios stabilumas, sugebėjimas tvarkyti ir naudoti resursus. Naudodamas piramidės metaforą A.F.K. Organskis parodo, kad pasaulyje yra daug silpnų valstybių ir tik keletas stiprių. Stipriausios šalys ir valdo tai, ką galima vadinti galios resursu – gyventojus, gamtos turtus, ekonominę ir karinę galią, politinį stabilumą. Jos kontroliuoja Pasaulio Tvarką. Vidutinio dydžio valstybės gali dominuoti regione, tačiau neįstengia pakeisti Pasaulio Tvarkos, mažos valstybės veikia paklūsta tvarkai, nei ją lemia.

Pakeisti tvarką gali tik santykinai galinga „nepatenkinta“ valstybė ar jų aljansas. Jei tokia atsiranda, kyla karas dėl hegemonijos. Jo tikslas iš vienos pusės – išsaugoti tvarką, iš kitos – ją pakeisti.

Karo rezultatai iš esmės ir nustato, kas yra hegemonas ir kas tvarkys pasaulį. Nesunku pastebėti, kad tai prieštarauja jėgų balanso konceptui, teigiančiam, kad kaip tik esant lygioms jėgoms pagunda kariauti sumažėja.

1518 metais hegemonu tapo Portugalija. Tačiau Nyderlandų potencialas sparčiai augo, keletą kartų olandai nugalėjo ispanus, ir tai galiausiai išvirto į Nyderlandų hegemoniją. Pastarųjų dominavimas tapo ginčytinas 1688 metais įsivėlus į karus su Liudviku XIV ir vadinamuoju Pirmuoju britų dominavimo ciklu, kurį pertraukė Napoleono karai. Tačiau britų pergalė užtikrino Antrąjį britų ciklą, išsilaikiusį iki Pirmojo pasaulinio karo. Versalio sutartis nenustatė jokio hegemono ir tai mažino stabilumą, o po Antrojo pasaulinio karo pasirodė ir dvi pirmosios supervalstybės.

Hegemoniniai laikotarpiai, kaip sako teoretikai, paprastai trunka 60–90 metų, o pereinamieji – iki 20.

Taigi tokia situacija: nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos praėjo daugiau kaip 70 ypatingų metų. Kadangi turime Jungtines Tautas ir kitus šio pasibaigusio karo relikтус, gal išties laikas laukti kažko naujo? Ir nebūtinai blogo. Gal bus kur kas geriau? Gal bus taip, kaip dar niekada nėra buvę?

Kodėl turime (ne)bijoti Kinijos

Kinija yra ekonomikos augimo hormonais ir kitu dopingu užaugintas milžinas su XX amžiaus pradžios tautinės imperijos psichika. Daug jos vidaus politikos bruožų artimi SSSR – marksistiškai suvokiama visuomenės struktūra, sovietinio stiliaus tautinė politika ir supratimas apie tai, kad visuomenės laimė apsprendžia valstybės kontroliuojamas ekonominės gerovės lygis.

Turime XXI amžiaus ekonomikos milžiną su XX amžiaus mąstymu.

Nota bene. Dauguma vadinamo plataus vartojimo prekių jūsų namuose pagaminta nedemokratinėse arba silpnos demokratijos šalyse. Ar tai nesako, kad nėra teisinga dogma, jog tik demokratija, rinka ir žmogaus teisės gali sukurti ekonominę gerovę. Bent jau mūsų gerovę nebūtinai kuria pasaulio demokratija.

Ilgą laiką manėme, kad toks Kinijos augimas yra mums naudingas, mums nenaudinga yra pernelyg kaltinti Kiniją dėl žmogaus teisių, geopolitinių ambicijų. Iš esmės Kinijos Liaudies Respublikos pastatymas į Kinijos Respublikos (dab. Taivano) vietą aštuntajame dešimtmetyje buvo komunistinio perversmo pripažinimas.

Kinija suvokia pasaulį kaip vartojimo interesų kovos lauką, elgiasi ciniškai, provokuodama ir kitus ciniškai elgtis. Ciniškoje elgsenoje ji jaučiasi pranašesnė – jos gamyboje ir prekyboje nėra vertybinės (moralės ir žmogaus teisių) dimensijos. Kinijos idealas – santykinai ribotų interesų žmonės, norintys „padoriai gyventi“, bet nedalyvauti politikos klausimų sprendime. BRICS pasaulis (didelių neturtingų šalių dominuojamas pasaulis) būtų artimas Kinijos idealui.

Šiandien pagrindinė pasidalijimo linija dėl Kinijos matymo yra ta, kad kai kas vis dar galvoja, jog iš Kinijos kyla nauda ir dėl jos galime/turime nusileisti, o kai kas jau mato, kad iš Kinijos kyla geopolitiniai, ideologiniai ir saugumo pavojai visai civilizacijai, bent jau civilizacijai, identifikuojančiai save su demokratija tai tikrai.

Šiandien sunku Kinijai sudaryti ekonominę konkurenciją. Ji mielai kovos ekonominę konkurencinę kovą ir turi daug šansų laimėti. Tad JAV ar ES bandymai pasiūlyti kokią ekonominės pagalbos besivystančiam pasauliui alternatyvą, nebus sėkmingi. Kinijos silpnumas yra jos pačios susikurtame pasaulio

suvokime, jos imperiniame mąstyme, jos (ne)moralėje, žmogiškame faktoriuje. Kinija silpna tose srityse, kurių nesupranta arba supranta dogmatiškai.

Norint su ja kovoti reikia jai primesti kovą, kokios ji nesitiki (Nota bene: „dainuojančios revoliucijos“ ir 1990 metų Lietuvos veikimas buvo toks, kokiam SSSR iš esmės nebuvo pasiruošusi). Tad reikia žinoti, ko ji nesitiki ir kokios kovos nenori. Esminis patarimas – elgtis netipiškai (bet be nereikalingos bravūros). Lietuva istorijoje didesnę laimę patyrė, kai darė kažką savaip, o ne prisitaikė prie įvykių tėkmės (1940 – buvo bandymas kaip nors prisitaikyti, 1990 – bandymas kaip nors pakeisti). Taivano, Tibeto klausimai jai yra skausmingi, nes neveikia jų scenarijus.

Baimės ir mitai:

Kinija mus gali nubausti – bausmės mitas yra gajus.... Sankcijos - bjaurus žodis, bet vis mažiau skausmingas.

Kinija kitiems (ypač kaimynams) duos „saldainiuką“, tad jausimės nukriausti vaikai.

Ar mokslinis kultūrinis bendradarbiavimas yra moralus su Kinija, jei nemoralus su Šiaurės Korėja ar Rusija?

Visada atrodo, kad didelio reikia bijoti, kad didieji rašo darbotvarkę. Tačiau ar tikrai rašo? Darbotvarkę turime rašyti mes.

O dabar pagalvokime, kas gi iš tikro rašė XX amžiaus darbotvarkę? Suteikite, kad nė viena iš dabartinių didžiųjų valstybių – nė vienai XX amžius nebuvo išsvajotos laimės amžius.

Kas rašo šiandienos darbotvarkę – gal ne laiku pasirodęs sniegas, gal virusas? Ar Kinija puls Taivaną dabar, jei nedarė to iki šiol? Matyt, ilgai galvojo, o kai ilgai galvoji, supranti, kad konvencinis karas neapsimoka.

Septintoji knyga

Istorijos istorija

*Mač ir k, mokslininkai išradinys, vis tiek galiausiai išranda
ginklus.*

Murtas Bonnegutas

LAIŠKAI ANŪKAMS

Sveiki, alpinizmo aistruoliai!

Prieš akis dabar matau Ararato kalną.

Kiekvieną kartą, žvelgdamas į jį, išgirstu pasakojimą apie istorines skriaudas, kančias, žudynes. Atrodo, kad be jų istorija būtų ne istorija. Kančia dažnai patiriama, bet kartais ja ir didžiuojamasi. Tačiau labai neatsargu ja prekiauti, nes tai gali sukelti naujus karus. Tad ateityje, kai lipsite į didelius fizinius ir kokius nors politinius kalnus, būkite atsargūs... Visais aspektais.

Jūsų senelis iš lygumų krašto

Kiekvienais metais sausio pabaigoje minimos Osvencimo (Auschwitz–Birkenau) koncentracijos stovyklos išvadavimo metinės. Jose dalyvauja daug svarbių politikų, kurie pagarbiai prisimena nacių nusikaltimų aukas. Sunku net įsivaizduoti, kaip vienoje nedidelėje teritorijoje buvo galima nužudyti per 1 mln. žmonių. Teigiama, kad tai buvusi bene geriausiai organizuota žmonių naikinimo mašina – apytikriais skaičiavimais, naciai sunaikino apie 6 mln. žydų, 3 mln. sovietų belaisvių, beveik 2 mln. lenkų ir dar kelis šimtus tūkstančių nepageidaujamų asmenų (dėl savo tautybės ar gyvenimo būdo).

Nacių vykdytas genocidas yra bene geriausiai ištirtas, gerai atmenamas, o jo vykdytojai iki šiol persekiojami. Tačiau tai – ne vienintelis genocido atvejis ir net ne didžiausias genocidas istorijoje.

Savotiška suvestinė žmonių naikinimo statistikos lentelė rodo, kad nuo nacių mažai atsiliko japonai, ketvirtajame ir penktajame dešimtmetyje sunaikinę 10 mln. žmonių (daugiausia okupuotose teritorijose), neretai vykdę net naujų ginklų rūšių bandymus. Stalino valdžia sovietų valstybei kainavo per 20 mln. gyvybių. Šio genocido dalininkai esame ir mes. Bet ir tai ne rekordas. Rekordas priklauso Kinijai, kur vadinamosios socializmo statybos, pilietinio karo, „didžiojo šuolio“ bei įvairių revoliucijų metu sunaikinta net 30 milijonų žmonių. Priminsiu: kalbame ne apie 30 milijonų karių, o apie 30 milijonų beginklių civilių.

Kiti genocido atvejai gal ir mažesni absoliučiais skaičiais, tačiau kai kuriais atvejais vedė į tautos išnaikinimą. Iki šiol netyla aistros apie įvykius Rytų Anatolijoje Pirmojo pasaulinio karo metais, kuomet žuvo apie 1,5 mln. armėnų. Pilietiniai konfliktai nusinešė apie 3 mln. žmonių Pakistane, apie 2 mln. afganų nužudyta sovietinės invazijos metu, panašiai tiek pat Nigerijoje, kariaujant prieš separatistinę Biafros valstybę. Apie 2 mln. gyvybių kainavo komunizmo statyba Kambodžoje, apie 1 mln. antikomunistinė akcija Indonezijoje.

je, apie 0,5 mln. karas Vietname. Sąrašą galima tęsti minint Uganda, Iraką, Angolą, Gvatemalą, Šri Lanką, Siera Leonę.

Žudynių priežastis – ne turtas, ne nafta, ne kokie nors strateginiai geležinkeliai. Žudynių pretekstas – „neteisingo“ tikėjimo išpažinimas, bloga etninė kilmė, ne tos politinės pažiūros.

Pastarųjų metų genocido atvejai – karas buvusioje Jugoslavijoje, kainavęs apie 200 000 civilių gyvybių, karas Sudane – apie 3 mln., konfliktas Kongo – apie 5 mln. XX amžiaus pabaigą ženklino kraupios žudynės Ruandoje, kur per kelis teroro mėnesius nužudyta 1 mln. žmonių. Taip savo santykius aiškina dvi etninės grupės, nuo amžių gyvenančios šioje teritorijoje. Dabartinės Kongo problemos – tai Ruandos konflikto tęsa.

Kaip minėjau, įvairų genocido atvejų tyrimas ar netyrimas yra politinės valios reikalas, o jos, deja, dažnai nepakanka. Pavyzdžiui, Turkija niekaip nepripažįsta, kad armėnų genocido būta, kai kuriose Afrikos šalyse genocido kaltininkai iki šiol užima aukštus valdžios postus.

Vieno ir aiškaus mechanizmo genocidui vertinti bei kaltuosius patraukti baudžiamojon atsakomybėn nėra. Yra tik labai aiškiai keliamas vienas politinis klausimas: ar galima rašyti matematinę lygtį ženkla tarp įvairių genocidų? Tai padaryti nelengva. Suprantama, kad ne visi genocidai tokiais pripažįstami, ne visi nori žinoti, kad tos pačios tautos atstovai vienu atveju buvo nusikaltėliai, kitu – aukos, suprantama, kad netrūksta noro ir intereso ginti genocido vykdytojus ar savaip suprantamą tautos garbę.

ĮDOMYBĖS

Žymusis islamo ekspertas Edwardas Saidas knygoje „Orientalism“, išleistoje 1978 metais, detaliai apibrėžė, kas yra tas postkolonijinis Rytų pasaulis. Edwardas Saidas – „maišytas“ britas, palestinis krikščionis, truputį libanietis, gal net amerikietis, sako, kad buvusios kolonijos gali pradėti keršyti euroatlantinei bendrijai, juk didelė dalis to, kuo gyvena pasaulis šiandien, yra primesta europietiškos kultūros. Suprantama, kad ir neeuropietiškas pasaulis suvokiamas per europietiškos logikos prizmę. Kai Rytų pasaulis Vakarų pasauliui ima rodyti jėgą, pastarajam neaišku, kodėl taip keistai elgiamasi.

Panašu, kad Rytų ir Vakarų konfrontacija yra ne pinigų, jėgos ar sveiko gyvenimo būdo konfrontacija – tai svajonės konfrontacija, nes tuos Rytus jūs, aš ir pabėgėlis iš Mekos vertiname skirtingai. Šiaip jau krikščionybė, kurios pagrindu susikūrė visa dabartinė Europa (žvelgiant formaliai), – azijietiškas produktas.

ISTORIJS PLANAVIMAS

Taigi kaip suplanuoti istoriją, kad ji vyktų sėkmingai, optimistiškai, be klaidų, karų ir krizių? Ar ligšiolinė gana turtinga istorinė patirtis leidžia numatyti, kad ateityje bus tai, kas jau kažkada buvo? Kitaip tariant, ar galima objektyviai planuoti istoriją, o ją teisingai suplanavus visgi pabandyti kaip nors pagerinti?

Politikos mokslų analai pateikia ne vieną bandymą sisteminti istoriją ir ją planuoti, deja, dar niekam nepavyko sukurti gero istorijos scenarijaus.

Platonas siūlė istoriją įsivaizduoti kaip „santvarkų ratą“. Pagal šią idėją santvarkos turėtų keistis cikliška: intelektualų Aristokratijos valdymą pamažu keičia Timokratija – laikotarpis, kai intelektas pripažįstamas, tačiau lemia veikiau pinigai, o ne jis, pastarąją keičia ne bendrojo gėrio, o labiau interesų suformuota Oligarchija, ši galiausiai dėl visuomenės nepasitenkinimo virsta Demokratija, kur sprendimus priima visi. Demokratijos trūkumai gimdo Tiraniją (tironiją), o pastaroji – naująją Aristokratiją ir t.t. Modelis nenumato

kokio nors visuomenės vystymosi finalo: ciklas turi „suktis“ amžinai. Bet kažkodėl nesisuka, tiesa? Nerasime nė vienos valstybės ar jų grupės Antikoje ar Viduramžiuose, kuri būtų apsisukusi ištiesą valstybių kaitos ratą. Jei net staiga pajustumė, kad ratas sukasi, tai kyla klausimas, kada įvyks mūsų demokratijos virsmas į tironiją? Ar jis pareikalaus karų, ar visuomenė, turinti teisę rinktis bei rinkti, eis kovoti už valdžią, kuri išvaduos ją nuo pasirinkimo būtinybės? Tačiau netrūksta įrodymų, kad santvarkos gimsta, bręsta ir sensta, išsisemia ir tampa visiškai neveiksmingos. Tiesa, tokie dalykai dažniausiai pastebimi tada, kai jau „šaukštai po pietų“... Gal ateities prognozei geriau tinka šv. Augustino traktatas „Apie Dievo valstybę“. Ten „išguldyta“ istorijos istorija. Jos pasekmė – vienkartinių faktų (pasaulio sukūrimo, Kristaus nukryžiuojimo ir t.t.) seka ir prieštaravimai tarp Dievo karalystės ir Pasaulio karalystės. Šv. Augustinui istorija yra Dievo vedama Išganymo istorija nuo pasaulio sukūrimo iki Pasutiniojo teismo. Visa kita – ekonomika, teisė, karai, imperijos – tik nedidelės istorijos detalės. Išėitų, kad mums planavimas – tai arba pasaulio pabaigos, arba tam tikro laikinojo rojaus kūrimo scenarijus. Jo rezultatas – daugybė utopijų, kurios yra greičiau svajonių nei kokio apskaičiuoto plano produktai. Tačiau šv. Augustino projektą galima suvokti ir kaip niekada nesibaigiantį ėjimą per gyvenimo skaistykla – gyvenimą žemėje, kuris yra pasiruošimas amžinajam gyvenimui.

Galime dar kartą prisiminti ir Niccolo Machiavelli. Jo istorijos eiga, kaip jau kalbėjome, – tai savotiškas zigzagas, vedantis iš tvarkos į netvarką ir atvirkščiai: žmogiškas narsumas (idėja, meilė) gimdo taiką, taika – prievartą, prievarta – netvarką, o netvarka – nuosmukį. Iš nuosmukio einama į tvarką, iš tvarkos – į narsumą, kuris teikia garbę ir laimę ir t.t.

Atkreipkime dėmesį, kad pradėdame nuo kilnių dalykų, tokių kaip narsumas ir meilė, kurie išveda iš nuodėmingo nuosmukio, tačiau tuo pat metu sukuria ir tvarką, kuri neišvengiamai turi turėti

savęs palaikymo mechanizmą – prievartą. Prievartinis pasaulis tampa vis labiau nuodėmingas ir smunka žemyn.

Apie progresą prakalbo Apšvietos laikotarpio išminčiai ir... marksistai. Apšvietos epocha tikėjo, kad istorijos pozityvią eigą nulems mokslo ir technikos pažanga bei racionaliai sutvarkyta teisė. Marksistai, sekdami utopistų teiginiais, tikėjosi atradę istorijos dėsnį, kad yra kelios visuomenės formacijos: pirmykštė bendruomeninė, vergovinė, feodalinė, kapitalistinė ir komunistinė. Nauja formacija atsiranda tuomet, kai vadinamieji klasių prieštaravimai „nuverčia“ senąją formaciją. Komunizmas turėjo būti galutinis ir amžinas visuotinės gerovės etapas. Skaitytojas tikriausiai prisimena ir gausybę kitų visuomenės raidos teorijų, pavyzdžiui, kalbančių apie tradicinę, industrinę, postindustrinę visuomenę, modernią ir postmodernią visuomenės būseną ir panašiai. Štai jums komunistinė ateitis.

Pradėję XXI amžių, prisiminkime, kaip 2000-uosius įsivaizdavo mokslinės fantastinės literatūros autoriai 1950-aisiais, 1960-aisiais ar net 1980-aisiais. Prieš kelis dešimtmečius atrodė, kad žmonija visomis išgalėmis eis užkariauti kosmoso (prisiminkime, kad ir 2001 metų kosminę odisėją), ieškoti resursų pramonei Mėnulyje ar kitose planetose. Buvo beveik numatytas mobilusis telefonas, tačiau niekas neįsivaizdavo dešimčių gigabaitų mažoje dėžutėje ant stalo ar tokio jau įprasto dalyko kaip internetas... Viskas ne taip, kaip planuota.

Amerikietis George'as Friedmanas, parašęs XXI amžiaus istoriją („The next 100 years“), pačioje jos pradžioje įspėja, kad realiame gyvenime viskas vyksta ne taip, kaip atrodytų logiška ir racionalu. Racionaliems ir logiškiems dalykams esame pasiruošę, tad jie ir neįvyksta, o kankina tos bėdos, kurių nesitikime. Taigi detalus istorijos planavimas iš esmės negalimas. Nelengva numatyti net tokį dalyką kaip mokslo ir technikos pažangos kryptis.

Galiu daryti prielaidą, kad istorija – ir revoliucinių momen-

tų padarinys (staigių kokybinių šuolių istorija), nes tam tikrais laikotarpiais visuomenė yra ypatingai imli inovacijoms, tik jos nebūtinai yra progresyvios. Gali būti (greičiausiai ir yra), kad nė viena teorija neatspindi realybės.

Man svarbus tik vienas klausimas: ar svajoti apie civilizacijų karą, ar apie bendrą ateitį?

Civilizacijų susidūrimo teorija pirmą kartą buvo išdėstyta 1992 metais vienoje iš S.Huntingtono paskaitų. Vėliau tai virto straipsniu respektabiliame žurnale „Foreign Affairs“, straipsnis vadinosi „Civilizacijų susidūrimas“. Tai buvo savotiškas atsakymas Francisui Fukuyamai, išleidusiam knygą „Istorijos pabaiga ir paskutinis žmogus“. Dar po trejų metų pasirodė S. Huntingtono knyga „Civilizacijų susidūrimas arba pasaulio tvarkos pertvarka“.

Samuelis Huntingtonas, kaip jau ne kartą minėta, prakalbo apie tai, kad Fukuyamos optimizmas bei istorijos pabaigos laukimas yra tik saviapgaulė. XX amžiuje Šaltojo karo konfliktų pagrindas buvo ideologiškai motyvuota (ar ideologine propaganda paremta) priešprieša, maskavusi civilizacinius nesutarimus. Jos nelikus XX amžiaus pabaigoje, konflikto prigimtis turėjo iš esmės keistis. Anot autoriaus, ateityje žmonijos laukia konfliktai tarp didžiųjų civilizacijų ir visų pirma religiniai karai. Vargu ar kils konfliktų tarp katalikų ir protestantų, nes toks karas jau yra buvęs. Dar nebuvo jokio konflikto tarp Romos ir Bizantijos – toks konfliktas yra visai tikėtinas. Dar rimtesni konfliktai gresia su islamo pasauliu, neaišku, ko tikėtis iš savo įtaką didinančios Kinijos. S. Huntingtono manymu, svarbiausios šiame pasaulyje yra šios civilizacijos: vakarų, kungucianistinė (kinų), japonų, islamo, hindu, slavų–pravoslavų, Lotynų Amerikos ir, tikėtina, Afrikos. Kai kurios – islamo, kinų, slavų – šiandien gana ambicingos. Išskyręs civilizacines ir necivilizacines valstybes, autorius pranašavo, kad būtent civilizacinėms valstybėms daugės problemų po Šaltojo karo pabaigos ir tarp jų rasis vis daugiau prieštaravimų. Labiausiai tikėtinas yra islamo karas

prieš Vakarų civilizaciją, galimai sąjungoje su kinais, kurie taip pat jaučia priešišumą Vakarams. Sunkiausios šalys – Rusija, Turkija ir Viduržemio jūros – gali tapti naujomis pasidalijimo linijomis. Pasaulio Tvarkoje gali vėl atsirasti „Berlyno sienos“, nauji „šaltieji karai“. Rusijos karo prieš Ukrainą nenumatė. Jam gal iš toli atrodė, kad tai... ta pati civilizacija. Kai kam taip atrodė iš arti, bet čia kita tema.

Nemaža autorių kritikuoja šias pranašystes ir ne be pagrindo. Dalis jų teigia, kad S.Huntingtono apibrėžtos civilizacijos nėra tiek vieningos ir konsoliduotos, kad galėtų atstovauti kokiam nedalomam civilizaciniam frontui, kad galėtų tapti apibrėžtais politikos veikėjais. Visur (išskyrus nekonfliktiškas japonų ar iš dalies hindu civilizacijas) gausu vidinių nesutarimų bei konkurencijos: nevieninga Europa, nevieningas islamas, suskilęs ir slavų, ir lotynų, ir Afrikos pasaulis.

Kiti ekspertai pažymi, kad globalizacijos ir tarptautinės komunikacijos procesas mažina konfrontacijos, ta prasme ir karo galimybę. Tarptautinio konfliktų sprendimo mechanizmai, ekonominės gerovės siekiai, informacinės technologijos ir pan. pagundą kariauti mažina. S. Huntingtonas kritikuojamas ir už tai, kad civilizaciniams konfliktams priskiria toli gražu ne civilizacinius konfliktus. Yra pakankamai daug argumentų, rodančių, kad kitos civilizacijos nėra labai jau smarkiai nusistačiusios prieš euroatlantinę civilizaciją, o stengiasi ją sekti. Islamo civilizacijos viduje konfliktų daugiau nei islame prieš kitatikius. Kritikos sąrašą galima tęsti.

Tačiau Huntingtono vaidmuo diskusijose apie civilizacijų likimą abejonių nekelia.

Z. Brzezinskis kalba apie „nestabilumo arką“, sutampančią su krizės apimtu islamo pasauliu ir jo artimiausiais kaimynais. Jo nuomone, islamo agresyvumą skatina daugelis dalykų, tačiau bene svarbiausias – euroatlantinio pasaulio demoralizacija ar visiškas vertybių praradimas. Minima arka suvokiama kaip frustracijos ir

neapykantos rezultatas. Tad euroatlantinė integracija apsupta pavojų ir neapykantos žiedo, kuriame pirmuoju smuiku groja karingasis islamas.

Tiek dabartiniams Vakarų politikams, tiek ir islamistams kalbėti apie civilizacijų konfliktą labai nepatogu. Vakariečiai tvirtina, kad universalios žmogiškosios vertybės tiesiog nepalieka erdvės civilizaciniam nesutarimams, o islamo ideologai ir mulos su ajatolomis cituoja Koraną įrodinėdami, kad islamas visai neagresyvus ir negalima nieko blogo pagalvoti apie piligrimus į Meką ar Europos miestuose ksenofobiškose bendruomenėse užsidariusius jų tikėjimo bendrus. Tai tas pats, kaip bandyti vieniems sakyti, kad ir Hitleris, ir Stalinas formaliai buvo krikščionys, o kitiems įrodinėti, kad Biblijoje neraginama naikinti žydų ar siųsti žmones į Sibiro lagerius.

Pasaulis, pergyvenęs agrarinę, industrinę, postindustrinę fazę, dabar yra iš tiesų informacinė bendruomenė, kuri galbūt virs vieninga planetos civilizacija. Mes labiau priklausome nuo aplinkos, o ne nuo savo norų. Jau dabar planeta mums negali suteikti tiek galimybių, kiek siekia mūsų ambicijos. Tai privers mus galiausiai ir susivienyti. Kai nuvarginsime žemę, gyvensime draugiškai, grįšime prie tų vertybių, kurios rodo, kad esame silpni ir netobuli, esame priklausomi nuo kažko, ko niekaip nepakeisime.

Francis Fukuyama taikliai pastebėjo sakydamas, kad joks karas tarp islamo ir krikščionybės nevyksta, o jei ir vyksta, tai yra konfliktas tarp fašistuojančio islamo ir vakarietiškos pilietinės bendruomenės.

ĮDOMYBĖS

Kiekviena epocha, kiekviena civilizacija, be įprastinio kariavimo, kurį nulemia technika, turi dar ir savas strategines tradicijas. Jei prisimintume romėnus, tai viskas labai nesunkiai paaiškinama. Romėnų karo dievas Marsas yra Raudona planeta ir turi du vaikus – du palydovus – Fobą ir Deimą, pažodžiui – Baimę ir Paniką. Štai ką priešams turėjo kelti Romos kariai...

Amerikietiška kariavimo tradicija – kuo modernesnė technika, priešo išsekinimas ir persekiojimas, įtikinantis karinis pranašumas ar karinė pergalė, kovos pagrindimas, ištikimybė civilizacijos kultūrinėms ir etinėms vertybėms, pareiga, moralė, iniciatyva ir lankstumas. Tai pranašumo įrodymo, o ne naikinimo karas.

Arabų pasaulis šiuo laikotarpiu kariauja visai kitokį karą. Tai karas, paremtas daugiausia pasikėsinimų ir vienkartinų akcijų taktika. Kariaujantys mažai skiriasi nuo civilių, nesilaiko jokių karo konvencijų, pragyvena iš vietinių žmonių darbo, naudoja ginklų rinkoje gaunamą įrangą. Kariaujama daugiausiai ne valstybės, bet savos organizacijos vardu, tokį karą lengviau finansuoti ir rodyti kaip konkrečios valstybės akciją.

Gentiniam kariavimui būdinga tai, kad karas neturi aiškaus racionalaus pagrindimo, vyrauja oportunistiniai siekiai, naudojimasis priešo silpnumu, svarbūs „garbės ir orumo“ elementai, siekis pasipelnėti. Tai veikia įprastinė priemonė nei kraštutinė.

Kiniškas karas dažnai yra netiesioginis („minkštasis“) karas, tačiau iš karto keliuose frontuose. Dar Sun Tzu sakė, kad geriausiai yra nugalėti priešininką be mūšio, geriausia karyba – priešų planų žlugdymas, daugiausia laimima apgaule, o ne įtvirtintų miestų šturmais. Vakarietiško karo požymiai – tai „staigūs judesiai“ ir žmogaus kova prieš žmogų, svarbiausia – jėga. Kiniškas karas vyksta daugiau protuose, o ne mūšio lauke, čia svarbu gudrybė ir klaida, o ne jėga. Kinai sako, kad nereikia leisti į mūsų, kuriam nesi pasiruošęs ir nežinai oponento ketinimų. Svarbiausia, kad ilgalaikę karo baigtį labiau lemia geopolitika, negu momentinė sėkmė ar nesėkmė.

Rusiškas karas – karas, kuriame mažiausiai gaila žmonių, kuriame kiekybė pagaliau nugalai bet kokią kokybę ir bet kokią civilizaciją. Rusiškas karas pateisina visas priemones, jam nėra ko nors „necivilizuoto“. Daug kas šiandien juokiasi, kad rusai kariauja „durnai“. Bet ir tokį – visiškai kvailą – karą galima laimėti. Karo pabaiga (slėpkis, Clausewitzai) nėra taika. Tai pergalė, leidžianti diktuoti sąlygas...

Islamišką fašizmą „istorijos pabaigos“ sąvokos išradėjas apibūdina kaip radikalią antimodernią doktriną, siekiančią islamo technologinį atsilikimą pateisinti tuo, kad modernybė yra neva nemoralė ir griaautina.

F. Fukuyama nemano, kad tai panislamistinis reiškinys, ir nurodo savaip suprantamą jo priežastį. Agresyvi vahabitinė islamo atmaina, kurios ideologija remiasi Saudo Arabijos valstybė, ir naftos pinigai, leidžiantys tą ideologiją propaguoti, kai kurių islamiškųjų valstybių valdžios silpnumas bei krikščioniškųjų bendrijų tolerancija – štai kas pagimdė Bin Ladeną. Pakirtus bent vieną iš trijų minėtų atramų, fašistuojantis islamas neteks didesnės dalies savo įtakos. Islamas nėra politiškai konsoliduotas. Praėjusiam šimtmečiame nepavyko sutelkti net panarabiškos bendrijos, ką jau bekalbėti apie panislaminę. Fašistuojantis islamas per silpnas, kad sukeltų civilizacijų karą, bet pakankamai stiprus, kad sėtų nepasitikėjimą ir baimę.

Nors mūsų jau per 8 milijardus, vis dar norime pasaulį dalintis, o ne bendrai jame gyventi. Pasižiūrėkime amerikiečių ABC sukurtą kūrinių „Žemė 2100“ (Earth 2100). Vaizdas šiurpus: turėtume „perkaisti“, mūsų bus per daug, neturėsime iš ko gyventi. Galiausiai mus pražudys ligos, kaip, anot Herberto Wellso, pražudė Marso civilizaciją. COVID-19 mūsų nepražudė, bet parodė, kad nesame tokie galingi, kaip sau atrodėme. Gripo epidemijos šiandien jau tapo įprastos, lyg ir nebe tokios baisios, turime skiepus ir mokame saugotis, tačiau visgi kiekviena epidemija nusineša dešimtis tūkstančių žmonių. Ir tai dėl kažkokio viruso, kuris net nėra padori gyvybės forma, kažkas tokio, kas savotiškai atgyja tik kito – gyvo organizmo dėka. Virusas kinta, mutuoja ir... rašo istoriją, rašo tokią, kokios nelabai nori nei demokratai, nei diktatoriai, bei revoliucionieriai, nei reacionieriai...

Ir saugotis temokame jau minėtais antikais metodais. Yra manančių, kad tas virusas COVID-19 tėra toks nedidelis ne-

laimingas atsitikimas mūsų teisingame gyvenime. Praeis... ir pamiršime. Bet vis daugėja manančių, kad jis jau parašė savą istorijos puslapį. Jis pirmą kartą per visą istoriją privertė karantinuotis didesnę pusę pasaulio gyventojų, jis jau sukėlė paniką, jis jau kelia ekonominę krizę, jis jau keičia supratimą apie mūsų sąjungininkus ir priešus, ateistus verčia tikinčiais, pragmatikus – romantikais.

ĮDOMYBĖS

Biologinio ginklo nereikia kurti. Jis kažkaip „pasigamina“ savaime. Skaičiuojama, kad apie trečdalis mirčių šiandieniniame pasaulyje yra susijusios su vienokiomis ar kitokiomis infekcijomis.

Per paskutiniuosius 50 metų ligos, kurios atrodė beveik nugalėtos – tuberkuliozė, cholera, maliarija – „grįžo“ naujomis pavojingomis atmainomis, atsirado apie trys dešimtys naujų ligų. AIDS – bene geriausia žinoma jų tarpe. AIDS sunaikino beveik visą vadinamos Subsacharinės Afrikos generaciją, sutrumpino statistinę gyvenimo trukmę beveik dviem dešimtims metų, sugriovė visus ekonomikos klestėjimo ir gerovės valstybių kūrimo planus. Pakankamai skausmingai liga atėjo ir į „civilizuotą“ pasaulį, kuris, tiesa, lytiniu keliu plintančias ligas pažinojo, bet AIDS buvo kažkas mirtino, kažkas istoriškai reikšmingo. Šiandien AIDS virusą tebenešioja apie 50 milijonų žmonių, juo kasmet užsikrečia apie penketas milijonų. Tai kiek primiršta liga, bet ji dar niekur nedingo.

Tuberkuliozė ne vienam iš mūsų asocijuojasi veikiau su kokiais XIX amžiaus intelektualais, nei XXI amžiaus gyvenimu, tačiau ligą sukelianti bakterija taip pat niekur nedingo. Net atvirksčiai, ji tapo atspari tradiciniams vaistams. Sukluskime, apie kas trečias iš mūsų turi latentinę tuberkuliozę, tai yra galimybę (nemaloniai susiklosčius aplinkybėms) patirti ir aktyvią jos formą.

Maliarija, kurią taip pat sukelia pirmuonių tipo mikroorganizmas, statistiškai nužudo daugiau afrikiečių nei AIDS. Tiesa, mums ji atrodo nuobodžiai toli, mūsų uodai, kad ir kandžiojasi, bet maliarija neužkrečia. Toli mums atrodė ir visokios ebolos. Iš pradžių toli buvo ir ta „korona“ – kažkur Kinijos gilumoje.

Diskutuodami apie Europos ateitį sutarėme, kad mūsų integracijos būvyje atsirado penkta laisvė – laisvas viruso judėjimas. Virusų plitimui nieko geriau už Šengeno zoną ir visas keturias ligšiolines laisves ir nesugalvosi.

ŠIUOLAIKINĖS KASANDROS

Civilizacijų konflikto priežastimi gali tapti ir skirtingai įvairiose civilizacijose suvokiamas jos vystymosi pobūdis. Ar vystymasis paklūsta cikliškumui, kaip tradiciškai buvo Rytuose, ar jis yra linijinis, kaip būdinga Vakarams, pradedant nuo antikinės Graikijos? Būtent senovės Graikijoje po vadinamųjų Solono reformų įtvirtintos piliečių teisės ir privati nuosavybė. Vėliau po įvairiausių istorinių vingių Europoje tai tapo pamatiniais principais, todėl ir kapitalizmas atsirado būtent ten. Tiesa, kritikai pasakys, kad Europos istorijoje būta labai progresyvių laikotarpių ir nuosmukių, jei ne ciklų, tai bent istorijos „bangų“.

Nepaisant to, visi sako, kad karas tarp didžiųjų valstybių mažai tikėtinas. Tai atrodo logiška turint galvoje JAV ir Rusiją, nes abi įrodė, kad sugeba būti globaliai atsakingos. Bet gali atsitikti ir taip, kad nuo didžiųjų atsakomybės priklausys mūsų planetos ekologinis likimas.

Panika dėl klimato šiltėjimo – puikus indikatorius, kol kas rodantis daugiau pesimistinę prognozę, nes didžiosios šalys... nesutaria.

Beje, mažai tikėtinas tik modernus karas, tačiau gali kilti kibernetinis, kultūrinis ar dar koks nors. Kaip ir visame postmoderniame pasaulyje. Rusijos karas nėra tas postmodernas, apie kurį dar prieš keletą metų rašė „žinovai“. Bet dabar jau žinome, kas yra tikras postmodernas kare – nuo dronų iki... storasienių tvirtovių...

Net ir kalbantys apie didžiųjų valstybių galimybes, pripažįsta, kad šiandien ne didžiosios valstybės rašo politikos darbotvarkę, ir nė viena didžiųjų valstybių negali pasigirti, kad istorijos ratas sukasi taip, kaip ji nori. Didžiosios ir nori tokios likti, nori mažiausia įmanoma kaina palaikyti šį statusą, joms geriausia, kad kitų didžiū-

jų neatsirastų. Vienintelė galimybė, kaip dabar atrodo, tai karingas politinis islamas, kuris, kaip matome, remiasi ne pinigų gausa, o ideologija. Optimistinis scenarijus sako, kad islamas susiprotės, su juo bus galima susitarti, t. y. jį nupirkti, pesimistinis sugestionuoja islamistų primestą karą, ir tokį karą, kokiam euroatlantinė bendrija nepasiruošusi, t. y. civilizacinį, kai kariaujama ne pagal pasaulinę (suprask – europinę) karo logiką, o civilių žudymu, įkaitų grobimu ir pan. Būtent „mažos“ valstybės ar net nevalstybiniai dariniai yra dienotvarkės kūrėjai. Jų elgesys, beje, visai prognozuojamas, tik jos elgiasi ne taip, kaip nori optimistai.

Politikos futurologai neneigia ir branduolinio ginklo plitimo galimybės. Patekęs į neatsakingų valstybių vadovų rankas jis iš atgrasymo priemonės tampa karo priemone, o tai reiškia, kad gali būti realiai panaudotas netgi nedideliame konflikte.

Pats savaime branduolinis ginklas nėra blogis. Gal net atvirkščiai. Modeliuojant branduolinę strategiją tapo aišku, kad jokia kiek nors protaujanti šalis, matydama branduolinės valstybės galią, jos nepuls, nes bet koks puolimas baigsis pralaimėjimu. Jei niekas nepuls, ginklo nereikės ir naudoti. Branduolinis ginklas tampa taikos ir saugumo garantu – atgrasymo priemone.

Būtų gerai, jei branduolinis ginklas neplistų, nes gali kilti pagunda juo kariauti. Buvo nutarta, kad tos valstybės, kurios jį turi, tegul sau turi, bet tegul neperduoda kitoms. Buvo uždrausti bandymai kosmose, susitarta neparduoti branduolinio ginklo gaminimo technologijų ir t.t.

XXI amžiuje branduolinis atgrasymas ir apskritai atgrasymas teorine prasme nebus kitoks nei prieš šimtmetį ar dar anksčiau. Pagrindinis atgrasymo tikslas liks nepakitęs, keisis tik strategijos ir priemonės atgrasymui suformuluoti bei užtikrinti. Strateginis branduolinis ginklas neatgraso teroristų, separatistų, partizaninių judėjimų, nepadidina saugumo nuo vadinamų sugedusių šalių (*failed states*) keliamų problemų. Tad imta kalbėti, kad branduolinį

ginklą, ypač jo taktines modifikacijas, galima naudoti kaip kariavimo ar taktinio atgrasymo ginklą. Pavyzdžiui, mažos griau-namosios galios branduoliniais ginklais galima griauti Afganistano kalnuose esančius bunkerius ir tuo pat metu atgrasyti nuo tokių bunkerių naudojimo. Tai iš esmės keistų branduolinę strategiją: atgrasymą darytų labiau specializuotą, tačiau didintų galimybę pradėti kurti ginklą daugelyje nedidelių, bet rimtų saugumo proble-mų turinčių valstybių. Tai, kad rusai rimtai grasina taktiniu branduoliniu ginklu, nėra jau taip „iš Mėnulio nukritę“. Veikiau savaip modernūs.

Strategija pastaraisiais metais tapo labai madingu žodžiu. Kuriamos pačios įvairiausios – nuo nacionalinio saugumo iki sodų bendrijos - plėtros. Strateginis mąstymas tapo kone būtinu ge-bėjimu karjerai, strategijų kūrimas tapo atskirų asmenų ir organi-zacijų pragyvenimo šaltiniu.

Tikroji žodžio „strategija“ reikšmė – vadovavimas kariuome-nei, tad kalbant apie karą čia būtinai reikia stabtelti.

Kiekviena šalis turi kokį nors strateginį tikslą, nuo kurio ir pra-sideda didžiosios strategijos formavimas.

Kalbame apie karus, tad svarbiausia mums yra saugumo ir gynybos ar karo strategija. Pavyzdžiui, Lietuva turėjo ir tebeturi strateginį tikslą tapti tvirta ir gerbiama Vakarų ar euroatlantinės er-dvės valstybe. Vienas iš šios didžiosios strategijos komponentų yra būti gynybinio aljanso, t. y. NATO, nare. Kol Lietuva tik keti-no stoti į organizaciją, turėjo stojimo strategiją, dabar turi narystės strategiją, t.y priemonės, kaip aktyviai ir efektyviai dalyvauti al-janso veikloje.

Karo strategija priklauso nuo strateginio tikslo ir ambicijų.

Sun Tzu teigė, kad yra du bet kokios valdymo strategijos komponentai – jėga ir diplomatija. Strategija reikalinga tam, kad partneris, oponentas ar priešas vykdytų mūsų politinę valią. Jis gal-būt nesupranta, kad būtent mūsų idėjos yra teisingos, tad reikia jį

pamokyti, įtikinti, o gal ir ... priversti. Aišku, kad diplomatija kur kas pigesnė, švelnesnė ir humaniškesnė už karą, tačiau kai kuriais atvejais karas neišvengiamas, ir jo tiesiog nereikia vengti bet kokiomis priemonėmis. Geriausias strategas yra ne tas, kas laimi karą, o tas, kuris laimi diplomatinėmis priemonėmis. Sun Tzu idėjos gerai dera prie visos Rytų filosofijos, kurios esminė mintis yra ne pergalė prieš gamtą ar išorės jėgas kaip Vakaruose, bet veikiau harmonija su jomis. Geras valdovas turi mylėti žmones ir leisti gyvenimui slinkti įprasta vaga, o ne daryti kokius nors prievartinius pertvarkymus. Daug geriau paimti priešą be kovos, nei laimėti prieš jį kovą. Priešui reikia suteikti diplomatinę alternatyvą ir „nevaryti jo į kampa“, t. y. leisti kapituliuoti, kai jis mano, kad tam atėjo laikas. Tai bene viena pirmųjų aprašytų strategijų.

Spartos (graikų) strategija rėmėsi pastovios karinės galios ir pastovaus grasinimo kaimynams palaikymu: „Gyventi taip, kad kiti bijotų“.

Romėnai sunkiai kariavo su germanais. Kodėl? Pastarieji sugebėjo jiems primesti savo strategiją – įvelti į kautynes nepatogioje vietoje (kalnuotoje ar miškingoje).

Senovės Kinijoje strategai planavo visus pylimus sujungti į „dešimties tūkstančių li“ (neišmatuojamo) ilgio gynybos sieną. „Visų pirmajam“ imperatoriui valdant amžiams iškilo 2 500 km ilgio, 5–10 m aukščio ir beveik 7 m pločio siena. Ir šiais laikais tebestūksanti, kaulais grįsta, krauju bei prakaitu sutvirtinta Didžioji kinų siena yra viena beprasmiškiausių istorinių liekanų. Strateginė sienos paskirtis nepateisino tų aukų, kurios buvo į ją sudėtos. Ne sienos ir ne ginklai stabdė priešų puolimus. Aukšta kinų civilizacijos kultūra perauklėdavo klajoklius, paversdavo juos kinais.

Oktavianas Augustas pradėjo Julijų – Klaudijų dinastiją. Iki lemtingųjų 180 metų, kai prasidėjo naujas imperijos irimas, Romą dar valdė Flavijų ir Antoninų dinastijos. Visi septyniolika valdovų

laikėsi tos pačios strategijos: išlaikyti imperijos stabilumą, miestų autonomiją derinti su imperine centralizacija, neleisti imperijai sumažėti, plėsti helenistinės civilizacijos ribas.

Antikos laikais ir viduramžiais pagrindinis karo elementas buvo mūšis. Būtent jame pasiekta pergalė vėliau tapdavo politinių sprendimų pagrindu. Todėl senovės ir viduramžių istoriją dažniausiai žinome kaip atskirų mūšių istoriją.

Viduramžiais šalia statiško mūšio atsirado ir lankstesnė karo žygio strategija. Karo žygis jau buvo ne tik atėjimas į mūšio lauką, bet ir tam tikros politinės valios demonstravimo simbolis, o galiausiai ir karo taktikos elementas. Karo žygis nebūtinai turėjo baigtis mūšiu. Pavyzdžiui, kryžiaus žygiai jau buvo skirti įvykdyti tam tikrą politinę misiją, o ne sunaikinti konkretų priešininką.

Bene paskutinis karo žygių genijus buvo Napoleonas, kurio strategija buvo gana paprasta: įžengti į priešininko teritoriją, rasti sau patogią vietą ir tinkamą laiką mūšiui (geriausiai vienam ir lemiamam), paskui – visi kiti reikalingi politiniai sprendimai.

XIX amžiaus pabaigoje atsirado naujas strateginis konceptas – karas su fronto linija, kuris buvo tipiškas abiejų pasaulinių karų elementas. Fronto linija rodo, kad karo tikslu jau tampa teritorijos kontrolė, pagal ją buvo sprendžiama, kas laimi, o kas pralaimi ilgą karą.

Kaip savotiška alternatyva ilgam karui su fronto linija buvo pasiūlyta vadinamoji žaibiško karo idėja, teigianti, kad gerai susiklosčius aplinkybėms galima laimėti karą dar nespėjus fronto linijos nei numatyti, nei įrengti.

Galų gale branduolinio konflikto modeliavimas ir karybos pokyčiai XX amžiaus pabaigoje rodė, kad fronto liniją keičia strateginių objektų užėmimas ir kontrolė.

Istorijos filosofas Johnas Lewisas Gaddis mano, kad strategams reiktų turėti galvoje, jog istorija mus išmoko labai nedaug.

Kad „neišmokė“ Rusijos, tau jau tikrai. Istorikai dažnai tik ginčijasi tarpusavyje, bet lieka visiškai neaišku, kokia gi ta istorija yra tikroji.

Tačiau yra principai, kurių strategai turi laikytis. Reikia turėti ne tik šios dienos tikslą, bet ir ilgalaikį pasaulio raidos vaizdą, su nugalėtais priešininkai elgtis kilniaširdiškai, suprasti savo klaidas ir jas pripažinti, mokėti atsiprašyti.

Nugalėtojai elgėsi teisingai su postnapoleonine Prancūzija, pralaimėjusia Hitlerio Vokietija bei kapituliavusia Japonija. Jos buvo tiesiog įtrauktos į naujas saugumo sistemas. Tačiau po Pirmojo pasaulinio karo Vokietija bei Rusija buvo paliktos nuošalyje. Būtent jos vėliau tapo kito karo ir Europos perdalijimo iniciatorėmis.

Tiesa, vien tik gerų norų nepakanka. Po Šaltojo karo SSSR, o vėliau ją pakeitusi Rusija atsisakė tapti demokratinio pasaulio dalimi. Mes, Vakarai, norėjome, kad Rusija būtų mūsų pusėje, bet gal ne per daug stengėmės, tad dabar reikia pasistengti, kad mūsų pusėje būtų Ukraina, Baltarusija ir Pietų Kaukazas.

BRANDUOLINĖ STRATEGIJA – ISTORIJA BE KARO

Terminas „branduolinė strategija“ reiškia branduolinių ginklų turinčių valstybių naudojamą karinę strategiją. Branduolinė strategija apibrėžia, kiek branduolinių ginklų dislokuojama, kokios sistemos naudojamos joms pergabenti bei kokio pobūdžio politika pradedama vykdyti atsižvelgiant į tas sąlygas, kuriomis branduoliniai ginklai galėtų būti naudojami.

Branduoliniai ginklai yra masinio naikinimo, todėl jų pagalba pasiekti racionalių tikslų neįmanoma. Šį ginklų turinčios valstybės teigia, jog jis veikia kaip branduolinės arba konvencinės atakos atgrasymo priemonė.

Atgrasymas – tai strategija, kuria siekiama paveikti potencialių priešininkų veiksmus, grasinimo-atgrasinimo priemonės. Atgrasinanti pusė stengiasi įtikinti priešininką, jog tuo atveju, jei jis ims veiksmų, kuriems ji stengiasi užkirsti kelią, jis, priešininkas, patirs daug didesnių nuostolių, nei kad šių veiksmų atsisakytų. Kitaip tariant, atgrasymas reiškia įtikinėjimą, kad kariauti neapsimoka. Pagal seną Sun Tzu logiką tampa beprasmiškas – nuostoliai niekada neatpirks laimėjimų.

Atgrasymą galima traktuoti kaip bendrą žmogaus elgesio principą. Ši strategija egzistavo visose istorinėse epochose, tačiau po Antrojo pasaulinio karo, Jungtinėms Valstijoms ir Sovietų Sąjungai sukūrus branduolinį ginklą, ji tapo centrine teorine Amerikos strategijos idėja. Anksčiau atgrasymo tikslais naudotą konvencinę ginkluotę pakeitė branduoliniai ginklai, kurių pagalba atgrasymas tapo daug svaresnis, o kartu ir pigesnis. Šie ginklai taip pat paskatino atgrasymo, kaip karinio saugumo politikos, iškilimą.

Branduolinis ginklas, sukurtas Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, buvo panaudotas tik du kartus: Hirosimoje ir Nagasakyje. Tai skirtingos bombos. Hirosimos bomba uraninė, Nagasakio – plutoninė. Hirosima plyti lygumoje, Nagasakis – kalnuotesnėje vietovėje. Hirosimoje žuvo per 200 000 žmonių, Nagasakyje daug mažiau. Vos kelių dienų pakako suprasti, ir kokios gali būti elementarios apsisaugojimo priemonės.

Jungtinės Valstijos, ginklo kūrėjos, ne iš karto suvokė savo išradimo reikšmę, bet paskui padarė išvadas, kad gali laimėti bet kokį karą, nes turi branduolinio ginklo monopoliją. JAV – supervalstybė, tad karo atveju jos strategija keičiasi iš esmės – nereikia didelės armijos. Branduolinis ginklas garantuos pasaulinę taiką, juk niekam nekils noras pulti branduolinę valstybę ar jos sąjungininkes. Branduolinis skėtis turėjo saugoti visą taikų pasaulį.

Bet pasaulis nenorėjo būti toks. Sovietai bet kuria kaina sie-

kė užtikrinti, kad jos iškovojimas Antrajame pasauliniame kare, įskaitant aneksijas ir savo įtakos sferos sukūrimą, yra nekvestionuojami, t. y. siekė įteisinti pergalę bei tęsti socializmo ekspansiją Vakarų link. Po 1945 metų, kai santykiai tarp JAV ir SSSR pradėjo blogėti, JAV kilo debatai: ką daryti su branduoliniu ginklu? 1946 metais atsirado idėja, kad branduolinis ginklas turi būti sulaikymo nuo karo priemonė. Taip buvo sukurta branduolinio atgrasymo strategija. JAV planavo branduolinį ginklą atiduoti Jungtinių Tautų Organizacijos (JT) žinion (vadinamasis Barucho planas). Bet planą atmetė SSSR: tai būtų jai nesaugu, kadangi ginklo gamybos technologija lieka JAV ir Jungtinės Tautos jį galės naudoti tiek, kiek leidžia Amerika. Ne ginklą reikia perduoti JT, o gamybos technologiją – tik tuomet ginklas bus tikra tarptautinės bendrijos nuosavybė. JAV nuomone, branduolinis ginklas galėjo sustabdyti SSSR ekspansiją. Bet tik tam tikromis sąlygomis, kurių greitai neliko.

NATO strategija

1949 metais Vašingtono sutartis, kuria buvo įkurtas Aljansas, buvo pasirašyta vienam pagrindiniam tikslui – skatinti stabilumą ir gerovę Šiaurės Atlanto regione bei suvienyti jėgas kolektyviniam saugumui. 1949 metų gruodį buvo pristatyta pirmoji Aljanso strategija DC 6, pavadinta „Strateginė Šiaurės Atlanto Sutarties regiono gynybos koncepcija“.

DC 6 funkcija buvo grynai praktinė: įkurti efektyvią gynybos poziciją NATO, kaip priešpriešą aiškiai suvokiamai Sovietų Sąjungos keliamai grėsmei. Jau pirmojoje NATO strategijos koncepcijoje pasirodė fundamentalūs principai, išlikę per visą NATO strategijos evoliuciją: aiški Aljanso gynybinė paskirtis, karo prevencijos pabrėžimas, kolektyviškumo principo svarba, branduolinių ginklų vaidmuo ir strateginė vienybė nepaisant geografinių skirtumų.

Penktajame XX amžiaus dešimtmetyje DC 6 buvo keletą kartų modifikuota ir keista, atsižvelgiant į Sovietų Sąjungos politinį vystymąsi ir karinės pusiausvyros pasikeitimus. 1950 metais Karo komitetas pritarė dokumentui MC 14, laikomam Strateginės koncepcijos papildymu. 1952 metų gruodį Taryba pritarė MC 14/1, kuris nubrėžė strateginius pagrindus planavimui ir koordinavimui, šiek tiek keičiant strategijos koncepciją DC 6. Fundamentalus pasikeitimas įvyko 1957 metais pritariant MC 14/2 strategijai, kuri numatė betarpišką Aljanso branduolinio ginklo panaudojimą kaip atsaką į užpuolimą – taip vadinama totalaus atsako strategija. Bet didėjanti Sovietų Sąjungos branduolinė galia greitai privertė suabejoti šios strategijos galimybėmis ir sukėlė diskusijas apie būsimas Aljanso strategijas, trukusias apie dešimt metų. 1967 metais, atsižvelgiant į Prancūzijos pasitraukimą iš integruotų karinių struktūrų, buvo priimtas MC 14/3 arba lankstaus atsako strategija.

Lankstaus atsako strategija pirmiausiai buvo siejama su tikėtinos gynybos specifiniais reikalavimais. Šioje strategijoje buvo padaryta grėsmės prielaida, kuri Varšuvos pakto karinį pajėgumą apibrėžė kaip sunkiai įveikiamą elementą. Pirmąją Aljanso funkcija buvo apibrėžta adekvačios karinės jėgos išlaikymas tam, kad būtų galima atgrasinti ir, reikalui esant, apsiginti. Ši „lankstaus atsako“ strateginė koncepcija išliko iki 1989 metų rudens įvykių, kurie pradėjo negrąžintinai keisti Europos saugumo aplinką.

Pirmosios Aljanso strateginės koncepcijos buvo išdėstytos specialiai saugumuose dokumentuose, kurie teikė nuorodas nacionalinėms vyriausybėms bei buvo atramos taškas karinio planavimo veiklai. Šios strategijos nebuvo skirtos plačiajai visuomenei, nes jų efektyvumas priklausė nuo jų slaptumo. Jos atspindėjo Šaltojo karo realijas, politinį Europos pasidalinimą ir konfrontuojančią ideologinę ir karinę situaciją, kuri buvo būdinga Rytų ir Vakarų santykiams visą Šaltojo karo laikotarpį.

1991 metų lapkritį buvo priimta nauja NATO strateginė koncepcija –

pirmoji po Šaltojo karo pabaigos bei pirmoji kada nors viešai paskelbta NATO strategijos koncepcija. Užduotis parengti naują NATO strategijos koncepciją buvo Tarybos pavesta NATO karinės strategijos peržiūrėjimui sukurtai *ad hoc* grupei, labiau žinomai kaip Strategijos peržiūros grupė. Ši *ad hoc* grupė nusprendė, kad naujoji karinė strategija turėtų atspindėti ne tik dabartinę saugumo aplinką, bet ir Aljanso politinį atsaką į pasikeitusias aplinkybes. Mažai susijusi su ankstesnėmis strategijos koncepcijomis, ji pabrėžė bendradarbiavimą su buvusiais priešininkais, o ne konfrontaciją. NATO pagrindiniu tikslu ir toliau liko jos narių saugumas, bet jau derinamas su specialiu išsipareigojimu dirbti visos Europos saugumo labui.

1991 metais Aljanso strategijos koncepcija pakeitė Šaltojo karo metais galiojusias nuostatas. Aptariant politinius ir karinius NATO saugumo politikos aspektus, atsižvelgiama į pasikeitusią politinę situaciją, į naujų partnerių Rytų ir Vidurio Europoje interesus, kurie jau laikomi Aljanso strategijos sudėtinė dalimi. Numatomas priklausomybės nuo branduolinės ginkluotės mažinimas, įprastinės ginkluotės pokyčiai, pabrėžiamas NATO vaidmuo valdant krizes ir vykdant taikos palaikymo operacijas, dialogo, bendradarbiavimo ir kolektyvinės gynybos sampratos būtinybė. Šioje Aljanso strategijos koncepcijoje bandoma sukurti bendrą Šiaurės Amerikos ir Europos saugumo sistemą, pasitelkiant ne tik NATO, bet ir tokias viena kitą papildančias organizacijas kaip Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacija, Europos Sąjunga, Vakarų Europos Sąjunga, Europos Taryba. Kiekviena iš šių institucijų prisideda prie bendro Europos saugumo, todėl jų sąveika ir veiklos koordinavimas lemia jų veiklos saugumui užtikrinti būtiną efektyvumą. Tai, kad strategijos koncepcijoje kalbama apie įvairių institucijų bendradarbiavimą saugumui užtikrinti, rodo, jog keičiasi Aljanso požiūris į saugumą: karinis saugumo aspektas iš svarbiausio saugumo užtikrinimo politikos elemento tampa tik vienu iš daugelio saugumo užtikrinimo politikos elementų.

1991 metais Aljanso strategijos koncepcijoje akcentuojamos įvairios galimų grėsmių rūšys: pažymima, kad grėsmių Aljanso teritoriniam saugumui sumažėjo, bet grėsmės gali iškilti kaip ekonominiai, socialiniai ir politiniai sunkumai, įskaitant etninius konfliktus, teritorinius ginčus, su kuriais susiduria daugelis Centrinės ir Rytų Europos šalių. Priėmus 1991 metais strateginę koncepciją, atsirado galimybė po keleto metų numatyti NATO plėtros galimybes ir atverti Aljanso duris naujoms narėms.

1997 metų Madrido viršūnių susitikime buvo nuspręsta atnaujinti 1991 metų Aljanso strateginę koncepciją. Koncepcijos atnaujinimo būtinybė buvo grindžiama pokyčiais, įvykusiais Europoje nuo 1991 metų strateginės koncepcijos priėmimo, patvirtinant Aljanso narių išsipareigojimus dėl kolektyvinės gynybos ir transatlantinių ryšių bei garantuojant, kad NATO strategija dera prie XXI amžiaus pokyčių. 1999 metų balandžio 23–24 dienomis Vašingtone minint 50-ąsias NATO įkūrimo metines, patvirtinta naujoji Aljanso strategijos koncepcija.

1999 metų Aljanso strategijos koncepcijoje pirmą kartą pripažinta karinių misijų vykdymo regionuose, neįeinančiuose į NATO valstybių teritoriją,

galimybė. Aišku, kyla problema dėl tokių misijų suderinamumo su Jungtinių Tautų jurisdikcija. Atnaujintos strateginės koncepcijos esmę nusako Vašingtono viršūnių susitikime 1999 metų balandį priimtas komunikatas: „Kad Aljansas įstengtų priimti naujus iššūkius saugumui, mes atnaujinome Strateginę koncepciją taip, kad ji būtų adekvati naujai Aljanso saugumo aplinkai. Atnaujinta koncepcija patvirtina mūsų kolektyvinės gynybos įsipareigojimą bei transatlantinį ryšį, įvertina iššūkius, su kuriais Aljansas susiduria dabar, pristato Aljansą drauge su visų jo pajėgumų spektru, pasirengusį stiprinti Euroatlantinio regiono saugumą ir stabilumą, patvirtina mūsų įsipareigojimą sukurti Europos saugumo ir gynybos identitetą (ESGI) Aljanso viduje, akcentuoja padidėjusią partnerystės ir dialogo svarbą, pabrėžia poreikį išvystyti visą gynybos pajėgumų potencialą, kad būtų pasirengta įvairioms Aljanso misijoms, įskaitant lengviau perdislokuojamas, geriau aprūpintas, turinčias išlikimo potencialą ir gebančias efektyviau veikti karines pajėgas, nustato gaires NATO karinei vadovybei.“

Šios koncepcijos formavimas išryškino ir kai kuriuos JAV ir jos Europos sąjungininkių nuomonių skirtumus. Amerikiečiai siūlė plačiau apimančią koncepcijos variantą: apimančią ne tik Europą, bet ir kitus regionus, kurie gali sukelti grėsmes NATO narių saugumui. Europoje buvo keliama idėja sukurti savo – be JAV – strategines pajėgas. Svarstant koncepcijos metmenis, niekam nekilo abejonų, kad NATO turi išlikti svarbiausiu saugumo garantu euroatlantinėje erdvėje, nes lemia atitinkamo karinio potencialo išlaikymo būtinybę.

2010 metų lapkritį Lisabonoje vykusiame NATO valstybių vadovų susitikime buvo priimta nauja Aljanso strateginė koncepcija – kertinis organizacijos dokumentas, nurodantis NATO tikslus, įvertinantis saugumo aplinką ir apibrėžiantis santykius su kitais tarptautinės sistemos veikėjais.

Palyginti su 1999 metų dokumentu, 2010 metų koncepcijoje skiriama dar daugiau dėmesio partnerystės politikai. Glaudus bendradarbiavimas su partneriais Aljanso operacijose ir kitose srityse laikomas vienu esminių NATO sėkmės garantų. Strateginėje koncepcijoje NATO įsipareigoja stiprinti partnerystės politiką. 2010 metų koncepcijoje skiriama daugiau dėmesio santykiams su Rusija: pabrėžiama, kad NATO – Rusijos bendradarbiavimas yra strategiškai svarbus, Aljansas nekelia jokios grėsmės Rusijai ir tikisi pozityvių atsakomųjų žingsnių. NATO įsipareigoja sustiprinti politines konsultacijas ir praktinį bendradarbiavimą tokiose srityse kaip priešraketinė gynyba, kova su terorizmu, piratavimas jūrose ir kt.

Nuo 2010 metų pasaulis iš esmės pasikeitė. Rusijos agresija prieš Ukrainą nuo 2014 metų, po kurios sekė neišprovokuotas ir plataus masto karas 2022 metais, sugriovė taiką Europoje. NATO gerokai sustiprino savo atgrasymo ir gynybos laikyseną, valstybės sąjungininkės sutarė ilgesniam laikui atkurti NATO atgrasymą ir gynybą. 2021 m. aukščiausiojo lygio susitikime Briuselyje NATO vadovai susitarė dėl NATO darbotvarkės iki 2030 m., kuri tapo pagrindu naujai strateginei koncepcijai ir rekomenduota ją pradėti įgyvendinti 2022 m. Tų pačių metų birželį Madride vykusiame aukščiausiojo lygio susitikime ją patvirtino sąjungininkių valstybių ir vyriausybių vadovai.

2022 m. strateginėje koncepcijoje aiškiai išdėstyta, kad Aljansas vykdo tris pagrindines užduotis: atgrasymas ir gynyba, krizių prevencija ir valdymas, bendradarbiaujamasis saugumas. Strateginėje koncepcijoje ypač pabrėžiama būtinybė toliau stiprinti atgrasymą ir gynybą, kurios yra Aljanso kolektyvinės gynybos išsipareigojimų pagrindas. Ji taip pat pabrėžia, kad atsparumas yra labai svarbus NATO pagrindinėms užduotims, kaip ir kompleksiniai klausimai, tokie kaip technologinės inovacijos, klimato kaita, žmonių saugumas, lyčių lygybė, taikos ir saugumo darbotvarkės įgyvendinimas.

Strateginėje koncepcijoje pakartojamas Aljanso gynybinis pobūdis ir jo išsipareigojimas siekti vienybės, sanglaudos ir solidarumo, palaikyti ilgalaikius transatlantinius ryšius, bendras demokratines vertybes ir laikytis bendros vizijos apie „pasaulį, kuriame gerbiamas suverenitetas, teritorinis vientisumas, žmogaus teisės ir tarptautinė teisė ir kuriame kiekviena šalis gali pasirinkti savo kelią“. Joje teigiama, kad valstybės sąjungininkės išlaikys pasaulinį taikos ir saugumo požiūrį ir glaudžiai bendradarbiaus su partneriais, kitomis šalimis ir tarptautinėmis organizacijomis. Galiausiai Strateginėje koncepcijoje patvirtinamas NATO būtinumas euroatlantiniam saugumui, kaip taikos, laisvės ir klestėjimo garantas. Todėl valstybės sąjungininkės ir toliau vieningai gins savo saugumą, vertybes ir demokratinį gyvenimo būdą.

Jungtinės Valstijos visgi negalėjo visiškai kontroliuoti pasaulio. 1945 metais tebuvo pagaminti tik 3 branduoliniai užtaisai (užtat 1985 metais jau turėta apie 30 000 užtaisų), bombos negalėjo būti paruoštos bet kuriam momentui. Tebebuvo opi ir branduolinio ginklo pernešimo problema. Neatsitiktinai JAV stengėsi „būti“ visame pasaulyje. Buvo sukurti plaukiojantys aerodromai – lėktuvnešiai, ieškota išeities net pasitelkiant kosminius laivus. Sukūrus patikimai veikiančias balistines raketas pernešimo problema iš dalies supaprastėjo. Be to, branduolinis ginklas buvo įtaisytas į povandeninius laivus.

SSSR stengėsi kiek įmanoma stabdyti JAV progresą, skleisdama idėją, kad tai pats pavojingiausias ginklas pasaulio istorijoje, kad jo reikia atsisakyti, kad branduolinė strategija anksčiau ar vėliau atves prie susinaikinimo. Sovietų propaganda skatino atsisakyti branduolinio ginklo, kurti vadinamąsias nebranduolines zonas,

tačiau, kita vertus, pati Sovietų Sąjunga skubiai kūrė ir tobulino savąjį ginklą.

Sovietų Sąjungoje jokių viešų strateginių debatų nebuvo. JAV virš armijos visada buvo politinė – civilinė valdžia. SSSR vyravo totalitarinė sistema, be to, armija pati buvo laikoma politine jėga.

Pirmąją branduolinę bombą Sovietų Sąjunga susprogdino 1949 metais, tačiau prireikė dar kelerių metų, kol šalis sukūrė pakankamą ginklų arsenalą, kuris leistų stoti į karą. Visgi strateginių bombonešių, kurie galėtų pasiekti Jungtines Valstijas, Sovietų Sąjungai dar trūko. Tarp JAV ir SSSR buvo techninių dalykų skirtumų. JAV manė, kad karą tegul vykdo technika (kuo mažiau žmonių). Branduolinėje srityje JAV turėjo pranašumą, bet įprastų ginklų pranašumą turėjo SSSR. Ji visada agituodavo už branduolinės ginkluotės mažinimą, o JAV – už įprastinės. Branduolinis ginklas ir derybos dėl jo vykdavo dvišaliu principu, o pats branduolinis ginklas – kiekvienos šalies nuosavybė. Įprasti ginklai kas kita, tai – daugiašalis reikalas.

Palapsniui brendo pirmoji Šaltojo karo laikų branduolinio atgrasymo strategija.

1950 metais birželio mėnesį prasidėjęs Korėjos karas inicijavo didžiulę Amerikos persiginklavimo programą, pagal kurią metinės JAV gynybos išlaidos padidėjo beveik tris kartus. Komentuodamas karą, kuriame JAV kariavo prieš SSSR sąjungininkus, JAV valstybės sekretorius Johnas Fosteris Dullesas pareiškė, jog kito tokio pobūdžio konflikto atveju Jungtinės Valstijos smogs ne komunistų sąjungininkams, bet pačiai Sąjungai, panaudodamos branduolinių ginklų.

Šis pareiškimas vėliau tapo žinomas kaip „masinio keršto“ doktrinos esmė. Tai reiškia, kad bet koks kėsinimasis į JAV ar jos interesus susilauks branduolinio smūgio visa jėga. Toks JAV grasinimas buvo visai realus, kadangi tuo metu Jungtinės Valstijos buvo sukaupusios pakankamą branduolinių ginklų arsenalą.

Kuomet 1952 metų lapkričio mėnesį JAV išbandė pirmąją vandenišią bombą, žalą, kurią galėjo padaryti amerikiečių ginkluotė Sovietų Sąjungai, grėsmė dar labiau išaugo. Nors 1953 metais ir sovietai susprogdino termobranduolinę bombą, jie vis dar atsilikę nuo Jungtinių Valstijų, kadangi turėjo daug mažiau ginklų. Be to, jie nebuvo sukūrę tinkamų technologijų ginklams pergabenti į Šiaurės Ameriką. Strateginis valstijų pranašumas buvo ir tai, kad jos galėjo laikyti dislokuotas bazes Europoje ir Azijoje, gana netoli savo priešininkės – SSSR teritorijos. Būtent dėl to galima teigti, jog šiuo laikotarpiu buvo ryškus Amerikos strateginis dominavimas, tačiau kartu ir pretekstas sovietams intensyviai vykdyti naują ginklavimosi programą.

1957 metais SSRS paleido dirbtinį Žemės palydovą, kuris rodė, kad ne tik įmanoma pakelti ginklą į kosmosą, bet ir tai, kad sovietų laimėjimai branduolinio ginklo pernešimo srityje bei kuriant raketas yra akivaizdūs.

Strategijos esmė, kaip jau ne kartą minėjau, – sugebėjimas įrodyti, kad galima laimėti smogus stiprų lemiamą branduolinį smūgį, po kurio priešininkas jau nebegalės niekuo atsakyti. Kita vertus, reikėjo pademonstruoti, kad smogus priešininkui bus galima jam smogti atsakomąjį smūgį.

Abi šalys turi būti labai stiprios ir pasiruošusios tiek smogti pirmosios, tiek duoti atsaką. Aišku, kad pirmuoju smūgiu reikia stengtis naikinti ne bet ką, o priešininko branduolinį arsenalą, tam reikalingas bent šioks toks kiekybinis pranašumas, numatant ir „nepataikymo“ galimybę. Kita vertus, reikia stengtis, kad priešininkas nepataikytų, o tą galima pasiekti sukūrus mobilių ar gerai apsaugotą nuo pirmojo smūgio ginklą. Toks strategijos poreikis skatino ne vien kiekybinį augimą, bet ir mobilaus branduolinio ginklo tobulinimą. JAV dalį branduolinio ginklo laikė povandeniniuose laivuose bei lėktuvuose. Sovietams buvo daug

sunkiau (jų oro ir vandens technika nebuvo labai moderni), jie sunkvežimiais vežiojo raketas po Sibiro miškus, perkėlinėjo jas iš vienu šachtų į kitas taip, kad niekada nebūtų aišku, kur tą dieną ir tą valandą raketa yra. Tai neabejotinai skatino poreikį kurti dar daugiau užtaisų.

Jeigu dvi branduolinės valstybės konfrontuoja tarpusavyje, kiekviena iš jų bijo, jog kita pirmuoju smūgiu gali įgauti pranašumo, ypač jei toks smūgis pakenktų atakuotos valstybės ginkluotosioms pajėgoms, kurias ji panaudotų suduodama atsakomąjį smūgį. Tokiomis sąlygomis kiekviena pusė siekia įgyti tokį ginkluotų pajėgų lygį, kuris leistų jai ne tik atsilaikyti prieš pirmąjį smūgį, bet ir suduoti atsakomąjį.

Kalbant apie branduolinio atgrasymo teoriją, reikia išskirti du atgrasymo tipus. Jie užima kraštutines pozicijas atgrasymo skalėje. Pirmas tipas – tai minimalus atgrasymas, jis paremtas mažu strateginės branduolinės ginkluotės kiekiu arba jos visišku atsisakymu. Minimalaus atgrasymo reikalavimus tenkina ir atgrasymas konvencine ginkluote. Antras – maksimalus atgrasymas – paremtas dideliu strateginės branduolinės ginkluotės kiekiu. Toks požiūris paremtas „sunkiosios“ mokyklos nuomone, kad atgrasymui neužtenka tikimybės sunaikinti priešininką. Norint išvengti rizikos, reikia turėti pajėgas, galinčias kovoti ir laimėti karą.

Tarp šių kraštutinių nuomonių egzistuoja nemažai tarpinių variantų. Pastarieji bando padidinti minėtų tipų pranašumus ir sumažinti jų trūkumus.

6-ojo dešimtmečio pabaigoje ir 7-ojo pradžioje buvo laikomasi masyvaus atsako politikos. Ši politika apibūdinama kaip laviravimas ties branduolinės katastrofos riba. Tačiau Sovietų Sąjungai tobulinant savo branduolinius ginklus ir jų kiekiu praktiškai pasivijus Jungtines Valstijas, 6-ojo dešimtmečio pabaigoje buvo pereita prie lankstaus atsako politikos, kuri numato nedidelės galios branduolinių sprogimų ginamojoje teritorijoje galimybę. 8-ajame dešim-

tmetyje norint užtikrinti, kad pirmojo smūgio iniciatyvų galimybė būtų minimalizuota abiejose pusėse, buvo pereita prie gerai žinomos garantuoto abipusio sunaikinimo politikos. Iš tiesų tai reiškia, kad siekdamos būti saugios karine prasme, kiekviena valstybė gąsdina panaudosianti priemones, kurios gali sunaikinti žmoniją visoje planetoje. Tokiomis sąlygomis balansuojant tarp neįtikėtinais didelių sugriovimų rizikos ir labai mažos tikimybės, kad kas nors galėtų ryžtis pradėti karą, buvo užtikrinamas abipusis atgrasymas. 1962 metais Kubos krizė parodė, kad net grasinant pirmuoju smūgiu ne visada gali pakakti politinės valios jį iš tikro smogti. Pagal savo strateginę koncepciją JAV turėjo pradėti branduolinį konfliktą, tačiau jo nepradėjo. SSSR visgi pabūgo konflikto ir savo plano dislokuoti Kuboje raketas atsisakė.

Įvyko tam tikra branduolinės strategijos raidos krizė. Abi šalys, pajutusios karo realumą, ėmė daugiau dėmesio skirti priemonėms karui išvengti. Tarp Maskvos ir Vašingtono atsirado „karštoji linija“ perspėti dėl galimų klaidų ir nesusipratimų, imta rimtai galvoti apie branduolinių ginklų kontrolę.

ĮDOMYBĖS

1949 metais balandžio 4 dieną susikūrusią Šiaurės Atlanto Sutarties Organizaciją – NATO sudarė 12 steigėjų narių. Šiandien organizacijai priklauso 31 šalis. Galima sakyti, kad NATO narių skaičius keitėsi net septynis kartus.

Kiekvienas NATO plėtros etapas buvo politiškai labai svarbus žingsnis tarptautinei politikai. NATO pradinę misiją galima apibūdinti žymiaja Lordo Ismajaus (Lord Ismay – pirmasis NATO generalinis sekretorius) formule: „NATO is to keep Russians – out, Germans – down, Americans – in“. Ši formulė paprastai vėičiama: „Rusiją laikyti nuošalyje, neleisti sustiprėti Vokietijos įtakai ir išlaikyti Amerikos galią“. Ji atspindi geografinį ir politinį kontekstą, siekiant išspręsti Europos saugumo problemas po Antrojo pasaulinio karo.

Dar pasirašant Vašingtono sutartį buvo aišku, kad aljansas turi silpnų vietų. Viena iš jų – pietinis Europos regionas, kur „trūko jėgos“ sulaikyti SSSR nuo geopolitinio veržimosi į Viduržemio jūros pakrantę. Nors Graikija ir Turkija nesutarė tarpusavyje, jų abiejų įtraukimas į aljansą 1952 metais išsprendė iš karto kelias problemas – „atkirto“ SSSR nuo galimybės betarpiškai pasiekti Viduržemio jūrą, neleido jai „šeimininkauti“ Juodojoje jūroje, o taip pat sušvelnino ir abiejų minėtų šalių santykius bei rimtus nesutarimus šalių viduje. Pažymėtina, kad tuomet nereikėjo jokio ilgo pasirošimo ar „narystės veikos plano“, teko veikti greitai ir ryžtingai.

Antrasis plėtros etapas taip pat sietinas su SSSR agresyvios politikos prevencija. Vakarų Vokietijos narystė 1955 metais reiškė, kad sovietinei imperijai nebus leista plėstis Vakarų link, naudojantis savotiškai neapibrėžta pokarine Vokietijos situacija. Tai buvo politiškai ir kariškai rizikinga, bet rizika galiausiai pasiteisino. Kažkas panašaus šiandien būtų Ukrainos NATO narystė, bet pastarajai ryžto nepakako. Sovietų Sąjungos reakcija tuo kartu buvo labai skausminga – paskubomis pasirašyta vadinamoji Varšuvos sutartis (sutartį pasirašė 8 valstybės: Albanija, Bulgarija, Čekoslovakija, Rytų Vokietija, Vengrija, Lenkija, Rumunija ir Sovietų Sąjunga), kuria įkuriama Varšuvos sutarties organizacija. Jos įkūrimu prasidėjo aktyvusis Šaltojo karo periodas, kuris tęsėsi apie 40 metų, formavęs viso pasaulio politiką.

Trečiasis plėtros etapas – Ispanija. Šios šalies iš tikro labai reikėjo todėl, kad Gibraltaro sąsiaurio apsauga neatrodė pakankama, o ir paties aljanso geografija be Ispanijos buvo nepatogi. Problema tačiau buvo Ispanijos valdžia – šalies autoritarinis lyderis generolas Franco formaliai saugojo šalies neutralitetą, nors de facto Ispanijos bendravimas su NATO vyko. Po Franco mirties ir šalies demokratizacijos kliūčių Ispanijos narystei neliko ir 1982 metais ji tapo pilnateise aljanso nare.

Pasibaigus Šaltajam karui, narystės NATO siekimą deklaravo daugelis buvusių Sovietų Sąjungos valstybių, priklaususių Varšuvos Sutarties Organizacijai bei Baltijos šalys. Tiesa, pradžioje, suvienijus Vokietiją, aljansas apėmė ir buvusią ryti-

nę Vokietijos dalį, tačiau tai nėra laikoma atskiru plėtros etapu.

Buvusių „rytų bloko“ šalių narystės klausimas nebuvo toks paprastas, nes išnykus Sovietų Sąjungai, išnykus formaliai didžiausios grėsmės šaltiniui, patys narystės kriterijai ėmė keistis. Jeigu ankstesniais plėtros atvejais lemiamą reikšmę turėjo strategiškai gera geografinė padėtis ar politiniai dalykai, tokie kaip saugumo užtikrinimas ar galimas indėlis į saugumo užtikrinimą, tai šiame etape sprendimai dėl NATO plėtros buvo susiję su kandidačių kvalifikacija, demokratija, rinkos ekonomika, galimybe dalyvauti misijose bei narystės kaina.

1997 metais vykusio Madrido viršūnių susitikimo metu į NATO buvo pakviestos Lenkija, Čekija ir Vengrija, formaliai tapusios NATO narėmis po dvejų metų. Šis – ketvirtasis plėtros etapas buvo ir savotiškas „lakmuso popierėlis“ neilgtrukus įvykusiam penktajam etapui, kurio metu aljanso narėmis tapo dar septynios šalys: Bulgarija, Estija, Latvija, Lietuva, Rumunija, Slovakija, Slovėnija. Galima teigti, kad įvyko savotiškas geopolitinis virsmas. Nors populiariose kalbose vis dar vartojama sąvoka Vidurio bei Rytų Europa, iš tikro NATO suformavo veikiau Vakarų ir Vidurio Europą.

Suprantama, kad naujos aljanso narės prisiėmė visus ligšiolinio NATO narių išsipareigojimus ir pačios tapo ginamos, tačiau NATO iš tiesų planavo daugiau atgrasymo politiką, dalyvavimą taikos bei stabilumo palaikymo misijose. Rusiją stengtasi taip pat įtraukti į NATO misijas, o ne būti jai priešiška organizacija.

Rusija, tiesa, neigiamai vertino NATO plėtrą, tačiau neturėjo rimtesnių instrumentų jai sulaukyti. Savo ruožtu NATO taip pat stengėsi nedaryti to, kas Rusijai galėjo atrodyti pernelyg politiškai skausminga. Tad šeštasis, septintasis ir aštuntasis plėtros etapai vyko formaliai toli nuo Rusijos sienų (nors nereikia manyti, kad Rusija neturi ten savo geopolitinių interesų). Tai regionas, kiek nekorektiškai šandien vadinamas Balkanais ar Vakarų Balkanais. Svarbu tai, kad regionas nėra politiškai stabilus ir NATO narystė gali prisidėti ne tik prie bendrų aljanso pajėgumų stiprinimo, bet ir prie bendros regiono integracijos į Euroatlantinę demokratijos ir stabilumą erdvę.

Taigi 2009 metais NATO narėmis tapo Albanija ir Kroatija. Tai nekėlė didelių prieštaravimų tiek Vakaruose, tiek Rusijoje. Nelengvas geopolitinis uždavinys buvo nedidelės, bet politiškai svarbios valstybės – Juodkalnijos – narystės klausimas. Juodkalnija – NATO narė reiškia, kad ne taip seniai rusų sąjungininkės Serbijos kontroliuojamas regionas tampa NATO dalimi. Tai įvyko 2017 metais. Dar po trejų metų – 2020-aisiais NATO nare tapo Šiaurės Makedonija, kuri istoriškai buvo (ir tebėra) geopolitinių nesutarimų objektas. Atrodo, kad Juodkalnija ir Šiaurės Makedonija buvo ryžtingi NATO žingsniai, rodantys, kad aljansas nebijo imtis drąsių politinių sprendimų.

Aišku, kad dar drąsesnių sprendimų reikalauja Rusijos vykdoma agresija. 2022 metais Suomija bei Švedija – šalys, iki tol deklaravusios neutralitetą – pareiškė aiškų ketinimą tapti aljanso narėmis. Suomija tokia jau ir tapo, Švedijos narystė, tikėtina, taip pat bus greitai patvirtinta.

Svarbiausia buvo dar kartą įrodyti, kad branduolinio karo neįmanoma (ar beveik neįmanoma) laimėti. Tai veikė kaip efektyvus stabdantis veiksnys. Reikėjo padaryti taip, kad būtų aišku, jog karą pradėjus pralaimės visi, tad geriau jo neprovokuoti. 1972 metais pasirašyta SALT sutartis numatė kelis taikos stiprinimo būdus. Vienas jų – labai tradicinis: susitarta riboti raketų paleidimo aikštelių skaičių. Kitas – netradicinis: sutarta riboti antibalistinių raketų kūrimą ir plėtrą, kad abi pusės būtų mažiau apsaugotos ir lengvai pažeidžiamos, kad svajonės išgyventi po karo būtų visiškai nerealios.

Įdomu pastebėti, kad pastaroji idėja (ABM sutartis) pasirodė esanti efektyvi, o paleidimo aikštelių skaičiaus ribojimas paskatino tik dar didesnes ginklavimosi varžybas ir techninių naujovių paieškas – sukurtos raketos, galinčios pernešti daug užtaisų vienu metu, tad aikštelių skaičius tapo nebe toks ir svarbus.

Pradėjo formuotis ir vadinama lankstaus atsako strategija, kuria siekiama teigti, jog branduolinio smūgio stiprumas nebūtinai reiškia pilną arsenalo panaudojimą, tiesiog reikia reaguoti į realią situaciją. Vis daugiau dėmesio pradedama skirti taktiniam branduoliniam ginklui – kaip eventualiai kariavimo priemonei riboto branduolinio konflikto atveju.

Sovietų Sąjunga savaip išnaudojo lankstaus atsako koncepciją, imdama taikyti vadinamą „dešros“ (saliami) taktiką ir ekspansiją vykdydama mažais žingsneliais. Sovietai galėjo viltis, kad jei branduolinis ginklas nebuvo panaudotas Kubos krizės metu, galima santykinai saugiai „tvarkytis“ Čekoslovakijoje, Angoloje, Mozambike, Afganistane ir kitur, tai yra kaskart atsiriekiant po pasaulio gabalėlį tarsi griežinėlių dešros... Argi kas nors ryšis susinaikinti dėl kažkio Mozambiko?

Prancūzija ir Jungtinė Karalystė yra tipiškai minimalaus atgrasy- mo pavyzdžiai. Jam pasiekti minėtoms valstybėms pakako turėti keliasdešimt kartų mažesnius branduolinės ginkluotės arsenalus, ly-

ginant juos su supervalstybėmis. Minimaliam atgrasymui užtikrinti šios valstybės vadovavosi garantuoto sunaikinimo strategija.

Kinija nebuvo oficialiai pristačiusi savo branduolinės atgrasymo strategijos. Jos pirmaeilis tikslas – dominuoti regione, globalūs reikalai buvo palikti ateičiai. Kita vertus, atsižvelgiant į Kinijos tuo metu turėtą branduolinį arsenalą bei priemones jam gabenti ir vertinant Vakarų standartais, toks arsenalas galėjo pasitarnauti regioninėms reikmėms – atgrasinti Rusiją, Indiją, grasinti Taivaniui, mesti iššūkį JAV interesams šiame regione. Tai atitiko minimalųjį atgrasinimą.

1974 metais Indija atliko pirmuosius branduolinius bandymus. Tačiau tik 1999 metų viduryje ši šalis priėmė vieningą dokumentą, apibendrinantį pagrindinius šalies branduolinės politikos principus. Todėl kalbėti apie Indijos branduolinės atgrasymo strategijos, kaip vieningos ir ilgalaikės politikos, egzistavimą Šaltojo karo metais būtų nekorektiška. Kita vertus, akivaizdu, kad Indijai toks ginklas buvo reikalingas kaip prestižo reikalas, taip pat atgrasinti regiono valstybes, visų pirma savo kaimynus – Kiniją ir Pakistaną.

Lankstaus atsako strategija iš esmės išsilaikė iki pat Šaltojo karo pabaigos. Pabaiga į branduolinę strategiją atnešė daugybę naujų elementų. Prancūzija tebesilaiko minimalaus atgrasymo strategijos, tačiau lygiagrečiai mažina savo branduolinį arsenalą. Pastarasis, žlugus SSRS, pagrindiniam grėsmės šaltiniui, pamažu užleidžia vietą konvencinei ginkluotei. Kita vertus, Prancūzijoje neketinama visiškai atsisakyti branduolinių ginklų, kurie išlieka pagrindiniu ramsčiu atgrasymo strategijoje.

Britai mažina branduolinę ginkluotę ir svarsto jos atsisakymo galimybę, nes lieka vis mažiau motyvacijos britų nepriklausomam arsenalui egzistuoti. Britų ginklai susieti su galimomis NATO reikmėmis, tuo jie skiriasi nuo prancūziškųjų, kurie yra Prancūzijos nuosavybė. Karas Ukrainoje gali čia daug ką pakeisti, nors visai

formaliai dar nepakeitė.

Atrodo, jog artimiausioje ateityje Britanijos karinė strategija bus koordinacinio pobūdžio su NATO veiksmis. Be to, svarbu faktas, jog Jungtinei Karalystei bent jau regioniniu lygmeniu negresia jokia karinė grėsmė. Šiandien šalis nemano galinti būti užpulta tokio priešo, prieš kurį reikėtų panaudoti branduolinį ginklą. Visgi šalis laikosi minimalaus atgrasymo strategijos.

1964 metais savo branduolinį ginklą parodė Kinija. Tai vienas pavojingiausių atvejų, nes šalis teigia tuos ginklus galinti panaudoti kaip kariavimo priemonę. Kinija turi problemų su visais savo kaimynais.

Pakistano branduolinė programa skaičiuoja penktąją savo gyvavimo dešimtį, tačiau oficialūs branduoliniai bandymai buvo atlikti tik 1998 metais. Taigi kalbėti apie Pakistano branduolinio atgrasymo strategiją Šaltojo karo metais irgi nėra prasmės. Pakistanui branduoliniai ginklai labiausiai reikalingi kaip tikėtina atgrasymo priemonė ir atsvara Indijos konvencinės ginkluotės persvarai.

Šiandien nėra iki galo aišku, kaip atgrasymas veiktų multipoliarinėje sistemoje. Išplėsto pobūdžio atgrasymas Jungtinėms Valstijoms reiškę branduolinio saugumo garantijų suteikimą ir savo sąjungininkams. Galima teigti, jog JAV branduolinės atakos atveju turi teisę naudoti branduolinį ginklą. Tokią teisę jai suteiktą ir 1999 metų NATO strateginė koncepcija, pagal kurią NATO pasilieka branduolinio ginklo naudojimo teisę per branduolines valstybes – NATO nares. Tačiau šiam argumentui galima priešpastatyti Jungtinių Tautų taikos palaikymo strategiją, pagal kurią išryškunami svarbiausi aspektai:

- 1) taika (karo nebuvimas) geriau negu karas;
- 2) kariaujantieji skiriasi nuo civilių;
- 3) visi kariaujantieji apytikriai yra lygūs.

Galima ginčytis, gal net reikia. Be to, egzistuoja daug veikiančių tarptautinės teisės normų bei kitų su branduoliniais klausimais susijusių dalykų, ribojančių branduolinio ginklo naudojimą kariniams tikslams.

Nesvarbu, iš kurios pusės ateiname į postmoderną ir globalizaciją, vis tiek ruošimės karui. Štai kur konceptuali išvada.

Gi Rusijai su visu Putinu reikia duoti suprasti, kad jo branduolinį grasinimą priimame kaip realybę ir esame jai pasiruošę. Jei žinome, kaip elgtis, tai reiškia, kad nepasiduosime ir nepralaimėsime. Tai galiausiai reiškia, kad Putinas ruošiasi ne kokiai nors pergalei, bet asmeninei savižudybei. Mes tikimės jo savižudybės, žinome, kaip elgtis, ir esame pasiruošę ne pasaulio pabaiagai, o pasauliui be Putino (ar be Rusijos). Pasaulis išliks, išliks net Ukraina, tik Putino nebus. Ar visi, kas gali lemti sprendimus, yra linkę į savižudybę? Jei jau kalbama apie desperaciją, tai Putinui, norint pradėti „desperatišką“ branduolinį karą, reikia tokio aplinkinių paklusnumo, kaip buvo paklusnūs vienos sektos nariai berods Gajanoje, kai pakluso paliepimui kolektyviai nusižudyti. Vargu, ar Putinas turi tokį aplinkinių paklusnumą...

Aštuntoji knyga

Apie pasaulio ateitį

Nesukuršime taikos Ļemēje, jē pirmiau nesukuršime jōs savo
širdyē.

Dalai Lama

LAIŠKAI ANŪKAMS

Mažieji mano taikdariai,

Ženeva – iš pažiūros ramus, net savotiškai provincialus Vakarų Europos miestas. Čia, regis, niekada nebuvo karų, sugriovimų, žudynių, o ir visa neutrali Šveicarija labai tinkama vieta visokioms deryboms ir kalboms apie pasaulį kariaujantį ir pasaulį be karo.

Kai studijavau šiame mieste, karas Bosnijoje buvo pasiekęs apogėjų, o mes ramiai diskutuodavome apie jį ežero pakrantėje. Nusikalstamai ramu.

Oficialus vaizdelis ne toks idiliškas. Tai stambus Šveicarijos pramonės ir kultūros centras, netoli jo stovi CERN – didžiausias pasaulyje elementarių dalelių greitintuvas, tad mokslo ir intelekto taip pat nestinga. Būta čia visko – ir pilietinių konfliktų, ir svetimšalių

okupacijos.

Sakoma, kad Ženeva yra vienas iš kosmopolitiškiausių miestų Europoje, istoriškai matomas kaip demokratinio valdymo simbolis. Jis turi ypatingų bruožų ir todėl, kad nuo XVI amžiaus tapo savotiška „protestantiška Roma“, Europos kalvinizmo centru. Tiesa, šiandien protestantai nesudaro gyventojų daugumos, tačiau jų gyvenimo būdo tradicija išlieka – miestas anksti suminga, anksti keliasi, nerengia pompastiškų karnavalų ir kitokių ne visai padorių renginių. Kaip ten bebūtų, prancūziškai mokėti reikia.

Tačiau svarbiausia, kas kosmopolitiniu mastu Ženevą daro ypatingą, tai išpūdingas tarptautinių organizacijų skaičius. Vietoj buvusios Tautų Lygos čia įsikūręs Jungtinių Tautų padalinys, veikia Tarptautinė Darbo Organizacija, Pasaulio Bažnyčių Taryba, čia daug organizacijų, besirūpinančių karo ir taikos reikalais, čia gimsta daugelis taikos ir ateities planavimo iniciatyvų.

Ar Ženeva yra tokia unikali, ar gali atsirasti ir daugiau tokių „nusikalstamai ramių“ vietų, kur karai, atrodo, niekada nekyla?

Jūsų senelis

Vienas iš pastarųjų metų politikos išradimų – vadinamasis strateginis mąstymas. Po šiuo skambiu pavadinimu slypi ne vien valstybių ar jų regionų raidos ilgalaikis planavimas, bet ir visokių artimo, vidutinio, tolimojo ar dar kokio nors laikotarpio strategijų rašymas. Viena po kitos valstybės, jų vadovai ar specialios darbo grupės sukuria savo šalies ateities vizijas, kuriose, aišku, nestinga ir geopolitinių svajonių.

Kartais tai panašu į pasakas. Jau beveik anekdotu tapo buvusio Turkmėnistano prezidento Nijazovo eiliuotas traktatas apie didingas šios šalies kilmės šaknis ir šviesią ateitį. Daug rimčiau pasirodė Kazachstano prezidentas Nazarbajevs, paruošęs 2050 metų Kazachstano viziją, nors ir čia daugiau geopolitinės svajonės, nei kažkas panašesnio į realybę. Netingintys panaršyti internete ras dar daugiau svajonių, pasakų ir sakmių apie laimingą ateitį.

Europos Sąjungos šalys pasirodė kuklesnės, tačiau taip pat pasidavė strategijų rašymo pagundoms. Lietuvos Seimas daugiau kaip prieš dešimtmetį patvirtino strategiją „Lietuva 2030“, kurioje, svajotojų akimis, mūsų šalis turėtų tapti laiminga, būdama sumaniai valdoma, sumaniai besitvarkanti, sumaniai besisukiojanti pasaulinėje rinkoje. Žodžiu, sumani valstybė su šiek tiek skandinaviškomis savybėmis. Lenkai panašioje strategijoje pagrindinį dėmesį skyrė ne gudrumams ir sumanumams, o technologinėms inovacijoms. Latviai „laimės ieškoti“ ėmėsi saugodami ir puoselėdami tautinį identitetą, o estai mano, kad ateities svajonė – švari aplinka, gamta, kurioje tiesiog malonu gyventi.

Galima vardinti ir vardinti institutus bei darbo grupes, ruošiančias britų, vokiečių ar amerikiečių ateities planus. Malonu skaityti logiškai sudėliotus tekstus ir tiesiog tikėti, kad strateginis mąstymas tikrai vertas į jį investuojamų lėšų, tikėti, kad jei ne kai kurie nelaimingi atsitiktinumai, pasaulio lauktų visai graži ateitis.

Tačiau visos strategijos, ypač parašytos valdžioje esančių užsa-

kymu, turi mažiausiai tris trūkumus, kurie jas verčia beveik niekinėmis.

Pirma, bet kuri valdžios užsakyta strategija privalo būti optimistinė. Jokia vyriausybė „nepirks“ studijos, pranašaujančios blogus laikus tai vyriausybei valdant. Nupirks nebent „geltonoji“ spauda. Gyvenimas, deja, toks, kad vien tik gerų laikų nebūna, veikiau atvirkščiai, tad ir strategija pasmerkta neišsipildyti.

Antra, strategija privalo būti politiškai korektiška. Vargu ar kuri nors vyriausybė išdrįs planuoti, kad per dvi dešimtis metų padidins savo teritoriją kaimynų sąskaita ar išspręs seną teritorinį ginčą karo metodais. Būtų skandalinga, tačiau istorija moko, kad visais laikais daugiau problemų buvo sprendžiama mūšio lauke, o ne „sveikos konkurencijos“ sąlygomis. Vadinasi, ir dėl šios priežasties valdiškos strategijos pasidaro niekinės.

Trečia, strategija niekaip neatsižvelgia į neracionalius jausminius dalykus: geri kaimynystės santykiai tarp skirtingų tautų, šeimos stabilumas, bendruomeniškumas, nenumato ir „juodųjų gulbių“ – tų neplanuotų istorijos nutikimų, kurie dažnai būna kur kas reikšmingesni už racionalius istorijos konstruktus. Tiesą sakant, ir negali atsižvelgti, nes kas neracionalu, tas neprotinga, o neprotingai rašyti strategijų juk negalima.

Jei jau taip, tai kas šiandien gali parašyti mums tikrą ateities scenarijų, tikrą ir planuotiną XXI amžiaus istoriją? Ar daug rasime tokių visai nepriklausomų ekspertų (nepriklausomų net nuo projektų finansuotojų), kurie nebijotų pasakyti, kas gi iš tikrųjų mūsų laukia ir kokios geopolitinės svajonės gali virsti tikrove. Kartais belieka remtis tik rašytojais fantastais, nes politologai visada turi argumentų paaiškinti, kodėl gyvenimas vyksta ne taip, kaip jie sakė prieš metus, kitus.

Priminsiu, kad net ir tie, kurie mano istoriją esant planuojamą, yra sukaustyti garsiųjų Francis Baconas stabų, visas objektyvumo siekimo pastangas paverčiančių paprasčiausiomis emocijomis

ar neracionaliais sprendimais. Suprasdamas F. Bacono perspėjimus, padariau išvadą, kad istorijoje, be galių ir proto, išskaičiavimų ir logikos, gausu kiekybiškai niekaip nepamatuojamų emocijų bei istorinių ir politinių nuodėmių. Maža to, ne šalti ekonominiai skaičiavimai ar racionaliai apibrėžti nacionaliniai interesai, o emocijos, išankstiniai įsitikinimai ir net prietarai diktuoja esminius politinius sprendimus. Pakanka dėmesingiau pasklaidyti subtiliau parašytas Europos istorijos studijas, pavyzdžiui, Normano Davieso, ir nebus sunku suprasti, kad europiečiai, dažnai laikantys save racionaliausia žmonijos rase, priimdami politinius sprendimus yra jausmingi, aistringi ir nesivadovauja jokiais racionaliais algoritmais. Tas pats, tik gal didesniu mastu galioja visoms kitoms civilizacijoms.

Jeigu taip, tai žmonijos istorija yra daugiau nei mokslas ar politinių sprendimų rezultatas. Joje yra nuodėmės dimensija, vadinasi, turi būti ir sava skaistykla.

O kokie racionalūs faktoriai gali nulemti mūsų ateitį?

Demografinis. Populiacija auga netolygiai, bet augimo greitis mažėja, islamo šalyse, beje, mažėja greičiau. 2050 metais gali būti 9 mlrd. gyventojų. Dauguma bus jau urbanizuota, t. y. apie 5 mlrd. gyvens miestuose. Apie 2045 metus pasaulyje senesnių kaip 60 metų amžiaus žmonių bus daugiau nei nepilnamečių (Europoje tai jau atsitiko 1995 metais). Europiečių vidutinis statistinis amžius dabar yra apie 40 metų,

2050-aisiais bus jau apie 50. Dabar senų žmonių išlaikymui Europa išleidžia apie 15 proc. BVP, po keturiasdešimties metų išleis apie trečdalį. JAV atrodo kur kas geriau – amerikiečių bus per 400 milijonų, o vidutinis jų amžius – šiek tiek daugiau nei 40 metų. Nepaisant AIDS ir kitų negerovių, 2050 metais afrikiečių bus apie 2 milijardai, tai yra daugiau kaip penktadalis visos žmonijos. Indijoje gyvens 1,6 milijardo, Kinijoje – 1,4 milijardo, Rusijoje tik šiek tiek daugiau nei 100 milijonų. Tačiau bet kuriuo atveju gali kilti konfliktas dėl netolygaus gėrybių ar resursų panaudojimo – ki-

taip sakant, tarp svajonės „visi žmonės lygūs“ ir praktinio jos įgyvendinimo. Vidurio Rytų ar Afrikos ekonomikos tiesiog nebegalės suteikti galimybių visiems naujai atsirandantiems darbingiems žmonėms, Vakarams teks neišvengiamai peržiūrėti savo globalią atsakomybę ir jos galimybių ribas. Tiesą sakant, tai racionalus ir protingas scenarijus, kuriame reikia kiekvienoje pastraipoje pridėti išlygą „jei tendencija nepasikeis“. Tačiau dar taip nebuvo, kad per pusę amžiaus tendencija nesikeistų, tad visa, kas racionalu, virsta įvairiausiais neracionalumais.

Antra svarbi aplinkybė – klimato kaita. Kiek pinigų bus skiriama šiai problemai spręsti? Klimato kaita kelia ne vien ekonomines, bet ir politines problemas: etninius ginčus, kovas dėl vandens telkinių ir mineralinių resursų. Rusija ir Norvegija vis labiau klimpsta ginčiuose dėl Špicbergeno ir Arkties vandenyno, kuriame į resursų medžioklę įsijungia ir kitos šalys. Atsiranda problemų net JAV ir Kanados santykiuose, nekalbant jau apie senas žaizdas Afrikoje ar tarp Indijos ir Kinijos. Žiūrint racionaliai, žmonija protinga, kaip nors susitars, o tikrovėje gali neracionaliai dar labiau susipykti...

Trečias svarbus faktorius – energijos rinka, jos galimybės, iš čia kylantys netolygumai bei disproporcijos. Jie akivaizdžiai veda į būsimus konfliktus dėl energijos šaltinių ir energijos kainų. Situaciją radikaliai gali pakeisti tik kokia nors „juodoji gulbė“.

ĮDOMYBĖS

Be abejo, gyventi reikia kur kas tvarkingiau, gamta yra mūsų namai, tad draugiškas santykis su gamta, visa, ką populiariai vadiname ekologiškesniu gyvenimu, yra sveikintina ir turi būti puoselėjama. Vis dar esame daugiau gamtos chuliganai nei harmoninga gamtos dalis.

Tačiau mūsų kova su klimato kaita šiek tiek primena žmogų, kuris nesaijingai valgydamas nutuko ir dabar nori numesti svorį. Devyniems iš dešimties reiktų tiesiog mažiau valgyti. Bet tuo pat metu devyni iš dešimties nori rasti sprendimą, kad ir valgyti būtų galima daug, ir svoris neaugtų. Tad ieškoma įvairių gudrybių, kurios dažniausiai yra saviapgaulė – ar randame svarstyklės, kurios rodo mažiau, nei priklauso, ar sugalvojame kokią „naują“ kalorijų skaičiavimo metodiką, arba valgome, o paskui miname nevažiuojantį dviratį, kad „sudegintumėm“ kalorijas. „Šiltnamio dujos“ gaminasi ir gaminant maisto perteklių, ir jį deginant...

Kovoje su klimato kaita kažkas panašaus. Ketinama gamtines dujas išbraukti iš iškastinio kuro kategorijos ir perkelti į ekologiškai „švaraus“. Tada visi tapsime neva ekologiškesni. Ekologinius rodiklius atskirai paimtoje šalyje galima labai pagerinti uždarius taršias gamyklas ir jų gaminamus produktus tiesiog nusiperkant iš tų, kurie gamina ir teršia... Elektromobilis yra gal ir tikras gėris mieste, bet jis dažnai naudoja elektrą, pagamintą iš to paties iškastinio kuro, tad, kaip pasakytų fizikai, entropijos dėsnio čia niekaip „neįveikiame“. Galima lengvabūdiškai priimti politinį sprendimą, draudžiantį minėti entropijos dėsnį, bet jis pats savaime neišnyks. Demografų svajonėse įžvelgiu idėją, kad geriau pasaulyje gyventų mažiau žmonių, galinčių vartoti be saiko, negu daugiau, gyvenančių harmonijoje su gamta.

Liūdnuos pastebejimus galima tęsti...

Mes panašūs ir į tuos, kurie įtikino save, kad dabartinis pasaulis yra amžina jaunystė ir jį reikia žūt būt išsaugoti. O gal mums reikia prisitaikyti prie besikeičiančio pasaulio. Pasaulį reikia saugoti, bet ne prievartauti jį tokį būti, koks jis niekada tikriausiai nebus. (Pandemija mus moko, kad reikia keisti gyvenimo būdą, nors dar nenorime to pripažinti.)

Išmirsime kovodami ar išgyvensime prisitaikydami?

Mes gal pernelyg optimistiškai galvojame, kad galime valdyti gamtą. Gamtai reikia leisti būti gamta. Gamtos keitimas pagal mūsų poreikius yra marksistinis konceptas (tiksliau - Friedricho Engelso brošiūra „Darbo vaidmuo beždžionės sužmogėjimo procese“ apie tai, kad beždžionė tapo žmogumi ne prisitaikydama prie gamtos, bet keisdama ją...). Su gamta reikia elgtis subtiliai, gamta nėra klaida. Klimatas keitėsi jau ne kartą, o ir mūsų žmogiškoji civilizacija, jei antropogenezės mokslininkai nemeluoja, atsirado klimatui atšilus ir ištirpus ledynams.

Ketvirta – visuomenės iracionalumai: religinis ekstremizmas, žvaigždžių kultas, logikos ir mokslo prestižo sumenkėjimas. Kitaip tariant, postmodernas. Nyksta nacionalinė (etninė) savimonė, bendruomenės tampa labiau individualizuotos, labiau pažeidžiamos, mažėja solidarumas ir konsolidacija. Žvaigždžių kultas dažniausiai yra pakaitalas nacionaliniams herojams ir nacionalinei savimonei. Nacionalinis interesas vertinamas vis mažiau, informacijos sklaida leidžia skleisti visai neautorizuotą informaciją, tad plinta pseudomokslas ir dezinformacija, atsiranda galimybė ir pseudoidėjoms (metafilosofijoms), kurios atrodo visai patrauklios. Tai panašu į svajonių bendruomenę: kiekvienas turime savo Dievą, savo filosofiją, savo moralę, giname tik savo interesus, galiausiai pasijuntame be valstybės, be teisės, be galimybių. Tikrai panašu į tiesą!

Penktas požymis – valstybės galios mažėjimas ir funkcijų menkėjimas, kai silpsta ir menkėja tarpvyriausybinių, valstybių narystę paremtos institucijos – JT, ES, NATO. Valstybės galia tiesiog ima netekti prasmės. ES galinga, bet daugumai europiečių tolina institucija. Piliečiai mano iš viso neturį galimybių atsiremti į kokią nors valdžią.

Galiausiai šešta – neigiamoji globalizacijos pusė: tarptautinis terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, masinio naikinimo ginklo platinimas, „asimetrinės“ grėsmės, epidemijos, migracija. Pranašaujame savo civilizacijai veikiau žlugimą nei klestėjimą, vadinasi, numatome negatyvų ar net juodą scenarijų, nes dabar gamtos katastrofos visuomenės nuomonę formuoja rimčiau nei mokslas, technologija ar politika. Vakarams XXI amžius yra XX-ojo tęsinys, o kiti pasaulio regionai nesiūlo jokios alternatyvos. Gal ir gerai, kad nesiūlo, nes ligšioliniai siūlymai labai susiję su... Rugšėjo 11-ąja.

Visa tai – grėsmės ir karo prielaidos. Kiekvienas iš minėtų požymių gali tapti konflikto priežastimi. Pažymėtina, kad užkirsti

kelio nė vienam iš požymių neturime recepto. Situacija nesikeis, kol neatsiras naujas scenarijus, kuris gali kilti arba iš gilaus mokslo, nors tai mažai tikėtina, arba iš kokios beveik atsitiktinai gimusios megaideologijos.

Pasaulio Tvarka visiškai išsikvėpusi, pasaulis nebevaldomas. Reikia naujos tvarkos? Bet gal prieš tai – naujo karo?

Tai jau nebe tradicinis, o postmodernus karas. Kaip jau kalbėjome, jis gerokai skiriasi nuo XX amžiaus įprastų karų su masinėmis armijomis, karo prievolininkais, mobilizuojamais karui, karo taisyklėmis ir biurokratija. Naujasis karas reikalauja ne karių biurokratų ir vykdytojų, bet karių romantikų. Rugsėjo 11-oji greičiau atskleidė chaoso didėjimą, parodė, kad nėra nei solidarumo, nei bendrų vertybių, ir vieningos žmonių civilizacijos iš esmės nėra, vadinasi, mūsų supratimas apie pasaulį veikiausiai neteisingas. Tai reikia pripažinti rimtai, ne šiaip sau.

Tai ko tikėtis?

Amerika neišnyks per keliasdešimt metų, nes niekas nenori, kad ji išnyktų. Net ir jos nemylintys. Indija ir Kinija Amerikos nepavys. Jos ekonomiškai augs, tačiau joms gali tekti labiau rūpintis savo vidinėmis problemomis, nei tarptautinės įtakos didinimu. Amerikos jos nenurungs, kokie bebūtų jų santykiai su didžiąja valstybe. Ekonomikos dėsnių apibrėžti ciklai sukasi, bet jų poveikis emocijoms (žmonės to net nežino) bus svarbesnis nei prekybos režimas. Mes juk ne laikomės ekonomikos dėsnių, o juos griauame...

Kiniškosios problemos – ar tikrai stipriausia ir įtakingiausia šalis globaliame pasaulyje yra daugiausia gaminanti? Kinija gamina daug, tačiau visai nenori atsisakyti senų įpročių draugauti su blogio imperijomis. Kinija nori daug gaminti ne dėl pasaulio, o savo galiai stiprinti. Ji nesirūpina globaliais projektais (tokiais kaip klimato kaita), tik savo merkantiliniais interesais. Tad Kinija yra pasauliui konfliktiška šalis, tebekurianti sistemą, kuri jau buvo pa-

smerkta. Nė vienas prognozuotojas šiandien nedrįsta sakyti, kad Kinija norėtų laimėti karą prieš Ameriką dėl dominavimo pasaulyje. Rusija taip pat siekia veikiau revanšo, o ne naujos kokybės, tad, labiausiai tikėtina, ir šį kartą netaps pasaulio valdove, o veikiausiai darysis dar labiau problematiška. Rusija, išaugusi iš SSSR, neatsikratė didžiųjų jos problemų, bet su tam tikru entuziazmu jas paveldėjo, tad, kaip sakiau, siekia grįžimo į kažką labai seną. Rusija turi pretenziją, jei modernizuosis, taip pat būti pirmaujančia šalimi. Tačiau ji modernizuoja ne gamybą, o savo garbės simbolį – armiją. Rusofobai neklydo.

Sakoma, kad Indija lenks kinus gyventojų skaičiumi ir jauna bendruomene, tačiau kas iš to išsirutulios – intelektinis potencialas, paslaugos ar naujos idėjos? Futuristai optimistiškai mato Indonezijos, Irano, Turkijos ateitį. Laisva rinka taip pat gali būti ne visagalė. „Valstybinio kapitalizmo“ šalys – tai Pietų Korėja, Taivanas, Singapūras. Jos yra gero valstybinio valdymo simboliai. Kita vertus, Subsacharinė Afrika ir toliau liks atsilikusi ekonomiškai, nestabili politiškai, persunkta potencialių konfliktų ir stresų. Nėra idėjos, kaip situaciją pakeisti. Lotynų Amerika, jei nesugrius dėl populizmo, gali tikėtis virsti vidutinių pajamų kontinentu. Drįstančių drąsiau apie tai kalbėti nėra.

Turės augti nevalstybinių ar tarpvalstybinių darinių įtaka. Neabejoju, kad atsiras ir daugės kriminalinių valstybių, kuriose žmonių valia, beje, valdžios vairą ims kriminalai ar gentinių klanų vadovai. Galima tam tikra valstybinių ir nevalstybinių valdžių simbiozė. Susiformuos vadinama globali multipoliarinė sistema (galbūt su regioniniais centrais), kuri išties nėra tokia saugi kaip unipoliarinė ar bipoliarinė. Ji bus visai nepanaši į dabartinę, kuri vis dar tebėra savaip pririšta prie Antrojo pasaulinio karo rezultatų.

Energijos, maisto ar vandens problemos yra lengviau išsprendžiamos nei politinės problemos. Biologinės egzistencijos problemos neturi tautybės. Energetikos problemos, tiesa, turi piniginę

išraišką.

Problemas, susijusias su pinigais, galima spręsti tol, kol pinigų yra. Kai jie baigiasi, neišvengiamai atsiremiamė į biologinį išgyvenimą. O jo alternatyvos sprendžiamos ne maisto dalijimo, o moralės plotmėje. Ateitis priklauso mūsų moraliniam apsisprendimui. Mūsų jausmams.

Net ir energijos ar klimato problemų šviesoje JAV liks absoliučiai stipriausia, nors gal ir santykinai silpnesnė nei iki šiol. Jei reikės dorotis su daug didesne valstybių valdymų formų įvairove – nuo tradicinės demokratijos iki kriminalinio valdymo, nebaigtų pereinamųjų laikotarpių, postmodernių ir labai nestruktūruotų šalių bendruomenių. BRICS šalys tikrai nepakeis pasaulio taip, kaip kažkada jį pakeitė Vokietija ar Japonija. Juolab kad BRICS šalių gerovė yra veikiau tarnavimas esančiai sistemai, o ne alternatyva jai. Prognozuojau, kad pasaulį keis klimato, vandens problemos, ligos, bet ne alternatyva esančiai demokratinei Pasaulio Tvarkai. Vakarų saulėlydį teks dar kartą atidėti.

Artėjant į apibendrinimą galima teigti, kad kol kas planuotojai XXI amžiui kaip optimistinį variantą siūlo tik XX amžiaus tąsą, nieko daugiau.

ĮDOMYBĖS

Ivano Krastevo knyga „After Europe“ yra labai įdomių metaforų bei įžvalgų rinkinys, viena iš nedaugelio studijų, apie tai, kokie nepageidautini scenarijai gali mums nutikti. Net ir ES mylėtojams verta perskaityti ar pamąstyti.

...Mes (ES, kokia ji yra dabar) esame vis dar „istorijos pabaigos“ produktas. „Istorijos pabaiga“ leido mums tapti Vakarais, bet nebuvo pasaulinė revoliucija. Ji taip pat jau pasibaigė. Pasaulio Tvarkos elementai – demokratija, rinkos ekonomika, žmogaus teisės daugelyje pasaulio vietų nėra laikomos triada, kuri turi ir gali sukurti gerovę. Istorijos pabaigos idėja buvo tai, kad be trijų minėtų dalykų neįmanoma sukurti laimingų žmonių bendrijos, tačiau daugelyje pasaulio vietų manoma, kad galima, manoma, kad demokratija (ypač liberali demokratija) yra tikrasis pasirinkimas tada, kai leidžiama pasirinkti. Europa pasmerkė nacionalizmą ir „atsiskyrė“ nuo religijos, bet nacionalizmas (tautiškumas) bei tikėjimas (religija) yra daugelio šalių politikos pagrindas.

Mes (ES) tampame vis labiau išskirtinis atvejis pasaulio politikoje. Nebe pavyzdys, kaip reikia gyventi, o rezervatas, kuriame gyvenama gerai.

ES siūlo: kurkit savo šalis pagal mūsų modelį. Bet mes jau nebesame sekimas modelis. Migracijos krizė rodo, kad kur kas lengviau yra atvykti į ES, nei bandyti kurti „europą“ savo šalyse, juolab kad ES labai nebenori plėstis ir priimti naujų narių. (Gal kažkas panašaus buvo su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, kai buvo daug norinčių prisijungti, bet labai pasiruošusių?)

Man regis, kad Baltarusijos-Lietuvos siena skiria du rezervatus – SSSR rezervatą nuo „istorijos pabaigos“ rezervato. Todėl ji tampa vis labiau „skausminga“.

Sienų atvėrimas prieš 30 metų simbolizavo laisvę, dabar simbolizuoja nesaugumą.

Daugiau kaip 90 procentų žmonių likimą šiandien didele dalimi lemia tai, kokioje pasaulio vietoje jie gimė. Tą fatalistinę būseną gali pakeisti tik migracija.

Akivaizdūs Vakarų (W) ir Rytų (E) nesusipratimai Europos Sąjungoje. Esame vis dar linkę manyti, kad E yra atsilikusi, besivejanti, besimokanti. Jei kur nesutariame, tai W yra protingoji pusė, E – kaltoji ir kažko nesuprantanti, nes W yra „tradicinė“ demokratija, o E – „naujoji“. Bet ar tikrai taip, ar tikrai ta vadinama tradicija yra tradicija, juk W demokratijos ne tokios jau labai senesnės ir nepergyvenančios krizių?

Nepamirškime ir meritokratijos. Ekspertų valdžia, nors ir atrodo viliojančiai, nėra toks jau gėris.

Naujoji politikų karta nori būti protinga. Ji moka valdyti ir administruoti, bet nemoka aukotis. Ji žino, kaip turi būti, bet nemoka dirbti sąlygose „kaip yra“. Briuselis yra per daug protingas, bet atrodo bejausmis, tad juo žavimasi, bet jis nėra mylimas ir juo nepasitikima.

Pastaraisiais metais Briuseliui reikia daugiau laiko skirti einamosioms bėdoms spręsti, nei planiniam ES gerovės kūrimui. Esame vis labiau politikos objektas (mus „dalijasi“ Kinija, JAV, Rusija...).

SVAJONĖS...

Svajonės – ne detalus modelis. Mūsų užduotis dabar – pagalvoti, kuri iš tų svajonių arčiau širdies ir arčiau realybės. Tai nebūtinai turi sutapti.

Kas esame: ateities kūrėjai ar aukos?

Kai kurie tyrinėtojai sako, kad yra keli (tarkime, šeši) ateities konceptai. Ateitis gali būti buvusių istorinių įvykių tėkmės projekcija į perspektyvą – tai paprasta. Ateitį galima įsivaizduoti kaip praeities klaidų taisymą – nelengva. Ateitį logiška sieti su alternatyvių raidų konkurencija. Įmanoma, jog ateitis – tai reguliavimas pagal iš anksto suplanuotą schemą. Tai labai patrauklu ir geidžiama, nors istorija sunkiai tam pasiduoda. Ateitis – tai orientacija į žmogaus socialinius poreikius arba tokia, kokios niekas niekada anksčiau neplanavo. Aš dar minėčiau ateitį *a la carte* – kiekvienam savo.

Kad būtų lengviau, prieš imdami drąsiai svajoti, turime atsakyti į šešis klausimus.

Pirmas. Kas ateityje laukia mūsų, kaip fizinių būtybių? – ilgą amžiškumą, vis didesnis apsiginklavimas technologijomis ir priklausomybė nuo jų? O gal ekologinė katastrofa? Technologijos nepailgina amžiaus. Pailgina senatvę.

Antras. Kokia ateitis mums kelia baimę? Kad patirsime smurtą, susvetimėjimą, vienetvę? Ar galime ką nors pakeisti?

Trečias. Kokie mūsų ateities prietarai (lyčių lygybė, šeimos suirimas, egoizmas) ir kuriuos esame pasiryžę ginti?

Ketvirta. Ar yra alternatyvų mūsų prietarams?

Penkta. Kokia ta mūsų svajonių ateitis?

Šešta. Ar esame tokie galingi, kad galėtume įgyvendinti savo svajones?

O štai ir pačios svajonės

Amerikietiškoji svajonė – Pax Americana. Tai JAV dominuoja-

mas pasaulis, kuriame be perstojo kovojama už vadinamąsias amžinąsias arba pamatines vertybes – laisvę, demokratiją, žmogaus teises ir visas jas palaikančią liberalią rinkos ekonomiką.

Demokratija bei rinkos ekonomika padarys mus laisvus ir patiturinčius – argi ne to visi nori, pradedant skandinavu, įsikūrusiu dviaukščiame name prie įlankos, baigiant Burkina Faso Sacharos klajokliais, tikinčiais, kad ir jie verti gyventi „žmoniškai“. Amerikiečiai svajojant, visos pasaulio tautos gali sugyventi ir pasiekti „fukuyamišką“ istorijos pabaigą.

Amerikos optimistai mano, kad globalizacija iš esmės yra negrįžtama, tik dar po gero dešimtmečio ji bus mažiau vakarietiška, pasidabins azijietiškais (mažiau tikėtina – afrikietiškais) drabužėliais. Pasaulyje turės išlikti ligšiolinė liberaliosios ekonomikos tvarka ir dabartine nuosavybės bei pinigų sistema paremti santykiai, tai yra tos pačios ekonomikos taisyklės. Pasaulis turėtų iš esmės turėti. Vis didesnę įtaką įgaus transnacionalinės korporacijos, kurios savotiškai denacionalizuos ekonomiką, tad valstybės priklausys ne nuo savo politinės valdžios, o veikia nuo korporacijų, sunyks dirva nacionalizmui ir nesveikai tautinei konkurencijai. Visi kaip vienas mano, kad sustiprėjusios Azijos ekonomikos bus pagrindiniai prekių ir paslaugų teikėjai. Svarbus ir energijos tiekimo faktorius. Optimistinis scenarijus sako, kad susitarimas su vis dar turinčiais naftos ir dujų yra tikėtinas ne blogesnėmis kaip iki šiol sąlygomis.

JAV ekspertai mano, kad tuo atveju konfliktų tikimybė maža, nors lieka galimybės kilti technologinės pažangos iššauktoms aplinkos ir sveikatos apsaugos krizėms. Tarptautines grėsmes turėtų pavykti nugalėti racionaliomis priemonėmis – pavojingas šalis neutralizuoti siūloma ekonomine nauda iš bendradarbiavimo, suinteresuotumu veikia palaikyti esamą situaciją, negu ją keisti. Terorizmo protrūkiai turėtų būti lokalūs, nesunkiai sunaikinami.

Tai scenarijus, numatantis, kad žmonija liks moderni ir nepasiduos visoms minėtoms postmodernizmo pagundoms... Taip gali

būti, jei amerikiečiai ir jų bičiuliai europiečiai įrodys, kad jų technologinis pranašumas visiškai nekoreliuoja su demoralizacija, kitaip sakant, jei pavyks grįžti prie vadinamos tradicinės moralės... Iki šiol niekam pasaulyje nepavyko kokia nors forma grįžti į praeitį – kiekvienas bandymas gimdydavo kažką kokybiškai naujo.

Pesimistai šioje vietoje įspėja, kad taisykles gali pradėti diktuoti Azijos gamintojai, tokie kaip Kinija, o ten tvarka neliberali. Kinija panaši į Sovietų Sąjungą, rinka čia tik santykiuose su Vakarais. Pačioje Kinijoje jokios rinkos nėra, ir jei savanoriai vergai nenorės dirbti kaip dirbę, iš Kinijos ekonominio stebuklo ir žavėjimosi juo gali nieko nebelikti. Dauguma neeuropinių demokratijų kol kas yra labai trapios ir jų tęstinumas neužtikrintas.

Nesėkminga globalizacija laikomas toks amerikietiškas scenarijus, kai elitas, turtingos valstybės laimi, bet pasaulio dauguma skursta. Senstanti visuomenė, imigracija, kultūrinė ksenofobija, terorizmas – tai pasaulis, kurį imti savo amerikietiškon atsakomybėn ne taip jau lengva, o pakeisti dar sunkiau. Tai iš tiesų globalizacijos silpnėjimas, kurio JAV tikrai nenorėtų. Stiprėtų Europos, Azijos, Amerikos taptumai, stiprėtų prieštaravimai tarp šių jėgų, ypač prieš JAV dominavimą ir globalizavimo skatinimą. Didėtų regionų prekybinis bendradarbiavimas ir konkurencija tarp šių regionų, sprendžiamos regioninės, ne pasaulinės problemos. Galimi konfliktai anapus šių svarbiausių regionų. Būtų įmanomas net interesų ir nuomonių išsiskyrimas pačioje euroatlantinėje erdvėje, pvz., nesutarimai tarp Europos Sąjungos šalių ir JAV įvairiais klausimais ekonomikos, prekybos srityje, formuojant požiūrį į Trečiojo pasaulio ar buvusias sovietų kontrolės šalis. Globalizacijos priemonės būtų imamos naudoti ne regionams bendrauti, bet tarpusavio varžyboms ir karams.

Migracija taptų svarbiausiu tarptautinių santykių įtampos židiniu. Technologijos panaudojamos ne tiek gerovei kurti, kiek naujiems ginklams ir nusikaltėlių tinklams kurti. Tarptų nelegali ekonomika.

Tarptautinis terorizmas taptų problema, kurios neįmanoma nugalėti, su terorizmu tektų koegzistuoti. Bet naujas Šaltasis karas turėtų kilti ne geografinėje, o veikiau funkcinėje – įsitikinimų ir politinių ideologijų – dimensijoje, kibernetinėje erdvėje ir panašiai.

Tai scenarijus, numatantis, kad bus konfliktas tarp europiečių pastangų išsaugoti modernų mąstymą, ir kito pasaulio, kuris tą moderną atmeta, nors, tiesą sakant, nebūtinai siekia būti postmodernus. Taigi didžiausias amerikiečių priešas, matyt, bus tas nelemtas postmodernas, kuris niekaip nedera su modernia ir logiška amerikietiška svajone.

Pesimistišku scenarijumi amerikiečiai laikytų ir dar vieną – nepoliarinio pasaulio – formavimosi galimybę. Pasak jo, JAV ekonomika silptų, ją apimtų sąstingis. Augtų įtampos su Europa, JAV atitrauktų savo karines pajėgas iš Europos, Japonijos, Korėjos. Politinės krizės Lotynų Europoje verstų JAV sutelkti dėmesį vien į Amerikos žemyną. Azijoje pagrindinį vaidmenį imtų vaidinti Kinija. Nebeveiktų nei globalūs, nei regioniniai krizių reguliavimo būdai. Pasaulis po truputį grįžtų į savotišką visaapimančią anarchiją, iš kurios vėliau gal iškiltų naujos didžiosios valstybės.

Atrodo, amerikietis gali gražiai svajoti. Bet svajonės išsipildymas priklauso ne tik nuo jo paties. JAV gali likti didžiausia ir stipriausia pasaulio valstybe, tačiau prognozuotojai bando atsargiai sakyti, kad ji turės veikiau taisyti kitų klaidas, negu įgyvendinti savąją moralią politiką.

Amerika, jos pačios dideliame liūdesiui, bus ta, kuri už viską atsako, tačiau negali nei pasinaudoti savo jėga, nei reikalauti, kad kiti jos klausytų. Vis labiau aišku, kad JAV net ir kartu su Europa šiandien nėra pajėgios išspręsti nė vienos bent kiek rimtesnės pasaulio problemos, vadinasi, bendrauti su kitais būtina. Globalus euroatlantinės bendrijos dominavimas (gerai tai ar blogai, dar nežinia) baigiasi.

Pasak jau cituoto G.Friedmano, Vakarų civilizacija, o ypač JAV,

susiduria su keliomis problemomis, žlugdančiomis ją kaip civilizaciją. Amerikiečiai turi tris trūkumus: siekių, kiekybės ir išsilavinimo. Jie (o europiečiai dar labiau) yra aptingę ir nori veikiau pasyviai vartoti, o ne aktyviai kurti. JAV inžinierių ir mokslininkų skaičius mažėja, vis labiau remiamasi jų „importu“, amerikiečių vidutinis išsilavinimas, lyginant su kai kuriomis Azijos šalimis, mažta.

Nepaisant viso to, kas pasakyta apie visuomenės pažangos ir tobulumo rodiklius, demokratijos rodiklis tebėra BVP, tenkantis vienam gyventojui, BVP augimas per metus ar penkmetį. Europa kenčia, tačiau dėl savo BVP ji yra tai, kas kitoms civilizacijoms – nepasiekama svajonė.

Pasiūlymai „elkitės kaip mes“ kokiai nors Afrikai atrodo beviltiškai, o Azijai – lyg prieštaraujantys jų idėjoms, pvz., „konfucianistinėms“. Beje, kas sakė, kad demokratija, rinkos ekonomika ir žmogaus teisės yra teisingiausias žmonijos gyvenimo būdas? Gal laikas išrasti kažką naujo? Tai dar vis ne pačios pesimistiškiausios įžvalgos. Pesimistiškiau atrodo vadinamasis civilizacijų konfliktas, kurį numatė daug kartų kritikuotas, tačiau iki galo taip ir nepaneigtas Samuelis Huntingtonas. Jis savotiškai įrodo, kad globalizacija ne tik verčia mus pakeisti tvarką, bet ir pačią sampratą apie tai, kas yra tvarka. Globalizacija ir postmodernas – pagrindiniai naujos tvarkos „darkytojai“, kurių akivaizdoje karas dėl tvarkos gali pasirodyti esąs būtinas žmonijos raidos elementas.

Demokratijos nepradeda karo. Daug kartų girdėta frazė, išrasta tikriausiai tų, kurie norėjo įrodyti demokratijos taikumą, teisumą, racionalumą ir galiausiai priešiškimą tokiam nehumaniškam reiškiniui kaip karas. Demokratijos nepradeda karo, tačiau ir demokratijoms tenka kariauti. Jos gali būti užpultos, jos gali būti izoliuojamos ir naikinamos, joms gali būti grasinama. Demokratija padarė mus laisvus ir laimingus, tad kova už demokratijos išsaugojimą turi mums prilygti šventajam karui, demokratijos plėtra ir gilėjimas – mūsų šventajai misijai. Juk visas euroatlantinis pasaulis, kurio dalis

esame ir mes, deklaruoja prieraišumą šventiems ir nepakeičiamiems demokratijos principams. Amerika, pavyzdžiui, yra ta šalis, kuriai demokratija yra tolygi nacionalizmui, tad jos gynimas – tautinio išlikimo sąlyga.

Nenuostabu, kad JAV demokratija išgelbėjo Europą per abu pasaulinius karus, JAV išsprendė Bosnijos karo ginčą, galiausiai JAV ryžtas ginti ir konsoliduoti demokratiją leido Vidurio Europai integruotis į euroatlantines struktūras. Būdama viena Europa būtų dar ilgai demokratiškai svarsčiusi: reikia ar nereikia jai buvusio sovietinio bloko, reikia ar nereikia kištis į Balkanų ar buvusios SSSR „reikalus“?

Nenuostabu, kad NATO struktūroje „pirmuoju smuiku“ groja amerikiečiai. Jie sukūrė kažką realaus ir patikimesnio už vien tik gynybinį aljansą, už ES bendrąją užsienio bei saugumo politiką su nesibaigiančiomis svajonėmis apie bendrą Europos gynybą. Istorija įrodo, kad Europos gynyba be JAV visiškai neįmanoma. Nenustebčiau, jei Turkijos klausimą galiausiai taip pat nuspręstų JAV spaudimas, jei tas pats JAV spaudimas priverstų Europos demokratų, nemėgstančių karo, rimčiau pažiūrėti į Balkanų bei Kaukazo problemas.

Šiandien Amerika, kokia ji bloga, naivi, demoralizuota (kaip kas kad mano) bebūtų, yra vienintelė Europos išeitis.

Pax Americana modelis, kaip jau minėta, yra XX amžiaus idėjų tęsinys, ir nieko daugiau, tad jis galimas, jeigu pasaulyje nieko neįprasto neįvyks – pasaulis tiesiog toliau globalizuosis (o gal tik virtualizuosis). Europa ir JAV tuomet gali būti ramios – jos dar ilgai bus dominuojančios jėgos, jos diktuos žaidimo taisykles. Suprantama, tai lengvas modelis šiuolaikiniam pasauliui, todėl ir nestinga žmonių, manančių, jog taip ir bus, nestinga ir didžiųjų asmenybių, propaguojančių tokią įvykių eigą.

O jei jau taip, tai belieka apsispręsti, ar mes už sotų, malonų, turtingą gyvenimą, ar mūsų laimės pojūčiui iš tiesų reikia ko

kito?

Taigi šio modelio kūrėjai turėtų melsti, kad islamas, budizmas, Rusija ar Afrika neiškrėtų kokio nors netikėto akibrokšto. Ir kad pernelyg nepasinertume į postmoderną.

Europietiškoji svajonė – Davoso pasaulis. Tai bene paprasčiausias, ekonomine nauda paremtas scenarijus, numatantis, kad pasaulį turėtų vis labiau valdyti ir vis labiau nepasotinami tapti ekonominiai interesai – vartojimo ir turėjimo, žinių ekonomika bei postmodernas tarnautų vis didesnėms vartojimo galimybėms. Gamintojais ir paslaugų tiekėjais taptų, aišku, Azija, tačiau vartojimo „perskirstymas“ priklausytų JAV ir Europai, bent jau iki tol, kol azijiečiai netaptų vartotojais.

Neabejotinai yra daug argumentų, sakančių, kad pasauliui būtent to ir reikia – turtingiesiems daugiau vartoti, o atsiliekančioms kuo skubiau praturtėti ir taip pat daugiau vartoti. Kinijos ir Indijos ekonomika, kuria taip žavimasi, sukurta tik tam, kad patenkintų vis augančius vartojimo-norėjimo poreikius. Tad ateityje ekonominiai, o ne politiniai ar kultūriniai forumai bus patys svarbiausi. Europos Sąjunga yra geras tokio „davosinio“ Pasaulio Tvarkos simbolis. Jei pasaulyje atsirastų daugiau tokių sąjungų, regis, būtume laimingesni.

Toks scenarijus logiškiausias, nes atrodo, kad žmonės juk gyvena pasaulyje tam, kad gyventų vis geriau, o ne tam, kad vieni kitus naikintų. Zbigniewo Brzezinskio nuogaustavimai, kad XXI amžiaus pradžioje Azijoje vyksta panašūs procesai, kokie vyko prieš šimtą metų Europoje, po didelio optimizmo patyrusioje net du pasaulinius karus, ne vienam dabarties žmogui atrodo tušti plepalai – argi dabar kas norės sunaikinti savo gerovę dėl kažkokios idėjos?

Nors Europos integracija ir išgyvena bene didžiausią krizę savo istorijoje – demoralizaciją, politinę stagnaciją, identiteto problemą – ji vis dėlto yra patraukli ne vienam pasaulio regionui.

Europos bendruomenė sensta fiziškai ir kažką reikės daryti,

kad neišmirtų. Paprasčiausias sprendimas, kai nesugebame turėti vaikų, yra importuoti žmones. Amerika kažkada pabandė ir tapo supervalstybe, tad jei ES pasuktų jos keliu ir imtųsi protingos imigrantų pritraukimo politikos, ji pati gal taptų superorganizacija. Tačiau toje pat Europoje yra didelių antiimigracinių idėjų: viena – tai nacionalinio identiteto pajautimas, antra – europiečių neryžtingumas priimti radikalius globalius sprendimus.

Yra keli svarbiausi „davosinio“ modelio trūkumai. Pirmutinis – niekada pasaulis politiniuose sprendimuose nesivadovavo nei ekonomine, nei teisine logika, veikiau ideologiniais interesais (pilvas nėra pagrindinis organas politikoje). Antra – pagal šį modelį turėtų ateiti istorijos pabaiga, nes žmonės jau nebeprodukuos istorijos. Tačiau iki šiol istorijos kūrėjai būna ne trokštantys likti tokie, kokie yra, o tie, kuriems tvarka kažkuo nepatinka. Europa ir JAV čia lyg ir yra tie, kuriems svarbiau ne naujos tvarkos, o senųjų išsaugojimas. Todėl Davoso pasaulis ypatingas tuo, kad ekonominės bei technologinės naujienos reikalingos ir sveikintinos, o štai politinės – visai ne. Net atvirkščiai.

Europa – tai ne tik reali gerovė, bet ir jos mitas. Milijonai žmonių Afrikoje tik ir svajoja, kaip čia persikėlus į seną gerą Europą. Europa nenori kariauti, ji mano, kad integracijos modelis vertas ne tik pagarbos, bet ir meilės. Todėl europietis tikisi, kad pasaulinę taiką ir šviesią ateitį galima nupirkti solidarumo mokesčiais ir valstybių įsipareigojimais remti Afrikos ar Azijos konfliktų aukas. Ko Europa nelabai nori matyti – ją myli ir jai laimės linki toli gražu ne visi.

Didėjant nevyriausybinų ir tarptautinių organizacijų įtakai, valstybės reikšmė (arba „vestfališkojo“ tipo valstybės reikšmė) turėtų tolydžio mažėti. Tai lyg ir visai apskaičiuojamas visuomenės interesas. Tačiau jau žinome, kad visuomenė lengvai pasiduoda nelogiškiems argumentams. Niekas negali tvirtinti, kad koks nors valstybės atgimimo bei stiprinimo judėjimas netaps tautinės garbės ženklu.

Jei nacizmas galėjo atsirasti XX amžiuje, kodėl kažkas tokio negali atsirasti mūsų dienomis? Štai toks V. Putinas ėmėsi atkurti Rusijos galią per vadinamą nacionalinę savigarbą. Radikalaus islamo lyderiai jau įrodė, kad Pasaulio Tvarka nėra nesugriaunama. Istorija savo ruožtu daug kartų patvirtino, kad net ir globalus žinojimas apie blogį to blogio nepanaikina.

Nereikėtų manyti, kad Davoso pasaulis yra koks nors visiškai euroatlantinis ar krikščioniškas. Dalis šalių iš neeuropietiško pasaulio, tokios kaip Japonija ar Taivanas, tikriausiai pasisakytų už „davosiško“ pasaulio tąsą, nes tokia yra jiems naudinga. Netgi islamo šalys, ypač naftos šeichų valstybės, ką besakytum, yra veikiau Davoso, nei kokios islamo karalystės rėmėjos.

Atsižvelgiant į tai, kad technologijų plėtra gali atnešti laimės iliuziją ne vienam milijonui žmonių, galima sakyti, kad Davoso modelis ne tik nenurašytinas, bet turi nemažai šansų tapti netgi ilgą laiką nominuojamu ir ginamu, nepaisant visų ten moralės problemų.

Šiandieninėje Europoje nestinga suprantančių technologinės civilizacijos moralės krizę, tačiau daug mažiau pasiryžusių atsisakyti kai kurių patogumų moralės vardan.

Europai nerimą kelia ir tai, kad globalizacija iš tikro nėra absoliuti – neapima daugelio pasaulio regionų, tad tikro, lygiateisio multipoliarinio pasaulio, kuriame europiečiai grotų pirmuoju smuiku, neturėsime net ir norėdami.

O ką siūlo pati Europos Sąjunga? Jos (tiksliau, Europos Komisijos) analuose radau penkis galimus ateities scenarijus.

1. Pergalingas laisvos rinkos žygis. Tai liberalus scenarijus, teigiantis, kad Europa, o paskui ją – Rusija, Kinija ir visas pasaulis eis liberalios demokratijos keliu. Ekonomika bus tvarkoma pagal JAV modelį. Tai gal vienas racionaliausių scenarijų, svarbia prielaida laikas tai, kad viltis apie dar geresnę kasdienę buitį europiečių sąmonėje ir toliau marins istorinio keršto, tautinės didybės, asmeninio susireikšminimo pagundas. Europiečiai, materialinės gerovės „nu-

mankurtinti“, kaip genetiškai modifikuotos bakterijos taps hedonizmo superproducentais.

2. Šimtai žydinčių gėlių („rusoistinis“ scenarijus). Jis numato ES ištiksiančią pasitikėjimo krizę, nusivylimą tradicine politika, plėtros sustabdymą ir reformų stagnaciją. Tokioje situacijoje ES šalių kohezija silpnėja, stiprėja vietinių bendrijų įtaka, etniniai ir religiniai nesutarimai. Tai labai emociškas scenarijus, racionaliai neapskaičiuojamas, bet numatantis tai, kas Europos istorijoje jau ne kartą atsitiko. O atsitiko tai, kad lemiamais momentais svarbiausias vedlys istorijoje buvo širdies balsas, o ne skrandžio urzgesys.

3. Padalyta atsakomybė. Tai socialdemokratinis scenarijus, numatantis, kad ES reformos ir plėtra tęsis, Sąjunga toliau vystysis socialiai orientuotos rinkos ekonomikos linkme. Globalizacijos raida nesusipriešins su regionalizacija. Emociškai tai taikių, dorų „biurgeriukų“ ateitis, numatanti, kad žmonės ir toliau socialistiškai atidavins sprendimus dėl jų – paprastų žmonių – būties. Šio scenarijaus „biurgeriukai“ – nemaištaujantys, paklusnūs įstatymo vykdytojai „bendrojo gėrio“ vardan.

4. Kūrybingos bendruomenės. Tai ekologinis postmodernus scenarijus, numatantis žmonių polinkį gyventi savose bendruomenėse, ypač rūpinantis asmenine ir bendruomenine gerove, aplinkosauga. Emociškai romantiškas scenarijus, kiek primenantis *science fiction* fantazijas apie keliones už Saulės sistemos ribų, kur kosminių laivų įgulas sugrauzia rasotos žolės nostalgija. Racionaliai ji neišmatuojama.

5. Triukšmingi kaimynai. Tai neramios ateities, etninių ir socialinių konfliktų, civilizacijų susidūrimo scenarijus, pagal kurį civilizacinės dvasinės vertybės taps labiau ginamos nei visuotinė materialinė gerovė. Postrenesansiški europiečiai kils į kovą ne dėl savo ūkelio ar išpuoselėto darželio prie namų. Kils į kovą už tautines, o gal net regionines idėjas.

Čia kalbama apie potencialų karą. Jis šiandien atrodo neįtikėti-

nas, tačiau tokie autoritetai kaip Georgas Friedmanas jau įrodė, kad išsipildo būtent tokie scenarijai.

Kiniškoji svajonė – Drakono ir meškos sąjunga, prie kurios galėtų „prisirašyti“ ir Rusija. Didžiausia svajonė – ekonomikos plėtra, suteikianti darbą, pragyvenimo ir praturtėjimo šaltinį visiems siekiantiems. Ekonomika virš laisvių ir žmogaus teisių – tikras marksizmo triumfas, tačiau (kaip ir stalininėje Sovietų Sąjungoje ketvirtajame dešimtmetyje) regimasis ekonomikos progresas pasiekiamas tik pigiai apmokamu, beveik vergišku darbu.

Daugelis sako, kad XXI amžius bus Azijos ar Eurazijos amžius.

Ne paslaptis, kad pastaraisiais metais apstu Kinijai palankių prognozių: sakoma, kad Kinija yra ta būsima pasaulio valdovė, ir mums nelieka nieko kito, kaip tik ruošti šiam istoriniam faktui. Formaliai Kinijos svajonė atrodo labai gražiai, nes ji – taiki valstybė, kuri (pagal „konfucianistinę“ idėją) nenori nieko nukariauti. Atvirkiščiai – ji nori sukurti harmoniją, kurioje laiminga būtų ne ji viena (vidurio valstybė), bet ir aplinkinis pasaulis.

Kinijos apologetai praktikai, nepiktnaudžiaujantys konfucionizmais, pasitelkia kelis banalius, bet lyg ir neatremiamus argumentus: Kinija – didžiausia pasaulio valstybė, penktadalis visų *Homo sapiens*. Vien tai neišvengiamai daro ją didžiausia, Kinija – sparčiai auganti ir labai konkurencinga ekonomiškai, jau beveik antroji pasaulyje, o greitai būsianti ir pirmoji, kaip Kinijos ar visos Azijos simbolis į pasaulį ateina tvarkingas, darbštus, išsilavinęs azijietis, nenorintis kariauti, nerėkalojantis radikalių religinių šūkių, nereikalaujantis socialinių išmokų, bet steigiantis restoranus, prekybos ir biznio centrus.

Kiniškos bei rusiškos svajonės pagrindas – žmonijos pragmatizmas. Kinai galvoja – ir turi pagrindo tai daryti – kad pasaulio baimė negauti Kinijos produktų yra kur kas didesnė, nei Kinijos baimė netekti rinkų.

Kinijos patrauklumo ribos gana aiškios. Pigi gamyba yra nesiskaitymas su jokiais ekologijos ar net paprasto žmogiško padarumo reikalavimais, todėl amerikietišką kelią deklaruoja šiandien daugiau šalių, bet ar pasaulis netaps tikrai kiniškas (parodant, kad demokratija yra toks pats laikinas dalykas, kokių pasaulis jau matė ne kartą, nes valgyti ir pigiai gyventi yra daug svarbiau ir patraukliau), dar klausimas.

Politologai patvirtintų tai, kad keli milijardai žmonių pasaulyje neturi jokios demokratinio gyvenimo patirties arba ta patirtis nėra maloni. Kiti sako, kad milijardai žmonių turi kur kas svarbesnių prioritetų nei laisvės ir atsakomybės derinys. Didžiausia pasaulio valstybė nėra demokratinė ir bando lipdyti panašių į save bloką kaip alternatyvą Davoso ar Pax americana Pasaulio Tvarkoms. Euroatlantiniam pasauliui belieka sutikti su tuo, kad globalizacija, o ne laisvė yra svarbiausias ekonomikos variklis. O jei jau taip, tai reikia labai rimtai pagalvoti, ar tikrai mūsų supratimas apie Pasaulio Tvarką yra teisingas. Prie Kinijos – Rusijos kompanijos prisijungti lengva. Svarbu susivienyti prieš jėgas, kurios primeta demokratijos, žmogaus teisių, laisvosios rinkos ir technologijos progreso dogmas. Mums kur kas svarbiau kukliai, bet užtikrintai gyventi, atidavus valstybei visus organizacinius rūpesčius. Kinija bei Rusija siūlo sandėrius be jokio politinio fono, moka grynais ir niekuo neįpareigoja.

Panašiai siūlo elgtis kai kurios Lotynų Amerikos ir Azijos šalys, įskaitant odiozinius Venesuelos ar Kubos režimus. Kol mes verkiame, kad nemoralu mainyti naftą į ginklus Darfūro galvažudžiams ir ar leisti užsidirbti Subsacharinės Afrikos juodaodžiams (galutinai sugriaunant savo ekosistemą), galvažudžiai lobsta, kažkas užsidirba lengvai ir be jokių ekologinių įsipareigojimų.

Abiem šalims problemų netrūks. Kinija anksčiau ar vėliau iš-eikvos vergiško darbo, nepaprastai pigios darbo jėgos resursus, anksčiau ar vėliau jai teks paisyti aplinkosauginių ir darbo sau-

gos standartų. Rusija išėikvos esančius žaliavų išteklius, ir vien ambicijos didžiaja valstybe jos nepadarys. Rusija ir dabar stengiasi rodyti, kad ji niekuo nenusileidžia Jungtinėms Valstijoms, net žaidžia aukščiausio lygio susitikimus, tačiau visi supranta, kad tai silpnasis „didysis“, ir vargu ar jis sustiprės, jei ir toliau elgsis panašiai.

Azija nestabili, turint galvoje Kinijos politines ambicijas ir nesutarimus su kaimynais, Japonijos „senėjimą“, Korėjos ir Taivano krizės amžinumą ir visą vadinamą „nestabilumo arką“. Jei išsipildytų blogasis scenarijus, sena, demoralizuota, bet stabili Europa vis dar liktų stabilumo garantas.

Islamiškoji svajonė – Naujieji kalifatai.

Jei staiga įsivaizduotume kokio nors radikalaus islamo pergalę visame pasaulyje, tektų pripažinti, kad nesulauktume pramonės augimo bumo ar technologinės revoliucijos. Pagrindinė dominuojanti idėja būtų versti žmones į tikrąjį tikėjimą, tačiau aiškiai pasakykime – versti, priversti, o ne atversti...

Naujojo kalifato idėją buvo neblogai įvaldę osmanai, mokėję dažnai paviršutiniškus religinius įsitikinimus nupirkti ir sudaryti tikėjimo kaitos regimybę.

ĮDOMYBĖS

XXI amžiaus konkretybes pabandė perteikti žinomas amerikiečių politikos apžvalgininkas George Friedmanas savo knygoje „Kitas šimtmetis“ („The next 100 years“), kurioje autorius XXI amžių aprašo dešimtmetis po dešimtmečio, kaip jau beveik išgyventą laikotarpį.

Savo išvalgas G. Friedmanas pradeda potencialiam skaitytojui labai netikėtai. Įsivaizduokime, sako jis, kad gyvename 1900 metais kokiame nors Londone. Kokį pasaulio vaizdą matome? Ogi labai gražų: Europoje jau beveik tris dešimtmečius nėra karų, visas pasaulis atrastas ir pasidalintas sutartimis. Viešieji finansai stropiai tvarkomi, Europa, JAV industrializuojasi, plinta visuotinis raštingumas, daugėja žmogaus teisių, visuomenė turteja, atsiranda tokių technologinių inovacijų kaip lėktuvas ar automobilis.

Jei jau taip, tai ko gali ateityje tikėtis matydamas tokį vaizdą tūlas europietis? Be abejo – kad jo laukia gerovės ir taikos šimtmetis! Mažiausiai tikėtinas scenarijus – karas tarp didžiųjų valstybių, kurios viską dabar taip gerai sutvarkė. Paradoksalu – išsipildė mažiausiai tikėtina fantazija...

Toliau autorius siūlo mums pažvelgti į pasaulį 1920 metų europiečio akimis. Dabar lyg viskas aišku: imperijų blogis sunaikintas, didžiausia kaltininkė – Vokietija nubausta. Labiausiai tikėtinas scenarijus – tautinių demokratijų klestėjimas, mažiausiai – Vokietijos atgimimas ir jos keliama grėsmė.

1940 metai. Vokietija ne tik atgimė. Ji nugalėjo Lenkiją ir Prancūziją, baigia sudoroti britus. Amerikiečiai karo bijo, rusai stovi vokiečių pusėje. Labiausiai tikėtina, kad Vokietija karą laimės, ir tik nesveika fantazija leistų manyti, kad pasaulis susivienys prieš Hitlerį. Istoriją galima tęsti. 1960 metų duonos valgytojui atrodė, kad branduolinis konfliktas neišvengiamas, o 1980-aisiais tik politinio mąstymo stokojantys subjektai galėjo manyti, kad po dešimties metų neliks Sovietų Sąjungos. O ir žlugo ji, beje, ne dėl kvailai valdomos ekonomikos, kaip pranašauta, o dėl tautinių sąjūdžių. Galiausiai 2000-aisiais tik juoką būtų sukėlusį pranašystė, kad būrelis musulmonų be šūvio užpuls Ameriką, nužudys kelis tūkstančius žmonių ir sukels vis dar nesibaigiantį karą Afganistane.

Nesinori, bet reikia pripažinti: mūsų nuovoka apie istorijos logiką yra ribota, neprotinga manyti, kad pasikeitė žmogaus prigimtis ir karų nebebus, istoriją, regis, lemia ne ekonominiai ar geopolitiniai, bet veikiau vertybiniai interesai, o stereotipinis mąstymas niekada nepasiteisina.

Tad kokie gi geopolitiniai stereotipai vyrauja šiandieniniame politikos ekspertų pasaulyje? Jie gerai žinomi.

Dažniausiai kalbama apie tai, kad Europa ir JAV yra nuosmukio būklėje, kad didžioji pasaulio galia greit priklausys Kinijai (prasidės Azijos amžius), pasaulio ekonomiką, o tuomet ir politiką lems ne dabartinis G8, o veikiau BRICS (Brazilija, Rusija, Indija, Kinija ir Pietų Afrika), kad Europą užplūs musulmonai ir afrikiečiai, JAV ims dominuoti ispanakalbiai. Taigi galas demokratijai, šlovė pragmatiškai valdomiems žaliavų ir pigios darbo jėgos tiekėjams. Nauja Pasaulio Tvarka turėtų padaryti laimingus tuos vadinamus paprastus žmones, kuriems reikia ne tiek laisvės ir demokratijos, kiek buitinių gerovės.

G.Friedmano logika sako, kad būtent toks logiškas scenarijus ir neįvyks.

Viena iš neteisingų prielaidų yra teiginys, kad Amerikos amžius (o tuo pačiu

ir Europos amžius) baigiasi. Skirtingai nuo kitų autorių, politikos fantastas Friedmanas primena, kad supratimas apie JAV yra nors ir logiškas, tačiau neteisingas. Iki Antrojo pasaulinio karo JAV visai nebuvo supervalstybė ir net neturėjo noro dominuoti pasaulyje. Po Antrojo pasaulinio ji, tiesa, supervalstybe tapo, bet ne dominavo pasaulyje, o kariavo Šaltąjį karą su sovietais. Tikrasis Amerikos amžius prasidėjo tik sovietų imperijai žlugus, vadinasi, kaip tik ne XX, o XXI amžius turi būti JAV dominuojamas laikotarpis.

Iš savo pusės turiu pripažinti, kad netikiu nei šviesia Kinijos, nei tokia pat Rusijos ateitimi, kokias geopolitines svajones kas bepuoselėtų. Kinija praktiškai neturi geografinės plėtos galimybių, ji yra savotiška geografinė sala: siaurėje Kinijos plėtrą stabdytų Sibiras, pietuose – džunglės ir kalnai, vakaruose – kalnai ir dykumos. Kinija yra didžiulis fabrikas, bet daugiau nei fabrikas būti negali. Kiniją jungia pinigai ir prievarta. Kai reikės darbininkams mokėti didesnius pinigus, liks prievarta, o ji susijusi su pasipriešinimu. Kinijos istorija rodo keistą paradoksa: kai tik šalis bando atsiverti pasauliui, ją sužlugdo vidiniai nesutarimai. Ta pati problema lieka ir dabar: Kinijai reikia arba užsiverti savo „saloje“, arba rizikuoti tapti vidaus kovų arena. Didžioji Kinijos krizė (čia sutampa ne vieno autoriaus prognozės) gali ateiti apie 2020-uosius metus.

Beveik tuo pat metu nauja krizė laukia ir Rusijos. Per pastaruosius du dešimtmečius nė vienas Rusijos geopolitinis projektas, nė viena svajonė taip ir neišsipildė. Jau užaugo karta, negyvenusi Sovietų Sąjungoje, bet vis dar tebesvajojama apie didžiosios valstybės statuso (o geografiškai – SSSR) atkūrimą. Viena vertus, gali pasirodyti, kad Rusija galinga ir sugebanti „surinkti“ buvusias respublikas, tačiau didžiausia jos bėda – geopolitinis godumas, noras gauti viską, kas turėta, iš karto. O tam Rusija nėra pakankamai stipri. Jokios viliojančios „mesianistinės“ idėjos šalis neturi. Dujos ir kumštis nėra simpatiška net potencialiems sąjungininkams, o nieko kito kol kas nesugalvota. Vadinasi, Rusijos laukia dar viena krizė ir šį kartą gal net sunkesnė.

Pabaigoje skaitytojui tikriausiai knieti sužinoti, o koks gi tas neįtikėtinas G.Friedmano scenarijus yra labiausiai vertas dėmesio, kas valdys pasaulį XXI amžiuje? Nenoriu čia perpasakoti detalių, ne su viskuo sutinku, tačiau bendra G.Friedmano fantazija atrodo visai įmanoma.

Jis teigia, kad trečiajame – ketvirtajame XXI amžiaus dešimtmetyje, be JAV, pasaulyje susiformuos dar keli galios centrai, kuriuos sąlygiškai bus galima pavadinti Naująja Japonija, Naujaisiais Osmanais ir Naująja Žečpospolita (autoriaus žodžiais – Lenkijos sąjunga).

Trečiasis pasaulinis karas kils apie 2050-uosius metus (man regis, anksčiau), o jame japonų ir turkų aljansas kariaus su amerikiečiais bei jų sąjungininkais Naujojoje Žečpospolitoje. Pearl Harboras šį kartą tikriausiai bus kosmose, žmonių aukų bus mažiau, galiausiai karas baigsis amerikiečių – lenkų (o su jais gal ir lietuvių?) pergale. Nuliūdinti kai kuriuos skaitytojus gali tik tai, kad Lietuva turi daugiau šansų geopolitinei laimei pasiekti būdama Didžiąja Kunigaikštyste, o ne tautine respublika... Gal tai ir turėtų būti mūsų geopolitinė svajonė?

Tai dar ne viskas. Paskutinis XXI amžiaus karas bus tarp Amerikos ir Meksikos, tačiau gal tai jau per tolimesnę geopolitinę fantaziją.

Pagrindinė G.Friedmano mintis yra postulatą, kad žmogaus prigimtis nesikeis, o jei taip, tai XXI amžius neturėtų kuo nors skirtis nuo praėjusių šimtmečių.

Primesti islamą jėga, techniškai nukariauti Europą ir JAV šiandien neįmanoma. Fizinės apsaugos nuo terorizmo priemonės galima sugalvoti. Teroristinis karas – kuo toliau, tuo labiau virs „brangesniu malonumu“ – euroatlantinė bendrija akivaizdžiai turtingesnė už „blogąsias šalis.“ Euroatlantinis pasaulis turi būti kiek įmanoma labiau nepriklausomas nuo islamiškų resursų ar nuo tų šalių politinių sprendimų, tada nebeliks „malonių už naftą“ faktoriaus. Islamo ekonomika, bankų sistema mažai tegali konkuruoti be to jau ne kartą minėto naftos veiksnio. Vakarietiška pilietinė visuomenė, gyvenanti apsisprendimo, laisvės ir biurokratinės tvarkos harmonijoje, savaime yra atspari bandymams tą harmoniją ardyti. Minėta Rugsėjo 11-oji parodė, kad išpuoliai prieš vakarietiškų vertybių simbolius ne tik gąsdina, bet ir konsoliduoja. Bent jau amerikiečius.

Niekas iš rimtų politologų nepranašauja kokio nors greito islamo išpopuliarėjimo tarp europiečių bei totalios kontinento islamizacijos. Netgi atvirksčiai – po to, kas įvyko, pranašaujamos veikiau ksenofobinės nuotaikos ir netolerancija. Tikėtina, kad neliks kitos išeities, kaip tik terorizmą remiančias valstybes bei jų vyriausybes įvardinti civilizacijos priešais ir imtis prieš jas kolektyvinių kovos ar atgrasymo veiksmų. Dabartinis nusistatymas prieš JAV ar šios šalies prezidentą nėra ženklas, kad europiečiai remia terorizmą ar nori tapti musulmonais. Tai veikiau laikinas antiamerikanizmas, neturėsiantis ilgalaikių pasekmių.

Daugumai islamiško regiono valstybių bus naudingiau visais aspektais – pradedant ekonomika, baigiant morale – verčiau bendrauti su euroatlantiniu regionu, negu kariauti. Nuo ekstremalių išpuolių neapsaugotas niekas, tačiau labiau tikėtina ne tokia dramatiška pasaulio raida. O Europos valstybėse, kaip matyti iš tendencijų, musulmonams vis dažniau bus ultimatyviai peršama alternatyva gyventi atviroje bendruomenėje arba pasidaryti įtartinais antrarūšiais piliečiais.

Islamo šalys ne tik nekuria bendrojo vidaus produkto taip kaip europiečiai, bet ir formaliai deklaruoja nusistatymą prieš technologijos galimybių garbinimą. BVP kūrimas tose šalyse – tai dažniausiai žaliavos, jų pirminis perdirbimas, kita vertus, aptarnavimo sfera, turizmas. Labai mažai sudėtingesnių technologinių procesų, šalys negarsėja automobilių, kompiuterių gamyba. Formaliai teigiama, kad ekonomika turi tarnauti žmonijai kaip bendrijai, o ne atskiriems individams ar kompanijoms. Valstybės dominuojama ekonomika islamui visiškai priimtina, kaip ir valstybės monopolis naudojant svarbius ekonomikos svetus. Tokia islamo kūrėjo, kuris šiaip jau buvo prekiautojas, logika.

Beveik vieningai pranašaujama, kad euroatlantiniame regione susiformuos nauja, iki šiol nematyta euromusulmonų kategorija. Tai musulmonai, gyvenantys pagal euroatlantinės bendrijos tvarką. Kalbama apie tuos, kurie gyvena Europoje, bet savęs europiečiais nelaiko – jų vien tik Europos Sąjungoje yra per 15 milijonų.

Akivaizdu, kad lemiamas vaidmuo euroislamo formavimesi gali tekti Turkijai, kuri jau daugelį metų kuria kažką labai panašaus savo viduje. Šiandieninis situacijos paradoksas yra tas, kad Turkijoje, ypač jos vakarinėje dalyje, gyvenantys musulmonai yra kur kas labiau europietiški, nei atvykusieji į Vokietiją ar Belgiją. Europos interesas čia būtų neturėti musulmonų per daug, bet turėti tokius, kurie pripažintų Europą, kokia ji yra, savo tėvyne.

Ne viskas taip gražu. Bosnijoje islamiškas faktorius, kai jo prireikė, tapo bjauraus karo priežastimi. Nestinga pagundų piktnaudžiauti albanų tikėjimu Kosove ar net Graikijoje, musulmonų getai Europos miestuose verčiami ksenofobijos ir panislamizmo oazėmis.

Optimistinis scenarijus? Gal jis visai atitiktų šiandieninės Europos norus ir galimybes? Gal tada pamatytume tą kitokį islamo veidą – visai ne teroristinį.

Tačiau kaip jau ne kartą minėjau, kalifato pasaulis, nepajėgus

technologinėms inovacijoms ir pažodžiui interpretuojantis senus tekstus, gali tik degraduoti bei, neatsiradus kitų paskatų technologizuotis, sukurti bendrijas, ieškančias veikiau išlikimo gamtoje, nei gamtos užkariavimo misijos. Įtikinti pasaulį, kad nereikia technikos progreso, lengva nebus.

Ar gali XXI amžius tapti islamo amžiumi? Tai viena iš mažiausiai tikėtinų hipotezių. Islamas, užuot diktavęs pasauliui savo sąlygas, ėmėsi veikiau griauti esamą, tarytum tik jį sugriovus būtų galima kažką sukurti. Griovimas kenksmingas veikiau pačiam islamui. Tekstų autoriai nurodo mažiausiai penkis islamo raidos scenarijus. Pirmasis – grįžimas „prie ištakų“. Tai regresas. Antrasis – priešpriešos gilėjimas ne tik tarp islamo ir Vakarų, bet ir tarp islamo srovių, galiausiai – neišvengiamas karas. Taip pat regresas. Trečiasis – islamo posūkis modernizacijos ir Vakarų vertybių link. Gal tai gerai vertybėms ir žmonėms, bet ne islamui kaip tokiam. Ketvirta – švytuoklinis ir neprognozuojamas sukiojimas – pasimetimas tarp noro tapti pasaulio mylimais musulmonais ir to pasaulio terorizavimo. Penktasis – spiralė – savotiškas harmoningas prisitaikymas prie pasaulio raidos ne prieštaraujant jai, bet tampant jos dalimi.

Pirmuoju atveju reikia pripažinti, kad musulmonai didžiujasi savo ištakomis, apie jas kalba pagarbiai. Pranašas, kaip regis, laimę matė islamiškos valstybės kūrimo, tačiau gal krikščionys laimingesni, kadangi Jėzus dangaus karalystės žemėje nesukūrė ir net nebandė to daryti. Aiškinantis, kodėl islamas skyla, reikia prisiminti, kad prieštaravimų čia keletas. Islamas savo prigimtimi negali būti valstybės pagrindas – islamo respublika, kaip valstybė, teoriškai negalima. Antrasis įtampos šaltinis – tai santykiai su europiečių pasauliu. Vakarai priekaištauja islamui, kad šis nesimodernina, nesisekuliarizuoja ir nėra inovatyvus. Musulmonai priekaištauja, kad patys europiečiai dėl to kalti (kolonijinė prigimtis) ir reikalauja sprendimų.

Šiandieninė Pasaulio Tvarka remiasi pergalei konceptu, o isla-

mui tai nėra visai priimtina. Ypač juos nervina, kai minima kokios nors valstybinės reikšmės šventė, o jų kontekstas – pergalė prieš kokius nors musulmonus. Tada jau pasitelkiamas visas priemonių arsenalas – nuo kaltinimų kultūrų niekinimu iki fizinės jėgos kulto propagavimo. Galiausiai toks niurzgėjimas ir nepasitenkinimas patį islamą gerokai silpnina.

Dėl trečiosios galimybės – islamo modernizacijos kyla bene daugiausia ginčų – ar iš viso galima jį modernizuoti? Musulmonai, kaip krikščionys ir judėjai, yra, ką ten besakysi, Abraomo vaikai. Teoriškai islamas lyg ir galėtų sukti krikščionybės keliu, yra tokių nefundamentalistiškų šalių kaip Turkija ar Malaizija, kodėl gi nepritaikius laisvės ir žmogaus teisių šiai tikėjimo formai? Vargu ar kas prieš tūkstantį metų manė, kad krikščionybė bus tokia, kokia yra šiandien, tačiau taip įvyko, šiandien krikščionys tiki burtais ir horoskopais, tiki pinigų galia ir mano, kad jie viską gali.

Islamą varžo dažnai matomos despotizmo apraiškos, noras padaryti kažką greitai, o tai daroma iš jėgos pozicijų. Dėl globalizacijos raidos netolygumų islamo pasaulis neretai jaučiasi per jėgą stumiamas į globalią provinciją, jaučiasi, kad jie laikomi vis dar antrarūšiais, kompleksuoja dėl to, kad islamo ekstremistų sukurtas įvaizdis automatiškai taikomas visiems musulmonams.

Tad gal patrauklesnė ir įdomesnė yra ketvirtoji galimybė – švytuoklė. Jei Vakarai sensta ir degraduoja, o islamo pasaulis progresuoja, tai gal jis, o ne kokia Kinija užims dominuojančią padėtį? Islamas šiandien, kaip regis, turi daugiau fizinio veržlumo, noro kautis (Kinija nori gaminti, o ne kariauti).

Galiausiai čia buvo minėta spiralės teorija, pati painiausia, kalbanti apie tai, kad pasaulio ateitis priklauso ne civilizacijų konfliktui, o veikia civilizacijų harmonijai, balansuojančiai ant civilizacinio abejingumo. Dauguma problemų, su kuriomis susiduria islamo šalys, iš tiesų nėra islamo, o globalios problemos – vadinasi, islamas gal per dažnai „linksniuojamas“? Socialinės raidos tyrimo

atstovai (islamo taipogi) neretai prieina prie panašių išvadų apie tai, ko reikia pasauliui, kad jo žmonės neturėtų bent jau materialių argumentų nekęsti vieni kitų.

Baimės pasaulis – „orveliškoji“ svajonė. Galima sakyti, kad visi „tvirtos rankos“ apologetai vienaip ar kitaip savo idėjų *finalite politique* turėtų matyti kokios nors „orveliškos“ tvarkos pavidalu. Baimės scenarijus galiausiai prognozuoja civilizaciją, kurioje didžioji žmonių dalis – tai savanoriški „lūzeriai“, tiksliau, minimalistai, norintys gyventi pagal valdžios diktuojamas taisykles. Jiems nesunku patikėti, kad tokia yra žmogaus prigimtis.

Ne taip jau sunku sulaukti dienos, kai visi persipyksime ir kiekvienas kovosime tik už save. Prieš tris–keturias dešimtis metų filmai ir knygos pasakojo apie tokias galimybes: tarkime, po branduolinės katastrofos susiformavusi „džiunglių dėsnio“ visuomenė, kurioje visi kariauja prieš visus tiesiog dėl fizinio išlikimo.

Verta paminėti ir tai, kad nemaža žmonijos dalis ir neįsivaizduoja savo būties kitaip, nei kontroliuojami visagalio ir neskundžiamo valdovo. Kaip bandė įrodyti pats D. Orvelas, jo aprašyta sistema gali nebūti globali ir net egzistuoti kartu su kitomis svajonėmis bei politinėmis ideologijomis. Globalusis „orvelizmas“ reikštų pasaulio pasidalijimą į įtakos sferas, o galiausiai – arba jau minėtus „naujuosius viduramžius“, arba globalią konfrontaciją dėl įtakos sferų. Kas būtų tas globalusis „vyresnysis brolis“, šiandien pasakyti nesiryžčiau. Vieta kol kas laisva... Bet ir globali katastrofa neatrodo ateisianti ir sugriausianti kitas mūsų svajones.

Gal atsiras naujas ir šiandien net nenumanomas tas didysis pasaulinės politikos žaidėjas, o gal ir neatsiras, jei to labai nenorėsime. Svarbu, kad jo tikimybė didele dalimi priklauso nuo politikos nekuriančių, veikiau ekologinių ir emocinių faktorių, o ne nuo žmogaus geros ar blogos valios.

Naujasis mesijas – tai jau ne amerikiečių prognozė, o kažkas, kas yra žmonių širdyse, o ne oficialiose programose. Oficialiai kal-

bėti apie tai lyg ir politiškai nekorektiška, tačiau šioje knygoje jau ne kartą nusižengiau tam išgalvotam korektiškumui.

Nors politologai bei sociologai ir stengiasi visuomenės gyvenimą traktuoti kaip objektyvų reiškinių, nelabai priklausanti nuo žmogaus emocijų ir net proto, žmonijai reikia naujų asmenybių, naujų pasitikėjimo vertų lyderių, vadinasi, reikia naujų mesijų. Jėzus kažkada pakeitė Romos imperijos dvasią ir sugriovė iki tol buvusią Pasaulio Tvarką. Tad Naujojo mesijo laukimas yra ir logiška išeitis iš visų krizinių situacijų, galimų anksčiau skelbtuose scenarijuose.

„Mesianizmas“ politikoje nėra smerktinas blogis, juk būtent charizmatiniai lyderiai radikaliai kreipė šalių istorijas naujomis kryptimis, drąsiai perpiešinėjo žemėlapius, formavo tautų *raison d’etre*. Žinia, Winstonas Churchilis pakėlė britus į kovą prieš puolančią nacių Vokietiją, Jonas Sobieskis sumušė osmanus, prisiminkime Žaną d’Arc...

ĮDOMYBĖS

Kažkada jaunystėje skaičiau pasaką, autoriaus pavardės nebeprisimenu. Jei prisiminsiu, būtinai mintyse jam padėkosiu ir vėliau jo niekada nepamiršiu. Pasaka buvo ir banali, ir pamokanti.

Gyveno sykį trys broliai ir turėjo šansą paprašyti išpildyti po vieną norą. Du vyresnieji, matyt, protingi ir stiprūs, prašė labai suprantamo dalyko – kad įkišę ranką į kišenę visada rastų pinigų. Kadangi jų prigimtis buvo gera, manė netruksią pinigais apdalinti ir visą likusį pasaulį.

Trečiasis brolis buvo kitoks – jis panorėjo, kad visos moterys, pažvelgusios į jį, kaipmat įsimylėtų.

Pasakos autoriui neprireikė didelių pastangų įrodyti, kad realiaame gyvenime, kol vyresnieji ieškodavo pinigų ir tardavosi dėl kainos, jaunėlis viską ir taip gaudavo. Už dyka. Negana to, pasaulyje yra visai neparduodamų dalykų, kad ir kiek pinigų turėtum kišenėje. Jaunėlis ir tuos dalykus gaudavo už dyka.

Pasakos moralas paprastas: širdies dalykai daug vertingesni už jėgą ir protą, su meile galima pasiekti tai, ko niekada nepasieksi nei jėga, nei logika.

Krikščionybė numato antrąjį Jėzaus pasirodymą, nors nenurodo laiko, kada tai įvyks. Žmogiškoji logika lyg ir kalba, kad tai turėtų įvykti didelės krizės metu. XXI amžius, amžius be scenarijaus ir strateginių tikslų, kaip tik ir gali būti tokios krizės metas. Islamas neteigia antrojo Muhamedo galimybės, tačiau neprognozuojama Alacho valia viskas galima. Kitos religijos, nors ir nežada mesijo greitai, tokio varianto neatmeta.

Mesijo scenarijus numato galimybę kelioms Pasaulio Tvarkoms egzistuoti paraleliai, konkuruojant, bet nekonfrontuojant, randant galimybę net bendrauti, sprendžiant globalias problemas.

Lyderiai ir mesijai reikalingi visose Pasaulio Tvarkose, tad lyderių klausimas labai aktualus.

Politikai žada stebuklus. Būtent stebuklo pažadas yra vienas iš dažniausiai prisimenamų politinių instrumentų. Vargu ar koks nors politinis veiksmas įmanomas be išankstinio pasižadėjimo jį įvykdyti. Politikos istorija byloja, kad net ir tie politiniai pažadai, kurie nėra vykdomi, kurie tėra vizijos, veikia užtikrintai. Politinis mesianizmas yra vienas žaviausių politikos rakursų, jis tiesiog geidžiamas. Geidžiamas tikriausiai todėl, kad tikslui pasiekti reikia didelių pastangų, pakanka garbinti tą, kuris prisiima mesijo vaidmenį. Galiausiai, nors visi deklaruoja netikį stebuklais, būtent jo ir laukia – stebuklo politinio, leidžiančio beveik be prakaito ir kantrybės radikaliai ir į gera visam laikui pakeisti savo gyvenimą.

Ar pastebėjote, kad beveik kiekviena nūdienos valstybė savo istoriją pradeda pasakoti nuo kokio nors pusiau išgalvoto ir šventuoju laikomo politinio mesijo – dinastijos pradininko. Šiuolaikinio tautiškumo pagrindas neretai yra įsitikinimas, kad ta ar kita tauta turi išskirtines savybes ar teises. Pradėti iš naujo buvo galima ne tik senovėje, galima buvo naujaisiais laikais, galima ir dabar. Net ir galingiausias pasaulio valstybes kūrė visų pirma ne pragmatikai, o naujovių pranašai. Politikos mesijai gundėsi amerikų at-

radimais ir revoliucijomis. Abrahamas Lincolnas mėgo sakyti, kad kurio nors žmogaus amerikietiškas nustatomas ne pagal genealoginį medį, o pagal tai, kiek jis tiki Amerika, kiek jis sieja save su Amerikos idėja. Amerika buvo pažadas ir mesianistinė iliuzija. Žmonės ją pamėgo, laimei, didelė dalis amerikietiškos svajonės ėmė ir išsipildė. Johnas Kennedis klausė, ką duosi Amerikai, o ne ką nori gauti, ir tai skatino amerikiečius būti vis didesniais savo šalies patriotais.

Politinio mesianizmo būtinybė akivaizdi. Neatsitiktinai Šaltojo karo pabaiga buvo atrasta su to laiko mesijo – Ronaldo Reagano pasirodymu. Ronaldas, nors ir pravardžiuotas vidutinių gabumų aktoriuku, parodė, ką reiškia principingai, ryžtingai veikti netikėčiausiose situacijose, pasitikėti savimi. Iki tol vyravusią Sovietų Sąjungos baimę jis pakeitė griežtu tonu ir „kieta“ retorika: ginklų kontrolės srityje reikalavo tikrinimo procedūrų, nepasitikėjo nei sovietų žodžiais, nei darbais, ir Maskva pripažino jo tiesą. R. Reaganas privertė sovietus padaryti nuolaidų pirmiau, nei mainais ką nors gavo iš Jungtinių Valstijų.

Kitas Šaltojo karo pabaigos mesijas Michailas Gorbačiovas, kaip dabar atrodo, pasakė tik keletą gražių frazių, ir visas pasaulis jį pamilo. Pasakė tik tiek, kad nenorįs konfrontuoti su Vakaraus, nenorįs pasaulinės revoliucijos ir šiaip manąs, kad visi turime gyventi bendruose Europos namuose. Galima tik spėlioti, iš kur tiek naivumo atsirado politikų galvose, tačiau... tai prisidėjo ir prie mūsų išsilaisvinimo.

Po Šaltojo karo buvo momentas, kai atrodė, kad bus gerai ir be mesijų, nes visi aplink geri ir demokratiški. Francis Fukuyama sakė, kad reikia gyventi pragmatiškai ir netikėti stebuklais. Stebuklų laikai baigėsi. Tačiau be mesijų, be stebuklų mes sukuriame tik kažkokių šmėklų visuomenę...

Popiežius Jonas Paulius II pabandė būti tuo galbūt pirmuoju globaliu lyderiu svajonių visuomenei.

Svarbu pastebėti, kad šis lyderis buvo ne ekonominis, ne politinis, bet dvasinis. Pasaulio lyderiai ar, kitaip pasakius, pasaulio valdovai yra G8. Kai sakome, kad D. Bushas, T. Blairas ar net Hu Jintao yra pasaulio lyderiai, suvokiame, kad pirmiausia jie yra savų šalių vedliai ir negali būti universalūs, o Jonas Paulius buvo universalus.

Formalieji liberalai pasakytų, kad Karolis Wojtyła buvo mažos valstybėlės vadovas, tačiau tuo pat metu vadovavo didžiausiai pasaulyje nevyriausybinei organizacijai, deklaruojančiai vieno klajojančio pamokslininko stebuklingą genezę ir prisikėlimą. NVO vadinama Katalikų Bažnyčia ir jos vadovai sugebėjo ne akcentuoti savo tikėjimo išskirtinumą, o (kaip ir moko Šventas Raštas), akcentuoti tikėjimo universalumą. Jonas Paulius II padarė tai, ko nesugebėjo niekas kitas: užuot išgryninęs savo idėjas, jis skelbė krikščioniškąsias, kurios nebuvo naujos, bet, regis, tik šios Bažnyčios galvos dėka pasaulis pajuto jų universalumą ir globalumą. Visi bandžiusieji sakyti, jog katalikų tikėjimas nelankstus, sunkiai suvokiamas ar panašiai, susilaukdavo klausimo: o kuo konkrečiai jums nepatinka Jono Pauliaus II idėjos? Įdomu, kad ir internetas bei globalizacija netapo jo priešais – atvirkščiai: tapo priemonėmis padėti žmonėms suprasti daugiau, nei leidžia suprasti bei pajauti pinigai. Jonas Paulius sugebėjo kalbėti miniai, tačiau toje minioje kiekvienas jautė, kad kalbama jam. Štai kur globalizacijos idėja. Tikrasis globalistas Jonas Paulius II paprastais žodžiais sakė, kad Bažnyčios mokymas apie epidemijas, AIDS, moralines žmonijos nesėkmes nekenkia niekam, net ateistams, bet yra vienintelė globaliai veiksminga priemonė. Todėl teiginys, kad Romos Katalikų Bažnyčia tėra viena iš daugelio, nėra teisingas. Ji universali, globali, kuo greičiau tai suvoksime, tuo greičiau tapsime laimingesni. Jei palygintume to laikotarpio politikos lyderius – Michailą Gorbačiovą, Georgą Bushą, Helmutą Kohlį, V. Havelą ar L. Walensą – suprastume, kad daugiausia plusų surinkdavo ma-

žos šalies lyderis, tas, kuris deklaravo moralines globalizacijos puses. Galima priskirti Jonui Pauliui II ir vienos religinių sektų vado funkciją, tačiau ano meto tikrovė nepasikeis: tas žmogus kalbėjo globalia kalba... Globalizacijai ir nereikia ypatingų žodžių – ją galima išreikšti paprastai, buitiskai. Ji gali tapti sava ir pagoniui, ir žydui, ir nieko apie tai nenuokiančiai Darfuro moteriai arba vyrui. Jonas Paulius, nedeklaruodamas kovos prieš konkretų asmenį, bene sėkmingiausiai griovė savo meto sistemą. Jis nebuvo nei kapitalistas, nei komunistas, nei kairysis, nei dešinysis. Pradėjęs palinkėjimu „Nebijokite“, jis pažadino pirmiausia lenkus, o paskui ir jų draugus sakydamas, kad mūsų ateitis – civilizacijų dialoge... Kažkada sakiau, kad ne M. Gorbačiovas, o R. Reaganas pradėjo *perestroiką*. Dabar prisipažįstu klydęs: *perestroiką* ir Europos vienijimą pradėjo Karolis Wojtyła.

Kitas globaliomis savybėmis pasižymintis asmuo, XX amžiaus klajotojas Dalai Lama XIV, sako, kad žmogus yra socialinė būtybė, ir jai reikia visų pirma ne ekonominės gerovės elementų, bet dvasios stiprinimo. Tai beginklis vienuolis, keliaujantis po pasaulį ir užkariaujantis žmonių širdis postmoderniomis pažiūromis į mus supančią aplinką.

Vietinės valdžios mesijas, geriausias visų laikų Amerikos meras Rudolphas Giuliani (liet. – Rudolfas Džiulianis) savo knygoje „Lyderis“ rašė apie tai, kad Amerika yra ypatingai neracionali, o tiesiog iš sielos ypatybių kylanti svajonė:

„Mes patys kaip religija. Pasaulietinė religija. Mes tikime idėjomis ir idealais. Mes – ne vienalytė rasė, mūsų daug, mes – ne viena etninė grupė, mes visokiausi, mes nekalbame viena kalba, mes visi visų žmonės. Mus sieja tikėjimas politine demokratija, religijos laisve, kapitalizmu, laisva ekonomika, kur žmonės laisvai renkasi, kur leisti savo pinigus. Mes susiję tarpusavyje, kadangi gerbiame žmogaus gyvybę ir teisės viršenybę. Tai yra idėjos, padariusios mus amerikiečiais.“

Ne kiekviena pasaulio valstybė gali pasigirti taip sklandžiai suformuluotu valstybės egzistavimo pagrindu. Klasikinė politologija teigia, kad kiekviena didžioji šalis, be kitų atributų, turi turėti kokią nors „mesianistinę“ idėją, kuri leistų jai turėti globalią užduotį. Jei idėja miršta, šaliai blogai – tai jau bus nukarštantė imperija. Būna ir taip, kad mesianizmas, kaip Romos amžinumas, išlieka ilgai ir gali būti iš naujo atrandamas dar keletą kartų.

Yra ir daugiau svajonių: lotyniška – apie naujus Brazilijos bei Argentinos stebuklus, afrikietiška – apie skolų anuliavimą ir leidimą pagyventi Europoje, rusiška – apie stačiatikybės ir panslavizmo triumfą.

Scenarijų rašymas, kaip jau sakiau, yra labai nedėkingas reikalas, tačiau tuo pat metu ir neatsakingas. Scenarijai parodo, kad įvyksta ne taip, kaip norėjome, nes visada remiamės tuo, kas yra, o paskui būna taip, kaip dar niekada nebuvo...

ĮDOMYBĖS

Prieš daugiau kaip dvi dešimtis metų žlugo pasaulį valdžiusi tvarka, kurią diktavo supervalstybės. Prasidėjo lyg ir nauja era, turėjusi būti demokratijos, teisingumo, laisvės ir kitų gėrybių pilna Pasaulio Tvarka. Šiandien vis dažniau sakoma, kad ji baigiasi, kai kas mano, kad baigiasi dar neprasidėjusi, kiti galvoja, kad savo funkciją ji atliko. Tačiau pasirodo vis daugiau įžvalgų, rodančių, kad Pasaulio Tvarkos vietoje vis labiau įsigali pasaulio betvarkė.

Kokie požymiai rodo pasaulio judėjimą betvarkės link?

Bene pirmą kartą per pastaruosius dešimtmečius pasaulis neturi realių lyderių. JAV, dar neseniai laikyta vienintele supervalstybe, galinčia tvarkyti pasaulį, pasirodo galinti vis mažiau – skęsta vidaus skolose, visuomenė socialiai degraduoja, tarptautinis prestižas smunka. Kitos buvusios „didžiosios“ valstybės – Japonija, Jungtinė Karalystė, Prancūzija – yra per mažos, kad imtųsi globalaus lyderio vaidmens. Rusija gal to nori, bet yra gerokai per silpna ir niekas neketina jai perduoti „seifo raktų“. Kinija ir Indija tebėra prekių bei paslaugų gamintojos, bet ne pasaulio politiniai lyderiai, Brazilija ar Pietų Afrika turi per daug vidinių problemų, kad imtųsi globalių.

Lyderiu negali tapti ir kokia nors šalių grupė. Europos Sąjunga yra ekonominė galia, bet politiškai ji ne tik minkštoji, bet ir silpnoji, dar blogesni ASEAN ar Afrikos Sąjungos kitų organizacijų šansai. Taigi nei G–8, nei G–20 nebevaldo pasaulio... Kaip teigia „Foreign Policy“ apžvalgininkas Ianas Bremmeris, turime G–200, o gal – G–0? Veikiau pastarąjį, nes pasaulio šalys tarpusavyje nesutaria. Ateities scenarijų rašytojai pranašauja net tokius nesutarimus, dėl kurių gali išnykti globali rinka, o tada jau kiekvienas kovos už save. Toks susinaikinimas gali būti baisesnis už branduolinį konfliktą. Minėtasis Ianas Bremmeris įžiūri keturis galimus naujosios betvarkės variantus. Jų centre – JAV ir Kinijos (jo manymu, ateityje svarbiausių valstybių) sąveika ir likusio pasaulio santykiai su juo. JAV ir Kinijos bendradarbiavimas, esant ne visai stabiliai ir ekonomiškai netvirtai geopolitinei aplinkai, būtų savotiškas G–2 scenarijus. Panašu į Šaltąją taiką. Jei JAV ir Kinija nesutars, o pasaulis liks nestabilus, galime sulaukti antrojo Šaltojo karo, ir spėkime, kurioje pusėje tada būsime? Jeigu pasaulis JAV – Kinijos konflikto metu nepasidalins pusiau, gali susiformuoti ganėtinai tvarkingas darinys, sukelsiantis pasaulio pasidalijimą į ekonomiškai ir politiškai nepriklausomus regionus. Va tada ir Europos Sąjunga galbūt taps stipriąja galia. Dar – jei sutars visi ir amerikiečiai nesipyks su kinais, turėsime naują „pasaulio koncertą“. Tai išties geidžiamiausias variantas, tačiau tuo pat metu ir mažiausiai tikėtinas.

Visgi matydamas, kaip nesėkmingai pasaulis bando išlaikyti kokią nors tvarką, nė vieno iš minėtų keturių scenarijų nelaikyčiau realiu, mat Kinijos ir JAV santykiai visiškai neprognozuojami, ir ne kiekvienas nori, kad jie taptų aiškesni.

Tradiciškai esame prate prognozuoti linijinę įvykių eigą. Net ir žinodami, kad istorija nėra tokia, prognozuojame būtent taip, pasitelkdami išlygą: „jei tendencija nesikeis“. Suprantama, yra trumpalaikiai ir ilgalaikiai ciklai, įskaitant demokratijos bangas ir N.Kondratjevo ciklus, tačiau galiausiai vaizdelis išeina toks, kokio tikėjomės. Žinome, kad tendencijos keičiasi, bet jas prognozuoti sunku, tad sukuriame veikiau būsimąjį statišką pasaulį – amžinąją laimę, kuri turi būti fiksuota istorijos pabaiga. Suprantu, kodėl žmogiškai atmetame juoduosius scenarijus, kaip blogas, nemalonus prognozes ar sąmoningą karo kurstymą, motyvuodami, kad pasaulyje gyvena protingi ir racionalūs žmonės, kurie nepasiduos, pavyzdžiui, karo kurstymui. Mums kur kas labiau patinka viltingi ir pozityvūs dalykai, tad ir atitinkamas scenarijus tampa priimtinas ir logiškas, o jo autoriai tada giriami už racionalų mąstymą.

XX amžiaus pradžioje, kaip jau sakėme, pasaulinis karas nebuvo prognozuojamas, prognozuotas veikiau Europos koncertas, tegu ir kiek pakleręs. O po pirmojo karo tautinės valstybėlės buvo matomos kaip daugelį problemų išsprendžiantis gėris. Vietoj to gimė tautinė nesantaika, nacizmas ir gulagai. Vėliau logiškas gėris atrodė Jungtinių Tautų sistema ir branduolinė pusiausvyra. Pasirodo, ir tai nebuvo laimė. SSSR žlugimas irgi visuotinos, ilgai lauktos laimės neatnešė, nežinia, ar laimingą pasaulį sukurs (jei kurs) Kinija. Beje, mums, vakariečiams, Rusija ir Kinija yra geidžiamos ir reikšmingos dėl savo žaliavų ir gamybos, bet atgrasios dėl fizinės jėgos.

Daugelis planuotojų neaptaria dar kelių istoriją nulemiančių faktorių, pvz., valingų charizmatinių lyderių. Kai kuriais atvejais atrodo, kad vieno ar kito žmogaus valia, o ne kokie ekonominiai rodikliai ir nulemia istoriją: XX amžius neišsivaizduojamas be Hitlerio, Stalino, Churchillio, Mao, nors gal neišsivaizduojamas ir be rinkos ekonomikos idėjos, demokratijos ir žmogaus teisių, be politinio ne-

stabilumo, kylančio iš emocijų, be ekonominių madų, globalizacijos, tarpukario protekcionizmo, be imperijų žlugimo, etninių konfliktų ir pan. Kas labiausiai keičia visuomenę, kas yra teigiami poslinkiai? XX amžius parodė, kad nors didžiausios įtakos tikėtasi iš technologijų raidos, karus dažniau sukėlė nesantaika dėl geografijos ir istorijos, o ne dėl kokio technologijos monopolio. O ir ideologiškai karą už teisybę pagrįsti lengviau nei karą dėl naftos...

Taigi kaip galima būtų apibendrinti pasaulio raidos scenarijus?

Ar manome, kad taip išgyvensime, o gal sulauksime naujų karų ar naujo mesijo? Viena aišku: istorija nesibaigia, esame visiškai nuo jos priklausomi, priklausomi labiau, nei manėme anksčiau. Juk nuo tos pradžios, kurią galime pasiekti šiandienos mokslo žiniomis ir rašto atmintimis, matome, kad tebesprendžiame tas pačias žmogiškosios moralės problemas. Faraonų Egipte vyko tokia pati kova dėl valdžios, kokia ir šiandien vyksta autoritarinėse valstybėse, tik techninės priemonės kitos. Neatsitiktinai Boleslavo Pruso „Faraonas“, pasakojantis apie neva jauno egiptiečio ko-

Monumentas Tautų mūšiui, Vokietija

vos peripetijas, atspindi XIX amžiaus pabaigos gyvenimą. Sakoma, kad Šekspyras buvo didis graikiškųjų dramų plagiatorius, bet šiaandien jis vis naujai ir naujai interpretuojamas.

Beje, kaip ir Šventasis Raštas. Laimingi gebantys ne vien tiksliai jį perskaityti ir vykdyti „instrukcijas“, bet ir svajoti jo žodžių pagrindu, gyventi jo žodžių dvasia. Tai mūsų tikėjimo jėga.

Mus nuolatos kankina tos pačios problemos, nesvarbu, ar tai Sofoklis, ar V.Šekspyras, ar V.Faulkneris. Ir mūsų nuodėmės tos pačios. Skiriasi gal tik jų techninė pusė. Mes esame to paties nerimo, gėdos ir silpnumo vaikai. Taigi laukia ne istorijos pabaiga, bet jos tęsinys, toks pats daugeliui nemalonus, kaip ir istorinė praeitis.

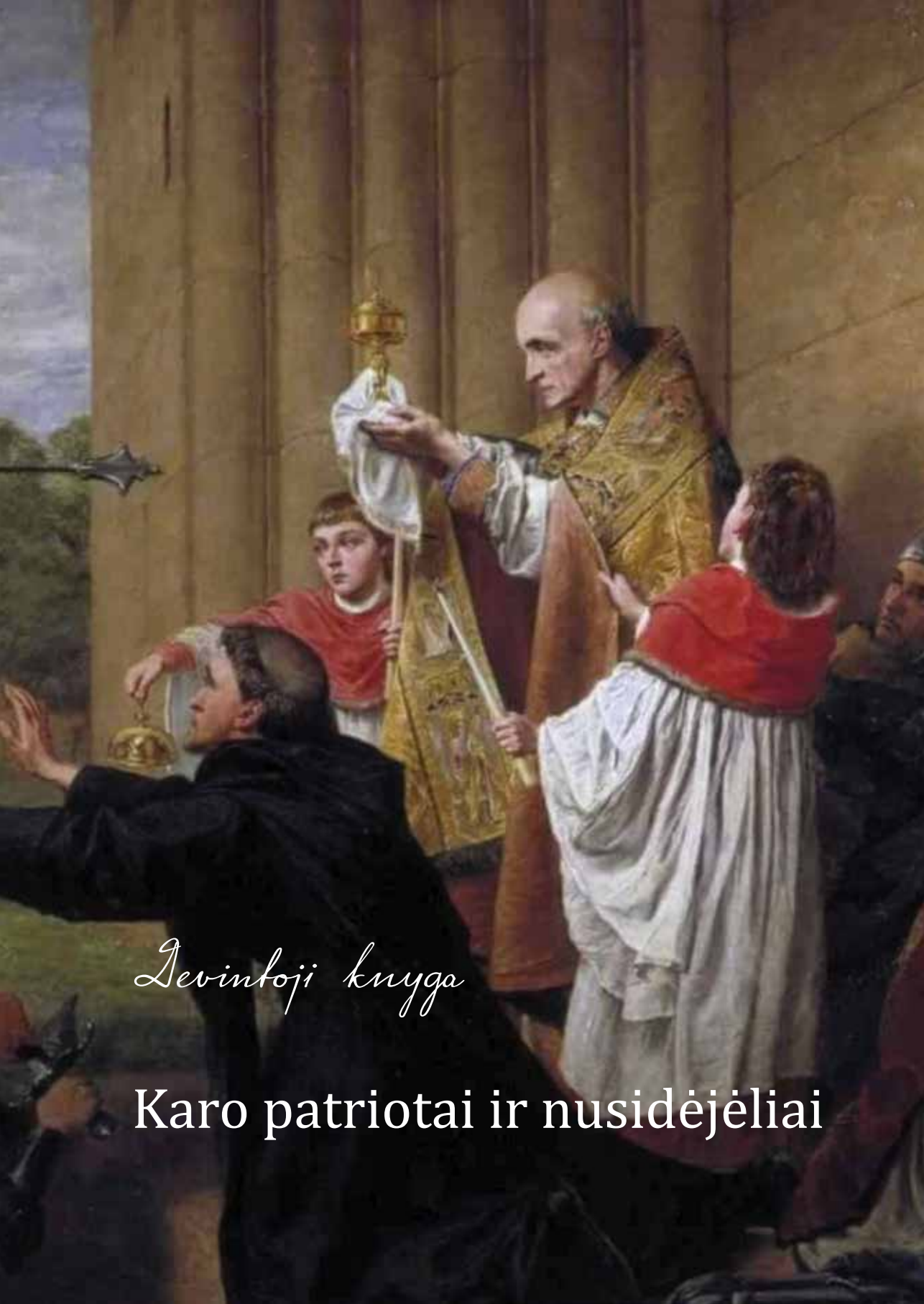
Išeitų, kad mūsų svajonėms ir aistroms visai nesvarbu nei valdžia, nei santvarka – nes mūsų svajonės ir aistros visada tikros. Net totalitariniame pasaulyje mylėjome tikra meile. Skaudu tik tai, kad rytoj nebus geriau, kad šiame šimtmetyje būsime tokie pat nelaimingi kaip aname. O gal dar nelaimingesni, nes nemokame santūriai išnaudoti savo galimybių...

Vis dar galvojame pasaulio nuopuolį išspręsti savo valia ir jėgomis. Gražink, Dieve, mums aukos ir noro kovoti jausmą. Tada gal mokėsime atskirti rugius nuo pelų, o atskyrę saugosime, gal tada sukursime postamerikinį ir postindustrinį pasaulį, informacijos ir svajonių bendruomenę. Tik nežinia, kiek dar turime laiko.

Kaip sakoma, artimiausiu metu orai nesikeis...

Pagrindinė skyriaus išvada paprasta: netolimoje ateityje vis tiek bus karas.

Devintoji knyga

Karo patriotai ir nusidėjėliai

*Myliu karį, stovintį tarp švilpiančių kulnų. Jei nėra drąsos,
aš neturiu kariuomenės.*

Antuanas de Saint Exupery

LAIŠKAI ANŪKAMS

Sveiki kalnynų klajokliai,

Vieta, kur šiandien stoviu, vadinasi labai gražiai – Srebrenica. Išgirdus šį žodį nori nenori prieš akis kyla mėnesienos šviesa, saulėje spindintys apšerkšniję medžiai arba rasota pieva ankstyvą vasaros rytmetį. Gamtos sidabras, grožis ir romantika. Bet neapsigaukite – tai ne meilės, tai žudynių vieta. Ten žmonės sugalvojo karą, kur galima žudyti pagal etninį požymį. Rytinėje Bosnijoje tokia vieta ne vienintelė. Serbų kontroliuojamame regione Srebrenicos miestas gynė savo nepriklausomybę, gynė lojalumą Bosnijos ir Hercegovinos Respublikai. Miestas ir jo apylinkės paskelbtos Jungtinių Tautų saugumo zona, tačiau tai nesustabdė karo veiksmų. Kai miestas krito, buvo nužudyta per 8 tūkstančius miesto vyrų

ir berniukų. Nyderlandų taikos palaikymo dalinys tiesiog bejėgiškai ir begėdiškai stebėjo vykstantį procesą... Per klaidą žuvo vienas krikščionis, jam pastatytas atskiras kryželis. Natūraliai kyla klausimas: kas yra tokių ir panašių karų sumanytojai? Kaip paradoksalu bebūtų, dažniausiai tai... humanitarai. Humanitarai buvo ir Hitleris bei Stalinas: vienas turėjo tapti dailininku, kitas – dvasininku, tačiau tapo nusikaltėliais.

Srebrenicai vardą davė sidabro kasyklos, jomis miestelis išgarsėjo XIV amžiuje. Dar ir šiandien regione randama švino ir cinko. Pradžioje ten gyveno daugiausia krikščionys, tačiau Osmanų imperijos valdžioje XVI a. jie atsivertė į islamą. Šiandien Srebrenicoje beliko apie 3000 gyventojų, daugiausia serbų, ir pats miestas priklauso Bosnijos Serbų respublikai. Tačiau ten niekas neužmiršta. Musulmonės moterys tebeieško savo vyrų ir vaikų palaikų, siekia išaiškinti ir nubausti kiekvieną kaltąjį.

Srebrenicoje kiekvienas supranta, koks nelogiškas ir negailestingas būna tokio tipo karas. Karas, kurio misija – etninis valymas ir oponento pašalinimas. Clausewitzas gali vartytis karste – taikos čia dar ilgai nebus...

Senelis

Emocingasis politikas dėl savo įžvalgų kartais atrodo išmintingas, kartais nuodėmingas, vadinasi, jam reikia ir neracionalių, pasakiškų sprendimų, reikia ir skaistyklų.

Šioje knygoje pamėginau suvokti pasaulio skaistinimą emociškai, širdimi. Nors apie suvokimo rezultatus kalbėsiu vėliau, jau dabar džiaugiuosi priėjęs išvadą, kažkada seniai „išguldytą“ Tomo Akviniečio darbuose. Kiekviena bendruomenė, pasak autoriaus, turi žmogiškuosius įstatymus (*lex humana*), tačiau jie negali paneigti amžinojo įstatymo – Dievo plano (*lex aeterna*) ir prigimties (*lex naturalis*). O jeigu jų nepaiso, kyla problemų, kokių šiandien yra begalė. Tomas Akvinietis pabrėžė ir orumo (*dignitas humana*) idėją, svarbią žmogaus, kaip individo, veikloje. Daugelis karų vyksta kaip mėginimas gelbėti pamintą orumą, vyksta ir pasimetus, kuris gi įstatymas – prigimtinis, žmogaus sumanytas ar Dieviškasis – yra svarbiausias. Kai sakome, kad kariaujame už teisybę, dažniausiai kariaujame dėl to, kad mūsų ir priešų įstatymų viršenybė skiriasi.

Šv. Augustino tekstuose minima Dieviškoji valstybė, paremta meile, ir žmogiškoji – savimeilės valstybė. Kuri gi svarbesnė? Anzelmas Kenterberietis dar XI amžiuje mokė, kad racionalus protas nesuvokia visko, ką suvokiame neracionaliais būdais. Blaise Pascalis buvo vienas tų didžiųjų filosofų, kurie ragino suvokti pasaulį ne protu, o širdimi. Tačiau valstybių politikai liepia kalbėti ir elgtis tik racionaliai, tik be emocijų...

Matyt, iki galo taip ir nesuprasime, kaip „dozuoti“ tuos proto ir emocijų ingredientus. Franciso Bacono minimi prietarai ar stabai akivaizdžiai leidžia įsitikinti, kad žmogus gali tapti tik istorijos dalyviu, bet ne jos strateginiu planuotoju, nes iki galo taip nieko ir nesupranta.

Taigi mūsų mąstymą ir supratimą lemia keturi stabai, nuo kurių neįmanoma atsiriboti:

Idola tribus – giminystės stabai – proto, logikos iškreipta reali

tikrovė. Nežinome, ar ta mokslo logika yra teisinga, ir tik spėjame, kad ji galbūt tokia yra;

Idola specus – olos stabai – žmogaus biologinės prigimties keliamos problemos. Piešiame žmogiškąjį pasaulio vaizdą, tačiau ne kokio nors paukščio ar vabzdžio suvokiamą pasaulį, o savąjį, manome, kad esame pranašesni už kitus gyvos ir negyvos gamtos objektus;

Idola fori – turgaus stabai – kalbos klaidos ir sąvokų nesupratimas. Gamtos ir istorijos tiesiog negalima tiksliai perteikti žodžiais, kiek tų žodžių bekurtume. Žodis turi emocinę prasmę;

Idola theatri – teatro stabai – teorinės klaidos, atsirandančios iš ligšiolinių klaidingų teorijų ir dalinio žinojimo. To jau per daug, bet... turime prisipažinti klydę.

Racionalus žmogus – vienas iš liberalizmo mitų, teigiančių, jog jis ne tiek tiria aplinką, kiek ją išnaudoja savo reikmėms. Žmogus, deja, nėra laisvas nuo melo ir apgavystės, aistrų, meilės ir t. t. Priešinga mėginimams racionalizuoti yra ir iracionalizmo doktrina, kurios pradmenų galima rasti Martyno Liuterio mokyme. Jis iš tikėjimo iracionalumo išvedė politikos iracionalumą. Valstybės politika pilna tokių nepamatuojamų sąvokų kaip saugumo interesai, ypatingos priemonės, gyvybiniai interesai, susitaikymo dvasia ir pan. – tikras F. Bacono stabų pasaulis.

Katalikiškosios filosofijos pasaulyje Josephas de Maistre'is, prancūzų restauracijos filosofas, nerado jokios kitos politikai vadovujančios jėgos, kaip tik išankstinė nuostata, kuri savaime yra iracionali. Immanuelis Kantas teigė, kad revoliucija nėra kokia nors mąstymo reforma, o tik emocinis postūmis vesti tas „minias“, kurios pačios nenori mąstyti.

Cituojamos literatūros eilę galima ilginti, nesunku surasti netgi labai racionalių autorių, galiausiai pasidavusių emocinei Pasaulio Tvarkos traktuotei. Nenorėčiau, kad skaitytojas absoliutintų emocinę istorijos dimensiją. Pasaulio politika – daugiasluoksnis darinys ir

nė viena jos dimensija nėra ignoruotina. Pagarbos vertas civilizacijų raidos ekspertas Paulas Kennedis, tyręs didžiųjų valstybių augimą ir žlugimą, stengėsis didžiųjų valstybių raidą vertinti kariniu ir ekonominiu aspektais, ir toks vertinimas taip pat yra prasmingas.

Tačiau esminis klausimas lieka neatsakytas: kodėl istorijoje tiek daug atsitiktinių dalykų? Gal iš tiesų emocinis faktorius kur kas svarbesnis, nei galima įsivaizduoti įsitikinus, kad žmonijos istorija bent kiek racionali. Racionalizacija, kurią taip mėgstame, neretai yra tik priemonė pamėginti analizuoti gyvenimą išmatuojamais dydžiais. Tokie dydžiai ir kiekybinė analizė palengvina gyvenimą, suteikia jam savotiško patikimumo. Emocinio žvilgsnio į istoriją kiekybinio vertinimo dar nėra, tačiau visi, kas tik ima gilintis į vienu ar kitų politinių sprendimų priežastis, suvokia, kad ne protas ir jėga juos lemia.

A. J. P. Tayloras žinomoje knygoje „Nuo Sarajevo iki Potsdamo. Europa 1914–1945“, perskaičius racionalių Pirmojo pasaulinio karo genezės argumentus ir nerasdamas juose racionalumo, galėjusio mesti Europą į tokią neracionalią sumaištį, taip kalba apie Pirmojo pasaulinio karo pradžią: „Galbūt karas darėsi labiau tikėtinas, remiantis miglotesniais, emociniais kriterijais. Į politinį gyvenimą smelkėsi smurtas. Ulsteryje didėjo sukilimo grėsmė. Sufražistės stojo į kovą už savo teises visoje Didžiojoje Britanijoje. Darbo ginčai pramonėje išprovokavo ginkluotus susidūrimus Rusijoje ir Italijoje. Austrijos parlamentui, kaip nebesuvaldomam, buvo sustabdyti įgaliojimai. Keisčiausia, kad tradicinės meno bei kultūros normos buvo laužomos, tarsi menininkai būtų nujautę Didžiojo karo sugriovimus. Naujoji meno galerija Vienoje, vadinama Secesija, simbolizavo šią maišto dvasią. Futuristai vijo prasmę iš poezijos. Kubistai kūrė abstrakčias geometrines formas, šitaip užbaigdami vaizduojamojo meno tradiciją, vyravusią Europoje penkis šimtus metų. Kubistų sąjūdis apėmė beveik visas Europos šalis, o tarp jo pagrindinių atstovų buvo rusai, lenkai, vokiečiai, ispanai. Muzikoje A. Schoenbergas,

A. Bergas ir A. Webernas disonuojančiu tonu pasipriešino diatoninei gamai. 1913 metais I. Stravinskio „Šventasis pavasaris“ sukėlė ne vieną dieną trukusius neramumus Paryžiuje. Anksčiau menininkai priklausė bohemai; dabar jie tapo maištininkais, išdidžiai demonstruojančiais savo priešiskumą visuomenei. Žmonių nervai buvo įtempti iki kraštutinumo, – arba šitaip mes spėjame, žvelgdami į praeitį.“ (Vertė S. Daugirdaitė)

Ši ilga citata rodo, kad karas galėjo būti ne racionalių svarstymų, o emocijų produktas. Ir emocijoms buvo pasidavę ne kokie nors laukiniai, o tie patys racionalūs europiečiai, sumanę industrinę revoliuciją ir liberalią demokratiją. A. J. P. Taylorą prasminga cituoti ir toliau:

„1914 metais Europa – vientisa civilizuota bendruomenė, kurios niekas neįsivaizdavo netgi Romos imperijos klestėjimo metais. Ją buvo galima išvažinėti skersai išilgai be paso, kol nepriartėdavai prie Rusijos ir Otomanų imperijos sienų. Buvo galima apsigyventi svetur darbo ar poilsio dingstimi be teisinių formalumų, išskyrus retkarčiais kai kuriuos sveikatos reikalavimus. Beveik visur žmonės galėjo pasikliauti gana sąžiningais teismais. Nė vienas nebuvo nužudytas religiniais sumetimais. Nė vienas nebuvo nužudytas politiniais sumetimais, nepaisant kiek būta dirbtino kandumo disputuose. Privati nuosavybė visur buvo saugi, ir kone visose šalyse buvo stengiamasi kaip nors palengvinti labiausiai skurstančiųjų dalį. Vyravo miestietiškoji civilizacija, o visiems miestams buvo būdingi tie patys bruožai.“ (Vertė S. Daugirdaitė)

Panašiomis mintimis savo veikalą „Nebevaldomas pasaulis“ pradeda ir žinomas šiandienos politologas Zbigniewas Brzezinski.

Aiškėja štai kas: bent jau XX amžiaus pradžioje europiečiai, pasiekę nepaprastą mokslo ir technikos pažangą, racionalų mąstymą iškeitė į „emocines paranojas“. Užuoat tęsę racionalų progresą, pasidavė šovinizmams, nacionalizmams, kilo į karą už racionaliai nepaaiškinamas tautines idėjas. Iš tiesų visais amžiais buvo stengia-

masi „daryti“ gera, tačiau tas „gero darymas“ anksčiau ar vėliau išsigimdavo į blogą.

XX amžius – ne išimtis. Amžius prieš tai vieniems buvo technikos, progreso ir gerovės kilimo amžius, kitiems ne toks geras. Knygoje „Masių sukilimas“ Jose Ortega y Gassetas rašė, jog pastarasis amžius sukūrė visais atžvilgiais tobulą žmonių gyvenimo struktūrą, ir kaip tik šis tobulumas lėmė, kad masės, naudodamosi tos struktūros gėrybėmis, ją pačią laiko tiesiog gamtos reiškiniu. Tiktai taip galima paaiškinti tiesiog akivaizdų jų dvasios skurdumą: masės rūpinasi vien savo gerove ir visiškai ignoruoja jos atsiradimo priežastis.

Tuo tarpu Martinas Heideggeris sakė, kad XIX amžiaus laisvės idėja virto iki tol negirdėtu teroru, tautų pavasario idėja išsigimė į žvėrišką nacionalizmą, o socialinės revoliucijos idėja ne tik neišlygino socialinių ir ekonominių prieštaravimų, bet priešingai – juos paaštrino: vienus padarė vergais, kitus – vergų prižiūrėtojais.

Aišku, kad klydo Normanas Angellas savo bestseleryje „Didžioji iliuzija“ 1910 metais pranašavęs, jog karo nebus. Pagal jo nesudėtingą logiką, didžiosios valstybės yra taip giliai susijusios ekonominiiais, teisiniais ir paprasčiausiais interesų ryšiais, kad karas yra beprasmis. Tai kas gi sukūrė destruktivias XX amžiaus jėgas? 1900-tais metais Leninui tebuvo trisdešimt ir jis tupėjo kažkur Sibire, Mussolinis buvo septyniolikmetis jaunuolis, o Hitleris – vienuolikos metų paauglys. Reziümė: neilgai trukus Europa paskendo karuose dėl ideologijos, o ne dėl racionalių motyvų...

Šiame kontekste paminėtini ir politiniai lyderiai, nuo kurių priklauso sprendimai ir valstybių bei tautų likimai. Tai dar vienas istorijos kuriozas, kurį galima paaiškinti tik emocine dimensija. Otas von Bismarckas gerai suprato iracionalių (tarkime, religinių) vertybių svarbą nacijos konsolidacijai, ypač kovoje prieš komunistus, kurie tokių iracionalių vertybių pagal savo ideologijos apibrėžimą negalėjo turėti.

ĮDOMYBĖS

Istorikai ir politikai nemėgsta kalbėti apie tai, kas būtų, jeigu būtų. Kai kurie (pvz., marksistai) įsitikinę, kad istorija turi savo dėsnius, o asmenybės nesvarbu. Kiti mano, kad istorinius sprendimus lemia asmenybės ir tinkamas žmogus tinkamoje vietoje tinkamu laiku (koks nors Stalinas ar Gorbačiovas). Tinkamas žmogus gali stipriai pakeisti istorijos eigą.

Kas šiandien pasaulyje būtų kitaip, jei Aleksandras Makedonietis nebūtų miręs toks jaunas, o Brežnevo nebūtų pavykę išgelbėti jaunystėje, kai jis skendo? Daugelis mūsų įpratę manyti, kad pasaulio raidą lemia karai, didžiųjų valstybių politiniai sprendimai ar slaptieji protokolai. Sunku patikėti, tačiau epidemijų ir pandemijų aukų skaičius kur kas didesnis nei visų pasaulinių karų. VI amžiuje Konstantinopolyje kilusi maro epidemija ne šiaip sau nusišlavė 40 milijonų Europos ir Azijos gyventojų. Ji sužlugdė Bizantijos viltis atkurti visą Romos imperiją, susilpnino valstybę tiek, kad ji nebeatsispyrė arabų antpuoliams, Italija apskritai ilgiems šimtmečiams liko suskaldyta. Rytų Prūsijos gyventojų etninę sudėtį pakeitė ne kokia sėkminga germanizacijos politika, o kelios maro epidemijos, išnaikinusios vietinius gyventojus.

Vadinamas „ispaniškasis gripas“, siautęs 1918–1920 metais, į kapus nuvarė nuo 50 iki 100 milijonų žmonių – daug daugiau nei žuvo karo mūšių laukuose. Ispaniškuoju gripu persirgo ne vienas politikas, menininkas, mokslininkas. Kai kurie jų šiandien įvardijami šios baisios epidemijos aukomis. Tačiau buvo ir išžymybių, nugalėjusių ligą. O jeigu viskas būtų buvę kitaip?

Gripo aukomis tapo prezidentai, premjerai ir karališkų giminių nariai. Viena skaudžiausių netekčių laikoma Francisco de Paula Rodrigueso Alveso mirtis. Jis 1918 metų pabaigoje išrinktas 10-tuoju Brazilijos prezidentu, bet taip ir nepradėjo eiti savo pareigų. Ligos ir mirties priežastis – ispaniškasis gripas. Tiesa, vieną kart šalies prezidentu jis spėjo pabūti – 1902–1906 metais, spėjo pasižymėti ir kaip geras valstybės finansų žinovas.

Louisas Botha – pirmasis Pietų Afrikos Sąjungos premjeras, beveik įkūrėjas šalies, kuri į istoriją įėjo apartheido valstybės vardu. Be Bothos, apartheido gal nė nebūtų. Panašu, kad ir virusą Botha pasigavo kažkur netoli mūsų Lietuvos, mat Pirmajam pasauliniam karui baigiantis dalyvavo britų misijoje, sprendusioje Lenkijos ir Sovietų Rusijos konflikto problemas. Šiame kontekste prisimintinas ir Rusijos bolševikų partijos šulas Jakovas Sverdlovas – anuomet *de jure* Rusijos valstybės vadovas – centrinio vykdomojo komiteto pirmininkas. Šaltiniai teigia, kad tai jis įtikino Rusijos bolševikus pasirašyti vadinamą Brest–Litovsko sutartį, pagal kurią sovietų valstybė neteko Pabaltijo, o vėliau pripažino ir Lietuvos nepriklausomybę. Gal čia gripas „paskubėjo“?

Turbūt daug kas žino – gripo aukos vardu 1924 metais pavadintas Jekaterinburgo miestas, Sverdlovsku vadinęsis iki 1991 metų, kuomet Borisas Jelcinas atkūrė istorinę tiesą.

Minėjau ir karalius. Viena žymiausių netekčių – Švedijos princas Erikas Gustavas Ludvigas Albertas, miręs nuo gripo vos 29 metų amžiaus. Austrai ir vokiečiai mena bavarų bei austrų karališkųjų giminių palikuonį Franzą Karlą Salvatorą, o egzotiškosios Tongos salos gyventojai – savo karalienę Anaseini Takipo, palikusią karaliui George'ui Tupou'ui II tik vieną dukterį. Tad ir karaliai prieš gripo epidemiją ne viską gali.

Istorija mena ir šią ligą nugalėjusius politikus. Bene įdomiausia yra JAV prezidentų lemtis: ispaniškuoju gripu sėkmingai persirgo abu prezidentai, vadovavę šaliai abiejų pasaulinių karų metu...

Woodrowas Wilsonas suvokė, kad imperijų epocha baigėsi, o Europos tautos turi teisę į laisvę. Jo 14 punktų deklaracija atvėrė kelią nepriklausomoms valstybėms, tokioms kaip Lietuva, atsirasti, sukūrė sąlygas jų pripažinimui. Gerai, kad gripas jo neįveikė. Franklinas Rooseveltas, valdžioje išbuvęs neįtikėtinai ilgai – tris kadencijas – išvedė JAV per Antrojo pasaulinio karo audras. Galbūt jo nuolaidos Stalinui ir buvo per didelės, bet laiko neatsuksi atgal...

Nuo ispaniškojo gripo šiaip taip išsigelbėjo Vokietijos vadovybė. Liga persirgo ir pats imperatorius Vilhelmas II, ir princas Maksimilianas (Max von Baden), kuriam teko negarbė pasirašyti ugnies nutraukimą ir pralaimėjimą prancūzams.

Danijos karalystė buvo kur kas laimingesnė už švedų. Pastarųjų princas mirė, o štai Danijos karalienė Aleksandrina–Augusta gripu persirgo ir dar ilgai ir laimingai gyveno, išauginusi ir būsimąjį Danijos karalių Frederiką IX. Beje, įdomus sutapimas: karalienės sesuo buvo ištekėjusi už imperatoriaus Vilhelmo II sūnaus, sūnaus to paties imperatoriaus, kurio ispaniškasis gripas taip ir neįveikė.

Dar vienas žymus politikas, pergyvenęs gripą, britų premjeras Davidas Lloydas Georgas – vienintelis tikras velsietis, kurio gimtoji kalba buvo ne anglų, beje, ir paskutinis liberalas aukščiausiame britų valdžios poste. Jo premjerystės metas taip pat nebuvo lengvas – pats Pirmojo pasaulinio karo įkarštis.

Kai kurie politikai, išgyvenę ispaniškąjį gripą, matyt, igavo neblogų imuniteto savybių. Štai Naujosios Zelandijos premjeras Peteris Fraseras yra premjeravimo rekordininkas, Etiopijos imperatorius Haile'as Selassie'as – vienas ilgiausiai valdžiusių Afrikoje. Kildinęs save iš Karaliaus Saliamono ir Šebos Karalienės, jis santykinai sėkmingai priešinosi Italijos bandymams nukariauti Etiopiją Antrojo pasaulinio karo išvakarėse, bet vėliau „krito“ nuo Kubos ir SSSR remiamų marksistų. Tad šiuo atveju komunistai pasirodė stipresni už gripą.

JAV žurnalistas Andrew'as Nikforukas savo pranašiškoje knygoje „Pandemonium“ („Demonų panteonas“ – pavadinimas yra aluzija į Pragarą sostinę žinomiausioje XVII amžiaus anglų poeto Johno Miltono poemoje „Prarastasis rojus“) teigia, kad pandemijos privers mus kitaip žiūrėti į globalizaciją, į visuomenės ir visų gyvų būtybių evoliucijos tikslą. Suprasime, kad pasaulis, kurį kuriame, yra visiškai nesaugus. Žmonija *gali pražudyti ir nebranduolinę konfrontaciją*. Nuo epidemijų gali neapsaugoti nei branduolinis ginklas, nei dideli pinigai.

Turbūt esate pagalvoję apie garbių kovotojų ir laimėtojų situaciją: karo atveju tie patys asmenys vieniems yra didvyriai, kitiems – niekšai ir žmogžudžiai. Asmenys, besipuikuojantys ant vienu valstybių banknotų ar tapę herojiškų sakmių personažais, kitose, dažnai kaimyninėse, šalyse būtų teisiami už nusikaltimus žmonijai. Mano tėvynėje aukščiausi paminklai statomi valdovui, kuris pasiekė šalies geografinį apogėjų, du kartus bėgo pas priešus, pardavinėjo jiems tėvynės teritorijas. Tautiečiai tai žino, bet turi savo paaiškinimą: taip reikėję elgtis, nepaisant to, jų istorinis valdovas buvęs nuostabiausias strategas. Kad ir kiek atradimų apie nešvarią tarpukario politiką paskelbtų istorikai, ji, tarpukario nepriklausoma Lietuvos valstybė, lietuviui (lygiai kaip ir Estija estui) liks nepriklausomos, tvarkingos, darbščios ir geros šalies simbolis. Napoleonas vieniems buvo revoliucionierius, kitiems – despotas, Amerikos atradėjas vieniems yra didvyris, kitiems – amžinų nelaimių šaltinis.

Politikai iš viso mažai bendrauja su istorikais ir politologais. Politikui nesvarbu, ką įrodinėja istorijos mokslas apie vieną ar kitą istorinį lyderį. Politikui svarbu, kaip tai atrodo šiandien, o šiandien istorinė tiesa ne taip jau ir reikalinga. Tai, ką pagarbiai vadiname Pasaulio Tvarka, yra tik momentinis didžiųjų valstybių (dažniausiai kokia nors spektakuliaria pergale paremtas) politinis sprendimas.

Yra manančių, kad neracionalus mąstymas – tai specifinis populistų politikų bruožas, o ekonomistai pasaulį mato kur kas „teisingiau“. Bet tai tik išankstinis įsitikinimas. Robertas Gilpinas „Tarpautinių santykių politinėje ekonomijoje“ vykusiai cituoja Thomą Kuhną:

„Intelektinių įsipareigojimų laikomasi tvirtai, juos retai kada pavyksta pakeisti remiantis logika arba priešingais įrodymais, kadangi tie įsipareigojimai arba ideologijos tariamai duoda mokslinį paaiškinimą, kaip pasaulis funkcionuoja dabar, ir kartu sukuria normatyvinę pažiūrą, kaip jis turėtų funkcionuoti.“

Tas pats R. Gilpinas pažymi, kad ekonomika nėra tikslusis mokslas, o vadinamąsias ekonomines teorijas reiktų laikyti ideologijomis. Marksistinis požiūris iš esmės tvirtina, kad ekonomika nulemia politiką, liberalusis požiūris teigia, kad politika ir ekonomika turėtų būti nesusijusios, o nacionalizmo koncepcija, priešingai marksizmui, mano, kad politika turi nulemti ekonomiką. Bet kokį reiškinį pasaulinėje ekonomikoje galima mėginti paaiškinti bet kuria iš minėtų ideologijų ir, kas įdomiausia, galima paaiškinti įtikinamai, vadinasi, teisingai. Marksistai šiuo atveju yra labiausiai racionalūs, jeigu jie tiki, kad ekonomikos raida visiškai nepriklauso ar mažai priklauso nuo politinės valios sprendimų. Liberalai, nors ir jaučiasi patogiausiai šiame ginče, taip pat yra supančioti išankstinių liberaliosios ideologijos nuostatų. Nepamirštinas ir vadinamasis „racionalus žmogus“ – individualios laisvės ir logiško mąstymo darinys – vienas iš liberalizmo kertinių akmenų. Toks žmogus yra bejėgis prieš iracionalų poelgį, brutalią, nelogišką jėgą. Juokaujant galima teigti, kad net racionaliausias buhalteris neretai nelogiškai įsimyli ir lemtingus sprendimus priima emociškai.

Tai visiškai natūralu. Žmonija fiziškai negali atlikti statistiškai patikimo skaičiaus ekonominių eksperimentų, kad įrodytų kurios nors vienos šalies teisumą, vadinasi, teisinga laikytina tai, kas atrodo įtikinamai. Kadangi įsitikinimuose karaliauja jau kelis kartus minėti Bacono „stabai“, tikrovės suvokimas neatsiejamas nuo emocinės dimensijos.

Emocijomis paremtas ir dabartinės liberaliosios demokratijos egzistavimas. Kažkada politinius sprendimus priiminėjo nedidelė grupė žmonių vien todėl, kad dauguma buvo neišsilavinusi, nekompetentinga ir tiesiog neturinti valios dalyvauti politikoje. Vėliau žmonija pasiekė lygį, kai kiekvienas pilietis pasijuto ir galįs, ir norįs dalyvauti politikos procese ar legitimuoti politinį atstovavimą. Šiandien, kai politika tampa vis sudėtingesnė, vadinamasis eilinis rinkėjas vis mažiau nutuokia apie racionalias politikos peripetijas ir le-

gitimuoja ne kokį nors sprendimą, o perduoda tą teisę pasitikėjimo vertam asmeniui ar grupei – politinei partijai. Pastaroji vadovaujasi savais, neretai su rinkėjais visiškai nederinamais kriterijais.

Alvydas Jokubaitis, kalbėdamas apie politinio suvokimo reikšmę, teigia, kad politiškai laisvas individas tampa savo paties perdėto individualizmo auka. Dalyvavimas politinės valdžios legitimizavimo procese pradedamas grįsti formalaus balso atidavimu rinkimuose, o tuo tarpu politinės partijos vis labiau tampa vien tik atėjimui į valdžią tarnaujančiomis organizacijomis.

Turint galvoje tai, kad partijų pasirinkimo motyvai toli gražu nėra perdėm racionalūs, turime konstatuoti, jog demokratija bent jau iš dalies kuriama emocijų – simpatijų bei antipatijų pagrindu. Istorikams ir politologams, ignoruojantiems emocinio faktoriaus svarbą, savo darbuose tenka pripažinti, kad istorija susideda iš „netikėtų“ dalykų – staiga atsiranda geras lyderis Michailas Gorbačiovas, netikėtai Irakas puola Kuveitą, staiga subyra Sovietų Sąjunga, netikėtai pablogėja situacija Kosove ir t. t. Tuos pačius reiškinius „suvokiant širdimi“ tokios „miglotos“ sąvokos kaip charizma, patriotizmas, tautiniai interesai tampa visai nemiglotomis ir leidžia stebėti civilizacijos vaizdą, kokio ekonominėje, karinėje ar teisinėje dimensijoje nematyti.

Visa tai pavadinčiau politinės skaistyklos požymiais.

Dėl Gorbačiovo ir jo palikimo

Kelios pastabos

- Kalėjimo prižiūrėtojas – visai nebloga metafora. Gal jame tikrai buvo tikėjimo, kad kaliniai, pagerinus jiems sąlygas, norės ramiai „atsėdėti“ savo laiką?

- Santykis su Lietuvos nepriklausomybe. Yra sakančių, kad Gorbačiovas/ Gorbis padėjo tapti nepriklausomais. Nepadėjo, jis čia ne pagalbininkas. Tai mes išnaudojome jo valstybės merdėjimą, biurokratijos silpnumą, jis ne padėjo mums atgauti valstybę, bet nevykusiai saugojo kalėjimą.

- Nobelio Taikos premiją gavo ne už perestroiką. Gavo už „...esminius pasikeitimus Rytų-Vakarų santykiuose“. Už Vakarų sugundymą... keisti politines nuostatas. Jo veiksmai sukūrė politinį reiškinį, kuris pagimdė visą politikos epochą, epochą, iš kurios šiandien vaduojamės. Taip, vaduojasi visas mūsų šalis, vadinamasis Vakarų pasaulis, vaduojasi sunkiai, per Ukrainos karo gaisrą. Esmė – tai pakeistas požiūris į demokratijos santykį su diktatūromis.

- Ilgus dešimtmečius po Antrojo pasaulinio karo pasaulis mokėsi, kaip stabdyti globalų blogį, kuris vadinosi SSSR. Ir buvo išmokęs, nes žinojo, kad kažkada prieš tą blogį reikės kovoti ar kitaip jį numarinti. Gorbis, atstovavęs blogio imperijai, pasiūlė... susitaikyti. Blogis pasiūlė susitaikyti su blogiu, blogis parodė, kad jis gal nėra jau toks blogis, kad susitarus su blogiu bus geresnis „biznis“ nei kova prieš jį, blogis (su savo resursais) netgi gali padėti kurti gerį.

- Gorbis buvo argumentas naujai politikai, kurią Vakarai greit pamėgo. Draugystė su SSSR buvo juk žymiai pigesnė, nei ginklavimosi varžybos, draugystė su SSSR atrodė itin perspektyvus verslo planas, galiausiai viskas atrodė kaip komunizmo kapituliacija prieš demokratijos vertybes. Tikras visos politikų kartos svajonių išsipildymas! Ne taip svarbu, ar Sovietų valstybės lyderis pats tai sugalvojo, ar jį privertė kokios ekonominės bei socialinės bėdos. Gorbio „gerumas“ tapo neva viso Vakarų pasaulio sėkmės istorija.

- Politikos esmė – su diktatoriais galima sutarti ir reikia sutarti, visi diktatoriai savo sieloje yra tokie „gorbiai“, tik reikia mokėti prie jų prieiti. Tad visi ten lukos, kimai, xi anksčiau ar vėliau pavirs gorbiukais, ir viskas bus gerai. Su jais reikia kaip su džentelmenais. Prasidėjo netgi varžybos, kas pirmiau ir kas efektyviau prisijaukins nedemokratiškų valstybių vadovus. Buvo laikai, kuomet Vakarų politikus gundė vadinamas „socializmas su žmogišku veidu“, laimei, taip ir nesugundė, Vakarai nepatikėjo, kad toks gali būti, o ir Maskva išsigando, kad tas veidas jau nebe socialistinis.

- Tie, kurie giria Gorbį už tai, kad SSSR sugriuvo santykinai „taikiai“, ne kaip kokia Jugoslavija, turėtų žinoti, kad ta SSSR tuomet tik pradėjo griūti, sovietinės „liekanos“ tapo sudėtine naujai atsiradusių ir nepriklausomybę atkūrusių šalių kasdienybe. Jų yra ir šiandien, nors kai kurios šalys jau tris dešimtis metų žemėlapiuose dažomos skirtingomis spalvomis. Karas Ukrainoje - taip, tai karas dėl SSSR likimo!

- Diktatoriai, pasirodo, visai ne gorbiai, jie mėgaujasi Vakarų nuolaidžiumu ir vaikišku politiniu naivumu. Jei jau juos myli tokius, kokie yra, tai kam dar čia keistis. O tie visi šolcai-makronai vis dar tiki (nes taip yra įtikinti), kad reikia sutarti, reikia, net ir aukojant savo garbę, net užsitraukiant pajuoką, panieką ir dar daugiau.

- Taip jau atsitiko, kad Gorbis paliko šį pasaulį tada, kai apsispręsti reikia tiems, kurie dar mano, kad Putinas irgi širdyje gorbis, tik gal jis pats to nesupranta... Tikiu, kad karą laimėsime, prieš blogį turime laimėti. Tam reikės daug pastangų, ne tik karinių. Reikės pripažinti, kad buvome sugundyti ir, deja, pasukome geopolitinės nuodėmės keliu.

PATRIOTIZMAS – KARO KELRODIS

Žmonės sugalvojo sąvoką, vadinamą patriotizmu, kuris politikoje svarbus, nors niekaip konkrečiau nėra apibrėžtas. Daugelis sako, kad į karą eina tikri patriotai.

Kiekvienas mūsų yra savaip patriotas, savo patriotizmą dažnai apibrėžiame ne racionaliai, bet kaip tam tikrą emociją būseną. Būti patriotu – garbė, nors, ne paslaptis, yra ir tokios patriotizmo formos kaip nacionalizmas, šovinizmas...

Pabandykime pasiaiškinti, koks yra tas mūsų patriotizmas ir kodėl didieji Europos patriotai buvo ir karų sukėlėjai, ir taikingos integracijos šalininkai?

Visi daugmaž sutinka, kad patriotizmas yra emocinė-politinė būsena, ir ji, kaip teigia teoretikai, yra trijų lygių.

Lokalus patriotizmas – tai kaimo, miestelio, ar, kaip vokiečiai

pasakytų, *Heimat* lygio. Jis yra natūralus, net biologinis, emocinis ir, beje, ūkinis. Lokalus patriotizmas egzistavo tikriausiai anksčiau nei susikūrė valstybės. Jis išlieka netgi tokiose struktūrose kaip Jungtinės Amerikos Valstijos ar Jungtiniai Arabų Emyratai. Europos valstybėse regionai turi aiškiai suformuluotus patriotinius prioritetus. Ar toks patriotizmas veda į karą? Veikiau ne. Regionai yra per maži, kad patriotizmas išvirstų į kokius nors karingus nacionalizmus. Nepavojinga varžytis folkloro festivaliuose ar remti vietinę futbolo komandą. Valstybės vėliava vis tiek ta pati. Tautinis ar valstybinis patriotizmas – tai (vėlgi remiantis vokiečiais) *Volk* lygio jausmas. Tautinis patriotizmas atsirado su tautine valstybe, jis spėjo ir keletą kartų pakisti, evoliucionuoti nuo patriotinės ištikimybės valdovui iki ištikimybės ta pačia kalba kalbantiems ar tą pačią bažnyčią lankantiems žmonėms. Kai kurie abu šiuos patriotizmus suderino: pavyzdžiui, švedai vienokį patriotiškumą demonstruoja kalbantiems švediškai, kitokį prancūzų eksgenerolo, pradėjusio karališką dinastiją, giminei. Tačiau neretai tautinis patriotizmas laikomas aukštesniu ir vertingesniu.

Sąvokas *Heimat* ir *Volk* pasirinkau neatsitiktinai. Pagal vykusį Ernestas Gellneris apibrėžimą tautinis patriotas – nacionalistas – jaučiasi laimingas tada, kai tautinis (etninis) ir politinis vienetas sutampa, t. y. kai asmuo pasaulį mato „sudėtą“ iš vienataučių valstybių. Jeigu ne, tai jau pretekstas eiti į karą, kurio tikslas – ištaisyti istorines ar geografines klaidas.

Iš nacionalizmo apologetų galima pasijuokti, nes visiškai gryną tautų-valstybių niekada nebuvo, nėra ir tikriausiai nebus. „Negrynos“ valstybės nėra koks nors blogis ir nebūtinai turi tapti karo priežastimi, tačiau ne paslaptis, kad „grynumo“ poreikis kartais išvirsdavo į tai, ką dabar vadiname nacionalistiniu pavojumi, etniniu valymu, genocidu ir pan.

Po Antrojo pasaulinio karo Europos politikai sugalvojo naują patriotizmo lygį – europinį patriotizmą. Tai nėra kažkas labai nepa-

prasto – šiandieniniame pasaulyje galime turėti ir kokį nors skandinavišką, balkanišką, arabišką patriotizmą, turime panslavizmą ir panarabizmą, tad galime turėti ir europietišką patriotizmą. Europos identitetas ne kartą apibūdintas ir politologų suklasifikuotas. Tačiau gilėjanti integracija turėtų jį paveikti – „pakelti“ į naują kokybę, tai jau spėta pavadinti supranacionalizmu – taikiu, kuriančiu ir vienančiu. Europos ar euroatlantinė vienybė, formaliai vadinama ES ar NATO, yra taikos garantas, bet....

Atrodytų, kas gi gali pakenkti trims patriotizmams gilėjant integracijai ir tarpusavio priklausomybėms? Kas gali panaikinti prancūzus, vokiečius, ispanus, škotus, fryzus – kiekvieną su savuoju patriotizmu? Supranacionalizmas privalėtų juos suartinti ir prislopinti tautos lygmens nacionalizmus. O kaip tai veikia praktiškai? Klausimas mąstantiems paprastas: ar supranacionalizmas gali užkirsti kelią karams?

Europos istorija yra nenutrūkstanti, tačiau istorikai ir politologai linkę nurodyti dabartinės Europos, o aš pasakyčiau – dabartinio europiečių patriotizmo – pradžia. Jau greit bus keturi šimtai metų nuo įvykio, dar ir šiandien lemiančio Europos politinį veidą. Tai Vestfalijos taika, pasirašyta pasibaigus Trisdešimties metų karui – kaip tuomet regėjosi – siaubingiausiam karui Europos istorijoje.

Politologai ir istorikai mėgina teigti, kad tas karas pakeitė Europą iš esmės. Iki tol jos universali vertybė buvo *universitas christiana* – sankloda, besiremianti religija, kaip valstybės veiksmus legitimuojančia tiesa. Dabar Europa tapo tautinių valstybių kontinentu. Tokia ji formaliai tebėra ir šiandien, t. y. krikščioniškasis patriotizmas, Trisdešimties metų kare praradęs savo mobilizuojančią reikšmę politikai, pasitraukė iš jos, užleidęs vietą tautiškumui. Politika pasuko tautinių valstybių kūrimo keliu. Iki tol žmones jungė valdovas, dabar – ta pati kalba, papročiai ar istorija. Permaina turėjo tapti taikos garantu.

Šiandien galima teigti, kad europiečiams anuomet tiesiog pritrūko drąsos tikėti, jog krikščionybė gali vienyti ir spręsti visas integracijos problemas. Gal tai vėl ta pati racionalumo pagunda – jėgos ir proto autoritetas aukštesnis nei moralinis. Griuvus pasitikėjimui religiniais ar, siauresne prasme kalbant, Bažnyčios autoritetais, valstybės gyvenime, sprendžiant bendrus reikalus, įsitvirtino tautinės valstybės. Iki Vestfalijos taikos valstybinė kalba ir valdiškoji kultūra nebūtinai sutapdavo (dažniausiai ne) su tautine. Tautinėje valstybėje valdiška kultūra ir tauta pradeda sutapti, vadinasi, ima dominuoti nebe aristokratija, o plebsas. Elitas tampa jau nebe valdžia.

Pilietiškumas ir religija atsiskyrė vienas nuo kito. Pilietiškumas yra protas, religija – siela, abu jie vienas kito neatstoja ir „neuždengia“. Tad „vestfalinė“ valstybė tapo protinga, bet nebūtinai morali ir, beje, toliau kariaujanti...

Keli šimtai tautinės valstybės metų parodė, jog tokia valstybė yra labai toli nuo pradinio idealo. Tauta-valstybė yra didelė, galiną ir gana integruota bendruomenė, galinti ne tik nepriklausomai funkcionuoti, bet ir daryti įtaką savo politinei aplinkai pagal ketinimus bei galimybes. Tautinė valstybė per kelis šimtus metų buvo (tikriausiai ir išlieka) pagrindiniu piliečius integruojančiu instrumentu. Tautos vienybė buvo ir Prancūzijos, kaip didžiosios valstybės, pagrindas, ir Italijos, ir Vokietijos vienijimo stimulus.

Nepaisant teigiamų tautinės valstybės savybių, su tokio tipo valstybėmis yra susijusios amžinos tautinių mažumų, etninių grupių, valstybinių sienų problemos, būtinybė žmonėms tautiškai-politiškai apsispręsti ir pan.

Tokius reiškinius neabejotinai reikia pateisinti, tad susiduriame su... valstybės politikos kūrimu ir jos reikšmės didėjimu. Politika tautinėje valstybėje palengva ima gyventi pati sau, tampa nematerialia vertybe, kurios apsaugai skiriami dideli visos bendruomenės resursai. Tautinis atgimimas, siekiant sukurti tautines valstybes, XIX amžiuje baugino imperijas, o tautines valstybes skati-

nanti Woodrowo Wilsono doktrina po Pirmojo pasaulinio karo jas galutinai pribaigė.

Tautinė valstybė, kurdama tautinį (o gal galima sakyti – valstybinį) patriotizmą, brukdama sintetinę tautinę kultūrą ar valstybinę kalbą, beatodairiškai naikina tokius natūralius žmogaus prigimties dalykus kaip regioninis folkloras ar tarmės. Politinės sienos tampa svarbesnės ir reikšmingesnės už natūralias, netgi tos sienos, kurios atsirado ne natūraliai, o, tarkime, po grobikiškų karų. Nė viena valstybė dar niekada neišsprendė vadinamųjų tautinių mažumų ar regionų klausimų. Mėginimas primesti politinį daugumos (*Volk*) patriotizmą baigdavosi didesniais ar mažesniais konfliktais, mėginimas smulkintis federalizmo linkme vesdavo silpnėjimo link. Tautinės mažumos ir etninės grupės taip pat ne daug ką laimėdavo. Kova dėl autonomijos, jeigu tik būdavo sėkminga, vesdavo į etninių getų formavimą, kuriuose etninė grupė, taip ir neišaugusi iki tautos, izoliuodavosi ir išsigimdavo. Mėginimas integruotis į tautinę didumą visuomet buvo rizika ištirpti ir prarasti savo *Heimat* patriotizmą.

„Vestfalinės“ valstybės išsigimimo pasekmės arba išsigimusių tautinių idėjų pasekmės – tai jau XX amžiaus karai ir nacionalinė nesantaika, taip ir neleidusi visiškai atsiskleisti tautinių valstybių bendravimo ir sugyvenimo galimybėms. Suprantu, kad teigdamas, jog tautinė valstybė gali tapti atgyvena, paliečiu slaptus ne vieno žmogaus jausmus. Jeigu ne ši idėja, gera dešimtis Europos tautų niekada nebūtų sukūrusios savo valstybių, o gal ir būtų sunykusios kaip etninės grupės. Vis dėlto jos yra ir jų egzistavimas laikomas europine vertybe. Vadinasi, integracijos procesas turi būti derinamas su tautinių valstybių egzistavimu ir eventuali išlikimu.

Įvairiose diskusijose neretai kyla klausimas: reikia karo ar ne ir kas yra tas žmogus su ginklu – taurus gynėjas ar bjaurus žmogžudys, tėvynės patriotas ar tiesiog specifinę misiją vykdantis valstybės tarnautojas? Ir Lietuvoje netyla diskusijos, ko mums reikia – šauktinių ar profesionalų. Šiame kontekste prisimenama, kad 1940 metais, turėdami daug neblogų profesionalų, nepasipriešiname, o pokario partizanai, daugiausia savanoriai, išsilaikė taip ilgai.

Būtų didelė klaida manyti, kad kuri nors sistema – šauktinių, samdinių ar profesionalų – kažkuo pažangesnė už kitas ir ateina visam laikui. Istorija byloja, kad kariuomenės sudėtis keitėsi dažnai ir ne viena kryptimi, keitėsi ir kario – ginkluoto asmens vizija. Tai kas tas žmogus, valdantis ginklą?

Vienas pirmųjų karo teoretikų, kinų strategas Sun Tzu kariuomenę laikė mašina, kuri nėra nei patriotiška, nei ideologiška – tai tiesiog mašina, kurią laiku paleidžia ir sustabdo civilinė valdžia. Šiuo atveju pagrindinė kario savybė būti ginkluota jėga. Svarbu tik tai, kad jėga būtų valdoma, kad ji pati nedarytų jokių politinių sprendimų. Antikinėje Graikijoje spartiečiai buvo pirmieji reglamentavę tarnybą kariuomenėje. Taip atsirado karinė prievolė. Visi Spartos vyrai iki 60 metų amžiaus buvo karo prievolinkai neatsižvelgiant, nori jie to ar ne.

Profesionalios kariuomenės pradžia – Romos Respublika, kurioje dar 115 metais pr. Kr. atsirado karo profesionalai, paprastai sudarydami sutartį 25 metams. Didžiausia Romos oponentė Kartagina kūrė kitokias ginkluotąsias pajėgas. Tai samdoma kariuomenė. Dar vėliau, Viduramžiais, karinė tarnyba ir karas buvo daugiausia kilmingųjų privilegija ir pareiga, tačiau trūko jėgos, profesionalumo, reikėjo ir samdinių, ir prievolinkų.

Matyt, žymiausias visų laikų teoretikas Carlas von Clausewitzas (beje, įrodęs, kad tikroji karo baigtis yra ne pergalė, o taika) daug dėmesio skyrė ne kario-mašinos, o kario-patrioto koncepcijai. Būdamas Prūsijos, o vėliau Napoleono armijos karininku, jis suprato, kad ginklas patrioto rankose yra labai galinga politinė jėga, todėl karo vadai ir politikai, atsakingi už karo pradžią ir pabaigą, turi ir gudriai, ir atsargiai manipuliuoti patriotizmu. Dar daugiau galios ginkluotame žmoguje įžiūrėjo vienu iš marksizmo klasikų laikomas Friedrichas Engelsas, teigęs, kad dėl visuomenės klasinio susipriešinimo žmonės-proletarai netenka patriotizmo ir tėvynės jausmo. Jie tampa proletarinio internacionalizmo politinė jėga.

Praėjusio šimtmečio pabaigoje imta kurti ginkluoto žmogaus, dirbančio demokratinėje visuomenėje, konceptą, kurio esmė tokia: nei pasaulinių, nei „purvinių“, nei neteisingų karų nebebus – karai vyks pagal taisykles, nereikės prieš žiauriai bausti – tiesiog priversti jį vykdyti mūsų politinę valią. Imta konstruoti ginklus, kuriais ne nužudoma, o tik laikinai apsvaiginama, ginklus, kuriais siekiama ne kuo daugiau sugriauti, bet efektyviai pašalinti priešą. Tad visai ne juokais imta manyti, kad kariškis – tai tik uniformuotas valstybės tar-

nautojas, kuriam galioja valstybės tarnybos įstatymai ir atsakomybės už savo veiklą kodeksas.

Pasirodo, klydome. Svarbiausiu iššūkiu tapo terorizmas, kuris kariauja kaip tik be taisyklių. Tradicinis terorizmas – sudėtingas reiškinys, kurį galima apytikriai apibūdinti kaip veiksmą ar iš anksto suplanuotų veiksmų visumą, pasižyminčią smurtu, siekiant įbauginti pilietinę visuomenę ir daryti spaudimą valdžiai, kad pastaroji imtųsi teroristams palankių politinių sprendimų priėmimo. Sakoma, kad kariaujame jau nebe tradicinius, o vadinamus postmodernius karus, kokiems iš tiesų ir nebuvome pasiruošę. Tie karai kintantys, painūs ir nekontroliuojami, be aiškios vadovų atsakomybės, be aiškaus tikslo, pradžios ir pabaigos. Jei prieš teroristus norime kariauti pagal taisykles, pralaimėsime. Mes turime daug galingų ginklų, tačiau galiausiai viską lemia tas nedidelis, kurį ginkluotas žmogus laiko rankoje... O jį ir teroristas paneša. Tad išsvajotasis gynėjas – uniformuotas ginkluotas biurokratas – tampa bejėgis...

O kiek gi tų ginkluotų žmonių mums reikia? Žinoma, kad didžiausias kariuomenės (viršijančias milijoną) šiandien turi Kinija, Šiaurės Korėja, Indija, Rusija ir JAV. Tačiau šalies apsiginklavimo ir pasiruošimo lygį galima kur kas geriau apibūdinti atsižvelgiant į gyventojų skaičių.

Lietuvoje 1000 gyventojų tenka 2,5 žmogaus, pasiruošusio iš karto imti į rankas ginklą. Latvijoje situacija panaši – 2,6, tačiau latvių rezervas kiek menkesnis. Estai ir šioje srityje mus lenkia – ten 1000 gyventojų rodiklis siekia 3,4, o rezervistų vidutiniškai dar daugiau. Beje, lyginant su kitomis valstybėmis, Lietuva yra maždaug sąrašo viduryje tarp beveik dviejų šimtų šalių. Mūsų kaimynai lenkai karių santykinai turi dar mažiau – 1,9. Tuo tarpu Rusija ir Baltarusija ginkluotos kur kas geriau. Jų rodikliai atitinkamai 7,3 ir 7,6. Taigi iš kur grėsmė?

Tačiau ne mes ir ne jie pirmąją pasaulyje. Tikriausiai niekam ne paslaptis, kad Šiaurės Korėjoje 1000 gyventojų šiandien tenka 48,8 ginkluoto žmogaus, o rezervistų dar dešimt kartų daugiau. Taigi, galima sakyti, kad beveik kas antras šiaurės korėjietis yra armijos rezervistas. Mažiau tikėtina (bet faktas), kad antroji sąrašo – Eritrėja, viena skurdžiausių pasaulio valstybių, niekaip nebaigianti karų su Etiopija, nuo kurios atsiskyrė praėjusio amžiaus pabaigoje. Jos rodiklis – 35,5. Toliau rikiuojasi tokios šalys kaip Izraelis, Armėnija, Libanas, abu Kiprai, Persų įlankos valstybės, Pietų Korėja. Beje, NATO šalių tarpe didžiausias ginkluotų žmonių tankis... Graikijoje (14,7), o JAV – tik 5,1.

KELIAS Į ŠVENTOVĘ

Karas dėl tautiškumo yra karas už teisybę, tačiau vis dažniau susiduriame su reiškiniu, kuris turėjo palengva nunykti. Tai karas dėl įsitikinimų, ateinantis iš kažkokių viduramžiškų laikų. Turbūt nė vienas užkariautojas, įveikęs dideles armijas ir sugriovęs galingas valstybes, neįveikė tokio fiziškai nestipraus dalyko kaip žmonių įsitikinimai.

Dabartiniai Europos integracijos vadovėliai rašo, kad Europą suvienijo daugiausia ekonominis motyvas, o tikrieji Europos kūrėjai – veikiau verslininkai nei kunigai ar karo vadai. Apie krikščionybės įtaką integracijai beveik išvis nekalbama. O Bažnyčia turi kokį nors vaidmenį šiame procese ar ne? Ar apskritai gali ką nors pasakyti šiuo klausimu? O jei gali, tai kodėl nesako? Ar jos niekas neklausia?

Europai, pasak Jacqueso Delorso ir Jacqueso Santerio, taip trūksta širdies...

Sunku tą paneigti. Sunku paneigti teiginį, kad tikėjimo vertybės buvo nereikšmingos pradėti tokį neva racionalų procesą kaip integracija. Europos krikščioniškoji tradicija atrado savyje bendruomeninę dimensiją, leido sukurti vieną svarbiausių integracijos produktų – socialiai orientuotą rinkos ekonomiką, kurią vėliau kaip savą priėmė svarbiausios politinės ideologijos. Taigi Šaltojo karo metais krikščioniškasis faktorius sėkmingai grįžo į politiką. Krikščioniškoji tradicija buvo ir veiksmingas ideologinės kovos instrumentas – krikščionybė sėkmingai „kariavo“ su sovietų propaguojamu ateizmu, o kartu ir su visa sovietų ideologija. Krikščionybė nugalėjo, nes buvo natūraliai priimtinesnė už labai jau abstraktų ir stipriai biologizuotą ateizmą. Ateistai savoje vertybių sistemoje tikrai nerado vietos širdžiai. Neabejotina ir kitkas – po Šaltojo karo ir integracijai gilėjant krikščioniškasis faktorius palaipsniui išnyko

iš Europos plėtros akiračio. Išnyko tai, kuo Europos identitetas daugybę kartų buvo motyvuotas, tačiau šiandien apie jį kalbėti Europos Sąjungos kontekste pasidarė lyg ir nepadoru. Ir apibūdinimas dabar smarkiai skiriasi. Integracijos pradžioje viskas buvo kitaip.

Europos Sąjungos vadovai pastarąjį dešimtmetį įtikėjo, kad Dievas jiems nereikalingas. Kai taip, tai bet koks imperatyvas ar subtilus apeliavimas į krikščioniškas vertybes tampa tik grakščia mandagumo fraze. Dievo vardo nebėra sutartyse, baiminamasi deklaruoti savo krikščionišką prigimtį, kad tik jis negriautų globalaus ar gana ekumeninio konteksto. Galų gale to niekas nei reikalauja, nei pasigenda. Visiems viskas gerai...

Europos Sąjunga šiandien gyvena būsenoje, kai manoma, kad visas žmogaus problemas galima spręsti protu, jėga, gamtiniais resursais ir kitais racionaliais būdais. Dabartinėje racionalioje Europoje iš viso tapo didelė gėda remtis religija ar ideologija. Terminas „charizmatinis lyderis“ įgijo neigiamą atspalvį su aliuzija į necivilizuoto pasaulio valdovus, tuo tarpu „pragmatiškas lyderis“ simbolizuoja posūkius į neva geriausią visų laikų politikos modelį. Naujosios demokratijos mokomos kuo skubiau atsikratyti charizmatinių asmenybių. Su naujosiomis demokratijomis bendraujama pragmatiškos politikos dvasia.

Pragmatiškai mąstantis politikas teoriškai neturėtų eiti į karą. Tai gerai, tačiau pragmatiškai mąstantis politikas nesiryžta net ginti savo šalies... Tai juk irgi karas, ekonominiai nuostoliai, žmonių netektys. Pragmatiška veikiausiai pasiduoti, o ne ginti kažkokias *Heimat* ar *Volk* idėjas.

Klausimas tik tas, ar šiuolaikinė politikos kultūra, šiapusinio pasaulio kultūra yra natūralios istorinės raidos rezultatas ar dėl žmogiškųjų klaidų gimęs nukrypimas? Politikos filosofai, tokie kaip Józefas Žycinskis, mano, kad tai visgi nukrypimai. Jis net mėgina juos suklasifikuoti ir susisteminti.

Pirma. Veiksmas aukščiau už idėją, „turėti“ svarbiau nei „būti“, daiktas vertesnis nei žmogus. Vakarų Europoje suprasta, kad jokia idėja nėra vertinga, jei idėjos savininkas neturi jos įgyvendinimo „verslo plano“ bei resursų. Ir priešingai – esant resursams idėjų netruks atsirasti. Nesunku pakomentuoti tokio nukrypimo pasekmes. Vakariečiai, sėkmingai kovoję prieš marksizmo dogmą, sakantią, kad „turėti“ yra pirminis, o „būti“ antrinis, kad nuosavybė (turėjimas) yra būties pagrindas, nejučia tapo marksizmo propaguotojais. Vidurio europiečiai, garsiai šaukę, kad yra demokratai (propagavę idėją „būti“, žmogaus vertę), pasijuto kone šokiruoti, sužinoję, kad į Europą ateiti reikia su įdirbiu, nuosavybe („turėti“) ir turtu. Štai kodėl ne vienas nusivylęs Europa postkomunistinės bendruomenės žmogus dūsauja, jog tokio kaip jis – neturtingo demokrato – Europai visiškai nereikia.

Antra. Naudos ir stabilumo (technikos) pirmenybė prieš etiką – jei ko nors reikia mūsų gerovei, mūsų *raison d’etre*, užsimerkiame prieš neetiškus dalykus. Šaltojo karo ideologija skatino elgtis etiškai, net jeigu tai finansiškai nenaudinga. Toks elgesys buvo veiksmingas ginklas prieš sovietinę sistemą, bet situacijai pasikeitus – ne. Pragmatizmo epochoje visiškai nenaudingas verslas pernelyg plačiu mastu ginti mitinius dalykus, tokius kaip žmogaus teisės ar sąžinės laisvė. Nejučiomis XXI amžiaus Europa, atradusi magišką žodį „stabilumas“, praktiškai atsisakė žmogaus teisių puoselėtojos vaidmens. Vytautas Landsbergis, griovęs gorbačiovinį stabilumą, europiečių akyse buvo mažų mažiausiai keistuolis, Balkanų etniniai lyderiai – jei ne nusikaltėliai, tai bent jau nenaudėliai, destabilizuojantys Europą. Blogai yra viskas, kas bent kiek drumsčia ramų politikos vandenį.

Trečia. Fizinio egzistavimo dominavimas prieš transcendentškumą – tikėjimas horoskopais, rytietiškais ir afrikietiškais burtais – didesnis už tikėjimą amžinuoju gyvenimu. Kūno sveikatai (daugiausia pseudosveikatai) skiriamos ištisos knygos, žinių laidos, baigiama pamišti ne vien dėl epidemijų, bet ir dėl smulkių sužeidi-

mų, įbrėžimų, kraujo užkrėtimų baimės. Respektabilūs žurnalai ir bulvariniai skaitalai nesibodi publikuoti iš piršto laužtų horoskopi- nių pranašysčių, tačiau nedrįsta nė pagalvoti apie kasdienes ar kas- savaitines citatas iš Šventojo Rašto. Amžinojo gyvenimo apologe- tams patariama veikiau reformuoti prisiderinant prie horoskopų, rytietišku kalendorių ir kitokių dangaus ir žemės ženklų. Europi- etis geriau žino, kurie metai yra Drakono ar Gyvatės, nei kurie yra jubiliejiniai krikščionybės ar Šventosios Šeimos metai. Europietis jaudinasi, kad tik savo elgesiu nepapiktintų musulmono ar budisto, bet nesibodi viešai tyčiotis iš „pasenusios“ krikščionybės. Europoje šiandien rimtesnių abejonių nebekelia abortai, homoseksualios san- tuokos, eutanazija.

Ketvirta. Svarbios detalės svarbesnės už visumą, konsumizmas, mąstymo „regionalizacija“. Individualios laisvės izoliavimosi pirmeny- bė prieš bendriją ir bendrus veiksmus. Dauguma politinių ir lo- bistinių grupuočių, kovojančių už savo smulkią problemą – pensiją, cukrų, kvartalo apsaugą, visiškai ignoruoja visos bendrijos siekius. Visai pateisinama kovoti už save, eksponuoti vadinamąjį savo po- žiūrį, neretai ne tik egoistišką, bet ir cinišką. Visai natūralu kal- bėti apie tai, kad armija privalo ginti mane vien todėl, kad moku mokesčius. Kariai privalo žūti už mane – mokesčių mokėtoją, o aš nesu atsakingas už jokus karus ir marus. Politikai propaguoja kovą ne už demokratiją ir ne už visą bendriją, o už kažkokį iš- matuojamą ar apskaičiuojamą dalyką. Politikai sau rašo pliusiukus, savajai apygardai lengvatų laimi kitų sąskaita, o ne sustiprinę tarp- tautinę teisę ar tautų tarpusavio supratimą. Lengviau gauti pinigų elementarios šalpos, o ne abstrakčios demokratijos plėtos progra- mai, lengviau įgyvendinti nedidelį baigtinį projektą, nei imtis stra- teginės programos.

Penkta. Patriotizmas... Atsiprašome, jo nėra. Ir nereikia.

J. Zycinskio charakteristikos leidžia prognozuoti pavojus, galin- čius tykoti visuomenės, kurioje įstatymas tampa stabu, jo paraidžiui

privalu laikytis, kur demokratija negali imtis ilgalaikių programų, kultūrinis paveldas racionaliai sunkiai apibrėžiamas. O čia jau ir iki karo netoli.

Tokioje visuomenėje dangus visiškai nereikalingas. Taip jau piliečiams atrodė ne kartą. Taip buvo nutikę Romoje, paskui Renesanso laikais. Bet po kiekvieno nutolimo nuo tikėjimo vertybių europiečių laukdavo religiniai karai ar žudynės dėl dvasinių dalykų. Kai viskas atrodo pasiekama vien savo jėgomis, protu, resursais ir logika, netrukus ateina krizė. Civilizacijų žlugimas dažniausiai yra visai ne išorinių grėsmių veiklos rezultatas. Atvirksčiai – okupacija sukelia rezistenciją, naujų idėjų paieškas ir net savos civilizacijos perteikimą okupantams (gausu pavyzdžių: rusai – mongolai, keltai – normanai, mikėnai–graikai, graikai–romėnai ir t. t.) Kai Vakarų Europa neturi jokios fiziškai juntamos grėsmės (nors šiaip jų pakanka), ji yra itin nesaugi, nes palaipsniui nebetenka ideologinio pagrindo ginti savąją civilizaciją.

Kodėl religija apskritai tokia galinga? Atsakymas, tiesa, neracionalus, tačiau turėtų būti įtikinamas. Nemiršta todėl, kad remiasi iracionaliu autoritetu. Kaip sakė savo ingresso pamoksle kardinolas Audrys Juozas Bačkis, Bažnyčios tvirtumui ir įtakai didinti reikia ne reformatorių. Reikia šventųjų. Samuelis Huntingtonas pagrindines kultūras, pagrindines civilizacijas neatsitiktinai sutapatino su pagrindinėmis religijomis. Emociopolitinis žvilgsnis į istoriją leidžia pastebėti religijos jėgą – ne interesų, o meilės jėgą. Galima ištrinti iš žemėlapio išsitas valstybes, galima sukurti totalitarinę politiką, centralizuotą ekonomiką... Religija svarbiau ir už demokratiją. Pastaroji gimė jau ne kartą, o religija nė kartelio nebuvo mirusi. Religiją ir kultūrą visada tenka pripažinti ir gerbti, o norint kontroliuoti geriau susigyventi su ja, nei mėginti nugalėti.

Tiesą, religija, skirtingai nuo socialinės apsaugos, neduoda jokių garantijų, bet suteikia viltį, kuri, kad ir kaip stebėtusi racionalūs žmonės, svarbesnė už garantiją. Skirtingai nuo įsitikinimo

apie Bažnyčios dogmatizmus, religijai paliekama didelė tikėjimo tiesų interpretacijos laisvė. Tikėjimas nereikalauja racionalaus supratimo, o jo interpretacija nereikalauja logikos. Tikėjimas svarbiau nei protas, įtikėtas autoritetas svarbiau nei rašytinė teisė. Kiekvienas kunigas, klausantis išpažinties, Dievo vardu teisia – nustato, kas yra nuodėmė, kas ne. Religija sėkmingai sustatė į vietas žmogiškąsias aistras ir polinkius. Jokie racionalūs motyvai neveikia taip, kaip tikėjimo dalykai.

Tad kodėl religija taip pat išgyvena krizes? Yra amžinosios vertybės, tačiau nėra amžinų jų interpretavimo taisyklių. Politika yra ideologinės, jausminės prigimties dalykas, norintis kurti gerovę čia ir dabar. Tai taip pat natūralu, nors žinoma, jog bet kokia šia pusinio (žemiškojo rojaus) pranašystė dvelkia sektantizmu. Tad ir istorijos pabaigos pranašystė – sektantizmu dvelkianti idėja.

Poncijus Pilotas buvo ne tik Romos teisės, bet ir Romos abejonių savo tiesa simbolis. Romėnai pernelyg mėgo teisę ir ją absoliutindami nesuprato, kodėl emocijos ir tikėjimas yra veiksmingiau už įstatymo raidę ir objektyvią realybę. Homero Troja krito, nes buvo civiliziuota ir tolerantiška, nesitikėjo neteisėtų veiksmų. Istorija rodo, kad maištai dėl pinigų, teritorijos, palikimo baigiasi įvairiai, tačiau religiniai maištai, tarkim, Indijoje (Gandhi), Irane (Khomeini), net katalikiškose Vidurio Europos šalyse dažnai būna sėkmingi. Tai emocinė, o ne šia pusinė reali politika.

Religijos amžinumui svarbi ir istorikų interpretacija: tenka apsispręsti, ar pasaulis yra laipsniškai tobulėjantis su dabartine Vakarų civilizacija, savotiškai tą tobulėjimą apvainikuojančia, ar vis dėlto esame *Homo sapiens*, kurio tobulėjimas tėra išaugusių techninių galimybių rezultatas. Priėmus pirmąją teoriją, būtų galima drąsiai tvirtinti, kad esame tobulesni už Jėzų, Mahometą, Budą, netgi dabartinių politinių koncepcijų kūrėjus. Priėmus antrąją teks suvokti, kad esame tie patys žmonės, tik visos žmonijos istorijos paveldėtojai. Mūsų regimasis tobulumas tėra didesnės techninės galimybės.

Aš esu antrosios teorijos šalininkas, tad visada galiu remtis Šventuoju Raštu. Daugumoje senų literatūrinių tekstų moralės problemos yra tos pačios, tik atspindi savąjį laiką. Iš principo daugelis klausimų – atsakymų jau žinomi. Nepaisant visų ultramodernių svarstymų, moralės principai iki šiol nepakito. Homeras, Tukididas, Sun Tzu ir kiti moko to paties, ko mokome mes. Pamokslas katalikų mišiose – tai ne kas kita, kaip mėginimas amžinąją tiesą įvilkti į šiuolaikinių drabužį.

Šiandien kalbama apie nepaprastai didelius pakitimus visuomenėje. Bet ar tikrai tie pasikeitimai radikalūs, jei nesikeičia žmogaus prigimtis? Sakoma, kad turime naują Pasaulio Tvarką, naują situaciją, net naują žmogų. Gal tai tik įsitikinimas, kad įvyko radikalūs pokyčiai? Matyt, pasikeitė tik elgesio manieros, bet ne giluminiai motyvai. Lietuviai tvirtina, kad nacionalinius patiekalus gamina iš bulvių – beveik didžiausią revoliuciją sukėlusio valgomojo augalo, neaugusio Lietuvoje tada, kai ši šalis buvo pasiekusi savo klestėjimo laikotarpį. Beje, buvo laikas, kai manyta, jog bulvės sukelia raupus ir kitas pavojingas ligas (anų laikų psichozė, panaši į tą, kuri neseniai buvo kilusi dėl snukio ir nagų ligų). Tai kas šiandien galėtų atsakyti, kaip bulvių atsiradimas ant lietuvių stalo pakeitė jų gyvenimą? Klausimas vertas gal ir ne milijono, bet...

Atrodo, Europa patikėjo, kaip kažkada Romos ar Renesanso laikų žmonės, kad racionalumas gali laimėti prieš jausmus, prieš neplanuojamą, nenusakomą, neapskaičiuojamą. Taip suklestėjo europietiškas racionalumas, mūsų Europą verčiantis gyvūnu, manančiu, kad niekas jo nepuls, nes bijos, o jeigu puls, tai užpuolikus bus nesunku kuo nors papirkti.

Tuo tarpu visuomenei bet kokie rimtesni pakitimai siejasi su netikrumu, neatsitiktinai vis dažniau ir labiau gręžiamasi į religiją ir kitus „nemoksliško“ pasaulio suvokimo dalykus. Tikėjimas burtais ir horoskopais – gelbėjimosi ratas visuomenei, kuriai, deja, ne be mokslininkų kaltės buvo įrodyta, kad „tradicinė“ religija

yra atgyvenęs dalykas. Žmonėms reikia tikėjimo, nes jie dažnai pasijunta neadekvatūs propaguojamiems pasaulio modeliams. Čia ir vėl pravartu prisiminti Z.Brzezinskį, teigusį, jog ydingas ideologijas XX amžiuje pagimdė, be kitų dalykų, ir noras rasti kokių nors galimybių įgytas naujas žinias ir technologines naujoves „įdėti“ į įsitikinimų pasaulį. Žmonės tapo komunistais ar fašistais, nes pernelyg buvo dvasingi, o tapę protingi manė gali per minėtas ideologijas save realizuoti.

Vakarų Europoje gyvena dvasingos tautos, kurios po Antrojo pasaulinio karo prisiminė savo krikščioniškąją prigimtį ir solidarai apgynė savo civilizaciją. Vidurio Europoje taip pat gyvena dvasingos tautos. Jos išsaugojo savo krikščioniškąją mąstymą per visą komunistų valdymo laiką ir Šaltojo karo pabaigoje ne kas kitas, o krikščioniškoji sąmonė leido joms solidarai ir santykinai taikiai nuversti marksistinius režimus. Tai ypač reikšminga katalikiškiems kraštams, kurių aukščiausi hierarchai, kad ir kaip tai būtų liūdna komunistams, buvo jiems nepasiekiamoje Romoje. Manau, ne visai tikslu sakyti, jog komunistai dvasiškai suluošino ištisą generaciją (tokio tikslo, be abejo, būta) – suluošinta generacija nebūtų taip aistringai pasidavusi krikščioniškumo ir laisvės sutapatinimui.

Vidurio Europa Bažnyčios autoriteto bumą išgyveno devintojo ir dešimtojo dešimtmečių sandūroje, ir jis vaisingai prisidėjo prie demokratinės sistemos įtvirtinimo, neleido pasireikšti įvairiems nacionalistiniams ekstremizmams. Vidurio Europos tautos atėjo į integraciją iš tiesų ne vien dėl gerovės, bet ir norėdamos būti tikrai europietiškos savo vertybėmis, tarp kurių krikščioniškosios nepaprastai svarbios.

Kebčiau Rytų Europai, kur krikščioniškosios institucijos buvo per silpnos būti savarankiškos ir neretai tapo naujos, visai nedemokratinės, valdžios „figos lapeliu“, todėl vis dar (esu optimistas) ne-tapo visuomenę vienijančiu veiksmu.

Istoriškai Bažnyčia visada buvo vertybių skelbėja, o valstybės

prie jų prisitaikydavo. Bažnyčia formuodavo laiką. Su liberalios demokratijos atsiradimu situacija pasikeitė. XX amžiaus viduryje imta garsiai kalbėti, kad Bažnyčia atsilieka nuo to laiko. Bažnyčios ir Valstybės atskyrimas blogąja prasme „stūmė“ tikėjimo instituciją iš jos tradicinio veikimo lauko. Bažnyčios veikimas neretai baigdavosi šventoriaus tvora, vis dažniau imta manyti, kad praktinė Bažnyčios veikla – labdara, perauklėjimas, senelių globa – yra tikroji jos misija, o Mišių auka ir tikėjimo išpažinimas – tik šios misijos dekoracija. Bažnyčia – nevyriausybinė organizacija, ir tiek. II Vatikano Susirinkimas buvo reikalingas, siekiant naujai įvertinti Bažnyčios ir religijos vaidmenį apskritai, tačiau ir šiandien sutinkame ne vieną kunigą, pastorių ar net hierarchą, linkusį Bažnyčiai skirti tik nevyriausybinės organizacijos misiją.

Tad ką gi turėtų daryti Bažnyčia šiame sistemos dinozaurėjimo etape, kad netaptų... karo priežastimi?

Pirma. Negalima pasirinkti lengviausio kelio. Vertybėms ginti reikia aukos ir praradimų. Auka didina atsakomybę, ją naudingai sureikšmina. Romėnai rinkosi ne pagonybę, garantavusią sotų gyvenimą nuo gimimo iki mirties, bet tikėjimą, neduodantį jokių garantijų. Baigiantis Renesansui žmonės kilo į kovą už tikėjimą, o ne už kvazi-valstybinį egzistavimą šiauriniame pasaulyje. Amžinąjį gyvenimą galėjo sukurti tik tikėjimas ir auka. Imperatorius Konstantinas (savotiškas Romos Gorbačiovas) leido žmonėms būti krikščionimis. Tai gelbėjo piliečius, bet ne sistemą, kuri šiuo atveju gal tik ieškojo patogios išeities. Europiečiai šiandien bijo aukotis, nes nemato aukos prasmės. Jie jos ir nematys, kol neateis neganda, kuri būtent tos aukos ir pareikalaus. Tuomet civilizuota Europa nedaug kuo skirsis nuo pagoniškos genties, aukojančios dievams vieną iš savo karių ar nekalčiausią genties mergaitę. Tuomet iškils poreikis susivokti, kad bet kokiam barbarui yra lengva nukauti karį, bet sunku šauti į beginklę moterį ar kunigą, neturintį nė vienos divizijos... Dėl to dar kartą reikia pabrėžti, kad Bažnyčia ir visuomenė yra gyvybingos

ne racionalių reformatorių miklumo dėka, o stebuklais ir didvyriais, kurie elgiasi neracionaliai, bet emociškai žavingai. Kaip diplomatas, su liūdesiu pripažįstu, kad patraukliau istorijoje atrodo karų laimėtojai, o ne konfliktų glaistytojai. Europai reikia šventųjų, pasiryžusių žūti už tikėjimą, o ne vedančių ją į kompromisą. Ypač į kompromisą su skrandžiu.

Antra. Nereikėtų tikėjimo išpažinimo kiek įmanoma palengvinti. Nuodėmė, kuri garantuotai bus atleista, ne nuodėmė. Europiečiai jau priprato prie to, kad jiems atleidžiama. Jau atleista už kolonializmą, sovietologijos klaidas, meilę Gorbačiovui ir lietuvių laisvės ignoravimą. Juo gyvenimas fiziškai lengvesnis, juo aukštesni moralės standartai turi būti jam keliami, o ne priešingai. Galima pelnytai priekaištauti Bažnyčiai, savotiškai sumažinusiai „reikalavimus“ tikintiesiems, kad šie nejaustų spaudimo ir ją, kaip draugišką organizaciją, pamiltų. Atsargiau su beatodairiškais lengvinimais! Sektos, plintančios Europoje dideliu greičiu, kelia daug didesnius reikalavimus ir... laimi tūkstančius žmonių, kuriems reikia ne palengvinimo. Jiems reikia jų jausmų patikėtinių, o ne patogiai besijaučiančių gerbėjų.

Trečia. Bažnyčia neturi virsti eiline nevyriausybine organizacija. Yra didžiulis pavojus greitai ir visiškai supasaulėti, laimėti kiekybę, bet prarasti kokybę. Elgetų maitinimas neišvaduoja nuo moralinių standartų puoselėjimo. Religinio autoriteto atskyrimas nuo politinio yra viena iš europinio konstitucionalizmo šaknų, bet kelia ir permanentinių nesusipratimų, nes formaliai negalima niekaip įrodyti, kad Bažnyčios ir politikos sferos neužkloja viena kitos. Bažnyčia negali pasiduoti pagundai savo veiklos rezultatus matuoti daugiausia kiekybiniais matais.

Ar valstybės institucijoms reikia bendrauti su Bažnyčia?

Kuo glaudžiau! Kad ir ką ten kalbėtų Samuelis Huntingtonas, kad Bažnyčios ir pasaulietinės valdžios atskyrimas yra teigiamas dalykas. Kitaip galime susilaukti naujo „La Revanche de Dieu“. O tai

reiškia, kad stumdami Bažnyčią iš viešojo gyvenimo, kaip laisvalaikio leidimo formą, turėsime kovoti ne techninį, o civilizacinį karą su tais, kurie būtent tvirtame tikėjime atras savo jėgą ir savo tikslą.

Kalbant trumpiau – Europai reikia ne vien krikščioniškosios tradicijos. Jai reikia krikščionių, kurie keltų Europos politinio dinosauro nepasitenkinimą savimi, netgi vidinės gėdos dėl savo nepaslinkimo jausmą. Jausmas neturi būti agresyvus kitų tikėjimų atžvilgiu, bet privalo griežtai ginti savojo tikėjimo principus.

Pirmoji pamoka bus tai, kad istorijos vadovėliuose žymiausiais euroatlantinės civilizacijos herojais bus laikomi ne tie, kurie laimę rado, ir, kaip sakoma, ilgai bei laimingai gyveno, bet tie, kurie tą laimę kažkaip kūrė atrodami naujas teritorijas ar naujus mokslo metodus. Jais žavimasi, tačiau šiandien labai norisi laimę rasti jau paruoštą (vadinamosios socialinės garantijos, rentos, vedybinės sutartys ir pan.)

Šiandieninėje visuomenėje visai padoru manyti, kad laimės reikia ieškoti ir ją rasti. Radę tampa laimingi, neradę dėl to nekalti (pasitaiko, jog kalti radusieji...). Bet jei visi laimės tik ieško, tai kas ją kuria? Prieštaravimas tarp to, kuo žavimasi, ir to, kas pasiekama realiai, akivaizdus. Šiandien taip trūksta aukos, trūksta pojūčio, kad esu laimingas, nes gyvenu dėl meilės, dėl vaikų, dėl tėvynės... Gyvenimas dėl savęs ilgainiui tampa gėda ir nepasitenkinimu, kad ir koks komfortabilus jis būtų. Jei žmogus yra ne tik biologija, o sielą turintis sutvėrimas, geriau gyventi jam nereikia gyventi lengviau. Tą „geriau“ jis kažkaip intuityviai sieja su pasiaukojimu, padorumu, jis netgi žino, kaip tai padaryti, tačiau nemokėdamas racionaliai paaiškinti, kodėl taip gera gyventi neracionaliai, tarytum susidvejina, išsigąsta savęs... Padorus gyvenimas ir palaimingas gyvenimas yra ne tas pats, kažkas skirtingo, viso to rezultatas – didžiausia palaima gyvenant...nepadoriai. Kur problema? Padorumo apibrėžime ar padorumo suvokime? Šiandien paaiškinti, jog darai ką nors už pinigų ar siekdamas kokios asmeninės naudos, labai paprasta, bet paban-

dyk paaiškinti, kad dėl ko nors aukojiesi ar kažką darai iš meilės! Meilė, ištikimybė, patriotizmas neapskaičiuojami, tad formaliai jų kiekis niekaip negali būti įvertinamas.

Postmoderne plintantis individualėjimas ilgainiui *Volk* sąvoką eliminuoja, o *Heimat* tampa bereikšme. Kiekvienas individualią *Heimat* turi savyje...

Patriotinė ekonomika – prieštaravimas tarp to, kas racionaliai pigiausia ir efektyviausia, bei to, kas sava ir „širdžiai miela“. Ar prisimenate kampaniją „Pirk prekę lietuvišką“, kalbas apie savojo gamintojo apsaugą nuo pigesnių importuojamų prekių gausos? Teoriškai racionaliam europiečiui neturėtų rūpėti prekės kilmės šalis. Svarbiau kokybė ir kaina. Šia prielaida didele dalimi paremta ir vieningos rinkos idėja – kuo didesnis pasirinkimas, tuo laimingesnis vartotojas. Tačiau neracionalusis – dvasingasis – europietis jaučia tam tikrą patriotišką prisirišimą prie savo regione ar savo šalyje pagamintų prekių. Globalistas iš išorės viduje buvo ir liks protekcionistas, savo protekcinis barjerus naikinantis labai nenoriai. Postmoderne galima būti lietuviu ir kiniško maisto gurmanu, kurio tinkamai neparuoši be kokių nors globaliai prieinamų komponentų. Pasidaro neaišku, kodėl lietuviškos prekės pirkimas gali atnešti kokią nors laimę šiame gyvenime? Perki prekę, ir tiek, juk rinkta globali.

PILIETINIS BEI RELIGINIS PATRIOTIZMAS

Kas lietuvių padaro lietuviu, o ispaną ispanu – pilietinė pareiga ar meilė? Pilietybės institucija siejama daugiausia su formalių teisių ir pareigų sistema, pilietybės įgijimas ar praradimas yra teisinis aktas, nereikalaujantis po savęs kokios nors meilės pradžios ar pabaigos. Pilietybė nebūtinai reikalauja suvokti save kaip to krašto *Volk*, o juo labiau *Heimat* dalį. Jei jau gyvename multikultūrinėje

aplinkoje (abejoju tuo, bet dauguma sociologų multikultūralizmu tiki), nei regioninė kilmė, nei tikėjimas, nei galiausiai formali pilietybė negali „įpūsti“ noro būti regiono ar šalies patriotu.

Sąvokos „valstybė“ ir „demokratija“ nesudėtingos kalbant teoriškai, bet praktiškai jos veikia visai ne taip, kaip buvo sumanyta. Tad kas gi laukia mūsų demokratų ir valstybių? Jos tampa tokios... postmodernios. Pagrindiniai postmodernios demokratijos komponentai būtų šie (suderinami, beje, su globalios demokratijos reikalavimais):

Pirma. Efektyvi valdžia yra ne valstybės, o įvairių nevyriausybinų ar lokalių struktūrų rankose. Atidžiau pažvelgus į daugelio mažų bendruomenių gyvenimą matosi, kad joms didesnės reikšmės turi ne politinių partijų, o, tarkime, šiukšlių išvežimo ar vandens tiekimo įmonių konkurencija.

Antra. Politinė bendruomenė, besigrupuojanti aplink koki nors politinį klausimą, savo geografija nebūtinai sutampa su valstybės sienomis. Ypač tai aktualu kalbant aplinkosaugos, prekybos ir panašiais klausimais. Beje, ir sienos keičiasi, atsiranda „sienų problemų“, kokių nebuvo anksčiau.

Nors demokratija davė pasauliui neįtikėtinai daug galimybių ir iš esmės sukūrė jį tokį klestintį, koks yra šiandien, lengviau netikėti šviesia demokratijos ateitimi, negu tikėti... Argumentų demokratinio pesimizmo naudai tik daugėja. Dauguma politinių sprendimų yra galimi tik suverenių valstybių lygmeniu, tuo tarpu gyvenimo sąlygas kuria faktoriai, neribojami ir neatskiriami valstybių sienomis. O tai dirva ir imperiniam fundamentalizmui, ir neogentinėms tendencijoms.

Šiuolaikinei politinei filosofijai tebėra būdingas valstybinis – centristinis mąstymas, atėjęs nuo Westfalijos laikų. Tokia filosofija ne tik nepaaiškina, kur gali nuvesti Europos integracija, bet ir visiškai nesuvokia, kas iš tikrųjų vyksta.

Suvereniteto sąvoka yra didi šventenybė ir gobalizacijos proce-

se būtent ji kelia didelį nerimą, juk... globalizacija gali sumenkinti ar net panaikinti suverenitetą.

Jei valstybės suverenitetas silpnėja ir asmeninės teisės tampa pačios svarbiausios, turime situaciją, kokia formuojasi ir šiuo metu. Įvairios bendrijos, oponuojančios sistemai, pvz., homoseksualai, savo teises sugeba geriau ginti per tarptautines organizacijas, nei per savo valstybių teisinę sistemą. Valstybė yra tautos administracija, tačiau postmoderne tauta gali nebenorėti būti taip administruojama – Europos Sąjunga jau įgyvendino tam tikrą Europos pilietybę, kuri duoda daug euroteisių ir jokių europareigų. Klasikos šviesoje Europos Sąjunga yra kažkas tarpinio, kažkas nenormalaus, tad arba klasikais ko nesupranta, arba jie teisūs – ES yra kažkas neįprasto arba blogai suformuluoto.

Monumentas, skirtas Varšuvos sukilimui, Lenkija

Robertas O. Keohane'as, aptariamų klausimų žinovas, teigia, kad šiuolaikinių teorijų pagrindu suverenitetas yra ne tiek teritorinis barjeras, ne teritorijos valdymas, o greičiau derybų objektas, deleguojant mažesnę ar didesnę jo dalį integracinėms ar tarptautinio bendradarbiavimo struktūroms. Tikriausiai nepakanka Europos integraciją matyti tik kaip tarptautinės organizacijos raidos procesą. Gal Europos Sąjunga yra modelis, kuris ilgainiui bus įgyvendintas visame žemės rutulyje – kai visas pasaulis taps sąjunga, ji praras savo prasmę.

Tad mūsų laukia dilema: valstybiniam suverenitetui mažėjant, atsiranda daugiau asmeninio suvereniteto, tačiau pastarasis stimuliuoja svajonių visuomenės vystymąsi. Bandydami sukurti kuo racionalesnę visuomenę galime gauti priešingą rezultatą – postmodernią bendriją, kuri vadovaujasi nuomonėmis, jausmais ir panašiais dalykais. Ji susikuria savąjį patriotizmo vaizdelį. Kiekvienam individui atskirai.

Europos Sąjungoje yra supranacionalizmo, tarpvyriausybės kumo, „horizontalaus“ atskirų tautų bendravimo. Europos institucijos – parlamentas, teismai ir kt. yra savarankiškai funkcionuojantys politinio gyvenimo organizmai. Jie jau išaugę iš „vestfališkos“ valstybės ir suvereniteto sampratų. Moderno epochoje stipri valstybė su formaliai demonstruojamu patriotizmu buvo prielaida gerai saugomoms žmogaus teisėms. Globaliai laisvas žmogus nebenori būti „pančiojamas“ valstybės lygiu.

Gali būti, kad „demokratijos deficitas“, dėl kurio taip išgyvenama, tai visai natūralus globalizacijos ir postmoderno procesas. Užuoť verkus dėl jo, gal reiktų išnaudoti tą paprastą faktą, kad pasaulis tampa per sudėtingas rinkėjams, kad jie galėtų atsakingai suprasti, už ką balsuoja. Ar tie vargšai rinkėjai turi imtis politikos mokslų ir visiškos atsakomybės, ar visgi reikia stiprinti atstovaujama demokratią, vis daugiau galių atiduoti specialistams, netgi savotiškiems technikams, kurie politinį gyvenimą labiau administruotų nei po-

litizuotų, o žmonijos svajonių visuomenė būtų laisva nuo liberalų, krikdemų, socdemų ir t. t.? Ir kaip čia neprisiminsi Platono, numaćiusio demokratijos išsigimimą ir ją pakeisiančią tironiją...

Tiesiai į ją (tironiją) Europa dar nenori. XXI amžiuje ji imasi ieškoti naujų patriotizmų. O gal reiktų atgaivinti senuosius? Neretai sakoma, kad vienas didžiausių globalizacijos ir kokios nors globalios tvarkos priešų bus ne kas kitas kaip seniai aptirpęs, bet vis dar gyvastingas nacionalinis identitetas. Gal grįžti prie nacionalizmo, kuris, nors ne kartą kritikuotas ir peiktas, visgi sukūrė visas šiandieninės Europos tautas? Emocinio pakilimo metais, formuojantis valstybėms, jų ir pagal tos epochos ideologiją suvokiamos tautos suverenitetas tampa svarbesnis už asmeninį, o ar postmoderne asmeninis interesas netampa tuo svarbiausiu, kurio nenugalės jokie patriotizmai ar teorijos?

Nacionalizmas – tai politinis procesas, niekada nesibaigiantis plebiscitas to, ką mes vadiname prisirišimu prie tam tikrų vertybių, suvokiamų kaip bendrosios vertybės. Neaišku, kodėl jis negali vykti ir globalizacijos epochoje. Kasdienis plebiscitas yra slenkantis procesas, todėl suvokimas to, kas yra, pavyzdžiui, lietuviška, gali keistis palaipsniui, tiesiog nepastebimai. Po kiek laiko ims ir paaiškės, kad Lietuvos XXI amžiaus viduryje yra ne daugiau nei XIX amžiaus pabaigoje.

Bėda yra ta, kad nacionalizmas pagal XX amžiaus pabaigos emocinį supratimą yra neigiamas reiškinys, bet žmogaus sąmonėje jis yra teigiamas, žmogus nori būti lenku ar suomiu, tačiau nenori būti apkaltintas nacionalizmu, taigi bando sugalvoti įvairių žodžių – pakaitalų. Teoretikai, nenorėdami visiškai užgauti žmogaus jausmų, kalba apie supranacionalizmus, europietiškus identitetus ir panašiai.

Globaliam supratimui trukdo tai, kad europietiškas nacionalizmas skiriasi nuo kitų nacionalizmo tipų. Europietis yra švedas ir danas veikiau dėl kalbos ir istorijos, bet ne todėl, kad jis krikščionis. Siras ir jordanietis kalba ta pačia kalba, jų istorija atsiradusi nese-

niai, tad jų ir nacionalizmas kitoks. Pagal Hansą Kohnį vakarų nacionalizmas atsirado piliečių susitarties procese – piliečių sutikimas demokratinio būdu laikytis tam tikrų taisyklių, kurios yra patogios ir priimtinos bent jau didžiajai daliai savarankiškų žmonių. Taip formuojama visuomenės integracija, besisukanti apie kažkokią politinę idėją. Nevakarietiškoje civilizacijoje tauta-nacija – tai politinis vienetas, besijungiantis aplink kažkokį iracionalų ankstyvos civilizacijos *Volk* koncertą, valdovų dinastiją, pranašą ar panašiai.

Neeuropietiškas nacionalizmas remiasi ir kalba-kultūra, ir dinastine istorija, ir netgi labai moderniomis realijomis. Singapūriečių nacija atsirado daug paprasčiau ir ne taip skausmingai nei kokių nors liuksemburgiečių.

Modernusis nacionalizmas turėjo būti labiau struktūruotas, kaip ir visas modernus gyvenimas. Kiekvienas turėjo žinoti bent penkis–šešis argumentus, nusakančius, ką reiškia būti lietuviu ar lenku. Tačiau jei postmoderno laikais visi apibrėžimai išblunka, tai gal išblunka ir nacionalizmo argumentacijos reikšmė? Prisiminkime iškalbingą E. Gellnero frazę apie tai, kad nacionalistui etnis ir politinis vienetas turi sutapti. Etniškumo ir politinių vienetų ribos dabar sparčiai keičiasi.

Naujajame ar globaliajame nacionalizme visgi turi būti kažkas, kas žmones jungia, t. y. kažkas populistinio. Nacionalinis identitetas pagal idėją neturi kelti konfliktų (mums sesės visos rasės), tačiau tampa pagrindiniu konfliktų šaltiniu. Sprendžiami jie dažniausiai gėdijant konfliktų sukėlėjus, bet taip ir neišsiaiškinus netolerancijos ir ksenofobijos šaknų. Nekarinio saugumo specifika rodo, kad nesant karo, t. y. konflikto sprendimo iš jėgos pozicijų, pagrindiniu ginklu tampa ne ginklai, o... demografinis efektas – šeimų gausa, prieš kurį nėra net gero ekonominio svėro, jis būtų skatintinas, nes stiprina bendruomenės ir saugumo jausmą.

Jei laikysimės anksčiau minėtų schemų, pripažinkime, kad nacionalizmas bus Pasaulio Tvarkos dalis tuomet, kai jis teiks savotiš-

ką dvasinį komfortą žmonėms, kels tam tikrą norą įsipareigoti „sirgti“ už savo tautą, ją ginti ir dėl jos aukotis. Jei nebus dėl ko aukotis, tauta, kaip objektas, išnyks. Jau sakėme, kad dabartiniame nacionalizme pasiaukojimas yra nepaprastai svarbus, o karo didvyriai kur kas labiau gerbiami nei ekonominių stebuklų kūrėjai. Supratimas MES ir JIE leido ne tik daugeliui žmonių taikytis su valstybės monopolio jėgos naudojimui, bet ir sutikti su tokiais žmogaus teisių ribojimais kaip karinė prievolė ar pan. Bet atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad karai XIX nacionalizmo amžiuje vyko daugiausia tarp tautų, o XXI-ajame tikriausiai tai bus labai retas reiškinys. Karai bus kitokie, ne tarp tautų... Kalbama apie kibernetinius, kurie nebereikalaus masinės mobilizacijos, bet kaip jie veiks tautiškumo suvokimą, dar nežinia.

Naujasis nacionalizmas gali būti labai formalus – tai dalyvavimas tautinėse šventėse, minėjimuose. Toks nacionalizmas toliau legitimizuoja esančias valstybes ir tautas. Neformalus nacionalizmas – krepšinis, futbolas – pabrėžia, kad vienija žmones labai neracionaliu, tačiau labai suprantamu būdu – pūslės mėtymo ar spardymo sėkme. Kalnų Karabacho, Bosnijos ar Abchazijos nacionalizmas – saugumo nacionalizmas, aišku, formaliai pridengiamas nuo kitų tautiškumu, religija, istorija, tradicija. Tai nacionalizmas, sukurtas po Šaltojo karo, tokį nacionalizmą ir tebuvo galima sau leisti. Dar galima atgaivinti, netgi dirbtinai prikelti senus realius ar išgalvotus konfliktus ir paversti juos bendru patriotiniu reikalu – turiau galvoje Balkanuose egzistavusį Osmanų valdymą, Afrikoje – genčių tarpusavio konfliktus, buvusioje Sovietų Sąjungoje – rusų mažumos faktorių. Kadangi postmoderne tiesos nebėra, bet kokios istorijos interpretavimo nuomonės tampa gerbtinos, o tai dirva naujiems etniškumų ir politiškumų kūrimams, kuriuose senoji E.Gellnero definicija tampa nebeaktuali – nei etinis, nei politinis vienetas nėra kažkas amžino – tai tik laikina nuomonė. Naujam nacionalizmui padeda ir tai, kad valstybės decentralizuoja (tai laikoma netgi dorybe), didėja regioninės saviraiškos galimybės, kaip

jau buvo minėta, išnyksta formalūs reikalavimai ir atributai, kurie priskiria žmogų tai ar kitai tautai.

Minėtiems nacionalizmomis būdinga keletas problemų. Jiems visgi reikia teritorijos, kurią iškovoja, tačiau iškovoja tik kitų nacionalizmų, kitų tautų teritorijos sąskaita. Teritorinė priklausomybė ir pripažinimas tampa didžiausia naujųjų nacionalistų problema.

Naujasis globalus nacionalizmas – globalusis islamas – šiandien daugiausia asocijuojasi su Bin Ladenu ir jo ideologija, tačiau jis bene vienintelis sukuria regioninio ar globalaus nacionalizmo galimybę. Beje, pats Bin Ladenas savo idėjas kildina iš kurdų karo vado Saladino, sugebėjusio suvienyti didelę dalį islamo pajėgų kovoje prieš kryžiuočius.

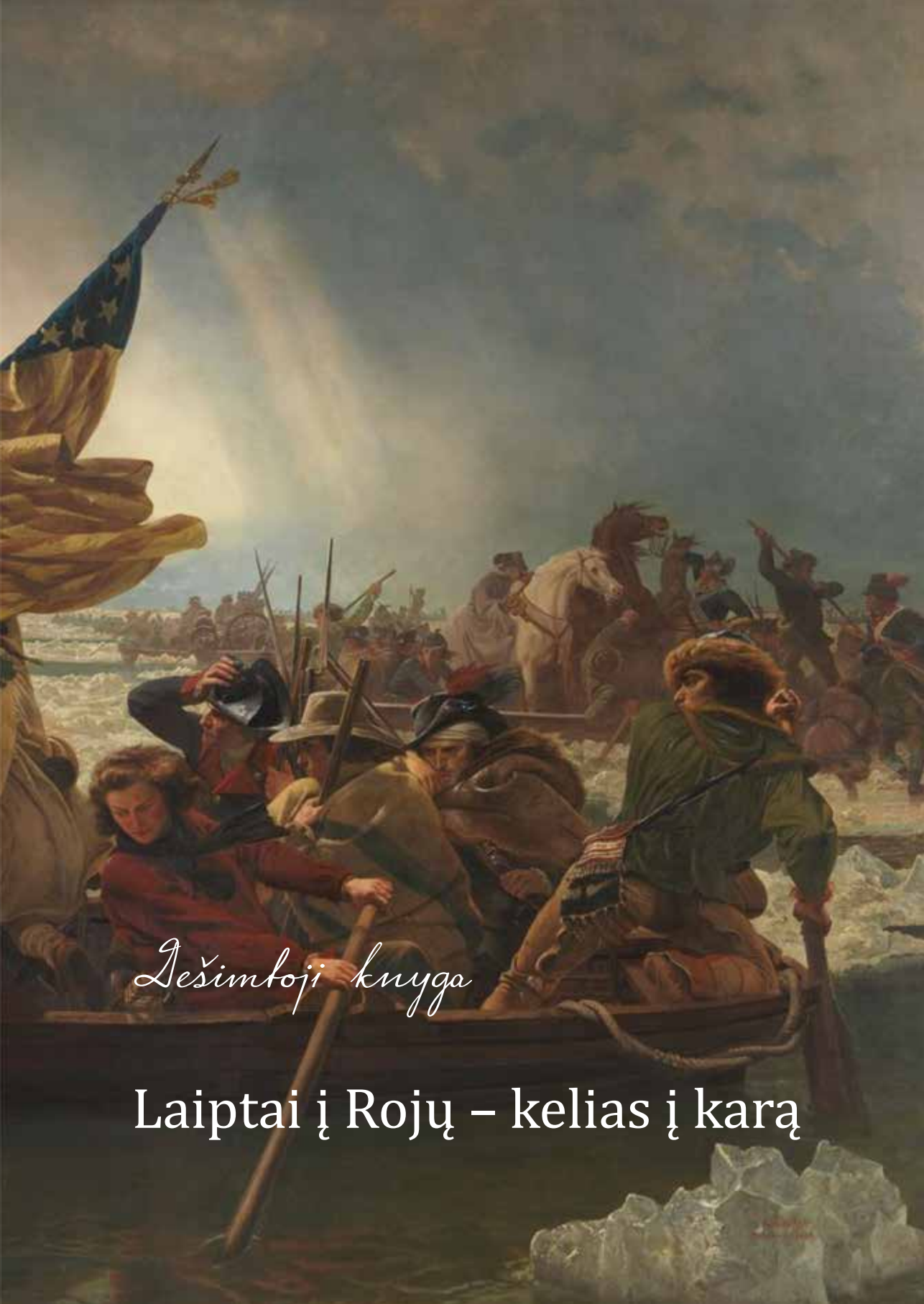
Bin Ladenas idėja yra taip pat kova prieš dabartinius kryžiuočius ne kokios nors šalies, o islamo gelbėjimo vardan. Juk ir kryžiaus žygiai kažkada vyko su tikėjimo bendrystės ženklu.

Suprantama, kad Pasaulio Tvarka turi teikti ramybę ir saugumo pojūtį. Net Šaltojo karo metais šalių vyriausybės ar tarptautinės organizacijos, kiek sugebėjo, organizavo gynybą, dirbo tam, kad didžioji visuomenės dalis galėtų ramiai gyventi.

Taip buvo visada. Todėl ir susiformavo ypatinga pagarba kariui, jo pasiaukojamai misijai. Laikotarpis po Šaltojo karo buvo keistas, tada karį mėginta nuvainikuoti, padaryti tik saugumo ir gynybos funkcijas atliekančiu valstybės tarnautoju. Toks tarnautojas, tegu ir karys profesionalas, veikiai pasijuto gerbiamas tik tiek, kiek eilinis biurokratas, netgi niekintas kaip... žudikas.

Westfalijos taika buvo valstybių teisių taika, laikotarpis po Šaltojo karo turėjo tapti žmogaus teisių taika ar žmogaus teisių sistema. Žmogaus teisės – racionalizmo išradimas postmodernizmo laikais gali tapti bet kokios Pasaulio Tvarkos duobkasiu. Žmogus turi teisę gyventi komfortabiliai ir paprasčiausiai klausia: ar tai už dyka? Jei ne – kiek kainuoja? Ar 2 procentai BVP yra komforto garantija, ar tik karo preliudija?

Dešimtoji knyga

Laiptai į Rojų – kelias į karą

Tas, kuris nugalėjęs keršija, nevertas būti nugalėtoju.

Volteras

LAIŠKAI ANŪKAMS

Mielieji,

papasakosiu apie baisų bombos sproginimą Hirosimoje.

Bomba buvo gana taikli, sproginimo epicentras – vos keli šimtai metrų nuo taikinio, kuriuo buvo pasirinktas iš aukštai gerai matomas T formos tiltas. Hirosima (pažodžiui – „plati sala“) buvo išties puiki vieta branduoliniam smūgiui – vos ne idealiai plokščia Ota upės delta.

Per pirmąsias valandas po sproginimo žuvo ar mirė apie 70 000 žmonių, dar daugybė mirė nuo ilgalaikio radiacijos poveikio. Kasmet rugpjūčio 6 dieną prisimenamos buvusios ir naujos sproginimo aukos.

Tuomet pasaulis šį sproginimą suvokė kaip vieną iš žiaurių karo būtinybių. Būdamas Hirosimoje mačiau ir jutau tos šalies skaudulius bei supratau, kad anuometinė Japonija tikrai ne viską darė Pasaulio Tvarkos ir garbės vardan.

Bombos sproginimas, be visų kitų padarinių, buvo ir signalas, kad dabar pasaulyje bus kita tvarka. JAV gali laimėti karą prieš

bet ką, nes vienintelė turi tokį ginklą. Joks protingas priešininkas, nenorėdamas pralaimėti, Amerikos nepuls. Jei Amerika branduoliniu ginklu saugos ir savo sąjungininkus, vadinasi, jų taip pat niekas nepuls. Karų, bent jau pasaulinių, daugiau nebebus, nes Amerika, būdama demokratinė valstybė, karo nepradedą.

Studijuodamas Ženevoje iš žinomo profesoriaus Kurto Gastai-gerio išgirdau, kad nepaisant visų sudėtų aukų, branduolinis gin-klas yra pats taikiausias pasaulyje. Jo apokaliptinis vaizdelis išgel- bėjo mus nuo Trečiojo pasaulinio karo, kurio pradėti niekas tiesiog nepasiryžo. Mus išgelbėjo susinaikinimo baimė. Branduolinė pu- siausvyra buvo labai rizikinga, tačiau savo misiją atliko. Šiandien branduolinio karo tikimybė neatrodo didelė, tačiau be branduolinio ginklo vykstantys konvenciniai karai nesibaigia.

Jūsų taikysis senelis

Hirosimos taikos memorialinis muziejus, Japonija

ROJAUS PAIEŠKOS

Kiek beprisimintume mūsų žmogišku mąstymu sukurtų hipotetinių Rojaus vaizdinių, galima sakyti, kad karo, kokį suvokiame savo žmogiškąja prasme, Rojuje nėra (pamirškime tą vieną angelų maištą). Vadinasi, saugumo prasme tai idealus variantas. Rojuje nėra ir svarbių karo priešasčių – tautų ir valstybių, tad nėra ir svarbaus gynimo objektų (giname juk tėvynę – valstybę ar tautą), nėra gintinų strateginių objektų ir kultūros paveldo. Eikime dar toliau. Rojaus vaizdiniuose nėra darbo rinkos ir prieštaravimo tarp nuosavybės formų, vadinasi, nėra ir pagrindo socialiniam konfliktui. Rojaus nekonfliktiškumas – tai bene pats būdingiausias jo požymis, tačiau ką tame rojuje veikti?

Prieš ketvirtį amžiaus buvo madinga kalbėti apie istorijos pabaigą, kurioje jau visai nejuokaujant teigta, kad privalo išnykti prieštaravimai tarp valstybių. Prieita prie išvados, kad saugumą, suprantamą kaip karinį – politinį (angl. *security*), galiausiai pakeis fizinis – buitinis saugumas (angl. *safety*). Kai kurie idėjos ideologai net teigė, kad visai nesvarbus yra karas dėl idėjos, svarbu, kad žmogus būtų fiziškai apsaugotas. Teigta, jog nieko blogo, kad SSSR kelias dešimtis metų garantavo Lietuvos saugumą. Net garsioji „Encyclopaedia Britannica“ taip rašė. Jei istorijos pabaigos konceptą jau galima laikyti sukompromituotu, jo „rojaus komponentas“ ir toliau lieka geidžiamas.

Pavyzdžiui, Rusija tikisi atkurti savo imperiją. Autoritarinė Rusija destabilizuoja Vakarų per silpną jų demokratiją ir silpnas vyriausybes. Mūsų demokratijos tai jaučia savo kailiu. Šiandien Europos Sąjungos silpninimas ne iš pirmo žvilgsnio matomas, tačiau tai yra ir realus Rusijos įtakos stiprinimas. Maskva pastebimai džiūgauja dėl nesibaigiančių neramumų ir „nekaltų“ visuomenės protestų. Kitas pavyzdys – Kinija, demokratiniam rojui priešpastatanti kasdienio riboto komfortabilumo gyvenimą be ideologijos ir gilesnių dvasinių vertybių. Kinija ar Indija ketina virsti didžiausiomis pasau-

lyje „vidutinio produkto“ gamintojomis, islamas vis dar tikisi tapti sparčiausiai augančia religija. Gal tik Afrikos atžvilgiu taip niekas ir nesukuria „pergalės“ teorijos. Ar čia yra kiek nors „kantiškos“ tautos? Tikriausiai ne. Visi matome, kad pasaulio raidos konceptai turi vieną labai nerimtą bruožą – tikėjimą galimybėmis sukurti žemiškąjį rojų.

Amerikos futuristai optimistiškai mato Indonezijos, Irano, Turkijos ateitį, nors šios šalys ir neplanuoja tapti liberalios demokratijos bendruomenėmis. Jų laimės pagrindu turėtų tapti ne politinis pliuralizmas, o laisva rinka, nors, aišku, ir ji ne visagalė. „Valstybinio reguliuojamojo kapitalizmo“ šalys – Pietų Korėja, Taiwanis, Singapūras yra gero valstybinio valdymo simboliai, kurie rodo, kad ir be tradicinių politinių laisvių rinka gali būti laisva, o visuomenė santykinai saugi. Kita vertus, Subsacharinė Afrika ir toliau lieka atsilikusi ekonomiškai, nestabili politiškai, persunkta potencialių konfliktų ir stresų ir... nesaugi. Niekas dorai ir nežino, kaip situaciją pakeisti. Lotynų Amerika, jei nesugrius dėl naujos populizmo bangos, gali tikėtis virsti vidutinių pajamų kontinentu, kuris taip pat būtų santykinai saugus. Tai visiškai neprimena dogmos, kad saugumas įmanomas tik demokratinėje aplinkoje. Pasirodo, saugus žmogus nebūtinai yra laisvas. O ar Rojuje klesti politinis pliuralizmas ir liberali tvarka? Žmogaus sukurtame Rojuje paprastai mėgaujamasi gyvenimu, o Dievas geriausiu atveju garbinamas tik laisvalaikiu.

Rojaus kūrimas neatsiejamas nuo aplinkos. Kodėl negalima pastatyti Saulės Miesto, kodėl visi saulės miestai ilgainiui apauga lūšnomis ir virsta ne rojais, o pragariais? Reikalavimai per aukšti. Prisiminate, pradinės sąlygos Campanellos Saulės Miestui yra idealus klimatas ir geografinė padėtis, sveika gyvensena, nepriekaištinga ekologinė būklė. Thomas Moras savo svajonę taip pat nukėlė į ypatingą, lyg ir realiai neegzistuojančią pasaulio salą, kuri, tiesą sakant, jokios realybės neatitinka. Panašiai kalba ir kitos utopijos. Gražu, kad nė vienoje iš pozityvių utopijų karai nevyksta. Realybė

kur kas proziškesnė, tad karų, matyt, ir ateityje neišvengsime.

Politinės sistemos stabilumą, kaip jau buvo minėta, užtikrina bendras suinteresuotumas tą stabilumą palaikyti.

Politinis mitas, kurį ne vienas bandė skelbti postmoderne ir laikotarpyje po Šaltojo karo, kalbėjo apie tai, kad sutarimas gali būti tik tarp partnerių, tik tada, kai vieni kitų nelaikome priešais.

Iki šiol buvo visiškai ne taip. Biologai žino, kad parazitas ir šeiminkas savaip sutaria: parazitas nori maitintis šeiminko sąskaita, tačiau nėra suinterasuotas nei jo mirtimi, nei jo pastangomis kovoti su svetimkūniu radikaliomis priemonėmis. Tad parazitas stengiasi, kad šeiminkui būtų ramiau... Vienos laiptinės gyventojai nesutaria dėl šunų laikymo ir nekenčia vieni kitų, tačiau susitaria keisti vamzdžius, remontuoja, kad namas nesugriūtų. Šaltojo karo metais besipykstantys Vakarai ir Rytai visgi nepradėjo branduolinio susinaikinimo suprasdami, kad negatyviosios pasekmės gali neatpirkti galimų kurios nors pusės laimėjimų.

Tai suvokiant, bendradarbiauti tiesiog privaloma – kokios nors vienos ar kitos srities izoliavimas ar saviizoliacija neleidžia apsaugoti nuo izoliuotosios šalies ar jų grupės įtakos. Saugumas tampa ne atskiros valstybės, o visos žmonijos reikalu. Valstybėms, kurios minėtų problemų išspręsti nesugeba arba nenori to daryti, reikia padėti ar net jas priversti, nes nesprendžiama problema vienoje šalyse gali sukelti pavojingas pasekmes kaimyninėms šalims, o vėliau ir visam pasauliui. Tad ir priešai gali susitarti, o kartais susitaria net greičiau, nes neturi nerealių iliuzijų.

Bekonfliktiniame moderne, kaip manoma, stabilumą galėtų užtikrinti nekarinis saugumas, ekonominė savitarpio priklausomybė, bendras ekologinių problemų sprendimas. Tai išties logiška mąstysena. Neatsitiktinai ir sėkminga globalizacija pateikiama kaip žmonijos interesas sukurti kolektyvinius globalių sprendimų mechanizmus ir juos sutartinai naudoti.

Vadinamasis nekarinis saugumas yra nepaprastai sunkiai apibrėžiamas reiškinys. Tai, be abejo, gali labai smarkiai paveikti bū-

simają Pasaulio Tvarką, kuri bus būtina, nes ant kortos pastatytas žmogaus, kaip biologinės rūšies, išlikimas. Jis tiesiog negali būti neglobalus ir beveik tuo pat metu yra visai nekontroliuojamas. Daugelis teoretikų pažymi, kad valstybės, nori jos to ar nenori, jau nebegali prisiimti atsakomybės už saugumą. O ir kaip prisiims, jei kokios nors „Coca Cola“ interesai gali visai nepaisyti valstybių interesų, o ir atskirų žmonių prisirišimas prie valstybės gerokai susilpnėjęs.

Ekonominės savitarpio priklausomybės filosofija paprasta – juo daugiau ekonominių saitų sieja bendruomenes ir atskirus žmones, tuo mažesnis interesas bus juos ardyti. Šio koncepto oponentai sako taip: kuo daugiau ekonominių saitų, tuo skausmingesnės „skyrybos“ – Sovietų Sąjungos griūtis tą akivaizdžiai parodė.

Ekologinio bendradarbiavimo aspektai dar svarbesni. Jo saugumo problemų sprendimas reikalauja tarptautinių pastangų, bendro susitarimo išlaikyti vadinamą ekologinę pusiausvyrą. Pinigai, skirti saugumui, turi būti išleidžiami ekologiškai priimtina gamybai kurti, visuomenės švietimui ir pan. 1992 metais įvykęs Jungtinių Tautų Rio de Žaneiro ekologinis forumas priėmė globalių aplinkosaugos principų deklaraciją. Ją laikantis pusiausvyra tarp žmogaus ir gamtos poreikių būtų išlaikyta. Rio deklaracija papildyta 2002 metų Johanesburgo forumo dokumentais. Atrodytų, viskas paprasta. Šiltnamio efektas globalus, vadinamojo Kioto protokolo, dėl kurio tebeverda aistros, esmė paprasta: mėginimas susitarti dėl į orą išmetamų cheminių medžiagų, kurios didina šiltnamio efektą. Teliaka vykdyti sutartis ir protokolus.

Tačiau ne taip viskas paprasta. Praktika rodo, kad mūsų minėtas nekarinis saugumas ar kolektyviniai susitarimai veikia tuo silpniau, kuo jie yra universalesni. Nevalstybinės struktūros ir daugianacionalinės bendrijos nenori karo, tačiau jos tik atskirais atvejais gali kontroliuoti valstybes, o ekologija vis dar netapo globalaus rūpesčio objektu.

O ką daryti, kad taptų?

Reikia, kad jaustume grėsmę. Pasirodo, tik grėsmė užtikrina sistemos stabilumą, o ne bendroji laimė...

Šiandieniniame pasaulyje su visu jo postmoderno skoniu nesutvarkyta keletas dalykų. Nekarinis saugumas neįmanomas jau vien todėl, kad kažkas už jį turi mokėti. Jei visi negali mokėti vienodai, tas, kas moka daugiausia, visada turi privilegiją užsakyti muziką. Ji, aišku, dažnai atliekama ne pagal užsakiusio natas, tai sukelia įniršį, tačiau vis dar gajus mitas, kad būtent didžiosios valstybės tvarko pasaulį. Neva JAV, britai ar rusai yra istorijos scenarijaus autoriai. Nors niekas negali įrodyti, kad XX amžius praėjo pagal JAV, Rusijos ar Vokietijos scenarijų, žmonės tiki, kad JAV ar Rusija viską gali. O scenarijus iš tikro buvo palankus kokiai nors Šveicarijai.

Panašu, kad šis mitas gyvuos dar ilgai, nes dar ilgai gyvuos įsitikinimas, kad didieji diktuoja. Jei visi mokėtų vienodai – būtų visiems priimtinas futbolas, deja, taip nėra.

Grynai liberalus ekonominis požiūris postmoderne susiduria su problema – ar tikrai ekonominis progresas yra laimė? Tuo tarpu ekologiniame sektoriuje vėlgi ta pati problema – tegu sprendžia visų pirma tas, kas arčiau krašto. Kiti neįaučia reikalo, nes yra laisvi ir saugūs.

Taigi niekur nedingsi – stabili sistema yra visuotinio nesaugumo sistema. Ji atsiranda, tad ir Pasaulio Tvarka bus kažkieno tvarka su kažkokiais netvarkingais elementais – Europa prieš Rytus, Azija prieš Ameriką ar dar kaip nors.

Suprantama, kad XXI amžiaus Pasaulio Tvarka reikalaus daug daugiau investicijų ir išlaidų nei visos ligšiolinės. Pasaulio Tvarka mums kainuoja vis brangiau, mes visi turime sumokėti už orą, turėti patogų, sotų bei ramų gyvenimą.

Už ką gi konkrečiai mums visiems reikės mokėti?

Už biologinius ir ekologinius faktorius: gamtinės aplinkos išsaugojimą, klimato kaitą, įskaitant potvynius, sausras, žemės drebinimus, oro, vandens, maisto kokybę, radiaciją, „ozono skylę“, epidemijas, „civilizacijos ligas“.

ĮDOMYBĖS

I. Kantas, nors ir didis filosofas, niekada nebuvo didis svajotojas. Pasileisti mintimis laisvai reiškė palaidoti protą, o tai jau beprotybės klystkeliai. Tad bet kurioje rimtesnėje gyvenimo sferoje „kantiškasis“ mąstymas prioritetą teikė racionaliems (suprask – protingiems), o ne emocionaliems sprendimams.

Šių antikantiškų pamąstymų tema ir bus politikos procesas XXI amžiuje ir jo santykis su I. Kanto idėjomis, kuriose seniai buvo nurodyta, kaip racionaliai ir protingai tas procesas turi vykti. Politika turėtų būti dalykas rimtas ir labai racionaliai tvarkomas. Tačiau nūnai Karaliaučiaus filosofas būtų labai nustebęs matydamas visiškai neracionalius, neprotingus priešrinkiminius šurmulių visame margame pasaulyje. Pafilosofuojantys šmaikštuoliai šiandien teigia, kad žmogaus gyvenimas iš esmės nėra rimtas projektas, o tokios gyvenimo sferos kaip politika iš viso nebeišlaiko racionalumo ir pragmatiškumo kriterijų.

Politika, kaip viešųjų reikalų tvarkymas, turi būti viešosios laimės kūrėja. Laimės ieškojimas visada buvo populiarus visuomeniškas užsiėmimas, daug labiau paplitęs nei laimės kūrimas, kuris, I. Kanto požiūriu, ir turėtų būti pirmasis politikų užsiėmimas. Pagal standartinį apibrėžimą laimė yra teigiamų emocijų rinkinys, į kurį neabejotinai įeina pasitenkinimas, ramybė, dvasinė pusiausvyra, džiugesys, didelis, jausmingas džiaugsmas. Tai gyvenimo pilnatvės subjektyvus jausmas, kuris kyla tenkinant dvasinius pažinimo, bendravimo, estetinius ir fiziologinius poreikius, tai idealybės ir esamybės faktinis ar įsivaizduojamas atitikmuo.

Pasak I. Kanto, laimė – protingos būtybės būvis pasaulyje, kai viskas vyksta pagal jos norą ir valią. Disponuodama nuo moralinės laisvės priklausančiu pirmuoju gėriu, protinga būtybė tobulu gėriu arba laime disponuoja tik iš dalies, nes jis priklauso nuo gyvenimiškų santykių, išorinių aplinkybių, atsitiktinumų. Šią praktinio proto antinomiją išsprendžia Dievo, kaip aukščiausiojo gėrio, galimybės, buvimo postulas. Taigi I. Kantas racionaliai lyg ir išsprendžia tai, ko mes išspręsti nemokame, – randa laimės formulę. Jis sukuria tą universalų ir racionalų pasaulį, kuris savo ruožtu turi sukurti tikrąją laimę... Bet laimės kažkaip vis trūksta, tad „kantiškasis“ algoritmas vargu ar yra teisingas.

Daugelį dalykų, o tarp jų ir laimę šiandien, matyt, galima rasti internete. Pabandęs surinkti laimę.lt, patyriau, kad laimės Lietuvoje (bent jau internete) nėra.

Tai nenustebino. Nustebino kažkokie tikrai „antikantiški“ interneto šmaikštuoliai, kurie mane, laimės ieškotoją, nukreipė į portalą draugas.lt. Taigi ne pinigai. It, valdžia, Seimas ar dar kas nors. Tiesiog – draugas.

Politologai jau baigia nusigrauzti nagus mėgindami paaiškinti, kuo motyvuodama savo apsisprendimą balsuoja tauta. Ieškoma racionalaus atsakymo, bet jis gali būti tik emocinis. I.Kanto politikos modelis išties buvo labai teoriškas – kas būtų, jei žmonės vadovautųsi protu? Patikrinti tokio modelio nebuvo galima, tačiau jis labai įtikinantis. Šiandien pasakytume, kad problema tik ta, kad žmonės (ypač

politiniuose sprendimuose) protu nesivadovauja...

Žiūrint šios dienos žmonių akimis, I. Kanto vizija buvo panaši į F. Fukuyamos istorijos pabaigą. Jie abu manė, kad pradėjus pasaulio politiką tvarkyti racionaliai, nebelys prielaidų karams ir kitiems emocijingiems nesusipratimams, bus galima sutelkti dėmesį visuomeninei laimei kurti. Politika ypač dabartiniame postmoderne tiesiog negali būti racionali. Racionalumas gali būti siekinys, tačiau niekada nevirsta realybe. I. Kantas turėjo sukurti Rojų žemėje. Šiandien kuriančių Rojų žemėje taip pat nestinga, jį daugiausia kuria racionalūs, į ilgalaikes programas orientuoti politikai, tačiau rinkėjai linkę pasirinkti veikiau trumpalaikius projektus.

Nei „kantiška“, nei „fukuyamiška“ pasaulio pabaiga neatėjo. Neatėjo nei į politiką, nei į kultūrą, nei į etiką. I. Kanto idėja šioje srityje darosi panaši į Č. Darvino evoliucijos teoriją, kurioje viskas logiška, teisinga, suprantama, išskyrus tai, kad praktikoje „darwinistinis“ procesas nevyksta – naujos rūšys taip ir neatsiranda. Organizmų sistematika yra bene vienintelė sritis, kurioje šis mąstymas turi prasmę – kai aiškina, kaip iš žieduotųjų kirmėlių galėjo atsirasti nariuotakojai ar paukščiai iš dinosauro. Č. Darvinas biologijoje, kaip ir I. Kantas politikoje, yra teisingos, bet praktikoje neveikiančios teorijos kūrėjai.

Galima daug svarstyti, kokia aplinka nulėmė I. Kanto idėjas. Jo epocha buvo klasikinės tradicijos formavimosi laikotarpis: labai apibrėžti papročiai, lėtas gyvenimo tempas, mažas žmonių mobilumas (filosofas per visą savo gyvenimą nebuvo išvykęs iš Karaliaučiaus), idėjų plėtra taip pat lėta. Tokiomis sąlygomis ne laimės ieškojimas, o veikiau gyvenimo konstravimas, remiantis racionaliū mąstymu, buvo kur kas patrauklesnis nei rizikingi laimės paieškos projektai. XVIII a. pabaigos žmogus buvo smalsus naujai atrandamoms mokslo tiesoms.

Ar I. Kantas klydo, neteisingai suprasdamas žmogaus prigimtį, ar dabartiniai žmonės savaip politiškai „išsigimė“ ir nebegerai būti racionalūs ir protingi, kokie turėtų būti?

Žmonės išties pasikeitė. Per du šimtmečius po mąstytojo mirties žmonių skaičius padidėjo kone keliolika kartų, kelis tūkstančius kartų padidėjo raštingų žmonių skaičius, pasaulyje įvyko keletas technologinių revoliucijų, visuomenė pergyveno industrializaciją, gyvena postindustriniame ir informacinės visuomenės pasaulyje. Tai visai nebe „kantiškas“ pasaulis.

Tiesioginė graikų demokratija išsigimė dėl sprendimų „vidutinybiškumo“, o „kantiškoji“ – dėl trumpalaikiškumo. XIX amžiaus pabaigos apibrėžime buvo nutarta, kad formulė „vienas žmogus – vienas balsas“ yra pati teisingiausia, tačiau šiandien aiškiai matomi jos trūkumai. Proto kiekis, kurį į balsavimą įdeda tas ar kitas žmogus, yra labai nevienodas. Paprastam protingam žmogui sprendimo reikia čia ir dabar.

I. Kanto teigimu, nėra aukštesnio tikslo žmogui už žmogiškumą, už jo laisvę ir orumą ir tuo grindžiamą jo šviesią svajonę apie visuotinę taiką. Bet šiandien reikia ne visuotinės taikos, o momentinės gerovės. Žmogus įtikintas, kad jam pakanka panorėti, o politikai viską išpildys. Politikai neišpildo, o tada – protesto bal-

savimas. Tad I.Kanto racionali tiesa ir racionalus XIX amžiaus modelis sudūžta atsimušdamas į realybę – žmogus, sprendžiantis politinį likimą, nėra racionalus.

I. Kanto epochoje eilinio žmogaus širdis buvo skrandyje, ir tai tą žmogų vertė elgtis racionaliai. Šiandieninis žmogus irgi tvirtina, kad jo širdis skrandyje, tačiau iš tikro ji yra kitur, ji išties yra širdis. Apšvietos ir romantizmo sintezė jau nebegalioja. Emocija tampa svarbiausia politine jėga. Mano asmeninė praktika rodo, kad skaičiai ir racionalūs aiškinimai jau nebesvarbu. Galioja tik nuomonė apie skaičius. Negalioja mokslas, nes jis tampa samdomas, negalioja faktai, nes jie gali būti sukuriami reikiamoje vietoje reikiamu laiku. Rinkėjams nereikia nieko aiškinti ar įrodinėti, rinkėjų nereikia patraukti į tą ar kitą pusę. Rinkėjams reikia įtikti, ir viskas. Postmodernas yra veikiau romantika nei racionalumas, nors kiekvienas bando tvirtinti, kad jo pasirinkimas – racionalus. Pasirinkimas emocinis... bet, reikia atkreipti dėmesį, emocija šioje gerovės epochoje dažnai yra neigiama. Jaunoje civilizacijoje varomoji jėga yra teigiamos ir nekritiškos emocijos, senstančioje – neigiamos kritiškos. O mūsų civilizacija juk sensta. Tad I. Kantui tenka trauktis iš politikos, „kantiškoji“ partija šiandien pasmerkta pralaimėti.

Didžioji jo svajonė buvo sukurti universalias etikos taisykles. Politinės etikos sąvoka šio iškilaus vyro filosofijoje taip pat buvo racionali idėja, bet šiandien ji visai kitokia.

Emocinga politika turi savąsias aklavietes. Žmonės yra pasiruošę gyventi ilgai ir laimingai, ir tai ne nuodėmė. Bet ilgą ir laimingą gyvenimą įsivaizduoja dažniausiai kaip labai buitinių komfortą. Buitinis komfortas, nepalaikomas vertybių, savo ruožtu skatina apsileidimą ir nenorą ginti principus. Kaip jau minėjau, tokia-me laimingame gyvenime žmonės daugiausia nuplinka, nutunka, apželia gyvauliais ir tampa nei gražūs, nei laimingi. Politika tėra plataus vartojimo prekė, joje nėra draugų, gyvenimas, sukurtas ne moralės pagrindu, galiausiai skatina totalų nusivylimą ir agresiją. O toliau... laimi tas, kas žino, ko nori.

Neturėtų stebinti, kad šiandien pasimetę politikos ginčiuose vieni kitiems linkime spręsti problemas „be emocijų“. Be emocijų politikos iš tiesų nebus, nebus patriotizmo, nacionalizmo, nebus simpatijų ir antipatijų, nebus heroizmo ir pasiaukojimo. Išties istorijos pabaiga.

Tačiau, laimei ar nelaimei, racionalių dalykų gyvenime nebūna. Kalbėdami apie I. Kanto amžinąją taiką sakėme, kad ji galima tik pasikeitus žmogaus prigimčiai, kuri tebėra nepakitusi.

Politiką ir istoriją vis dėlto kuria žmonės, o jie yra amžini svajotojai. Jų gyvenimas prasideda ir baigiasi nesibaigiančia svajonių, planų, idėjų grandine. Svajonės apie profesiją užaugus, apie mylimą žmogų, apie svaiginančią karjerą ir šviesią senatvę. Bet koks pasirinkimas, netgi iš pirmo žvilgsnio motyvuotas kokių nors objektyvių priežasčių, prasideda nuo svajonės apie jį. Ir politikoje esame svajotojai. Gal jau ir per dideli svajotojai. I. Kanto racionalumas mums šiandien tikrai praverstų.

Gamtos apsauga vis dar didžiaja dalimi yra vietinės gamtos apsauga. Civilizacijos ligas – nutukimą, diabetą ir pan. – kol kas kiekvienas gydomi, kaip sugeba. Išsivysčiusios šalys tai daro lengviau, nes turi daugiau lėšų. Tai visai suprantama. Epidemijos tik darosi globalia problema. AIDS tapo problema Afrikai tada, kai euroatlantinė bendrija išmoko elgtis racionaliau ir neplėsti ligos. SARS ir paukščių gripas jau globalesnė problema, už ją atsirado pasiruošusių sumokėti. COVID-19 pamoka itin skaudi ir dar neišmokta...

Klimato kaitos ir epidemijų baubas gali tapti visus *Homo sapiens* atstovus vienijantis faktorius tuo atveju, jeigu daug žmonių ims žūti nuo klimato kaitos padarinių. Vien kenčiančių baltųjų meškų ir tirpstančių ledynų rodymo per televiziją nepakanka. Galiausiai šiandien nėra ir rimtos strategijos, kaip klimato kaitą stabdyti ir ar iš viso reikia stabdyti – gal tiesiog reikia taikytis prie besikeičiančių sąlygų? Beje, tai vienas rimčiausių globalios politikos klausimų, į kurį kol kas neatsakyta. Juk aišku, jog „šiltnamio efektas“ nėra vienintelė klimato kaitos priežastis, jo naikinimo ar stabdymo pasekmės taip pat ne iki galo aiškios.

O svarbiausias šio skyriaus klausimas – ar už tai turi mokėti tie, kurie klimatą „sugadino“, ar visi, nes gyventi reikia visiems. Gadintojai, aišku, pasakys, kad gadino klimatą visų labui, ir, tarkime, Kinijos nenoras paisyti anglies dvideginio normų yra ne Kinijos kaltė, o kaltė visų tų, kuriems nusispjaut į aplinką perkant pigius kiniškos industrijos gaminius. Ar esame pasiruošę mokėti ne tik už kinišką plastmasiuką, bet ir už jo gamyboje sukeltus klimato kaitos padarinius? Tada tas plastmasiukas jau nebus toks pigus... Už demografiją – gyventojų senėjimą Europoje ir Šiaurės Amerikoje, disproporcijas tarp gyventojų skaičiaus ir BVP augimo, migraciją ir pan.

Aišku, kad už gyventojų senėjimą, kuris yra gyvenimo komforto padarinys, jau dabar moka ir švedai, ir lietuviai, tačiau ar jie pasiryžę mokėti už penkis–septynis afrikietės moters vaikus? Jei

ne, vadinasi, teks arba įkalbinėti afrikietę mažiau gimdyti, arba reikės pasiūlyti jai ieškoti kitų finansavimo šaltinių. Prisiminkime dar mokestį atsilikusių šalių gyventojams remti... Taigi pagal šią dieną supratimą Pasaulio Tvarka turi būti finansuojama tų, kurie tiesiog turi daugiau pinigų, visiškai neįsipareigojant paklausti, o ko tie mokėtojai patys norėtų.

Jau dabar tenka mokėti už civilizacijos problemas: globalizaciją, civilizacijų ir kultūrų maišymąsi, etninius ir civilizacinius konfliktus, nusikalstamumą ir terorizmą.

Šia prasme ir vėl matome, kad už Pasaulio Tvarką reikės mokėti mums, nes mums nepatinka terorizmas, mes tvirtiname, kad nenorime civilizacijų konfliktų ir etninių vaidų.

Labiau įperkama atrodytų tvarka, už kurią moka visi, vadinausi, ta tvarka, kurią turime šiandien, yra ir nenaši, ir nepatraukli, nors, atrodo, kuriama beveik pagal mūsų scenarijų. Tad kas gi belieka Europos ir Amerikos politikams? Susitaikyti su tuo, kad Europa maža, o Amerika nebeturi teisės dominuoti. Ar pasiūlyti už tą pačią kainą Pasaulio Tvarką šiek tiek labiau priimtina Europos sostinėms?

Labiau priimtina būtų Europos ir euroatlantinio saugumo tvarka – stiprus NATO, nepažeidžiama ES ekonomika, rami Rusija bei Kinija ir teroristai, savo reikalus tvarką kuo toliau nuo Europos, besiginčijantys tarpusavyje ir neatakuojantys dangoraižių. Tai, beje, įmanoma žinant kitų civilizacijų emocinę prigimtį, žinant, kad nė viena civilizacija, kiek konsoliduota išoriškai beatrodytų, nėra vieninga. Tačiau ar moraliu gyventi saugiai kitų nesaugumo sąskaita? Štai kur amžinas klausimas.

Tad paskutinis, bet gal svarbiausias Pasaulio Tvarkos komponentas ir galvosūkis: ar visa tai, ką mes kuriame, yra morališkai priimtina ir teisinga?

Šiandien jau neabejojama, kad skiriasi ne tik skirtingų kultūrų moralė, skiriasi skirtingų istorinių epochų, netgi generacijų mo-

ralė.

Taigi svarbus žmogiškas klausimas yra paprastas: ar mes gyvename moraliai ir padoriai? Jei ne – tai ar gyvename teisingai?

Yra manančių, kad prostitucija, eutanazija, seksualinė neištikimybė yra nieko tokio, tai labai biologiškai žmogiška, yra manančių, kad tai nepadoru. Visokių yra žmonių, visi yra žmonės – ir jaunesni, ir senesni, ir kreivesni ar tiesesni. Tačiau reikia labai rimtai išsiaiškinti, ar gyventi nepadoriai galima laikinai, slaptai, o gal galima ir atvirai? O gal moralės iš viso nėra?

Turiu apie tai savo nuomonę, tačiau noriu vis dėlto išsiaiškinti, ar gerai manyti, jog žmogaus teisė yra ne tik saugoti savo gyvybę, bet ir žudyti arba žudyti kitą? Kur su tokia teise einame ir kur norėtume nueiti?

NEMŪSIŠKA PASAULIO (ROJAUS?) TVARKA

Kalbėjome, kas Pasaulio Tvarką formuoja ir su kokiomis problemomis susiduria euroatlantinė bendruomenė. Kalbėjome, kad ji ne vienintelė ir galbūt silpstanti.

Dabar keletą puslapių paskirkime ir kitoms pasaulio dalims – kaip jos sutinka globalizaciją ir kaip realiai gali paveikti būsimąją Pasaulio Tvarką.

Pradėti neabejotinai teks nuo islamo pasaulio, nes būtent jis šiandien yra aktyviausias euroatlantinės sistemos oponentas.

Kokie gi iki šiol buvo krikščionybės ir islamo santykiai ir ko galima tikėtis ateityje? Priminsiu, kad ligšioliniai islamo civilizacijos bandymai įveikti Europą nebuvo sėkmingi, nors geopolitinę Europos vaizdą keitė iš esmės.

Pirmosios islamo ekspansijos metu europiečiai prarado kažkada turėtą Romos imperijos dalį – Šiaurės Afriką ir laikinai Pirėnų

pusiasalį. Tačiau islamistai, turėję nemažą civilizacinių pranašumų (netgi technologinių) prieš europiečius, veikiai išsikvėpė, o nuosekli europietiška rekonkista ne tik išvarė juos iš kontinentinės Europos, bet Ispaniją su Portugalija padarė didžiosiomis savo laikų valstybėmis.

Sėkminga rekonkista vyko ir dėl technologinio persilaužimo. Žinoma, paskutiniai islamo mokslininkai, filosofai, išradėjai, technologai, ką nors reiškę pasaulio progreso kontekste, išmirė iki dešimtojo amžiaus. Vėliau šis pirmosios ekspansijos pasaulis nebepasiūlė jokie naujo mokslinio techninio sprendimo, tad ir tapo įveikiamas.

Šiandien islamą mena Andalūzijos vietovardžiai, vietiniai dialektai. Neigiamos pirmosios ekspansijos pasekmės europinei civilizacijai – iki šiandien islamizuota Šiaurės Afrika, kažkada buvusi europietiškos Romos imperijos dalis. Dabar ji – naujas potencialios grėsmės šaltinis. Antroji ekspansija sietina su Osmanų imperija. Ji taip pat pasibaigė europiečių pergale, beje, su Lietuvos valstybės vadovo ir armijos pagalba. Nepaisant osmanų brutalumo ir politinio karinio ryžto, islamizuota vos nedidelė slavų dalis.

Neigiamos pasekmės Europai – Mažoji Azija – helenistinės kultūros ir didele dalimi ankstyvosios krikščionybės regionas taip ir liko neatkovotas. Šiandien kyla net abejonių, ar dėl jo kovoti reikia, ar Turkiją kada nors galėsime padaryti vėl europietiška.

Jei kalbame apie trečiąją islamo bangą, kylančią su migracija, terorizmu ir visu civilizacijų susidūrimu, pagalvokime, kokios yra realios šių civilizacijų susidūrimo ir konfrontacijos galimybės.

Geopolitikai pasakytų, kad Europa palankesnė europietiška, o ne islamiškai civilizacijai. Krikščioniškoji Europa – didelis gyventojų tankis nedidelėje teritorijoje – sukūrė sėslų gyvenimo būdą, kuriam būdingas ilgalaikis investavimas į teritoriją, resursus, ilgalaikės infrastruktūros ir technologinės pažangos kūrimas. Islamas savo prigimtimi labiau klajokliška civilizacija, atsiradusi plačioje erdvėje,

kur gyventojų tankis mažas, jų technologinės galimybės išsklaidytos. Tai civilizacija, akceptuojanti veikiau trumpalaikius ir greitą efektą duodančius projektus. Sėkmingiausiai islamas įsitvirtino regione nuo Mauritanijos iki Indijos, kur ėmė savotiškai „klimpti“ į kitas civilizacijas ir perėmė jų papročius, panašiai kaip ir Europoje ar Subsacharinėje Afrikoje.

XVIII–XIX amžiuje islamiškoji civilizacija išgyveno bene rimčiausią krizę. Kolonijinės imperijos santykinai lengvai iškovojo islamiškųjų regionų kontrolę (išskyrus vis dar stiprią Osmanų valstybę), islamas iš tiesų neatrodė nei agresyvus, nei pavojingas, veikiau įdomi egzotika, neturinti jokios konstruktyvios globalios politikos ar islamiško pasaulio vizijos.

Pažymėtina islamiško gyvenimo būdo savybė (manau, bloga) yra ta, kad musulmoniškos bendruomenės yra intravertiškos – specialiai jos savęs nepropaguoja. Gal joms reikia tik maisto ir gyvenimo sąlygų bei saugumo nuo išorės priešų – juk visi nori gyventi geriau ir patogiau. Islamas neturi geros glokalizacijos (*glocalization*) – gebėjimo atsiverti iš kitur ateinančioms vertybėms. Globalizacija atvirkščiai – tai visuomenės sugebėjimas atsiverti.

Amerikiečiai žino daug būdų, kaip prasimanyti pinigų. Neatsitiktinai daugelis knygų, patariančių, kaip praturtėti, pasirodo būtent ten. Pastaruoju metu atgimė primiršta idėja praturtinti juodaodžius JAV gyventojus – atgaivinta diskusija apie tai, kad jie – buvusių vergų palikuonys – turi teisę į kompensaciją už nesumokėtus atlyginimus jų proseneliams. Momentas neblogas, juoba kad ir vienas buvęs JAV prezidentas, nors ne iš vergų kilęs, buvo afroamerikietis.

Jungtinėse Amerikos Valstijose bei kaimyninėse šalyse gyvena per 50 mln. juodaodžių. Jei pridėsime Karibų regioną bei Pietų Amerikos šalis, tokių bus gerokai per 100 mln. O kur dar mulatai, metisai ir kiti afrikietiško kraujo turintys abiejų Amerikų gyventojai. Priverstinė juodaodžių migracija tapo pirmuoju globaliu rasės perkėlimu žmonijos istorijoje, iš anksto nesuplanuotu kultūrų „persodinimu“, o vėliau ir maišymusi, dirva savitiems politiniams ir socialiniams eksperimentams. Jei ne vergų prekyba, neturėtume džiazos ir Karibų jūros muzikos stilių, unikalios Brazilijos futbolo ar nepakartojamo JAV krepšinio. Neturėtume ir savitos amerikietiškos civilizacijos istorijos.

Apie vergiją prikurtą įvairių istorijų – nuo nežmoniškai baisių iki meiliai romantiškų. Į klausimą, kas yra didžiausią paklausą turėjusi Juodosios Afrikos eksporto prekė, galima atsakyti makabriškai – gyvoji prekė. Pirmoje XV amžiaus pusėje portugalai, sukūrę galingą pasaulinę jūrų imperiją, gerokai prieš Amerikos atradimą išsilaipino Vakarų Afrikos pakrantėse. Istorikai teigia, kad Vakarų Afrikos islamiškųjų genčių vadai portugalų prekeiviams siūlė ne tik auksą, bet ir druską, tekstilę, žuvį, dramblio kaulą bei... vergus. Pati Afrika pasiūlė „prekę“, kaip atsiskaitymą už europietiškas gėrybes. Kai kurios Afrikos gentys ir valstybės ėmėsi „specializuotis“ puldinėdamos kaimynines gentis, norėdamos paruošti gyvosios prekės partijas, „medžiojo“ viena kitą, o grobį parduodavo prekybos tarpininkams. Legendinė Pietvakarių Afrikos (dabartinės Angolos) XVII amžiaus karalienė Ndžinga, priėmusi krikščionybę, į vergiją pardavė savo gentainius – senojo tikėjimo išpažinėjus. Apytikriais skaičiais iš Afrikos buvo išgabenta apie 12 milijonų vergų.

Daug prirašyta apie vergų transportavimo laivo triumuose sąlygas, dažnai charakterizuojamas kaip nežmogiškas. Bet faktai rodo, kad laivuose mirdavo tik apie 13% vergų – neką daugiau, kaip paprastų keleivių ilgose transatlantinėse kelionėse. Pirkliai buvo suinteresuoti patiekti savo „prekę“ kuo geresnės išvaizdos. Daug daugiau kančių vergai patirdavo stovyklose pačioje Afrikoje, pirklių belaukdam. Pastarieji „išbrokuodavo“ ne vieną iškankintą belaisvį, kurio dažniausiai čia pat laukė mirtis. Prieštaringos žinios pasiekia mus ir apie vergų gyvenimo sąlygas Amerikoje. Kainų svyravimai vergų prekybos rinkoje neretai vertė plantatorius tausoti gyvąją darbo jėgą, skatinti jos natūralią reprodukciją ir sveiką gyvenseną, nors nebuvo nė kalbos apie kokias nors pilietines ar politines vergų teises.

Beje, JAV nebuvo pagrindinė vergų importuotoja. Per keturis milijonus vergų sutraukė Brazilija, kuri jų darbo dėka tapo didžiausia pasaulyje kavos eksportuotoja. Dabartinė Brazilijos juodaodžių ir mulatų populiacija tapo dominuojančiu šalyje antropotipu. Dar keturi milijonai pasklido britų, olandų, prancūzų ir danų Vest Indijose. Šie žmonės daugeliu atvejų susimaišė su indėnais, suformavę ne tik savitą antropologinį, bet ir kultūrinį tipą. Tik apie pusė milijono buvo atvežti į dabartines Jungtines Valstijas ir Kanadą, likusieji atsidūrė Europoje ir kitose šalyse.

Po daugelio vergijos ribojimo ir naikinimo peripetijų sulaukėme dienos, kai kažkada negrais vadinti žmonės šiandien pagarbiai tituluojami afroamerikiečiais, galinčiais kurti galingiausios pasaulio valstybės politiką. Niekur kitur juodaodžiai nepasiekė tokio aukšto statuso bendruomenėje kaip šalyje, kažkada importavusioje vergus.

Aišku, ne viskas taip gerai, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. XIX amžiaus pradžioje susikūrė nepriklausoma Haičio Respublika, kurioje didžiąją gyventojų dalį sudarė išsilaisvinę vergai. Bet čia eksvergai nesukūrė ne tik laisvės rojus, bet ir padoresnės demokratijos. Haitis buvo ir tebėra viena problemiškausių šalių regione, pragyvenimo standartais nedaug lenkianti skurdžiausias Afrikos šalis.

Brazilijoje anksti panaikinus vergovę, susidarė sąlygos rasėms laisvai maišytis, todėl teisių klausimai sprendėsi ne taip skausmingai kaip JAV. Rio karnavalas yra bene geriausia vieta patirti, kokia savaip globali yra brazilų etninė kultūra ir kiek joje europietišku ir afrikietišku elementų. Tai unikalus kultūrų simbiozės ar net sinergijos efektas, gautas Karibų regione. Afrikos įtaka čia gal net didesnė nei Europos.

XXI amžiaus pradžioje milijonai afrikiečių iš dabartinių Afrikos valstybių svajotų dirbti JAV plantacijose ar šachtose, nenusisuktų nuo galimybės atsidurti Brazilijoje ar Karibuose. Tačiau šiandien vergų Amerikai nereikia, o juodųjų savanorių niekas nepageidauja.

Grįžkime prie klausimo, ar reikia kompensacijų už vergiją, o jei taip, tai kas jas moka ir kas gauna? Žinoma, visi tikisi, kad mokėti turi tie, kurie juos išnaudojo ir gabeno, tačiau ar be kaltės ir tie, kurie pardavinėjo? O šmaikštuoliai priduria, kad iš neturtingų Afrikos šalių mažai ką sukrapštysi.

Gal Kanada ir JAV sugalvos, tačiau ar saviems vergų palikuonims ką sumokės toks Haitis ar Karibų šalys, kuriose visi yra vergų palikuonys?

O ar egzistuoja tai, ką galėtume vadinti potencialiai atsirasiančia *universitas islamica*? Klausimas atviras.

Pakalbėkime apie islamiškos neapykantos būdus. Ksenofobiškiausias islamas – arealo pakraščiuose. Štai Sarajeve islamas labai eu-

ropietiškas, musulmonų gyvenimo standartas nesiskiria nuo kokių nors serbų. Šiuo atveju jis naudojamas kaip neva etninio skirtingumo faktorius. Sarajevo musulmonas – visų pirma antiservas, Čečėnijoje musulmonas – visų pirma antirusas, Pakistane – antiindas, Jeruzalėje – antižydas. Kokioje nors Saudo Arabijoje ar Bangladeše antieuropietišku nuotaikų nėra tiek daug. Skerdynės ir netolerancija dažnai kyla iš nemokšiško, o ne iš strateginio mąstymo.

Taigi išvada aiški: islamas yra pasyviai plintantis civilizacinis reiškinys, plintantis todėl, kad jam nesipriešinama. Tai, kaip yra dabar, buvo sugalvota prieš porą šimtą metų, islamo strateginių mąstytojų nėra, nėra plano užkariauti Europą ar Ameriką. Jis neturi aiškaus *finale politique* ir palengva griauja kliūtis, kurios trukdo. Terorizmas daugeliu atvejų yra santykinai nebrangus jiems pasiekiamas ginklas, tinkantis šioje Pasaulio Tvarkoje, kuri šiandien tiesiog neturi apsigynimo priemonių.

Islamui, iš esmės nekuriančiam ilgalaikės kokybės, yra paranku būti amžinoje gąsdinančioje opozicijoje. Tai pasyvi kova, kraunanti ir atgaivinanti politinį kapitalą, bet nieko naujo nesukurianti. Islamistus taip pat mielai remia tie režimai, kuriems pateisinti savo nesėkmes ar ribotą sėkmę lengviau kritikuoju Europą, negu pripažįstant savo klaidas. Menamasis islamo nenugalimumas slypi iš esmės skirtingose žaidimo taisyklėse – islamistai politiniais ir kariniais tikslais naudoja priemones, kurių niekada nenaudoja europiečiai: mečetas, ligonines, kitus civilinius objektus, savižudžius kovotojus. Ekstremalios sąlygos, kuriose visa tai fermentuojasi, rezultatus daro išpūdingus. Arabų pasaulis šiandien ištis gyvena skurdžiai, o politiniai autoritariniai režimai patys savaime politizuoja islamą, pristato jį lyg alternatyvą „neteisingam“ pasauliui.

Matyt, pikantiškiausias klausimas yra apie prognozuojamą islamo ir krikščionybės konfrontacijos pabaigą. Islamiškoji politika gali silpnėti dėl kelių priežasčių. Viena yra islamistų pasitenkinimas lokaliomis pergalėmis vienoje ar kitoje pasaulio vietoje, veikiausiai

Pietų ir Rytų Azijoje ir Afrikoje geografiškai, kitose vietose – ekonomiškai. Pagal savo civilizacinę prigimtį kiekviena pergale sumažins kovotojų užmojus, nes juk kovojama iš esmės dėl „skrandžio reikalų“. Pavyzdžiui, radikali islamo revoliucija Irane baigėsi paties Irano tvarkymo planu, žadėtas jos eksportas neįvyko, o ir pats Iranas iš esmės ieško padorios „sugrįžimo į tarptautinę bendriją“ strategijos.

Kita islamo silpnėjimo prielaida – jo demokratizavimas ar pliaralizavimas. Kai šioje civilizacijoje atsirast tikra politika, tikri, tegu ir islamiški, socialistai ar konservatoriai, Korano reikšmė politikoje tikrai sumažės.

Kodėl islamo šventyklų saugotojams uždarumas ir tikrojo islamo veido rodymas vien saviems yra didesnis prioritetas negu išpažinėjų gretų gausinimas? Viena vertus, tų išpažinėjų ir taip nestinga, demografinė situacija jų skaičių didina ir be ideologijos ar edukacijos, kita vertus, gal čia yra racionali politika, politika, kurią, vadybos magijos sužavėti, paniekinome mes, krikščionys?

Ar tikrai islamas yra stiprus? Gal tikrojo veido slėpimas po čadra, uždarumas ir ksenofobija yra kaip tik jo silpnumo ženklas? Ar krikščionybės atvirumas, diskusija ir savikritika yra besibaigiančios civilizacijos menkystė? Gal atvirkščiai – uždarumas yra tik bailus slapstymasis? Gal mes, matydami demografines tendencijas ir terorizmą, tiesiog išsigandome?

Islamas, kiek mes jo besibaimintume, politiškai nėra stipri religija. Islamo bendruomenė yra ne tiek stipriai konsoliduota, kiek veikiau stipriai kontroliuojama, veikiama stiprios cenzūros ir autocenzūros. Manydami, kad islamo bendrijos konsolidacija yra stipri, darome tą pačią klaidą, kokią darė Vakarai, manydami, kad Sovietų Sąjungos ir jos kontroliuojamų šalių bendruomenė yra lojali komunistų partijai ir yra pasiruošusi ginti savo sistemą. Kontrolė ir cenzūra – vienintelis būdas išsaugoti bendriją, tai tas pats būdas, kurį naudojo Sovietų Sąjunga, „saugodama“ savo sovietinius piliečius nuo svetimų įtakų. Baltarusijoje procesas tebesitęsia ir dabar.

ĮDOMYBĖS

Rusija, kaip didžiausia slavų valstybė, atstovaujanti didžiausiai slavų tautai, turi vykdyti visų slavų „gynimo ir saugojimo“ misiją. Esminis doktrinos realizavimo būdas – suteikti Vidurio ir Rytų Europos tautoms „teisingas“ sienas. Doktrina buvo maksimaliai realizuota po Antrojo pasaulinio karo, kai SSSR galėjo beveik vienašališkai diktuoti savo politiką net Vokietijoje.

Anot eurazijiečių, buvusios Rusijos imperijos tautos sudaro savitą civilizaciją, besiskiriančią tiek nuo Vakarų, tiek ir nuo Vidurio Europos. Tai Europos ir Azijos mišinio civilizacija: „Be mongolų-totorių jungo nebūtų Rusijos“. Jau minėta ir dar kartą paminėtina neoeurazijizmo autoritetų idėja, kad Euraziją nuo Europos skiria neva nematoma klimatinė „siena“, kuri atmosfera eina maždaug buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos kunigaikštystės 1771 metų siena...

Dabartinis Rusijos eurazijizmas, toks priimtinas valdančiajai grupei, nukreiptas prieš atlantizmą, t.y. JAV ir Vakarų Europos bendriją. Rusijai, norinčiai atgauti turėtas pozicijas, būtina visais įmanomais būdais mėginti priešintis JAV įtakai, siekti jos silpnėjimo pasaulyje ir visų pirma Europoje. Pagrindinis Rusijos strateginis interesas – išvengti geopolitinės apsupties, išstumti JAV iš Europos. Taigi Rusija puoselėja viltis suartėti su Vakarų Europa antiamerikietišku tendencijų pagrindu. Viskas, kas Europoje prieštarauja Amerikai, yra Rusijos ir eurazijizmo naudai. Tačiau nuo to paties nelaimingo Petro I laikų likusio mąstymo geografinėmis kategorijomis Rusijai tenka pripažinti, kad kliūtis į Vakarus yra Vidurio Europa.

Buvo teigiama, kad Šaltojo karo metais Vakarus ir Rytus supriešino ideologinė konfrontacija, ji formaliai išnyko, tačiau galbūt ne ji, o geopolitinio mąstymo skirtumas tarp Vakarų ir Rytų buvo pirmoji ir svarbiausia konfrontacijos priežastis. Išnykus formaliai priešpriešai, Rusija netapo Vidurio ir Vakarų Europos partnere, mat „peržengti“ ar apeiti Vidurio Europą šiandien ji nepajėgi.

Emociškai Rusijoje vis dar dominuoja pralaimėjusios didžiosios valstybės nuotaika. Ir pralaimėjusios ne šiaip sau, pralaimėjusios be kovos, kuriai buvo taip ilgai ir nuodugniai ruošasi. Tad ir priešiškus Vidurio Europai, regis, natūralus. Tai ne vienintelė nuomonė. Aleksandras Solženicynas veikale „Kaip mums sutvarkyti Rusiją“ mano, kad SSSR buvo per didelė valstybė. Tikroji Rusija su Baltarusija, Ukraina ir Kazachstanu turi sudaryti geopolitiškai paaiškinamą ir stabilią slavų bendriją. Labai nedidelė dalis Rusijos politinio elito formaliai yra susitaikiusi su dabartine Rusijos geografija, bet ir ji Vakarų leidimą „apsitvarkyti“ priima kaip labai natūralų dalyką. O kaipgi kitaip? Dabartinis Rusijos žemėlapis tiesiog prieštarauja klasikinės geopolitikos kanonams matyti Rusiją su kuo trumpesnėmis sausumos sienomis.

Tiesa, Rusijai Europa niekad nepadėjo taip kaip dabar. Tačiau ta pagalba Rusiją ne tik guodžia, bet ir gąsdina. Rusija buvo įpratusi matyti smulkias Euro-

pos valstybes, o institucionalizuota Europa jai iš tikrųjų grėsminga. Nepamirškime, kad Rusija laimi ne vien jėga. Laimi todėl, kad Vakarai dažnai ją nepelnytai ignoroja. Kaip rašė JAV geopolitikas Edwardas Luttwakas, jie, rusai, „girti nugalėjo Napoleoną, girti nugalėjo Hitlerį, gali girti nugalėti ir NATO“. Kiek nacionalistiškiau nusiteikęs rusas primins, kad tie patys rusai šiaip ar taip dalyvavo sprendžiant Europos likimą po didžiųjų militaristinių kataklizmų mažiausiai jau tris šimtmečius.

M. Gorbačiovas baigė Šaltąjį karą, B. Jelcinas mėgino kurti Rusiją neprieštaraudamas Vakarams, sukūrė Rusiją, kuriai buvo galima priskirti ne vieną demokratinės valstybės požymį. Su V. Putinu ir D. Medvedevu kebliau. Rusijos vadovai ėmėsi konsoliduoti tautą seniai išbandytu, nors pačiu nemoraliausiu metodu – karais ir didžiavalstybiniu šovinizmu. Putiną į valdžią atvedė ne ekonominės ir socialinės problemos ar jų sprendimo būdai, o karas. Karas, kuris kelis pastaruosius šimtmečius kaip niekas kitas stiprindavo Rusijos dvasią. Beje, ne tik Rusijos. Kariniai dalykai, muštras, uniformos ir tvarkos pojūtis atvedė ir sustiprino Hitlerį, Bismarką, Frančą, Pinochetą ir kitus neigiamus bei teigiamus herojus.

Santykinių kelerių metų Rusijos stabilumą užtikrino ne koks nors ypatingas planas, o palanki šaliai tarptautinė naftos kainų dinamika. Putinas visai nepyksta ant teoretikų, laikančių dabartinę Rusiją viso labo aptrupėjusia Sovietų Sąjunga. Tokia Rusija jam artimiausia ir iš tokios Rusijos šiandien paprasčiausiai būtų semtis stiprybės jos gyventojams. Tokia Rusija geresnė už kokio nors Aleksandro Solženicyno svajones apie šventąjį rytinių slavų sąjungą ar ikipetrinę Maskvos kunigaikštystę, kuriai, kaip teigia Zbigniewas Brzezinski, reikia atrasti geopolitinį konkurentą. V. Putino sovietinis himnas su imperiniu dvigalviu ereliu ir slaviškąja trispalve yra kaip tik toks sovietų, Solženicyno ar dar senesnės Rusijos simbolių ir ideologijų mišinys. Atrodo, kad ir dabartinė V. Putino–D. Medvedevo Rusija kaimynų atžvilgiu vykdo ne savo, o jau neegzistuojančios SSSR politiką, vis dar tikėdama, kad vadovėlinis internacionalizmas ir amžinos sovietų įtakos zonos tebeegzistuoja. Tačiau demografija ir biologija veikia ne Rusijos naudai – dauguma Vidurinės Azijos gyventojų gimė arba tapo pilnamečiais jau nebe SSSR laikais, jiems Rusija nėra jokia politinė nostalgija, dauguma Rusijos slaviškų „sesių“ informacijos laisvės dėka įsitikino, kad yra kur kas geresnių alternatyvų Maskvos valdžiai. Europietiškoji Rusija kovoja už šiokių tokių europietišką identitetą, o azijinė – už savo išgyvenimą. Pastarajai svarbiau fizinis egzistavimas, o ne jo kokybė – ji gali netgi tapti ateistiška, islamiška ar dar kokia nors. Centralizuota valstybė vienuolikoje laiko juostų neturi jokių šansų tapti dinamiška.

Tiesą sakant, kas gi Rusijaibelieka? Vakarų kapitalizmas į ją ateina pačia grubiausia, pačia nehumaniškausia ir nesimpatiškausia forma. Rusai turi pagrindo jausti nostalgiją praeičiai.

Kaimynai eina ne su Rusija. XXI amžiuje Rusijos skausmas yra vis savarakiškesnė Ukraina ir atgimstantis nerusiškas Kaukazas, ypač Gruzija. XIX amžiaus pradžioje būtent Gruzijos kunigaikščiai, galutinai pasirinkę vasalystę Rusijai, leido pastarajai užvaldyti visą Kaukazo regioną.

XIX amžiuje nukariautas Kaukazas palengva slysta iš Maskvos rankų, ir slysta vis labiau negrįžtamai. Rusija pradėjo karą dėl jo, ir karas, kaip ten Maskva beišsisukinėtų, vyksta ne menamo priešo, o jos pačios teritorijoje, žinomuose ir nežinomuose beslanuose žūsta ne kokios nors priešo šalies kariai, o Rusijos piliečiai.

Kitas pralaimėjimas, aišku, Ukraina. Šios šalies atžvilgiu Rusija padarė viską, kad pralaimėtų geopolitinę kovą kuo skaudžiau sau. Pasirinkusi ne tą kandidatą ir pasenusius metodus (postsovietinėje erdvėje neva viską lemia pinigai ir „skrandžio reikalai“), Rusija iki paskutinės akimirkos aiškino ukrainiečiams, kaip jiems bus sunku ir neparanku eiti į Europą... Ir kaip lengva ir paprasta likti Rusijos valdomais vasalais.

Rusija neturi gero globalizacijos projekto. Jai reikia pirmiau išspręsti savo vidines problemas ir atrasti kiek patogesnę geopolitinę padėtį.

Šiame kontekste ir Lietuva turi ką pasakyti. Juk būtent lietuviai ilgiausiai trukdė Rusijos europėjimo procesui. Lietuva nuosekliai kovojo už tai, kad Maskvos Kunigaikštystė neturėtų teisės atstovauti visiems rusams, nes didelei jų daliai atstovavo pati Lietuva. Ir todėl Rusija jai visada tebuvo Maskvos kunigaikštystė, o jos žmonės – maskoliai. Gal tada Rusija buvo laimingesnė? Čečėnijoje, Totorijoje ir kituose liūdnosios Maskvos kunigaikštystės pakraščiuose rusams vis labiau gali tapti aišku, kad Maskvos kunigaikštystė nėra vienintelė vieta, kurioje rusams gyventi gera. Kažkada juk LDK buvo žymiai geriau. O prezidentui V. Putinui ir jo įpėdiniams beliks oriai laukti naujų kunigaikštystės, šį kartą maskviškės, padalijimų.

Kodėl gi Rusijai šiandien taip nesiseka? Nesiseka, kai tarptautinis klimatas lyg ir palankus šiai šaliai, kai visi jai linki veikiau sėkmės nei pralaimėjimo. Gal todėl, kad Rusija iki šiol gina tą Pasaulio Tvarkos koncepciją, kuris jau seniai atgyveno, bet vis tebėra politologijos vadovėliuose.

Žymus Rusijos politikas Sergejus Kovaliovas sakė, kad pagrindinė bėda, jog Europa Rusijos vis dar bijo ir vadovaujasi principu, kad geriau su ja susitarti, neskriausti, „kol Rusijos interesai labai netrukdo“, negu kelti jai griežus reikalavimus.

Jau du šimtus metų pasaulis žino, kad Rusija yra turtingiausia resursų šalis ir kad iš tų resursų ji anksčiau ar vėliau praturtės. Nepraturtėjo. Eilinis rusas buvo ir liko vienas vargingiausių europiečių. V. Putinas dar kartą žaidžia resursų korta ir įtikina žmones, kad Rusija bus didi. Bet ar globali? Nežinia.

Galiausiai euroatlantinė bendrija ras efektyvesnius terorizmo prevencijos ir jo izoliavimo metodus. Gal tada taps aišku, kad pasaulis, sutvarkytas pagal europietišką modelį, kuris globalizuojasi visuotinės gerovės kryptimi, nėra jau toks blogas ir lengvai

nugalimas.

Šventajame Rašte darbas nėra gerovės ar net gero elgesio pagrindas. Tikėjimas kur kas svarbiau už darbštumą, žinias, patirtį ir kitas taip branginamas ir puoselėjamas vertybes.

Neeuropinės civilizacijos taip pat nevertina darbo, kaip geriausio gyvenimo būdo. Čia, matyt, mūsų Apšvietos epochos ir modernizacijos produktas. Darbas yra visuomenės „sutvarkymas“, veikla, leidžianti užsidirbti teisėtai.

Šiandien lengviausia būti neturtingu vartotoju, bet ne geru specialistu. Lengviausia būti registruotu išlaikomu bedarbiu: tikrai nemirsi, duonos ir pramogų atsiras. Kova vyksta už šiek tiek didesnes ambicijas. Tai panašu į marksizmo triumfą: mus valdo proletariatas, ir jo visi labiausiai bijome. Darbas niekaip nesukurs Rojaus žemėje. Darbas galbūt leido euroatlantinei civilizacijai būti turtingai, tačiau tai toli gražu ne Rojus. Šiandien darbštūs ir teisingi europiečiai bei amerikiečiai verkia atgailos ašaromis, kad per daug dirbo, kad savo darbo manieras nešė į Naująjį kontinentą ir Juodąją Afriką. Eldorado nerado ir nesukūrė. Gal tiesiog ne darbu reikia kurti Rojų žemėje?

Rojus ne tam, kad jį kurtum. Į jį reikia patekti, o ne kurti sau, kaip šiandien mėgstama susikurti savo individualią religiją ir net savąjį asmeninį Jėzų.

Gyventi ilgai ir laimingai – tai gyventi teisingai, tačiau tiesos nėra. Tai yra mes niekada negalėsime pasakyti, kuri politika yra teisinga, kuri – ne. Čia vėl emocijų reikalas. Mokslinė tiesa labai trumpalaikė, ekonomistų trunka akimirka. Belieka remtis tikėjimo tiesomis.

Ar skatiname ieškoti tiesos, ar jos nežinome? Jei žinome, tai nėra ko ieškoti, jei nežinome, prisipažinkime ir susitarkime, ar tiesos ieškome, ar suvokiame, kad kiekviena tiesa iš esmės yra netiesa, tik vienas ar kitas jos pavidalas atrodo žavus. Susikuriame arba savo svajonių tiesą, arba įstatymų tiesą. Pastaroji lengvesnė, nes jos visiškai

kai mums nereikia ginti, tepasirūpina kiti.

Pastaruoju metu populiaria sąvoka tapo vadinamieji teisėti lūkesčiai. Visi jų turi: ir jaunos mamos, ir seni pensininkai, ir dirbantieji, ir neįgalieji. Turi valstybės tarnautojai ir moksleiviai, galiausiai tu, mielas skaitytojai, ir aš. Šioje vietoje galima tik pasiginčyti, kurių lūkesčiai labiau, kurių mažiau teisėti ir kieno atžvilgiu.

Gyventi lūkesčiais yra tiesiog didelė nelaimė, nes reikia laukti, kad žemiškasis Rojus atsirastų dėl kitų žmonių sprendimų, nuopelnų, nuotaikų, jausmų. Jau minėjome, kad nelaimėje būname kur kas solidaresni, mus jungia daugiau meilės, solidarumo, kad auka yra laimės pradžia.

Gerai pasakyta. Neprisimenu, kad karo ar kitos kokios negandos metais kažkas būtų gykęs, kad sukčiavo, vagiliavo ar pasinaudojo visuotine bėda, o taikos metu tai vyksta nuolatos. Net jeigu ir ne visada teisybę sakome apie praeitį, visgi maloniau prisiminti auką bendram labui, o ne asmeninę pergalę. Dabar mažai kam rūpi tas „visiems blogai“ – svarbu, kad mano teisėti lūkesčiai būtų pateisinti ir išpildyti!

Prognozuojau, kad ateityje gerai jausis tie, kurie savo vaikams ir anūkams galės pasakyti, jog išgyveno pastarąjį sunkmetį kažką paaukoję ar kaip nors pasiaukoję. Gal ne tiek, kiek daugelis pastarosios krizės valstybės tarnautojų, kurių algos nukarpytos bene daugiausia, gal vieną kitą procentą, kuris, pridėjus ranką prie širdies, nelabai ir jaučiasi. Svarbu pačios aukos esmė. Ar malonu bus pasakoti kitiems, kad visuotinio biudžeto mažėjimo metu sau ir tik sau išsireikalavome maksimumą?

Kaip gyventi – garbingai ar turtingai? Atsakymas lems, kokį savąjį žemiškąjį Rojų kiekvienas kursime.

Skaitytojams dažnai užduodavau klausimą, kokia čia nauda būti lietuviu? Dar prieš dešimtmetį žmonės kiek sutrikdavo – klausimas skambėjo šventvagiškai. Mintis, jog lietuviu būti nenaudinga, – tai išdavystė. Atmosferai pakaitinti pridurdavau dar šį bei

tą: jei vieną dieną panorėsiu būti lenku (lenkiškai kalbu laisvai), kas pasikeis – ar prarasiu išganymo malonę? Matyt, ne. Pažįstu vieną amerikietį labai lietuviška pavarde, kuris man sakė žinaš, kad turi lietuviškas šaknis, bet jam visai vis tiek: jis – amerikietis. Negalėjau nieko jam prikišti – geras, malonus žmogus, bet lietuviu būti nenorėjo...

Kodėl negalime taip ir pasakyti: žmogau, tavo laimė prasideda nuo aukos. Gyvenimas yra auka kelyje į laimę. Auka darbui, taip, auka tėvynei, auka vaikams. Daugelyje Europos šalių motinystė nėra auka. Motinystė – tai liga.

Paskaičiau įstatymus. Pagal dabartinės teisės raidę motinystė, t. y. vaikų gimdymas ir priežiūra, yra ūmus, tik moterims būdingas susirgimas. Ką ten bešnekėtų moralistai, valstybės akimis tai yra laikinas darbingumo netekimas, sukeliantis nemažų gamybinių ir socialinių problemų. Mūsų gerovės valstybė visiškai nesidžiaugia, kai pasaulį išvysta dar vienas lietuvis, o grieždama dantimis kompensuoja darbingumo netekimą pašalpa, dėl kurios dydžio mes ir ginčijamės. Darbingumas kur kas svarbiau nei vaisingumas.

Pasirodo, dirbame ne tam, kad gyventume. Dirbame, kad išmirtume. Euroatlantinė civilizacija išmiršta dėl daugelio priežasčių, tačiau dar ir todėl, kad daugiausiai dirba.

Kaip tada tradicija? Juk darbas, ką mes čia besvarstytume, – viena didžiausių vertybių mūsų kultūroje. Kaip suderinti norą daugiau dirbti ir norą turėti šeimą? Tradicinę šeimą.

Pabandykime pasiremti empirika. Tai, ką šiandien vadiname tradicine šeima ir tradiciniu gyvenimo būdu (dabar daugelio vadinamu senamadišku), pasižymėjo dviem savybėmis. Viena vertus, žmonių santuokinis amžius sutapo su fizinio, psichinio ir dalies socialinio brendimo pabaiga. Kitaip sakant, santuoka vyko natūraliu (biologiniu) laiku. Kita vertus, žmogaus gyvenime buvo keturi neatsiejami vienas nuo kito dalykai: meilė, seksas, šeima ir vaikai.

Tai labai svarbu. Pakartosiu – neatsiejami ir vienas kitą sąlygojan-
tys. Jie negalėjo egzistuoti vienas be kito. Mūsų tradicinėje kultūroje
geriausia meilės istorijos tąsa buvo šeima (pasakos baigiasi vestu-
vėmis), tvarkingi vaikai gimsta tvarkingose neišardomose šeimo-
se, o seksas ne šeimoje – tai arba neištikimybė, arba ikivedybinė
nuodėmė. Taip, realus gyvenimas nebuvo idealus, tačiau modelis,
apie kurį kalbu, buvo priimamas „už pagrindą“, o visi kiti varian-
tai – jau problemos.

Tradicinę šeimą sugriovė mūsų noras kurti žemiškąjį Rojų. Tai
kodėl neturime vaikų? Ar ne todėl, kad moterys nenori sirgti mo-
tinystės liga, kaip ir visomis kitomis ligomis?

Pirmoji problema (iki galo neaišku, reali ar išgalvota) va-
dinosi akceleracija. Tai – augimo ir fizinio brendimo greitėjimas.
Mes, šiandieniniai šešiasdešimtmečiai, esame bene pirmoji tikrų
akcelerantų karta, kuriai buvo aiškinama, kad fiziškai subręstame
kur kas anksčiau nei mūsų tėvai ir dar būdami nepilnamečiai no-
rime sekso bei kitų suaugusiems skirtų dalykų. Kadangi visuo-
menės įsitikinimai taip greitai nesikeitė, tapome savo fiziologijos
kankiniais: nori, bet negalima. Nenorintys kankintis ilgai kurda-
vo šeimas vos peržengę 18 metų ribą, studentų bendrabučiuose
grūdosi vaikiški vežimėliai, o mamos, kombinuodamos motinystę
su studijomis, šiaip ne taip gaudavo savo išsvajotus diplomus. Da-
bar tai daugeliui atrodo veikiau komedija nei tragedija, tačiau
taip buvo.

Vežimėliai išnyko, nes mamos išėjo dirbti? Joms ne lengviau,
net sunkiau, nes pačios turi kariauti už save.

„Išeitis“ atsirado bendromis technologų, biologų ir ideologų
pastangomis, atnešusiomis vadinamąją seksualinę revoliuciją. O jos
esmė paprasta, nors tikrai revoliucinga: jaunimo gyvenimą palen-
gvinti, pasirodo, galima visų pirma keičiant pažiūras. Galima imti
ir atskirti minėtus keturis dalykus. Meilė kažkokia forma atsiras vi-
sada. Jei norisi sekso, tebus seksas, kuo čia dėta šeima ar vaikai?

Šeima ir vaikai gali palaukti, juolab kad reikia mokytis, užsidirbti pinigų ateičiai, senatvei, kurti šeimą neva protingai ir atsakingai, ne dabar, o vėliau. Techninės priemonės leido atsieti seksą nuo būsimos motinystės, biologai ir gydytojai padėjo išmokti dar labiau juos atskirti. Tad visos akceleracijos bėdos kaipmat tapo nugalėtos, studentės-motinos išnyko, o šeimos kūrimas – ar veikia santykių formalizavimas – nusikėlė kažkur į laikotarpį po antro diplomo ar pirmo karjeros šuolio. Vaikai galėjo dar labiau palaukti – jų laikas ateis išsprendus visas likusias būties problemas. Arba neateis, jei problemos spręsis sunkiai, galiausiai juk reikia ir patiems pagyventi...

....pateis pagyventi savo sukurtame žemiškame Rojuje? Kūrėme Rojų, o gavome vėlyvą motinystę – skausmingesnę ir rizikingą. Jos pasekmes perdavėme vaikams. Taigi kas kaltas, kad mūsų anksčiau minėtas motinystės susirgimas toks skausmingas? Pažiūrėkime. Apie valstybę jau kalbėjome, o štai moters ir vyro santykiai šiandieninėje socialinėje politikoje arba nutylimi, arba pakeičiami fasadiniais siūlymais eiti tėvystės atostogų bei įgyvendinti lyčių lygybę. Abu siūlymai veikia propagandiškai nei praktiškai.

Šventasis Raštas kviečia vyrus besąlygiškai mylėti savo žmonas, o moteris – klausyti savo vyrų. Kai tai pasakau viešai, visada auditorijoje nuvilnija nuostabos ar nepasitenkinimo banga. Visų pirma, kodėl čia reikia klausyti tų dievų – juk teisės lygios, o protas dar nežinia katro aštresnis. Antra, už ką reikia jas mylėti, jei jos visai neištikimos, neklusnios ir emancipuotos. Be mūsų apsieina. Ar pastebėjote, kad jau ne pirmą dešimtmetį mūsų visuomenėje vyksta lyčių karas. Karas tarp vyro ir moters, karas, kuriame moterys siekia užimti kuo daugiau tradiciškai vyriškų funkcijų. Bažnyčios mokymas ir jos ideologai skelbia, kad laiminga ta moteris, kuri su vyru draugauja, o ne kariauja, laimingi tie, kurie myli vienas kitą ir vienas kitam padeda, tačiau neva „pats gyvenimas“ verčia kariauti

ir laimėti karą prieš vyrus dėl savo padėties šiame pasaulyje.

Feministinis prakeiksmas moterims. Norėjome gyventi geriau, manydamos, kad tai vyrai mums trukdo. O juk vyrai, pasirodo, didžiausi mūsų draugai... Be ironijos. Pasaulis per tūkstantmečius keitėsi. Buvo laikai, kai didžiausia garbe laikyti pasiekimai karo srityje, būta – kad sekso ir vaisingumo srityje. Apšvietos epocha prieš kelis šimtmečius įteigė, kad svarbiausi dalykai visuomenėje yra protas ir administraciniai gebėjimai. Dar ir šiandien daug kas taip mano. Feminizmas susuko galvą visų pirma moterims įteigdamas, kad šios būtinai privalo nukonkuruoti vyrus proto ir karjeros srityje...

Moteris pavyko įtikinti, kad gyvename vyrų sukurtame ir į vyrų laimę orientuotame pasaulyje. Tad moteriai – amžinai nuskriaustai – reikia išsikovoti lygias teises, t.y. atsisakius gerų moteriškų sugebėjimų perimti vyriškuosius. Turtingesnėms visuomenėms tai atrodė priimtinas žaidimas – juk užtenka lėšų leisti moterims ir plytas tampyti, ir po karo lauką lakstyti, neturtingesnės stengėsi, kad plytas krautų vyrai, o kotletus keptų moterys, už tai niekinamos ir gėdijamos.

Be abejo, vyrai laimingesni. Jiems sudaryta galimybė tinginiauti (darbe juos pakeičia moterys), vyrai atleisti nuo atsakomybės rūpintis moterų gerove (pačios juk labai nori rūpintis, ir tegu), vyrams lieka tokia nepakeičiama trano misija, ir tiek. Taigi feminizmas, vaduodamas moteris, iš tikro išvadavo vyrus ir gerokai demoralizavo juos. Šiandien jie jau visai ne tikri vyrai, bent jau ne tokie, kuriems moterys patikėtų atsakomybę už savo gyvenimą. Prieš kelis dešimtmečius poezija ir dainų tekstai bylojo, kad vyrai pasiruošę įveikti ugnį ir vandenį dėl moters meilės. Feminizmo ideologijos pasekmės – moterys, konkuruojančios dėl vyrų, pasiruošusios valandas mirkti lietuje ir kepti saulėje, kad tik tas mylimasis atkreiptų į jas savo dėmesį.

Feminizuotos moterys tikrais vyrais netapo, o moteriškas savybes prarado. Net ir neypatingai to širdyje norėdamos, jos kau-

nasi už vietą po saule, nes kitaip gali likti nesuprastos ir neįvertintos. Užsikrovusios pareigą visada būti gražios, jos turi dirbti šeimos biudžetui ir tuo pat metu būtinais siekti diplomų ir postų. Motinystė šiame procese tapo išties akmeniu po kaklu, o vyrai išlepo.

Karas prieš vyrus atvedė į įsitikinimą, kad kiekviena moteris privalo būti pasiruošusi gyventi viena ir nepriklausoma, niekuo nepasitikėti. Savarankiškumas ir nepriklausomybė – taip geidžiamos ir išsvajotos vertybės – šiandien virsta vienatve ir izoliacija. Vienatvė – tai būsena, kuriai beveik visos yra pasiruošusios ir sutinka ją kaip natūralų dalyką, meilė ir bendrystė – tai didelė ir rizikinga išimtis, į kurią verčiau neinvestuoti. Meilę vaikams pakeitusi meilė biurui ir kompiuteriui dažnai atneša totalų nusivylimą.

Atrodytų, galima gyventi harmoningame pasaulyje: protingi, drąsūs ir atsakingi diplomuoti vyrai be jokių išlygų myli gražias moteris, kurios neturi rūpintis, kaip uždirbti ar užsidirbti savo pragyvenimui, gali ramiai daryti karjerą ar auginti vaikus, kurti meną, grožį ir taip gelbėti pasaulį, o dirbti tiek, kad neatrodytų pavargusios ir beviltiškai nuskriaustos.

Iš meilės ir į karą einame...

ĮDOMYBĖS

Manosios kartos žmonės Lietuvoje, priverstinai studijavę marksizmo teorijos ir praktikos išmones, tikriausiai mena, kad vadinamasis klasikinis marksizmas turėjo tokius tris idėjų šaltinius. Vienas jų buvo tituluojamas klasikine vokiečių filosofija, o tarp klasikinių filosofų minimas Immanuelis Kantas. Nežinia, ar jis būtų vertinęs tai kaip prestižą, ar kaip gėdą, tačiau sovietinės mokyklos pasaulėžiūros „produktai“ privalėjo žinoti, kad toks Karaliaučiaus filosofas tikrai turėjo įtakos marksizmui atsirasti ir įsigalėti. Žodžiu, buvo „gerietis“, nors ir ne proletaras.

Mes, kalbėdami apie I. Kanto Amžinosios taikos konceptą, turime tikrai paklausti savęs, ar iš tikro marksizmui šis filosofas buvo tik anų laikų madinga etiketė, ar tikras idėjinis pagrindas?

Formaliai kalbant, tarp marksizmo ir „kantizmo“ sunku rasti tiesioginių sąsajų. Marksizmas yra deterministinė ideologija ta prasme, kad teigia žmogų esant pasyvų ekonomikos ar (plačiaja prasme) kultūros rezultata, I. Kanto filosofija žmogų laiko transcendentiniu, turinčiu laisvą valią ir autonomiškai kuriančiu. I. Kanto moralinės nuostatos yra imperatyvas, nes jos neabejotinai universalios ir racionalios, marksizmas imperatyvų iš viso neturi – klasių kova nėra moralės kova. Čia K. Marksui arčiau F. Nietzsche, kuris moralę laiko ne žmogaus savybe, o įrankiu.

Pastebėjus tai, gali kilti mintis, jog K. Marxui tiesiog reikėjo savo išmones paremti kokiomis nors tuomet prestižinėmis idėjomis, suteikti patrauklią „prekinę išvaizdą“, ir I. Kantas tapo jo auka – panaudotas ten, kur visai neturėtų būti.

Kalbant apie pasaulinės taikos ar Amžinosios taikos idėją reikia priminti, kad taika K. Marxui turėtų būti ne žmogaus valios, o aplinkybių rezultatas. Taika turi būti galiausiai ne ginkluotų jėgų pasiskirstymo, o klasių kovos rezultatas. „Kantiškoji“ taika privalo būti morali. Marksistinė taika tokia nėra iš pat pradžių. I. Kanto sekėju galima laikyti Carlą von Clausewitzą, kuris visą laiką teigė, kad taika yra ne išorinių aplinkybių, bet žmogaus savybių nulemtas produktas. Clausewitzo taika yra žmogaus valia ir moraliniu imperatyvu paremtas karo rezultatas. Mažiau žinantiesiems apie karo ir taikos teorijas priminsiu, kad šiuo aspektu labai įdomus yra C. Clausewitzo mokymas apie karo pabaigą. Pasak jo, laimėti karą yra blogai, nes laimėjimas pasėja sėklą naujam konfliktui, revanšui, nepasitenkinimui esama Pasaulio Tvarka. Clausewitzo manymu, vienintelė gera karo pabaiga yra taika. Kariaudami turėtume galvoti, kaip gyvensime po karo. Carlas von Clausewitzas išskyrė dvi karo pabaigas arba du karo tikslus. Vienas (vadintas *Ziel*) yra pranašumo įrodymas, pranašumo, leidžiančio diktuoti politines sąlygas, kitas (pagal Clausewitzą – *Zweck*) – pokarinis politinis sprendimas ir kariaujančių susitakymas. Beje, stipresniojo misija yra ištiesti ranką silpnesniajam ir duoti jam garbingą tolesnio gyvenimo alternatyvą. Marksas ir jo vėlesni pasekėjai šitoje vietoje turėtų teigti, kad pralaimėjęs tiesiog paklūsta laimėtojų politiniams sprendimams. Jų teisingumas su morale neturi nieko bendro – juos diktuoja paties K. Marxo neva atrasti istorijos proceso dėsniai.

Šiaip ar taip XX amžiaus istorija skaudžiai ir kartu viltingai patvirtino

C. Clausewitzo teismą. Pirmojo pasaulinio karo baigties pagrindinė klaida buvo ta, kad pralaimėjusiam teko priimti visas kaltes. Karo pabaiga buvo ne taika, o baismė. Tai vienas iš faktorių, vėliau pagimdžiusių nacistinį revanšą. Antrasis pasaulinis karas pasibaigė Rytams marksistiškai, Vakarams – klausevitiškai. Sovietų Sąjunga visus priešininkus nugalėjo ir primetė jiems savo tvarką. JAV ir sąjungininkai buvusius priešininkus pavertė sąjungininkais, įtraukdami juos į savo sukurtą saugumo sistemą. Rytai galiausiai tapo imperija, Vakarai – demokratiškų valstybių sąjunga. Būtent tie, kurie susitaikė, veikiau tapo pranašesni prieš tuos, kurie savo tolesnę politiką motyvavo pergale ir prieš kapituliacija. Clausewitzo mokymas, atrodo, daug kur primena krikščionybės idėją kurti amžinąją susitaikymą ar I. Kanto svajones teisiškai sukurti Amžinąją taiką.

Prisiminęs sovietinių enciklopedijų ir vadovėlių tiesas turiu pripažinti, kad karų aprašyme kaip būtinas elementas turėjo būti karo laimėtojo įvardijimas. Karas čia nesibaigia „lygiosiomis“, nes lygiosios klasių kovos doktrinoje yra netgi kažkas gėdingo. Prisiminti galima, ir kaip SSSR propaganda aiškino aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje atsiradusias „įtampos mažinimo“ ar „taikaus sambūvio“ idėjas. Svarbiausia tame aiškinime buvo pabrėžti, kad vadinamasis taikus sambūvis yra ne susitaikymas, o laikinos paliaubos, niekaip nepaneigiančios poreikio kažkada vėliau galutinai pribaugti buržuaziją (ar imperializmą, kapitalizmą, supuvusius Vakarus – visi žodžiai šia prasme buvo sinonimai). Ideologiją patenkinti galėjo tik pergalė. Sovietų Rusijos istorikai sako, kad pirmasis dekretas, kurį po Spalio perversmo pasirašė iš pogrindžio išėjęs Vladimiras Uljanovas, tuo metu žinomas kaip Leninas, buvo dekretas dėl taikos. Iš esmės tai dekretas dėl paliaubų, kurių reikėjo siekiant pergalės. Taigi ir vėl matome, kad I. Kantas niekaip negalėjo būti sovietinės taikos ideologijos pagrindas.

Skirtumų galima rasti dar daugiau. I. Kantas sakė, kad netektys, skausmas, sugriovimai bus argumentas nekariauti. Marksizmas teigė, kad nekariauti neįmanoma. Kantas tikėjosi, kad žmonija galiausiai pasimokys iš karų ir pasieksime būseną, kuomet rinksimės ne greitą sprendimą, naudojant jėgą, o kitokias išeitis. Bandymai karinę konfrontaciją keisti bendrąja rinka, finansine nauda iš nekariavimo, galiausiai vietoj karo pakišti jo surogatus – sportą ar visokiausias „eurovizijas“ – davė tam tikrų rezultatų, nors žmogaus poreikio kariauti absoliučiai ir nenumaldė. Marksizmo požiūriu taika įmanoma tik po galutinės pergalės – komunizmo įsigalėjimo. Ar komunizmas yra visų karų pabaiga, ar tai, kas komunistus staiga padaro „Kantais“, jei klasių kovoje jie tokie nėra? Ar komunistų primetamas išvadavimas yra „kantinis“, ar visgi marksistinis ir antikantinis?

Sovietų Sąjunga – ne vienintelė marksistinės taikos valstybė. Panašia ideologija vadovaujasi Kinija, kuri ir šiandien labai panaši į buvusią SSSR – pavergusi kaimynus arba konfliktuojanti savaip, šalis, viduje ideologiškai kariaujanti su vadinamųjų mažumų siekais, visada besistengianti kariauti iki pergalės, bet ne iki taikos. Mao Tse Tungo diplomatija siekė ne taikos, o veikiau lokalinių susitarimų su artimais kaimynais, kita vertus, pabrėždama klasinės kovos valstybės suverenitetą. Deng Siao Pingo politika buvo kiek kitokia – ji nustatė vadinamuosius penkis taikaus sambūvio su kaimynais principus, tačiau ir vėlgi principus laikino sambūvio, bet ne taikos.

Skirtingai nuo Vokietijos, Vietnamą galima buvo suvienyti tik vienai pusei nugalėjus kitą. Paklauius, ką kalba Šiaurės Korėjos oficialios politinės leksikos kūrėjai, koku būdu buvo suvienytas Vietnamas, rasime ne I. Kantą, o K. Marxą. Ir tik jį.

Globali praktika rodo, kad geri norai su šūkiiais „Tebūnie taika“ realios taikos neišsaugo. Karai kyla ne todėl, kad dauguma žmonių nori kariauti – nenori, bet mano esą priversti. Kolonijų užėmimas ir tvarkymas, atrodė, buvo kilnus tikslas, kilnus buvo ir resursų naudojimas, niekada nesinorėjo specialiai pavergti, o veikiau samdyti kolonijų žmones. Kolonializmo idėja buvo veikiau padovanoti gerą administraciją „egzotiškiems“ kraštams, o po to leisti jiems patiems tvarkytis.

Nepaisant racionalios kolonializmo logikos, „egzotiškieji“ kraštai nepriėmė kolonializmo, kaip savo ideologijos, ir dažnai visai neracionaliai jai priešinosi.

Europos ir Amerikos proletarai iš pažiūros lyg ir logiškų klasių kovos idėjų taip pat nepriėmė kaip savų. Žinoma, kad marksistinė organizacija „Antrasis internacionalas“ gėdingai žlugo po to, kai prancūzų ir vokiečių proletarai stoji ginti savo tautinių tėvynių, o ne klasinių proletariato interesų.

Svarbiausios šiandieninės teorijos kalba apie vadinamąją pozityvią ir negatyvią taiką. Negatyvioji taika, kitais žodžiais tariant, yra karo nebuvimas, o pozityvioji apibūdinama kaip svarbiausia, pagrindinė visuomenės būseną, kuriai negresia struktūrinė ir netiesioginė prievarta. Tai panašu į „kantinį“ taikos supratimą, mat pozityviajai taikai karas – išimtis, o jau minėtasis marksizmas labiau suka į negatyviąją taiką – permanentinį konfliktą su laikiniais karo nebuvimo tarpniais.

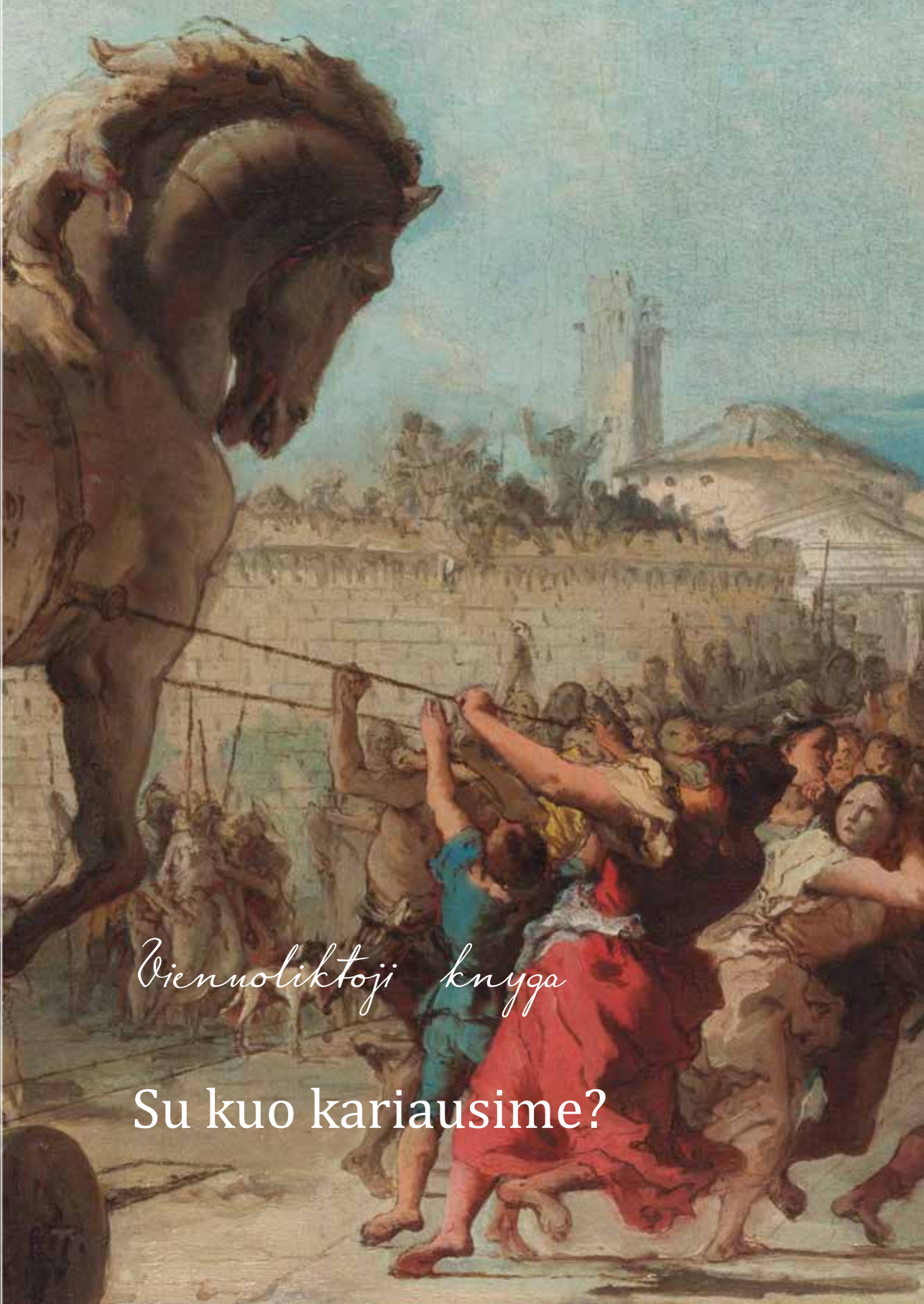
Klausimas, kuris manęs niekaip neapleidžia, yra ne apie tai, ar I. Kantas buvo mada, ar siekiamybė. Man rūpi, ar konceptas, kurį sukūrė marksizmo, o vėliau leninizmo ideologai, buvo labai protingas, ar visiškai nemokšiškas sprendimas? Ar minėtasis Leninas, o vėliau jo pasekėjas Stalinas numatė represines priemones savo pergalėms pasiekti kaip neišvengiamą istorijos elementą, ar viskas vyko tiesiog paskubomis, *ad hoc* principu? Bet komunistų kvailumas galiausiai pralaimėjo.

Visiškai suprastamas kai kurių savo tautiečių skriaudas ir nenorą susitaikyti su mintimi, kad juos kalino ir į Sibirą siuntė veikiau neišsilavinę kvailiai, o ne superiniai civilizacijų raidos planuotojai, turiu pripažinti, kad režimas tikrai funkcionavo prasčiokiškai ir nekonceptualiai. Bet iš kur ta sistema galėjo imti intelektualų? Jai netrūko avantiūristų ir garbėtroškų, vadinamų revoliucionieriais, tačiau protingų žmonių tikrai stigo. Kitaip sakant, sovietinė sistema laikėsi veikiau prasčiokiškos, o ne „kantiškos“ idėjos – jai reikėjo laimėti ir pašalinti priešininką. Karas buvo priešiško naikinimo įrankis, o ne taikos siekimo būdas. Net kova už taiką paradoksaliai tapo realios taikos siekimo karikatūra.

Žinant, kad K. Marxo supratimas apie ekonomikos raidą buvo ribotas ir ganėtinai primityvus, o ir visa marksizmo ideologija garsėjo ne išmintimi, o veikiau realybės „pritempimu“ prie teorijos, nėra ko stebėtis, kad ir I. Kantas greičiausiai dėl savo vardo ir populiarumo tapo citata, kai reikėjo cituoti kažką autoritetingo. Studijuojantiems trumpuosius marksizmo–leninizmo kursus kažkokia Amžinoji taika buvo nė motais. Tai ir minimas jis kaip marksizmo šaltinis, nors labai į jį nepanašus.

PALA
VOTU

Vienuoliktoji knyga

Su kuo kariausime?

*Priekš pažinti veta. Galbūt kažkada atsiras proga ji paversti
savo draugu.*

Margaret Thatcher

LAIŠKAI ANŪKAMS

Sveikinu iš Jeruzalės – Šventosios Žemės

Jei kas mano, kad tai vieta, kur karai neturėtų kilti, tegu nuo šiol mano kitaip. Tikriausiai niekur nevyko tiek daug karų ir konfliktų kaip čia. Visos šventos vietos, visi araratai, kosovai, mekos, konstantinopoliai paženklini kovų. O gal šventa vieta dėl to ir šventa, kad į ją sudėta tiek daug aukų?

Jeruzalė šiandien yra nepripažinta dviejų valstybių sostinė. Savo pagrindiniu miestu – vientisa ir nedaloma Jeruzalė – ją laiko žydai, tačiau dauguma pasaulio valstybių tikrosiomis Izraelio sienomis pripažįsta sienas iki 1967 metų, kai Jeruzalė buvo ir nevientisa, ir padalinta. Minimais metais viena svarbiausių karo užduočių ir buvo suvienyti miestą, kuris jau iki tol buvo paskelbtas amžinąja Izraelio sostine. Paradoksalu, bet realiai nebeegzistuojančią 1948 metų ugnies nutraukimo liniją iki šiol formaliai tebėstebi Jungtinių Tautų taikdariai. Apie Jeruzalės statuso neapibrėžtumą byloja ir faktas, kad daugelis užsienio šalių ambasadų tebėra Tel Avive. Savo pagrindiniu miestu ją laiko ir Palestinos arabai, beje, taip pat vientisą ir nedalomą (arabiš-

kas miesto vardas Bayt al-Muqaddas), o kol kas jų administratoriai reziduoja Ramaloje. Taigi Jeruzalė kaip ir niekieno ir tuo pačiu visų, nes čia galima suskaičiuoti keliolika krikščioniškų konfesijų, laikančių šį miestą (nebūtinai vientisą ir nedalomą) savo šventenybe. Ir mūsų tekste jau minėtų kryžiaus karų tikslas buvo ta pati Jeruzalė.

Sprendžiant regiono ateities problemas, Jeruzalės klausimas buvo oficialiai nukeltas vėlesniems (suprask – geresniems) laikams. 1947 metais Jungtinių Tautų bandymas paversti jį ypatinguoju politiniu – geografiniu dariniu („corpus separatum“), kaip matyti, nepasiteisino. Tai reiškia, kad sprendimo niekas nesugalvojo, o kai sprendimo nėra, viską sprendžia karas. Jeruzalė turi būti jam pasiruošusi.

Senelis

Monumentas II pasaulinio karo aukoms, Brazilija

Vadinamosios mokslinės fantastikos kūrėjų futurologinės prognozės labai priklauso nuo laiko. Po Renesanso laikų utopijų apie laisvus ir nepriklausomus piliečius klestėjo žanras, rodantis, kad žmonijos ateities butis bus sąlygota mokslo ir technikos pažangos. Politinis gyvenimas technikos ir modernio epochos rašytojams atrodė būsiąs harmoningas ir racionalus. XX amžiaus antroje pusėje žmonijos ateitis, atrodo, turėjo pasukti kosmoso link, vėliau mūsų planetai pranašauta ekologinė katastrofa ir globalus konfliktas. Baisioji globalaus konflikto pasekmė turėjo būti ne tik radiacija, bet ir klimato kaita – „branduolinė žiema“. Visiškai kitaip klimatologai ateitį pranašauja šiandien – „nepakeliamai karšta vasara“. XXI amžiaus pradžioje namai Mėnulyje ar kelionės į Marsą ne taip jau ir įdomu, žmonija pasinėrė į interneto vandenį, savęs klonavimą ir pan.

Įdomiausia tai, kad jokia *science fiction* fantazija nenumatė ir nenumato laimingo pasaulio demokratijos, rinkos ekonomikos ir pilietinės visuomenės sąlygomis. Pagrindinės problemos, su kuriomis visuomenė susiduria, kad ir ką išmokyti, kad ir ką pasiekti, – tai moralė, meilė, sąžinė, gėda, galiausiai – karas. Vadinas, neišmokstama nieko...

Svarbiausia pasaulio valstybė šiandien yra JAV. Šiandien ji taip pat ir europietiško agresyvaus smalsumo rezultatas. Samuelio Huntingtono manymu, JAV tampa vienintele supervalstybe gana ilgam laikui. Tačiau ji ne tik vienintelė. Ji – vieniša supervalstybė. Vieniša ir unikali, nes nepanaši į jokias kitas nei savo prigimtimi, nei galiybėmis, nei galima evoliucija.

Ar kas panašaus jau išgyventa Romos laikais, kai ji buvo vienintelė? Ar taip būta Azijoje, kai turėjome vienintelę stiprią Kiniją? Tikriausiai daug analogijų nerasime.

JAV yra valstybė, kuri turi ne tik regioninį, bet ir globalų galių monopolį. Taip dar niekada nebuvo. JAV, kaip sakė ne kartą minėtas Zbigniewas Brzezinski, yra tikriausiai pirma ir paskutinė

globali supervalstybė. Ji atitinka visus pripažintus didžiosios valstybės kriterijus: turi globalų karinį pajėgumą, globalią ekonominę įtaką, globalų kultūrinį patrauklumą, viso to rezultatas – globali politinė jėga. Tai pirmoji neagresyvi, „nepiktybiška“ supervalstybė.

Emocionaliai Amerika, kaip valstybė, kelia ne baimę, o veikiau pavydą ir, užuot susivienijus prieš ją, skatina būti jos draugu, būti kaip ji, tiesiog dauginti pasaulyje Amerikos etaloną. Amerikos sąjungininkai nėra stiprūs, veikiau silpni, ir jiems reikia Amerikos tokios, kokia ji yra. Valstybių lygiu atsiranda ne tik pagarba Amerikai, bet ir konkurencinis patriotizmas.

Kalbėjome, kad Rusija yra silpna ir gali sunykti, net linkime jai tokios baigties, Europa turi daug priešų ir grėsmių, todėl negali jaustis saugi. Ar JAV – saugi valstybė? Ar vis dėlto egzistuoja koks barbaras netoli jos sienų, galintis kuo nors grasinti? Ar amerikietis „iš gatvės“ tiki, kad Libija ar kokia Šiaurės Korėja kelia grėsmę jų taikiai ir teisėtai būčiai? Ką jau ten bekalbėti apie Kolumbijos narkomafiją bei Fidelį Castro.

Teoriškai JAV yra pajėgi įvykdyti bet kokią globalią misiją. Tačiau kyla pavojus, kad Amerikos galią sunaikins ne kas kitas, o pačios Amerikos vertybių globalus poveikis. Amerika, būdama pernelyg atvira, politiškai nuoširdi, praranda galimybę turėti vidaus politiką bei galimybę ką nors spręsti be pasaulio žinios ir pasauliui prieštaraujant. Amerikietiška diskusija apie pusryčių dešrelės ilgį paliečia visą pasaulį ir gali nulemti net tokius dalykus kaip NATO plėtra. Tad tos šalies piliečiui gali kilti noras tiesiog nusispjauti į visą globalios valstybės atsakomybę ir bent truputį pagyventi užsiračius savo namų duris ir užtraukus užuolaidas. Amerikietis nori matyti pasaulį iš savo virtuvės ir visai nesirūpinti „tikrąja“ geografija. Ar gali būti, kad Amerikos geografinis pasaulio suvokimas emociškai dažnai visai neeuropietiškas?

Tai, ką pasakiau, viena iš gyvenimo smulkmenų. Brzezinskis nurodo net dvidešimt stambesnių ir smulkesnių problemų, su-

sijusių su Amerikos sugebėjimu išlaikyti pasaulio lyderės poziciją. Tiesa, čia pat pastebima, kad tikrų konkurentų ji neturi. Nei Japonija, nei suvienyta Europa neturi viso komplekso savybių, leidžiančių dominuoti pasaulyje. Pastarosios galias daryti kultūrinę ir filosofinę įtaką riboja vėl atgimę europietiški „parapijiniai“ interesai ir savotiškas politinis bei ideologinis nuovargis. Amerikai trūksta vidinės politikos, kuri ją darytų norinčią būti supervalstybe, dabar ši šalis tokį norą demonstruoja tik kartkartėmis. Amerikos kalba tarptautinės bendruomenės vardu labai neįtikinanti, taip kalbėdama, regis, ji jaučiasi vieniša.

Tačiau, kaip sako minėtas autorius tame pat „Nebevaldomame pasaulyje“, istorija moko, kad supervalstybė negali viešpatuoti ilgai, jeigu ji, pasitikėdama ir didžiuodamasi savimi, nepasiūlo visam pasauliui reikšmingos misijos. Tokia buvo Romos, Prancūzijos, Didžiosios Britanijos patirtis. Tačiau jeigu ši misija neturi vidinio moralės kodekso, apibrėžiančio bendras elgesio normas kaip pavyzdį kitiems, tautinis pasididžiavimas gali išsigimti į tuščią ir nepatrauklią tautinę puikybę. Galiausiai ji bus kitų atmesta. Panašiai žlugo sovietų imperija, o Rusija karštligiškai „formuoja“ savo misionizmą. Štai kodėl vidinė šių laikų Amerikos dinamika – ne vien ekonominė, bet ir kultūrinė – yra tiesiogiai susijusi su Amerikos galimybėmis daryti konstruktyvią įtaką globalių permainų tėkmei.

Ar galima Amerikai, kaip supervalstybei, ką nors priešpastatyti?

Ar reikia? O gal tiesiog pasilikime Amerikos šešėlyje? Tai visiškai neskausminga.

Europoje visada buvo ir bus diskutuojama apie tai, kiek Amerika jai reikalinga. Tos diskusijos temų gausybė: ar JAV yra būtina Europos gynybai, ar tik pageidautina, ar ES yra JAV ekonomikos partnerė, ar konkurentė, ar Rusijos mėginimai tapti eurazine valstybe ir konstruoti geopolitines konsteliacijas su Kinija ir Indija, grasinant Amerikai, kiek nors reikšmingi Europos ateičiai? Galiausiai

kokia yra pačios JAV ateitis ir kas atsitiks šiai pasaulinei imperijai silpstant?

Europos civilizacinis dinosauros neranda atsakymo. Amerika yra jį saugantis aplinkos elementas, kurią Europa jau smarkiai išseikvojo manydama, kad Amerikos buvimas Europoje yra pačios Amerikos interesas, kad ir kaip dinosauras elgtųsi. Kai Billas Clintonas pirmoje savo rinkimų kampanijoje pašmaikštavo nususukęs nuo Europos į Aziją, europiečiai priėmė tai lyg pokštą įsitikinę, kad to nebus. Kai Donaldas Trumpas ėmė kalbėti apie Europos „ne-reikalingumą visai rimtai, europiečiai susirūpino... ne, ne savo politika susirūpino, o ką čia padarius, kad amerikiečiai Trumpo nebeišsirinktų.

ES yra organizacija, sukurta veikti taikos ir šilto politinio klimato sąlygomis. Karui ji visiškai neužprogramuota. Jos veikimas visiškai priešingas karo, ypač totalinio, logikai. ES neturi penkto straipsnio, Sąjungos viduje daug kas vis dar galvoja, kad karas yra tam tikras verslo projektas, kad jame galima paskaičiuoti, kas apsimoka, kas ne, kad jame galima išmatuoti kariavimo intensyvumą, sankcijų dydį ir kitus verslo projektams būdingus dalykus. ES niekada nesukurs jokios savo gynybos, jei nepasikeis jos vidinė programa ir reason d'etre. Ji nepasiruošusi karui, nes pagal jos logiką karo neturi būti ir niekas jo nenori. O dabar nei prancūzai, nei vokiečiai dar nejaučia, kad šis karas yra garbės reikalas. Jiems vis dar tai atrodo „nelaimingas atsitikimas“, kurio pasekmės galima tiesiog „išdiskutuoti“. Šiaip jau situacija kur kas rimtesnė nei ta, kurią galima išdiskutuoti. Viskas jau seniai pasakyta.

Kare negalima klausti viešosios nuomonės, nes ji pasakys, kad karo nenori, o jo reikia, reikia gintis, tad pagal logiką vyriausybė, kuri neišvengė karo, yra bloga, o ta, kuri kariauja, yra labai bloga. Politikai prižadėjo, kad žino, ką reikia daryti, kad karo nebūtų (jie galvoja, kad pasaulyje nebūna nelogiškų dalykų), tad

viešoji opinija visai logiškai tikisi, kad politikai privalo padaryti, kad karo nebūtų. Buvo laikai (sakoma, seniai labai seniai, nors neseniai), kai valdovai/politikai taip nežadėdavo, nes gal žinojo, kad karo išvengti negalima.

Kol Europa kalbės apie keistas „strategines autonomijas“, kol nesukurs politinės tapatybės ir nesuteiks savo vienybės vizijai ambicingesnio ir patrauklesnio turinio, ji liks beveidė ir bedvasė. Amerika tokia neatrodo, tačiau įspūdis, kad ji palengva atsisako moralinių ir etinių kriterijų, vis stiprėja. Jungtinės Valstijos negali būti nei pasaulio policininkės, nei bankininkės, nei moralistės. Pirmajai misijai trūksta legitimumo, antrajai – likvidumo, trečiajai – nepriekaištingos reputacijos.

Emocionaliai amerikiečiai – vis dar europiečių palikuonys, palikuonys tų, kurie šiandien integruojasi. Nors kalbama apie „geltonuojančią“ ir „besilotynizuojančią“ Ameriką, kuri laiką Europa liks jai prioritetas, o Ukraina ar Kosovas, NATO bei sąjungininkai bus visai ne tas pats, kas Vietnamas ar Somalis. Bus kur kas svarbesni.

Tačiau Amerikos resursai nėra amžini. Tą vertėtų žinoti, nes atėjus sumaišties krizei kai kam atrodo, kad didesnė garbė yra kariauti prieš Ameriką, nei ją palaikyti. Gal tada būtent Amerika bus ta ketvirtoji Roma, kurią vėliau sunaikins barbarai?

Būsimoji Eurazijos geopolitika išdėstyta Zbigniewo Brzezinskio knygoje „Didžioji šachmatų lenta“. Jis mano, kad daugiausia reikės dirbti individualiai su didžiosiomis valstybėmis, o ne išrasti ir naudoti kokį nors kolektyvinio saugumo mechanizmą.

Azija ir islamo pasaulis, išnaudodamas europiečių istorinį mazochizmą ir nuolaidžiavimą, gali sėkmingai pareikšti pretenzijas į vis dar Europos ir transatlantinės bendrijos diktuojamą Pasaulio Tvarką. Tuomet išsipildytų Huntingtono pranašystės. Civilizacijų konflikto akivaizdoje ne Europos Sąjunga, o veikia geografinė ar net kultūrinė Europa bus lemiamas gynybinis veiksnys. Nebeliks kitos išeities kaip tik viešai prisipažinti, kad bendrai gynybai netruk-

do nei skirtingi šovinių standartai, nei korupcijos liekanos, nei anglų kalbos žinių stoka. NATO gali plėstis akimirksniu, kad tik nestigtų kandidatų.

Huntingtonas nepranašauja neišvengiamo karo tarp civilizacijų, tiktai numato karo galimybę. Nėra nieko, kas įrodytų, jog Vakarų krikščionybė su Rytų krikščionybe negalėtų susitarti, kaip jau ne kartą yra susitarusi. Vakarų krikščionys „išsikariavo“ tarpusavyje ir dabar konfliktas tarp jų neišvaiduojamas. Rusijoje ir Serbijoje yra jėgų, kurios mano, kad Fiodoro Dostojevskio ideologijos vedamos tautos galėtų ne tik atsispirti slaptajam velnio agentui – Romos popiežiui, bet netgi pabandytų nugalėti visus vakarietiškus krikščionybės „iškraipymus“ ir šiaip jau visa tai, ką Vakarai vadina savo vertybėmis.

ĮDOMYBĖS

Europiečiai visada buvo linkę guostis tokiais terminais kaip *jėgų balansas*, *stabilumas* ar *nacionaliniai interesai*. Amerikiečiai labiau mėgo *pakitimus*, *laisvės* ir *žmogaus teisių plėtrą*. Politikos publicistai, tokie kaip Robertas Kaganas, savo tekstuose pastebėjo, kad amerikiečiai labiau yra Marso, o europiečiai – Veneros būdo. Pirmieji tiki idėjomis ir kova, antrieji – gera valia ir kompromisais. Tiesa, Marso ir Veneros ryšiai buvo begėdiškai nesantuokiniai, tačiau mitologija juk seniai pamiršta.

Europoje valstybės koncepcija atsirado kur kas anksčiau nei demokratija ir žmogaus teisės, JAV valstybė atvirkščiai – gimė iš demokratijos ir apsisprendimo idėjos. Tad laisvė ir žmogaus teisės, o ne kokia nors kalba, religija ar monarchijos istorija yra nacionalizmo pagrindas. Europa sukūrė vergovę, Amerika ją drąsiai griovė. Europa gina monarchiją, kaip stabilumo simbolį, Amerika ją niekina. Amerikiečiai, įsitikinę savo pažiūrų teisumu, pastaraisiais dešimtmečiais buvo tos laisvės ir tų teisių nešėjai, jos įrašytos JAV konstitucijoje. Europa, kokia didelė ar stipri bebūtų, neturi didžiosios svajonės, todėl ji propaguoja vadinamą „švelniosios“ ar „minkštosios“ jėgos sąvoką. Tad idealizmas yra JAV istorijos, o realios politikos koncepcija – Europos istorijos elementas.

Amerika bent jau pastarąjį šimtą metų kūrė Europą tokia, kokios reikėjo labiau Amerikai, o ne europiečiams. Europa po Pirmojo pasaulinio karo – tai prezidento Woodrowo Wilsono projektas, beje, atnešęs laisvę ir mums. Europa po Antrojo pasaulinio karo – tai su didele JAV iniciatyva įkurtų Jungtinių Tautų sistema. Franklinas Rooseveltas įtraukė JAV į Antrąjį pasaulinį, motyvuodamas pareiga ginti laisvę, o Johnas Kennedys nusipelnė pagarbos už tai, kad žadėjo už laisvės idėjas mokėti bet kokią kainą.

Veneros globojami europiečiai didele dalimi iššvaistė JAV jiems suteiktas gėrybes. Europos saugumą po Pirmojo karo sužlugdė pilna gerų ketinimų, bet bedantė Tautų Lyga, o po kito karo – susitaikymas su Europos padalijimu.

Tiesa, amerikiečiams teko pagimdyti ir savus realiosios politikos statusus. Vienas jų – Henris Kissingeris, „realistu“ padaręs ir prezidentą Richardą Nixoną. Vietnamo karas buvo pralaimėtas, tad reikėjo tautoms paaiškinti, kad „toks gyvenimas“, taip ir turėjo būti.

Kaip jau buvo užsiminta šiame rašinių cikle, pergalės siekį kare jo žinovai grindžia keliomis skirtingomis filosofijomis.

Viena iš jų įrodinėja, kad pranašumą ir pergalę lemia technologijos. Jų pagalba galima ne tik greitai naikinti, priešą galima eliminuoti selektyviai, tiksliai, nedarant žalos aplinkai ir nekariaujančiam pasauliui. Tai šiandieninių euroatlantinės bendrijos karo technokratų ideologija. Kita filosofija, kylanti iš marksistinės ideologijos ir Mao Tze Tungo mokymų, teigia, kad karo baigtį galiausiai lemia liaudies masių susitelkimas ir tvirta ideologija. Ji nenužudoma net moderniausiais ginklais. Trečia, teroristų ir „hibridinių“ karų apologetų idėja skelbia, kad karą lengviausia laimėti sukuriant visuomenėje sumaištį, paniką, indiferentišką „depoli-

tizuotą“ požiūrį į politinius procesus. Tuomet ir be modernios technikos galima pasiekti reikiamus tikslus.

Trumpai apžvelgsime, kaip ateities karams rengiasi techninių inovacijų šalininkai. Jiems ne paslaptis, kad technologinis pranašumas ne visada nulemia karo baigtį, kad visos civilizacijos anksčiau ar vėliau „krenta“ nuo vadinamų barbarų, t.y. tokių, kurių techninis pasirengimas menkesnis. Ne visada ir visur technika padeda – SSSR kariauna įrodė pati sau, kad tankai yra bejėgiai prieš afganų pasipriešinimą, islamo teroristai visai nebijo branduolinio ginklo. Tačiau, kaip ten bebūtų, naujųjų ginklų technologai nesnaudžia, o kariškiai beria jiems užsakymus.

Dar prieš dešimtmetį karybos ekspertai būtų tik pasijuokę iš karo, kuris vyksta Ukrainoje – ne tie laikai... nors, kai kas iš jų svajonių visgi tampa realybe. O tos svajonės vystosi keturiomis pagrindinėmis kryptimis:

Pirma – tai karo robotizacija. Ginklas, amunicija, stebėjimo technika, bet ne žmogus siunčiamas arčiau priešo. Technologijos neturi žudyti, bet privalo veikti kiek galima selektyviau, atskirti karinį taikinį nuo civilinio objekto. Neatsitiktinai teoretikai prognozuoja, kad robotizuotuose karuose aukų ir sugriovimų bus mažiau nei iki šiol. Na, ką? Ukrainoje robotų vis daugiau, bet... aukų ne mažiau.

Antra – vadinamieji masinio naikinimo (arba masinio atgrasymo) ginklai. Ilgą laiką jie buvo efektyvi priemonė, nes branduoliniam ar cheminiam karui niekas nesiryžo. Šiandien planuojami lokaliniai branduoliniai karai, cheminio ir bakteriologinio ginklo naudojimas prieš civilius.

Trečia – naujos karo erdvės: karas kosmose, karas interneto erdvėje, ekonominiai ir kultūriniai karai. Tikrai taip...

Ketvirta – naujos, kol kas neįprastos poveikio priemonės: nežudančios kulkos, mikrobangos, psichiką veikiančios priemonės. Čia daugiau džentelmenų karas, bet rusai juk ne tokie...

Bene aiškiausiai matoma pažanga robotizacijos sferoje. Jungtinės Amerikos Valstijos turi net Gynybos tobulinimo tyrimų agentūrą (Defence Advance Research Projects Agency – DARPA), kuri yra didžiausias technologinių naujovių ir tyrimų šioje srityje užsakovas. Panašios institucijos (ne visada labai viešai) įkurtos ir kai kuriose Europos šalyse. Viena populiariausių pastarųjų metų technikos inovacijų – nepilotuojamieji (dažniausiai skraidantys) robotai – dronai (tiesioginis vertimas – tranai), sugebantys vykdyti jau ir gana sudėtingas karines užduotis. Jie ne tik perneša ginklus, bet ir vykdo stebėjimo, ankstyvojo įspėjimo ir kitas misijas. Dronai gali būti nuo lėktuvo iki vabzdžio dydžio, priklausomai nuo funkcijos.

Technologinių inovacijų bendrovė „Boston Dynamic“ neseniai pasiūlė judrų, iš toli valdomą sausumos droną-mechaninį „nešulinį arklį“, galintį pernešti kariui reikalingas kovos priemones, pavojingus krovinius, reikalui esant, ir sprogmenis. Tokie keturkojai ar šešiakojai robotai lengviau nei ratinės mašinos įveikia reljefo nelygumus, šokinėja per griovius, „atpažįsta“ savo šeimnininką, vykdo jo komandas. Tai akivaizdžiai pagerina kario mobilumą kovos lauke. Kitas išpuodingas išradimas – Masachusetso technologijos instituto sukurta mechaninė plastikinė „kirmėlė“, galinti be garso skverbtis į priešo teritoriją ir perduoti garso ir vaizdo

signalus. Kirmėlė atspari drėgmei, mechaniniams smūgiams ir labai sunkiai sunaikinama.

Visiems, kas bandė važiuoti *segway* tipo dviračiu Vilniaus gatvėmis, bus įdomu, kad tokio tipo transporto priemonės artimiausiu laiku gali pakeisti pėstininkų žygiavimą. Australijos technologai sukūrė lengvą karinį šarvuotą *segway* dviratį, kuris gali judėti ir kaip individuali krovininė mašina. Paruoštas ir treniruoklis, leidžiantis imituoti priešo karių judėjimą ir tuo būdu kurti situaciją, artimą kovinei. Tai tik keli iš daugelio pavyzdžių, nebedengiamų karinės paslapties šydais. Aišku, kad sumanymų ir fantazijos šioje srityje tikrai netrūksta.

Kur kas paslaptingesnė sritis – masinio naikinimo ginklai. Nuo didelės griauamosios galios ir radiacinį užkrėtimą lemiančių balistinių raketų pereinama prie kompaktiškų ir labai lokaliai naudojamų branduolinių ginklų. Ne paslaptis, kad jau sukurti beveik žmogaus kuprinės dydžio sviedinių paleidimo įrenginiai, leisiantys branduolinius užtaisus naudoti kaip taktinį ginklą.

Savotišką renesansą išgyvena cheminio ir biologinio ginklo kūrimas. Nors cheminės kovos priemonės naudojamos nuo Antikos laikų, jų efektyvumas visada laikytas abejotinu, o naudojimas rizikingu, tad naujovių šioje srityje irgi netrūksta, o nuodijančių medžiagų ar mišinių gamyba prieinama net ir technologiškai atsilikusioms bendruomenėms. Vadinamųjų binarinių mišinių atskiri komponentai yra nenuodingi ir santykinai saugūs, toksiški mišiniai, atlikę savo „misiją“, greitai skaidosi ar oksiduojasi nepalikdami nuodingų komponentų. Tai leidžia chemines priemones naudoti nedidelėse erdvėse ir santykinai selektyviai. Tai gana patogu.

Dar daugiau kalbama apie biologinį ginklą. Panika, kurią kelia epidemijos ir net gyvulių ligos, rodo, kad biologinis ginklas gali turėti jei ne griaunamąjį, tai psichologinį poveikį. Teroristai gali persiųsti biologinį ginklą paštu, užkrėsti vandentiekio tinklą ir pan.

Ginklo gamyba gana paprasta, tad jis prieinamas daugeliui šalių, tačiau sudėtingas jo selektyvus naudojimas ir naudojimo kontrolė. Didžiausias ir rimčiausias biologinio ginklo trūkumas – nenuspėjamumas. Paskleidus mirtį nešančias bakterijas, galima apkrėsti ne tik priešų, bet ir savo karių ir civilius. Tačiau prisiminus, kad hibridinio karo ideologams to nenuspėjamumo kaip tik ir reikia, galima tikėtis, jog šioje srityje dar bus įvairių netikėtumų.

Vyresnės kartos žmonės prisimena, kad vadinamasis „kosmoso užkariavimas“, prasidėjęs prieš pusę amžiaus, buvo skatinamas aiškiai matomo tikslo išsikvototi karinės galios pranašumą. Vienas iš faktorių, parklupdžiusių Sovietų Sąjungą ginklavimosi varžybose, buvo prezidento Ronaldo Reagano paskelbta Strateginės Gynybos Inicatyva, populiariai pavadinta „žvaigždžių karų“ programa. SSSR tuomet suvokė, kad reikia daryti nuolaidų ginklavimosi varžybose mainais į tai, kad JAV atsisakytų savo planų. Taip ir įvyko – SSSR vis tiek žlugo, o gynyba kosmose, vyraujant Šaltojo karo pabaigos euforijai, nustumta į antrąjį planą.

Dabar gynybos kosmose idėjoms vėl skiriamas didelis dėmesys. Iš kosmoso galima ne tik vis detalčiau žvalgyti prieš teritoriją, galima sunaikinti jų arsenalus, pavyzdžiui, balistines raketas, joms net dorai nepakilus. Žinomos JAV

firmos „Northrop Grumman“ ir „Lockheed Martin“, dirbančios šioje srityje, pateikia naujus balistinių raketų blokavimo įrenginius, galinčius niekais paversti esamą branduolinių raketų sistemą. Tokioms šalims kaip Rusija ar Kinija tai signalas, kad jų arsenalai tampa praktiškai nefunkcionalūs, kad joms reikia galvoti apie kitas branduolinio ginklo panaudojimo galimybes.

Į kosmosą galima perkelti ir didelę dalį karo logistikos. Neatsitiktinai futurologas George'as Friedmanas pranašauja, kad kito pasaulinio karo Pearl Harboras gali būti nebe Ramiajame vandenyne, o... kosmose.

Apie galimus kibernetinius karus šiandien taip pat daug kalbama, kaip ir apie propagandinius karo aspektus, todėl šiame tekste jų plačiau nekomentuosiu.

Galiausiai neįprasti ir savaip naujoviški kariavimo būdai. Afganistane ir Irake amerikiečiai jau išbandė garso kulkas. Priešas „nušaukiamas“ mikrobangų impulsu, kuris, patekęs į kaukolės vidų, veikia vidinę ausį ir sukelia nemalonias svaiginančią garso efektą. Priešo karys išvedamas iš rikiuotės, nors jo gyvybei pavojus negresia. Pastaruoju metu siūlomas ir migdomųjų, ašarojimą bei kitus nemalonus pojūčius sukeliančių priemonių naudojimas nežudant priešų kareivių, juk karas – tai ne žudynių, o politikos įgyvendinimo vieta. Žmonės reikalingi bus ir po karo.

Yra gandų ir apie populiariai vadinamą psichotroninį ginklą, tačiau kol kas palikime tai gandams ar karinės paslapties sferai.

Inžinieriai ir išradėjai, kaip matyti, išmonės turi. Tačiau būtų svarbu žinoti ir kariškių poreikius. Jie, aišku, vykdo politinius užsakymus, tačiau ir neblogai supranta, ko labiausiai reikia čia ir dabar. Neseniai Pentagono šaltiniai paviešino dokumentą, kuriame pateikia savotišką poreikių sąrašą.

Kariams visų pirma norisi ne naujų superginklų, o daugiau lengvų, manevringesnių transporto priemonių, malūnsparnių, laivų – visko, kas didina kariuomenės mobilumą. Jie norėtų, kad technika būtų tylesnė, lengvesnė ir paprasčiau valdoma.

Toliau prioritetų sąrašė minimi tie patys nežudantys ginklai, padedantys išvengti nereikalingų aukų, leidžiantys kariškiams laisviau jaustis kovos lauke. Taigi „geidžiamiausi“ būtų visi garsiniai, lazeriniai, šviesos impulsais ar elektros iškrovomis veikiančios prietaisai (įdomu, kad šioje srityje daug dirba žinoma „Boeing“ bendrovė, mums pažįstama kaip lėktuvų gamintoja).

Kariškiai sveikintų visas technines inovacijas, palengvinančias fizinę našta, kurią karys laiko rankose ar ant savo pečių. Todėl su viltimi žiūrima į minėtus nešulinius robotus, lengvus visureigius, *segway* dviračius ar lengvesnius neprašaujamus šarvus. Dronų srityje kariškiai tikisi sulaukti ne tik skraidančių, bet ir plaukiojančių vandenyje ir po vandeniu bei, kaip minėta, šliaužiojančių nepilotuojamų aparatų. Tikisi robotų žvalgų, savarankiškai analizuojančių topografiją, tiriančių judančius objektus, kuriančių užtvartas ir minų laukus ir net sugebančių veikti santykinai savarankiškai, galinčių savotiškai paruošti kovos lauką kariams.

Nors ryšiams ir veiksmams koordinuoti skiriama daug dėmesio, reiktų tokio regos lygio, kad kariai galėtų aiškiai matyti kovos situaciją, savo draugų ir priešų išsidėstymą. Tad reikia dar daugiau įvairios komunikavimo įrangos.

Kariškių raportuose sakoma, kad didelė problema kare yra aprūpinimas degalais ir kita energija. Degalai turi būti lengviau transportuojami ir ne tokie pavojingi. Nenuostabu, kad rimtai svarstomos galimybės naudoti biokurą ir pritaikyti atsinaujinančios energijos generavimo sistemas.

Pagal deklaruojamus poreikius nesunku pasakyti, kokiam gi karui norima pasiruošti. Tikrai ne branduoliniam ar cheminiam. Poreikiai rodo, kad daugiausia dėmesio skiriama pasiruošimui jau liūdnei pagarsėjusiems hibridiniams karams. Tai labai teigiama tendencija – jei tokiam karui būsimė gerai pasirėngė, didelė tikimybė, kad jo ir nebus. O to juk labiausiai ir siekiame. Pavyksta... ne visada.

Logiškesnis atrodo krikščionybės ir islamo karas, kuriame krikščionių šansai ne tokie jau ir dideli. Islamas plinta agresyviai, plinta pačiomis krikščionims neparankiausiomis formomis. Karo galėtų nebūti, jei, užuot kalbėję apie civilizacijų karą, bandytume įgyvendinti „civilizacijų dialogą“. Tą bando daryti ne tiek politikai, kiek mokslininkai ar kultūrininkai. Pažymėtina, kad politikus tai mažai jaudina, jie turbūt mano, jog čia ne jų veiklos sritis, mat vis dar nekonfliktiška.

Krikščionybė (kaip senovės Roma) yra pasirinkusi grynai gynybinę strategiją, nors vizualiai ir galingą, tačiau vieną po kitos ji praranda pozicijas ir įtaką pasaulyje. Krikščionys leidžiasi niekinami, verčiami atgailauti net ten, kur nekalti, be to, ir patys nė kiek negaili savęs, savąjį tikėjimą verčia taikytis prie kažkokio mistinio „progreso“.

Tačiau islamo ekspansija šiandien dar negarantuota. Islamo regiono šalys, kaip ir kažkada krikščionys, gali paskęsti tarpusavio santykių aiškinimesi ir Europą su jos krikščioniškąja kultūra palikti laukti geresnių laikų.

Europiečiai galėtų išnaudoti islamo tarpusavio nesusipratimus, galėtų pamėginti „atgriebti“ iš islamo įtakos senų europinės kultūros regionų centrus Mažojoje Azijoje ir Vidurio Rytuose. Turkija „atgriebiama“, tik ne *acquis communautaire* metodu, ji akceptuotina kaip Europos valstybė. Tam reikia, kad europietis imtų kitaip mąstyti, atidžiau įsiklausytų, ką galvoja europiečiu norintis būti turkas.

Toliau – Libanas, Izraelis, Sirija, gal Egiptas, Libija, Alžyras, Tunisas. Vargu ar „atgriebiama“ Vidurinė Azija, Indija, Pakistanas. Labai nesunku, tik reikia šiek tiek resursų sukrikščioninti Afriką, ypač tuose regionuose, kur islamas dar netapo vietinio patriotizmo simboliu.

Kinija ir Indija, tegu ir masyvūs gigantai, neatrodo Europai itin grėsmingi. Europiečiai, įpratę mąstyti ekonominėmis kategorijomis, be abejo, pritarė, kad šių šalių gamybos ir prekybos galimybės mažesnės už fizines. Afrika Europai vis dar pernelyg toli, o ir niekas nežino, kame yra ta Afrikos geopolitinė laimė. Europiečiai nėra neklystantys, didžiausias pastarųjų dešimtmečių paklydimas, žinia, buvo viltis perauklėti Rusiją taip, kaip Europai atrodo esą teisinga.

Atrodo, kad civilizacijų karo būtų galima išvengti, jeigu jam Europa ir visa vadinamoji transatlantinė bendrija imtų intensyviai ruoštis. Techninių priemonių lyg ir užtektų, su žmogiškaisiais ištekliais kebliau, tačiau nei viena, nei kita nėra pergalės garantai. Jeigu kultų karas, tai būtų civilizacijų karas – be nugalėtojų.

Knygoje apie JAV politinį likimą ir šalies ateitį „The Storm Before the Calm“ autorius mano, kad šis dešimtmetis Amerikai bus ypač sunkus ir problemiškas, nes kaip tik dabar – pirmą kartą JAV istorijoje vadinamas institucinis ciklas (80 metų) ir politinis-socialinis ciklas (50 metų) baigiasi tuo pat metu.

Autorius mano, kad Prezidentas Trumpas buvo labai panašus į Nixoną, po jo sekė, žinia, Fordas kurio kopija yra ... Bidasas. Ir išorės sąlygos – infliacija, socialiniai neramumai, etc. panašūs (knyga verta skaitymo). Kitas JAV prezidentas turėtų būti kažkuo panašus į simpatišką, bet silpną Carterį. O po to jau naujas Reaganas. Autorius mano, kad naujas Reaganas ateis 2028 rinkimuose. Jis bus naujo ciklo pradžia. Tada bus naujas ramus ir aiškus periodas. Gal nauja Pasaulio Tvarka.

Išties gal ir Europa taps kita 2029 rinkimuose (Lietuva – 2028-2029). Ir Ukrainos bei Rusijos statusas taps aiškus. Ilgai laukti? „Pastebėjimai“, kad istorija greitėja, yra mitas.

Politologinėje literatūroje ir politiniuose debatuose daugėja kontraversijų dėl Strateginės autonomijos, kaip politinės idėjos, prasmės ir vartojimo.

Politikos formuotojai apibrėžia Strateginę autonomiją kaip sugebėjimą veikti nepriklausomai nuo... kažko įvairiose sferose - gynybos, ekonomikos, prekybos, kultūros etc. Strateginė autonomija neformaliai tapo lyg ir ES užsienio politikos kertiniu akmeniu, bet taip ir neaišku, kas tai iš tikrųjų yra. Ar ji yra dalis deklaruojamos ES geopolitikos ar ES suverenumo? Viešoje erdvėje daug kalbama apie ES santykį su NATO, tačiau ar tai yra autonomijos esmė?

ES mėgsta gražiai skambančius lozungus, puiku, bet dažnai neaišku, ką jie iš tikro reiškia ir kada, kaip „išmatuoti“, pavyko jie ar nepavyko. Pvz., Rytų partnerystė didele dalimi nepavyko, o strateginė autonomija?

Sugebėjimai veikti ar laisvė rinktis, ką ir kur veikti?

ES vadinama crisis response politika - tai didele dalimi žaidimas juodosiomis figūromis. Pastaruoju metu didesnė problema yra ne sugebėjimas veikti, o susitarimas, kokį veikimą pasirinkti, su kuo bendrauti ar nebendrauti. Pasirinkimai būna labai atsargūs ir globaliai pernelyg korektiški, kadangi jie atsargūs, tai ir veikimas ribotas. ES labai siekia neturėti priešų, tačiau toks siekis atsiska kita puse - vis mažiau draugų.

Aiškos globalios vizijos neturėjimas yra geopolitinio korektiškumo rezultatas. ES nediršta viešai pasakyti, kaip turi atrodyti pasaulis pagal ES, (nes pagal deklaruojamas vertybes, pagal verslo siekius ir pagal norus pertvarkyti pasaulį tie vaizdeliai gali labai skirtis). ES vieninga užsienio politika yra kažkoks hibridas: ES norėtų veikti kaip valstybė, bet dėl skirtingų interesų tai atrodo kaip silpnos valstybės veikimas.

Globali tarpusavio priklausomybė buvo keliami kaip gėris, taikos garantas, bet dabar matosi, kad toje priklausomybėje yra daug pavojų. Tad ar Strateginė autonomija nėra priemonė išsivaduoti nuo priklausomybės nuo globalių reiškinų? Ar tai saugumo garantas nebūti priklausomai nuo globalių procesų, kurių raida nėra palanki ES? Kai esi per daug nepriklausomas, nuo tavęs irgi vis mažiau priklauso.

Ar ES nori formuoti pasaulį, ar nuo pasaulio „atsitverti“? Jei taip, tai Strateginė autonomija gali būti matoma kaip toks „eurexitas“ nuo visos globalizacijos. Svarbiausia klausimas - autonomija ... kieno sudėtyje, autonomija kokios „centrinės valdžios“ atžvilgiu? Ar tai nėra bėgimas nuo globalių problemų, užuot jas sprendus? Yra dalykų, nuo kurių niekaip negalima autonomizuotis (pvz., klimato kaita, pandemija).

Tad ko gi mes iš tikro norime šiame pasaulyje? Tai Europos ateities konferencijos klausimas. Gal mums gerai ar net per gerai taip, kaip yra?

Aišku, kad mums reikia ne strateginės autonomijos, o strateginio aljanso. Nes kiek besidžiaugtume euointegraciniais pasiekimais (ir gerai, kad džiaugiamės), šis pasaulis nėra labai saugi vieta žmogui gyventi.

LAISVĖ KARIAUTI

Billas Emmottas, „The Economist“ apžvalgininkas, pažymi, kad šiandien daugiau žmonių nei bet kada naudojami keturiomis Franklino D. Roosevelto laisvėmis – laisve nebijoti ir neskursti, laisve kalbėti ir tikėti... Tačiau ar tai nėra europiečio savimybės euforija? XXI amžiaus pradžios europiečio, patikėjusio XVIII amžiaus švietimo epochos idėjų triumfu, euforija? Savimybės, užsimerkiančio ne vien prieš Balkanus ir Rusiją, bet ir prieš kur kas platesnio masto žudynes Azijoje ir Afrikoje, euforija?

Jeigu svarstymus apie pasibaigusį amžių baigsime džiūgavimais, jog beprotybė jau praeityje, mūsų supratimas apie istorijos eigą ir Pasaulio Tvarką bus labai ribotas. Ar žmonija mokosi iš istorijos? Ar tikrai XXI amžiaus išvakarėse žmonijos politinis mąstymas, atsižvelgiant į XX amžiaus politikos beprotybes, tampa brandesnis? Ar nūnai galima tikėtis globalaus sutarimo liberaliosios demokratijos pagrindu? Pagaliau ar liberalioji demokratija pateikia prasmingus atsakymus į pirmąkart iškilančias socialinės egzistencijos dilemas?

Z.Brzezinskis pabrėžia, kad išskirtinis dabartinio politinio pabudimo ypatumas yra tas, jog jis vyksta daugiausia didelių įsipareigojimų neturinčiame filosofiniame kontekste. Išskyrus islamo šalis, kur fundamentalizmo politinės tendencijos yra pastebimos, pasaulio politinėje arenoje dominuoja retorika ir vertybės, orientuotos į vartojimą ir iškeliančios egoistinį asmeninį pasitenkinimą, kaip svarbiausią politinio veiksmo tikslą. Išsivysčiusių Vakarų šalių gyvenimo būdo, kaip jį rodo pasaulinė televizija, įtaka ypač svarbi, nes skatina pasaulį pirmiausia gausinti materialines gėrybes ir skubiai tenkinti moralės neribojamus asmenų norus.

Demokratijos instinktai – nebūtinai politinė kultūra. Stokojant pastarosios, diskusijos virsta kivirčiais, nuo kurių ir iki naujųjų

karų nebetoli. Nacizmas buvo netvirtas ir sunyko pralaimėjęs karą, komunizmas gyveno ilgiau, tačiau pasirodė bejėgis prieš savo paties generuotą minimalių pragyvenimo priemonių deficitą.

Visos fantazijos tinka... Karas bus už paprastus žmones, jie tampa vis svarbesni...

PABAIGA

Norėčiau... labai norėčiau, kad ją parašytumėte patys, prisiminę bent dalį to, ką perskaitėte. Ar ką pagalvojote skaitydami. Prisimindami kelis klausimus apie jau labai tolimą Trojos karą. Iš mano pusės - tik kelios tezės, kad būtų lengviau pradėti.

Karui būkime visada pasiruošę. Ko reikia, kad pasiruoštum karui?

Daugumos koalicija geresnė negu mažumos.

Jei nenori gintis nuo svetimų idėjų, primesk priešininkui savąją.

XXI amžius. Ginsime tai, kas vėliau gal atrodys juokinga. Ginaime savą netobulą pasaulį, nes tobulesnio neturime.

Tvirta taika yra ten, kur dvi pusės priima viena kitą ir moka iš širdies atleisti. Mums visiems reikia, kad kiti atleistų, tad ir patys turime būti pasirengę atleisti.

Šv. Jonas Paulius SS

LAIŠKELIS ANŪKAMS

Mieli bičiuliai,

Norėjau, jog perskaitytė ar bent pasklaidę šią knygą suprastumėte, kad ir vaikams reikia pasakyti: karai būna ne tik vaikiškuose žaidimuose.

Vaikiški žaidimai galiausiai baigiasi susitaikymu ir tik vaikams būdingu gebėjimu pamiršti, dėl ko išvis buvo kariauta. Suaugusiųjų karai dažnai virsta nesibaigiančiais revanšo siekiais ir „istorinės tiesos“ paieškomis. Žmonėms užtenka jėgų tos tiesos ieškoti, bet taip trūksta noro atleisti, nurimti, pamiršti. Pamiršti praeitį ne dėl atminties suprastėjimo, o dėl to, kad palengvėtų – juk galima eiti kasdienybės taku išmetant į šalikelę tuos praeties nuoskaudų akmenis, kurių visi esame prisirinkę gerokai per daug... Galima, tiesa?

Pasaulio skaistykla vis dar pilna kenčiančių, negalinčių išsivaduoti iš nuoskaudų naštos, besigundančių lengvomis pergalemis, nuodėmes pridengiančių tikėjimo tiesų ar tautų viršenybės šarvais. Norėkime, kad su kiekviena diena ir su kiekviena karta skaistyklos poreikis mažėtų. Ir pradėkime nuo savęs žinodami, kad nesusitepti karais yra daug lengviau ir pigiau, nei plauti skaistykloje visas karų ir kitokių baisybių nuodėmes. Ir atleiskite man, jei kai kuriuose knygos puslapiuose buvau pernelyg griežtas ar netolerantiškas. Pažadų – pasitaisyčiau.

Jūsų senelis Egidijus

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

Viršelyje / www.shutterstock.com / ID: 1240435822

P. 13 / Albrecht Altdorfer, *The Battle of Alexander at Issus*, 1529.

P. 70-71 / Diego Velázquez, *The Surrender of Breda*, 1634-1635.

P. 106-107 / Ivan Aivazovsky, *Battle of Chesma at Night*, 1848.

P. 148-149 / Paolo Uccello, *The Battle of San Romano*, c. 1438–40.

P. 178-179 / Édouard Manet, *The Battle of the Kearsage and the Alabama*, 1864.

P. 212-213 / Pablo Picasso, *Guernica*, 1937.

P. 246-247 / Francisco Goya, *The Third of May 1808*, 1814.

P. 282-283 / Peter Paul Rubens, *Consequences of War*, 1638-1639.

P. 322-323 / Richard Burchett, *Sanctuary*, 1867.

P. 360-361 / Emaneul Leutze, *George Washington Crossing the Delaware*, 1851.

P. 396-397 / Giovanni Domenico Tiepolo, *The Procession of the Trojan Horse in Troy*, 1773.

Egidijus Vareikis
SKAISTYKLOS EVANGELIJA

Redaktorė Rasa Stulpinienė
Maketuotoja Jolanta Girnytė

2023-10-25. 28 sp. l. Tiražas 1000 egz.

Leido ir spausdino UAB „Petro ofsetas“
Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153, Vilnius
www.petroofsetas.lt | info@petroofsetas.lt

ISBN 978-609-8277-40-1

9 786098 277401

PETRO OFSETAS